МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ, КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ,
КРАЄЗНАВСТВА І ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

VII Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді

«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЧЕРЕЗ ВІКИ У XXI СТОЛІТТЯ»

Тези пошуково-дослідницьких робіт

Черкаси
2022

Збірник тез пошуково-дослідницьких робіт VII Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЧЕРЕЗ ВІКИ У XXI СТОЛІТТЯ» – Черкаси, – 2022, – 340 с.

Тези подано в авторській редакції

Відповідальні за випуск:

Лісота А. А., в. о. директора Українського державного центру національно - патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України;

Фігура О. М., директор Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

Укладачі:

Омельченко Д. Г., заступник директора Українського державного центру національно - патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України;

Кріт С. Ю., завідувач відділом Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради;

Турченюк С. П., методист Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

© авторські тексти, 2022

ПРИВІТАННЯ
учасникам VII Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції
учнівської молоді
«Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття»

Дорогі юні друзі, шановні педагоги-краєзнавці, вчені!

Вітаємо вас – дорогі співвітчизники. Вітаємо вас усіх разом і кожного окремо бо, звертаючись до такого велелюдного зібрання учасників VII Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття», стверджуємо, що і восьмий рік війни в Україні не зупинив вашого потягу до знань, вашої рішучості шукати істину, щоб знати правду про хліборобську ниву і ратне поле Українців!!!

Друзі, пишемо вам ці рядки 24 березня – місяць тому історія світу натягнутою струною забриніла відлунням Українського Гімну «Ще не вмерла України ні Слава, ні Воля…».

З 2014 року Український народ мечем і ралом, надпотужними своїми зусиллями, долями своїх синів і дочок пише новітню історію людства.

Які ми з вами є !?: кожен окремо і усі разом, чому змогли на початках XXI століття об'єднати усі країни світу у демонстрації прагнення до світла, права народів і націй на самовизначення свого сьогодення і майбутнього своїх дітей… Так, ми говоримо і про голосування в ООН щодо засудження агресії РФ проти України, де «утрималися» або проголосували «проти» лише чотири країни з усього світового співтовариства.

Сьогодні ми - титульний народ, ми - титульна нація світу!!!

Звідки це в нашому народові, звідки це у наших воїнах світла, звідки це у нашої України?! Віками її «біда, чума косила», а сила знову розквітала… Можливо це від хоробрих князів київських, які виходили боронити свою землю, а все ж як істинні мужі попереджали орди – «Іду на ви…», а може від Доби козацької, лицарської звитяги козаків, що боронили рідний край, а, бувало, і всю Європу від зайд хрещених і нехрещених, а знаємо ми і про гайдамацьку вольницю та потужний вітер історії, яким дихав славний у віках Холодний Яр, що наповнював свого часу і вітрила Української революції початку XX століття, яка стала найпотужнішим періодом державотворчих зусиль Українського народу!!!

Чергове випробування прийшло на нашу землю та ми вистоїмо. Ми подужаємо ворога, бо ми сильні, а з нами весь світ, наша історія перемог, з нами наші воїни, з нами Всевишні сили добра і віри.

Успіхів і хороших перспектив вам, юні друзі, шановні колеги!
Україна є і буде!

Київ – Черкаси 2022 рік

Організатори конференції

ЗМІСТ

Секція №1: Державотворчі процеси на території сучасної України від найдавніших часів до наших днів. Особливості боротьби українців проти поневолення і національно-визвольні рухи

1	**Бризіцький Олександр.** УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ	9
2	**Чикалов Анатолій.** НЕВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ПРИАЗОВСЬКОМУ КРАЇ	11
3	**Ляшенко Дар'я.** УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ ГЕТЬМАНАТУ ТА ДИРЕКТОРІЇ У ПОЛТАВІ (КВІТЕНЬ1918-ЛЮТИЙ 1919 РР., НА ОСНОВІ СПОГАДІВ ОЧЕВИДЦЯ ПОДІЙ, ПОЛТАВСЬКОГО ЛІКАРЯ ОЛЕКСАНДРА НЕСВІЦЬКОГО У «ЩОДЕННИКУ РЕВОЛЮЦІЇ»)	13
4	**Падалка Поліна.** СПРОБА ПІДГОТОВКИ ДО ЗМІНИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У 2013 РОЦІ ПІД ЧАС АКЦІЇ «ВСТАВАЙ, УКРАЇНО!»	16
5	**Нестеренко Поліна.** ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ДОБИ УЦР (БЕРЕЗЕНЬ 1917-КВІТЕНЬ 1918 РОКІВ)	19
6	**Соломоненко Аделіна.** БИТВА ПІД ГОВТВОЮ 1638 Р. ПІД ПРОВОДОМ ЯКОВА ОСТРЯНИНА (ОСТРЯНИЦІ) ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОДЕРЖАВОНАЦІЄТВОРЕННЯ	22
7	**Іванова Дарина.** СЕЛО МАКСИМІВКА В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РОКІВ	24
8	**Новікова Єва.** АВТОРКА ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ «НЕБЕСНА СОТНЯ» – ТЕТЯНА ДОМАШЕНКО	26
9	**Кутман Катерина.** ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДИРЕКТОРІЇ УНР	28
10	**Василенко Єгор.** СЕЛЯНСЬКІ ВИСТУПИ НА ВАЛКІВЩИНІ 1902-1903 РОКІВ	29
11	**Ісаков Святослав.** З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ДУНАЄВЕЦЬКОМУ РАЙОНІ У 2015-2017 РОКАХ	31
12	**Панасюк Даша.** УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ТА ЙОГО РОЛЬ У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ УКРАЇНИ	35
13	**Лесик Дмитро.** ФОРМУВАННЯ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА: УРОКИ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	38
14	**Тимків Софія.** СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ОБЛИЧЧЯ ПРОТЕСТУ	42
15	**Осадча Владислава.** АГРАРНА ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.	46
16	**Жалдаченко Михайло.** НЕЗЛАМНИЙ ДУХ ГЕРОЇВ-ПІДПІЛЬНИКІВ КРИВОРІЖЖЯ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУПИ МИКОЛИ РЕШЕТНЯКА) У РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941-1945 РОКІВ	50
17	**Бабич Яна.** ПОЛТАВЩИНА У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	52
18	**Ситар Олександр.** ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗУНР: ЗДОБУТКИ І ПРОРАХУНКИ	56
19	**Семенова Аліна, Ткач Юлія.** СИМВОЛІКА НЕСКОРЕНОЇ НАЦІЇ	60
20	**Єрмоленко Ізабелла.** ВСЕ МИНЕТЬСЯ – ОДНА ПРАВДА ЗОСТАНЕТЬСЯ	62
21	**Коваленко Владислав.** РОЗСТАВЛЯЮЧИ АКЦЕНТИ: НЕПРОСТІ ІСТОРИЧНІ ВУЗЛИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОУН	62
22	**Назаренко Мар'яна.** ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА ТЕРЕНАХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	64
23	**Макогон Олександр.** СПРАВА «СВУ»: ТЕАТРАЛЬНИЙ СУД У ХАРКОВІ	66
24	**Крук Олексій.** СИЛА УКРАЇНЦІВ, НАРОДЖЕНА В ІСТОРИЧНИХ КРИЗАХ	67
25	**Гончаренко Дар'я.** БОРОТЬБА СЕЛЯНСТВА КОБЕЛЯЦЬКОГО ПОВІТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРОТИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ У 20-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	70

26 **Лапінський Олександр.** ЗАПОРІЗЬКА СІЧ, ЯК ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА 73
27 **Цьорох Роман.** ВКЛАД ОДНОСЕЛЬЧАН У ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗУНР В РУДКІВСЬКОМУ ПОВІТІ 75
28 **Анфімов Владислав.** ДІЯЛЬНІСТЬ УПА НА СЛАВУТЧИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 76
29 **Войтко Софія.** КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ 80
30 **Чоста Костянтин.** РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ 83
31 **Грицина Анатолій.** ДОНЕЧЧИНА У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (ТРАВЕНЬ – ЛИСТОПАД 1918) 85
32 **Харлан Богдан.** ПОЛЬСЬКО – УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1918-1919 рр.: БОЙОВІ ДІЇ ТА ДИПЛОМАТІЯ 88
33 **Лабенський Назар.** ОПЕРАЦІЯ«ЗАХІД» – МАСОВА ДЕПОРТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ 89
34 **Лашкіна Софія.** КІНЕЦЬ МІФОЛОГІЇ БРАТЕРСТВА РОСІЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДІВ 91
35 **Денис Жмур.** НЕВІДОМІ СТОРІНКИ БОЇВ ЗА ПЕРЕВІЗЬКІ ХУТОРИ 94

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

1 **Харлан Софія.** ЯН ПОТОЦЬКИЙ – ПЕРШИЙ ІСТОРИК ПОДІЛЛЯ 97
2 **Мацишин Уляна.** АДАМ КИСІЛЬ – ВІДОМИЙ ДИПЛОМАТ, МЕЦЕНАТ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ 99
3 **Ларін Максим.** НАЧАЛЬНИК ШТАБУ ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ. БАЗАВЛУЦЬКИХ ПЛАВНІВ 103
4 **Лустова Галина.** ГЕНЕРАЛ АРМІЇ ГЕНАДІЙ ОБАТУРОВ 107
5 **Інін Михайло** ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ : ВІД ЗБИРАЧА БАТЬКІВСЬКОЇ СПАДИНИ ДО ПЕРШОГО РУСЬКОГО КОРОЛЯ 109
6 **Гарницька Сабіна, Грибук Вікторія.** НЕСТОР МАХНО - ПРОВІДНИК АНАРХІЗМУ В УКРАЇНІ 111
7 **Шаран Євгеній.** НА ВЕРШИНІ БОРОТЬБИ. В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ 113
8 **Носова Таісія.** АПОСТОЛ» – ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ 115
9 **Плитин Ніна.** ІСТОРИЧНІ УРОКИ ГЕТЬМАНА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ 118
10 **Нестор Назар, Кацан Данило.** ТЕОРЕТИЧНА СПАДЩИНА ДМИТРА ДОНЦОВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 120
11 **Пінкевич Лілія.** ГЕРОЙ « НЕБЕСНОЇ СОТНІ» ОЛЕГ УШНЕВИЧ 123
12 **Пілецька Діана.** ЮРКО ЧУЙКОВСЬКИЙ – КУРІННИЙ ОТАМАН УПА 125
13 **Шараневич Діана, Лизак Софія.** ЮРКО КРЕМІНЬ - ПРОВІДНИК МОЛОДІЖНОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН "МЕСНИКИ" 127
14 **Терещенко Анастасія.** БОРОТЬБА МАРТОСА БОРИСА МИКОЛАЙОВИЧА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ 129
15 **Капчур Лілія.** СИМОН ПЕТЛЮРА 131
16 **Фань Євгенія.** М. МІХНОВСЬКИЙ – АПОСТОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 135
17 **Косяк Софія.** ОБІРВАНА ПІСНЯ ЮНОСТІ 138
18 **Столярчук Богдана.** РОДИНА ХАСЕВИЧІВ, ЇХ РОЛЬ І МІСЦЕ У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ 140
19 **Якубов Арсен, П'ятницька Дарина.** КНЯЗЬ КОСТЯНТИН-ВАСИЛЬ ОСТРОЗЬКИЙ – НАШ СЛАВЕТНИЙ ЗЕМЛЯК 142
20 **Мудрик Ігор.** ЛЕГЕНДАРНІ ПОЧАЇВЧАНИ - БОРЦІ ЗА ВОЛЮ РІДНОЇ ЗЕМЛІ, УЧАСНИК ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 144

21 **Швець Ольга.** ПРЕПОДОБНИЙ АМФІЛОХІЙ ПОЧАЇВСЬКИЙ - ПОВСТАНСЬКИЙ ЛІКАР 146
22 **Гузьо Інна.** УТВОРЕННЯ ОСЕРЕДКУ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ НА ЗБАРАЖЧИНІ І УЧАСТЬ ПОЕТА, ПИСЬМЕННИКА, КРИТИКА ПЕТРА СОРОКИ У НЬОМУ 148
23 **Ландик Мирослава.** ХАРКІВ У ДОЛІ ГЕРОЯ КРУТ 150
24 **Горб Анастасія.** ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ – «ВІЧНИЙ ЕМІГРАНТ» 152
25 **Грельова Валерія.** АВГУСТ ВІРЛИЧ – ХЕРСОНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ З КОГОРТИ НЕСКОРЕНИХ 154
26 **Рачковська Анастасія.** ЦЕРКОВНО - РЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. ОГІЄНКА У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (1917-1922РР.) 157
27 **Хворостовська Божена.** ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО ТА ЙОГО ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РР. 162
28 **Лавренчук Софія.** БЕЗ НИХ НЕ БУЛО Б НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ 164
29 **Шинкарук Олександра.** «ОТАМАНИ СВЯТИХ І СТРАШНИХ» Я. ГАЛЬЧЕВСЬКИЙ, С. ХАРЧЕНКО-ХМАРА, Я. ШЕПЕЛЬ 167
30 **Хом'як Людмила.** ІРИНА КАЛИНЕЦЬ – НАЦІЇ СВОЄЇ ЧУДОТВОРКА 169
31 **Кравчук Єлизавета, Скибенок Дарина.** ЛЕВКО ЛУК'ЯНЕНКО – ДИСИДЕНТ, ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ СРСР, ПОЛІТИЧНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНИ ТА ЧЕРНІГІВЩИНА 171
32 **Вертелецька Міла.** ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ 175
33 **Левченко Анастасія.** ПЕТРО КАЛНИШЕВСЬКИЙ – ОСТАННІЙ КОШОВИЙ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ 177
34 **Маковецька Ірина.** РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ЖИВОПИСУ. ДО 140 РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА БОЙЧУКА. 180
35 **Романюк Єлизавета.** ДАНИЛО АПОСТОЛ У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ АВТОНОМІЮ 182
36 **Федорова Дарья.** «ММК» (ДО 122 РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КАТЕРИНИ МИХАЙЛІВНИ ГРУШЕВСЬКОЇ) 185
37 **Яньшина Аріна.** ПЕТРО І ОЛЬГА МАТУЛИ: ВНЕСОК У ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ДЕРЖАВНОСТІ 186
38 **Поліна ГОРБЕНКО.** РОЛЬ ФЕДОРА ШВЕЦЯ НАШОГО ЗЕМЛЯКА В ПИТАННІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 190
39 **Арзамасова Вікторія.** БАРАНОВСЬКИЙ ХРИСТОФОР АНТОНОВИЧ – ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ, ПОЛІТИК, ФІНАНСИСТ І ВИДАТНИЙ ЗЕМЛЯК. 192
40 **Нізік Сергій.** ТУЖЛИВА УКРАЇНА ТОДОСЯ ОСМАЧКИ 194
41 **Починок Вікторія.** ЯКІВ ВОДЯНИЙ – КОЗАЦЬКИЙ ОТАМАН ЗІ СМІЛИ 197
42 **Чуприна Ірина.** АНГЕЛІНА УСІКОВА – НЕВТОМНИЙ БОРЕЦЬ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ 200
43 **Усатюк Алла, Ясінська Анастасія.** НЕЗЛАМНА НАДІЯ (ПАМ'ЯТІ Н.В. СУРОВЦОВОЇ) 202
44 **Сівак Данило.** ЧУЖА ВІЙНА В ДАЛЕКОМУ АФГАНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДОЛІ НАШИХ ЗЕМЛЯКІВ 204
45 **Рябокінь Наталія.** БАЙБУЗІВЦІ В СЕЛЯНСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУХОВІ НА ЧЕРКАЩИНІ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 рр.: ВИСВІТЛЕННЯ В ДОКУМЕНТАХ 205
46 **Кляшторний Роман.** ОТАМАН ЗЕЛЕНИЙ-БОРЕЦЬ ЗА НЕЗАЛЕЖНУ УКРАЇНУ 208
47 **Ялова Марія.** ЗІРКА ПОЛТАВСЬКОЇ НАРОДНОЇ НИВИ: ГРИГОРІЙ КОВАЛЕНКО НА ТЛІ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 209
48 **Дорохін Нікіта.** ДМИТРО ПИЩАЛКА: ОТАМАН, УЧИТЕЛЬ, НАСТАВНИК 211
49 **Бокань Діана.** МИХАЙЛО ГАВРИЛКО: ВОЯК І МИТЕЦЬ 213
50 **Крюков Тимофій.** ОЛЕКСАНДР ВИШНІВСЬКИЙ – ГЕНЕРАЛ-ПОРУЧНИК 214

ДІЄВОЇ АРМІЇ УНР
51 **Рудченко Єсенія.** МАЛЕНЬКИЙ СИМВОЛ ВЕЛИКОГО СПРОТИВУ (ПРО ЖИТТЯ І СМЕРТЬ ЮНОГО КРАМАТОРЧАНИНА СТЕПАНА ЧУБЕНКА) 217
52 **Павлуник Альона.** ХТО ВІН? МИХАЙЛО ОСКАРОВИЧ ПАТОН 219
53 **Самар Олена.** УКРАЇНСЬКІ ГЕРОЇ – БОРЦІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ: ІВАН СІРКО ТА БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ЯК ЖИВІ ПРИКЛАДИ ПАТРІОТИЗМУ. ТВОРЕННЯ УКРАЇНИ ПО КРУПИЦЯМ 221
54 **Кривуша Діана, Нікітченко Вероніка, Голобородько Богдан, Чеботар Микола.** МИРНІ ВОЇНИ СВІТЛА СМІЛЯНЩИНИ 223
55 **Ничипорук Анна.** СЕЛЯНИН - ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ 225

Секція №3: Культура як духовна складова пошуку шляхів само ідентифікації українського народу, становлення та розвитку державності на українських землях: зміст, форми та засоби духовної і матеріальної культури

1 **Огороднікова Софія** СОНЯ ДЕЛОНЕ – МИСТКИНЯ ФРАНЦІЇ, НАРОДЖЕНА В УКРАЇНІ 228
2 **Омельченко Дарина** «РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ЧУГУЇВЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) 230
3 **Коваржик Анастасія** НА ХУСТКИ УКРАЇНА БАГАТА 232
4 **Мірошніченко Олександр** СТЕЖКАМИ СКОВОРОДИ (З ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ) 234
5 **Сердюк Анастасія** ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЕНЕЯ З ПОЕМИ «ЕНЕЇДА» ІВАНА КОТЛЯЕВСЬКОГО В МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ТА СКУЛЬПТУРНИХ ТВОРАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ 237
6 **Михайлюк Яна** КУЛЬТУРА НА ПОДІЛЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. 239
7 **Осадча Владислава** РОЛЬ БАТЬКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПЕДАГОГІЦІ 241
8 **Шкорбецька Мирослава** ОСОБЛИВОСТІ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ, ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОГО ТА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ КРАЮ 244
9 **Посувалюк Олександр** ГЕОГРАФІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ Ю. ЛИПИ ТА В.Е.Д.АЛЛЕНА 247
10 **Чакір Валентина** «ПІД ПІВДЕННИМ ВІТРИЛОМ»: ОДЕСЬКИЙ ПЕРІОД В ЖИТТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ 248
11 **Краєва Юлія** ПАМ'ЯТНИКИ ТА ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ, ПРИСВЯЧЕНІ ЖИТТЮ І ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА ХАРКОВА ТА ПЕРЕДМІСТЯ. ДО 300-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАНДРІВНОГО ФІЛОСОФА 250
12 **Кузнєцова Неллі** ГАЙДАМАЦЬКИЙ ВАТАЖОК СЕМЕН ГАРКУША В ІСТОРІЇ, ЛІТЕРАТУРІ ТА ФОЛЬКЛОРІ СУМЩИНИ 252
13 **Авторська група** НА СКРИЖАЛЯХ ВІРИ. ТРЕБНИК 255
14 **Сухой Олексій** ПОВЕРНЕНІ ІМЕНА: ВАСИЛЬ ГАЙВОРОНСЬКИЙ 259
15 **Стужук Аліна** ШКІЛЬНЕ СВЯТО ПЕРШОГО СНОПА 261
16 **Виселко Ксенія** ТАВРІЙСЬКИЙ РОЗПИС – УНІКАЛЬНИЙ ВИД ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ХЕРСОНЩИНИ 262
17 **Горук Анастасія** ГРОМАДА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ М. ЗАЛІЩИКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД 263
18 **Дряпак Дарія** «ЖИТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИПРОБУВАНЬ» 266
19 **Рудакова Вероніка** КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР МІСТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРАМАТОРСЬКА 268
20 **Ярмола Дар'я** ВОНА ОБ'ЄДНУЄ СЕРЦЯ 272
21 **Пайцун Діана** ІСТОРІЯ, ЯКУ ПРОЗКАЖЕ СТАРЕ ФОТО 274

22 **Сахно Таміла** УСЕ ЙОГО ЖИТТЯ НА ПОЛОТНІ 278
23 **Кузнецов Андрій** ХАТА МОЯ, БІЛА ХАТА… 280
24 **Потапова Вікторія** ХУСТКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ОДЯГУ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ 282
25 **Стогній Олексій** РОЛЬ ЖІНКИ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ТА СУСПІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ ДАВНЬОРУСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 283
26 **Дубовик Владислава, Стецюн Аріна** ШКОЛА МИНУЛОГО: ЯК ВЧИЛАСЯ МОЯ ПРАБАБУСЯ! (СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСВІТИ В 40-60 РОКАХ 20 ст. НА ТЕРИТОРІЇ СМИРНОВСЬКОГО ОТГ 285
27 **Олена ЧЕРВІНСЬКА** ЄВРЕЙСЬКА ГРОМАДА КАНІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ 289
28 **Комончук Таміла** «УЛАС САМЧУК – ЛІТОПИСЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРУ» 292
29 **Ничипорук Анна** ЛЮДИНА З КОГОРТИ ШІСТДЕСЯТНИКІВ. 296

Секція №4: Історико-краєзнавчі та природні туристсько-рекреаційні об'єкти України, пов'язані з подіями державотворення та історичними постатями

1 **Пулій Тарас** ТУСТАНЬ – «ЧИ ВЕЛЕТНІВ СЕ, ЧИ РОЗБІЙНИКІВ ДІМ» 300
2 **Соловей Анна** ПРЕЗЕНТАЦІЯ ТУРИСТСЬКО – ЕКСКУРСІЙНОГО ПРОЄКТУ «ЗЕМЛЯ, ЯКА НАРОДЖУЄ ГЕНІЇВ» 302
3 **Діденко Єлизавета** ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ АРХЕОЛОГІЧНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ПРИШИБСЬКОЇ ГРОМАДИ «ПОДОРОЖ У ГЛИБИНУ ВІКІВ» 304
4 **Шило Максим** ТУРБАЇВСЬКИЙ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ 308
5 **Гадяцька Інга** РОЗВИТОК ТРАМВАЮ: ВІД ПОЧАТКУ ДО СЬОГОДНІ 309
6 **Невмержицька Анастасія** МАТВІЄВА КРИНИЦЯ – СВІДОК НАШОЇ ІСТОРІЇ 312
7 **Волонтерська група Хранителів Овруцького Полісся** У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНОГО СВІТУ 313
8 **Біловоденко В.** НІКОПОЛЬЩИНА – КРАЙ П'ЯТИ ЗАПОРІЗЬКИХ СІЧЕЙ 315
9 **Петрушина Дар'я** ЛІДЕРИ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ. 318
10 **Сверида Антоніна** «КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ – ОСТАННЯ СТОЛИЦЯ ДИРЕКТОРІЇ. ПОДОРОЖ В ІСТОРІЮ УКРАЇНИ ДОБИ УНР (1919 РІК) 320
11 **Бурківська Ірина** МЕДЖИБІЖ. ТУТ ПОЧАЛАСЯ МОЯ СУТО УКРАЇНСЬКА РОБОТА, ЯКА ДОВЕЛА МЕНЕ ДО ГЕТЬМАНСТВА 321
12 **Бабіна Крістіна** ТРАГІЧНІ СТОРІНКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ СЬОГОДЕННЯ У МУЗЕЯХ ХАРКОВА… 322
13 **Пошукова група «Поліське джерело»** СИВА ДАВНИНА ДРЕВЛЯНСЬКОГО КРАЮ 323
14 **Новак Тарас** РЕЗУЛЬТАТИ ТА НАСЛІДКИ РОБОТИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ У НЕВИЦЬКОМУ ЗАМКУ 326
15 **Герасимчук Яна** ПОДІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В ЯРИШЕВІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ) 329
16 **Федоренко Олександра** ІСТОРІЯ ПОЯВИ БРАТСЬКОЇ МОГИЛИ ПО ВУЛИЦІ ПАВЛОВА 331
17 **Момотюк Максим** БУДІВЛЯ ЄПАРХІАЛЬНОГО ЖІНОЧОГО УЧИЛИЩА – АРХІТЕКТУРНА ОКРАСА ЛУБЕН 334
18 **Юдаєва Поліна** ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ ТЮРЕМНИЙ ЗАМОК ЯК ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТКА 335
19 **Богомаз Еліна, Щолокова Валерія** РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В НОВОСЕЛІВСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ 337
20 **Московчук Анастасія** ВИТІК РІЧКИ РОСЬ – ПОЧАТОК ДЕРЖАВНОСТІ 339

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Бризіцький Олександр, учень 10 класу Тетерівського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Жашківської міської ради Черкаської області
Керівник – **Бондарова Оксана**, учитель історії Тетерівського ЗЗСО

Національна ідентичність – це ключове питання для суспільства.

Складові української ідентичності.

Українська мова – найважливіший чинник формування нашої ідентичності.

Нині представники гуманітарних наук, журналісти, політологи, соціологи багато уваги приділяють дослідженню такого питання, як національна ідентичність. Чи є у дослідників усталене поняття національної ідентичності? Чому сьогодні українці знову змушені відповідати на запитання, у чому суть української ідентичності? Або, інакше кажучи, за якими ознаками можна зрозуміти, що людина є українцем/українкою? Чи це вже традиційні характеристики — мова, традиції, символіка? Чи того вже недостатньо? Що для мого покоління молоді це поняття означає? Вибираючи дану тему для дослідження і опрацьовуючи наукову літературу, я зрозумів, що єдиного усталеного визначення поняття немає взагалі. Є лише окремі ознаки, складові цього поняття, які визначаються усіма. Деякі дослідники надають велике значення так званим об'єктивним факторам приналежності: до певної нації, проживання на певній території, мова, якою спілкуються, релігія, до якої себе більшість населення відносить. Інші віддають перевагу суб'єктивним факторам, тобто вважають основним те, ким ти сам себе відчуваєш, незважаючи на твоє етнічне походження. Я вважаю, що етнічне походження не має вирішального значення – основне, щоб ти сам вважав себе українцем і поділяв певні цінності й ознаки того, що називають українством – цінувати українську історію і культуру, намагання вивчити українську мову. Як на мене, національна ідентичність має три складові – це ставлення до минулого, сучасного і майбутнього нації, приналежність до якої ти відчуваєш. Якщо ти не знаєш історії свого народу – твоя ідентичність неповноцінна. Якщо ти не сприймаєш сучасне її життя як своє, а не як чуже, або я мешканець лише свого регіону, за принципом «моя хата скраю», то вважати себе українцем недоцільно.

Адже Революція гідності та війна на Сході України зробили саме ці критерії важливими. Тепер недостатньо мати певні зовнішні ознаки, головне як людина сприймає Україну, як діє стосовно неї та людей, які в ній живуть. Саме агресія Росії раптом показала: «Хто такі українці?» є питанням життя або смерті. Хто є своїм, а хто чужим? Чи російськомовні громадяни України є росіянами, а тому Росія має повне право «захищати» їх? Чи українськість визначається не лише мовою?

Іронія долі в тому, що аналогічне питання було актуальним для українського суспільства рівно століття тому. У 1917 році Михайло Грушевський видав брошуру «Хто такі українці і чого вони хочуть?», щоб пояснити мешканцям України загалом і прихильникам українського руху зокрема, звідки взялися українці, у чому суть української ідентичності, а також окреслити завдання, які стояли перед національним рухом у контексті вибудовування нових відносин із Росією. Михайло Грушевський 95 років тому у своїй брошурі звертав увагу на такі чинники національно самоідентифікації: «Передусім, розуміється, українцями є всі ті, хто зроду українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно з своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю. Але не тільки хто природжений українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з українцями, і почуває себе їх однодумцем, товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання – се не важно. Його воля і свідомість рішає діло».

Здавалося б, проголошення незалежності України в 1991 році зробило запитання Грушевського неактуальним. Але Революція гідності та війна на Донбасі показали: українцям потрібно знову давати відповідь на нього. І від неї може залежати майбутнє України. З часів Грушевського ситуація вже змінилась, але мовний чинник залишається дуже важливим. Нажаль, не всі державні достойники та культурні діячі родилися і « виросли з українською

мовою на устах», ця мова – результат свідомого вибору у дорослому віці. І не всі, хто виявляє готовність захищати Україну зі зброєю в руках, бути в перших лавах учасників національних революцій, володіють і розмовляють українською мовою вдома. Постає закономірне питання: чи мають українську ідентичність ці люди?

За останні роки значно більше українців почали спілкуватися українською мовою і почали вважати її рідною. Це також теж активна форма протистояння агресору, постійній політиці русифікації, яку зазнала наша держава впродовж багатьох років своєї історії.

Мовна ситуація однозначно змінюється і це засвідчує 30-річне дослідження інституту «Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін.». На питання «Якими мовами ви переважно спілкуєтесь в родині (вдома)?» у 1992 році переважно українською спілкувалися в родині 37 респондентів, то в 2020 році – вже 51, тобто більше як половина громадян.

Адже є така філософська істина, що мова - це матеріалізована свідомість. Мова як один з основних маркерів національної ідентичності. Тому не дивно, що мовне питання в Україні завжди було центральною проблемою великої політики. Проте часто це питання підживлювалося політиками, які намагалися зібрати в такий спосіб політичні дивіденди та виграти чергові вибори. Я не раз чув у засобах масової інформації, на уроках історії та літератури і задумувався над питанням, чому наша українська прекрасна, багата та самодостатня з позиції лінгвістичної науки мова, з глибоким історичним минулим, змушена постійно відстоювати себе у своїй же країні, чому вона такий тривалий час у муках виборює право на визнання її як державної мови великої європейської нації, назву якої носить наша держава? Чому протягом віків сусідні держави в першу чергу, намагаючись завоювати наш народ, полонізували, онімечували або русифікували його? Чому так боялися нашої мови? Вони її, як і історію нашу, паплюжили, принижували, забороняли, оголошували неіснуючою.

Адже, страшно сказати, лінгвоцид – свідоме, цілеспрямоване нищення української мови з боку Росії і триває це вже більше 300 літ. Він розпочався 1690 року забороною московського царя друкувати і випускати українські книги і закінчився, та й то лише формально, в 1991 році. За підрахунками фахівців, за цей час царською та радянською імперіями було видано 57 указів, постанов та директив про заборону української мови.

За радянських часів можливо влада і не видавала укази, подібно Валуєвського циркуляра чи Емського указу російського царя Олександра ІІ, проте були такі «інтернаціоналістські» постанови ЦК КПРС та радянські закони, котрі протягом десятиліть завдали нашій мові значно більшої шкоди, ніж відверта брутальна боротьба проти неї російського царизму.

По-перше, було введено в українську освіту двомовність, яка поступово переходила у російську одномовність.

По-друге, вперше під приводом благотворності впливів російської мови на українську та їх зближення було втручання у фонетику, лексику та морфологічну будову нашої мови.

Визначний український лінгвіст, академік Юрій Шевельов з цього приводу писав:

« Урядове втручання у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживання української мови прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою й можливістю кар'єри; переселяли їх на неукраїнські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо… радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або живцем перенесені з російської мови».

Внаслідок цього ми успадкували деформовану, складну мовну ситуацію, виправляти яку доведеться не одному поколінню українців.

І в наш час депутати – шовіністи теперішньої Держдуми РФ, такі собі «жириновські і затуліни» і їм подібні наші українські депутати продовжують ініціювати антиукраїнські ідеологічні кампанії.

А що означає стаття президента Росії Володимира Путіна "Про історичну єдність

росіян та українців", яка викликала жваві дискусії як в Росії, так і в Україні. У статті Путін викладає аргументи на користь однієї зі своїх найулюбленіших тез про те, що два народи єдині, а їхній дружбі історично намагається завадити Захід. Стаття Путіна на сайті Кремля опублікована російською та українською мовами.

Сучасну Україну Путін назвав "цілком і повністю дітищем радянської епохи", згадавши, що вихідці з України Брежнєв та Хрущов очолювали країну та партію, і заявив, що більшовики допомогли розвитку української культури та ідентичності в рамках "коренізації", а росіян і українців називає одним народом. Більшості істориків, навіть російських, сказали про те, що ця стаття - суміш невігластва та агресії, нахабної маніпуляції. Серйозні професіонали ставляться до цієї статті досить критично. Путін і його оточення перетворюють історію на інструмент для досягнення їхньої мети, а мета у них, як ми знаємо, "новий Переяслав", нове приєднання, аншлюс України.

У своїй статті Путін висловив таку тезу, що жодної історичної основи для уявлень про окремий український народ не було і не могло бути , а виокремлення українців і білорусів як окремих народів було результатом радянської національної політики. За цією тематикою провів свої дослідження Центр Разумкова. Згодні лише 12,5 громадян України, незгодні 70 і ще 17 не визначились. Отож, патріотизм та підтримка незалежності в Україні не тотожні. За дослідженнями соціальної групи «Рейтинг», патріотами своєї країни вважає себе 81 опитаних, а за її незалежність проголосував би тільки 61. Так само не тотожні й мовна визначеність індивіда та підтримка ним незалежності. Серед респондентів які вважають рідною мовою українську, підтримують незалежність майже 80, серед респондентів, які вважають рідними одночасно російську та українську - таких близько половина, а серед тих, які вважають рідною лише російську, - третина. 46 опитаних готові у разі виникнення загрози відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках. Ці цифри засвідчують про великі проблеми в національно- політичному житті України.

Тому я вважаю, що питання ідентичності для сучасної України, для нашого суспільства, для молоді надзвичайно важливе. Це доводять події останніх років незалежності України. І це питання є дуже складним для українців , адже в багатьох країнах саме на цьому грунті виникають міжетнічні конфлікти та конфлікти між державами, які не знаходять спільної мови.

Основою сучасної сильної української держави має виступати модерна українська нація. Я вважаю, що ідентичність української політичної нації сьогодні фактично перебуває на завершальній стадії свого формування. Ідентичність у розумінні тотожності, спільності сприйняття дійсності, подібності, однаковості думання та поведінки більшості українського суспільства.

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ПРИАЗОВСЬКОМУ КРАЇ

Чикалов Анатолій, Учень 11 класу, вихованець історико-краєзнавчого гуртка «Пошук» Геніческого закладу загальної середньої освіти №1 Геніческої міської ради м. Геніческ, Херсонська область, Україна
Керівник: **Подзолкова Анжела Анатоліївна,** педагог-організатор Геніческого закладу загальної середньої освіти №1

Пошукова робота присвячена захисникам України від давнини до сьогодення. Приазовський край – це крихітна частина української землі. Наше маленьке місто Геніческ має величезну історію. За допомогою опрацьованих архівних документів, спогадів очевидців, ми відкриваємо невідомі сторінки історичних подій другої світової війни у Приазовському краї.

Мета дослідження полягає в розкритті історичної правди минулого на теренах рідного краю; визначення активної громадянської позиції воїнів другої світової війни, як виток формування патріотизму сучасного покоління молоді.

Актуальність теми дослідження. Дослідження впливу історичної пам’яті на мир на планеті є надзвичайно актуальною темою у всі часи, тому поглиблення знань про Другу світову війну та її наслідки.

Друга світова стала найбільшою війною в історії людства. У ній брали участь десятки країн. Ніколи до цього історія не знала війни з такою кількістю жертв.

У всі часи, у всіх народів війна асоціювалася з горем, слізьми, стражданнями. Друга світова постукала у двері майже кожного будинку, принесла горе матерям, що втратили синів, дружинам загиблих чоловіків, дітям, яких залишили сиротами. Сотні тисяч людей пройшли випробування війною, витримали жахливі муки, але вистояли і перемогли.

І знову вогненним смерчем прокотилася війна по Україні. Антитерористична операція на Сході України, що змінила життя багатьох. Війна, яка показала наскільки багато людей надзвичайно гаряче люблять свою країну. Війна, яка позбавила сну сотні тисяч українців-воїнів, які зі зброєю в руках стали на захист кордонів.

Але повернемось до подій Другої світової війни, яка не оминула і маленьке місто Генічеськ – крихітну частину української землі Приазовського краю , яке має величезну історію.

Вагомий внесок у справу щодо розгрому фашистів внесли також мешканці нашого району. Тільки за період з 23 червня по 16 вересня 1941 року в діючу армію райвійськкоматом було мобілізовано 5 тисяч чоловік. На різних фронтах воювало 8,5 тисяч наших земляків.

У серпні 1941 року на будівництві оборонних споруд на Чонгарі, Арабатській стрілці, на північній околиці міста щоденно працювало до тисячі чоловік: робітників, колгоспників, службовців, пенсіонерів. Уздовж берегової лінії Сиваша було викопано близько ста кілометрів окопів. Укріплення, збудовані на Чонгарі, допомогли більш ніж на місяць затримати гітлерівців, які рвались у Крим

На початку Другої Світової війни в Генічеську був сформований винищувальний батальйон, який до останнього дня (початку окупації) забезпечував охорону й порядок у місті. Командиром цього батальйону був призначений начальник міської міліції Василь Зотов.

Наприкінці червня в Генічеську сформувався і виїхав на фронт польовий госпіталь №689, майже повністю укомплектований медпрацівниками міських лікувальних установ. Ведучим хірургом був майор Кривонос Д. А. Персонал цього госпіталю особливо відзначився в боях за Сталінград, коли медпрацівники обладнали операційну недалеко від передової. У ній щодоби надавали необхідну допомогу 180-200 пораненим.

ФАКТИ СВІДЧАТЬ :

- Визволяли район частини 28-ої, 51-ої загальновійськової, 2-ої танкової та 8-ої повітряної армії.
- Генічеськ був визволений 30 жовтня 1943 року воїнам 993 стрілецького полку, 263 стрілецької девізії під командуванням майора І.Т.Кваши
- Під час окупаційного режиму 2052 мешканця району було відправлено на примусові роботи до Німеччини;
- 1533 жителі розстріляні. Під час облав окупанти заарештували 120 чоловік, які намагалися запобігти неволі. Над ними жорстоко знущалися, багато з них стали інвалідами.
- По мірі визволення району від окупації польовими військкоматами в 1943р. та районним у 1944-1945р. у діючу армію призвано понад 6 тисяч чоловік.
- На території району функціонувало 55 польових шпиталів.
- За мужність, проявлену на фронтах, 7 землякам присвоєно звання « Героя Радянського Союзу».
- Понад 6 тисяч мешканців району під час Другої Світової війни нагороджено медалями й орденами .
- За період бойових дій на території району і в роки окупації матеріальна шкода складала більше 625 мільйонів рублів довоєнними грошима.
- На всіх фронтах загинуло понад 6 тисяч жителів району.
- Під час Вітчизняної війни 1,300 жителів міста билися з ворогом на різних фронтах
- 1155 радянських воїнів полягло на території району під час оборонних боїв: восени 1941 року і наступу в жовтні 1943 та у квітні 1944 років. 1000 з них за мужність нагороджено орденами, медалями; 227 загинуло. Зараз у нашому місті мешкає – учасників другої світової війни 74 , із них – інваліди війни 5 чоловік учасників бойових дій – 3.

За допомогою опрацьованих архівних документів,спогадів очевидців, ми відкриваємо невідомі сторінки історичних подій Другої світової війни Приазовському краю. Восени 1941 року територія Генічеського району стала ареною бойових дій. На території району з ворогом билися моряки «Дунайської військової флотилії», частини 9-ої та 51-ої армії. Просування окупаційних військ по Арабатській стрілці було зупинено артилеристами 127-ої морської батареї Чорноморського флоту. Наші краєзнавці підтримують зв'язок з Макаровим Іваном Степановичем, єдиним свідком, який дожив до наших днів, із тих безстрашних 24 артилеристів легендарної батареї Василя Ковшова.

Працюючи з архівними документами в краєзнавчому музеї, зустрічаючись із ветеранами, ми дізналися, що, увірвавшись до міста, німецькі частини 30 армійського корпусу почали масові розстріли радянських патріотів, пограбування, насильства. Ми зв'язалися з Державним архівом Херсонської області й отримали копії документів з архівного фонду обласної надзвичайної комісії з розслідувань злодіянь фашистських загарбників на території Херсонської області, а саме - зведення про злодіяння фашистських загарбників на території Генічеського району.

У листопаді 1941 року в протитанковому рові на околиці міста Генічеська окупанти розстріляли 500 людей похилого віку, жінок і дітей, зігнаних сюди з усього району.Масове знищення повторилося в лютому 1942 року, коли в тому ж рові було розстріляно 300, а через деякий час – ще 175 осіб, у тому числі 100 дітей у віці від 2 до 10 років. При всій трагедійності подій окупаційного періоду, хочемо сказати: порядних і чесних людей набагато більше в житті. Від того, мабуть, переважило добро, людяність і братерство, а не ненависть і зрадництво, на вагах правосуддя - життя, доказам тому є те, як врятували українці людей єврейської національності від фашистів. Історичні факти свідчать, що у 1941 році в місті Генічеськ стояв Хорватський морський легіон, група румунської кавалерії та невеликий німецький гарнізон.Хорватам було поставлено завдання: охорона побережжя від радянських диверсантів та десанту. Вони в Геніческу знаходилися в місті з 30 вересня. Ще не освітленим залишається питання мети перебування Генічеського угрупування ССО. А про наявні в її розпорядженні міні-субмарини у відкритій пресі практично нічого не відомо. Однак у середині 50-х років, а потім і в більш пізній час в акваторії порту міста Генічеська були випадково виявлені два зразки спеціальних підводних засобів: міні субмарина близька за розмірами і зовнішнім виглядом до типу СВ фірми Caproni і ще одна- меншого б розміру . Для нас – це частина історії нашого міста. Саме завдяки дослідженню ми отримуємо важливу й цікаву інформацію. Архівні джерела відіграють важливу роль у реалізації принципів й виховання на місцевому матеріалі. Без глибоких знань історії своєї країни, рідного краю неможливо формувати великі людські почуття любові до рідної землі, мови, звичаїв та традицій, національної гордості та патріотизму. Перехрестя історії стверджує, що вартові державних рубежів завжди на захисті свого кордону.

УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ ГЕТЬМАНАТУ ТА ДИРЕКТОРІЇ У ПОЛТАВІ (КВІТЕНЬ1918-ЛЮТИЙ 1919 РР., НА ОСНОВІ СПОГАДІВ ОЧЕВИДЦЯ ПОДІЙ, ПОЛТАВСЬКОГО ЛІКАРЯ ОЛЕКСАНДРА НЕСВІЦЬКОГО У «ЩОДЕННИКУ РЕВОЛЮЦІЇ»)

Автор: **Ляшенко Дар'я,** учениця 9-Б класу Гімназії № 8 імені Панаса Мирного Полтавської міської ради

Керівник: **Рева І.А.,** учитель історії та правознавства спеціаліст вищої категорії, учитель методист

Україна – це моя Батьківщина, яка пройшла довгий і непростий шлях власної історії. На її сторінка можна побачити дні злети та падінь, перемог й поразок, події, якими можна пишатися на весь світ, і такі, що залишають гіркий присмак жалю. Однією із найяскравіших подій нашої історії є Українська революція 1917-1921 рр. Ця подія, без перебільшення, стала однією із найвизначніших у національній історії XX століття. Українська революція остаточно сформувала державницьку ідею, піднесла національну свідомість українців до рівня активної боротьби за свободу. Події Української революції так довго приховувалися під ідеологічним

ґрунтом радянської влади, що попри чверть століття незалежності, велику джерелознавчу базу з теми, щороку відкриваються нові й нові її факти. Українська революція залишила помітний слід в історії моєї рідної Полтави, кожного її мешканця у ті далекі часи. Активнийучасник тих подій Д.Дорошенко напише: «Полтава, то унікальне місто, яке переживатиме революцію із усією її величчю та трагізмом і принесе на свій жертовний алтар кращих своїх синів».Ми переконані, що дослідження історичних подій краю, окремого міста, долі однієї людщини на тлі загальнодержавних явищ дасть можливість їх краще зрозуміти, розкрити їх грані, що і визначило, на нашу думку, актуальність обраної теми. Історія будь-якого міста - це доля її мешканців, кожного окремо і усіх разом, з усіма їх проблемами, переживаннями, горем, радощами, втратами та надіями. Сьогодні є досить актуальним напрямок розкриття історичних подій через призму життя, відчуттів однієї людини. У нашій роботі ми вирішили не просто дослідити перебіг Української революції у Полтаві, а зробити це на основі свідчень полтавця Олександра Несвіцького, очевидця тих буремних подій, що залишив своє спогади у «Щоденнику революції», який вів від серпня 1917 по лютий 1920 років.Гетьманський переворот 29 квітня 1918 року у Полтаві сприйняли по-різному: серед тих, хто активно підтримував були члени УДХП, Селянська спілка, полтавська інтелігенція, призначені УЦР полтавські урядовці відмовилися визнавати Гетьманську владу. Полтавці були представлені в складі уряду Української держави на найвищих щаблях. Головою кабінету міністрів протягом майже всього терміну існування гетьманського режиму був Федір Андрійович Лизогуб – поміщик Полтавської губернії, виходець із старовинного козацького роду. Міністром харчових (продовольчих) справ у першому складі уряду був полтавець Юрій Соколовський, міністром земельних справ у кабінеті Ф.А. Лизогуба – В.М. Леонтович. Уряд гетьмана П. Скоропадського проводив політику в інтересах окупантів та заможних верств населення [3, с.14]. Прояви Гетьманату у Полтаві були досить суперечливими: з однієї сторони активне зростання культурно-освітніх заходів на базі українізації, зростання «Просвіт», україномовної періодики, з іншої - різко погіршало і без того скрутне становище трудящого люду, внаслідок величезних продовольчих реквізицій на користь Німеччини: «*5/18 травня. Губернський комісар скасував наказ колишнього коменданта Кудрявцева про перефарбовування* і *перероблення вивісок українською мовою. 23 червня. Для службовців у міській управі влаштовано курси української мови. 19 вересня. Голова Полтавської губернської земської управи Токаревський видав розпорядження, щоб усі папери писалися українською мовою». Поступово невдоволення владою Гетьмана почалося відчуватися серед полтавців, незважаючи на заборони та погрози покарання у травні пройшов 2-тисячний мітинг залізничників та працівників депо. Реакція уряду не примусила себе чекати, Ось яке свідчить О.Несвіцький: «17 травня. В залізничній майстерні німці вивісили об'яву з погрозою службовцям смертною карою за підбурювання до страйку, до організації зборів тощо. 13 червня. Наказ, якийпогрожуєвинним у знищенні й пошкодженні посівів, угідь, запасів, будівель, телефонних і телеграфних сполученьтощо, покарання — штраф до 15000 марок, тюрма 5 років, виправний будинок до 15 років,якщо за німецькими законами не передбачено смертної кари.» При цьому спостерігається різке подорожчання продовольства, особливо хліба, постійні перебої з виплатою заробітної плати, введенням внаслідок цього у червні 1918 року часткової карткової системи: «21 червня. Такса на хліб — 60 коп. за фунт, у приватних пекарнях -75 коп., продаж лише за картками-1/2 фунта на людину. Немає грошей, платня службовцям затримується. Державний банк без грошей. 2 липня. Крадіжки й пограбування почастішали. 4 липня. Незадоволення гетьманом та його кабінетом»* [6]. Відновлення приватної власності на землі і поміщицького землеволодіння викликало величезне невдоволення селян. Стихійні хвилювання переростали у відкрит іповстання. У Полтаві відбувалася ескалація насильства. Ширилися підпали маєтків, потрави посівів, вбивства поміщиків і орендаторів. Так, 29 липня 1918 р. Невідомими злочинцями було вбито Івана Стешенка, колишнього секретаря освіти в уряді Центральної Ради, відомого освітянина, історика і громадського діяча. Ця подія глибоко вразила своєю жорстокістю і безглуздістю автора щоденника: «*3 липня. У лікарні помер смертельно поранений в ніч на 30липня Іван Матвійович Стешенко, генеральний комісар Міністерства народної освіти. Коли, не*

знайшовши візника, він ішов пішки по Куракінській вулиці з сином, напали бандити, вистрілили впритул і поранили в голову. 1 серпня. Тіло Стешенка відправлено до Києва. Навіщо вбили? Для чого?!». Антигетьманський переворот у Києві, відбився і на подіях у Полтаві. Губернський центр від початку листопада перебував у облозіповстанськихзагонів, які все тугішестягуваликільце. В Тахтауловому і Стасях було приблизно по 150 повстанців, Гаврончах – 120, Жуках – 200, Диканьці – 300. Проте єдності дій між загонами не було через різну політичну орієнтацію. 14 листопада загони українських лівих есерів об'єдналися з більшовицькими загонами Мусієнка, І.Федорченка і Кондратка і знову спробували оволодіти Полтавою, але й цього разу наступ не увінчався успіхом. Вранці 28 листопада 1918 р. до Полтави почали прибувати частини Запорозького корпусу П. Болбочана. Губернським комісаром Директорії УНР булопризначено Григорія Чижевського, а губернським військовим комендантом - полковника С.С. Марасевича. Полтава оголошувалася на військовому становищі: заборонялося проведення мітингів і зібрань, діяльність «совєтів» і монархічних організацій. Як і у попередні роки зміна влади супроводжувалася проявами анархії та насилля, почастішали грабунки та погроми, відкриті напади на державні установи. Ось як згадує про перші дні Директорії у Полтаві О.Несвіцький: «*28 листопада. Вступили в Полтаву петлюрівці... Німцінічого не роблять... Більшовики стоять за Совєтиробочих, петлюрівці — за Установчізбори. 29 листопада. Повстанці-більшовикиобеззброєні.Петлюрівськавлада в місті. Меншніж за 2 дні – два перевороти влади.29 листопада. Вже серед білого дня якісь люди увірвалися в приміщеннякримінальна-розшуковоговідділу, вбили чергового і розгромили все урядження, забравши до 3000 грошей. У хлібному бюро захопили 124800 руб. В інтендантському складі розорили магазини, забравши взуття, валянки, рукавиці. На мітингу булла зроблена пропозиція розділити місто на ділянки і перерізати всіх буржуїв з 10-річного віку, інакше з них виростуть знову буржуї».* Першочерговим завданням Директорії УНР стало відновлення елементарного правопорядку і створення республіканських органів влади на місцях. Її політичною опорою стал в Полтаві філія Національного Союзу. Полтавську губернську філію УНС очолив Кость Товкач, увійшли представники ліберальної української інтелігенції від партій соціалістів-федералістів і демократично-хліборобської, громадських організацій (Учительської спілки, Спілки службовців) та Полтавського губернського земства. Створено урядові патрулі, які намагалися протидіяти погромам і безчинствам у Полтаві: « *20 грудня. Війська петлюрівців дисципліновані. В місті спокійніше і тихіше. Настрій жителів піднесений…Надії на покращення…23 грудня. Розпорядження коменданта Полтави, щоб усі вивіски і назви вулиць були переписані українською мовою. 26 грудня. Наказ губернського старости Чижевського про заготовляння всіма домовласниками українських прапорів. 1 січня. Євреї перефарбовують білі тканини у блакитний і жовтий кольори і продають на прапори по 100 руб. аршин».* Протягом 9-11 січня 1919 р. у Полтаві проходив губернський селянський з'їзд. Головував на ньому Яків Стенька [2, с.18-19]. Найбільш гостро на з'їзді дебатувалося питання про ставлення селян до Директорії УНР та про владу в Україні. Керівництво здійснював боротьбист Яків Огій.

Отже, протягом квітня 1918-лютого 1919 рр. місто перебувало під впливом двох політичних режимів: спочатку Гетьманату П.Скоропадського, пізніше Директорії УНР. Селянство Полтавщини твердо стояло на позиціях української державності, виступало за радянську форму влади , але проти більшовизму. Воно наївно сподівалося поєднати дві несумісні речі: незалежність України і радянську владу, не розуміючи, що остання є лише формою більшовицької диктатури та імперських ідеалів радянської Росії. В основі своєї організації вони також намагалися поєднати два несумісні принципи: професійний – через Селянські спілки та класовий – через Ради селянських депутатів. У кінці 1918 року, скориставшись крахом німецького окупаційного режиму, десятки отаманів з їх партизанськими загонами, що складали більшість військових сил Директорії, виявляли вкрай непослідовну лінію, турбуючись передусім за власні інтереси, ніж за загальноукраїнські, що й призвело врешті решт до другого встановлення більшовицької окупації.

СПРОБА ПІДГОТОВКИ ДО ЗМІНИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У 2013 РОЦІ ПІД ЧАС АКЦІЇ «ВСТАВАЙ, УКРАЇНО!»

Падалка Поліна, учениця 9 класу Черкаської ЗОШ І-ІІ ст. Черкаської селищної ради Слов'янського району, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство Донецького ОЦТК
Керівник: **Соколова Ганна Іванівна,** учитель історії Черкаської ЗОШ І-ІІ ст. Черкаської селищної ради Слов'янського району, керівник гуртка «Історичне краєзнавство Донецького ОЦТК

У будь-які часи державотворчі процеси тісно пов'язані із питаннями влади. Влада − суспільно-політичне та правове поняття, яке визначає взаємозв'язки між людьми для досягнення певної мети переконанням або примусом. Не винятком є сучасна Україна, в якій практично завжди точиться боротьба за владу. Так було і у 2013 році, коли лідери опозиційних партій прагнули почати підготовку до виборчих кампаній 2015 року. У 2013 році планувалося завершити євроінтеграційну підготовку вступом до ЄС.

На сьогоднішній день (2022 рік) є досить велика джерельна база по дослідженню даного питання: інтернет видання, сайти, блоги; усні свідчення учасників та свідків подій, громадських діячів, пересічних громадян; місцева преса. Сьогодні потрібно поспішати записувати свідчення оповідачів, які пережили події 2013-2014 років, основною метою яких було підписання українським керівництвом угоди про асоціацію з Євросоюзом та пост-майданний період. Євроінтеграція − це входження до єдиної сім'ї європейських народів, звернення до європейських політичних і культурних традицій. Слід зазначити, що саме Україна стала першою країною СНД, яка уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом від 16 квітня 1994 року, в якій мова йде про механізм взаємодії між нашою державою та ЄС. Враховуючи положення цієї Угоди, а також Стратегії ЄС щодо України від 4 жовтня 1994 року, Спільної позиції ЄС щодо України від 28 листопада 1994 року, прийняття Радою Міністрів ЄС Плану дій щодо України від 6 грудня 1996 року, відповідні рішення Ради ЄС, декларації та документи ЄС, які стосуються України, та з метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у ЄС 11 червня 1998 року Указом Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Угоду було підписано 16 вересня 2014 року президентом П. Порошенко, який одразу в Раді підписав закон про ратифікацію. Угода мала вступила в силу з 1 листопада 2014 року. Чинна з 1 вересня 2017 року.

Шлях до цієї Угоди був дуже складним та тернистим, супроводжувався революційним процесом. В ході революційних змін суспільство спробувало ліквідувати віджилий лад і встановити новий, більш прогресивний. 18 листопада 2013 року на засіданні Ради міністрів закордонних справ ЄС вкотре не було прийнято остаточного рішення − чи підписувати Угоду про асоціацію з Україною на саміті у Вільнюсі 28-29 листопада. Сьогодні цей факт майже ніхто не пам'ятає, так як він не вписується у міф про початок протестів у Києві. На той момент Київ виконав не всі умови для підписання Угоди. 21 листопада Уряд М. Азарова оприлюднив рішення щодо призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом. Ця Угода готувалася з 1998 року, її повинні були підписати на Вільнюському саміті 28 листопада 2013 р.. Проте, після таємної зустрічі Путіна та Януковича у Сочі, українська влада відмовилась від підписання. Підняти людей на акції протесту допомогли соціальні мережі. Twitter і Facebook швидко рознесли інформацію про громадські акції. Першими вийти на Майдан Незалежності запропонували журналісти «5 каналу» Інна Неродик і Ольга Сніцарчук. Але найбільший ефект справив пост у Facebook журналіста Мустафи Найєма. «Зустрічаємось о 22:30 під монументом незалежності. Вдягайтесь тепло, беріть парасолі, чай, каву, хороший настрій та друзів», − написав Найєм. Незабаром на Майдані Незалежності зібралося близько 1,5 тис. осіб. Події листопада 2013 − лютого 2014 років це вже вершина айсберга. А починалося все набагато раніше.

Інтернет видання «Вікіновини» 17 березня 2013 року оприлюднило наміри опозиційних партій ВО «Батьківщина», «Свобода», «УДАР», які вони оголосили 9 березня щодо успішного проходження виборчих процесів 2015 року: «Українська опозиція оголосила, що 14 березня (Д А) розпочинається двомісячна акція «Вставай, Україно!», політичною метою якої є відставка президента Віктора Януковича. У рамках акції проводитимуться збори, марші і мітинги у всіх обласних центрах, і завершиться вона всеукраїнським маршем у Києві 18 травня. За два наступні місяці лідери опозиції об'їдуть усі обласні центри. Збиратимуть народні віче з вимогою відставки президента.

15 березня акція в Ужгороді, 16 березня у Львові, (Д Б) 28 березня у Івано-Франківську, 29 березня у Тернополі, 30 березня в Чернівцях, 6 квітня в Житомирі. 7 квітня 2013 року відбувся мітинг прихильників опозиції біля пам'ятника Тарасу Шевченку в Києві. На мітингу були присутні представники «Фронту змін», «Конгресу українських націоналістів», Європейської парті, ВО «Свобода», ВО «Батьківщина» та «УДАРу». За інформацією правоохоронців на мітингу в Києві зібралось 3 тисячі мітингувальників. За інформацією представників опозиції зібралось 15-20 тисяч прихильників. Цього дня акцію «Вставай, Україно!» підтримали також українська громада Чехії в Празі. Там також відбувся мітинг.

9 квітня акція відбулася у Луцьку, 10 квітня в Рівному, 12 квітня в Харкові, 13 квітня в Полтаві, 25 квітня в Черкасах, 26 квітня в Чернігові, 27 квітня в Сумах, 18 квітня в Києві, 31 травня в Донецьку, (Д В) 9 червня у Хмельницькому.

У 2013 році голова фракції ВО «Батьківщина» Арсеній Яценюк заявив: «Змінити в країні ми можемо щось тільки тоді, коли на шляху розвитку країни буде прибраний один з основних бар'єрів, які сьогодні не дають можливості розвиватися Україні. Це персонально президент Янукович».

Перший мітинг, що відбувся у Вінниці в четвер, зібрав близько п'яти тисяч учасників. На наш погляд, дуже цікавий факт про початок мітингів саме з Вінниці. З цього міста вийшли майбутні політики всеукраїнського масштабу: Петро Порошенко та Володимир Гройсман. Далі за маршрутом − Ужгород і Львів. Як каже Яценюк, люди на вулиці − це сьогодні єдиний реальний важіль впливу на владу. Генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології Володимир Паніотто тоді зробив заяву про те, що люди ще не готові брати участь у масових акціях протесту. Громадяни не довіряють лідерам опозиції. У березні було проведено опитування населення, згідно якого майже 60% громадян не готові йти на мітинги. Скептиків тоді було удвічі більше, порівняно з 2004-м: розчарувалися після невдач і зрад Помаранчевої революції. Водночас майже третина українців готові протестувати. Причому, як визнають соціологи, настрої серед нинішніх протестувальників радикальні. А. Яценюк заявив «…ми будемо робити все для того, щоб люди вийшли на вулицю».

Політичний оглядач Віталій Портніков схвалив тоді дії опозиції. Він вважає, що ситуація в Україні загрожує соціальним вибухом через стрімке збіднiння населення. Україна все більше потопає в корупції, збільшується прірва між забезпеченим шаром та основною масою народу, втрачається довіра до політичних сил, судів, правоохоронних органів, президента та його родини. На його думку такий вибух − це крах і влади, і опозиції та розвал економіки і державності. Ігор Жданов, президент аналітичного центру «Відкрита політика» так оцінив наміри опозиції: «Місія подібних акцій підігрівати протестні настрої громадськості, тримати у «тонусі» місцевих партійних активістів…, відпрацьовувати механізми захисту результатів голосування на майбутніх президентських виборах, адже у опозиції достатньо підстав підозрювати, що влада у 2015 році вдасться до масштабних фальсифікацій».

У цьому розумінні проведення акцій себе, здається, виправдало. Однак це не означає, що у ході туру не можна було зробити більше. Лідери опозиції, закликаючи населення до участі у масових акцій, не намагалися прогнозувати чим можуть закінчитися подібні дії за участю великої кількості населення. Не враховувалося і питання: хто саме буде приймати участь. Опозиціонерам здавалося, що будь-який заклик автоматично мобілізує патріотично налаштований електорат. Ніхто не замислився над питанням: а хто саме вийде?

Юрій Луценко в інтерв'ю ВВС Україна одним із завдань акції «Вставай, Україно!» називав пошук нових польових командирів, які б відігравали ключову роль у гігантській,

«мільйонній» акції, наслідком якої могло б стати повалення режиму Віктора Януковича. Сьогодні ми знаємо що протестні акції, які були досить радикальними, повалили режим В. Януковича. Та наступний президент П Порошенко і лідером опозиції був у 2013 році, і приймав участь в акції «Вставай, Україно!», яку почали чогось з міста Вінниці − теж не такий, і його перебування на посаді Президента України теж злочинне, корумповане, і він теж оточив себе потрібними людьми. А саме головне, питання про гідність знову актуальне.

У 2013 році експерти вказували на те, що опозиційним лідерам буде важко зберегти єдність хоча б через те, що всі вони плекали президентські амбіції. Тим не менше, єдність опозиції у рамках акції «Вставай, Україно» − це меседж не лише для їхніх симпатиків в Україні, але й для Заходу, вважав директор Київського центру політичних досліджень і конфліктології Михайло Погребінський.

Попри те, що на початку туру опозиційні лідери обіцяли, що проведуть віча у всіх обласних центрах України, а на ділі акція «Вставай, Україно!» виявилася скоріш акцією «Вставай, центральна і західна Україно!». Якщо не брати до уваги резонансну акцію у Харкові, опозиціонери сконцентрували свою активність на лояльних до себе регіонах. Чи варто було опозиціонерам просуватися далі на схід та південь? Багато аналітиків відзначають, що опозиція 2013 року повторювала помилки БЮТ та «Нашої України», які цілком зосереджувалися на своїх електоральних бастіонах—західних та центральних областях. Політтехнолог Тарас Березовець зазначив тоді, що таким способом розраховувати на перемогу у президентських перегонах у 2015 році абсолютно не можливо.

Марш 18 травня 2013 року протягом усього туру акції позиціонувався її організаторами у якості кульмінації народного протесту. Від віча у Києві логічно було б очікувати певних знакових рішень, які б виправдали саме проведення двомісячних масових акцій у різних містах держави.

Ігор Жданов не виключав, що саме після київської акції опозиціонери нарешті доїдуть до південних та східних регіонів держави. Один з депутатів фракції «Батьківщина» припускав, що друга хвиля акцій відбудеться по меншим містам України. Однак, опозиціонери 18 травня прагнули спродукувати потужний інформаційний привід, який на їхню думку започаткує новий етап у діяльності суперників влади. Таким інформаційним вкидом могло б стати оголошення лідерами опозиції про імені єдиного кандидата від опозиції на наступних президентських виборах 2015 року. Але цього не сталося. Кожен із лідерів опозиції сприймав акцію «Вставай, Україно!» як початок власної президентської кампанії. Спільну опозиційну акцію було перенесено на 24 серпня 2013 року.

Однак, обіцянки провести в Києві спільну опозиційну акцію 24 серпня, в рамках кампанії «Вставай, Україно!», дані на сумнозвісному мітингу 18 травня, виконані не були − кожна з трьох опозиційних сил святкувала Незалежність окремо і не дуже масштабно. Трійка опозиційних лідерів вже досить відкрито почала готувати свої президентські кампанії − перспективи висунення єдиного кандидата досить примарні. Натомість у найближчі місяці якихось подій, що вимагали б масових народних виступів, не планується. Окрім можливого підписання Угоди про асоціацію, але на цю подію українська опозиція вплинути майже не може. По самій акції 24 серпня 2013 року це добре відчувалось − щонайбільше тисяча з гаком активістів (значно менше, ніж в попередні роки) швидко промарширувала від Михайлівської площі до парку Шевченка, принагідно поклавши квіти до пам'ятника Михайлові Грушевському. Виступи лідерів біля пам'ятника Шевченку теж були нетривалими та досить стандартними, вся акція сумарно зайняла рівно одну годину.

Таким чином, у 2013 році представники опозиційних політичних партій почали замислюватися над питанням виборчої кампанії 2015 року в Україні, прагнули до пошуку нових способів впливу на населення заради своїх власних амбіцій не прораховували наслідки своїх дій у суспільстві як у 2013 році так і в майбутньому. І саме ці дії і призвели до трагічних подій наступних років.

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ДОБИ УЦР (БЕРЕЗЕНЬ 1917-КВІТЕНЬ 1918 РОКІВ)

Нестеренко Поліна, учениця 11-А класу Комунального закладу «Валківський ліцей імені Олександра Масельського Валківської міської ради Харківської області».

Науковий керівник **Губська Таміла Валентинівна**, вчитель історії Комунального закладу «Валківський ліцей імені Олександра Масельського Валківської міської ради Харківської області».

В історії кожного народу періоди піднесень, стрімких злетів нерідко змінюються стагнаціями, болючими падіннями. Після серйозних невдач і прикрих поразок настають часи торжества національної ідеї, могутніх проривів, що ведуть до вершин соціального прогресу. Не є винятком у цьому плані й історія українського народу.

Історичний шлях розвитку України і української державності надзвичайно складний і тернистий. Державотворчі процеси в Україні мають свої багатовікові корені які продовжуються досі. Проте в різні історичні епохи вони мали характерні властивості, які слід враховувати на сучасному етапі.

Зокрема значний інтерес представляють особливості державного будівництва за часів Центральної Ради .Політичні лідери зазначеного періоду намагалися впровадити свої власні принципи управління і часто не враховував попередні надбання у справі розбудови держави.

Державотворчі прагнення були характерною рисою доби УЦР . За її час було випробувано кілька моделей національної державності. Актуальність обраної теми є вкрай цікавою і повчальною. З відновленням державної незалежності України зріс інтерес до історії державотворчих процесів, зокрема до Української революції першого етапу, коли її очолила Центральна Рада.

Виходячи з виключного значення державотворчих процесів у національній політиці держави, автор проводить дане дослідження, висвітлює характерні риси еволюції політичних, економічних та військових перетворень які відбулися в Україні в умовах революції.

Наукова новизна праці полягає в тому, що в роботі комплексно досліджено та проаналізовано зміни, які відбулися на першому етапі Української революції в політичному та економічному житті нашої держави досліджуваного періоду. Також автором були окреслені перетворення у військовій справі доби Центральної Ради. Основою для написання роботи стали спогади учасників революції.

Еволюція на політичному етапі Української революції розпочалася відразу після перемоги Лютневої революції у Петрограді. В Україні було створено Українську Центральну Раду, яка після Всеукраїнського національного конгресу з київської організації перетворилася на загальноукраїнську і стала національним представницьким органом. На початку революції в Україні встановилося трьохвладдя, що негативно впливало на політичне становище краю та формування української державності.

Слід зазначити, що головним змістом діяльності УЦР на початковому етапі Української революції стало домагання національно-територіальної автономії України у складі демократичної федеративної Російської республіки. В Україні боротьбу за національну автономію очолила Центральна Рада. 1 березня в Києві зібралося помірковане Товариство українських поступовців, члени якого запланували сформувати Раду як національний координаційний орган власної організації.

3 березня понад 100 осіб відвідали наступне зібрання в приміщенні клубу «Родина». Тут і було утворено Центральну Раду- вже як провідний орган, уповноважений координувати діяльність організацій-членів з усієї України. Центральна Рада мала працювати як коаліція українського національного руху. Виданням Українською Центральною Радою (УЦР) 1-го Універсалу 10 червня 1917 р., що декларував початок створення певних засад автономії України, розпочався новий етап в її діяльності. Виникла потреба в організації виконавчого органу для управління Україною. Через це, вже 15 червня Комітет УЦР в своєму засіданні ухвалив створення нового органу - Генерального секретаріату і передав йому виконавчі функції.

Генеральний секретаріат розпочав свою роботу у складі 8 генеральних секретарів, крім досліджуваного генерального секретаря судових справ, були затверджені також генеральні секретарі: внутрішніх справ (він же й голова Генерального секретаріату), фінансів, міжнаціональних справ, військових справ, земельних справ, освіти, харчових справ та генеральний писар.

Колишні держслужбовці Тимчасового уряду на теренах України автоматично оголошувалися службовцями, підпорядкованими Генеральному секретаріатові. При цьому цілком логічним стало те, що відповідне законодавство й нормативні акти щодо принципів роботи, прав і обов'язків державних та урядових службовців, які існували за часів Тимчасового уряду, за відсутності відповідних нововироблених Центральною Радою набували офіційного визнання й урядовою та державною службою України.

Після захоплення в Петрограді влади більшовиками надії на демократичний устрій Росії поступово розвіялися. Під впливом цих подій УЦР приймає III Універсал, за яким проголошувалася Українська Народна Республіка. Майже відразу вона зазнала більшовицької агресії. У розпалі бойових дій УЦР проголосила незалежність УНР (IV Універсал). Політична орієнтація протягом тривалого часу на федеративний зв'язок з Росією призвела до того, що уряд весь час запізнювався із введенням необхідних кроків для розбудови національної економіки і виходу з кризи.

Усвідомлюючи наближення поразки у війні з більшовицькою Росією , керівництво УЦР переглянуло свої погляди на державний статус України (проголошення незалежності), що й обумовило появу IV Універсалу УЦР . Перший досвід впровадження національно-персональної автономії в Україні не був абсолютно позитивним. Щонайголовніше, він не приніс Центральній Раді бажаної лояльності національних меншостей. Коли ж Центральній Раді під натиском війська Муравйова довелося покинути Київ і переїхати до Житомира, у її складі не виявилося жодного представника національних меншостей.

Аналізуючи економічний етап Української революції, доцільно зазначити , що умови, в яких довелося працювати Центральній Раді та її урядам, були надзвичайно складними. Державотворчий процес припав на період глибокої фінансово-економічної кризи. У цих умовах українське суспільство чекало від уряду чіткого і терміново застосованого плану дій, спрямованого на творення національної системи управління економікою і виведення її з кризового стану.

Не дивлячись на заходи, які проводила Центральна Рада в господарській діяльності краю, уряду так і не вдалося опанувати економічну і фінансову ситуацію в країні. Відсутність в розпорядженні Центральної Ради готівкових коштів, необхідних для власного функціонування, спонукали її до пошуків шляху їхнього набуття. Ще не володіючи повносяжною владою в країні, а швидше морально-декларованим провідництвом українським революційним рухом, вона очевидно могла розраховувати винятково на пожертви своїх прихильників та національно свідомого громадянства

У складі Генерального Секретаріату було три економічні секретарства: фінансових, земельних страв і продовольчих справ. У декларації Генерального Секретаріату зазначалось про необхідність розв'язувати не лише національно політичні домагання мас, а й багато інших, які висувала «і економічна, і соціальна обстановка». Надалі кількість міністерств, котрі займалися економічними справами збільшилося.

Генеральне секретарство земельних справ очолив Б. Мартос, фінансових справ Хр. Барановський, харчових справ М. Стасюк, шляхів Вс. Голубович, посади генеральних секретарів праці, торгівлі і промисловості залишились на якийсь час не заміщеними. Проте серпнева інструкція Тимчасовго уряду залишила тільки два економічних секретарства: фінансів та хліборобства.

Доцільно зауважити, що на початку діяльності УЦР економічні питання були другорядним їм не приділяли належної уваги , хоча й говорила про це в Універсалах. Найбільш пріоритетним в господарській діяльності Центральної Ради було аграрне питання , яке стало інструментом пропаганди в масах. Позитивних зрушень в промисловості нажаль не відбулося.

УЦР планувала ввести державну монополію в головних галузях промисловості України - вугільній та металургійній, виробництві та продажу цукру, шкіри, тютюну та ін. Певною мірою це завдання полегшувалося тим, що в загальноросійському масштабі вже діяла державна монополія на закупівлю та розподіл хліба, цукру, шкіри. Генеральному секретаріату було необхідно закріпити законодавчо, щоб прибутки від вже діючих монополій надходили до державної скарбниці УНР та створити власні органи управління та контролю у цих галузях.

Генеральний секретаріат також планував взяти під свій контроль таку важливу галузь як сільськогосподарське машинобудування. У грудні 1917 р. був створений Український комітет сільськогосподарського машинобудування, машинопостачання та машинорозпреділення.

Власники підприємств зберігали нейтралітет між проросійською та проукраїнською позиціями. Фінансова система була нерозвинена їй не вистачало системно-правової бази. В Україні не було фахівців, які були готові працювати з фінансами на державному рівні. В країні панувала жахлива інфляція. УЦР катастрофічно не вистачало коштів. Уряд на перших порах збирав бюджет пожертвами. .

Вихід було знайдено в установлені Національного фонду для добровільних внесків до скарбниці новопосталого представницького органу вітчизняної революційної демократії. Через брак коштів Центральна Рада своїм Першим Універсалом агітує українців запровадити добровільне самооподаткування: “

Нездатність Центральної Ради опертися у своїй економічній політиці на основні класи українського суспільства, проводити в їх інтересах більш помірковані дії в народному господарстві, об’єктивно диктувало необхідність зміни всього курсу державної політики. Після здобуття державної незалежності України перед УЦР вже наприкінці літа - на початку осені того року постало одне з найважливіших завдань - створення власної фінансової системи й національної грошової одиниці. Невдовзі відповідно до економічних законів виникла нагальна потреба формування в країні свого національного бюджету.

Першим завданням урядовців після проголошення УНР було формування бюджету республіки на 1918 рік. Базою для нього стало бюджетне право Російської імперії, яке Центральна Рада законодавче відновила постановою від 25 листопада 1917 року. Російське бюджетне право спиралося на кошторисні правила від 22 травня 1862 року.

Правила про порядок державного розпису прибутків і видатків та про асигнування зі скарбу видатків розписом непередбачених. Цей закон заклав перші підвалини в фундамент фінансової незалежності України. Робота по складанню бюджету УНР продовжувалася і у 1918 році, але вже як бюджету самостійної держави

Одним з ключових завдань розбудови будь-якої держави з самого початку історії було створення власних збройних сил - тієї інституції, котра спроможна захистити країну як від зовнішніх ворогів, так і від внутрішньої небезпеки революцій. Ситуація, в якій зароджувалась українська державність в 1917 р., була тісно пов’язана з військовою справою.

Слід зазначити про революційне піднесення , що поширювалося на солдатські маси й сприяло зростанню їхньої національної свідомості. Зокрема, стала відбуватися «українізація армії». Ініціатором створення національних збройних сил був засновник українського націоналізму М.Міхновський. Тимчасовий уряд, в свою чергу, дуже лякала перспектива зміцнення української армії, і хоча серед вищих військових чинів Росії були представники які виступали за створення чисто українських полків, то всі інші намагалися перешкодити цьому.

З ініціативи оргкомітету в Києві 18-25 травня 1917 року відбувся Перший український військовий з’їзд. В резолюції з’їзду було затверджено заклик до Тимчасового уряду визнати українську автономію. Військові висловилися на користь завершення війни, вимоги до реорганізації всієї російської армії на основі національних частин, підготовки власного офіцерського корпусу для українців та забезпечення фронту україномовною пресою.

В ході революції, крім політичної та економічної еволюції, простежуються і зміни на військовому етапі Української революції у процесі державотворення. Питання про українську армію виникло відразу зі створенням Центральної Ради і початком її боротьби за владу. Однак, на початку революції більшість із лідерів УЦР вважали, що головне - сформувати військові

підрозділи за національним принципом, і тоді рівень боєздатності зросте сам собою.

Недовіра до регулярного війська, що не відповідало ідеологічним концепціям, небажання конфліктувати з Тимчасовим урядом, відсутність чіткої програми формування власної армії та принципів її внутрішньої побудови - все це призвело до того, що з початком відкритої війни з більшовицькою Росією Українська Народна Республіка виявилася практично беззахисною

Ставлення політиків Центральної Ради до армії докорінно змінилося у листопаді 1917 р., коли на зміну слабкому і поміркованому Тимчасовому уряду прийшли радикально налаштовані більшовики. Так, С.Петлюра, котрий відкрито заперечував необхідність регулярної армії, за допомогою сотника О.Удовиченка сформував Гайдамацький кіш Слобідської України, що складався з двох куренів і нараховував 300 солдатів .

Після приходу більшовиків до влади, війську почала наділятися більша роль. Ідеалом військового формування для українських політиків було Вільне козацтво , яке стало першими українськими добровільними підрозділами.

Саме цей підрозділ у січні 1918 р. дозволив Центральній Раді придушити повстання робітників на заводі "Арсенал" і, таким чином, продовжити її політичне життя. У листопаді 1917 р. було остаточно сформовано також найбільш боєздатний підрозділ армії УНР - Курінь Січових стрільців, сформований з військовополонених українців-галичан .

Таким чином, треба підкреслити, що Центральна Рада мала значні заслуги перед українською нацією. Протягом свого нетривалого існування (один рік) вона пробудила націю від рабської покори і пасивності, підняла її на боротьбу за відродження давно втраченої державності, проголосила УНР. Саме за доби УЦР було закладено основи майбутнього політичного, суспільного й економічного ладу вільної і незалежної України на засадах демократії, свободи, справедливості

БИТВА ПІД ГОВТВОЮ 1638 Р. ПІД ПРОВОДОМ ЯКОВА ОСТРЯНИНА (ОСТРЯНИЦІ) ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОДЕРЖАВОНАЦІЄТВОРЕННЯ

Соломоненко Аделіна, учениця 9 класу Кобеляцького ліцею Полтавської обласної ради м. Кобеляки, Полтавський р-н, Полтавська обл.

Шабалтій Олег Миколайович, учитель історії Кобеляцького ліцею Полтавської обласної ради

Актуальність дослідження заявленої нами теми полягає в тому, що вивчаючи битву під Говтвою у травні 1638 р. під керівництвом Якова Острянина (Остряниці) як вагомий фактор українського етнодержавонацієтворення, ми не тільки намагаємося осягнути важливу подію минувшини нашої Батьківщини, а й переосмислюємо її з висоти сьогодення та надбань, втрат і перспектив розвитку України, українців і світового українства. Новизна краєзнавчо-дослідної роботи виявляється в тому, що попри значну кількість напрацювань, присвячених цьому періоду української історії, на жаль, майже відсутні узагальнюючі концептуальні публікації, в яких на достатньому теоретичному рівні, а головне, всебічно аналізується значення битви під Говтвою під орудою Якова Острянина у тогочасних вітчизняних етнічних, державотворчих і націєтворчих процесах.

Використані джерела при підготовці краєзнавчо-дослідної роботи являють собою праці наступних дослідників про історію періоду козацтва: Апанович Олена Михайлівна, Голубицький Володимир Олексійович, Гуржій Олександр Іванович, Мокляк Володимир Олександрович та інших. Ми використовували різні методи дослідження: архівування, фотографування, бібліографічний, літературний тощо. Суспільно-корисне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані на уроках історії у вивченні періоду козацтва, тематичних конференціях, круглих столах, виховних годинах тощо.

Головну славу Голтві (а саме так у XVII ст. називався в українських документах цей пункт) принесла військова баталія в травні 1638 р. Це одна з найбільших битв епохи до Хмельниччини. Чи не єдиним історичним джерелом у дослідженні цієї битви є «Щоденник» очевидця цих подій, священника в стані польського табору, Шимона Окольського. Варто

відмітити, з якою точністю він описав події цієї битви. Інші джерела, як от дані того ж Величка, – уже інтерпретація.

Отже, на початку 1638 року в Січі повстанці обрали нового гетьмана – Яцька Острянина. Водночас запорожці послали представників до донських козаків з проханням про допомогу. 20 березня 1638 року, напередодні походу із Запорожжя, Острянин звернувся з універсалами до українського народу. Він сповіщав, що іде «з військом на Україну Малоросійську для визволення вас, народу нашого православного, від ярма гноблення і мук тиранських лядських і щоб помститися за вчинену наругу, сплюндрування, спустошення і образи всього поспольства роду Руського (українського) в Малій Росії, по обидві сторони Дніпра мешкаючого». Універсали Острянина малюють зворушливу, за своєю викривальною силою, картину наруги панів над українським народом. У них ішлося про те, що військо Запорозьке, яке чуйно прислухається до страждань народних, не в силах уже бачити «батьків і матерів своїх завжди зганьблених, а також братів, сестер і дружин, тиранськи замордованих, у ополонки крижані в морози зануряємих і обливаємих, у плуги, як волів (чого під сонцем нечувано), запрягаємих..., битих батогом і поганяємих, ...аби добре тягли... на єдно посміховисько й наругу».

Острянин закликав народ приєднатись до запорожців, як тільки вони з'являться на терені староств, а поки що потай готувати зброю, коней, харчі і все потрібне для війни. Водночас він наполегливо радив остерігатись реєстрових козаків, маючи на увазі головним чином лояльну до польського уряду реєстрову старшину. «Однак ті приготування свої, – йшлося в універсалах, – чиніть потай, і ці листи наші між собою вичитуйте під присягою, потай... А козаків реєстрових, виродків і відступників наших, що задля власної користі і приват своїх про занепад вітчизни недбаючих, яко отруйної єхидни стережітеся і крийтеся». Для прикладу універсал згадує про зраду реєстровців напередодні битви під Кумейками, коли через «необережність братів наших... листи тодішнього гетьмана Запорозького... достались козакам реєстровим, а від них ляхам». Через це пани «навчились запобігати наступаючому злу своєму».

Універсали запорожців розповсюджувались не лише на Подніпров'ї, а й на Поділлі, Волині і Покутті. Їх розносили і розвозили люди, які не викликали особливої підозри з боку представників влади, – старці-бандуристи, хлопчаки і, за словами Окольського, навіть черниці

Заклики до повстання знаходили палкий відгук серед пригнобленого люду. За словами того ж Окольського, український народ знову готувався йти на Річ Посполиту: одні йшли на Запорожжя, інші посилали запорожцям гроші і харчі, треті виготовляли порох, кулі тощо.

У другій половині березня 1638 року повстанці вирушили із Запорожжя на волості, поділившись на три частини. Перша, під проводом Острянина, йдучи лівим берегом Дніпра, захопила Кременчук, а потім повернула на Хорол і Омельник. Запорозька флотилія під проводом Гуні піднялась по Дніпру й оволоділа перевозами в Кременчуці, Максимівці, Бужині й Чигирин-Діброві. Скидан з рештою війська пішов правим берегом Дніпра і захопив Чигирин. Повстанці ставили перед собою складне завдання: знищити частини коронного війська, які базувалися під орудою Потоцького на Лівобережжі (сам Потоцький перебував спочатку в Ніжині, а потім у Лубнах). Щоб не дати йому змоги відступити і водночас позбавити його зв'язку з Правобережжям, повстанці прагнули захопити дніпровські перевози.

Незважаючи на обережність, з якою просувався Острянин, Потоцький довідався про це і негайно рушив назустріч козакам. Услід за Потоцьким ішов Ілляш Караїмович, поспіхом зібравши реєстрове військо в Переяславі. Сили Острянина, за словами Окольського, на той час «були ще незначні».

У таких умовах Острянин вирішив захопити найближчий вигідний для оборони пункт – Голтву і чекати там підкріплення. До повстанців мали прийти на допомогу донські козаки. Голтва була вигідною для оборони тому, що стояла на високій кручі лівого берега однойменної річки, де вона впадає у Псьол, у півколі, утвореному тими двома річками. Місто, огорожене частоколом, мало замок. Від замку до правого берега Псла, де були багнища і ліси, тягнувся вузький і довгий міст. Зайнявши Голтву, козаки заходились укріпляти її. Відкритий бік півкола – від одного берега річки до другого – загородили земляним валом, а курган перед валом перетворили на редут. На ньому поставили гармати.

На початку травня С. Потоцький, переправившись через Хорол, Псьол і Голтву, підійшов до козацьких позицій. Свій табір Потоцький розташував під Голтвою, насипавши довкола нього вал від берега однієї річки до берега другої. 5 травня, коли роботи по укріпленню табору закінчилися, Потоцький перекинув на правий берег Псла два полки іноземної піхоти і кілька тисяч реєстровців під проводом Караїмовича з метою заволодіти замком з боку моста. Розгадавши цей задум, Острянин переправив на правий берег загін козаків, якому доручив зайти в тил Караїмовичу. Перейшовши річку, реєстровці й іноземна піхота кинулись на міст, намагаючись наблизитися до замкової брами. Зустрінуті сильним вогнем з рушниць, вони спішно повернули назад, втративши багато вбитими і пораненими. Було поранено й Караїмовича. Коли його загін повернувся до переправи, щоб рушити на лівий берег, шлях виявився заваленим деревами. Повстанці, що сховалися за ними, відкрили сильний вогонь і примусили ворога шукати порятунку в лісовому багні. Після короткого бою загін Караїмовича було майже весь знищено. З кількох тисяч чоловік ледь врятувався якийсь десяток.

6 травня Потоцький почав штурмувати козацькі позиції. Козаки відбили наступ, завдавши ворогові чималої втрати. У цей час в тил польському війську вдарила козацька піхота, своєчасно надіслана Острянином. Кіннота Потоцького спробувала перетяти шлях козацькій піхоті, але теж зазнала великих втрат і була відкинута. Стиснуте з обох боків козаками польське військо кинулося врозтіч і було знищене.

Усього під проводом Острянина зібралося близько 12 тис. повстанців.

Польські війська, хоч і переважали в кількості, хоч і оточили повсталих, хоч і були краще озброєні, були вщент розбиті повстанцями. Успіх козаків деякі дослідники пов'язують із вдалими тактичними рішеннями. Наприклад, додатковий вал, артилерійський редут, винищення табору найманців, захід з тилу тощо. Можливо, це стало реальним завдяки тому, що їхній провідник Яків Острянин був родом з навколишньої місцевості. А ще він був тісно пов'язаний з Полтавою. Він займав там адміністративні посади в 1630-х роках, а також дав світу полтавських полковників роду Іскор. Не дарма в легендах закрався переказ, що Полтаву заснували вихідці з Говтви... Але це вже зовсім інша історія.

Отже, все вище зазначене дає змогу зробити висновок, що битву під Говтвою 1638 р. під проводом Якова Острянина (Остряниці) як важливий чинник українського етнодержавонацієтворення ми трактуємо як неперервний у часі й просторі поступальний розвиток українців від етносу (бездержавного народу) до нації (державницький народ), здобуття ним власної національної держави й послідовної розбудови головних її підвалин.

СЕЛО МАКСИМІВКА В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РОКІВ

Іванова Дарина, учениця 10 класу Максимівського ліцею Піщанської сільської ради

Керівник: **Пилипенко Наталя Федорівна,** учитель суспільних дисциплін Максимівського ліцею Піщанської сільської ради

Революція 1917-1920 років стала одним із ключових періодів розвитку української державності. Українські землі були епіцентром громадянської війни. 1917 рік ознаменувався широким національним відродженням в Україні. Повсюди відкривалися просвіти, організовувалися національні читання, вшановувалася пам'ять Т. Шевченка, І. Котляревського та інших представників української еліти минулого. Організовувалися ради, членами яких ставали найактивніші місцеві діячі. На Полтавщині представники РСДРП мали меншість у радах, де натомість переважали меншовики.

Аналогічні процеси відбувалися в Максимівці протягом всього 1917 року. Але початок 1918 року сколихнув мирний перебіг життя у селі. Військова агресія з боку радянської Росії привела до бойових дій поблизу села. 9 січня 1918 року радянські війська зайняли Кременчук, у відповідь Максимівкою пройшов петлюрівський полк свободи, який відновив на деякий час українську владу в регіоні. На час проголошення IV універсалу Максимівка була частиною Української Народної Республіки. Проголошення незалежності УНР стало відправною точкою

до більш агресивних дій радянських військ в Україні. Вже 26 січня 1918 року під натиском наступу червоних із Полтави не встояли оборонці Кременчука [4, с. 130]. Війська Центральної ради стрімко почали відступ із навколишніх територій.

Наприкінці січня 1918 року у Максимівці вперше було встановлено радянську владу. Про неприхильність більшості населення до РСДРП говорить те, що лише з приходом військ вдалося організувати ревком та інші спеціальні органи влади [2, с. 3]. Натомість легітимно діючої ради так і не було скликано. Очолив ревком місцевий більшовик О. Крупко. Більш ґрунтовні відомості про нього не збереглися. Але, судячи із переписів населення, це прізвище не є характерним для Максимівки і воно не зустрічалося в селі надалі. Виходячи з цього, стає зрозумілим, що О. Крупко з'явився у селі незадовго до революції, або прямо напередодні. Автором була здійснена розвідка з метою ідентифікації особи голови першого максимівського ревкому. Архівні матеріали та дані із Градизького шкільного музею підтвердили висунуту версію про немаксимівське походження О.Крупка – він виявився активним діячем більшовицького руху із сусіднього Градизька [1, с. 68].

Щоправда членами організованого ревкому стали корінні максимівчани: О. Чередник, П. Осадчий, І. Сухаренко, Л. Сухаренко. Вони зробили важливий крок для повернення населення на свою сторону. Як повідомляють джерела, відразу після організації ревкому, впроваджуючи в життя перші декрети В. Леніна, більшовики почали перерозподіл землі. Селяни нарешті отримали те, чого вимагали протягом всього попереднього року.

Максимівчани не змогли використати отриману землю для свого блага. Відповідно до Брестського миру на територію України вступили іноземні інтервенти. 25 березня 1918 року німці дійшли до Максимівки. У цей же день з боями було здано Кременчук. Відновлена влада УНР не викликала у населення позитивних емоцій як раніше, навпаки інтервенти встановили жорсткий окупаційний режим, який викликав розчарування людей.

Період гетьманату П. Скоропадського у Максимівці є одним із найменш висвітлених у джерелах. Відомо, що в цей час земля була повернута її дореволюційним господарям. Більшість селян знову вимушені були шукати шляхів для виживання.

Осінь-зима 1918 року були надзвичайно складними для максимівчан. Зміщення Гетьманату і прихід до влади Директорії ще більше сіяли невпевненість. 30 листопада 1918 року в Маскимівці заговорили про відновлення УНР. Невідомо, чи встигли максимівчани організувати ″Трудову Раду робітників, селян і трудової інтелігенції без участі поміщиків і капіталістів″, бо вже на початку лютого 1919 року в село вступили більшовицькі війська. Була відновлена робота ревкому у попередньому складі. Відновилася і радянська соціальна політика.

Весна 1919 року не принесла на українські землі жаданого спокою. Знищуючи фізично свої противників, більшовики самі спровокували збільшення кількості незадоволених їхньою владою. У квітні-травні спалахнуло антибільшовицьке повстання на чолі із отаманом Н. Григорьєвим (прихильним до Директорії УНР, а згодом до махновців), який зумів взяти під свій контроль значну частину України, у тому числі й землі навколо Максимівки. Але на шляху до Полтави його війська потерпіли декількох поразок і були відкинуті за Дніпро [5, с. 232]. Постійна зміна режимів приводила максимівчан у стан зневіри й постійного хвилювання.

Влітку 1919 року на території краю розгорнулася широкомасштабна боротьба ″червоних″ і ″білих″. Останніх очолював легендарний командувач Добровільної армії А. Денікін. Масований наступ армії Я. Юзефовича змусив більшовиків залишати одне за одним міста Придніпров'я. 30 червня 1919 року білогвардійці контролювали Катеринослав і прорвали лінію Знамянка-Кременчук.

На початку липня у Максимівці почалося облаштування ″білого режиму″. Денікінці встановили військову диктатуру. Було відновлене дореволюційне поміщицьке землеволодіння. За допомогою каральних загонів у селян відбирали землю і ременант. Відповідно до денікінського указу 1919 року третину зібраного хліба, половину скошених трав і шосту частину овочів селяни зобов'язувалися без відшкодування віддати поміщикам і орендарям, якщо останні заявляли свої права на землю. Білогвардійці наклали разовий податок на користь Добровільної армії у розмірі п'яти пудів зерна з кожної засіяної десятини землі. За несвоєчасне

внесення стягувалася подвійна кількість хліба. Максимівчани неодноразово страждали від реквізиції продовольства, фуражу і коней.

Такі дії представників нового режиму викликали незадоволення серед селян. Щоб придушити вияви спротиву, А. Денікін ввів смертну кару за участь у бунтах і більшовицьких організаціях. Після одного з таких випадків у вересні 1919 року, був заарештований, а згодом і розстріляний місцевий активіст-більшовик, член ревкому Онисько Харитонович Чередник. Білогвардійці не відрізнялися особливими проявами брутальності, тому дозволили місцевим жителям поховати більшовика у селі.

Але і цьому режимові не судилося довго протриматися на берегах Дніпра. Контрнаступ радянських військ змусив відступати супротивника. 20 грудня 1919 року денікінці із боями покинули Кременчук і його околиці. Максимівка поверталася під вплив радянських військ. Це була остання радикальна зміна режиму в селі. З кінця грудня 1919 року почалося становлення і вкорінення радянської влади.

Останніми проявами боротьби за українську незалежність стали бойові дії отаманів УНР. У околицях села Максимівки особливою активністю відзначився загін під проводом уродженця с. Вереміївки Охтанася Келеберди. З весни 1919 року повстанці неодноразово наводили страх на місцевих активістів більшовицького руху. Найвищою точкою антибільшовицького виступу був період весни-літа 1920 року, коли під вплив келенбердинців потрапила вся південна Полтавщина. Відповідно до звітів більшовиків радянський загін під тиском повстанців змушений був відступати від Сули до Дніпра. Останнім форпостом для них стали Градизьк і Максимівка. Немає відомостей про зв'язки максимівчан із повстанцями, адже селяни були змучені змінами режимів і намагалися відсторонитися від будь-яких конфліктів.

Оскільки Келеберда мав загін чисельністю 300-400 чоловік, то вести постійні бойові дії не міг. Улюбленою тактикою отамана була партизанська війна. Діяльність повстанців продовжувалася і у наступні роки. Але доля отамана овіяна загадками. Залишивши максимівські землі наприкінці серпня 1920 року, його загін розпочав партизанську діяльність під хутором Гузирі неподалік від рідної отаману Вереміївки. Під час однієї із перестрілок із більшовицькими загонами з'явилася звістка про те, що отаман був смертельно поранений зрадником на прізвисько (прізвище) Динька. Були й інші версії його смерті. З цього часу по лісах і селах від Максимівки і аж до Сули почали з'являтися ″могили Келеберди″. Представники радянської адміністрації почали пошук тіла такого ненависного отамана, але ці пошуки щоразу закінчувалися нічим. У цих могилах знаходили речі отамана, глузливі записки: ″Ангели вкрали″ тощо [4].

Правда про поховання О. Келеберди і сьогодні залишається загадкою. Існує версія, що його поховали біля родича на цвинтарі у Градизьку. За іншими даними він залишився живий, бо його дружина Паша неодноразово отримувала листи від ″загиблого″ про зустріч, але на ці зустрічі так ніхто і не приходив. Після однієї з них вона пропала безвісти. Це викликало чутки про від'їзд Паші й Охтанася на проживання в інші краї під іншими іменами. Ця історія є однією із характерних часів героїчної отаманії в Україні, але для нас вона має особливу цінність, адже О. Келеберда є героєм нашого краю.

Українська революція для села Максимівки стала періодом яскравих сподівань та великих розчарувань. Слабкість національних сил, ″червоний″ та ″білий″ терори поступово пригнічували надії максимівчан. Тому розквіт української отаманії у Максимівці був сприйнятий холоднокровно. Селяни вимагали перерозподілу земель, а зрештою, втомившись від невизначеності й пустих обіцянок, поринули у радянський коловорот.

АВТОРКА ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ «НЕБЕСНА СОТНЯ» – ТЕТЯНА ДОМАШЕНКО

Новікова Єва, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ ЦТКТУМ Херсонської обласної ради, учениця 11 класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія
Керівник: **Ташкевич Л.Л.,** керівник гуртка ЦТКТУМ

«Небесна Сотня» – це прийнята в Україні збірна назва загиблих протестувальників, які мали безпосередній стосунок до ідеї та акції Євромайдану (Революції Гідності) у грудні 2013 -

лютому 2014 року. 21 лютого 2014 року офіційна влада України юридично визнала жертвами загиблих мітингувальників Майдану.

20 лютого в Україні щорічно відзначають День Героїв Небесної Сотні згідно з Указом Президента від 11 лютого 2015 року «Про вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні». Цього дня вшановуємо пам'ять тих громадян, завдяки яким змінено перебіг історії нашої держави. Більшість із них віддали своє життя під час подій Революції Гідності, інші загинули пізніше – у березні та квітні 2014 року, захищаючи ідеали демократії, обстоюючи права та свободи людини, європейське майбутнє України.

21 лютого 2014 року на Майдані відбулося прощання із полеглими, названими Небесною Сотнею, під час якого пролунала українська пісня «Плине кача», що стала реквіємом майданівцям. За однією з версій, автором вислову «Небесна Сотня» є поетеса Тетяна Домашенко, яка під враженням подій написала вірш «Небесня Сотня воїнів Майдану» (21–22 лютого 2014). Поетеса, відома багатьом поціновувачам громадянської лірики, справжня патріотка України. Полтавчанка, мешканка Київщини, засновниця приватного видавництва «Духовна вісь», авторка декількох збірок поезій: «Небесна сотня воїнів майдану», «Ангели-охоронці», «Калинове намисто» та інші.

Для Тетяни Домашенко визначальним у житті й творчості є гасло «Бог і Україна – понад усе!». Тому й не дивно, що саме їй належить пронизливий і поетичний образ, добре відомий усім, образ болючий і невгамовний – Небесна Сотня. Вона активна учасниця Євромайдану. Побачене, відчуте, пережите вклалося у вірші. Це з уст Тетяни Домашенко рядками поезії вперше прозвучала назва на честь загиблих героїв – «Небесна Сотня». 21 лютого 2014 року поетка уперше полеглих учасників Євромайдану назвала Небесною сотнею у вірші «Небесна Сотня воїнів Майдану». Вірш написаний 21-22 лютого з 15 години дня до 03 години ночі. Як стверджує Тетяна Домашенко, вислів «Небесна Сотня» вирвалася мимоволі вдень 21 лютого, коли на Майдані прощалися із загиблими. «Стою спереду, біля решітки коло сцени, – згадує вона, – дивлюсь у небо, а там зграя голубів. Боже, кажу, та це ж Небесна Сотня!». За словами поетеси, люди відразу підхопили цей образ. А у неї попід сценою народилися такі рядки:

«Небесна Сотня воїнів Христа
З мечем Архистратига Михаїла,
З молитвою за Волю на устах
У Вічність із Майдану відлетіла.
Небесна Сотня воїнів святих
І душу, й тіло склали за Свободу,
За розбрат нації взяли на себе гріх,
Освячені любов'ю до народу…»

Тетяна Домашенко – голова Київського об'єднання «Організація патріотів України», започатковує нові патріотичні ініціативи, готує до друку нові видання, співпрацює з громадськістю, багато подорожує, несе поміж людьми своє палке слово:

«Душа не стане на коліна, бо у душі колін нема.
У неї крила – в небо лине, коли загрожує тюрма.
Душа – це Воля, це Свобода. Їй жодні грати не межа:
Ген українського народу – оця нескорена душа!»

Тетяна Домашенко з першого дня подій особисто перебувала на Майдані Києва з іконою «Одигітрія» (та, що вказує шлях). О 5.30 кожного ранку з її телефону лунали дзвінки в різні куточки України – будила всіх до молитви. Брала участь у Богослужіннях на Майдані. Болісно переживала всі втрати, виливала свої почуття і страждання в поетичних рядках. «Її слово було одним із тих голосів, що кликало, просило, тремтіло, благало, молило, сумно плакало і вимолило Майдан», – казала про неї правозахисниця Анна Семенюк. Патріотична, громадянська, духовно-молитовна поезія Тетяни Домашенко не має конфесійних меж, вона лунає по всій країні чудовими емоційними рядками дивовижної, гордої жінки:

«До сонця піднесім серця й долоні, любов'ю освятім єднання мить.
Калини намистиночки червоні нанижемо на вічність, як на нить».

Сьогодні, в умовах війни на сході України, маємо частіше згадувати доленосні події, які стали символом боротьби за свободу та гідність. Майдан перестав бути назвою місцевості. Він став символ Свободи. Саме тому Революцію Гідності, як і протестний рух 2004 року, і Революцію на граніті, можна вважати продовженням Української революції, визвольних змагань часів Другої світових війн. Революція Гідності стала наймасштабнішим протестом у новітній історії України, боротьбою українських громадян за свої права і демократичний європейський вибір. «Небесною Сотнею» називають загиблих учасників Революції Гідності. Дехто з них загинув навесні 2014 року. Герої Небесної Сотні – уособлення людської, громадянської та національної відваги й самовідданості.

Героями Небесної Сотні стали 107 загиблих. Вони різні за віком, статтю, освітою, з різних куточків України та з-за кордону. Серед них були успішні підприємці й пенсіонери. Найстаршому – Іванові Наконечному виповнилося 82 роки, а наймолодшому – Назарієві Войтовичу – лише 17. Євромайдан увійшов в історію України як символ і взірець жертовності, патріотизму та героїзму. Він укотре підтвердив те, що у найкритичніші та найважливіші періоди нашої історії знайдуться герої, ладні пожертвувати власним життям заради майбутнього України як незалежної демократичної держави. Саме на лютий місяць припадає пік розстрілів Героїв Небесної Сотні у центрі Києва. Цього дня у середмісті столиці загинуло та отримало смертельні поранення 48 осіб. У 2014 році Президент України заснував державну нагороду: Орден Героїв Небесної Сотні (Указ № 844 від 3 листопада 2014 року). Його лицарями стали білорус Михайло Жизневський, грузини Давид Кіпіані та Зураб Хурція, українець Тарас Більчук.

Революція Гідності засвідчила: українці не просто обрали шлях до Європи, а й готові за нього боротися, відстоюючи власні права та свободи. У світі Україну почали сприймати як державу з власною самобутністю, історією та гідністю, здатну захистити суверенітет.

Вислів поетеси Тетяни Домашенко назавжди закарбувався в наших серцях, народній пам'яті, в поетичних рядках, в історії Революції Гідності. Назавжди поєднався з подіями, які ніколи не забути. Висловлюємо щиросердну шану поетесі за ніжні і в водночас пекучі до болю поетичні рядки її численних поезій про Майдан, про героїв, які не вмирають, про буремні події на шляху країни до ствердження державності. Сміливці Майдану відстоювали право країни на європейський вибір. Поети продовжують справу бійців Революції Гідності в своїх поетичних творах, щоб пам'ять про Небесну Сотню ніколи не згасла!

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДИРЕКТОРІЇ УНР

Автор **Кутман Катерина**, учениця 11 класу Посад-Покровського ліцею,Чорнобаївської с/р, Херсонського району Херсонської області.
Науковий керівник: **Шевченко С. О.**

Після повалення Гетьманату, 19 грудня 1918 р. Директорія оголосила про відновлення Української Народної Республіки. Були відновлені закони УНР. Становище після повалення гетьманської влади було складним. Селяни, які складали основну масу армії, покидали її та поспішали ділити поміщицьку землю. Вкрай несприятливим було й зовнішньополітичне оточення України. Одеса була захоплена Антантою, війська якої висадилися також у Миколаєві, Херсоні та Севастополі, на заході активізувалися поляки, на півночі – більшовики, на південному сході – російська Добровольча армія. Німецькі та австро-угорські війська, які згідно з договором мали захищати Україну від більшовиків, неспроможні були це робити і повертался додому.

Справа погіршувалася ще й тим, що в уряді не було єдності. Те, що перед тим об'єднувало членів уряду – боротьба проти гетьмана, – поступово зникало, а інших мотивів практично не було. До того ж боротьба з наслідками Гетьманату інколи набирала форм, які не могли не викликати протесту. Більшість керівництва Директорії стояла фактично на радянській або дуже близькій до неї платформі, виступала за союз із більшовиками проти Антанти. Це були В. Винниченко, В. Чехівський, М. Шаповал та ін. Інша частина на чолі з С. Петлюрою орієнтувалася на спілку з Антантою проти більшовиків. В такій складній ситуації влада не мала права на помилку. Тільки завдяки далекоглядній зовнішній політиці можна було

вирішити ряд проблем, що так гостро постали перед обличчям всього українського народу. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що ми маємо змогу, провівши паралелі з подіями майже столітньої давнини, зробити певні висновки щодо законів світової політики, щодо місця України в світі на сучасному етапі, особливо в умовах російської агресії. Не прислухаючись до уроків історії, ми будемо вимушені повертатися до них знову і знову.

Мета даної роботи: максимально об'єктивно дослідити основні напрямки зовнішньополітичної діяльності Директорії. Поставлена мета вимагає вирішення наступних завдань: визначити основні напрямки зовнішньої політики Директорії; проілюструвати умови, специфіку та наслідки укладання зв'язків з країнами Європи та Росією; зробити висновки щодо доцільності обраного членами Директорії зовнішньополітичного курсу та форм його реалізації.

Об'єкт дослідження: Директорія УНР як суб'єкт на світовій політичній арені.

Предмет дослідження: зовнішня політика Директорії УНР.

Хронологічні рамки: від 14 грудня 1918 р., коли Директорія УНР прийшла на зміну гетьманату, до 18 березня 1921 р., коли був підписаний Ризький договір між Польщею та Росією. Договір передбачав, що Польща визнає більшовицьку владу в Україні, а також заборону перебування на території Польщі антибільшовицьких організацій. Таким чином, Директорія втратила право легально існувати в цій країні, що фактично припинило зовнішньополітичні зв'язки залишків уряду УНР.

Директорії вдалося досягнути розширення міжнародних зв'язків УНР. Україну визнали Угорщина, Чехословаччина, Нідерланди, Ватикан, Італія і ряд інших держав. Проте їй не вдалося налагодити нормальних стосунків з країнами, від яких залежала доля УНР: Радянською Росією, державами Антанти та Польщею.

31 грудня 1918 р. Директорія запропонувала Раді Народних Комісарів РСФРР переговори про мир. Раднарком погодився на переговори, попри те, що не визнавав Директорію представницьким органом українського народу. Під час переговорів радянська сторона відкинула звинувачення у веденні неоголошеної війни, лицемірно заявивши, що ніяких регулярних російських військ в Україні немає. Зі свого боку, Директорія не погодилася на об'єднання Директорії з українським радянським урядом і відмовилася прийняти інші вимоги, що означали самоліквідацію УНР. 18 березня 1921 р. був підписаний Ризький договір, за яким Польща визнавала в Україні більшовицьку владу. Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся відійшли до Польщі, Східна Волинь – до радянської Росії. Ризький договір, крім того, заборонив перебування на території Польщі антибільшовицьких організацій. Таким чином, Директорія та її уряд втратили право легального існування в цій країні. Так трагічно закінчився один з найбільш складних етапів боротьби за незалежну, суверенну Українську державу. Загалом, можна дати позитивну оцінку зовнішній політиці Директорії, хоч вона і зазнала поразки. Занадто багато негативних факторів зіграли свою вирішальну роль. Ми не намагаємося виправдовувати тодішню владу, вона, безумовно, допускалася неприпустимих помилок, але зауважимо те, що мета в неї була цілком достойна. Такими ж були й методи. Можливо, тому українцям і не вдалося здобути незалежність на початку XX ст.

СЕЛЯНСЬКІ ВИСТУПИ НА ВАЛКІВЩИНІ 1902-1903 РОКІВ

Василенко Єгор, учень10 класу КЗ «Олександрівська загальноосвітня школи І-ІІІ ступенів імені І.С.Буряка Валківської міської ради Харківської області
Керівник: **Нужа Ю.П.,** вчитель історії

Історія, як і життя кожної людини, має героїчні, трагічні, щасливі і нещасливі сторінки. Це витвір всього народу, а не лише окремих видатних осіб. Кожен край, місто, село, кожна окрема родина має свою історію. Оскільки в героїчному най¬більше проявляється національний характер народу, його душевна краса, його талант, то ці сторінки особливо хви¬люють і викликають почуття національної гордості. В історичному минулому Валківщини, а точніше в селі Олександрівка (в якому я проживаю) було таке явище, як антипоміщицьке повстання у 1902 році.

Важке становище селянства: масове безземелля селян, обтяжливі викупні платежі, велика кількість податків, жорстока поміщицька експлуатація селян з окремими елементами панщини, значно погіршилося після неврожаю 1901 року, коли бідняцька частина селян вже на початку 1902 року голодувала. Промислова криза погіршила становище селян, позбавивши їх можливості находити заробітки у містах. Голод, епідемії внаслідок голоду, гніт поміщиків і куркулів, звірячі розправи поліції і жандармерії — все це було безпосередніми причинами повстання сільського населення на початку ХХ століття проти поміщиків і влади Російської імперії.

В кінці XIX на початку ХХ століття Валківщина була провінційним, відсталим краєм. Тут було лише кілька винокурних, цегляних та селітряних заводів, які належали поміщикам та купцям. До негативних соціальних умов населення додалися неврожай 1891 року та епідемія холери 1892 року.

З будівництвом цукрових заводів поміщики перестали здавати свої землі в оренду селянам. Вони засаджували поля буряками – це було вигідно. В оренду здавали неврожайні землі та непридатні для обробки та ще й зависоку ціну. Селянська маса Валківського повіту страждала через малоземелля. У повіті на душу населення припадало 0,6 десятин землі. Ця земля не могла прогодувати родини селян. Зросла кількість безземельних селян. Страшне було становище знедоленої маси селянства.

На початку 1902 року жителі сіл Олександрівка, Коломак, Рідкодуб, Михайлівка, Сніжків, Мельникове опинились в тяжкому стані. Закінчилася голодна зима, настала пора польових робіт, а зерна для посіву не було. Наближався голод. Такого становища люди не могли більше терпіти. Підняли на боротьбу селян події у сусідській Полтавській губернії, де селяни піднялися проти поміщиків та знищили їх угіддя. В результаті цих виступів у Валках і повіті у березні – квітні 1902 року розгромлено більше 20 поміщицьких економій. 1 та 2 квітня 1902 року селяни громили економії Базилевського, Задонської, Яхонтової, Левченка.

Про безлад в уїздах та волостях губернатори телеграфували царю, просили допомоги. Влада направила в Харківську та Полтавську губернії війська, яким був відданий наказ діяти без пощади.

Війська стріляли в селян, були убиті і поранені. Влада вимусила селян повернути поміщикам все, що у них пограбували. За виконанням наказу стежили козаки, які оселилися у селян та жили за їх рахунок. До суду було притягнуто 1092 селянина. Велика тюрма у Валках була переповнена в'язнями. Ще тільки готувався закритий суд, а «постраждалі» поміщики подали царю свідчення про наданий їм збиток. Вони збільшили розміри своїх втрат, щоб нажитися за рахунок селян. Але збіднілі селяни були неспроможними заплатити збитки і з них почали стягувати у розстрочку в десять разів більший податок.

Про причини поразки повстання селян Харківської і Полтавської губерній у 1902 році у науковій літературі написано: «Селянське повстання було придушене, тому що це було повстання темної, несвідомої маси, повстання без певних, ясних політичних вимог, тобто без вимоги змінити державні порядки. Селянське повстання було придушене тому, що воно було непідготовлене. Селянське повстання було придушене, тому що у селян не було ще союзу з міськими пролетарями».

Слідство по справі селянських повстань в двох українських губерніях тягнулося більше пів року. Процес набирав великого резонансу не лише в Росії, але й за її межами: про нього писала газета «Іскра», англійська газета «Таймс». Розправа над підсудними була жорстокою: 836 осіб було засуджено на різні строки ув'язнення. А сільські громади, члени яких брали участь у повстанні, зобов'язані були сплатити поміщикам 800 тисяч карбованців контрибуції.

Незважаючи на поразку, селянське заворушення 1902 року відіграло неабияку роль у згуртуванні селянського руху. Селянські повстання 1902 року у Харківській та Полтавській губерніях поклали початок боротьби за своє гідне існування, за свої права, за свободу, людську й національну гідність. Протягом 1901-1904 років селянських виступів було в два рази більше, ніж за період 1897-1900 років – 577 проти 232 випадків. Селянська віра та надія на краще життя рухнула. Закріплялася впевненість в тому, що за майбутнє без господарів та поміщиків потрібно боротися. Через три роки в Петербурзі з «Кровавої неділі» розпочалася

революція. Протягом 1905-1907 роки, доки вона тривала, в російській імперії відбулося 7165 селянських повстань і більшість з них на українських землях.

Будуючи нову незалежну, суверену українську державу, необхідно озиратися на пройдений шлях, з метою використовувати досвід попередніх поколінь. Щоб успішно розв'язувати сьогочасні проблеми і не повторювати помилок минулого, необхідно вивчати та знати історичний досвід нашого суспільства, який є актуальним у всі часи людського життя.

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ДУНАЄВЕЦЬКОМУ РАЙОНІ У 2015-2017 РОКАХ

Ісаков Святослав, учень 10 класу Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. №3 Дунаєвецької міської ради Хмельницької області

Ісакова Інна Анатоліївна, учитель історії Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. №3 Дунаєвецької міської ради Хмельницької області

У 2014 році розпочалася реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, основною метою якої було створення умов для формування ефективної і відповідальної місцевої влади, здатної забезпечити комфортне та безпечне середовище для проживання людей по всій території України. Реформа передбачала не просто передачу повноважень та ресурсів від державних органів органам місцевого самоврядування, а й створення базового суб'єкта місцевого самоврядування - спроможної територіальної громади.

Важливими актами у створенні правової основи для децентралізації влади стали Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації». Вагомим кроком на цьому шляху є прийняття Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Метою Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [23, с.1].

Наведена Концепція здійснюється двома етапами: перший (підготовчий) етап - 2014 рік, другий 2015-2017 роки. На шляху виконання завдань першого етапу 17 червня 2014 року було прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад», а у лютому 2015 року підготовлено до нього практичний коментар Інститутом громадянського суспільства у співпраці з Програмою Ради Європи «Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування в Україні» на запит Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України в рамках реалізації Плану заходів щодо впровадження положень даного Закону. Мета прийняття даного Закону – це створення умов для реалізації наявними в Україні територіальними громадами конституційного права на об'єднання своїх ресурсів для вирішення питань місцевого значення [22, с.1].

Дунаєвецький район знаходився (ліквідований у 2020 році) в південній частині області. Межував з Віньковецьким, Новоушицьким, Кам'янець-Подільським, Чемеровецьким, Городоцьким та Ярмолинецьким районами. До району входило 86 населених пунктів, з яких 1 місто, 2 селища та 83 села, об'єднані у 1 міську, 2 селищних та 43 сільських ради.

Районний центр - м. Дунаївці, населення району – 63,3 тис. чол. (станом на 1.01.2015 р.). Площа району становила 1181,5 кв. км (або 118,15 тис. га), з яких сільгоспугіддя – 92,5 тис. га, ліси – 16,7 тис. га, водойми – 0,64 тис. га, землі під забудовою – 3,7 тис. гектарів.

Через територію району з півночі на південь проходить дорога державного значення Н-03 Житомир – Чернівці, яка ділить район умовно на 2 однакових частини. Окрім того по західній частині району проходить залізна дорога зі сполученням Гречани – Кам'янець-Подільський, на якій розташовано 2 залізничні станції – станція Дунаївці та станція Балин.

Беручи до уваги основні пріоритети громад, географічне розташування, транспортне

сполучення, кількість населення, історичний територіальний розподіл району та багато інших критеріїв районною державною адміністрацією було здійснено перспективний поділ адміністративно-територіальний поділ на 4 територіальних громади.

З метою підготовки пропозицій до проекту перспективного плану формування територій громад Хмельницької області розпорядженням голови райдержадміністрації від 10 квітня 2015 утворено робочу групу [21, с.1].

Членами робочої групи розроблено графік проведення зустрічей, консультацій з представниками територіальних громад району з метою надання методичної допомогу щодо проведення формування територіальних громад. Так, 22 квітня 2015 року проведено зустріч у с. Миньківці з жителями сіл: Миньківці, Іванківці, Сивороги, Велика Побійна, Мала Побіянка, Мала Кужелівка, Держанівка.

24 квітня 2015 року – у селищі Смотрич з жителями сіл: Балин, Стара Гута, Рудка, Лисогірка, на зустрічі були присутні представники від с. Чорна, с. Нова Гута Чемеровецького району, які виявили бажання приєднатися до Смотрицької ОТГ.

24 квітня 2015 року – у селищі Дунаївці з жителями сіл: Лошківці, Тернава, Тинна, Малий Карабчіїв, Томашівка, Удріївці, Міцівці, Підлісний Мукарів, Маліївці, Морозів, Ставище.

25 квітня 2015 року райдержадміністрацією організовано у м. Дунаївці зустріч з представниками від громади м. Дунаївці, сіл: Гірчична, Дем'янківці, Вихрівка, Ганнівка, Нестерівці, Зеленче, Залісці, Чаньків, Воробіївка, Січинці, Голозубинці, Великий Жванчик, Рачинці, Лисець, Сокілець. У зустрічі, взяла участь член обласної робочої групи з підготовки проекту перспективного плану формування територій громад, начальник відділу містобудування та архітектури облдержадміністрації – головний архітектор області Дунаєвська І.М., яка представила інформацію про адміністративний поділ області та районів, а також надала районній робочій групі методичну допомогу з розробки пропозицій до проекту перспективного плану.

28 квітня 2015 року відбулася зустріч у с. Маків, де були присутні представники від громад сіл: с. Маків, Гута Яцьковецька, Рахнівка, Михайлівка, Чечельник.

Реформа децентралізації отримала доволі широку підтримку громадськості у районі.

Так, вже 28 квітня 2015 року рішенням тридцять дев'ятої сесії Дунаєвецької селищної ради ініційовано добровільне об'єднання територіальних громад населених пунктів сіл Малого Карабчіїва, Тинної, Тернови, Харитонівки, Томашівки, Удрієвець, Лошковець, Міцівець, Ставища, Підлісного Мукарева, Варварівки, Малієвець, Спри¬сівки, Слобідки Малієвецької, Морозова, Гути Морозівської, Гамарні. Вирішено запропонувати в разі згоди суміжніх територіальних громад визначити адміністративним центром об'єднаної територіальної громади Дунає¬вецьку селищну громаду. 12 травня 2015 року Дунаєвецькою селищною радою затверджено порядок проведення громадських обговорень питань добровільного об'єднання територіальних громад [14, с.1].

Дунаєвецькою міською радою 19 червня 2015 року затверджено «Порядок проведення громадських обговорень з питань добровільного об'єднання територіальних громад» та прийнято звернення депутатів Дунаєвецької міської ради щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад [15, с.1].

01 липня 2015 року виконавчий комітет Дунаєвецької міської ради організував та провів громадські слухання пропозицій щодо добровільного об'єднання територіальних громад Дунаєвецької міської ради з громадами Гірчичнянської, Дем'янковецької, Вихрівської, Ганнівської, Нестеровецької, Зеленченської, Залісцівської, Чаньківської, Воробіївської, Січинецької, Голозубинецької, Великожванчицької, Рачинецької, Лисецької, Сокілецької, Миньковецької, Великокужелівської, Малокужелівської, Сиворогівської, Іванковецької, Держанівської, Великопобіянської, Малопобіянської, Гуто-Яцьковецької, Рахнівської сільських рад Дунаєвецького району [3, Арк.3].

Дунаєвецька селищна рада 03 липня 2015 прийняла рішення про добровільне об'єднання територіальних громад населених пунктів сіл Малого Карабчіїва, Тинної, Тернови, Харитонівки, Томашівки, Удрієвець, Лошковець, Міцівець, Ставища, Підлісного

Мукарева, Варварівки, Малієвець, Спри¬сівки, Слобідки Малієвецької, Морозова, Гути Морозівської, Гамарні в Дунає¬вецьку територіальну громаду з центром у селищі Дунаївці [4, Арк.2].

Протягом липня 2015 року виконавчим комітетом Маківської сільської ради проведено громадські слухання пропозицій щодо добровільного об'єднання територіальних громад Маківської сільської ради з громадами Михайлівської, Чечельницької сільських рад Дунаєвецького району [6, Арк.2]. 03 серпня 2015 року схвалено проект рішення Маківської сільської ради Дунаєвецького району щодо добровільного об'єднання територіальних гро-мад села Маків та сіл Блищанівка, Михайлівка Михайлівської; Слобідка-Балинська, Чечель-ник Чечельницької; Маків, Слобідка-Залісецька, Слобідка-Рахнівська, Шатава Маківської сільських рад Дунаєвецького району в об'єднану Маківську сільську територіальну громаду з адміністративним центром у селі Маків [26, с.1].

28 липня 2015 року схвалено проект рішення Дунаєвецької селищної ради Дунаєвецького району щодо добровільного об'єднання територіальних громад селища Дунаївці та сіл Тернова, Харитонівка Тернівської, Тинна Тиннянської, Малий Карабчіїв Малокарабчіївської, Томашівка Томашівської, Удріївці Удріївської, Лошківці Лошковецької, Ставище Ставищенської, Підлісний Му¬карів, Варварівка Підлісномукарівської, Маліївці, Слобідка-Малієвецька, Сприсівка Малієвецької, Морозів, Гута-Морозівська, Гамарня Морозівської, Міцівці Міцовецької сільських рад Дунаєвецького району в об'єднану Дунає-вецьку селищну територіальну громаду з адміністративним центром у селищі Дунаївці [25, с.1].

31 липня 2015 року схвалено проект рішення Дунаєвецької міської ради щодо добровільного об'єднання територіальних громад Гірчична Гірчичнянської; Дем'янківці Дем'янковецької; Вихрівка, Пільний Мукарів Вихрівської; Ганнівка Ганнівської; Нестерівці Нестеровецької; Зеленче Зеленченської; Залісці Залісцівської; Чаньків, Заставля, Степок Чаньківської; Воробіївка Воробіївської; Січинці, Панасівка Січинецької; Голозубинці Голозуби¬нецької; Великий Жванчик, Малий Жванчик, Чимбарівка, Ліпини, Трибухівка Великожванчицької; Рачинці Рачинецької; Лисець Лисецької; Сокілець Сокілецької; Миньківці, Катеринівка, Городиська Миньковецької; Велика Кужелева Великокужелівської; Мала Кужелівка, Синяківці, Руда-Гірчичнянська, Ярова Слобідка Малокужелівської; Сивороги, Соснівка Сивороговської; Іванківці, Слобідка-Гірчичнянська Іванковецької; Держанівка, Антонівка Держанівської; Велика Побійна Великопобіянської; Мала Побіянка, Притулівка, Заголосна Малопобіянської; Гута-Яцьковецька, Яцьківці, Гута-Блищанівська, Ксаверівка, Млаки Гуто-Яцьковецької; Рахнівка, Кривчик, Дубинка Рахнівської сільських рад Дунаєвецького району в об'єднану Дунаєвецьку міську територіальну громаду з адміністративним центром у місті Дунаївці [24, с.1].

В серпні 2015 року Хмельницькою обласною державною адміністрацією затверджено висновки на відповідність проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад Конституції та законам України, Дунаєвецької міської ради [8, с.1], Дунаєвецької селищної ради [9, с.1] та Маківської сільської ради [10, с.1].

Після чого, Хмельницькою обласною радою було прийнято рішення про утворення Дунаєвецької міської ради, Дунаєвецької селищної ради та Маківської сільської ради.

Як результат, 8 вересня 2015 року розпорядженням Кабінету міністрів України затверджено перспективний план формування територій громад Хмельницької області [12, с.1].

Обласною радою призначено перші місцеві вибори депутатів Дунаєвецької міської, Дунаєвецької селищної та Маківської сільської рад об'єднаних територіальних громад на 25 жовтня 2015 року.

В листопаді проведено перші сесії про визнання повноважень міського, селищного та сільського голів (Дунаєвецького міського голови - Заяць Веліни Владиславівни, Дунаєвецького селищного голови - Камінського Антона Петровича, Маківського сільського голови - Кушніра Анатолія Аркадійовича.

2016 рік для новостворених об'єднаних територіальних громад був непростим.

Відбувалася передача повноважень, майна комунальної власності районної ради, створення ефективних управлінських структур у новостворених громадах.

Населення та представники місцевих органів влади серйозно та відповідально поставились до адміністративно-територіальної реформи, про що свідчить кількість новостворених об'єднаних територіальних громад.

Дунаєвецький район був одним з перших серед інших, у якому в 2015 році було не просто створено 3 об'єднані територіальні громади, а загалом дотримано рекомендацій щодо їх спроможності. Дунаєвецька міська об'єднана територіальна громада є одною з найбільших серед новостворених громад в Україні вона об'єднала 25 колишніх сільських рад, в яку увійшов 51 населений пункт з чисельністю населення 38,7 тис. чол. У склад Дунаєвецької селищної ОТГ увійшли 1 селищна та 11 сільських рад – загалом 18 населених пунктів, де проживає 10,74 тис. чол. Маківська сільська громада об'єднала 3 сільських ради, куди ввійшло 8 населених пунктів з чисельністю 7,704 тис. жителів.

Четверта Смотрицька селищна громада у 2015 році не була створена в зв'язку з тим, що до її складу виявили бажання приєднатися села Чемеровецького району. Приєднання населених пунктів Чемеровецького району до Смотрицької ОТГ Дунаєвецького району процес - тривалий, оскільки необхідна була зміна адміністративних меж суміжних районів. Зміни в територіальний устрій районів Верховною Радою України не було внесено, тому об'єднання територіальних громад не проводилось.

Проте робота районної державної адміністрації по об'єднанню Смотрицької об'єднаної територіальної громади залишалася на порядку денному у здійснення реформи децентралізації на теренах району.

29 березня 2017 року головою райдержадміністрації Бернашевським Олександром В'ячеславовичем проведено громадське обговорення питання щодо проведення процесу об'єднання Смотрицької селищної, Лисогірської, Рудської, Старогутянської та Балинської сільських рад району, в якому взяли участь т.в.о. заступник голови Хмельницької обласної державної адміністрації Олійник Валерій Цезарійович, директор Хмельницького офісу реформ Яцковський Сергій Віталійович, заступник начальника управління регіонального розвитку та будівництва Хмельницької обласної державної адміністрації Пасічник Світлана Михайлівна, голови і депутати рад та представники громад

Протягом травня 2017 року проходили громадські обговорення у селах Балин, Стара Гута, Рудка та Лисогірка.

Відповідно до рішення сесії Смотрицької селищної ради від 06 березня 2017 року дано згоду на добровільне об'єднання територіальних громад сіл смт.Смотрич, села Михівка, села Криничани, села Ріпинці Смотрицької селищної ради; села Балин, села Балинівка Балинської сільської ради; села Стара Гута Старогутянської сільської ради; села Рудка Рудської сільської ради; села Лисогірка Лисогірської сільської ради в Смотрицьку територіальну громаду з центром у смт.Смотрич [19, с.1].

У серпні 2017 року схвалено проект рішення «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та проект рішення Смотрицької селищної ради Дунаєвецького району щодо добровільного об'єднання територіальних громад селища Смотрич та сіл Михівка, Криничани, Ріпинці Смотрицької селищної ради; сіл Балин, Балинівка Балинської сільської ради; села Стара Гута Старогутянської сільської ради; села Рудка Рудської сільської ради; села Лисогірка Лисогірської сільської ради в Смотрицьку селищну об'єднану територіальну громаду з центром у селищі Смотрич [27, с.1].

Відповідно до розпорядження Хмельницької обласної державної адміністрації від 21 серпня 2017 року затверджено висновок на відповідність Конституції та законам України проектів рішень Смотрицької селищної ради, Балинської, Лисогірської, Рудської, Старогутянської сільських рад Дунаєвецького району «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного об'єднання територіальних громад селища Смотрич та сіл Криничани, Михівка, Ріпинці Смотрицької селищної ради, Балин, Балинівка Балинської, Лисогірка Лисогірської, Рудка Рудської, Стара Гута Старогутянської сільських рад Дунаєвецького району в Смотрицьку селищну об'єднану територіальну громаду з

адміністративним центром у селищі Смотрич Дунаєвецького району [11, с.1].

Відповідно до постанови Центральної виборчої комісії від 12 жовтня 2017 року № 214 «Про перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів 24 грудня 2017 року» призначено 24 грудня 2017 року перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів.

24 грудня 2017 року проведено місцеві вибори депутатів Смотрицької селищної ради об'єднаної територіальної громади та Смотрицького селищного голови.

Відповідно до рішення першої сесії Смотрицької селищної ради від 11 січня 2018 року визнано повноваження Смотрицького селищного голови Пелих Людмили Петрівни [5, Арк.3].

У 2017 році в Дунаєвецькому районі повністю завершено процес децентралізації влади шляхом створення четвертої об'єднаної територіальної громади - Смотрицької селищної. Три ОТГ, створені в 2015 році, успішно здійснюють діяльність дотриманню рекомендацій щодо їх спроможності.

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ТА ЙОГО РОЛЬ У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ УКРАЇНИ

Панасюк Даша, 9 клас Кучанська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Новоушицької селищної ради

Полуденко Юлія Олегівна, вчитель історії та права Кучанської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Новоушицької селищної ради

Мета роботи – висвітлити на фактах з життя козацького суспільства основні культурні, політичні та державотворчі фактори внески тої доби у стан сучасної України, зазначити значну роль козацтва в українському державотворенні на побутовому, політичному, економічному та юридичному рівнях.

Українське козацтво є одним з популярних об'єктів для дослідження не тільки у вітчизняній історії, але й в історичних науках інших країн. Подібного явища не знала історія жодної країни. Про козаків у час їхнього розквіту знали не тільки їх ближні сусіди, а й уся Європа. Неодноразово приїжджали на Україну різні дослідники, щоб ближче познайомитися з життям та побутом козацької верстви.

Запорізька Січ як політичне утворення була фактично зародком майбутньої української держави, продовженням традиції українського народу, яка перервалася після сходження з політичної арени Галицько-Волинського і Київського князівств. Безперечно, Запорізька Січ не була державою в повному розумінні слова, але мала стільки виразних ознак державності, що її не раз справедливо називали "козацькою республікою".

Українське козацтво – феноменальне явище світової історії, яке не має аналогів у інших народів. У минулому Україну називали "козацька земля", "козацька нація".

Упродовж століть козаки були наймогутнішою військово-оборонною і духовною силою, яка звитяжно боролася із загарбницькою політикою сусідніх держав, їхніми мілітаристськими арміями. Під захистом козацьких збройних сил відбувалося велике Українське відродження в XVII–XVIII століттях.

Джерелом формування нової верстви українського суспільства було місцеве подніпровське населення, яке жило на території Південної України і Середнього Подніпров'я в умовах постійної загрози з боку кримських татар. Це були міщани – жителі замків-фортець, що знаходилися на межі з "диким полем". Серед них були сміливці, котрі навесні йшли в південні степи на промисли, де займалися рибальством, мисливством, бортництвом. Восени вони поверталися додому, платячи старостам десяту частину власної здобичі. Цих сміливих людей називали "уходниками". З роками вони почали об'єднуватися в громади, ватаги і будувати в різних місцях "дикого поля" укріплення-городки, або січі, зроблені з січених або рублених колод. Саме міщани-уходники й започаткували українське козацтво як нову верству українського суспільства.

Другим соціальним джерелом українського козацтва було селянство. З приходом на українські землі литовських і польських феодалів значно посилюється експлуатація селян, а із створенням фільварків й масове закріпачення. Однією з найпоширеніших форм протесту селян

стають втечі в степ, де вони поповнювали ряди козацтва.

Протягом першої половини XVI ст. козацтво на Україні кількісно зростало і набиралося сил. Феодали-магнати, прикордонні старости намагалися поширити свою владу на цих вільних людей, ще більшою небезпекою були турки і татари. Ось чому козаки жили по-військовому, у постійній готовності дати відсіч ворогові. У середині XVI ст. за дніпровими порогами склалася особлива військово-територіальна політична організація українського козацтва – Запорізька Січ. Вважають, що перша Запорізька Січ була заснована в 1550 р. на острові Хортиця відомим українським князем Дмитром Вишневецьким, у народі прозваним Байдою.

Життя запорізького козацтва ґрунтувалось на глибоко демократичних принципах: рівність у праві володіння землями, право вільного вступу до лав козацтва незалежно від соціальної і національної приналежності, релігійних переконань, участі в органах самоврядування тощо. Феномен Запорізької Січі в тому, що саме тут уперше державотворча функція перейшла безпосередньо до представників простого народу.

Запорізька Січ як політичне утворення була фактично зародком майбутньої української держави, продовженням традиції українського народу, яка перервалася після сходження з політичної арени Галицько-Волинського і Київського князівств. Безперечно, Запорізька Січ не була державою в повному розумінні слова, але мала стільки виразних ознак державності, що її не раз справедливо називали “козацькою республікою”.

Структура суспільних відносин на Запоріжжі була дуже простою. Загальна козацька рада виконувала функції своєрідного законодавчого органу. У кошу в особі кошового отамана та старшини належала виконавча влада.

Республіканська форма правління, участь якнайширших кіл козацтва у розв’язанні практично всіх господарських і суспільних питань перетворили Запорізьку Січ на стійкий політичний організм. Висока виживаність Січі забезпечувалася також внутрішньообщинною демократією, рівністю всіх членів громади перед давніми звичаями і правами.

Існування Запорізької Січі як самостійної сили було визнано в міжнародному світі. Кіш Війська Запорізького приймав представників Австрії, Швеції, Трансільванії, Польщі, Росії, Кримського ханства, укладав міжнародні угоди, вів переговори з іноземними дипломатами, підтримував, коли йому було вигідно, окремі держави та їх коаліції. Військова сила запорожців та їх самобутня тактика ведення бою були добре відомі за межами України.

У різні періоди свого існування Запорізька Січ ніколи не була республікою в собі. Усупереч історичним кордонам вона завжди прагнула поширити свій державний суверенітет на інші українські землі.

Багато вчених, патріотично налаштованих державних і громадських діячів справедливо вважають, що козацька ідея здатна пробудити до активного життя невичерпну фізичну і духовну енергію, державотворчу потугу багатомільйонних мас українців.

Запоріжжя стало зародком нової української державності. Козаки створили органи влади, які поступово зосереджувалися в руках козацької адміністративної та судової влади. Остання поширювалась як на козаків, так і на тих людей, що мешкали за межами Запоріжжя в укріпленнях "паланках". Кіш очолював виборний кошовий отаман. Йому допомагали виборний суддя, писар, обозний, осавул, хорунжий. Найважливіші питання військового та політичного характеру розглядалися на засіданнях Військової ради. Згідно із звичаєвим правом на них міг бути при сутнім будь-який козак. Збиралася Військова рада тоді коли для вирішення того чи іншого питання потрібна була воля всього товариства, але два рази на рік 1 січня і 1 жовтня вона збиралася обов'язково.

Існували також ради на рівні куренів, які звали "сходками", і вони збиралися для вирішення питань місцевого значення. Для таких же цілей скликали і сходки в паланках.

Підкреслимо такий факт: на Запорізькій Січі державна система народилася з військової організації, тому державні органи, адміністративно-територіальна система, посади були як військовими одиницями, так і державними. Кошовий отаман (гетьман), військовий суддя і військовий писар складали так звану військову старшину. Вони обиралися Військовою радою щорічно 1 січня. В мирний час військова старшина виконувала адміністративні та судові функції, а під час військових походів очолювала Запорізьке Військо, передаючи свої

повноваження наказній старшині.

Кошовий отаман (гетьман) зосереджував у своїх руках вищу військову, адміністративну і судову владу. Його влада не була абсолютною: він звітував перед Військовою радою, його повноваження обмежувалися річним терміном перебування на посаді. Військовий суддя був другою службовою особою на Запоріжжі. Він здійснював суд над козаками і призначав начальника артилерії. Військовий писар завідував канцелярією і вів всі письмові справи Запоріжжя. Військовий осавул слідкував за дотриманням козаками порядку в Січі, відав охороною кордонів, заготівлею продовольства для війська тощо.

Під кінець XVI ст. на Запоріжжі вже існувало військо зі стрункою організацією. Очолював його кошовий отаман (пізніше гетьман). Основною військовою одиницею був полк з 500 мушкетів. Полк поділявся на сотні, а ті в свою чергу на десятки. Посади кошового отамана (гетьмана), полковника, сотника, отамана, який командував десятком (пізніше курінного отамана), були виборними. У своїх грамотах і листах вони титулували себе "Військом Запорізьким". Основну його частину складала піхота. Військо мало гармати. Рядовий козак був озброєний мушкетом, пістолетом, шаблею, ножем, списом, іноді використовувався лук і стріли.

Чисельність Запорізького війська не була сталою. На кінець XVI ст. воно нараховувало близько 15 тис. козаків. Січ мала також свій флот, який складався з великих човнів чайок або байдаків. Військо Запорізьке мало свою печать герб із зображенням козака з рушницею на плечі, з шаблею та списом, застромленим у землю поруч з постаттю козака. Січова коругва (прапор) була червоного (малинового) кольору: на лицьовому боці був зображений в білий колір св. Архангел Михайло, а на зворотньому білий хрест, оточений небесними світилами.

На початку Визвольної війни вищим органом влади була Військова рада Війська Запорізького. До компетенції Військової ради входило вирішення найважливіших державних питань як воєнних, так і політичних: вона вибирала гетьмана і генеральний уряд і мала право їхнього усунення, вирішувала всі питання зовнішньої політики, відсилала посольства, приймала послів, здійснювала правосуддя. Право на участь в ній мали всі козаки.

Система управління складалася з трьох ступенів: Генерального, полкового та сотенного урядів.

Генеральний уряд був центральним органом управління. Він очолював всю систему управління і був постійно діючим органом.

Генеральний уряд обирався Військовою радою. Очолював Генеральний уряд гетьман: як глава держави, вищий суддя та верховний головнокомандуючий, законодавець, оскільки він видавав універсали - нормативні акти, обов'язкові для виконання на всій території України.

Генеральний уряд був вищим розпорядчим, виконавчим та судовим органом держави.

Окрім гетьмана, до Генерального уряду входили генеральні старшини, які керували окремими галузями управління.

Найближчою до гетьмана державною особою був генеральний писар. Він керував зовнішніми відносинами та канцелярією, через яку проходили всі документи як до гетьмана, так і від нього. Генеральний обозний, генеральний осавул та генеральний хорунжий займались військовими справами, відповідали за боєздатність війська та його матеріальне забезпечення. Генеральний бунчужний охороняв знаки гідності гетьмана та Війська Запорізького, а також виконував окремі доручення гетьмана. Генеральний суддя був вищою апеляційною інстанцією за відношенням до полкових та сотенних судів. Генеральний підскарбій очолював фінансову систему держави.

Перераховані державні особи складали раду генеральної старшини, яка з часом витісняє Військову раду.

Запорізька Січ у своєму складі мала поділ військовий і територіальний, у відповідності з яким і будувалося управління нею. Як військо, запорізька громада поділялася на 38 куренів, а територіальне спочатку на п'ять, згодом на вісім паланок. Слід мати на увазі, що у запорізьких козаків слово "курінь" вживалося у двох значеннях: по-перше, як житло; по-друге, як самостійна частина війська. Термін "паланка" також мав два значення невелика фортеця і певна частина території Запорізької Січі.

На Запоріжжі склалася своя адміністрація. Найважливішими її ланками у другій половині XVI на початку XVII ст. були:

• військові начальники – кошовий отаман, військовий суддя, військовий отаман, військовий писар, курінний отаман;

• військові чиновники – булавничий, хорунжий, довбиш, пушкар, гармаш, тлумач, шафар, канцеляристи;

• похідні і паланкові начальники – полковник, писар, осавул.

Після запорізької військової старшини йшли курінні отамани. Посада курінного отамана також була виборною. Курінними отаманами обирали людей здібних, хоробрих, рішучих. Обрання курінного отамана було внутрішньою справою певного куреня і виключало втручання у цей процес козаків інших куренів. Курінний виконував в Січі функції інтенданта: його прямим обов'язком було забезпечення козаків усім необхідним (продовольством, паливом тощо), збереження грошей і майна козаків у курінній скарбниці.

За військовою старшиною йшли військові чиновники, головною метою яких було надання допомоги службовим особам військової старшини у виконанні їх обов'язків.

Безпосередньо за військовою старшиною стояла старшина похідна і паланкова. Вона вважалась вище за рангом від військових чиновників, але на відміну від них діяла за межами Січі в паланках. Похідну старшину складали полковник, осавул і писар. Вони діяли під час війни. Паланкову старшину складали полковник, осавул, писар, підосавул і підписарій. їх влада поширювалась на козаків, які мешкали за межами Січі, у слободах і зимівниках. Усі представники паланкової старшини обирались на свої посади і залишали їх після загальної військової ради, тобто рівно через рік. Влада паланкового полковника у межах його паланки була досить широкою: він фактично виконував функції отамана, зрозуміло, в межах території паланки.

В організації козацького самоврядування, яке склалося в Запоріжжі, можна знайти зародки майбутньої української державної організації.

Запорізька Січ відіграла таку велику роль у формуванні політично-державницької свідомості українців. Народ виробляв світоглядне переконання, за яким українська держава мусила мати демократичну владу, що повинна обиратись самим народом. У цьому полягає ще одна історична місія Запорізької Січі. Від неї залежала вся подальша ідейна державотворча діяльність українського народу, створення ним політично-державницьких прагнень і готовність до їхнього втілення в життя.

Таким чином, в організації козацького самоврядування, яке сформувалося в Запорізькій Січі, ми знаходимо зародок майбутньої української державності.

ФОРМУВАННЯ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА: УРОКИ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Лесик Дмитро, вихованець гуртка „Юні туристи" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради учень 11 класу Степанківського ліцею – закладу загальної середньої освіти Степанківської сільської ради Черкаського району

Кріт Сергій Юрійович, керівник гуртка „Юні туристи" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

В минулому навчальному році ми вже опрацювали та висвітлили тему озброєння козацького війська. Дали характеристику основним його видам та можливостям. Але озброєння саме по собі не буде мати якоїсь цінності, якщо його використовувати невміло. Для вмілого використання власного озброєння необхідно сформувати воєнну доктрину, що відповідає вимогам часу. Запорозьке козацтво стало тією силою, що зуміла надовго призупинити татарсько-турецьку агресію на українські, польські та московські землі.

От і зараз Україна стоїть перед військовою загрозою з боку „небратського народу". Проводячи аналогію з козацтвом ми поставили собі запитання: „А завдяки чому козацьке військо так успішно воювало проти багаточисленних ворогів? Що змогли зробити козацькі

лідери, щоб відродити з забуття Українську державність?"

Козацько-селянські повстання кінця XVI ст. сприяли тому, що козацтво заявило про себе як про окремий прошарок суспільства, що в майбутньому зможе стати лідером в боротьбі за створення української державності. Отримавши великий досвід керівництва великими масами людей на великій території, в козацтва очікувано виникла проблема, яка полягала в тому, яким чином досягти поставленої мети. Мати різноманітну зброю було замало для успіху. Необхідно було добре організувати козацьке військо та сформувати воєнну доктрину, яка давала розуміння, яким чином ця зброя має бути використана в подальшій боротьбі.

Очевидно, у ті часи воєнна доктрина Січі не мала вигляду сформованої теоретичної концепції війни, а створювалась емпірично, виходячи з практики, з конкретних умов. Досвід побудови армій у минулому свідчить, що основні положення воєнних доктрин викладались у військових статутах та порадниках (інструкціях). Очевидно, існувала відповідна система бойової підготовки, основний зміст якої фіксувався в досвіді вчителів-наставників (радників), а можливо, і в статуті війська. Широке, на високому рівні професійності, застосування на полі бою таких бойових порядків як табір, лава, триангула, галас, розгардіяш, батування свідчать, що на Січі військова справа мала системний характер, тобто реалізовувалася в межах воєнної доктрини.

Закономірно, що характер спрямованості воєнної доктрини визначає відповідну структуру війська та його озброєність, але для запорозького козацтва це питання має свої особливості. Оскільки Запорозька Січ формувалася за умов постійної загрози турецько-татарської агресії та колонізаторського наступу польських, то в її державних структурах і воєнній доктрині було закладено оборонні тенденції.

Відповідно до її вимог основними завданнями для збройних сил Січі були:

1. Дати негайну відсіч грабіжницьким нападам орд Кримського ханства та вторгненням військ Туреччини, зокрема і шляхом проведення маневрової оборони (контрударів) проти ворога на його прикордонні та узбережжі Чорного моря.

2. Перешкодити колонізаторському наступу польських магнатів на Наддніпрянщину; з цією метою примусити польський уряд визнати козацтво провідним суспільним станом у королівстві (права і вольності) та надати йому державного статусу (козацький реєстр).

3. У союзі з православною церквою захистити її від фізичного знищення та підтримати її антикатолицьку діяльність через розвиток української культури та освіти.

Оборонні традиції запорозького козацтва відбились у свідомості українського народу і зафіксувалися у його фольклорній творчості, де він ставиться до козака як до свого захисника й оборонця. Цю визначальну функцію козацтва, на наш погляд, зафіксовано у народній картині „Козак Мамай", створеній у середовищі народу і шанованій ним на рівні святині. Тло картини та зовнішній вигляд козака свідчать, що він не агресор, не нападник, він – воїн через обставини, котрі змушують його взятися до зброї, яка поруч, напоготові. Застосування з його боку сили – тільки відповідь на насильство. Зображення на печатках Січі озброєного козака (з рушницею, шаблею) поряд зі встромленим у землю списом фіксує образ запорожця як захисника і оборонця своєї землі.

Оборонна спрямованість воєнної доктрини Січі визначала і відповідну побудову її збройних сил. Їх базову основу складали військово-адміністративні одиниці – курені, землі яких на федеративних засадах входили до складу адміністративно-територіальних утворень Січі – паланок. На думку М. Слабченка, кількість куренів на Січі можна визначити лише умовно, оскільки не всі вони отримували право розташувати свої управлінські центри (дворища) на січовому майдані у Коші, а тільки ті, що мали вищий ступінь. Останній набувався за певних умов. Навіть курені, що перебували у Коші, мали різний статус в січовому житті і поділялись у зв'язку з цим на шість-вісім груп. Отже, нам відомі з джерел тільки ті курені, які утворювали ядро Війська Запорозького. Інша, значна, частина куренів розташовувала свої управлінські структури в паланках.

Кожного, хто прибув на Січ з бажанням стати козаком, записували до одного з куренів. Частина козаків почергово виконувала обов'язки з прикордонної та гарнізонної служби. Кожний козак мав подвійне підпорядкування: адміністративно-військове та судове –

керівництву паланки (як мешканець, воїн і господар) і військово-мобілізаційне та господарче – керівництву куреня (як воїн і господар).

Аналіз Січових реєстрів, спогади колишнього запорожця Микити Коржа свідчать, що існував бойовий та допоміжний склад козаків куреня. Козаки допоміжного складу Війська Запорозького не значилися, оскільки до бойових дій не залучалися, а використовувалися для виконання внутрішньої служби в паланках, а під час походів – для виконання допоміжних військових функцій (їздові конюхи, ковалі, зброярі тощо).

До бойового складу куреня входили високопрофесійні, досвідчені у військовій справі козаки-воїни, частина яких належала до січової еліти – військової старшини без посад. Це козаки, які набули командно-керівного досвіду на обраних посадах (гетьмана, кошового отамана писаря, судді та осавула Січі, полковника, писаря та осавула паланки), а також на посадах похідної старшини (полковника, писаря та осавула тактичних підрозділів). Військова старшина без посад була резервом найдосвідченіших командних кадрів та вчителів-наставників.

Провідна роль у індивідуальній бойовій підготовці козака та безпосередньому керівництві ним у бою належала інституту товаришів. Слово товариш, з його змістовим навантаженням запозичено запорожцями з військової польської лексики. У польській армії першої половини XVII ст. товариш – командир первинного підрозділу. Товариш на свої або одержані з королівської скарбниці (у найманому війську) кошти утримував свій підрозділ, який складався з чотирьох осіб бойового складу (товариш і три рейтарі), чотирьох бойових коней, парокінного воза з наметом. До допоміжного складу цього підрозділу належало не менше як троє обозних, слуги товариша, рейтарів. На возі був один комплект озброєння та спорядження для одного піхотинця, яким міг стати хтось із допоміжного складу. У піхоті цей підрозділ складався з десяти осіб (товариш і 9 піхотинців), і на цю кількість людей вони мали один парокінний віз із наметом, на якому перевозилися зброя, боєприпаси, продукти тощо.

При побудові війська у бойовий порядок товариші стояли в першій шерензі. Повага до високої майстерності та професіоналізму цієї категорії воїнів сприяла поширенню визначення товариша й на досвідчену у військовій справі частину командних кадрів польської армії. Безперечно, більшість із них починала свою військову кар'єру з посади товариша, але не виключений вплив і цього чинника на те, що під визначення військового товариства підпадала вся професійна військова еліта польської армії.

Останнє мало місце і на Запорозькій Січі. Значна частина січових документів має підпис: „Отаман кошовий Війська Запорозького низового з товариством", тобто з прославленим воїнством, елітою війська. А. Скальковський вказує, що товариші серед козаків куреня мали пільгові права на першочергове володіння землею чи угіддям. Згодом військові товариші отримали окремий статус: у збройних силах гетьманської Української держави були введені звання бунчукового товариша та значкового товариша. Перші складали кадровий резерв гетьмана в оперативній ланці війська і були виділені в окремий підрозділ, прирівнюючись до рангу полковника. Звання значкового товариша вважалися почесним, надавалося за видатні бойові заслуги і прирівнювалося до рангу сотника.

Проаналізувавши структури польського й українського козацького війська, маємо підстави вважати, що первинний підрозділ із 10 козаків у Війську Запорозькому очолював товариш. У його розпорядженні був парокінний віз з наметом, на якому перевозилися зброя, боєприпаси, продукти харчування та похідне спорядження на 10 осіб. На марші, у складі рухомого табору, товариш за загальними сигналами та розпорядженнями командира загону керував рухом воза, а також мушкетно-артилерійським вогнем своїх козаків. При зупинці табору до оборони товариш визначав обсяг та характер інженерних робіт біля свого воза, а також керував обороною своєї ділянки. Якщо козаки ставали до бою батовим строєм для ведення мушкетного вогню, то товариш дублював команди командира загону (шеренги) і створював належні умови щодо їх виконання козаками свого підрозділу.

Товаришами були найдосвідченіші козаки, в тому числі й військова старшина без посад. Ураховуючи, що кожен десятий козак був товаришем – молодшим командиром, то військове товариство або січове товариство було досить чисельним. Так, гарнізон Коша мав

200 осіб товариства (при загальній кількості гарнізону 2 тис. осіб). При прийнятті рішень гетьман Війська Запорозького або кошовий отаман у повсякденній роботі узгоджували всі питання діяльності Січі зі згаданим товариством і відповідно до цього підписували документи. Найважливіші питання розглядалися на козацькій Раді Січі, у цьому випадку документ мав підпис „з усім Військом Запорозьким низовим".

Запорозький курінь був не тактичною військовою одиницею, а тільки базою для її формування. Іншими словами, козаки не ходили у похід куренем, а формували для цієї мети на його базі похідний підрозділ. Джерела свідчать, що протягом віків первинною тактичною одиницею Війська Запорозького був підрозділ, який формувався з 500 козаків бойового складу одного або декількох куренів. Цим підрозділом і обмежувався кількісно бойовий склад куреня під час запису до нього козаків, що призвело в період апогею у розвитку Січі до виникнення великої кількості куренів. За часів зародження запорозького козацтва курінь був тактичною (бойовою) одиницею, яка з розвитком державного устрою зазнала своєї трансформації у військово-адміністративну одиницю.

Очолював курінь курінний отаман, який обирався козаками на Раді куреня. Ця посада на Січі користувалася великою повагою, і хто не посідав її раніше, не мав шансів бути обраним кошовим отаманом. Ці вимоги поширювалися і щодо інших посадових осіб на Січі. Так, якщо суддя та осавул не перебували раніше на посаді курінного отамана, то звання військового старшини за ними не зберігалося після звільнення з цих посад. Особлива повага до посади курінного отамана свідчить, що це найдавніша посада у Війську Запорозькому і деякою мірою підтверджує наше припущення, що Запорозька Січ бере свій початок від куреня.

Виходячи з оборонної спрямованості воєнної доктрини Січі, піхота стає (до середини XVII ст.) основним родом війська її збройних сил, а бойовий порядок – табір з возів (як стаціонарний, так і рухомий) – одним з найоптимальніших способів її використання. Кінноті та флотові відводиться допоміжна роль.

Воєнне мистецтво українського козацького війська глибоко національне за своїм характером і започатковане ще з часів Київської Русі. Розвиток воєнного мистецтва Київської Русі і її спадкоємниці – Запорізької Січі зазнав впливу світового (східноазіатського та західноєвропейського) воєнного мистецтва. Традиції рицарства, які існували у Західній Європі успадкувала Запорозька Січ. Але способи його боротьби (двобій) виявилися непридатними для протидії величезним рухомим масам татарської кінноти. Набули широкого розвитку бойові способи козацької піхоти під захистом возів та використання мушкетно-артилерійських контратак. Злиття служилої дрібної шляхти з козацтвом підсилило лицарські традиції Запорозької Січі у використанні коня та холодної зброї – шаблі. Про те, що у цих традиціях на Січі велася бойова підготовка, свідчить висока майстерність запорожців у двобоях під час польсько-українських герців.

В останній чверті XVI ст. у Західній Європі, зокрема у Польщі, народжується кавалерія, яка витісняє рицарство, що вже віджило себе. Але у розвитку світового воєнного мистецтва, в якому панувала позиційна тактика, кавалерії відводиться допоміжна роль, тому ці зміни не торкнулися Війська Запорозького – тут лицарство не було замінено кавалерією. Хотинська війна 1621 р. підтвердила відповідність способів збройної боротьби запорожців вимогам часу, що забезпечило їм перемогу над турецькою армією та набуття міжнародного авторитету. Створення польської кавалерії було важливим кроком у розвитку польського воєнного мистецтва, що забезпечило польській армії перемогу над Військом Запорозьким під час козацьких повстань 1591-1638 рр. На полях битв зазнало поразки лицарство Запорозької Січі, яке своєчасно не реформувалось у кавалерію.

Отже, переважний розвиток піхоти запорозького війська до середини XVII ст. відповідав не тільки оборонному спрямуванню Запорозької Січі, а й вимогам західноєвропейського воєнного мистецтва, згідно з якими піхота вважалася головним родом війська. Кінноті та артилерії відводилася допоміжна роль. Ведення бойових дій у голому степу проти ворога (татарської кінноти), чисельність, а також час нападу якого неможливо було передбачити примусило Запорозьку Січ шукати надійних оперативно-тактичних засобів боротьби з ним: це використання піхоти під захистом табору з возів і шанців, вогню з

мушкетів та артилерії. У зв'язку з тим, що татарське військо не мало піхоти і майже не застосовувало вогнепальної зброї, боротьба з ним козацької піхоти під захистом табору була досить ефективною. Результативні методи боротьби Запорозького війська проти татар не виправдали себе під час козацьких повстань 1591-1638 рр. проти Речі Посполитої. Оперативно-стратегічна перевага польського війська над повстанцями у кінноті, поєднані з найманою піхотою та артилерією, примушувала козаків ухилятися від битви, переходити до оборони в замкнутому таборі і вела до поразки.

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ:ОБЛИЧЧЯ ПРОТЕСТУ

Виконавець роботи: **Тимків Софія**, вихованка гуртка «Літературне краєзнавство» Калуської філії Івано-Франківського ОДЦТКУМ
Керівник роботи: **П'єх Ольга Іванівна,** керівник гуртка «Літературне краєзнавство», завідувач Калуської філії Івано-Франківського ОДЦТКУМ

Сьогодні Україна переживає один із найбільших і драматичних моментів в своїй історії. Вже вкотре українська нація відстоює своє право на свободу, незалежність та власну державу. І ми, ті хто живе зараз, несемо відповідальність перед минулими та майбутніми поколіннями українців за те, щоб ця боротьба увінчалася перемогою.

З початку 90-х років минулого століття вже в новітній історії України відбулися три революції: на граніті, Помаранчева і Гідності. Всі вони докорінно вплинули на суспільно-політичне життя нашої країни. Кожна з них була відповіддю на дії влади, кожна з них стала протестом проти дій влади.

Революція на граніті була першою широкомасштабною акцією ненасильницького характеру, яка заставила тодішню владу рахуватися із думкою суспільства. Революція Гідності ознаменувала собою перехід до нового типу протесту – ціннісного. Тому **актуальність** їхнього дослідження зумовлена необхідністю вивчення трансформаційних процесів, які відбуваються в українському суспільстві та впливають на формування національної ідентичності та національної свідомості українців.

Виходячи з цього, основною **метою дослідження** є порівняння впливу Революції на граніті та Революції Гідності на свідомість українців, їхню участь у суспільно-політичному житті держави. Для досягнення поставленої мети робота передбачає такі **завдання:**

- проаналізувати перебіг подій та результати Революції на граніті;
- описати участь калушан у Революції на граніті;
- виокремити основні події Революції Гідності;
- висвітлити різноманітні форми участі людей у протестних діях під час Революції Гідності.

Об'єктом дослідження стала національна свідомість українців.

Предметом дослідження – прояви національної свідомості українців під час Революції на граніті та Революції Гідності.

В межах дослідження використовувалися декілька методів опрацювання та збору інформації. Важливими стали описовий та узагальнюючий методи, які дозволили відобразити основні тенденції, проблеми та характеристики українського суспільства на моменти здійснення революційних подій. Корисним став метод порівняння, який використовувався для співставлення форм участі людей у подіях Революції на граніті та Революції Гідності. Цінним методом збору інформації стало інтерв'ю, яке допомогло досягти цілісного розуміння подій.

У 1990 році в усьому Союзі посилилися протестні настрої: люди втомилися від дефіциту, планової економіки та недоперебудови. Націонал-демократичні сили, потрапивши до Верховної Ради, уявляли себе переможцями. Участь у великій політиці призвела до поширення серед значної її кількості конформістських настроїв. Осінь 1990 року увійшла в історію України як час компромісів та безперервного переговорного процесу. Лідер Київської організації УСС О.Доній відзначає: «У 1990 році стала відчутна відмінність у сприйнятті ситуації між молоддю та поколінням старшої формації. Посівши кільканадцять місць в парламенті, демократи помітно заспокоїлися на лаврах хиткого виграшу. Молодь, романтизована і піднесена, позбавлена традицій постійного пошуку компромісів з

номенклатурою, була налаштована максималістськи». Опозиційні до комуністичної влади сили періодично влаштовували демонстрації та, навіть, готували всеукраїнський страйк. Він мав початися у гарну символічну дату – понеділок, 1 жовтня. Але окрім невелелюдних демонстрацій у кількох містах, він нічим не запам'ятався. На цю дату вирішили зібратися із силами і студенти, бо готували акцію ще влітку. До останнього акцію планували провести у Маріїнському парку. Проте, щось не склалося: інформація вийшла за межі роботи активістів. До парку було направлено наряди міліції. Тоді вирішили голодувати у самому серці Києва – тодішній площі Жовтневої революції, вимощеній гладким і холодним гранітом.

2 жовтня 1990 року – сорок активістів УСС та Студентського братства, розстеливши на гранітних плитах площі Жовтневої революції матраци, оголосили про початок голодування. Рівно о 20-ій годині було встановлено намети.

Інформація про голодування дуже швидко поширилась у місті. Про неї дізналися і представники ЗМІ: як українських, так і західних. Факт проведення акції став загальновідомим і на нього потрібно було реагувати. Так, Президія міської Ради (в.о. О.Мосіюк), обговоривши ситуацію, що склалася в ніч з 2 на 3 жовтня 1990 року, прийняла рішення, яке постфактум дозволяло проведення несанкціонованих заходів на 4-х центральних площах столиці. Таким чином, наметове містечко отримало своєрідний дозвіл на існування.

Ядро акції – три співголови, які представляли три різні частини України: Олесь Доній з Києва, Маркіян Іващишин зі Львова та Олег Барков з Дніпродзержинська.

«Містечко розгорталося чітко за планом, намети ставилися в ряди з однаковими проміжками, встановлене велике штабне шатро, намети для медслужби та прес-групи. Містечко огородили мотузками і виставили охорону. Діяла пропускна система», – зазначають О.Доній та О.Синельников.

3 жовтня 1990 року на площі вже стояло 49 наметів, а в голодуванні брало участь 137 осіб з Києва, Львова, Дніпропетровська, Івано-Франківська»**.**

4 жовтня 1990 року в голодуванні брали участь 151 особа, 131 забезпечували обслуговування (охорона). Серед голодуючих 3 жінки. Одна з них – народна артистка України, лауреат Державної премії УРСР ім. Т.Г. Шевченка Н. Крюкова. Звістка на той час про голодування досягла США та Великобританії .

5 жовтня 1990 року в наметовому містечку відбулася зустріч Голови Верховної Ради УРСР Л.Кравчука із лідерами студентського голодування – О.Донієм та М. Іващишиним.

6 жовтня 1990 року в Києві, в палаці «Україна» відбулися збори «борців-антифашистів».

7- 8 жовтня 1990 року кількість учасників голодування досягла вже 158 осіб з 24 міст України [6, С.96]. В голодуванні брали участь представники не лише УСС та Студентського братства, але і члени СНУМ, НРУ, УРП.

9 жовтня 1990 року число учасників голодування досягло 180 осіб. Громадська думка була повністю на боці студентів. Про свою підтримку голодуючих заявляли видатні вчені, науковці, письменники та діячі культури. Цього ж дня відбулася зустріч: з одного боку – Голова Верховної Ради Л.Кравчук, члени Президії Верховної Ради, голови комісій, депутати, представники міністерств, з іншого – студентські активісти: О.Барков, О.Доній, М.Іващишин, О.Кузан, В.Кириленко, Ю.Герцик. Студенти повторили свої вимоги.

Вимоги студентів

1. Недопущення підписання нового союзного договору. (Це таке собі поновлення договору 1920 року, у якому нібито всі республіки рівні, але є одна – «найрівніша», тобто про незалежність, курс на яку вже проголосили тоді Естонія та Литва, можна було забути).
2. Перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі. (Населення не хотіло більше бачити монокомуністичну більшість під куполом ради).
3. Жодної участі українців у війнах на чужих територіях. (Студенти вимагали повернення додому українських солдатів, а також проходження служби юнаками-українцями винятково в Україні).
4. Націоналізація майна Компартії України та Ленінської комуністичної спілки молоді. (Студенти вважали, що комуністи подекуди дозволяли собі багато розкоші).

5. Відставка Голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола. (Така вимога була сформована для того, щоб побачити, чи влада готова іти на невідкладні поступки).

Після довготривалих і важких переговорів Леонід Кравчук пообіцяв, що питання про відставку прем'єра В.Масола буде поставлено перед парламентом.

Самі організатори і голодуючі розуміли, що їхні вимоги глобальні і подекуди потребують не одного радикального рішення від влади. Масола відсторонили, а процес укладання нового союзного договору загальмували. А вже інші вимоги здійснилися після здобуття незалежності у 1991 році.

Незважаючи на обіцянку не притягувати до кримінальної відповідальності учасників протесту, були відкриті кримінальні справи. Зокрема, Олеся Донія кинули до Лук'янівського СІЗО. Однак, звільнили згодом під тиском громадськості.

Революція на граніті показала, що в Україні виросло нове покоління, яке не боїться в'язниць і готове відкрито відстоювати свою думку і йти наперекір владі.

У ці жовтневі дні минуло 32 роки з часу студентської Революції на граніті – першого ненасильницького політичного протесту проти комуністичної влади в Українській РСР. З перших днів серед студентства, яке брало участь в акціях у Києві були і калушани – тодішні студенти-першокурсники Львівського політехнічного інституту **Володимир Осадець**, **Борис Червоний** та студент Львівського лісотехнічного інституту **Віталій Гурман**. Ми зустрілися з Володимиром Осадцем і спробували зрозуміти хід думок цих молодих людей і їхнього розуміння тих визначних подій. «До Києва ми з Борисом і Віталієм приїхали 2 жовтня. Відразу з потягу пішли на площу Жовтневої революції. Цього ж вечора одні з перших розклали палатку, на яку прикріпили плакат з написом «Калуш. Львівський ПІ**».** Такі ж написи мали і на куфайках, адже погода була мінливою, – розповів нам Володимир Осадець. – У наметовому містечку, яке було обгороджене мотузками, закріпленими на кілках, панували порядок і дисципліна. По периметру чергували охоронці. Ми теж забезпечували охорону, а також у складі пікетних груп ходили по університетах – Київська політехніка, університет ім. Шевченка, Київський інститут іноземних мов, і закликали студентів страйкувати та долучатися до протестів. І вже 4 жовтня колони протестувальників налічували тисячі людей, до наметового містечка сходилися з усього Києва. Якщо спершу в акції брали участь здебільшого студенти Києва, Львова і Дніпропетровська, то через кілька днів почали прибувати з Івано-Франківська, Сум, Рівного, Полтави, Дрогобича, Вінниці, Тернополя. Значно побільшало і калушан. На площі було близько 50 наметів і голодувало вже півтори сотні осіб». Володимир Ярославович пригадує і провокації, які влаштовувалися, про те, як КДБ підсилало в наметове містечко «підсадних» протестувальників, яких студентство швидко вираховувало і проганяло, і про загрозу силового розгону, адже до Києва були «підтягнуті» внутрішні війська, які стояли в готовності №1. На щастя, тоді все закінчилося мирно. Брали участь калушани і в пікетуванні Верховної Ради. Разом з іншими вони прорвали міліцейські кордони, які не пропускали мітингувальників до приміщення Ради, і впродовж п'яти днів, аж до підписання постанови, яка гарантувала виконання вимог учасників протесту, голодували. «Ми постійно були оточені міліцією. Нас щодня возили в 14-ту лікарню здавати аналіз крові. Таким чином спостерігали за станом нашого здоров'я і водночас перевіряли, чи ми дійсно голодуєм. Голодувати не було важко, оскільки все було на адреналіні, події розвивалися дуже стрімко. Тай завдяки студентам-медикам ми знали, як правильно входити і виходити з голодування, львівські геологи давали поради, як спати на граніті і не простудитися. Це зараз є каремати і все необхідне, а тоді ми цього не мали, тож стелили папір, газети. Багато допомагали і кияни, які приносили теплі речі, спальники і окріп». У Володимира ще збереглася посвідка, яку видавали студентам в наметовому містечку при реєстрації. До посвідки прикріплена синьо-жовта стрічка. Сьогодні для нас українська символіка – звична річ, за її використання ніхто не покарає. Тоді її демонстрація, направду, була чимось особливим і прогресивним.

На жаль, на сьогоднішній день не всі калушани - учасники Революції на граніті живі. Віталій Гурман трагічно загинув у автокатастрофі у 1996 році.

Борис Червоний очолює калуський завод «Техмаш», а Володимир Осадець – приватний підприємець, займається вантажними перевезеннями. Проте, і Борис Червоний, і Володимир

Осадець були учасниками і двох наступних революцій.

Таким чином, Революція на граніті стала передвісником нового типу революцій. Ярослав Грицак у своєму виступі під час святкування 30-ти річчя Студентського братства відзначив, що ті революції успішні, які мають в собі національний компонент. Якщо тільки соціальний, то вони, як правило , не вдаються.

Всі революції роблять молоді люди, без них революції не буде. Але не вони перемагають.

Безперечно, що дуже важливим є мирний характер цієї революції.

Що змінилося, і де насправді велика різниця між Революцією на граніті і двома наступними майданами?

Як зазначає Ярослав Грицак, у 2000-х змінюється ринкова структура України. Головний ВВП виробляється не від диму фабричних труб, а від пари над чашкою кави. Гору бере сервісна економіка, інтелектуальна, комп'ютерна. І це змінює характер революцій. Новий тип революцій творять люди, які вже мають задоволені базові потреби. Їм хочеться виражатися як особистостям. І тому нові революції – про цінності. Революція на граніті ще ціннісною не була, бо ще не було громадянського суспільства. Суспільство було на межі виживання, тому не відгукнулося. Натомість, у 2000-х роках ми маємо цю дуже сильну зміну, коли базові інтереси задоволені, і тому з'являється новий тип революцій. Вони стають масові .

Отже, Революція гідності – це сила, що об'єднала людей у єдине ціле, і тому виникнення Євромайдану стало найбільш масштабним протестом в історії України. Його навряд чи можна було спрогнозувати, чи передбачити. Поштовхом до нього стало побиття студентів та розгін студентської демонстрації на підтримку євроінтеграційного курсу України.

Порівнюючи Революцію на граніті та Революцію Гідності насамперед кидається в очі те, що соціальний портрет пересічного учасника є досить різним. Революція на граніті була масовим виступом, який, крім студентської і учнівської молоді, мало кого зачепив. Революція Гідності, за масштабами і наслідками, стала принципово іншою. Її активними учасниками або ж просто прихильниками стали люди, які представляли абсолютно різні соціальні прошарки. Відомі лікарі, приватні підприємці, пенсіонери, студенти, колишні військові, безробітні, викладачі вузів – всі ці люди на Майдані виконували ту роботу, яку було потрібно виконувати: роздавали бутерброди, ламали бруківку, ставали медиками, стояли на барикадах. Все це вказує, беззаперечно, на один факт: Революція Гідності вплинула на свідомість громадян.

Надзвичайно важливо зараз не втратити і зафіксувати думки та спогади активних учасників Революції Гідності. Адже тільки так можна буде пояснити майбутнім поколінням, яким чином відбувся цей злам у історії України, яким чином відбувся «злам» у головах багатьох українців і не тільки .

І сьогодні дуже важливо розуміти і оцінити жертву Героїв Небесної Сотні, які віддали своє життя за краще майбутнє свого народу та за збереження і розвиток цінностей в ньому. Їхня жертва не повинна бути марною. Майдан – це захист гідності, люди відстоювали своє право не бути рабами. І він свою функцію виконав. Однак, втілення ідей Революції Гідності в життя українців затягнулося. Як і те, що досі не покарані організатори розстрілів та грабіжники нації.

Революції ніколи не виникають на пустому місці, а є результатом глибокої суспільної кризи. Перебіг же революції і її результати залежать від цілої низки обставин. В історії сучасної України за порівняно короткий час – приблизно двадцять п'ять років – відбулися аж три революції. Всі вони, в тій чи іншій степені, вплинули на хід розвитку українського суспільства в цілому.

Першою широкомасштабною акцією спротиву у новітній історії України стала Революція на граніті. Організаторами виступили Українська студентська спілка та Студентське братство Львова. Вибравши основним місцем проведення тодішню Площу Жовтневої революції, вони дали поштовх для створення потужного символу незгоди з владою – Майдану. Ця революція була студентською, хоча молодь і підтримали кияни. Проте, вона задала тенденцію, характер для наступних акцій протесту.

Останнім масовим виявом незгоди свідомих українців з діями влади стала Революція

Гідності. На відміну від попередніх революцій тактика влади цього разу стала іншою – до протестувальників була відкрито застосована сила. Розстріли на Майдані, барикади, «коктейлі Молотова», польові госпіталі у Будинку профспілок та КМДА – такою стала зима 2014 року. Сила породжує силу. Протестувальники не злякалися, і в результаті Україна отримала Небесну Сотню.

Революція Гідності – безпрецедентний приклад самоорганізації суспільства. Вона показала, що деякі зміни у свідомості українців після трьох революцій таки відбулися. Активним учасниками останнього Майдану стали представники абсолютно різних соціальних груп. Різнилася і в порівнянні з Революцією на граніті і форма участі у протесті. Хтось допомагав, постійно привозячи провіант, медикаменти та інші товари, хтось стояв на барикадах, хтось роздавав тисячі бутербродів та гарячих чаїв... Всі вони докладали чимало зусиль для досягнення спільної мети.

Відомо, що кожна нація грунтується на єдності мети і мрії, на бажанні спільно будувати свою долю, досягти свободи.

Прагнення до свободи – невід'ємна риса української нації. Для нас вона –не подарунок, а завоювання, і від цього ціна свободи є ще вищою. Ревоюція Гідності тільки в черговий раз це підтвердила.

АГРАРНА ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.

Осадча Владислава, вихованка гуртка „Юні туристи" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, учениця 10 класу Степанківського ліцею – закладу загальної середньої освіти Степанківської сільської ради Черкаського району

Кріт Сергій Юрійович, керівник гуртка „Юні туристи" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Переломні епохи в історії людства притягують особливу увагу дослідників. До таких періодів, безперечно, належать революційні події в Україні першої чверті XX ст. Активна і часто суперечлива участь народних мас у національно-демократичній революції 1917-1921 рр. обумовила її переважно селянський характер. Всі нові уряди, які виникали на терені українських губерній колишньої Російської імперії, стикалися з аграрним питанням і змушені були шукати шляхи його вирішення.

У центрі уваги передової суспільної думки аграрне питання в Російській імперії перебувало з середини XIX ст. Певними віхами на шляху його вирішення були селянська 1861 р. та столипінська 1906-1911 рр. реформи. Пошуки шляхів аграрного розвитку активізувалися після лютневої революції 1917 р. Свої програми та концепції пропонували різні політичні сили, державні та громадські діячі. Розробка і проведення земельної реформи стали першочерговим завданням для урядів Української Народної Республіки доби Центральної Ради та Директорії й Української Держави, склавши основний зміст їх аграрної політики. Підхід національних урядів до земельної справи визначав не лише долю селянства, а й взагалі шляхи української революції.

Підкреслимо, що аграрна політика розглядається нами як невід'ємна частина внутрішньої політики держави. Її основними напрямками виступають проведення земельної реформи та врегулювання поточних сільськогосподарських справ: поліпшення землеустрою, підвищення агротехнічного рівня обробку землі, забезпечення сільськогосподарським реманентом, що відігравало визначальну роль у житті селянства. Вирішення проблем сільськогосподарської галузі еволюційними засобами за умов воєнного часу обумовило відповідне спрямування державної діяльності: з'ясування принципових завдань в аграрній галузі, розробку шляхів їх реалізації та створення відповідної адміністративної мережі. Дискусії на урядовому рівні, відображаючи бачення аграрної політики з точки зору держави, інтересів певних класів та соціальних груп, не завжди охоплювали складність реальної

ситуації. Втілення державної політики на місцях набирало форм, які здебільше не відповідали планам урядів. Отже, на нашу думку, вирішення аграрного питання в період Української революції 1917-1921 рр. мало стати основою для подальшого творення української державності.

Після перемоги Лютневої революції почалася ліквідація царської влади на селі. В перший період в багатьох комітетах переважали заможні селяни, які і до Лютневої революції верховодили на селі: вигнано лише найбільш ненависних куркулів, відомих своїм хабарництвом. До виконавчих комітетів потрапляло чимало колишніх старшин, суддів та торговців, не говорячи вже про кооператорів, вчителів та інших представників сільської інтелігенції.

Губернські і повітові комісари, призначені з міс¬цевих поміщиків, були головами земських управ. Комісари прагнули зали¬шити при владі якнайбільше колишніх волосних писарів, суддів, старшин. Проти насаджування царських урядовців виступали повітові Ради робіт¬ничих, солдатських депутатів і революційно настроєні селяни. Навколо виборів нових сільських органів влади нерідко точилася гостра боротьба.

На селі з самого початку революції жваво обговорювались земельне, продовольче питання, питання про війну. Малоземельне селянство, яке голодувало в роки війни, чекало від революції в першу чергу довгоочікуваного безплатного наділу поміщицької землі. „Настрій населення піднесений, - доповідав 31 березня 1917 р. київський повітовий комісар. Останнім часом пішли розмови про землю. Поки що вони мають лояльний характер. Бо у населення є впевненість, що землю буде дано „за законом“. Правда, потрібні в цьому розумінні тверді заяви від керівництва“.

Тимчасовий уряд, захищаючи інтереси буржуазії, не поспішав присту¬пати до вирішення земельного питання. Він знав, що селянство чекає на конфіскацію поміщицьких земель. При становищі, що склалося, вислови¬ти свою думку означало викрити свою контрреволюційність.

У тисячах промов на мітингах, у багатьох газетних статтях, у ли¬стівках більшовики роз’яснювали робітникам, солдатам, селянам свої гасла, викривали брехливість висунутого буржуазією, зокрема Централь¬ною радою, і підтриманого есерами та меншовиками лозунгу: чекати з розв'язанням питання про землю до Установчих зборів.

Під загрозою більшовицької агітації, розвитку аграрного руху, орга¬нізації Рад селянських депутатів Тимчасовий уряд поспішив видати закон про заснування головного, губернських, повітових і волосних земельних комітетів як підлеглих Міністерству землеробства державних установ, що проводили його політику. Однак склад волосних і повітових земельних комітетів явно розширю¬вався, поповнюючись представниками трудящого селянства; явочним по¬рядком розширювались і їх повноваження та права. Селяни використо¬вували волосні земельні комітети як засіб „законного“ оформлення свого наступу на поміщиків.

Земельні комітети почали утворюватись наприкінці квітня і в трав¬ні, спочатку у районах, де точилася гостра боротьба за землю. Основна маса волосних земельних комітетів (близько 50%) організувалася в черв¬ні. Порядок виборів волосних земельних комітетів найбільш демократич¬ним був у волостях, де сильнішою була роль бідняків, де значним був вплив міських робітників. Як свідчать архівні і друковані матеріали, більшість волосних земельних комітетів обиралась зборами сільських де-легатів, і за своїм класовим складом вони близько стояли до Рад селян¬ських депутатів. У ряді волостей вони зливалися в одну установу, при цьому волосний земельний комітет був президією, виконавчим органом, а Рада селянських депутатів - пленумом. Значна частина комітетів обиралась волосними сходами, інші обиралися або призначалися громадськими виконавчими комітетами.

У квітні - травні 1917 р. повсюдно відбуваються перші повітові і гу¬бернські селянські з'їзди, виникає велика кількість есерівських організа¬цій – „Селянські союзи“, „Селянські спілки“, керовані українськими есерами. В Харківській, Катеринославській, Чернігівській, Херсонській губерніях переважали Ради селянських депутатів.

Перші два місяці після повалення царизму аграрний рух, порівняно з 1905-1906 рр., був

слабким. Він здебільшого не набрав зразу ж різко виражених форм захоплення поміщицьких земель і маєтків, що пояснюється умовами, створеними світовою війною, і особливостями революції.

Мобілізація на війну найбільш активної сільської молоді спочатку ослабила наступ селянства на поміщицьке землеволодіння. До того ж у 1905-1906 рр. гострі форми аграрного руху в Росії відбувалися найчасті¬ше після гігантської хвилі страйків, революційних демонстрацій, збройних повстань населення. Робітники міст, залізниць своєю рішучістю, героїзмом розкачали селянство, підштовхнули його до боротьби з поміщиками. У Лютневій революції збройна боротьба мала гострий характер тільки в Петербурзі; на місцях влада царизму була повалена мирно, що від¬разу великого революційного впливу на село не зробило. Аграрний рух розпочався в районах найбільшого малоземелля, там, де виникали гострі конфлікти між селянами і поміщиками, де було найбільше залишків кріпацтва, де найдужче зростали незадоволення, ненависть до споконвічних гнобителів. В окремих маєтках селяни арештовували ненависних управителів і прикажчиків.

На початку 1917 р. (березень-травень) під час весняної сівби селяни домагались передачі їм не засіяних поміщиками земель, зниження орендних цін, ліквідації посередницьких і кабальних натуральних оренд. В окремих місцях відбувалися розгроми маєтків і захоплення поміщицьких земель.

Радикальні зміни в орендних відносинах стали початком масового наступу селянства на поміщицькі землі. На 1917 р. 1247 тис. малоземельних селян орендували близько 5 млн. десятин землі, переважно у поміщиків і куркулів; за цю оренду землі селянам доводилось віддавати частину вартості врожаю грішми або натурою - загалом близько 100-120 млн. пудів хліба .

Під тиском бідняцьких верств селянства більшість волосних земель¬них комітетів брала на облік орендні землі, скасовувала старі договори, знижувала орендну плату з 15-30 крб. до 3-8 крб. за десятину. Найбільш революційні земельні комітети знижену орендну плату пропонували сплачувати не поміщику, а в державну касу, фактично від¬чужуючи цим у поміщика його орендні землі. Більш помірковані комітети знижували в 2-3 рази орендну плату, складали списки селян з визначен¬ням кожному норми землі, дозволеної для орендування. При цьому зни¬жена орендна плата ще сплачувалась поміщику. Зниження орендної плати посилило потяг до наймання землі. Земель¬ні комітети часто забороняли заможним селянам наймати землю, а найняті ними раніше поміщицькі землі відбирали і передавали в оренду малоземельним.

Наприкінці травня і в червні 1917 р., з настанням косовиці і почат¬ком жнив, розгорнулася боротьба переважно бідного селянства за оволо¬діння врожаєм поміщицьких земель, яка набула найбільшого загострення в липні.

Попередня боротьба міського пролетаріату і сільськогосподарських робітників (квітень-травень 1917 р.) створила передумови для дальшого наступу на поміщиків. Найбільш радикальна вимога селян передбачала повне захоплення поміщицького врожаю. Однак такі захоплення відбули¬ся лише в окремих місцевостях: у червні-липні селянство не було ще досить свідомим і організованим. Основна вимога в цей період бу¬ла - за збирання - 3-й сніп, а грішми: косарю - 10 крб. на день, 1 крб. за годину роботи при 8-годинному робочому дні і 1,5 крб. за над¬урочні години. Селяни прагнули забезпечити себе продовольством і на¬сінням до нового врожаю. В поміщицьких маєтках відчувалася гостра нестача робочих рук.

Великі і середні володіння з посівом понад 25 десятин займали на Україні близько 5 млн. десятин. Валова вартість врожаю становила міні¬мум 1 млрд. крб. Плата за збирання: 5 крб. на день (за 3-й сніп) означала для поміщиків втрату десятків мільйонів пудів хліба.

Найгостріша боротьба між селянами і поміщиками точилася в Подільській, Київській, Полтавській і Харківській губерніях, що зачепила також багато куркульських господарств з посівом 15-25 десятин. Там селяни повсюдно вимагали 3-й сніп. В районах, достатньо забезпечених робочими руками, земельні комітети часто забороняли поміщикам збирати врожай машинами. Дальшим етапом розвитку аграрного революційного руху була приму¬сова оренда, яка охоплювала нові землі, що до цього оброблялися поміщи¬ками та куркулями і в

оренду не здавалися. Примусова оренда дедалі більше руйнувала легальну „законну“ оболонку. Вона була тією формою аграрного руху, що безпосередньо переростала в захоплення поміщицьких земель, в селянські повстання.

Примусова оренда виникла спочатку в тих районах, де було мало орендних земель, і повсюдно почала розвиватися в червні – липні, в ході підготовки до осінньої сівби, коли гостро постало питання про додаткові землі для озимих і ярих посівів на наступний 1918 р. Не наважуючись ще захоплювати всю поміщицьку землю селяни рішуче вимагали примусової оренди ча¬стини поміщицьких земель, мовляв, не захоплюємо, а „наймаємо“ (зви¬чайно, за найнижчими цінами – 3-5 крб.). У повітах і волостях, де було мало поміщицької землі, примусова оренда зачепила також багато тисяч господарств селянської буржуазії.

З розвитком революції примусова оренда змінює своє значення. В червні - серпні вона мала революційне значення, оскільки здійснювалась у боротьбі з поміщиками; орендна плата була низькою і вносилась у земельний комітет або відкладалась до 1918 р. У вересні - жовтні, після розгрому корніловщини, коли поширились масові захоплення земель і селянські повстання, самі поміщики почали погоджуватися на оренду своїх земель на будь-яких умовах, аби зберегти за собою хоча б формальне право на володіння ними, примусова оренда переставала бути кроком вперед в аграрному русі. Однак в цілому примусова оренда відіграла ве¬лику роль в аграрному русі, привчила селян до контролю над поміщика¬ми, до часткового розпоряджання їх землею, виявила кадри активістів-організаторів, а також викрила угодовські елементи.

Примусова оренда в більшості районів відмирає в кінці вересня - на початку жовтня. Вона замінюється прямим захопленням поміщицьких земель без будь-якого орендного маскування; всі необроблені до 1 жовтня поміщицькі землі в більшості волостей переходили в розпорядження зе-мельних комітетів. Орендні відносини зберігалися у тих волостях, де в земельних комітетах панували ще угодовські куркульські елементи.

Успіхи боротьби селян за землю безпосередньо залежали від успіхів селянства. Аграрна революція була невід’ємною частиною революції в цілому.

У багатьох містах України були проведені великі демонстрації проти смертної кари (Катеринослав, Київ, Полтава, Суми), численні мітинги на заводах, у казармах.

Скликання Установчих зборів затягувалось. Аграрна революція вступила в новий етап масового захоплення поміщицьких земель. Наприкінці вересня спалахнули селянські повстання в Подільській і Волинській губерніях, а також у значній частині Київської губернії, тоб¬то там, де малоземелля було найгострішим, де опір поміщиків був дуже сильним. З 23 вересня до 5 жовтня на Правобережжі було розгромлено близько 200 маєтків, проведено сотні земельних захватів та масових порубок лісу.

Друга хвиля селянських виступів прокотилася у 20-х числах жовтня. Захоплення землі, хліба і кормів поширилось не тільки на Правобереж¬жі, воно зачепило також значну частину Лівобережжя та північної степо¬вої смуги. Найбільш гострим і масовим був рух у Сумському, Ізюмському, Полтавському, Кременчуцькому, Ніжинському, Глухівському, Новомосковському, Павлоградському та Олександрівському повітах. Загалом селян¬ські повстання і масові захоплення поміщицьких земель охопили до 25% повітів України. Але селянські повстання, якими б масовими і численними вони не були, як би не підтримували їх солдати, залишались розрізненими, локальними виступами, не зв'язаними між собою. В ході переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну вони мали велике історичне значення.

Реакційною силою, що стояла на шляху українського се¬лянства до землі, був не тільки Тимчасовий уряд, але і діяльність Центральної ради, яка і після липневих днів продовжувала виступати проти конфіскації поміщицьких і приватновласницьких земель. Найбільш численна партія Центральної ради - українські есери, так само як і російські есери та меншовики, була за те, щоб розв'язання земельного питання відкласти до Установчих збо¬рів. Таку саму позицію займала українська соціал-демократична партія (українські меншовики). Соціалісти-федералісти відверто захищали ви¬куп поміщицьких земель. До уряду Центральної ради - Генерального секретаріату - входили представники цих партій.

Партії Центральної ради були за „землю і волю“, за передачу селянам поміщицької землі, навіть без викупу. Центральна рада вважала за краще відкрито не виступати проти селянських вимог.

Для Центральної Ради, яка не мала власних фінансових ресурсів, найбільш реальним було встановлення прямого державного контролю за виробництвом і розподілом продукції, а також за банківською діяльністю і створення на цій основі власної фінансової системи. Щодо аграрного сектору, то, хоча в специфічних умовах України ліквідація великих капіталізованих приватних господарств була не бажаною з економічної точки зору, революційна ситуація на селі настійно вимагала проведення націоналізації поміщицького землеволодіння. Це дало б можливість, по-перше, зберегти частину великих господарств, перетворивши їх у державні аграрні підприємства, а по-друге – частково забезпечити селянські вимоги щодо перерозподілу земельного фонду. При цьому передача селянству поміщицьких земель мала б значення не стільки економічне, скільки політичне, забезпечивши Центральній Раді надійну соціальну базу.

Оскільки політика загальноросійського Тимчасового уряду не сприяла ліквідації економічної кризи та земельним перетворенням, значна частина населення України, в першу чергу – селянства, пов’язувала свої надії в цій сфері з самостійними діями місцевої української влади, що забезпечило Центральній Раді на першому етапі її існування широку народну підтримку. Активне проведення політики, направленої на ліквідацію економічної кризи та вирішення аграрного питання було першочерговим завданням, котре стояло перед Центральною Радою поряд з завданням боротьби за встановлення автономії України. Об’єктивними труднощами були, перш за все, відсутність власних фінансових ресурсів, сформованого апарату управління та контрольно-наглядових і каральних органів, невизнання Центральної Ради як уряду великим капіталом України, а також протиріччя між потребами розвитку продуктивних сил і вимогами мас в аграрному секторі. Центральна Рада, будучи неспроможною проводити виголошений нею курс, остаточно втратила підтримку населення і була вимушена зійти з історичної арени.

Отже, головною причиною політичної поразки Центральної Ради, а разом із нею і ідей української державності, стало недостатньо послідовне проведення економічної політики і затягування аграрної реформи.

НЕЗЛАМНИЙ ДУХ ГЕРОЇВ-ПІДПІЛЬНИКІВ КРИВОРІЖЖЯ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУПИ МИКОЛИ РЕШЕТНЯКА) У РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941-1945 РОКІВ

Жалдаченко Михайло, учень 8-Б класу Криворізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №120

Малюк Оксана Володимирівна, вчитель історії Криворізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №120

Будь-яка війна – це трагедія, зламані долі, втрачене дитинство, розірвані сім’ї. Не виняток і Друга світова війна, яка стала однією з найбільших катастроф ХХ століття як для Європи, так і для всього світу. Не оминула вона і нашу Батьківщину, на території якої точилися запеклі бої у ході німецько-радянської війни (1941-1945 рр.). І хоча минули десятиліття з того часу, як закінчилися криваві події, час не може стерти пам'ять про війну, а ми не маємо права забути імена тих, хто ціною свого життя здобував перемогу над нацизмом у роки війни.

Ми живемо у Кривому Розі – великому індустріальному місті, яке у роки війни стало об’єктом підвищеної уваги зі сторони гітлерівської Німеччини. Невичерпні промислові багатства і потужні ресурси «Криворіжсталі» вабили ворога. Проте, попри жорстокий кривавий терор та підступну пропаганду окупантів, місто не здалося без бою. Перемоги Червоної Армії були нерозривно пов’язані з героїзмом підпільних організацій Криворіжжя, серед яких почесне місце займає група Миколи Решетняка. Це були нескорені, сильні духом молоді люди з великим серцем і чистою совістю, які віддали своє життя в боротьбі за Перемогу.

Сьогодні, як і багато років тому, Україна змушена боронити свої кордони, відстоюючи територіальну цілісність і незалежність. Саме тому предметне розуміння значення локальної

боротьби молодого покоління в період німецько-радянської війни, пошуки джерел патріотизму для виховання свідомого покоління громадян нашої держави є надзвичайно актуальним в процесі творення нової України і зростання української нації. В ті далекі роки перемога над нацизмом не тільки врятувала український народ від поневолення й знищення, а й заклала базові для сучасного державотворення чинники – єдність українських земель, закріплені у міжнародно-правовому вимірі кордони, членство в ООН. Сьогодні ж наш головний обов'язок перед предками – зберегти єдність і цілісність українських земель.

Актуальність роботи. Дослідження діяльності підпільних організацій Криворіжжя у роки німецько-радянської війни дає можливість розкрити їх внесок у боротьбу з нацистськими окупантами, прослідкувати вияв патріотизму і великої любові до Батьківщини учнів Криворізької середньої школи №15 – членів підпільної групи Миколи Решетняка в умовах жорстокого окупаційного режиму, організованого гітлерівцями у Кривому Розі з 1941 по 1945 роки.

В наш час в Україні залишилось не так багато живих свідків війни, тому метою роботи є дослідження історії та значення підпільного руху Криворіжжя (на прикладі діяльності групи Миколи Решетняка).

У ході дослідження були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати документи, листи та спогади учасників підпільного руху на Криворіжжі;
- розкрити методи і форми боротьби героїв-підпільників у роки радянсько-німецької війни;
- дослідити внесок і значення підпільного руху (на прикладі діяльності групи Миколи Решетняка) в боротьбі з нацистськими окупантами у роки німецько-радянської війни 1941-1945 років.

Об'єктом дослідження є підпільний рух у роки німецько-радянської війни 1941-1945 років.

Предметом дослідження є діяльність підпільної організації – групи Миколи Решетняка на Криворіжжі у роки німецько-радянської війни 1941-1945 років.

Практичне значення роботи. Проведене дослідження має пізнавальне значення для вивчення історії Криворіжжя у роки Другої світової війни. Матеріали роботи допоможуть проаналізувати та оцінити внесок підпільних організацій Криворіжжя у боротьбу з німецькими окупантами. Результати дослідження можна використовувати на уроках історії України під час вивчення теми «Україна у роки Другої світової війни», для проведення виховних годин і позакласних заходів.

15 серпня 1941 року Кривий Ріг був окупований німецькими військами. На окупованих територіях залишилось чимало мирних жителів, які не були евакуйовані під час відступу радянських військ на схід. Серед таких людей був і шістнадцятирічний Микола Решетняк, учень Криворізької середньої школи №15. Вже у перші місяці окупації Кривого Рогу він організував групу своїх друзів-однодумців для організації підпільної боротьби з нацистськими окупантами на території міста.

До складу групи увійшли семеро осіб – Микола Решетняк і шестеро його шкільних друзів: Олексій Щербак, Микола Ходич, Анатолій Жовтуха, Михайло Демченко, Груня Романова і Люба Малорай. Протягом двох років члени групи таємно боролися з окупантами:

- поширювали інформацію, отриману по радіо з фронту;
- створювали та розповсюджували агітаційні листівки із закликами боротьби з нацистськими окупантами;
- виводили з ладу німецькі рації та обладнання в радіомайстернях;
- допомагали військовополоненим;
- готували місто до збройного повстання.

17 серпня 1943 року всіх членів організації заарештували, місяць підпільників допитували та катували. 16 вересня 1943 року суд засудив до розстрілу М. Решетняка, А. Жовтуху, Г. Романову, М. Ходича, О. Щербака та Л. Малорай. Згодом Любові Малорай розстріл замінили на п'ятнадцять років робіт на рудниках Рура. Зрадником виявився Михайло Демченко.

У газеті «Дзвін», в окупованому місті повідомляли: «Вироком обласного суду в Кривому Розі від 31 серпня 1943 українська працівниця Груня Романова, народжена 30 липня 1921, і

українець Микола Ходич, народжений 24 січня 1921, Олексій Щербак, народжений 3 вересня 1925. Микола Решетняк, народжений 16 травня 1925 і Анатолій Жовтуха , народжений 26 червня 1926, засуджені до страти ... Прокурор при німецькому суді Шейді».

Після вироку Микола Решетняк написав листа рідним: «Здрастуйте, тату, мамо, Лідо, Васю! 17 вересня о 6-й годині ранку я буду розстріляний. Прошу без хвилювання перенести мою смерть. Передавайте мій останній привіт усім рідним та знайомим. Цілую вас усіх міцно. Прощавайте. Ваш син М. Решетняке».

Через місяць, 17 вересня 1943 року, вирок було виконано, і усі п'ятеро товаришів розстріляні. Тіла хлопців і ще живу, але тяжко поранену Груню Романову, зарили разом з ними в глибокій ямі. Так гітлерівці знищили молодих героїв-підпільників, але не Кривий Ріг і Україну.

У лютому 1944 року Кривий Ріг було звільнено від нацистських окупантів. Тіла героїв-підпільників було поховано в парку, який сьогодні має назву Гданцівський. В наші часи про подвиг і незламний дух героїв-підпільників із групи Миколи Решетняка не забуто. У Кривому Розі діє зразковий музей криворізьких підпільників КЗШ №15 ім. М. Решетняка. У парку Гданцівський встановлений меморіал розстріляній групі М. Решетняка. Також у місті є вулиці, названі іменами героїв, - вулиця Груні Романової, вулиця Олексія Щербака, вулиця Миколи Ходича.

Мене, чотирнадцятирічного учня однієї з криворізьких шкіл, надзвичайно вражає доля моїх майже однолітків, їх мужність і героїзм крізь призму болю і запеклих страждань. Не всі дорослі люди мали ось таку відвагу в умовах найжорстокішої війни до останнього подиху стояти за свою Батьківщину. Вони – ще зовсім юні, із дитячим серцем та мріями, але вже такі мудрі, відважні, сміливі. Вони, які пожертвували своїм життям заради нас та нашого світлого майбутнього. Вони змогли проявити сміливість заради своєї Батьківщини в умовах жорстокого окупаційного режиму. І хоча це тільки одна з мільйонів славних історій про справжніх синів і доньок України, вона є проявом високого патріотизму і любові до Батьківщини.

Незважаючи на те, що діяльність групи Миколи Решетняка, втім як і інших підпільних організацій Криворіжжя, не містила в собі масштабних збройних операцій і виступів, його морально-політичне значення не варто недооцінювати. Активна діяльність підпільних організацій єднала людей задля перемоги над нацизмом. Герої-підпільники на власному прикладі демонстрували стійкість волі і духу в боротьбі з ворогом в тилу. І ми завжди будемо пам'ятати про це, адже як писав Олександр Довженко: «Жива душа народна, жива, неподоланна»!

ПОЛТАВЩИНА У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.

Бабич Яна, Опорний заклад" Новооржицька ЗОШ І - ІІІ ступенів Новооржицької селищної ради"

Україна – це вічність, не тільки сьогодення, але передусім майбутня й минула.

Я. Стецько

Полтавщина - це мій рідний край. Я з гордістю можу сказати, що я - народилася і виросла у Полтавській області. На нашій землі точилися криваві бої, укладалися договори, перемир'я у різні часи. Полтавщина подарувала Україні багато митців, художників, поетів, видатних політичних діячів. У різні часи Полтавські землі не стояли осторонь проблем всієї України.

Після Лютневої революції 1917р. у Полтаві посилився національно-визвольний рух, активніше запрацювали осередки українських та загальноросійських партій і організацій. Найбільш впливовою була партія українських есерів. Другою за кількістю членів була українська соціал-демократична партія. Значним впливом серед російськомовного робітництва, головним чином залізничників Полтави, користувалася Російська соціал-демократична робітнича партія.

У Полтаві 8 березня 1917 року відбулося перше урочисте легальне зібрання української громади міста, на якому було обрано координуючий український центр - комісію у складі 10 осіб - В. Андрієвського, Боцюрківа, М. Ковалевського, Кононенка, Б. Мартоса,

Михайлівського, Ротмістрова, М. Токаревського, Щербаківського,В. Щепотьєва.

Влітку 1917 року серед партійної організації РСДРП намітився розкол на дві фракції – більшовиків і меншовиків. 1 жовтня більшовики міста і Полтавської залізниці об'єдналися, утворивши спільний комітет, але їх кількість до кінця 1917 року залишалася порівняно невеликою. Так, на загальних зборах, які відбулися 8 грудня, були присутні 103 особи. Помітну роль серед них відігравали Я. Дробніс, С. Мазлах, В. Шахрай . Меншовиків міста очолював К. Ляхович (зять В. Короленка), російських есерів - М. Асєв, українських соціалістів – федералістів К. Товкач і Є. Сіяльський. Провідником старої Полтавської Громади був П. Чижевський. (3,с.95)

Найстарішим осередком українського національного руху була Полтавська громада Товариства Українських Поступовців (ТУП), яка з початком Лютневої революції організувала у Полтаві Український клуб і книгарню, налагодила випуск агітаційних листівок, відозв та провела вибори до Національного конгресу, який санкціонував утворення Центральної Ради, визначив її статус та поповнив склад.

Незважаючи на круговерть революційних подій, у Полтаві було утворено комітет охорони пам'яток історії та культури. Яскравим свідченням національного пробудження полтавців стало перше за багато років вшанування 16 квітня 1917 року пам'яті Т. Г. Шевченка. Тисячі жителів міста та навколишніх сіл, військові частини полтавської залоги, Віденське військове училище і кадетський корпус з національними синьо-жовтими прапорами зібралися на Соборному майдані для проведення урочистої панахиди.

Навесні 1917 року на Полтавщині одночасно виникли дві паралельні владні структури; Ради, здебільшого селянських депутатів, і «Совєти» - робітничих і солдатських депутатів. Незважаючи на широкомасштабну пропагандистську кампанію, більшовикам не вдалося завоювати в ній більш-менш впливових позицій. У червні серед 185 депутатів Полтавської Ради есерів було 85, більшовиків - 25, меншовиків - 15, решта вважали себе безпартійними. Профспілковий рух у Полтаві діяв значною мірою за ініціативою Полтавської Ради, де була створена відповідна комісія. Найчисленнішою була спілка залізничників, яка об'єднувала близько 5 тисяч чоловік. Профспілки обмежували свою діяльність піклуванням про захист економічних інтересів робітників, поліпшення їхніх умов праці, правового становища та культурно-освітнього рівня.

Якщо протягом весни і літа 1917 року Тимчасовий уряд поступово втрачав владу в Україні, то позиція Центральної Ради значно посилилася. У червні в Полтаві відбулися вибори до міської Думи, на яких українські партії соціалістичної орієнтації виступили в блоці з російськими та єврейськими і отримали 32 місця із 60. Російські соціал-демократи (більшовики і меншовики) одержали 15 місць. Головою міської управи було обрано 25-літнього М. Криворотченка, який, проте, виявився військовим дезертиром, і його довелося замінити кооператором С. Косенком. Відразу ж по отриманню повідомлення про події в Петрограді, 27 жовтня, відбулося засідання міської Думи, яка засудила більшовицький переворот і висловила підтримку Центральній Раді. 28 жовтня з подання більшовика С. Мазлаха Центральне бюро профспілок ухвалило, що «єдиним виходом для полтавського пролетаріату є визнання України автономною і підтримка Центральної Ради».

З відозви Полтавської Ради революції (27 жовтня 1917 р.):

«Громадяни! В Петрограді відбуваються події надзвичайної державної ваги. Виходячи з цього, на учорашньому засіданні Губернського виконавчого комітету Совета робітничих і солдатських депутатів ухвалено створити Совет революції із представників всіх демократичних організацій, завданням якого є дотримання революційного порядку в місті й губернії до одержання директив із центру. Совет революції звертається до всіх громадян із закликом спокійно чекати розвитку подій. В усіх установах, навчальних закладах робота має тривати нормальним чином. Громадяни! Не вірте чуткам про безпорядки, що готуються, погроми тощо. Знайте, що такі чутки поширюються ворогами народних прав і свободи.» (1, с. 45)

Вибори до Установчих зборів відбулися у листопаді і проходили за 17 партійними списками. Таким чином, протягом 1917 року в Полтаві, як і всюди в Україні, проходив

активний процес національного відродження і державотворення.

З початком Жовтневої революції жителі Полтави, як і всієї України, почали пробуджуватися до активного національного життя. Значну роль у цьому відіграли міські осередки «Просвіти» зі шкільними секціями при них, музичне товариство «Боян» та юнацькі спілки. Значну видавничу роботу проводила Полтавська спілка споживчих товариств, яка утворила одне з найбільших в Україні видавництв і книготорговельне підприємство та першу в Полтаві українську бібліотеку. Лише протягом 1917 року Спілка споживчих товариств видала понад 10 назв книг з української історії та народознавства. У 1917 році поновилося видання української періодики. «Вісник Полтавського губернського комітету» став виходити українською і російською мовами. Двомовними поступово стали і «Полтавскиее пархиальньїе ведомости». Українською мовою виходили газети «Селянська спілка» та «Полтавська громада». Це свідчило про прагнення до пробудження української нації.

На початку 1918 року більшовицькі війська під командуванням М. Муравйова розпочали наступ з Харкова в напрямку на Київ і 6 січня вступили до Полтави. Як він повідомляв до В. Антонова-Овсієнка, «я наказав нещадно вирізати всіх захисників місцевої буржуазії». У Полтаві встановилася більшовицька диктатура.

Після підписання Брестського договору, австро-німецькі війська розпочали спільно з військами УНР наступ з метою звільнення України від більшовиків, які відступали майже без опору. У ніч з 8 на 9 квітня 1918 року до Полтави вступив кінний полк імені

К. Гордієнка української Залізної дивізії, а зі сторони Кременчука ввійшла і німецька кіннота.

Особлива роль у захопленні нашого краю більшовиками належить Огію Якову Родіоновичу. Яків Родіонович виходець із збіднілого козацького роду. Грамоти вивчився самотужки. З молодих літ працював по найму. Волелюбний козацький дух підштовхнув юнака до активного спротиву гнобленню. Двометрового зросту атлет із красивим мужнім обличчям і невгамовним революційним запалом виявився чудовим організатором. Незабаром він очолив одне з перших на Полтавщині повстань проти «ворожих елементів» Гетьманщини та німців у Кобеляцькому повіті. Заочно був засуджений до страти. У 1919 р. повстанський загін Я. Огія виріс у Полтавську партизанську бригаду, яка вела боротьбу на денікінському фронті. Не бажаючи відступати за межі України, партизанське з'єднання переправилося на правий берег Дніпра і увійшло до складу Армії УНР. Незабаром під впливом більшовицької агітації Я. Огій залишив петлюрівців і, прорвавшись через лінію фронту, рушив рейдом по ворожому запіллю. П'ятимісячний рейд пройшов територією Київської, Полтавської й Катеринославської губерній. У грудні 1919 р. бригада Я. Огія допомогла червоним оволодіти Полтавою і Кременчуком.

З повідомлення про мітинг з нагоди визволення Полтави від «буржуазницьких елементів» у газеті «Власть Советов» від 16 грудня 1919 р. зазначалося:

«Особливо рельєфно серед ораторів виділялась фігура командира 2-і повстанської бригади тов. Огія. П’ять місяців тернистого шляху в тилу Денікіна, безперервна боротьба життя в лісах і болотах, лише з вірою в перемогу жив цей борець за радянську владу, в хвилину життя важкого надихав він своїх товаришів. Багаточисельна аудиторія зустрічає і проводжає Огія громом аплодисментів, що переходять в овацію».(2,с.198)

Певна стабілізація військової і політичної обстановки в Україні сприяла національно-культурному відродженню. Почався швидкий процес українізації освіти, насамперед початкової, який, однак, стримувався тим, що не вистачало вчителів. У Полтаві перед початком 1918 - 1919 навчального року батьки записали для навчання українською мовою 564 дітей першого класу, а російською лише 338 дітей. У зв'язку з цим шкільна комісія міської управи перевела 15 початкових шкіл на українську мову навчання, а 11 залишилося на російській. Різко зросла кількість учнів і в українських середніх школах. Влітку 1918 року були засновані перша в Полтаві повна жіноча українська гімназія, що перебувала у віданні повітового земства, а також єврейська гімназія Гуревича.

На початку грудня 1918 року з ініціативи повітових «Просвіт» відділ позашкільної освіти Полтавського земства створив пересувний університет для поширення знань серед

народу. Тоді ж у передмісті Полтави, у селі Павленки, була відкрита ще одна українська гімназія.

Більшовицька Росія вдруге розпочала неоголошену війну проти України. Під час запеклих боїв українських військ з більшовиками в районі сіл Божкове і Свинківка злочинні елементи протягом 17-18січня 1919 року вчинили єврейський погром у Полтаві, особливо на Подолі, який супроводжувався грабуванням магазинів і квартир. Під час погрому постраждали десятки людей, а кілька чоловік було вбито. 19 січня о 6-й годині ранку більшовицькі війська вступили до Полтави. Політика «воєнного комунізму», яку проводили більшовики у 1919 році привела до розвалу, закриття підприємств і безробіття. Заборона вільної торгівлі хлібом і введення продрозкладки викликали збройний опір селянства і гостру нестачу продуктів харчування. Протягом першого півріччя 1919 року ціни на предмети першої необхідності в Полтаві зросли більш як у чотири рази. Жителі міста, особливо їх заможна частина, страждали від постійних реквізицій, «надзвичайних революційних податків». Скрутне матеріальне становище полтавців доповнювалося політичним безправ'ям і терором з боку каральних органів ЧК.

Володимир Короленко описав жахливі картини більшовицького терору: «Прийдуть уночі, посадять в автомобіль, відвезуть на цвинтар. Розстріляють у темряві, кинуть, можливо, ще живих, у готові могили та заріють».Володимир Короленко теж був активним діячем доби Української Революції. Уродженець Полтави, він позитивно сприйняв жовтневий переворот 1917 року, однак відкрито засуджував засоби, що їх використовували більшовики для побудови соціалізму. В.Короленко висловлювався проти будь-якого терору: як білого, так і червоного. «Ні, не вихваляти треба терор, а застерігати від нього, звідки б він не виходив, - писав він у 1919 році. І благо тій стороні, яка першою зуміє відокремитись від кривавого туману й першою згадає, що мужність у відкритім бою може йти поряд із людяністю й великодушністю до переможеного... Історія нас розсудить... » (2,с.204)

Влітку 1919 року білогвардійські війська «главковерха юга Росии» генерала Денікіна, які вели боротьбу з метою відновлення «единой и неделимой» Росії, розгорнули наступ у напрямку на Київ. Із вступом військ до Полтави ЗО липня 1919 року був встановлений режим військової диктатури. Фабрики і заводи було повернуто попереднім власникам, а землю - поміщикам. Полтавщина палала в полум'ї народних повстань різної політичної орієнтації, як національно-патріотичної, так і більшовицької.

Тотальний террор проти «контрреволюціонерів» забезпечив комуністам під час проведених у березні 1920 року виборів абсолютну більшість у Полтавській Раді, яка стала слухняним знаряддям у проведенні їх політики. Втілюючи в життя ленінські настанови на побудову комуністичної економіки, у Полтаві до кінця 1920 року завершили націоналізацію промисловості.

Незважаючи на існування антиукраїнських режимів - денікінського та більшовицького, в Полтаві продовжували діяти національно-культурні організації. Видавництво Полтавської спілки споживчих товариств спільно з педагогічним бюро Полтавського губернського земства, яке очолював М. Рудинський, протягом 1918 - 1920 років видавало твори українських письменників тиражем від 10 до 20 тисяч примірників, підручники, хрестоматії, букварі, читанки, а також художні твори для дітей різного віку, тираж яких сягав 100 тисяч примірників. Тисячі видрукуваних у Полтаві портретів Т. Шевченка,

Л. Українки, П. Мирного, М. Драгоманова, І. Котляревського та інших діячів національного відродження прикрашали селянські хати, школи і приміщення товариств «Просвіта» по всій Україні.

За часів денікінщини з ініціативи української інтелігенції виникла нова громадська просвітницька організація - «Українська культура», яку очолили М. Огородній, Г. Ващенко і М. Христенко. Протягом кількох місяців за рахунок добровільних пожертвувань громадян та полтавських кооператорів вона зібрала близько 10 мільйонів карбованців і створила фонд розвитку української культури і освіти.

Продовжувала діяти заснована в кінці 1918 року з ініціативи В. Короленка громадська філантропічна організація «Ліга порятунку дітей». Її метою була турбота про дітей-сиріт, їх

правове і соціальне становище. «Ліга» утримувалася за рахунок пожертвувань з боку громадських організацій та окремих осіб, а також урядових дотацій. Влітку 1919 року «Ліга» взяла під свою опіку близько 7 тисяч дітей, яких більшовики вивезли в Україну з центральних районів Росії і під час відступу кинули напризволяще. У грудні того ж року за пропозицією В. Короленка в селі Триби під Полтавою було відкрито сільськогосподарську колонію для безпритульних дітей. У віданні «Ліги» перебували майстерні - швейна та іграшок, притулки для дітей. З відновленням Радянської влади всі громадські організації були або обмежені в своїх діях, або поставлені під контроль більшовиків. На початку 1920 року «Ліга» змушена була передати Полтавському відділу соціального забезпечення будинок малюка і ясла-притулок та молочну кухню («Краплю молока») з консультацією для грудних дітей.

У кінці 1920 пройшли арешти членів правління Полтавської спілки споживчих товариств спілки сільськогосподарських кооперативів «Хуторянин». Органами Радянської влади була закрита культурно-просвітницька організація «Українська культура». Розпущена була і «Спілка працюючих в кооперативних установах». Така ж доля спіткала і бібліотеку Полтавської спілки споживчих товариств, яка дуже швидко «розтанула», а газетний фонд її було просто знищено. Більшість з тих, хто врятувався від розправи в 1920 році, стали жертвами репресій у 30 роках.

Таким чином, на кінець 1920 року Радянська влада шляхом репресій і терору утвердилася в Полтаві і на всій Полтавщині остаточно. Полтавці вели активну боротьбу за свободу і незалежність, були вірні своїй ідеї до останнього подиху.

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗУНР: ЗДОБУТКИ І ПРОРАХУНКИ

Ситар Олександр, учень 8-А класу Червоноградської СЗШ І- ІІІст.№5 Червоноградської міської ради Львівської області, вихованець гуртка КЗ ЛОР «Львівський обласний центр краєзнавства,екскурсій і туризму учнівської молоді «Історичне краєзнавство»
Керівник гуртка: **Слука Віра Павлівна**

Актуальність теми дослідження. Розпад Австро-Угорської монархії, прозваної «клаптиковою імперією», відкрив шлях до незалежності її народів. Галичина – східна частина австрійського коронного краю – від початку стала ареною суперництва українського та польського національно-визвольних рухів. Права на неї заявили одночасно Українська національна рада та Польська ліквідаційна комісія.

Державний досвід ЗУНР відкриває перед нами ряд уроків державотворення, низку здобутків і прорахунків, які є ключовим дороговказом у подальшому розвитку Української держави. На думку М. Кравчука: «аналіз восьми з половиною місяців розбудови Західноукраїнської Народної Республіки вказує, що саме військо, збройні формування Українських січових стрільців на чолі з Д. Вітовським стали рушійною силою у створенні української держави на західних землях України. Саме їхніми зусиллями закладений фундамент формування національної, державницької свідомості українців, що реально дало можливість 1 листопада 1918 р. проголосити власну державу».

Висвітлюючи процес розбудови ЗУНР, присвячений даному періоду, у своїй пошуково-дослідницькій роботі, ми, вихованці гуртка «Історичне краєзнавство», використали наукові розробки вітчизняних вчених, зокрема – істориків і правників. Серед яких: О. Вівчаренка, Д. Донцова, М. Драгоманова, О. Карпенка, М. Когутяка, М. Кравчука, А. Крезуба, М. Стахіва, Б. Тищика. Заслуговує на увагу збірник «Україна від самостійності до соборності (22 січня 1918 -22 січня 1919 роки)», в якому автори здійснили всебічний аналіз основних подій, етапів соборності. Серед цих праць – ґрунтовні дослідження А.Крезуба «Нарис історії українсько-польської війни», І. Лисяка-Рудницького «Історичні есе» та статтю М. Кравчука «Організаційно-правові засади державного будівництва в період ЗУНР».

Новизною дослідження є спроба показати на основі локальних досліджень особливості розбудови української держави на західних землях та її вплив на подальший розвиток незалежної Української держави.

Метою даного дослідження є висвітлення уроків державотворення на західних землях

України, окреслення здобутків і прорахунків, особливостей державного досвіду ЗУНР.

Для досягнення мети необхідно вирішити ряд дослідницьких завдань:

- висвітлити особливості розбудови української держави на її західних землях;
- визначити основні уроки державотворення, здобутки і прорахунки в ході створення і розвитку ЗУНР;
- проаналізувати й оцінити їхній вплив на подальший розвиток української держави.

18 жовтня 1918 р. українська парламентарна репрезентація скликала у Львові збори всіх українських послів австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів, представників політичних партій, духівництва та студентства Галичини та Буковини. Збори обрали Українську Національну Раду як політичного представника українського народу в Австро-Угорщині, її головою (президентом) став Є.Петрушевич.

Українська Національна Рада постановила взяти долю народу в свої руки. В її рішенні було записано:

1) всі українські землі під орудою Австрії становлять єдину етнографічну цільність;

2) тепер вони представляють окрему Українську державу;

3) всі національні меншини мають вислати до Української Національної Ради своїх делегатів;

4) Українська Національна Рада прийме найближчим часом конституцію нової держави;

5) Українська Національна Рада приймає рішення, що на майбутній мирній конференції український народ презентуватимуть його власні представницькі органи, оскільки австрійська влада не має права говорити від імені незалежної України.

Це рішення було проголошено 19 жовтня 1918 р., і цей день є початком існування ЗУНР.

Керівництво ЗУНР розуміло, що для новоствореної держави потрібні збройні сили, тому першою акцією Української Національної Ради було якнайшвидше перебазування до Львова легіону Українських січових стрільців, який перебував тоді в Чернівцях. Січові стрільці підтримали зусилля Української Національної Ради. 24 жовтня 1918 р. збори старшин Українських січових стрільців схвалили від'їзд до Львова, але водночас прийняли резолюцію, якою висловлювались за негайну злуку Львова і Києва.

31 жовтня 1918 р. Рада Міністрів Австрії теоретично визнала право українського народу на самостійність, але жадання Української Національної Ради не було задоволене, бо ніхто з міністрів не погодився з демаркацією кордонів територій, що мали увійти до складу новоствореної держави.

28 жовтня 1918 р. у Кракові було створено Польську ліквідаційну комісію, яка мала перейняти владу в усій Галичині від австрійських властей і оформити перехід краю до Польської держави. Комісія оголосила, що визнає владу тільки варшавського уряду, й видала наказ, щоб усі державні органи Галичини здійснювали свої функції від імені польської держави. На 1 листопада 1918 р. вона призначила офіційну передачу влади польським властям, обравши місцем свого постійного урядування Львів.

У ніч на 1 листопада 1918 р. українські військові з'єднання взяли під свій контроль усі стратегічні пункти Львова. Головну роль в організації цього «Листопадовому зриву» відіграв Дмитро Вітовський. Першим урядом став тимчасовий Державний Секретаріат, який очолив К. Левицький. Отже нова держава проголошена 1 листопада1918 р., а юридично закріплена (тобто прийняті закони, що визначали політичні, економічні, соціальні основи розвитку суспільства) 13 листопада 1918 р. із назвою Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Вранці 1 листопада у Львові з'явилися відозви Української Національної Ради до мешканців столиці і до українського населення всієї Галичини, де, зокрема, відмічалось:

«Волею українського народу утворилася на українських землях Австро-Угорської монархії Українська держава... Найвищою властю Української держави є Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обіймає власть в столичнім місті Львові і на цілій території Української держави».

Після місяця затятих боїв українці були змушені залишити свою столицю. Утворився

протяжний українсько-польський фронт. Спочатку бої носили позиційний характер. Це надало змогу ЗУНР облаштувати державні справи: провести реформи, сформувати дієвий уряд, адміністрацію, військо.

Встановлюючи здобутки і прорахунки ЗУНР доцільно виділити те, що державним проводом, впершу чергу, було прийнято державні символи: герб – золотий лев на синьому полі, а згодом тризуб, і синьо-жовтий прапор; затверджено державну печатку.

Наступним важливим кроком було створення Української Галицької Армії (УГА). «Перші підрозділи і частини формувалися стихійно, за ініціативою окремих старшин. Виникли спочатку бойові групи, яким надавались найменуваня місцевості. Вони мали неоднорідну структуру, чисельність і зброю. І хоч дії їхні часто були не скоординованими, вони відіграли надзвичайну роль у захисті західних кордонів республіки». Листопадовий чин (у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918р.) у Львові здійснили очолювані Дмитром Вітовським 1410 вояків при 60 старшинах. Регулярний характер УГА підтверджував закон Української Національної Ради від 13 листопада 1918 року «про загальний обов'язок військової служби громадян ЗУНР».

6 листопада 1918 р. Українською Національною Радою був створений Державний Секретаріат Освіти і Віросповідань, який очолив професор О. Барвінський, після переїзду в Станіслав – доктор А. Артимович, а вже з 17 квітня 1919 р. – А. Крушельницький.

Насамперед, розпочалася українізація школи. У лютому 1919 р. у Станіславі на з'їзд представників народного учительства Західної України було розглянуто питання про організацію народного шкільництва, і прийнято ряд резолюцій, серед яких: проголошення школи державною інституцією, зарахування народних учителів до державних службовців, відлучення школи від політичних властей та інші. Слідом за рішеннями з'їзду був виданий закон «Про основні улагодження шкільництва на Західній Області Української Народної Республіки». Всього в ЗУНР було відкрито 30 середніх шкіл, із них 20 українських гімназій, три реальні школи та 7 учительських семінарій.

15 листопада 1918 р. було прийнято закон «Про поповнення складу Української Національної Ради делегатами від повітів і міст краю». А 16 листопада – закон «Про тимчасову адміністрацію областей Західноукраїнської Народної Республіки». У державі терміново формувалися органи охорони громадського порядку. «Народна міліція» повинна була стежити за порядком, охороняти міста та села від мародерів, бандитів, кримінальщини. На місцях створювалися окружні й повітові команди жандармерії, міські та сільські. Судово-прокурорські органи були важливою ланкою державного механізму ЗУНР. 21 листопада 1918 р. Українська Національна Рада прийняла закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади».

З метою упровадження судової реформи, Українська Національна Рада 11 лютого 1919 р. ухвалила закон «про утворення в повітах трибуналів першої інстанції» – для розгляду кримінальних справ. Другою вищою інстанцією у цивільних і кримінальних справах мав бути Вищий суд у Львові, і третьою – Найвищий державний суд. Проте тимчасово функції другої та третьої інстанції виконували спеціально створені на цей час сенати – Окремий судовий сенат II інстанції й окремий судовий сенат III інстанції. У ЗУНР поновили свою діяльність адвокати і була створена нотаріальна служба, які присягнули, що дотримуватимуться законів країни і служитимуть в ім'я її блага. Окрім органів цивільної юстиції, створювалася й військова юстиція. Вже 16 листопада 1918 р. Державний секретаріат видав розпорядження про організацію системи військових судів. 10 березня 1919 р. Комітет Української Національної Ради оголосив амністію. На початку 1919 р. в ЗУНР була створена досить численна (близько 120 тис.) дисциплінована й патріотично налаштована армія. У структурі УГА були різного роду війська: піхота, кіннота, артилерія, а також санітарна, ветеринарна служби, судова система, військове духівництво. Армія ЗУНР хоробро воювала із силами панської Польщі, які її значно перевищували .

8 квітня 1919 р. було прийнято закон «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців».

Важливим напрямом діяльності ЗУНР було розв'язання найгостріших соціально-економічних проблем. Найважливішою з них була земельна. 14 квітня 1919 р. було прийнято

закон про земельну реформу, який закріплено: передачу землі великих власників земельним комітетам; встановлено юридичну відповідальність за самочинне захоплення земель. Було запроваджено 8-годинний робочий день, установлено державну монополію на продаж найважливіших продуктів та уведено національну валюту: гривні та карбованці.

Вперше розглядалися фінансові питання на засіданні Української Національної Ради. Тоді ж було створено її фінансово-бюджетну комісію на чолі з головою Уряду Костем Левицьким. Значні труднощі відчував уряд ЗУНРу і у розбудові банківської системи. Головну контору державного «Австро-Угорського Банку» у Львові та інших містах Галичини, було перейменовано на Український Державний Банк, а місцеві відділи стали його філіями. Після створення ЗУНР на її території перебували в обігу австро-угорські крони. На перших порах використовувались грошові кошти, які зберігались у банківських установах. Проте, 13 листопада 1918 р. уряд ЗУНР видав розпорядження про відновлення збору всіх податків та платежів, встановлених за часів Австро-Угорщини. В умовах військово-політичної нестабільності населення Східної Галичини з недовірою ставилося до українських грошових знаків і нерідко відмовлялося їх приймати. Так, у квітні 1919 р. повітовий комісар та магістрат м. Броди випустили грошові знаки вартістю 1, 2, 5, 10 та 20 гривень. На відміну від земель, що входили до складу Російської імперії, на території Галичини дуже рідко грошові замінники створювалися національними громадами. Після встановлення на Західній Україні польського панування грошові випуски міст Галичини були вилучені з обігу і знищені.

Якщо проаналізувати зовнішню політику ЗУНР, то у Києві 22 січня 1919 р. проголошено Акт злуки ЗУНР і УНР, укріплено міжнародні позиції: відкрито посольства в Австрії, Угорщині і Німеччині; дипломатичні представництва в Чехословаччині, США, Бразилії, Канаді, Італії.

Підписуючи Акт Злуки 22 січня 1919 року, державні мужі ЗУНР розраховували на допомогу Києва, щоб виграти війну з Польщею. Але зміцнілі польські війська за підтримки переможної Антанти окупували майже всю Східну Галичину. Відчайдушний контрнаступ – «Чортківська офензива» – лише ненадовго виправив ситуацію. Врешті уряд і армія ЗУНР були змушені перетнути Збруч і об'єднатися із силами Директорії на Поділлі (16-18 червня 1919 р).

Необхідно підкреслити, що процес державотворення відбувався в ході війни з Польщею упродовж 1918-1919 р. За результатом війни 25 червня 1919 р. Паризька мирна конференція визнала права Польщі на окупацію Східної Галичини Делегація ЗУНР брала участь у Паризькій мирній конференції. ЗУНР перестала існувати.

Висновки. Отже, героїчна спроба українського народу здобути свободу, побудувати свою державу зазнала невдачі. Проте боротьба не була марною. За умов постійної воєнної розрухи урядові ЗУНР вдалося налагодити адміністрацію краю, забезпечити функціонування шкіл, пошти, телеграфу, залізниці і прийняти цілу низку законів: «Про тимчасову адміністрацію і організацію судів» (16 листопада 1918 р.), «Про державну мову» (15 листопада 1918 р.), «Про виконання громадських прав і обов'язків» (8 квітня 1919 р.), «Про земельну реформу» (14 квітня 1919 р.), «Закон про вибори до однопалатного сейму ЗО УНР» (16 квітня 1919 р.), «Про восьмигодинний робочий день» (12 квітня 1919 р.) тощо, що підтверджує правову основу будівництва ЗУНР.ЗУНР розглядається сучасними істориками у трьох головних проекціях:

– як складова українських визвольних змагань,передусім ХХ ст.;
– як унікальний досвід національного державотворення;
– як складова Української революції.

Слід погодитися з думкою історика І. Лисяка-Рудницького, що значимість ЗУНР полягає в тому, що «Галичина 1918-1919 років – єдиний в новітній історії приклад українського державного правопорядку».

По-друге, відбудова ЗУНР була фактом реалізації українцями найсуттєвішого права кожного народу – права на самовизначення.

Матеріали дослідницької роботи можуть бути використині для інформування учнівської та студентської молоді та залучення їх до вивчення історії державотворення, для вихованців краєзнавчих гуртків як заохочення до пошукової діяльності при проведенні уроків

історії та науково-практичних конференцій, використовувати отримані знання для аналізу сучасних проблем державно-політичного та національно-культурного життя України.

СИМВОЛІКА НЕСКОРЕНОЇ НАЦІЇ

Семенова Аліна, Ткач Юлія, учениці 10-А класу НВК «Знам'янська ЗШ І – ІІІ ступенів №2 – ліцей», члени гуртка «Історичне краєзнавство» Комунальний заклад «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»

Педагогічний керівник: **Філіпова Світлана Миколаївна,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство», вчитель історії та суспільствознавчих дисциплін, вчитель – методист вищої кваліфікаційної категорії НВК«Знам'янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 – ліцей»

Кожного дня ми кудись поспішаємо. Хтось на навчання, хтось на роботу, хтось до лікарні. Після школи швиденько робимо домашні завдання та займаємося своїми улюбленими справами. Кожен наш день є звичайним для нас, хоч іноді незвичайності і стаються. Так сталося, що ми живемо в одному будинку, навіть в одному під'їзді, тільки на різних поверхах, тому ходимо до школи разом ще й в один і той же клас. Але зараз не про це, а скоріш про те буденне життя яке ми не помічаємо.

Вранці виходимо з будинку та вдихаючи свіже повітря нового дня, опиняємося у натовпі людей і поспішаємо назустріч школі, однокласникам, друзям, знанням. А поряд з нами так само поспішають знайомі та не знайомі люди. Це мешканці нашого міста та сусідніх сіл, громадяни України та іноземці, біженці та внутрішньо-переміщені особи. Хтось з них їде на навчання, хтось на відпочинок, а хтось боронити нашу державу на Сході, захищаючи нас з вами від російської агресії. Вони залишають свої домівки, щоб захищати Україну, її волю та незалежність.

Ми свідомо обрали цю тему, тому що нас та наших друзів вразило відношення до Державного Прапора як до Святині учасників Революції Гідності та російсько-української війни, учнів нашої школи, Марини Валицької та Станіслава Корчинського. Зустріч із ними перевернула нашу свідомість, ми по іншому почали сприймати звучання Державного Гімну України кожного ранку в школі, а також зацікавилися порядком використання державних символів України, Прапора Національної Гідності та системою їх правового захисту.

У нашому шкільному музеї зберігаються прапори з війни. Вони пошарпані вітром і дощем, вигоріли на сонці, забруднені маслом і закопчені димом, а деякі пробиті кулями.

А є прапори, які загинули разом з бойовими позиціями або згоріли разом з технікою, які померли останніми – після бійців. Їх захоплював ворог, знущався над ними, як над людьми, а потім вбивав.

Наші прапори війни дуже схожі на нас. Кожного з нас можна вбити. Кожне з синьо-жовтих полотнищ можна знищити, але не можна знищити нескорену націю, яка до останнього подиху стверджує «Ще не вмерла Україна»……..

Сьогодні, у нашому дослідженні ми хочемо проаналізувати порядок використання та конституційно-правове врегулювання державних символів в процесі українського державотворення.

На нашу думку, символи держави це невипадкові значки, кольори та знаки. Вони постали внаслідок історичного та культурного розвитку народу і тісно пов'язані з його духовністю, з його прагненням до єднання, готовністю до здійснення своїх національних завдань та забезпечення національних інтересів.

Кожен народ, маючи свою історію, має і свої історичні святині – герб, прапор, гімн. Символіка є втіленням боротьби за самовизначення, це історичне надбання народу, частка його етнокультури. Символіка передає сутність держави, дає уявлення про соціальні цінності державного ладу тощо.

У періоди державності українці самостійно створювали свою символіку – клейноди, основними з яких є прапор і герб.

Актуальність даної теми пояснюється тим, що кожна держава має свої державні символи, які є не просто графічними зображеннями чи піснею, не просто ознакою держави, а

гарантом державного суверенітету.

Ставлення до державних символів своєї країни відображає зрілість нації й держави, її гідність та повагу до себе.

Саме під жовто-блакитними кольорами остаточно визріла ідея незалежності українського народу, під ними народ здійснив спробу реалізувати її. На сьогодні відокремити ідею свободи України від жовто-блакитного прапора вже неможливо!

Державні символи України не можна знищити. Поки є ми, для нас це символи життя, нашої країни. Символи Нації.

Це намагалися зробити безліч разів. І кожен раз вони відроджувалися – Нація, Прапор, Герб, Гімн.

Хочемо зазначити, що в нашій державі також, немає єдиного підходу і до того, що може бути символікою адміністративно-територіальної одиниці. Наприклад, символами Києва є: герб, прапор, гімн. Символами міста Тульчин є: прапор, малий та великий герб. Зазначена символіка затверджується рішеннями відповідних місцевих рад, але описується вона по-різному. Відкритими, як на нашу думку, залишаються питання про використання символіки міста поряд із символікою відповідного району та області, а також, що буде із символікою ліквідованих районів у зв'язку з реформою децентралізації.

Тому, ми вважаємо, що для врегулювання цих питань потрібно розробити та прийняти Кодекс про державні та інші офіційні символи України.

Сьогодні червоно-чорний прапор зайняв своє почесне місце в історії нашої держави та активно використовувався в багатьох соціально-політичних акціях. Він є символом незламності українського духу, вірності військовим традиціям та присязі на вірність народові України. Червоний колір означає кров, пролиту в боротьбі за волю України, а чорний колір – землю, на яку була пролита ця кров. Але, нажаль, проект Закону України «Про Прапор Національної Гідності» так і залишається проектом.

Ми стали значно дорослішими і свідомішими, переглядаємо новини, дискутуємо. Молодь сьогодні добре розуміє ціну мирного життя.

Наші земляки знаходяться на передовій, захищаючи свободу, незалежність та територіальну цілісність у самих гарячих точках України. Усім їм, як ніколи, потрібні увага, добре слово, повага небайдужих людей, адже своє життя вони віддають за нас, за долю та честь нашої Батьківщини.

У сучасну історію України роки російської агресії внесли багато нових дат, забарвлених у синьо-жовті кольори боротьби за незалежність. Однією з таких дат стало 16 січня – день Пам'яті кіборгів – захисників Донецького аеропорту. Кіборги стали національним символом відваги і стійкості українських бійців, про що українці будуть пам'ятати завжди.

Саме на вшанування багатовікової історії українського державотворення, державної символіки незалежної України та з метою виховання поваги до державних символів України встановлено "День Державного прапора", який відзначається щорічно 23 серпня.

Український прапор має здатність кликати не тільки на урочисті мітинги і свята, а й на боротьбу за свободу і честь держави. Це наш історичний дух, наша совість і наша незламність, це вічно жива пам'ять нашого народу.

Сьогодні, відновлення територіальної цілісності та суверенітету України є нашим головним пріоритетом.

Тому, беручи до уваги демократичні перетворення, які відбуваються в нашій державі, в першу чергу необхідно прийняти відповідне законодавство України, щоб на законодавчому рівні чітко закріпити положення про державні символи України.

Ми повинні знати свою історію, так як від нашого покоління в цілому і кожного з нас зокрема залежить, чи звучатимуть гордо і могутньо слова "Україна" і "Український народ" в третьому тисячолітті на вершинах людської цивілізації, чи кануть у забуття, зазнавши духовної і фізичної смерті.

ВСЕ МИНЕТЬСЯ – ОДНА ПРАВДА ЗОСТАНЕТЬСЯ

Єрмоленко Ізабелла, Перещепинська гімназія "Крок" Перещепинського ліцею Перещепинської міської ради Новомосковського району Дніпропетровської області

1. Першомайська маніфестація – перший крок до пробудженого українства.
2. Травневий зїзд, що відбувся у Києві.
3. Духовний вплив на формування національної свідомості українського народу, культурно-освітнього товариства «Просвіта»
4. Книговидання – один із найважливіших чинників формування національної самосвідомості та культурного відродження.
5. Статути – головний установчий документ організації «Просвіта»
6. Осередки Всеукраїнського товариства «Просвіта» в Наддніпрянській Україні.
7. Перша спроба видавати українську газету «Вісті» на Катеринославщині.
8. Організація бібліотек, читалень, музеїв, книжкових лавок.
9. Видання популярних книг для народу.
10. Видання часопису «Добра порада» за редакцією М. Бикова.
11. Арешт М. Бикова.
12. Філії Катеринославської «Просвіти» - розмах культурно-освітньої діяльності.
13. Т. Чуприна – «просвітитель» Перещепинського краю.
14. Розгортання діяльності «Просвіти» у краї.
15. «Просвіта» - великий прорив у розвитку національно-духовної єдності українського народу.

РОЗСТАВЛЯЮЧИ АКЦЕНТИ: НЕПРОСТІ ІСТОРИЧНІ ВУЗЛИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОУН

Коваленко Владислав, учень 9 класу Великокринківського ліцею, Кременчуцький район Полтавська область.
Тимченко Олександр Петрович, учитель історії Великокринківського ліцею.

Наша робота є скромною спробою переосмислити та, як нам здається, розставити правильні акценти в подіях буремних сорокових двадцятого століття, бо відгомін від них є приводом для «братньої Росії» та її «п'ятої колони» в Україні брехливо трактувати давнину і шукати в ній безглузді аргументи для «актуальних», на думку імперського Кремля, заполітизованих висновків.

Об’єктом нашого історично-правового дослідження буде збройна боротьба представників різних народів в складі частин СС НСДАП, особливо це стосуватиметься членів ОУН.

Мета цієї роботи полягає в тому, щоб сформувати вірне уявлення про патріотичну та державницьку позицію оунівців в роки ІІ світової війни та убезпечити свідомість сьогоднішніх українців від потоку брехні та фейків, що ллються на нас з Росії.

Згідно із законами гітлерівської Німеччини у збройних силах (вермахті) мали право служити лише німці. Водночас були збройні формування, створення яких і утримання фінансувалися за рахунок НСДАП (нацистська партія). Для Гітлера найважливішими були підрозділи СС – оплот, твердиня нацистської тоталітарно-поліцейської держави, так званий Чорний орден.

З часом нестача людських ресурсів змусила фашистських лідерів удатися до формування під знаком СС незвичних військових угруповань. 1943 року було створено мусульманську гірську дивізію «Хандшар» (югослави), 1944 – албанську дивізію «Скайдербег», французьку – «Шарлемань», угорську кавалерійську дивізію, 1945 – хорватську дивізію «Кама», фламандську «Лангемарк», валлонську – «Валлонія», голландську – «Ландсторм – Нідерланд», три російські козацькі дивізії, італійську та інші. Загалом до кінця війни на боці

Гітлерівської Німеччини воювали 40 дивізій СС. Одночасно з великими формуваннями Гітлер створював і менші за чисельністю: туркестанський та кавказький полки, індійський легіон, батальйон норвезьких лижників, два румунські батальйони, один болгарський…

Усі ці строкаті національні війська були одягнені у форму СС, яку на початку війни мали право носити тільки представники "еліти німецької раси", а кандидатів до СС відбирали лише після суворої перевірки генеалогічного дерева претендента.

Важливо! Форму фашистської армії носили більш як мільйон громадян СРСР.

Цю цифру взяли з газети "Аргументи і факти"(№9 за 1989 р.). І взагалі зауважимо, що більшість використаних і пропонованих даних – з російських джерел.

Як відомо, в перші місяці війни на території СРСР у полон до фашистів потрапили більш як п'ять мільйонів громадян СРСР. Найперше з них гітлерівці сформували, починаючи з 1943 року, 1 та 2 дивізії СС "Латвія", 1 піхотну дивізію СС "Естонія", 1 піхотну дивізію СС "Галичина". Наступного року були створені 1 та 2 піхотні дивізії "Росія". Загалом 20 іноземних дивізій та загонів.

У наступі на Москву брали участь танкові частини, на чолі екіпажів яких були вчорашні радянські командири.

Особлива тема, якої ми майже не торкаємось, - участь у ІІ світовій війні на боці фашистської Німеччини дивізій Російської визвольної армії (РВА) під командуванням генерала Андрія Власова. Зауважимо також, що ще в березні 1942 року (саме тоді Сталін призначив Власова заступником командувача Волховського фронту, у полон він потрапив 12 липня) німці спробували створити в районі Орла-Брянська РВНА (Російську визвольну народну армію).

Перехід Власова на бік Гітлера активізував зусилля німецького командування щодо використання полонених радянських бійців та російських емігрантів у війні проти СРСР. Уже 27 грудня Власов та Малишкін (генерал РВА) підписали "Звернення Російського комітету до бійців та командування Червоної армії, до всього російського народу та інших народів Радянського Союзу". 14 листопада 1944 року у Празі Власов проголосив Маніфест «Комітету визволених народів Росії (КВНР)». УВАГА! В його роботі ОУН (організація Українських націоналістів) брати участь відмовилась, вбачаючи в діяльності КВНР великодержавні тенденції.

Документально засвідчено, що в так званих збройних силах Комітету визволення народів Росії на боці гітлерівців воювали: один колишній генерал-лейтенант Червоної армії, шість генерал-майорів, один бригадний комісар, один комбриг, 42 полковники, один капітан першого рангу…

Начальником штабу власівців був професор Академії радянського Генерального штабу генерал Трухін, винищувальною і нічною бомбардувальною авіацією командували відповідно кавалери ордена Леніна Герої Радянського Союзу Антилевський та Бичков.

Зрозуміло, що наведені факти – лише частина архівних матеріалів, які вкотре переконують: наше минуле – надто складна проблема, точніше вузол проблем, щоб бути допоміжним матеріалом для політичних інтриганів та нездарних журналістів.

А тепер мовою фактів та важливих свідчень про подальший розвиток цього питання.

Від осені 1945 –го до осені 1946 року в Нюрнберзі працював Міжнародний військовий трибунал, який виніс суворий вирок воєнним злочинцям. Представники СРСР зверталися до Трибуналу з пропозиціями про притягнення до відповідальності тих, хто воював на боці фашистської Німеччини. Ця інформація є достовірною з двох причин. По-перше, обвинувального вироку трибуналу з цього питання не має. А, по-друге, бувшому учневі нашої школи, який навчався з 2010 р. по 2015 р. в юридичній академії ім. Ярослава Мудрого, писав курсову роботу по цій темі, Тимченку Антонові, розповідав Йосип Давидович Гофман про Нюрнберзький трибунал. У 2014 р. Гофман, нині покійний проживав у м. Полтава і був останнім у світі живим свідком Нюрнберзького процесу. З 1945 по 1946 р. він являвся особистим охоронцем головного військового прокурора від СРСР Руденко. Йосип Давидович розповідав Тимченку Антонові, що Москва вимагала від своїх представників на цьому міжнародному трибуналі любою ціною добитися визнання оунівців військовими злочинцями.

Нам здається, і хочемо донести свою думку до багатьох громадян, особливо викладачів історії наступне:

1. В разі визнання членів ОУН, що носили форму СС, військовими злочинцями, не було

б строків давності по притягненню їх до відповідальності. В основному це була б смертна кара.

2. В такий спосіб Москва хотіла, як нам здається легалізувати та легітимізувати геноцид, по винищенню бійців ОУН-УПА в Західній Україні 1946-1950 рр. Вчителям історії варто цю подію донести до людей. Але ця чергова бойня українських націоналістів-державників, яку вчинила радянська імперія за допомогою армії, не була освячена рішенням Нюрнбергу. Тодішня брехня і варварські методи розколу українського суспільства і його знищення, путінська Росія використовує і сьогодні. Тому нам важливо знати історичну правду щоб бути сильнішими.

Жодних рішень до збройних формувань, у яких брали участь українці (батальйони «Роланд» і «Нахтігаль», дивізія «Галичина») не було прийнято. Керівник британської військової місії в Італії Д. Голден Портер звітував англійському урядові, що галицькі дивізійники не є радянськими громадянами, а по-друге, немає жодних доказів про звинувачення їх у злочинах, що кваліфікуються скоєними проти людства. Такого висновку дійшла й канадська комісія Дешена 1985 року, бо колишні бійці «Галичини» після війни поселилися не тільки у Великобританії, а й у Канаді, США та інших країнах. А щодо російських військових частин, то союзники фактично поклали розв'язання цих питань на СРСР, бо до рук радянського правосуддя потрапили і власовці й учасники інших збройних формувань. Наприклад, у південно-австрійському містечку Лієнц Радянській армії передали козацькі частини, хоча в їх складі були емігранти ще з часів громадянської війни, і вони згідно з ялтинськими домовленостями не підлягали радянському правосуддю. Значну частину з них розстріляли відразу після того, як потяг з репатріантами перетнув радянський кордон. Ще будучи в Лієнці, козаки передбачали, який «суд» чекає на них на батьківщині, - в масових акціях самогубства загинули тисячі колишніх білогвардійців та їх родин.

Вищої міри покарання зазнали і генерал Власов, і його найближче оточення, а також лідери російської еміграції – союзники Гітлера, зокрема генерали Краснов і Шкуро.

Після ІІ світової війни минуло багато років. Дедалі менше залишається тих, хто був свідком, а хто учасником непростих подій. Зрозуміло, що злочини проти людства не мають терміну давності. Але треба говорити мовою доведених фактів, а не суб'єктивного політиканства. Нюрнберзький трибунал поставив крапку у війні, його висновки не потребують ревізії.

Утвердження демократії в будь-якій країні передбачає насамперед опанування суспільством ідей національного примирення. Дуже показовий тут приклад Іспанії – там усіх загиблих учасників громадянської війни перепоховано в долині полеглих, над якою височіє велетенський Хрест.

Українське суспільство поки що проходить важкий шлях ідеологічного протистояння супротивних у вітчизняній політиці сил. Проте обнадійливий рух до порозуміння все-таки спостерігається.

І наостанок. Минуле не переінакшити, а яке буде майбутнє, цілком залежить він нас. Задля нього треба завжди пам'ятати про вищий за людський - суд Божий.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА ТЕРЕНАХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Назаренко Мар'яна, учениця 9 – А класу комунального закладу «Середня загальноосвітня школа № 18» Кам'янської міської ради.

Керівник: **Чорноморець Л.Л.,** вчитель історії та правознавства комунального закладу «Середня загальноосвітня школа № 18» Кам'янської міської ради.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства дуже актуальним є питання осмислення минулого, важкого шляху становлення української державності. Одним із аспектів вивчення цього питання є діяльність Організації українських націоналістів.

Довгі роки офіційною радянською пропагандою населенню України прищеплювалися хибні думки про регіональний, виключно західно-український характер цієї організації.

Український народ повинен знати правду та з гордістю продовжувати боротьбу за територіальну цілісність та незалежність своєї Батьківщини.

Перші члени Організації Українських Націоналістів з'явилися в Дніпропетровській області ще під час боїв за обласний центр.

У самий Дніпропетровськ свій рій привів наприкінці серпня 1941 року Тимофій Семчишин – «Річка».

Дніпропетровська обласна управа була єдиним відомим органом самоврядування на окупованій німцями території Східної України, на печатці та кутовому штампі якої поруч із її власним найменуванням та тризубом стояв напис «Українська держава».

Основою діяльності підпільної сітки в Дніпропетровській області була самостійницька пропаганда серед населення.

Одним із засобів пропаганди національних ідей були листівки.

Організація українських націоналістів активно залучала своїх членів до участі у різного роду існуючих і створення нових громадських організацій. Особлива увага приділялась об'єднанню «Просвіта».

На Дніпропетровщині виходили національно спрямовані газети. Ці органи міських управ не писали відверто про ОУН, але були пропагандистами самостійницьких ідей.

Українське самостійницьке підпілля вело акції проти насильного вивозу молоді до Німеччини.

Також самостійницьке підпілля проводило атентатні акції проти агентів та сексотів гестапо та НКВД.

Найвдаліший етап діяльності націоналістичного підпілля на території нашого краю пов'язаний з діяльністю В. Кука.

В. Кук восени 1943 року виїхав із Дніпропетровська перед самим приходом Червоної армії, фактично останнім з крайового проводу. З його від'їздом діяльність організованого націоналістичного підпілля на ПдСУЗ поступово було припинено.

В місті Дніпродзержинськ було сформовано осередок бандерівської ОУН восени 1941 року учасниками похідної групи С. Держка. Було утворено Кам'янський окружний провід, що координував діяльність підпільної мережі в місті на довколишніх районах.

Великий осередок на чолі з В. Чорноморець існував у Карнаухівці.

Більша частина діяльності осередку бандерівської ОУН у Дніпродзержинську мала пропагандистський характер.

У нашому місті було розгорнуто дії культурницького спрямування, покликані пробудити національну свідомість східноукраїнського населення.

Осередками пропаганди ОУН ставали легальні установи: преса, адміністрація, автокефальна церква та громадські організації.

У Дніпродзержинську діяла національно спрямована газета «Кам'янські вісті», яку очолював член ОУН І. Куменко.

Важливим завданням для підпілля ОУН – Б була боротьба з комуністичним підпіллям і його впливом на населення.

Бандерівцям вдалось просунути своїх людей в органи влади. Так, членами ОУН в Дніпродзержинську були: А. Самійленко – голова міської управи, В. Шульга – директор азотно – тукового комбінату, С. Гладков – директор театру ім. Шевченка, В. Корнієнко – начальник міської поліції, С. Когутницький – директор коксохімічного заводу, П. Кравець – начальник біржі праці.

В червні 1942 року на сліди діяльності С. Держка натрапило гестапо і він мусив тікати з Дніпродзержинська.

З 1943 р., за вказівкою Головного проводу ОУН, районні осередки організації почали відсилати контингенти до УПА.

З приходом Червоної Армії підпільна мережа ОУН у 1944 – 1945 роках перестає існувати.

СПРАВА «СВУ»: ТЕАТРАЛЬНИЙ СУД У ХАРКОВІ

Макогон Олександр, учень 11 класу Комунального закладу «Уляніївський ліцей» Богодухівської міської ради Харківської області, вихованець Комунального закладу «Харківська обласна станція
юних туристів» Харківської обласної ради Харківської області
Керівник – **Астапова Тетяна Миколаївна,** керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»

В останні роки XX століття в Україні з'явилось чимало публікацій про процес і справу «Спілки визволення України» та про осіб, яких було засуджено в цій справі. Архівні документи для дослідження питань, пов'язаних з історією фальсифікації цієї справи, довгий час залишалися недоступними. У 1989 році вперше з'являється ряд публікацій у «Літературній Україні», «Робітничій газеті», «Вечірньому Києві», серед яких варто відзначити дослідження Потебенька М.О. «Протест», Кирилюка В. «Процес СВУ – сталінська фальшивка», Сидоренка О. «Підлішого часу не було...: Як і чому було сфабриковано справу так званої Спілки визволення України». Це були перші документальні розвідки і спогади.

На лаві підсудних опинилися 45 осіб, серед яких були академіки, професори, студенти, директор школи, учителі, бібліотекар, письменники, редактори, священик. Ті, кому було доручено підготовку цього суду, напевно, вважали, що для грандіозного політичного спектаклю, яким мав стати процес «СВУ», вони обрали надійних дійових осіб. Насамперед це стосується С.О. Єфремова – видатного вченого, колишнього впливового діяча Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ), одного із керівників Центральної Ради. Це була людина, яка не приховувала свого гостро критичного ставлення до більшовицької влади. Ці настрої повною мірою відбивалися, зокрема, у щоденнику, який вчений вів виключно для себе і який фігурував на процесі як один із доказів його «контрреволюційності».

За стенографічним звітом, надрукованим 1931 року маємо змогу відтворити початок судового процесу. Отже, 9 березня 1930 р., Харківський оперний театр, на сцені якого було встановлено лаву підсудних та інші атрибути судової зали. Обвинувальний акт був величезний за обсягом документ, читання якого зайняло всю останню частину засідання 9 березня, все друге засідання 10-го і початок засідання 11 березня. Але цей документ справляв враження не тільки своїм обсягом, а й характером зафіксованих у ньому обвинувачень, тим грандіозним масштабом «контрреволюційного заколоту», що його здійснили члени «Спілки визволення України (СВУ)». Вказувалося на те, що «СВУ» існувала в Україні з червня 1926 до липня 1929 року, тобто до її викриття, і ставила завданням «повалити Радянську владу на Україні шляхом збройного повстання за допомогою чужоземних буржуазних держав і реставрувати капіталістичний лад у формі «Української Народної Республіки». Осередками дії «СВУ» було оголошено Всеукраїнську Академію наук (ВУАН) і Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ).

Понад 200 томів справи «СВУ» були знов ретельно вивчені 1989 року співробітниками тодішнього КДБ України. Велика за обсягом довідка, що була підготовлена показує механізм фабрикації справи «СВУ»: незважаючи на те, що в обвинувальному висновку і вироку відзначено наявність програми і статуту «СВУ», які доводилися до членів організації в усній формі, 14 обвинувачених на попередньому слідстві показали, що нічого про них не знають, 21 особа з числа обвинувачених взагалі не допитувалася з цих питань. Прокуратурою України було внесено протест у справі «СВУ» і ухвалою Верховного суду України від 11 серпня 1989 р. справу закрито через відсутність складу злочину в діях засуджених у цій справі осіб з їх повною реабілітацією.

Цікаві спогади залишив О.П. Семененко, котрому довелося бути присутнім на процесі в Харківському оперному театрі: «Підсудних привозили з тюрми не в «чорних воронах», а в звичайних автобусах, ніби на прогулянку. На сцені в перервах підсудним підносили чай з солодощами. Організатори явно перегравали... Особливо ці демонстративно великі солодощі, кондитерські вершини тодішнього щасливого життя, були тут не до речі. Серед публіки в театрі в більшості було мало українців. Сумна доля людей приречених і суджених у трибуналах революцій. Доводиться їм у найтяжчі хвилини бачити довкола не друзів й

однодумців. Тільки родичі тут були. Але мовчазна маса в театрі (квитки на процес розподіляли через партійний апарат) нагадувала юрби в трибуналах французької революції».

О.П. Семененко згадує: «Вирок читав Приходько, високий, вузькоплечий, лисуватий. Читав як завдання, як найнятий на нелюбу роботу, але читав і припечатував чужою печаткою. Чи думав він, в яку категорію українців він записаний і коли прийде його черга?.. Мусив розуміти. Тяжко було йти на вулицю з того театру». Ким же були ці судді? У спеціально призначеному складі Кримінальної Судової Колегії Верховного Суду УСРР були Приходько, Соколянський і Волков. Двоє з них ніколи не були суддями. Антін Приходько був заступником Наркома Освіти. Свою роль судді він виконав і був ліквідований ще перед 1937 роком. Іван Опанасович Соколянський – талановитий педагог, на чолі інституту дефектології мав великі досягнення в навчанні сліпо-глухонімих. Соколянський, також був пізніше «признаений зрадником», пройшов усі етапи тодішнього слідства і суду, але вийшов на волю і покинув Україну. Третій член суду Григорій Іванович Волков, перед революцією студент-правник. Працював заступником харківського прокурора, потім головою Кримінальної Касаційної Колегії Верховного Суду УРСР. Серед тодішніх робітників юстиції він був одним з найкультурніших і найбільше кваліфікованих. Волков згодом перейшов до Москви до Інституту Червоної Професури, де й був заарештований.

За мислячими людьми зі справи «СВУ» був єдиний гріх з погляду тоталітарної системи – вони критично ставилися, як сказано в протесті Генерального прокурора УРСР у цій справі, «до окремих збочень у громадському житті і окремих заходів Радянської влади, поміж себе відкрито обговорювали вади, властиві соціалістичному будівництву в нашій країні, пов'язуючи їх з державною політикою...». «Проте ці дії самі по собі не спричиняють склад злочину», – зазначено далі в протесті. У серпні 1989 року пленум Верховного суду УРСР розглянув цей протест і задовольнив його. Всі 45 засуджених реабілітовані повністю. І всі – вже посмертно. 5 травня 1990 в Києві, біля пам'ятника Святому Володимирові відбулися архієрейське богослужіння і всеукраїнська панахида по жертвах сталінського терору на процесі «СВУ», яка завершилася хресним ходом і мітингом на майдані біля Святої Софії.

СИЛА УКРАЇНЦІВ, НАРОДЖЕНА В ІСТОРИЧНИХ КРИЗАХ

Крук Олексій, учень 10 класу, Золотолинського ліцею Костопільської міської ради Рівненської області.

Крук Руслан Станіславович, вчитель історії Золотолинського ліцею Костопільської міської ради Рівненської області.

Не раз я собі задаю питання: «Чи безпечно сьогодні жити в Україні?»

В контексті подій, які сьогодні відбуваються навколо моєї держави та в Україні – це питання виникає саме собою мало не щодня. Загроза, яка нависла з боку сусідньої держави, мимоволі навіює матеріал, який ми вивчали в школі з історії. В пам'яті спливають уроки про Русь-Україну – походи князя Святослава на хозар і печенігів, з його викликом «Іду на Ви»; творення своє держави Великими князями Володимиром і Ярославом; розбрат між нащадками великих князів за князівську владу і володіння «матір'ю міст руських» - Києвом; боротьба з монголо-татарською навалою; вимушене входження під опіку Великого князівства Литовського; боротьба проти польської експансії і московського зазіхання на наші родючі землі. Гордовито спливають величні персоналії українського козацтва: Дмитро Байда-Вишневецький, Петро Сагайдачний, Самійло Кішка, Михайло та Петро Дорошенки, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Іван Сірко та Петро Калнишевський. Підносять в моїй душі незламний дух боротьби за свободу свого народу славні герої – гайдамаки і опришки.

Цивілізаційні процеси, які відбувалися протягом століть, виводять на авансцену історії мого народу непересічні особистості української величі – Іов Борецький, Петро Могила, Василь Капніст, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Дмитро Донцов та ще десятки і сотні інших імен та прізвищ.

В засобах масової інформації багато уваги сьогодні приділяють політичним процесам в Україні. І я, мимоволі аналізуючи сучасні події, уявляю буремні роки перших двох десятиліть

XX століття: творення України в 1917 – 1921 роках та нищення українства в 30-х роках минулого століття; голодомор 1932 – 1933 років; розбрат між лідерами держави, що загубив святу справу – незалежність і суверенність України. Особливо боляче дивитися, як сучасні політики не можуть консолідуватися на тлі явної загрози з боку Росії. Таке враження, що ми потрапили в якусь круговерть і ніяк не можемо вибратися з неї. Надіюся, що нинішні керівники держави, якимись рішучими діями виправлять ситуацію, бо ж хіба ми безталанні, безхребетні, вічні раби? Ні, це не так.

Українці довели, що вміють боротися за свою свободу, як це було в роки більшовицько-московської окупації. Проявами незламного героїзму відзначені рядові патріоти Української Повстанської Армії. Не лише «бандерівці», але і «мельниківці» та «бульбовці». Вони показали всьому світові своє незламне бажання незалежності для своєї держави, закладене предками. Політика, яку проводили московські загарбники, посіяла жах і ненависть серед українців, проте одночасно дала оцінку «миротворцям», які безжалісно нищили найменший прояв природного бажання жити вільно.

Я народився і живу в Поліському селі Золотолин на Рівненщині, за 5 кілометрів від місця, де знаходився партизанський штаб бійців УПА-Північ (урочище Гутвин). Все менше залишилося в живих людей, які пам'ятають роки підпільної боротьби УПА в 40 – 50-х роках минулого століття. Проте, робота, проведена юними істориками нашої школи, залишить в пам'яті людей славні звитяги боротьби моїх односельців з окупантами. Хотів би зупинитися лише на двох подіях, які мали місце на території мого села Золотолин в 40-і роки XX століття.

При в'їзді в село стоїть досі будинок, побудований в 1902 році. В ньому проживала сім'я вчителя і директора школи Олійника Антона Леонтійовича (1887 – 1964). Тут і народилися його діти: Євгенія (1920 р. н.), Валентина (1921 р. н.), Леонід (1924 р. н.), Василь (1926 р. н.) і Олена (1936 р. н.), яку ще в селі ласкаво називали «Ляля».

Антон Леонтійович приймав участь у визвольних змаганнях України 1917 – 1921 років, але доля закинула його в далеке поліське село вчителювати. І навіть був випадок, коли більшовики ледь-ледь не впіймали його. За інших обставин його було б ліквідовано, але завдяки щасливому випадку він уникнув цього. Кордон, що розділив Польщу і Радянський Союз, урятував Антона Леонтійовича на деякий час від жорстокої руки пануючої на Сході влади, але пройшов час, кордон зник, рука досягла. Підпільна діяльність його, як члена ОУН, була законспірована. Кожний політичний діяч тим і ціниться, якщо він здатний вести себе конспіративно. Ні діти, ні жінка, ніхто інший, не пов'язаний з підпільною діяльністю, не посвячувався в такі справи, в іншому випадку це загрожує провалом.

Його діти, виховані в дусі любові до України, все своє життя присвятили боротьбі за незалежну Україну. Сини Леонід і Василь, з початком радянсько-німецької війни, пішли служити в УПА.

08 січня 1944 року село було визволено від фашистських окупантів. І знову, як у 1939 році, почалося насадження радянської системи і боротьба з «українськими націоналістами». У своїй боротьбі влада спиралася на сформовані по селах ліквідаційні загони («стрибки») і використовувала місцеву агентуру з вірних більшовикам селян, розправляючись з борцями за Україну. Нерідким явищем після вигнання німців було проведення органами НКВС так званих «акцій» по ліквідації залишків «українських націоналістів».

16 травня 1944 року, під вечір, сини А.Л. Олійника Леонід і Василь та зв'язкова «Катя» із села Велика Любаша були оточені енкаведистами (в значно більшій кількості) біля рідного села на узліссі. «Акція» проходила з трьох сторін - Степаня, Деражного і Костополя. Цей день для них був роковим. Після короткої сутички, вони обірвали своє життя: старший, Леонід, із зв'язковою – розривом гранати, молодший, Василь, – пострілом у голову. А їм же було всього по 20 і 18 років. Тіла їх до ночі лежали на місці трагічних подій, близько 500 метрів від села. І лише вночі їх було перевезено в село і поховано.

Дочка Антона Леонтійовича Олена згадує:

«Коли поринути в спогади, якось важко відшукати в моєму дитинстві гарні, райдужні, безтурботні, по сонячному радісні дні, властиві дитині, якесь чорне суцільне полотнище затьмарює все, все моє єство.

1944 рік. Грізні, останні акорди війни прокотилися через нашу місцевість, але вони якось підсвідомо торкалися дитячої душі. 16 травня 1944 року, коли загинули мої брати... – це опису не піддається, не знаходжу слів. Мамин крик, сльози батька та я, впавши в безтямі в садку, качаючись, зриваю, не знаю для чого, але зриваю, бо ж мені нічого не треба, перстеник, що був на моєму пальці, зроблений із соломи, витвір нашої дитячої уяви, і кидаю далеко-далеко від себе, це дрібниця, але це протест дитячої душі. Я дуже перелякана, боюся усього, знайшла спасіння в бур'янах, що росли в садку, і так трусячись сиділа там, мене шукали, треба попрощатися з братиками. Я ж їх дуже і дуже любила, адже вони мене часто брали на руки, гладили по голівці, щось мені дарували, не раз цілували, я ж була ще маленька. Не віриться, що їх немає, ні, вони ще є. Їх, з іншими, побитими односельчанами, везуть на підводах, біля своєї хати не зупиняються, тільки батьки і люди сильніше плачуть, так треба, цього вимагає час, чим швидше, чим швидше, бо ж у Тростянці ті, що вбили їх. Жалібний дзвін у нашій церкві наче плаче разом із нами. Іду. Прощаються у безтямі рідні. Я цілую їх. Відчула, що з мене утворився якийсь стиснутий клубочок, відчуваю холодну посмертну вологість на їхніх обличчях. Це зафіксувалося навіки, відчуваю це при кожній згадці про них, про цей жах.»

Із листа Валентини Антонівни Олійник: «Пригадую, коли моя мама з божевільними очима від жаху, болю та оціпеніння, ні, це все не ті слова, ще ніякі лексичні здобутки не знайшли достатнього слова для висловлення цього стану, бігла і кричала: „Сини мої! Вбиті сини мої, вбиті!"; та батька, котрий на другий день після похорону, обнявши на їхніх могилах хрест, поливаючи його слізьми, промовляв: „Ви полягли за святу справу, але як же ж важко прощатися з вами навіки, навіки." А маленька восьмирічна сестричка Олена в безпам'ятстві впала в нашому садочку і, качаючись, кричала: „Братики мої, верніться!" Хай же проклятою буде війна і ті, що її провокують.»

Доля дочок Антона Леонтійовича склалася по-різному, але і їх не оминула страшна машина більшовицького терору. У листопаді 1947 року Олійника А.Л. з дружиною і малою дочкою Лялею примусово вивезли у Іркутську область, в селище Макарево. Скільки страхіття і жаху довелося їм пережити. Ось як розповідала молодша дочка Антона Леонтійовича, якій було тоді лише 10 років: «Мене, перелякану, збентежену, забрали із школи під час навчання енкеведисти і повели до батьків, які були вже зібрані, з торбинками, грибами, крупою, сухарями, все інше залишалося на втіху тим, котрі це чинили. Мене дуже вразило ставлення до батька, адже ж він для мене був святим, його штовхали, били ногами і кричали: «Быстрее петлюровец!». А він не міг себе вести так, як їм хотілося, у віці шістдесяти років. Сибір, біда, голод, холод, поневіряння, приниження людської гідності, глузування, хвороби - все це творило страшну чорну картину, яка чекала на нас.»

Партизанська боротьба членів УПА продовжувалася в нашому селі до осені 1948 року. І завершилася знищенням останньої криївки повстанців із села Золотолин Прибільського Петра Карповича (1926 р.н.), Красовського Семена Петровича (1927 р.н.), Ткачука Миколи Ладиміровича (1919 р.н.) і Милацького Оліфера Івановича (1910 р.н.), яка знаходилася за 500 метрів від хат на урочищі «Берег». Замаскована біля зернового поля і диких дерев.

Після жнив 1948 року повстанці облаштувалися у своїй криївці і готували запаси на зиму. Проте, змушені були перечекати в криївці чергову «акцію стрибків» із Костополя. І от, коли здалося, що все вже позаду, хлопці увімкнули патефон. Один із жителів села, Жданюк Петро, який мав господарство на урочищі «Берег», а жив на урочищі «Погоня», проходив через поле і почув музику. Послухав, де саме звучить і наткнув мітку з гіллячки на це місце. Петро швидко повідомив про це Жданюка Кузьму, який був у селі членом ліквідаційного загону («стрибком») і вказав йому, де чув музику. Кузьма скочив на коня і наздогнав солдат з «акції» вже за селом та завернув їх. «Стрибки» приїхали на те місце і оточили криївку. Та хлопці не захотіли здаватися і заподіяли собі смерть у криївці. Тіла всіх чотирьох дістали і відвезли в селище Держане (районний центр за 25 км. від села Золотолин), де скинули в якийсь рів. Троє золотолинців, які возили продукти до нашого села, Самонюк Сапрін, Богдан Сергій і Снітко Андрій, дізналися, де ці хлопці лежать і вночі викрали тіла та привезли в село Золотолин. До своїх хат їх не везли, а зразу до церкви на цвинтар в сторожку та й похоронили всіх в одній могилі. Про ці події, мені розповіла невістка одного із загиблих, яка проживає в

селі – Красовська Євдокія Корніївна (1936 р. н.).

Конфлікт на Сході України, який розпочався з 2014 року згуртовує суспільство. Сьогодні народ України боронить свою незалежність і готується до повномасштабної агресії Росії, щоб відстояти свою територіальну цілісність. Я вважаю, що ми не повинні забувати свої «уроки історії», а вчитися на них. Нехай же звучать по всій Україні дзвінкі слова Т.Г. Шевченка «Обніміться ж, браття мої, молю Вас, благаю». Нехай же ж вони пролунають по всьому світу, проникнуть до найвіддаленіших куточків і оволодіють думами та серцями кожного з нас, і стануть дороговказом, що поведе шляхом у майбутнє без крові, сліз, страждань та болю. І так, в обіймах, хай нарешті довершиться чудовий витвір історії – прекрасна, багата, веселково-квітуча, незалежна Україна.

БОРОТЬБА СЕЛЯНСТВА КОБЕЛЯЦЬКОГО ПОВІТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРОТИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ У 20-х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

Гончаренко Дар'я, учениця 9 класу Кобеляцької ЗОШ №3 Полтавської області, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Кобеляцької станції юних туристів,
Шабалтій Олег Миколайович, керівник гуртка

Беручи участь у Всеукраїнській краєзнавча акції учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби» та вивчаючи невідомі сторінки історії рідного краю, мене зацікавило питання «Яка ж була боротьба за українську ідею на території Кобеляччини століття тому?». Працюючи в міському архіві та публічній бібліотеці, вивчаючи матеріали місцевої комісії з питань поновлення прав реабілітованих, я з'ясувала що саме 100 років тому в нашому краї влітку 1920 року розпочалося одне з найбільших селянських повстань на Полтавщині.

Тож, я вирішила обрати темою пошуку боротьбу кобеляцьких селян проти запровадження тоталітарної більшовицької влади. Мета мого дослідження – з'ясування ролі селянства у боротьбі проти встановлення більшовицької влади у Кобеляцькому краї на початку 20-х років XX століття. Для її досягнення необхідно було виконати такі дослідницькі завдання: опрацювати наукові публікації та архівні джерела, які стосуються селянських виступів; проаналізувати селянське повстанство як явище соціально- політичного життя того часу; виявити основні цілі діяльності повсталих селан та причини їх поразки. Предмет пошуку – факти, джерела, інформація про боротьбу селянства Кобеляцького повіту проти більшовицької влади на початку 20-х років XX століття.

Робота має практичне значення. Досліджено наявні публікації. Встановлено факти жорстокої боротьби на території Кобеляччини, систематизовано прізвища керівників повсталих. Зроблено спробу прослідкувати зв'язок подій української історії, які розділені майже століттям, сформувати та висловити власну оцінку проявам тогочасного селянського повстанського руху. Результати дослідження опубліковані в місцевій пресі та представлені на зльоті юних краєзнавців та активістів музейної справи Кобеляцької громади у лютому 2022 року.

Отже, з чого все тоді розпочалося. Непосильний продовольчий податок, насильна мобілізація до війська, жорстке поводження чекістських загонів (так званий «червоний терор») спричинили супротив селянства щойно встановленому більшовицькому режиму. Невдоволення та протистояння виросло у збройне повстання. Очолив найорганізованіший селянський виступ Андрій Іванович Левченко, який народився у 1895 році на хуторі Перепелиця Кишеньківської волості у звичайній селянській хліборобській родині. Як кадровий військовий він брав участь у Першій світовій війні, у повстанні Січових стрільців, воював у війську Української Народної Республіки.

Загальне повстання у Кобеляцькому повіті Левченко розпочав 24 травня 1920 року. Воно охопило практично всю Кобеляччину і поширилося на сусідні повіти. Радянську владу тут було фактично ліквідовано. Його загін швидко зростав за рахунок селянської молоді, яка не бажала брати участь у братовбивчій громадянській війні на боці більшовиків, та дрібних повстанських загонів, що вливалися до війська Левченка.

Я не буду детально поденно описувати діяльність повстанців на чолі з отаманом

Левченком. Кого зацікавить поглиблений опис бойових дій, маршрути руху, взаємовідносин із іншими повстанцями, може детально прочитати про це у праці відомого історика Полтавщини Віктора Ревегука «За волю України. Нариси історії повстансько-партизанської боротьби на Полтавщині в 1917-1923 роках». Мене зацікавили деякі моменти, якими хотілося б поділитися у цій статті.

Левченко був єдиним отаманом у Кобеляцькому повіті, який підтримував зв'язок і координував свої дії зі Штабом Головного отамана С. Петлюри. Відбірний загін під його командуванням у кількості 600 чоловік піхоти та 150 кінноти в жовтні 1920 року пішов на допомогу армії УНР. Його повстанці пройшли через Малу Перещепину — Решетилівку — Опішне – Білоцерківку, і досягли Переяславщини. На початку листопада вони форсували Дніпро, але зазнали поразки на Київщині від переважаючих ворожих сил. Цей рейд свідчить про прагнення кобелячан вкласти і свою частку у загальну справу боротьби із загальним ворогом. Якщо майже всі отамани Кобеляччини захищали лише свої села та волості від загонів чекістів, які вирушали в сільську місцевість за зерном та щоб мобілізувати чоловіків на фронт, то загін Левченка здійснював масштабні та зорганізовані військові операції не лише в Кобеляцькому повіті а й за межами Полтавщини.

Ще один безсумнівний факт це те, що в загоні Левченка ніколи не бракувало людського ресурсу. Звичайно, дії нової влади, особливо введення продовольчої розкладки, підштовхнули селянство до спротиву. Спочатку продрозкладка поширювалася на хліб і фуражне зерно, але невдовзі охопила майже всі сільськогосподарські продукти, буквально всі види сировини тваринного і рослинного походження: прядиво, щетина, кінське та коров'яче волосся, копита, роги. Податок із селян стягувався з неймовірною жорстокістю воєнно-комуністичними методами: російськими продовольчими дружинами (у Кобеляках була розміщена 7-ма Володимирська дивізія), збройними загонами чекістів, продовольчою міліцією. Комуністичні експерименти, що зводилися до відвертого пограбування селянства, а також посуха 1921 року, призвели до масового голоду на півдні України. Згідно офіційних радянських даних, в Кобеляцькому повіті голодувало близько 100 тисяч селян. Доведені до відчаю селяни бралися за зброю, поповнюючи ряди повстанців. Селянин мусив із зброєю в руках виступити проти насильного позбавлення плодів його праці. Такий селянин ішов до мудрого та досвідченого командира, звістки про якого швидко поширювалися.

У різні періоди кількість повстанців у загоні Левченка сягала від 200 до 1000 чоловік. Навіть після повернення з рейдів, де багато повстанців гинуло у боях, у рідних місцях отаману потрібно було лише декілька днів, щоб зібрати знову бажаючих стати до лав повстанців. Різні люди, як за політичними переконаннями, так і за майновим чи соціальним становищем, брали участь у проти більшовицькій боротьбі. Їх усіх об'єднувала одна спільна мета – боротьба за волю України. Повстанців Андрій Іванович називав козаками, а вони його — «батьком Левченком». Швидкому створенню загонів та поповненню їх бійцями сприяли також давні козацькі традиції, велика здатність до самоорганізації і самоврядування, дух і досвід вільного козацтва. Повстанців Левченка активно підтримувало практично все населення повіту.

Ще один факт, який під час пошукової роботи мене досить сильно засмутив. Це жалюгідний рівень життя населення в ті часи та людські жертви, яких зазнавали ворогуючі сторони та мирне населення. Ось що писав очевидець тих подій Матвій Бобошко у своєму щоденнику 29 вересня 1921 року: «Посланные в уезд карательные отряды творят ужасы. По ночам видны большие зарева, жгут население. Жизнь ухудшается, дошло до невероятного, деньги упали до смешного; идет зима, а топлива скудно, что будет зимой одному Богу известно». Майже щодня автор щоденника пише про людські жертви. Ось один приклад: 21 лютого 1921 року «В Бреусовской волости убит председатель комнезама, за это там растреляно 10 чел. И кроме этого здесь (в м.Кобеляки - авт.) взяли в арестном доме 6 чел. Невыполнивших продразверску и тоже разстреляли за него; прям ужас! Когда оно окончится». Мирні жителі гинули від військових та грабіжників. М.Бобошко: «Убито 3 семьи евреев, 13 человек, живших в одном доме…Как-то тяжело на душе и тоскливо; междоусобица продолжается, кровь льется по-прежнему, но что еще хуже, своя братская».

Людські смерті були постійно і у великих кількостях. А особливо смертність зросла під

час голоду.

На тяжкий та злиденний стан селянства у голодну зиму 1922 року вказує В.Я.Ревегук: «Доведені до повного виснаження через недоїдання люди вживали в їжу різноманітні сурогати: жолуді, макуху, лободу; збирали кінський помет, промивали його, відділяючи неперетравлене зерно, варили і їли… Від голоду ширилися епідемічні хвороби… Серед населення спостерігалася масова смертність, оскільки через відсутність палива в Кобеляцькому повіті закрилася більшість лікарень».

Читати таке важко, така інформація пригнічує і через 100 років, а жити в таких умовах це був суцільний жах. Тепер я розумію і усвідомлюю скільки горя, поневірянь, людських трагедій принесло нашим прадідам обіцяне «світле майбутнє».

Окрім загону Андрія Левченка в повіті діяло ще багато інших менш організованих та чисельних повсталих селянських загонів. Десятки отаманів з їх партизанськими загонами боролися проти австро-німецьких, московсько-більшовицьких, білогвардійських окупаційних військ та властей. Архівні джерела та перекази старожилів свідчать про діяльність загонів отаманів Садового, Андрущенка, Матвієнка, Гонти, Погорілого, Мошенського, Живодера, Матяша, Тристана, Овдієнка та інших.

Із збільшенням у повіті на початку 1922 року регулярних червоних військ селянське повстання було придушено. Поразки воно зазнало через недостатню консолідацію нації, нещадний червоний терор і тому, що західні держави, зокрема Польща і Франція, на підтримку яких сподівався С.Петлюра, не хотіли бачити Україну незалежною і не допомагали їй у боротьбі за свободу.

Отже, у 20-ті роки минулого століття тисячі наших земляків полягли в боротьбі за свободу рідного краю або стали жертвами червоного терору, Проте збройна боротьба не пропала марно. Вона піднесла національну свідомість українського народу, його прагнення мати власну державу і бути господарем на своїй землі. Незважаючи на поразку повстанського руху, пасивний опір комуністичному режиму тривав і далі. Лише в результаті «розкуркулення», суцільної колективізації і штучно створеного голодомору 1932-1933 років було остаточно «втихомирене» українське село.

У ході краєзнавчого пошуку я дійшла висновків, що:

1) Кобеляцький край не залишився осторонь від подій Української революції. Мешканці повіту брали активну участь у бурхливих повстанських подіях, що відбувалися на теренах нашого регіону.

2) Окрім найбільш умілого організатора антибільшовицького повстання в Кобеляцькому повіті А.І.Левченка, якій зумів підняти, об'єднати та протягом майже двох років керувати загонами повсталих кобелячан, діяли й інші ватажки повсталих загонів, яким вдалося зорганізувати людей для збройного супротиву більшовицькій владі.

3) В історичних та архівних матеріалах України події революції 1917- 1921 років через радянську владу були усунуті та не зазначалися у джерелах, як український національно-революційний рух за свободу та незалежність. Тому на сучасному етапі розвитку історії України вкрай необхідно досліджувати та популяризувати події Української революції початку XX століття, особливо в межах певних регіонів.

Переконана, що потрібно досліджувати історичне минуле своєї Батьківщини, пам'ятати видатних особистостей, які зробили вагомий внесок у розбудову української державності, бо «Завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю, народ – нацією, країна – державою!». Ці слова Михайла Грушевського, сказані ним сто років тому є актуальними і сьогодні.

Адже на сучасному етапі розвитку Україна продовжує тенденції, що були започатковані під час Української революції 1917-1921 років, які спрямовані на утвердження державно-національних традицій. Зараз, як і сто років тому важливим є не повторити помилок минулого та прорахунків влади через внутрішньополітичні негаразди та чвари під тиском зовнішнього агресора, які зведуть нанівець усі намагання Українських революцій.

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ, ЯК ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Лапінський Олександр, учень 11 класу Комунального закладу «Таганчанський ліцей» Степанецької сільської ради Черкаської області
Керівник роботи: **Ярошенко Михайло Олексійович,** учитель історії Комунального закладу «Таганчанський ліцей» Степанецької сільської ради Черкаської області

В 1991 році Україна стала незалежною державою. Протягом 30-ти років розбудови країни були реформовані Збройні Сили України, модернізовані військові частини.

Актуальність теми. В минулому, в XVI-XVII століттях існувала Запорізька Січ, яка захищала інтереси українського народу. Важливим є дослідження періоду до початку національно-визвольної війни (1648-1657 років). Особливістю, також є національно-патріотичне виховання в дусі кращих традицій січового козацтва. Козацькій добі були притаманні такі людські якості, що стосувалися, козаків, добровольців з різних верств населення, як патріотизм, героїзм, самовідданість, відвага, вірність, відповідальність. Все це пов'язане з таким явищами, як «феномен козацтва» та «феномен добровольця», притаманні українському народові.

Стан наукової розробки. Питання діяльності Запорізької Січі в досліджуваний період розкрито в працях вчених: Яворницького Д. [49], Наливайко Д. [36], сучасних науковців О. Гуржій, Ю. Мицик, Т. Чухліб, В. Смолій [17]. Але комплексного наукового дослідження з даної теми немає.

Проблема дослідження – структура, діяльність Запорізької Січі. Формулювання об'єкту – становлення та розвиток органу козацької влади. Предмет дослідження - ґенеза військової та адміністративної функції. Мета та конкретні наукові завдання дослідження в осмисленні історичного досвіду організації козацтва до середини 17 століття.

Хронологічні рамки дослідження. XVI- середина XVII століття - заснування організаційних форма козацтва. Середина XVII – початок національно – визвольної війни українського народу. Географічні межі дослідження територія Війська Запорізького в досліджуваний період. Наукова новизна - дослідження «феномену козацтва».

У XVI столітті козаки, об'єднавши свої сили створили Запорізьку Січ, яка мала чітку організацію. Усе козацтво поділялося на полки по 500 чоловік у кожному, якими командували виборні полковники. Полки складалися з сотень, якими керували сотники. На чолі усього війська козацького стояв виборний гетьман. Безпосередньо Січчю відав Кошовий отаман. Вищою владою у Січі вважалася Військова рада, в якій формально брали участь всі козаки. Справи вирішувала більшість, без формального голосування. Крім Січового козацтва було і реєстрове. Реєстр у Речі Посполитій мав значення своєрідного соціального стану. Реєстрове військо розташовувалося на окремій території і мало самоврядування.

Прообразом майбутньої української державності була Запорізька Січ, на устрої якої ми вважаємо за потрібне зупинитися докладніше. Запорізька Січ поділялася на військово-адміністративні одиниці - курені, які очолювали курінні отамани. Загалом налічувалось 38 куренів, у котрих гуртувалися, звичайно, козаки-земляки. Не випадково більшість куренів носила назви українських міст, приміром, Батуринськнй, Бамівський, Іркліївський, Канівський, Корсунський, Мінський, Полтавський, Переяславський, Стеблівський, Вищєстеблівський. На військових радах, що ва¬жалися вищою владою в Січі, обиралася старшина. Крім того Військова Рада вирішувала інші суттєві питання життя Запоріжжя. Кожен запорожець мав право голосу в загальній Раді. Рада керувала внутрішньою і зовнішньою політикою, вирішувала проблеми війни і миру, приймала і відправляла посольства, займалася судочинством. Слід зазначити, що наприкінці XVI століття у раді виразно відчувався поділ на старшину та рядове козацтво, між якими часом загострювалися відносини.

Звичайно ради проходили на січовому майдані, але під час воєн та походів вони могли відбуватися у будь-якому місці, загальна Військова Рада відбувалася на Січі зазвичай двічі-тричі на рік (1 січня, 1 жовтня та на другий-третій день після Великодня). Боплан пише, що гетьмана козаки обирають таким чином, що збирається рада "старих полковників і сивих

вояків, що користуються загальним довір'ям". З того кола вибирають гетьмана, його "влада необмежена", але без згоди Ради, або (інакше кажучи) Військової Ради, нічого не розпочинає... Очолюючи військо вони (гетьмани) мусять пам'ятати, що у небезпеці повинні відзначатися розумом, хитрістю і, передусім, остерігатися невдачі бо козаки трусливого провідника забивають як зрадника і на місце нього становлять нового"[43,с.73]. Так само вибирали і похідного отамана (на час військових походів), задумуючи йти у похід, "козаки просять дозволу не в короля, але у свого гетьмана"[43,с.73].

Як уже було зазначено, вищим органом влади Запорізької Січі була січова Рада, яка обирала на рік уряд Січі - Військову Старшину. Місцеві органи влади - паланкова і курінна старшина теж обиралася.

Збройними силами козацької республіки було Запорізьке Військо, ядро якого трималося у постійній бойовій готовності в куренях Січі. Якщо військо вирушало у похід, то разом з формуванням команд або партій призначалась "наказна" ("похідна") Військова Старшина, а також частково використовувалась обрана. З'ясуємо, хто ж належав до Військової Старшини і які були її обов'язки?

Як повідомляє у своєму щоденнику Еріх Лясота, похідний полковник призначався на кожні п'ятсот козаків.

Організаційна структура Війська Запорізького Низового виглядала таким чином:

Команди очолювали військові старшини без посад, яким підпорядковані похідна військова старшина на посадах полковників, писарів та осавулів. Кожен полковник очолював загін козаків у 500 чоловік. Якщо у похід вирушало все Запорізьке Військо, то його очолював обраний або наказний (призначений на час походу) кошовий отаман.

Як і всяке державне утворення Запорозька козацька республіка мала свої символи, які мали назву: клейноди Запорізької Січі.

Символами влади військової старшини були такі: клейноди: корогва (прапор), бунчук, булава та її різновиди - тростина (палиця) та пернач, литаври та печатка. Зберігалися клейноди у приміщенні Військової Скарбниці на території січової фортеці.

Булава, пернач та литаври були срібними, а вершина бунчука золотою.

Організація козацького самоврядування Запорізької Січі дає підстави стверджувати, що тут були зародки української державності. Адже вся система органів військово-адміністративної влади мала виконувати і забезпечувати як внутрішні, так і зовнішні функції, властиві державній владі.

Таким чином, в умовах постійної боротьби проти іноземних загарбників, за визволення від соціального та національного гніту у Запорізькій Січі сформувалась військова сила українського народу, і склався специфічний суспільний лад, що грунтувався на принципах військової демократії, "являя собою нову українську християнсько-демократичну державу, яка постала на руїнах княжої" [20,с.3]. Такої самої думки дотримуються і деякі інші дослідники історії становлення Української держави та права [30,с.35].

Політика і діяльність Запорізької Січі були підпорядковані захисту інтересів українського народу та боротьбі проти іноземних поневолювачів.

Ця непересічна для середньовіччя особливість розвитку української державності з одного боку імпонує своїм послідовним і радикальним республіканізмом та потягом до демократичних настанов, а з іншого боку ставила Україну в невигідне становище, коли їй доводилося мати справи з великими імперіями, базованими на засадах авторітарного деспотизму - подібних до Османської імперії, Московської держави, на початку XVIII століття перетвореної на Російську імперію, та й Речі Посполитої, аристократичний анархізм якої мав надто ілюзорний характер, а деспотизм самодержця підміняв ще страшнішим деспотизмом магнатської олігархії.

Традиційна військово-адміністративна організація і порядок Запорізької Січі були відомі й зрозумілі народним масам. В умовах феодально-кріпосницького свавілля і магнатсько-шляхетської анархії Запорізька Січ була осередком свободи, до якої прагнули народні маси.

Таким чином, можна зробити висновок, що козацька демократія ніколи не виходила за

межі дарованих польськими королями «козацьких вольностей». І саме порушення цих вольностей, козацьких станових прав змусило козаків вдатися до зброї [32,с.107].

Треба зауважити, що козацтво збагатило суспільно-політичні традиції української державності ще одним елементом - організаційною структурою у формі полків, яку покладено в основу адміністративних структур, що виникли в роки визвольної війни українського народу 1648-1657 рр.

Багаторічне функціонування Запорізької Січі, по суті, становило другий етап у формуванні української етнічної державності. Дух козацтва, який розлився по всій Україні, як ми побачимо, охопив найрізноманітніші сфери життя і значною мірою обумовив тенденції розвитку наступного етапу в остаточному утвердженні на українських землях державних органів управління. Держава, яка виникла в роки визвольної війни 1648-1657 років була, безперечно, її суспільно-політичним наслідком.

Козаки були окремим суспільним станом в Речі Посполитій. Ставлення до козаків було непевне: з одного боку козаки були конче потрібні для держави як оборона від татар, і тому уряд визнавав їх як стан, але з іншого боку - уряд завжди побоювався козаків і хотів їх ліквідувати. Це яскраво виявляється в коливанні кількості реєстрових козаків: після кожної перемоги уряд зменшував число їх, але нова потреба в допомозі козаків примушу¬вала знову збільшувати їх кількість (в 1624 році було 6000 реєстрових козаків, у 1630 році - 8000, у 1635 році - 7000, у 1637 - 3000, у 1638 - 6000) [41,с.461].

З усього наведеного можна зробити висновок про те, що стрижень українського народу з часів XVI-XVII століть становило козацтво - різновид європейського лицарства, яке відігравало помітну роль на середньовічному етапі розвитку європейської цивілізації, а Україна була країною козаків [2,с.83].

ВКЛАД ОДНОСЕЛЬЧАН У ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗУНР В РУДКІВСЬКОМУ ПОВІТІ

Цьорох Роман, учень 6 класу Підгайчиківської СЗШ І-ІІІ ст. вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ ЛОР ЛОЦКЕТУМ,

Керівник роботи: **Купчинська Оксана Володимирівна,** вчитель історії і правознавства Підгайчиківської СЗШ І-ІІІ ст. керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ ЛОР ЛОЦКЕТУМ

Вибір даної теми роботи зумовлено сучасними подіями України, де ідея державотворення і захисту власної держави від зовнішньою експансії, подолання сепаратизму є особливо актуальною.

Мета роботи - показати державотворчу діяльність наших односельчан в період ЗУНР.

Результатом моєї дослідницько - пошукової роботи є нова інформація про рідний край, яка допоможе нам на уроках історії, виховує в нас патріотичні почуття, сприяє розумінню історичних процесів.

Джерельною базою для написання роботи є праці: «Комарно і Рудки та околиця»(Торонто 1969 р.), Грушевським М історія України – Руси, Володимир Голинський «Рудки», газета «Громадська думка»

Народження ЗУНР стала закономірним наслідком Першої світової війни, яка спричинила розпад всіх імперій, народження нових держав і споконвічне прагнення українців мати свою державу

Завдяки Українській Народній Раді у Львові створеній 19 жовтня 1918 року і радикальним діям Дмитра Вітовського, капітана Січових Стрільців, була встановлена ЗУНР.

Утвердження ЗУНР у нашому краї на рудківщині проходила у протистоянні між поляками і українцями. Першого листопада поляки в рудках роззброїли австрійську жандармерію і розвішали у місті свої біло червоні прапори. Але Рудки оточили зорганізовані українці навколишніх сіл, які вимагали передати владу українцям. Поляки, боячись військового протистояння, запросили переговорів з українцями. Українську делегацію очолив о. Степан Онишкевич з с.Купнович і член УНРади, Д-Р. права Олександр Марітчак. Переговори закінчилися передачею влади українцям.

Вклад наших односельчан – в будівництво державності ЗУНР в Рудківському повіті:

Михайло Беряк- член Української Повітової Військової Ради в Рудках, три сини священика Келестина Кульчицького, Фещин Михайло, працівник редакції газети повітової «Громадська думка», Михайло Пилипчак- секретар повітової «Просвіти», Петро Голинський- референт повітового комісаріату в Рудках.

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА НА СЛАВУТЧИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анфімов Владислав, учень 11 класу Славутського навчально-виховного комплексу «Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів, ліцей «Успіх» Хмельницької області

З приходом нацистських загарбників на Україну з'являються і перші партизанські загони українських націоналістів на Поліссі та Волині. Свій внесок у все¬народну боротьбу проти нацистських та радянських поневолювачів зробили жителі Славути та найближчих сіл. Окрім широкої мережі радянського підпілля на Славутчині, яка тоді ділилася на два райони – Славутський і Берездівський, уже в перші місяці війни формувалося і українське націоналістичне підпілля. Безперечно, що великий вплив на цей край здійснювала сусідня Рівненщина. Підпілля Славутчини було менш чисельним, враховуючи менталітет місцевого населення після 20-річного червоного терору і більшовицької пропаганди, і не об'єднаним між собою. Місцеві українські патріоти тримали зв'язки з оунівцями сусідніх районів Рівненської області. Осідками націоналістичного руху на Славутчині стали села Крупець, Киликиїв, згодом, уже в повоєнні роки, і Ганнопіль.[1. С.8]

У передвоєнні роки радянською владою населення Славутчини було доведене до значного економічного, морального та духовного виснаження. Всі 30-і роки XX століття пройшли під загрозою терору та нищення, голоду та страшенних репресій. Свого відображення ця ситуація дістала у перші дні нападу нацистських військ. Характерною рисою біла загальна розгубленість, нерозуміння того, що відбувається. Про це сказав А. Одуха, залишений НКВС для ведення антинацистської боротьби на Славутчині – «…как конкретно приступить к общим боєвым делам, я точно себе не представлял» [9]. На цю розгубленість вказував і Ф. Михайлов, говорячи, що «из-за бездеятельности тов. Одухи» він був змушений ще й звернути увагу на агітаційну діяльність в селах Славутського району [2. С.16]. Отже, цей факт підтверджує тезу про те, що селянство, якщо й не вітало загарбників на початку, але, принаймні, здихнуло з полегшенням від знищення радянської влади, оскільки в іншому випадку не потрібно було б агітувати місцеве населення до боротьби із загарбником. Слід відмітити, що за певний час «діяльність» червоних партизан почала викликати все більше негативне ставлення до з боку населення Славутчини. Зокрема, на це вказує комісар партизанського загону Г. Кузовков, говорячи, що вже на початок 1943 р. відчутним стає ворожий настрій «некоторой части местного населения, чьи родственники погибли или были убиты немцами из-за дейстий партизан»[2. С.18].

Таким чином, на середину 1943 року на Славутчині, згідно зі звітами НКВС, складається ситуація, коли для місцевого населення єдиним виходом зі становища стає творення місцевих відділів самооборони. В цей же час славутські ліси потрапляють у сферу впливу нещодавно сформованої Української повстанської армії, що ставила собі за мету знищення влади нацистських та радянських загарбників на Україні й створення незалежної суверенної Української держави.

Практично з кінця 1943 року на Славутчині розгортається боротьба за самостійну Українську державу проти двох ворогів – нацистів та «совєтів».

Організатором підпільної групи «За Україну» села Крупець Славутського району був місцевий житель, учитель математики Іван Олійник. До війни у 1940-1941рр. він учителював у Луцьку, і стосунки з українською інтелігенцією, мабуть, і розбудили в ньому національний дух та вселили ідею боротьби за незалежність України. Повернувшись додому, він згуртував навколо себе брата Дмитра, сестру Парасковію, колишнього колгоспного агронома Василя Пилиповича Поліщука, офіцера Червоної Армії Миколу Васильовича Яцентюка, Василя Демидовича Поліщука, Данила Ковалінського, який згодом служив у Славуті в українській поліції, сільського старосту Степана Сосонюка та інших авторитетних у селі людей. Спершу,

прибувши на Славутчину з іншими учасниками похідних груп ОУН, Іван Олійник сформував у Славуті районну управу, керувати якою призначили учителя зі Стриган Матеюка. В деяких селах наставили старостами симпатиків ОУН. На селянських зібраннях, які проходили під національними прапорами, вони розповідали людям, що ціль ОУН – відродити і збудувати Українську державу без комісарів і чекістів. Агітували селян розбирати колгоспну землю, реманент і худобу. Відразу ж взялися нарізати їм землі по 1-2 га для присадибних ділянок. У Крупці запрацювала школа, відновилася служба у церкві, яка служила раніше під склад. Духовністю селян опікувався священик Петро Шелест. [17]

Спочатку 1941 р. ці заходи націоналісти робили відкрито. Але згодом довелося їх згорнути під тиском німців і перейти в підпілля. Організація, що 1942 р. нараховувала півтора десятка членів, тримала зв'язок з Луцьком і Рівним, звідки надходила підпільна агітаційна література, а згодом – безпосередньо з підрайонним проводом ОУН села Мощаниця Острозького р-ну Рівненської області, який очолював учитель-галичанин Іван Чир-«Чарівник». Для зв'язку Іван Олійник відкрив у Славуті і Крупці дві крамнички, у яких продавали сахарин, мило, сірники та різний галантерейний дріб'язок, так необхідний тоді людям. Ці крамнички давали змогу зустрічатися із зв'язковими, не викликаючи підозр у нацистів. У Крупці були ще й запасні явочні квартири у Василя Демидовича Поліщука і Гната Івановича Ковалінського. До групи долучилися й окремі радянські військовики – оточенці та звільнені підпільниками з концтабору «Гросслазарет» військовополонені. Крупецькі підпільники рятували євреїв від розстрілу (одна з врятованих єврейських дівчат – Неля Каплун – жила після війни на Славутчині). Перешкоджали німцям вивозити молодь до Райху, повідомляючи селян округи про німецькі облави, бо списки на вивезення завжди передавав їм голова районної управи Матеюк. Поліцай Данило Ковалінський взимку 1941 – 1942 років зумів через своїх друзів-поліцаїв організувати втечу двох десятків юнаків, яких нацисти збиралися відправити зі Славути до Німеччини. Маючи своїх людей на залізниці, підпільники псували німецькі поїзди, збирали для майбутньої партизанської боротьби зброю. [17]

У лютому 1943 року після наради Іван Олійник вночі пішов на Бридурин, де в лісах на торфорозробках працювали радянські військовополонені, з якими він навів контакт. Але біля дерев'яного містка на Горині його чекала нацистська засідка. В сутичці Іван убив з пістолета двох нацистів, а сам отримав важке поранення. Його привезли непритомного селяни додому. Нацисти повернулися до хати Олійників, щоб заарештувати сім'ю. Але брат Дмитро з сестрою Парасковією зуміли втекти, залишивши напівпритомного Івана у хаті.

Нацисти закатували його у комендатурі в Бридурині, вимагаючи видати спільників, а тіло кинули в торфовище. Вночі підпільники забрали його й поховали таємно на кладовищі. Після смерті Олійника гірка доля спіткала багатьох членів організації «За Україну» та їхніх однодумців. Почалися арешти й страти українських патріотів. Усього загинуло більше 20 осіб. Петра Івановича Коршунова (з військовополонених), Василя Лаврентійовича Кравчука і Василя Омеляновича Ковальчука німці після допиту повісили у баластному кар'єрі поблизу Бридурина. Дружину Коршунова Галину Скрипнюк замордували у Шепетівському гестапо. Там же закатували й сім'ю Василя Кравчука: його з дружиною та шістнадцятирічну дочку Ядвігу. Розстріляли гітлерівці й сім'ю Сосонюків: старосту Степана, його дружину Мотрю та двоє дітей. Така ж доля спіткала Василя Кмитюка та господарів явочної квартири Василя Демидовича Поліщука і його дружину Євдокію. Данило Ковалінський, щоб уникнути арешту, застрілив у Славуті гестапівця, що прийшов за ним, втік з міста і вступив на Рівненщині до УПА. В одній із збройних сутичок гітлерівці спіймали пораненого Данила і повісили біля села Копитів Корецького району. Голову районної управи Матеюка убили червоні партизани-одухівці. Дмитро Олійник, його сестри Парасковія й Анастасія, чоловік Анастасії воювали в лавах УПА, і доля їхня невідома.

Отже, у травні 1943 року Крупецька підпільна організація «За Україну» перестала існувати. Рештки її членів, в основному з військовополонених, пішли хто в червоні партизани, як Бугаєнко і Василь Пилипович Поліщук, хто в Червону армію, як Анатолій Шиян та крупечанин Микола Яцентюк (помер після війни у Крупці) [4, с. 42-47; 6].

Керівником оунівського підпілля у Киликиєві став Антон Гамула. Ще малолітнім

хлопцем він 1920 р. виїхав з батьками на Рівненщину, в юнацькі роки вступив у ряди ОУН і повернувся в липні 1941 р. з похідними групами в рідне село. Антон Гамула швидко зорганізував молодіжну групу із двох десятків киликиївців. Через нього вони отримували різноманітну літературу й таємно проходили військовий вишкіл. Спочатку вони об'єдналися в боївку. Згодом стали ядром березділської сотні, в яку влилася й молодь з навколишніх сіл. Це - чотовий, заступник сотенного Степан Либик-«Дубенко», Олексій Дризік – політреферент, Данило Гулей – кулеметник, Іван Гулей-«Охота», Василь Дячук-«Калина», Тихон Голуб-«Дуб», Терентій Валентюк-«Батько», брати Микола та Іван Мархайчуки, їх дядько, Яків Мурчук, Сергій Копилець-«Вишневий», Влас Ляшок, брати Семен та Павло Фелюшки, Теодосій Фелюшко-«Зелений», Микола Турчак-Сучок, Іван Гамула, Григорій Кравчук, Яким Гулей-«Бистрий», зв'язкові та медсестри Ольга Щур та Ольга Либик.[16]

Перша збройна акція відбулася під осінь 1943-го. Сотенний Антон Гамула-«Юренко» відібрав ще з тодішньої боївки шість чоловік, і під Печиводами вони в короткій сутичці роззброїли десяток німців, які втікали з села на Славуту. Останні везли на чотирьох підводах чимало автоматів з набоями, гранатами, медикаментами. Полонених нацистів забрали есбісти з Крилова, а зброю киликиївські повстанці закопали в гаю під Мирутином. Коли в січні 1944 р. повернулися більшовики, енкаведисти схопили Власа Ляшка і на допитах змусили його видати членів боївки та показати місце, де захована забрана в німців зброя. Більшовики забрали її й відвезли в Березділ. Підпільники вціліли, жодного з них червоні не знайшли. Киликиївська боївка розгорнулася в сотню УПА уже на початку 1944 року. До неї влилася молодь з Дякова, Мирутина, Піддубців та інших сіл. З весни 1944-го сотня «Юренка» розгорнула запеклу боротьбу з частинами НКВС. Вона вночі захопила районний центр Березділ і вивезла в ліси друкарню та папір для друкування оунівської пропагандистської літератури.

В Хмельницькому обласному архіві збереглися окремі доповідні записки першого секретаря Березділського райкому партії Коржа секретарю Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У – Петрову. Корж повідомляє, що на Березділщині активізували у квітні 1944-го року свою діяльність оунівці. В прикордонних селах масово розповсюджуються листівки й брошури, що закликають селян до боротьби з радянською владою. Лозунги, написані радянськими агітаторами, систематично знищують. А гасло «Хай живе керівник більшовиків України М.С. Хрущов!» підпільники виправляють на «Хай живе керівник України Степан Бандера!» А 4 квітня відділ УПА числом біля 40 чоловік о 2-й годині ночі увійшов у Киликиїв. Упівці захопили стрибка, що охороняв сільраду й змусили його постукати до голови сільради Роганя. Відібравши в нього автомата, заставили голову розбудити активістів села та трьох військовослужбовців, що квартирували в Киликиєві. Роззброївши їх, повстанці зняли з несправного літака «ІЛ-2» два крупнокаліберні кулемети, побили прилади й відпустили всіх заарештованих зі словами: «Кажуть енкаведисти, що ми убиваємо людей... неправда! Ми убиваємо саме енкаведистів, а ви йдіть спати. Настане час, ви самі до нас прийдете». [6]

У другій записці Корж зізнається, що загони УПА, які діють в околицях райцентру, укомплектовані селянами Березділщини, а особливо киликиївцями. «На початку червня вони захопили Киликиїв, вигнали з села партактив із сім'ями і господарюють у селі та околицях,»– розповідає Корж і питає Петрова, як йому бути, коли в такій обстановці доведеться збирати державну позику. Далі знаходимо інформацію, що 10 червня на Киликиїв напали усі стрибки району разом із винищувальною ротою військ НКВД з Корця [6, арк. 3-5, 10, 19]. Упівці залишили село, щоб не нести марних втрат. Березділська сотня у складі 80-100 чоловік рейдувала по Славутчині і сусідніх районах Рівненщини, зводячи десятки боїв та сутичок з червоними. Влітку 1945-го року серед дня сотня залягла в лісі під Кутками на шляху поблизу Березділова. Звідти виїхали тридцять енкаведистів на підводах. Упівці «Юренка» приготувалися їх зустріти вогнем. І тут трапилась перша зрада. Стрілець Олексій Грищук-«Сокора» вийшов на дорогу з вільшинника й махнув енкаведистам, що наближалися, рукою. Підводи зупинилися задалеко від засідки. Повстанці відкрили вогонь. Кілька передніх убили, а решта втекли в Березділ. Сотня знялася на ноги й перейшла в інше місце. Більшовики стягнули більші сили і зіткнулися з повстанцями на шляху між Киликиєвом і Клепачами. Юренківці прорвалися звідти з малими втратами. А через кілька днів повстанці, стоячи на постої в ліску біля

Мирутинської каплички, виявили, що зник О. Грищук. «Юренко» відразу повів сотню на Сапожинські хутори на Гощанщину. Штаб сотні з охороною розмістився на одному з хуторів біля с. Тудорів (нині Федорівка), а сотня зупинилася трохи далі, в ліску. В той же день О. Грищук навів енкаведистів з Берездова на постій штабу повстанців, бо орієнтовно знав, куди вони йдуть. У короткому бою загинули сотенний Антон Гамула-«Юренко», Олексій Дризік, Микола Турчак-«Сучок», Іван Гулей-«Охота», кулеметник Данило Гулей, Василь Дячук-«Калина» та ще один повстанець. Коли підбігла сотня, енкаведисти, підібравши кількох своїх убитих та поранених, втекли на підводах до Берездова. Після цього бою сотню долучив до свого відділу сотенний «Шуляк» з Кореччини. У боях більшість киликиївців загинули. Лише брат сотенного Іван Гамула Григорій Цехмейструк, Яким Гулей-«Бистрий» та Ольга Либик після десятків років таборів дожили до наших днів і повернулися в рідні краї [7].

Таким чином, киликиївське підпілля було однією із героїчних сторінок історії УПА на Славутчині.

Використовуючи лісовий масив, що тягнеться з Кременеччини через Славутчину на Новоград-Волинський, відділи УПА неодноразово в другій половині 1943 та в 1944 рр. здійснювали пропагандистські рейди на Центральну Україну. Заходячи в населені пункти, вони проводили мітинги, роздавали селянам відповідну літературу, знаходили симпатиків і робили спроби творити на цих землях оунівські осередки, розбивали штатгути й колгоспи, роздаючи людям майно і зерно, часто зводили бої з нацистами і більшовиками. Один з найбільших рейдів через Славутчину здійснило з'єднання, що належало до УПА-Південь, під командою полковника Миколи Свистуна-«Ясена» в травні 1944 р. у складі куренів Семена Котика-«Докса», Михайла Кондрася-«Великана», до яких долучилися Здолбунівський курінь Євгена Басюка-«Чорноморця» та новостворений відділ із змобілізованих на Острожчині чоловіків під командою сотенного Гутича. З'єднання мало завдання пробитися до Холодного Яру на Черкащину на допомогу місцевим повстанцям. З 12 на 13 травня відділи увійшли з Острожчини на Славутчину. Основні сили пішли на село Ріпище (нині влилося в Стригани), щоб заглибитись у ліси, а «Чорноморець» повів свій курінь із Куража в напрямку Ганнополя і мав зустрітися з основними силами в лісах за Славутою. Ріпищанці показали їм міст через Горинь і попередили, що в Стриганах знаходиться партизанський шпиталь і стоять три сотні радянських партизанів на чолі з Антоном Одухою. Вони виконували на той час роль «загрядотрядників» і не лише лікувались та оздоровлювались, а й несли службу, аби відгородити Західну Україну від Центральної. Одухівці, попереджені своєю заставою про рух колони упівців, зіткнулися з ними. Зав'язався бій. Через пів години зі Славути прибуло підкріплення з військ НКВС та бронепоїзд, який з гармат почав обстрілювати повстанців. Відділи УПА попрямували на Бридурин. Більшовики кинулись їх переслідувати. Під час переслідування, як пише у своєму звіті А. Одуха, загинуло до сімдесяти повстанців. Одухівці з солдатами захопили серед іншої зброї вісім кулеметів у вбитих упівців [6, арк. 304-306].

О 9-й ранку червоні атакували біля Бридурина оборонну лінію упівців. Великанівці відбили наступ і контратакою відкинули ворога назад, втративши десяток вбитими, серед них і сотенного «Чумака». Прорвався з частиною острожан, що йшли в ар'єргарді, і Гутич. Але іншу їхню половину одухівці відсікли від основних сил. Всі вони загинули в болотах біля Бридурина. Всього в цьому бою, згідно зі звітом Одухи, загинуло 127 упівців, а 28 потрапили в полон. За свідченнями очевидців, чого не пише А. Одуха у звіті, зокрема, одного з полонених повстанців, який вижив і мешкає в с. Вербень Демидівського району Рівненської області, Антона Довгаюка, із 28 полонених семеро одухівці закатували. Сам Антон Одуха стріляв зв'язаним, що лежали горілиць, повстанцям у низ живота з автомата, а Лещенко й «Полундра» добивали їх кілками. Решту 21 чоловіка забрали енкаведисти у Славуту і засудили кого до розстрілу, а кого до різних термінів ув'язнення [6].

Вшановуючи пам'ять полеглих українських повстанців, представники національно-демократичних сил Нетішина і Славути у червні 1992 р. насипали біля с. Стригани (Ріпище) курган і увінчали його кількаметровим металевим хрестом. А 18 серпня на цьому місці відкрито семиметровий пам'ятник, увінчаний тризубом, автором якого є нетішинка Світлана Лелях.

Отож, уже з того, що вдалося віднайти в архівах та довідатись від учасників тих подій, які дожили до наших днів, можна зробити висновок, що й населення радянської України підтримувало ідеї побудови незалежної Української держави і брало посильну участь у боротьбі за неї там, де знаходилися лідери, які могли людей зорганізувати до спротиву радянській владі.

Українську повстанську армію часто називають армією безіменних. За всіма правилами військової стратегії та партизанської боротьби солдати вимушені були носити псевдоніми й навіть близькі бойові товариші та побратими не знали справжніх імен один одного. Розкривати псевдо можна було лише після смерті. Проте знаходилися і такі воїни, що ніколи не дозволяли розкривати свої імена, щоб вороги ніколи не заподіяли ніяких репресій проти членів їхньої родини. Так і гинули вони часто невідомими…

Боротьба за самостійну Українську державу, забез¬печення волі, творчої праці, вільного росту всієї української нації і кожної української людини зокрема – це боротьба усіх поколінь українського народу від найдавніших часів його історії.

Повстанський рух на Славутчині в роки Другої світової війни зробив свій посильний внесок у формування і становлення Української держави. Воюючи в меншості проти двох тоталітарних режимів, представники УПА стали тим об'єднуючим фактором, під прапором якого було організовано один з найбільш потужних рухів за свободу власного народу. В період Другої світової війни український народ створив одну з найсвітліших і, водночас, найтрагічніших сторінок її історії - історію УПА 1942-1952 рр. – ще не достатньо вивченою, дослідженою, обґрунтованою, ще й досі суперечливою.

Боротьба загонів УПА на території Славутчини була невеликим епізодом історії визвольної боротьби українського народу. Місцеве населення до кінця не усвідомлювало всієї значимості і повноти своєї участі у цій боротьбі, тому, спілкуючись зі свідками тих подій, ми змогли зібрати лише окремі сюжети з життя повстанської армії. Об'єднуючи, аналізуючи вже відомі події з історії, можемо уявити загальну картину подій в нашому краї. Крім того, жителі Славутчини не розуміли взаємовідносин між радянською і повстанською арміями. Адже радянська пропаганда формувала думку, що повстанський рух був бандитський, який прагне до знищення «справедливої», народної радянської влади. Тому, досліджуючи всі сторони боротьби повстанців, ми повинні чітко визначити роль народної армії у формуванні незалежної України. Завданням нашим було якнайширше висвітлити хід збройної боротьби на теренах Славутчини наших земляків у лавах Української повстанської армії.

Жорстоке протистояння Другої світової війни ніби навмисне поділило українців на два протилежні табори, що стало однією з найбільших трагедій нашого народу. Потрібно всебічно вивчати свідчення очевидців, відомі сторінки історії, віддати належне кожній воюючій стороні.

Кожен вірив у перемогу, жив з упевненістю, що його участь у боротьбі не мине безслідно, і хоча ця боротьба закінчилася поразкою УПА, вона стала ще одним каменем у фундаменті майбутньої омріяної соборності Української держави, яка буде завжди пам'ятати їхній внесок в ім'я справедливості та незалежності рідної землі.

Ми маємо пам'ятати про українських патріотів-повстанців – наших земляків, вшановувати їхній подвиг, донести історію їхньої боротьби до нинішніх і майбутніх поколінь, щоб ствердити той дух нескореності і державності у нашому народі навіки.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Войтко Софія, студентка гр. ПЛ-19-1 ДДМА, член гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, Донецька область, Україна

Керівник: **Стешенко Наталія Леонідівна,** канд. істор. наук, доцент кафедри філософії та СПН ДДМА, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Актуальність теми. Конституція України є надзвичайно важливим документом, що не тільки є основою усієї правової системи країни, а й трансформується залежно від змін

суспільно-політичного становища держави. Варто дослідити, які основні зміни та нововведення було внесено до Основного закону на різних етапах державотворення та який вони мали вплив на загальну ситуацію в країні.

Мета роботи – визначити етапи конституційного процесу в Україні, головні зміни, які вносились до Основного закону та їхній вплив на політичну ситуацію в країні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити головні етапи конституційного процесу в України;
- охарактеризувати зміни, що вносилися до Конституції протягом усього терміну її функціонування;
- виявити, як прийняті нововведення до Конституції вплинули на політичну ситуацію в Україні.

Аналіз актуальних досліджень. У 2017 році Маріупольською міською радою було видано матеріал до Дня Конституції України, в якому зазначено основні нововведення до Основного закону. Цю проблему підіймали протягом 2017-2021 років автори онлайн-видань «Українська правда», «Ексклюзив», «Слово і діло» та ін.

Каталізатором процесу прийняття нового Основного закону стали розпад СРСР та проголошення Акту незалежності України від 24 серпня 1991 р. Останній отримав підтримку більшості населення на Всеукраїнському референдумі 1 грудня, що стало підґрунтям для визнання суверенітету України більшістю країн світу. Деякий час прийняття нової Конституції затягувалось через розбіжності між різними політичними силами, а також Президентом та парламентом.

Перший проєкт Конституції України було підготовлено Конституційною комісією та винесено на всенародне обговорення у 1992 році, а через рік, 26 жовтня 1993, було узгоджено остаточний варіант. Але він так і не був прийнятий і у 1994 році, після проведення дострокових парламентських та президентських виборів, було створено нову Конституційну комісію, яка мала розробити новий проєкт. Одним з важливих етапів конституційного процесу стало підписання 8 червня 1995 року Конституційного договору між Президентом і Верховною Радою щодо організації місцевого самоврядування та вищих органів влади до прийняття нової Конституції. На той час Україна залишилась єдиною державою з числа республік колишнього СРСР, де не був прийнятий новий Основний закон.

Вирішальні події у цьому процесі відбулись у червні 1996 року. Достатньо повільна робота над прийняттям Конституції отримала критику від Ради національної безпеки та Ради регіонів при Президентові України. Та навіть після чисельних зауважень, референдум щодо прийняття Основного закону було призначено Президентом на 25 вересня. Такі умови не влаштовували Верховну Раду, через що вже наступного дня було прийнято постанову «Про процедуру розгляду проєкту Конституції України у другому читанні». Це прискорило роботу парламенту – всі важливі питання було вирішено протягом 24 годин (14 з них депутати працювали без перерви). Таким чином, вранці 28 червня 1996 року о 9 год. 18 хв. було оголошено про остаточне прийняття Конституції.

«Здається це було вчора. Ми були чорняві, молоді, симпатичні, з очима, що світяться. Ми прагнули побудувати красиву, заможну, демократичну, правдиву державу. І вся наша робота з обранням нашого скликання була спрямована на те, що ми дбали, як би не нашкодити, як зробити так, щоб поступово рухатися вперед. Прийняттю нашої Конституції чинився супротив. Робилося все, щоб затягнути час. Але це відбулося в силу історичних обставин, збігів, бажання», – ділиться власними спогадами з учасниками круглого столу на честь 25-річчя прийняття Конституції народний депутат ІІ скликання Володимир Стретович.

Це була перша Конституція в Україні, в якій було зафіксовано правові основи держави, суверенітет та територіальна цілісність, права й свободи громадян країни, прописано норми прямої дії. Найвища соціальна цінність – людина, її здоров'я та життя, недоторканість, гідність і честь, безпека. Це підтверджує п'ята стаття Конституції, згідно з якою «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ».

Зазначимо той факт, що 28 червня не є датою остаточного завершення конституційного процесу. Кожний наступний Президент вносив свої зміни до Конституції. У період

президентства Леоніда Кучми відбулась перша спроба внести зміни до Основного закону. За результатами всенародного референдуму ухвалюють всі нововведення до Конституції.

На голосування було винесено наступні питання: введення двопалатного парламенту, про право президента розпускати парламент у разі відсутності сформованої більшості або в разі не затвердження бюджету протягом 3-х місяців, про позбавлення депутатів недоторканості та скорочення їхньої кількості з 450 до 300. Усі пропозиції були підтримані на референдумі, проте відповідних змін до основного закону так і не було внесено із-за спротиву депутатів.

У 2004 році, внаслідок Помаранчевої революції, до Конституції України було внесено суттєві зміни. Зокрема, форма правління була визначена як парламентсько-президентська республіка. Повноваження уряду було розширено, а президента, навпаки, обмежено. У 2007 році, за ініціативою Віктора Ющенко з метою скасувати внесені раніше зміни, була створена Конституційна рада для винесення цього питання на референдум. Це було зроблено, однак довести до кінця цю справу Президентові не вдалось.

Проте зміг це втілити у життя наступний глава держави – Віктор Янукович. Невдовзі після свого обрання на посаду у 2010 році, реформа 2004 року за рішенням Конституційного суду біла визнана незаконною. Через два роки президент створив Конституційну Асамблею з метою розробки концепції нового Основного закону, однак цей процес було перервано початком Революції Гідності.

Після перемоги Євромайдану, нова влада підняла тему щодо скасування рішення Конституційного суду з огляду на той факт, що воно було прийнято без затвердження парламентом та суперечило положенням Основного закону в редакції 1996 та 2004 років. Верховною радою було відновлено дію Конституції 2004 року, відповідно парламент знову став головним державним органом у політичній системі країни.

Після падіння режиму Януковича, лише за один рік його наступник – Петро Порошенко – став ініціатором чергових нововведень до Конституції. Зміни, зокрема, стосувались проблеми децентралізації і для цього необхідно було змінити розділ, який врегульовував діяльність органів місцевого самоврядування. Однак, його намагання викликали чимало критичних зауважень. У 2016 році Верховною Радою були підтримані зміни до Основного закону у частині реформи судової системи з метою відновлення довіри до цієї гілки влади та очищення суддівського корпусу від корупціонерів.

До головних принципів судової реформи можна віднести наступні положення:
- повернення до трирівневої судової системи;
- створення Вищої ради правосуддя;
- обов'язкова переатестація всіх суддів України;
- подвійна податкова декларація (своя і членів родини);
- позбавлення суддів права недоторканості.

Варто зазначити, що за ініціативи президента Порошенка до Конституції було внесено принципово нове положення, згідно з яким закріплено вектор розвитку України, спрямований на отримання членства в ЄС та НАТО.

Володимир Зеленський, спираючись на свою політичну силу у парламенті «Слуга народу», запропонував чергові зміни до Конституції, які мали вступити в силу в 2020 році, однак через пандемію коронавірусу, будь-які нововведення до Основного закону було відтерміновано. Команда Президента планувала протягом 2021 року внести наступні зміни до Конституції:
- питання подальшої децентралізації влади;
- надання українцям права змінювати межі та назви населених пунктів;
- запровадити самоврядування з використанням референтів та виборів місцевого рівня.

Через постійну критику депутатського корпусу висунуті Президентом пропозиції були заблоковані. На сьогодні розглядаються питання щодо позбавлення представників депутатського корпусу недоторканості та скорочення загальної кількості народних депутатів. Останнє положення активно підтримується самими депутатами.

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Чоста Костянтин, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, ст. гр. ПЛ-19-1 ДДМА, м. Краматорськ, Донецька область, Україна

Керівник: **Стешенко Наталія Леонідівна,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, доцент кафедри філософії та СПН ДДМА, кандидат історичних наук, м. Краматорськ

Постановка проблеми. Прагнення України стати частиною цивілізованого світового співтовариства вимагає від влади розробки нових законодавчих ініціатив, у тому числі на конституційному рівні. Тільки впровадження ефективної моделі розвитку місцевого самоврядування шляхом змін до Основного Закону зумовить реновацію як вже існуючих її інститутів, так і створення нових, що призведе до покращення ефективності управління. Тільки формування принципово нової для України концепції місцевого самоврядування на основі найкращих європейських практик і принципів здатне наблизити державу до європейських стандартів та пришвидшити євроінтеграційний процес.

Тридцятирічний досвід роботи системи місцевого самоврядування в Україні показав її неефективність через нездатність територіальних громад забезпечити освоєння території для формування повноцінного життя навколишнього середовища та надання високоякісних соціальних послуг населенню. Уповільнення або навіть припинення розвитку місцевого самоврядування відбувалося внаслідок фрагментації територіальних громад (світовий досвід доводить, що територіальні громади з населенням менше п'яти тисяч осіб є фінансово неспроможними для забезпечення їх розвитку та не мають відповідної ресурсної бази), повна фінансова залежність від центру та відсутність авторитету призводило до занепаду системи місцевого самоврядування в цілому. З метою подолання цієї проблеми в Україні проводиться реформа системи місцевого самоврядування та територіальної організації, яка триває з 2014 року, а також комплексні галузеві реформи, покликані стимулювати встановлення прямих інститутів демократії, забезпечити узгодження інтересів держави та територіальних громад та підвищити рівень життя громадян на засадах децентралізації. Аналіз реформи місцевого самоврядування, як одного із найуспішніших кейсів у сфері державного управління, є важливим напрямом сучасних досліджень у галузі історії, політології та права, що і обумовило актуальність даного дослідження.

Мета роботи – проаналізувати та дослідити зміни до Конституції України, що стосуються реформи місцевого самоврядування. Дати об'єктивну оцінку цим змінам та охарактеризувати сучасний стан впровадження реформи децентралізації.

Відповідно до поставленої мети визначено такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати концепцію реформи місцевого самоврядування в Україні;
- дослідити проєкти змін до української Конституції П. Порошенка та В. Зеленського щодо адміністративно-територіального устрою та роботи місцевого самоврядування;
- з'ясувати роль реформи децентралізації в сучасному конституційному процесі України;
- визначити ключові особливості та складнощі у впровадженні реформи.

Аналіз актуальних досліджень. На сьогоднішній день маємо певний доробок дослідження з проблеми в українській науці: О. Мірошниченко, А. Гижко, К. Оленич, Р. Ігнатенко досліджували реформу децентралізації в Україні, порівнюючи з досвідом інших країн. Вплив реформи на економіку громад розглянуто в доробках Д. Кирдана, Т. Філіпенка, Д. Лисенка, Т. Королюка та інших дослідників. Політико-правовий аналіз проєктів змін до Основного закону в сфері децентралізації запропонували О. Кочерга, С. Поляруш-Сафроненко, С. Ніщимна, М. Воронов та інші.

Виклад основного матеріалу. Розроблена Концепція законодавчих змін щодо делегування повноважень, привнесла ряд серйозних нововведень для адміністративно-територіального устрою країни. В рамках реформи сьогодні йде формування так званих об'єднаних територіальна громад (ОТГ) – нових базових суб'єктів адміністративно-

територіального поділу країни. ОТГ – це об'єднання кількох сіл, селищ або міст, які створюють єдиний представницький орган – раду ОТГ, яка здійснює територіальне нормативне та виконавче управління. ОТГ, згідно з реформи, буде формуватися із декількох старостинських округів на чолі зі старостами. До 2014 року в країні існувало 12 тис. територіальних громад (не плутати з ОТГ; територіальна громада – це спільнота жителів поселення, села, міста, які самостійно вирішує питання місцевого значення, наприклад: сільради, міськради тощо), які в ході реформи повинні бути скорочені і згруповані в ОТГ. Станом на кінець 2020 року в Україні сформовано більше тисячі ОТГ. Об'єднані територіальні громади, в свою чергу повинні бути згруповані в райони. Всього в Україні заплановано сформувати 129 районів (до початку реформи їх було 490). Згідно з проєктом, діяльність районів повинна керуватися Офісом префекта, який замінить інститут діючих обласних державних адміністрацій (ОДА) і стане посередником районів з центральною владою. Сенс змін полягає в тому, щоб наділити первинні осередки – ОТГ фінансовою й адміністративною автономією з управління своєю територією.

«Протягом 29 років місцеве самоврядування здійснює свої повноваження тільки в межах населених пунктів, а звідси – запущені проблеми. Забезпечення повсюдної юрисдикції органів місцевого самоврядування вирішить багато проблем», – заявив заступник міністра громад і територій України В. Негода на позачерговому засіданні Кабміну 12 червня 2020 р. Уряд України заклав в реформу завдання з вирішення наступних проблем: браку ресурсів на місцях; складної демографічної ситуації; неузгодженості місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку на місцях; нерозвиненості прямого народовладдя; зниження професіоналізму службовців місцевого рівня самоврядування (в результаті низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на місцях); корпоративізації органів місцевого самоврядування; надмірної централізації повноважень органів виконавчої влади та ресурсів; відстороненості місцевого самоврядування від вирішення питань земельних відносин та ін.

Шляхи реалізації реформи:

1. Визначення територій діяльності місцевих органів влади (кордонів ОТГ).
2. Створення незалежних матеріальних, фінансових і організаційних умов діяльності місцевих органів влади.
3. Розмежування повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального управління.
4. Запровадження механізму держконтролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.
5. Удосконалення механізму координації діяльності місцевих органів влади.

Хід реалізації реформи передбачає ухвалення низки Законів, нормативно-правових актів та інших документів, що мають юридичну силу. Зокрема: Закон України «Про співробітництво між територіальними громадами»; ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад»; ЗУ «Про розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання послуг» ЗУ «Про основи адміністративно-територіального устрою України»; Зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України Оновлення законів про місцеві вибори, місцеве самоврядування, місцевих держадміністраціях. Правки до ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» та ін. Деякі із зазначених вище документів уже прийняті, а деякі знаходяться ще на стадії розробки чи доопрацювання.

Окремо звернемо увагу на найважливішу частину реформи – проєкти змін Конституції. За останні роки було здійснено дві спроби внесення поправок в Основний Закон (в рамках реформи децентралізації):

Перша спроба. У 2015 р поданий президентом П. Порошенком проєкт закону «Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади». Парадоксально, але проект передбачав посилення президентської вертикалі влади через пряме підпорядкування нового інституту префектів, які стануть на чолі зміненої системи адміністративно-територіального устрою. Зокрема, існуючу модель розподілу на райони, селища і села, райони в містах, міста, області передбачалося замінити на громади, райони, регіони. Префекти повинні були замінити

глав існуючих обласних державних адміністрацій – ОДА (які з часом передбачалося скасувати). Проєкт не було остаточно затверджено на голосуванні у Верховній Раді України (ВРУ), залишившись робочим документом в комітетах парламенту, поки не був відкликаний Офісом Президента В. Зеленського в 2019 р.

Друга спроба. У 2019-2020 рр. історія з поправками в черговий раз повторилася. У видозміненому проєкті змін до Конституції Зеленського також чималий акцент зроблено на інститут префекта. Зокрема, в ньому передбачалася «підзвітність і підконтрольність (префекта) Президенту і Кабінету Міністрів України». Важливо відзначити обсяг повноважень префекта, якими той мав бути наділений. У проєкті Зеленського передбачалося, що з розряду виконавчого органу влади він буде переведений в формат координатора і спостерігача, який забезпечує взаємодію місцевих органів влади з центральними. З іншого боку статус цього інституту є вкрай невизначеним, оскільки префект зможе видавати обов'язкові до виконання укази в рамках своїх повноважень. Конституційні повноваження, в свою чергу, повинні бути врегульовані в невизначеному майбутньому окремим законом.

В результаті впровадження конституційної реформи передбачалося (і передбачається зараз), що архітектура влади в Україні буде замінена з вертикальною моделі адміністрування унітарною державою з 24 областями на модель горизонтального управління 1470-ти об'єднаними територіальними громадами (ОТГ), згрупованими в 129 самостійних районів, чия діяльність координується Офісом префекта. Як і попередня спроба, проект змін до Конституції Зеленського був відкликаний. Незважаючи на це, реформа децентралізації продовжилася і без поправок Конституції. Проте, сьогодні дії влади ведуть до створення управлінської колізії, оскільки швидкі темпи формування первинних ОТГ відбувається паралельно з функціонуванням системи обласних державних адміністрацій, які так і не були скасовані. У тому числі не був введений координуючий інститут префекта і чітко розмежовані повноваження рад ОТГ і обласних рад, голови ОТГ, глав районів і глав областей.

Висновки. Таким чином, згідно з програмними положеннями реформи децентралізації, незалежно від типу громади, пріоритетними напрямами їх розвитку повинні бути передача повноважень щодо видатків регіонам та право самостійно встановлювати місцеві податки та збори, збільшувати доходи, зайнятість та соціальний захист. Для раціонального використання наявних ресурсів та активів для сільських громад, важливо регулювати використання земельних ресурсів, комунальної власності, розвитку інфраструктури та надання якісних послуг населенню сільської місцевості. Тільки зміцнення правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування, шляхом впровадження реформи та змін до Конституції, приведення їх діяльність відповідно до принципів та положень Європейської хартії місцевого самоврядування призведе до інтенсифікації процесів трансформації місцевого самоврядування та сталого розвитку громад.

ДОНЕЧЧИНА У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (ТРАВЕНЬ – ЛИСТОПАД 1918)

Грицина Анатолій, студент гр. ПЛ-19-1 ДДМА, член гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Керівник: **Стешенко Наталія Леонідівна,** доцент кафедри філософії та СПН ДДМА, керівник гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, канд. істор. наук

Актуальною на сьогодні залишається проблема вивчення регіональної історії. Особливо цікавим є період українських національно-визвольних змагань, важлива роль південно-східних земель на тлі загальноукраїнських подій. Ми розглянемо історію Бахмутського, Слов'яносербського та Маріупольського уїздів протягом травня – листопада 1918 року у складі Української держави.

Для розкриття теми потрібно виконати такі завдання:

- систематизувати відомості щодо появи органів влади Української держави на землях Донеччини;
- вивчити суспільно-політичну роль народних мас на землях Донецького регіону України

протягом травня – листопада 1918 року.

За часів правління Павла Скоропадського на території Південно-Східної України Рада Міністрів Української держави запровадила дореволюційну схему губернського устрою. Замість губернських і повітових комісарів Центральної Ради був введений інститут старост. Територія Донецького і Криворізького басейнів, в основному, увійшла до Катеринославської губернії, як і раніше.

П. Скоропадський оприлюднив Грамоту Гетьмана всієї України до українського народу, яка поширювалася на територію всіх підконтрольних губерній та повітів. Йшлося про розпуск Центральної Ради і всіх її місцевих органів, звільнення міністрів УНР, відновлення у повному обсязі права власності на землю, дозвіл її безперешкодної купівлі-продажу. Планом гетьмана було наділити земельними ділянками малоземельних хліборобів за рахунок відчуження земель від великих власників по їх дійсній вартості. У грамоті прописувалося й запевнялося про тверде забезпечення прав робітничого класу. 18 травня полковник Осипенко повідомив населенню Катеринославської губернії про денаціоналізацію торгово-промислових і кам'яновугільних підприємств, оскільки всі декрети радянської влади втратили силу, а право приватної власності відновлюється у повному обсязі. Тому всі націоналізовані підприємства мають бути негайно передані їх власникам, які за необхідності мали звертатися до повітових старост. 25 травня П. Скоропадський призначив Катеринославським губернським старостою генерала Івана Чернікова.

Офіційними представниками центральної влади, були повітові старости, яких наділили досить широкими правами. З загостренням внутрішньополітичної ситуації в Україні їм надавалися додаткові повноваження репресивного характеру. Управління повітового старости складалося з самого старости, його помічника, інспектора Державної варти та урядовців різних розрядів. Опорою примусу місцевої гетьманської адміністрації стали підрозділи Державної варти, яка поєднувала функції дореволюційної поліції і жандармерії. Усвідомлюючи роль Державної варти у забезпеченні «порядку і спокою», уряд не шкодував грошей на її утримання. У кінці червня у розпорядження губернського старости І. Чернікова було направлено один мільйон карбованців для потреб місцевої Державної варти.

Роботи у підрозділів департаменту Державної варти на території Донеччини було чимало. Місцеві газети постійно повідомляли про вбивства, грабежі, крадіжки. До функцій Державної варти входив і політичний розшук. Однак громадсько-політичне життя краю було досить апатичним. Діяльність партій лівого руху була паралізована окупацією німецько-австрійських військ. Більшовики масово евакуювалися. Організації меншовиків працювали майже легально, вони використовували профспілки, для підтримки своїх економічних вимог. Кадети, представники яких склали урядову більшість у Києві, проголосили крайову організаційну автономію, робили вигляд, що підтримують гетьманську владу, однак сподівалися на відродження єдиної Росії.

Основними, так званими, «будителями спокою» влітку 1918 р. виступали профспілкові організації. Такі потужні і впливові об'єднання, як «Горнотруд», «Металіст» та інші протестували проти збільшення робочого дня, зменшення зарплати, порушення колективних договорів з боку власників. Вони підтримували вимоги страйкарів, надавали допомогу безробітним, влаштовували робітничі їдальні тощо. Влада розпускала окремі профспілки, але ті реєстрували нові статути і продовжували діяльність. Водночас у скрутних соціально-економічних умовах, при масовому безробітті, хронічних продовольчих труднощах, збіднілих органах міського і земського самоврядування посилили діяльність різні форми самоорганізації населення – спілки домовласників, квартиронаймачів, батьківських комітетів, інвалідів, та ін.

У освітньо-культурній сфері почалися процеси українізації, що планомірно впроваджувалися урядом Ф. Лизогуба та повітів Донбасу майже не зачепили. Ніхто з представників місцевої влади не володів державною мовою. Повітові адміністрації за рознарядкою посилали окремих учителів на курси українознавства до Катеринослава та Харкова. Підручники українською мовою, що були обіцяні міністерством народної освіти так й не надходили. Виняток складали залізничні установи міністерства шляхів сполучень, керівник якого Б. Бутенко докладав величезних зусиль до вивчення української мови

службовцями залізниць. Наприклад, у Луганську такі курси діяли при залізничному училищі. Навчання було обов'язковим, а тим, хто не опанує відповідними знаннями, загрожувало звільнення з посад після 15 грудня.

Лише кілька газет паралельно виходили й українською. Від подвійного цензурного тиску потерпали редакції. Окремі з них закривалися – «Вперед», «Начало», а потім справа дійшла до арештів видавців і редакторів. Чимало місцевих жителів відмовлялися від громадянства Української Держави, введеного законом від 2 липня. У вересні 1918 р. на розгляді у Слав'яносербського повітового старости знаходилося понад 500 таких заяв.

У той час головною турботою Ради Міністрів, а відтак й місцевих державних адміністрацій було виконання зобов'язань з поставок хліба та сировини до Центральних держав. Урожай продовольчого і фуражного зерна поточного року, за винятком запасу на харчування і господарські потреби власника, надходив у розпорядження держави і міг відчужуватися тільки офіційними продовольчими установами – хлібними бюро та його агентами. Проте заготівля зерна через пункти ДХБ велася досить повільно. Селяни намагалися збути врожай за ринковими цінами.

Від державної хлібної монополії та невигідної виробникам зерна, практики хлібоздачі, потерпало населення міст. Почався всеукраїнський страйк залізничників. Не дивлячись на погрози німецького коменданта залізничний вузол Дебальцево повністю припинив роботу. У Гришиному страйк залізничників підтримали шахтарі. Страйкували також робітники і службовці соляних копалень у Бахмуті. Згуртованість залізничників, підтримка гірників та металістів дозволила витримати майже місячне страйкове напруження і домогтися певних поступок залізничної адміністрації, зокрема погашення заборгованості з заробітної плати. Робітники, які були звільнені за участь в страйку, в основному були поновлені на роботі.

У зв'язку загальним страйком залізничників Рада Міністрів 19 липня відновила чинність царського закону від 2 грудня 1905 р. про покарання за участь в страйках на підприємствах, які мають державне або громадське значення. Організатори страйків могли бути засуджені на термін до 4 років. Індивідуальна участь у страйку – від 4 місяців до 1 року і 4 місяців. Стільки ж отримували й підбурювачі заворушень. Вже у серпні застрайкували робітники Жилівського рудника у Бахмутському повіті. Незабаром до страйку приєдналися, шахти Макіївського, Юзівського і Гришинського районів. Власники підприємств, Державна варта, німецькі військові комендатури намагалися їх зірвати, влада вдавалася до арештів і вислання організаторів за межі України. Серед депутатів земських дум і зібрань переважали представники соціалістичних партій, які були опозиційно налаштовані до гетьманської влади та іноземних окупантів.

У листопаді гетьманська влада почала втрачати свої позиції. Спочатку гетьман запровадив воєнний стан 9 листопада у Миколаєві, Херсонській, Катеринославській, Подільській та північних повітах Таврійської губернії. Це не допомогло, він звернулася до білогвардійських урядів Дону, Кубані, Грузії та до Добровольчої армії Денікіна з пропозицією об'єднати сили проти більшовиків. 18 листопада частини білих козаків під командуванням отамана Краснова захопили, Луганськ, Юзівку, Макіївку та інші райони Донбасу. Це сталося з дозволу німецького командування та самого Гетьмана. За ними на цю територію зайшли і війська армії Денікіна. 19 листопада 1918 року командир загону, що захопив Луганськ за наказом Краснова оголосив у місті стан облоги, воєнно-польовим судом були заборонені робітничі та громадські збори під загрозою розстрілу.

Отже, ми дослідили соціально-політичне життя на південно-східних землях України за часів Української держави Павла Скоропадського. Прослідкували за подіями, що призвели до початку програшу у національно-визвольних змаганнях України. Я вважаю, що ця стаття передусім покликана зацікавити молодь. Ми – молоде покоління і нам будувати майбутнє незалежної України. А знаючи історію свого краю ми зможемо досягти кращого майбутнього.

ПОЛЬСЬКО – УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1918-1919 рр.: БОЙОВІ ДІЇ ТА ДИПЛОМАТІЯ

Харлан Богдан, учень 10 класу Запорізької гімназії №6 Запорізької міської ради Запорізької області, вихованець гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР, Запоріжжя, Україна

Керівник: **Почтарь Валентина Георгіївна,** вчитель історії Запорізької гімназії №6, керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР, м.Запоріжжя

Актуальність: сучасні відносини між Республікою Польща та Україною носять стабільно дружній характер, що не виключає інтересу істориків до «проблемних» сторінок минулого обох держав. Одним з таких «питань» є відносини між ЗУНР і Польською Республікою у 1918-1919 роках. А саме, польсько-українська війна, яка є продовженням минулих відносин і початком сучасних. Вивчення цієї теми допомагає розібратися у обоюдній політиці двох держав та її тенденціях, дозволяє зрозуміти особливості і специфіку польсько-українських політичних стосунків.

Об'єктом дослідження виступає Польсько-українська війна 1918-1919 рр.

Предметом дослідження стали основні бойові операції та дипломатична політика ЗУНР-УНР. Метою дослідження є дослідити стратегічні помилки, вдалі рішення командування та зовнішній вплив на Україну під час конфлікту та її дипломатичну діяльність.

Причини, які привели до війни полягали у давніх протиріччях між народами. Поляки вважали Галичину повністю своїм регіоном протягом всієї історії. Українці ж стверджували, що до поляків належить лише західна частина регіону, а східна належить їм. Приводом стало те, що на початку листопада1918р. новостворена Польська Республіка збиралася захопити Галичину. Через те українцям довелося діяти швидко і рішуче.

З чим підійшли сторони конфлікту до війни? Проаналізувавши джерела, автор визначив, що Армія ЗУНР була представлена 55 000(п'ятдесятьма п'ятьма) тисячами бійців, 80(вісімдесятьма) гарматами, 20 літаками та 2 бронепоїздами під командуванням М. Омеляновича та О. Грекова. З боку Польщі виступали: 41 000 бійців, 50 гармат, 140 літаків та 4 бронепоїзди під командуванням Т. Розвадовського

Хід війни був сповнений купою подій. У кінці жовтня – на початку листопада 1918 р. Польща хотіла включити Галичину у свій склад, що суперечило планам ЗУНР, яка намагалася отримати незалежність на цих територіях. Тому українці вирішили діяти на випередження.

У листопаді 1918 року українці захоплюють головні міста регіону, у тому числі Перемишль і Львів. Але швидко втрачають їх протягом перших місяців війни. Коло Львова створюються обложні позиції. Протягом усього грудня 1918 та першої половини січня 1919 ведуться бої за контроль над залізницею та околицею Львова. Також у цей час ЗУНР та УНР об'єднуються, але фактично це нічого не змінює. У січні 1919 року проводяться три наступи на місто. Автор хоче зазначити, що вони(наступи) проходили відносно успішно до приїзду миротворчої місії Антанти.

З 14 травня поляки почали повномасштабний наступ на українські позиції, використовуючи армію Галлера, зібрану для боротьби с більшовиками за допомогою Антанти. УГА оточують у «Трикутнику Смерті». Але, через зіткнення з більшовиками та загострення відносин з Німеччиною, частини армії Галлера відводяться, що дає змогу українцям провести Чортківську офензиву (з 7 по 28 червня 1919 року). Автор хоче зазначити, що це не дало значних результатів. Дуже швидко був проведений контрнаступ, який зневілював перемогу, і українським військам довелося відступати, переправлятися через Збруч (переміщуватися на територію, яку контролювала УНР). На цьому закінчилася Польсько-Українська війна.

Протягом усього воєнного конфлікту його намагалися вирішити дипломатично представники держав -учасників І Світової війни та членів Антанти. До наступу Армії Галлера члени комісії притримувалися ідеї перемир'я та перегляду кордонів. Але, під час наступу, Найвища Рада не проявляла активності у вирішенні питання окупації Галичини. У той же час українська делегація теж була пасивною та не вдавалася до рішучих дій зі свого боку.

Отже, проаналізувавши операції даної війни, автор визначив причини поразки українських військ:

- Недостатньо озброєна та недосконало організована УГА, у якої бракує амуніції, зброї та

офіцерського складу.
- Війна на два фронти позначалася на боєздатності України. Воюючи з більшовиками УНР не могла надіслати підкріплення УГА.
- Підтримка Антантою Польщі, як свого союзника.
- Армія Галлера, зібрана для поляків з метою боротьби проти більшовиків, стала однією з причин поразки.

Стратегічною помилкою було непорозуміння генералів між собою та урядом УГА. Так, М. Омелянович-Павленко вважав оффензиву О. Грекова «стратегічним абсурдом». Уряд не бажав прислухатися до генералів, переслідуючи свої цілі, що приводило до нових поразок армії.

Щодо другої частини дослідження, Автор хоче звернути увагу на Дипломатичні проблеми у вирішенні конфлікту

Внутрішні проблеми:
- Українські делегати невміло (замало досвіду) оперували фактами.
- Українці вирішували питання недостатньо енергійно, не були готові до рішучих дій.
- Не виправдалися сподівання на підтримку з боку Антанти.

Зовнішня:
- Антанта намагалася вирішити конфлікт через перемир'я та подальший перегляд кордонів.
- Французи були налаштовані пропольські, бо вони розглядали Польщу як можливу зброю в боротьбі проти більшовиків.
- Фактична бездіяльність Антанти під час наступу армії Галлера.

Отже ,на хід війни сприяло багато факторів, які робили цю війну нерівною, але українці хоробро билися до кінця із своїми ворогами, незважаючи ні на що.

ОПЕРАЦІЯ«ЗАХІД» – МАСОВА ДЕПОРТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Лабенський Назар, Хмельницьке територіальне відділення Малої академії наук України Червоноцвітська Гімназія Михайлюцької ОТГ Шепетівського району Хмельницької області, 9 клас

Науковий керівник **Сібагатов Сергій Сагітович,** вчитель історії Черовноцвітської гімназії Михайлюцької ОТГ Шепетівського району Хмельницької області

Зі вступом Червоної армії зимою-весною 1944 р. на західноукраїнських землях боротьба з національно-визвольним рухом стала одним з основних завдань радянського режиму в цьому регіоні. Діяльність радянської репресивно-каральної системи з придушення всяких проявів національної самосвідомості з найбільшою жорстокістю проявилася у процесі безперервних масових примусових виселень, що трактувалися державними і партійними органами влади як «додаткові заходи у боротьбі з бандитизмом». Виселення чи залякування засланням в арсеналі каральних органів було одночасно і засобом покарання, і засобом шантажу не тільки членів Організації українських націоналістів (далі – ОУН) та Української повстанської армії (далі – УПА), а й усього населення, адже саме перебування на окупованій німцями території вважалося не тільки підозрілим, а й провинним. Підкреслюючи особливу недовіру до західних українців, радянський режим придумав категорію «спецпереселенці», до якої потрапляли всі, хто виявив найменшу непокірність й ознаки національної свідомості.

Заради послаблення національно-визвольного руху в Західній Україні радянська влада вдається до каральних акцій проти місцевого мирного населення, звинуваченого у співпраці та співчутті повстанцям. Поштовхом до репресивних заходів стосовно близьких та рідних повстанців стало розпорядження наркома внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) Л. Берії № 7129 від 31 березня 1944 р. в якому двом заступникам наркома внутрішніх справ СРСР С.Круглову, І.Сєрову та наркому внутрішніх справ Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) В.Рясному наказувалося: «Всіх повнолітніх членів сімей засуджених оунівців, а також активних повстанців як арештованих, так і убитих у зіткненнях – засилати у віддалені райони Красноярського краю, Омської, Новосибірської та Іркутської областей, а їхнє майно конфіскувати відповідно

до наказу Народного комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС) СРСР № 001552 від 10 грудня 1940 р.»[1, арк. 4].

Найбільша депортація населення із Західної України відбулася в жовтні 1947 р. Вона увійшла в історію під кодовою назвою операція «Захід».

Мета роботи – на основі архівних матеріалів прослідкувати причини, підготовку та масштаби примусового виселення жителів західноукраїнських областей вглиб СРСР у жовтні 1947 року.

Відповідно до мети було виокремлено спектр завдань:

- опрацювати науково-дослідницьку літературу, архівні матеріали із зазначеної теми та з'ясувати правову базу операції;
- відтворити хід і масштаби депортації жителів західноукраїнських регіонів у жовтні 1947 року;
- дослідити як зберігається пам'ять про ті трагічні часи.

Об'єкт дослідження – історичні процеси та причини проведення масштабної операції з виселення жителів західноукраїнських регіонів.

Предмет дослідження – архівні, науково-дослідницькі матеріали про проведення операції «Захід».

У роботі використані загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез і узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у спробі комплексно, у динаміці розглянути одну з найтрагічніших сторінок в історії західноукраїнських земель.

Хронологічні рамки дослідження – 1940-ві роки XX ст.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання зібраного фактичного матеріалу при подальшому вивченні цього питання, проведенні практичних занять з історії України XX століття, просвітницької роботи серед населення, зміцнення державницьких поглядів, національної свідомості.

21 жовтня 2021 року виповнилось 74 роки каральній операції російської комуністичної влади СРСР проти західних українців, результатом якої стало переселення майже 120 тисяч цивільних осіб Буковини, Волині й Галичини на північ Радянського Союзу.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків.

Влада діяла в «законний спосіб», у неї була своя правова база і аргументація, чому це потрібно зробити для системи, вона не приховувала своїх дій, навіть декларувала їх як акт боротьби з «бандитизмом», як видалення «антирадянських елементів». Ті ж, кого ця біда оминула, але котрі розуміли, що й вони могли бути в списках на виселення, були змушені дистанціюватися від визвольного руху, погодитися на роботу в колгоспі. Бо ця акція мала й завдання стимулювати населення до участі в колгоспах. Кожен мусив коригувати свою поведінку, аби не наражати на небезпеку свою родину.

У ході проведеного дослідження визначено, що операція «Захід» тривала з 21 по 26 жовтня 1947 року і охопила тодішні Волинську, Рівненську, Дрогобицьку, Станіславську (нині Івано-Франківську), Львівську, Тернопільську та Чернівецьку області. Більшість виселених – жінки та діти до 15 років. Вихідці з цих областей направлялись за тисячі кілометрів від України на спецпоселенняу Казахську РСР, Красноярський край, Іркутську, Молотовську, Омську, Челябінську і Читинську області Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки.

Встановлено, що ця акція мала тяжкі наслідки для тих, що тут залишилися, але стала випробуванням на виживання для тих, що потрапили в списки. Багато з них через брак харчів і холод померли дорогою, особливо старші люди та діти. Їхніми буднями стало: щоденне недоїдання, голод, холод, непевність, важка праця, постійний терор і навідування органів, контроль, чи нема контактів з підпіллям.

Лише з розвінчанням культу Сталіна та початком «відлиги» переселенці отримали змогу повернутися на рідну землю. Репресивна система вже не була така жорстка. Тим, що були готові на свій страх і ризик їхати десятки тисяч кілометрів невідомо куди, бо їхні помешкання та майно були конфісковані й передані іншим або знищені, треба було починати

життя спочатку. Це був сміливий крок відчайдухів. А тому це були лише поодинокі випадки, адже за 9 років люди обжилися, почали нове життя, і мало хто був готовий знову зриватися з місця.

В ході написання роботи визначено, що широка громадськість дізналася про саму масову депортацію населення Західної України лише в часи «горбачовської перебудови». Проте вшанування пам'яті жертв цієї трагедії на державному рівні почали відзначати лише з жовтня 2017 року.

Тож, якщо Голодомор, операція «Вісла», депортація кримських татар вже увійшли у свідомість українців, то операція «Захід» залишається для загалу в Україні й тим більше поза її межами terra incognita. А тим часом масштаби цієї акції російських карателів просто разючі.

Отже, ще один злочин радянської влади проти українців має зайняти своє місце у свідомості громадян України. Тому, коли ми вшановуємо пам'ять тисяч українських родин, які більше 70 років тому були депортовані, то мусимо знати правдиві причини, чому це сталося. Бо була тоталітарна система, яка спричинила такі явища і такі наслідки, система, яка відкинула Бога, зневажала людську гідність, і це спричинило величезні жертви. Пам'ятати причини такого явища – це запорука того, що воно не повториться у майбутньому.

КІНЕЦЬ МІФОЛОГІЇ БРАТЕРСТВА РОСІЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДІВ

Лашкіна Софія, учениця 9 кл. Новоайдарської обласної санаторної школи, селище Новоайдар, Луганська область, Україна

Керівник: **Гречишкін Володимир Іванович,** вчитель географії Новоайдарської обласної санаторної школи, сел. Новоайдар

Починаючи з XVII століття Московська деспотія поклала край усім сподіванням українців на очікування дружніх і партнерських взаємовідносин з російськими царями. Першим це зрозумів гетьман Богдан Хмельницький, якому через передчасну кончину не вдалося звільнитися від московської залежності та побудувати козацький суспільний уклад життя на території Гетьманщини. Його наступник Пилип Орлик впорядкував козацькі вольності окремим документом, що стануть своєрідним ідеалом для української еліти. Ці козацькі вольності будуть знищені за короткий час, як тільки на російський престол всядеться німкеня Катерина II [2].

Донський отаман Гнат Некрасов, як і гетьман Пилип Орлик для своїх послідовників залишили головний заповіт: «Ні за яких умов не йти на компроміс із російськими царями». Для історії вони залишили дві унікальні пам'ятки. Ми більше знаємо про «Конституцію Пилипа Орлика», хоча не меншої уваги заслуговують «Заповіти отамана Гната Некрасова», які увібрали в себе 170 статей, що внормували уклад життя козацької спільноти на чужині [3].

Не применшуючи історичне значення Конституції гетьмана Орлика, ми маємо визнати, що вона залишила для українців тільки теоретичні положення про суспільний устрій та традиції козацьких вольностей, а «Заповіти отамана Некрасова», хоч і для невеликої за чисельністю козацької спільноти старовірів, стали основними засадами суспільного козацького життя починаючи з XVII століття і до наших днів. Основний заповіт Гната Некрасова був зведений до інвективи: «Царизму не підкорюватися. При царях у Росію не повертатися», чого чітко дотрималися його нащадки (додаток А) [5].

Дослідження взаємовідносин між українськими гетьманами та російськими царями, починаючи з XVII ст. недостатньо вивчена сучасною українською історіографією. Тому ця тема на сьогодні є актуальною.

Метою дослідження є відтворення, переважно з історичних джерел, найбільш повної картини щодо спроби донських отаманів не підкорюватися московській деспотії на території Середнього Подонцов'я. Подібний підхід здійснюється вперше.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що проведено дослідження боротьби донських козаків з російським царатом на територіях Середнього Подонцов'я, Кубані та Туреччині.

Практичне значення одержаних результатів пошуково-дослідницької роботи полягає у тому, що матеріали доповіді можуть бути використані в навчальному процесі на уроках історії

рідного краю в 6-7-х класах.

Методи дослідження. В роботі було застосовано різні методи як загально- так і конкретно-наукові, зокрема методи порівняння, аналізу і синтезу, класифікації, узагальнення та деякі інші.

У XVII ст. Російська держава почала здійснювати наступ на вольності і привілеї донських козаків, які проживали на території Середнього Подонцов'я. Тут почали з'являлися царські чиновники, які вели розшук втікачів з російських губерній. 2 вересня 1707 року каральний загін полковника Юрія Долгорукова влаштував справжнє «людоловство», він наказав зловити прийшлих втікачів, разом з дружинами, дітьми і повернути їх до своїх колишніх поміщиків. Втікачів заковували у кайдани, а тих, хто намагався чинити спротив — їм таврували обличчя: обрізали носи і вуха. Такої наруги над своїми односельцями, козаки не стерпіли, це їх підштовхнуло до повстання, яке очолив Кіндрат Булавін - Трехізб'янський отаман. Він зібрав на 8 жовтня 1707 року понад 200 козаків-голоти у Горіховому байраці біля Новоайдару і вирушив з ними до Шульгінського містечка, де знищив загін карателів разом з князем Юрієм Долгоруким. У відповідь на це, царський уряд проти повстанців кинув загони козаків і калмиків. У бою на річці Айдар, поблизу містечка Закотне (Новопсковський район Луганської області) повстанці зазнали поразки. Булавін разом з декількома прихильниками втік до Запорізької Січі.

На початку квітня він із Січі разом з повстанцями вирушив до Черкаська, адміністративного і торгівельного центру донського козацтва. 9 квітня 1708 року в бою на річці Лісковатке було розбите військо отамана Лук'яна Максимова і місто Черкаськ майже без бою перейшло у руки повстанців. Максимов і його 5 старшин були страчені, їх майно і церковна казна були розподілені серед повстанців. 9 травня Круг обрав Кіндратія Булавіна військовим отаманом.

Намагаючись припинити рух царських військ на Дон, Булавін відправив на Волгу загони отаманів Г. Некрасова, І. Павлова і Л. Хохлача. 12-13 травня 1708 року ці загони взяли Дмитріївськ, а 26 травня обложили Саратов, але оволодіти ним так і не змогли, вони вирушили до Царицина, який захопили 7 червня.

Загони отаманів С. Драного, Н. Голого і С. Безпалого були направлені на Сіверський Донець, в ніч на 8 червня 1708 року на річці Уразовій розгромили Сумський полк. Для придушення повстанців була створена Російська тридцяти двох тисячна армія під командуванням брата вбитого Юрія Долгорукого, Василя Долгорукого. 2 липня 1708 року російська армія під містечком Тор і в урочищі Крива Лука на Сіверському Дінці знищила повстанські загони С. Драного і С. Беспалого. 7 липня 1708 року верхівка Війська Донського організувала змову і в Черкаську вбили Кіндрата Булавіна – ватажка повстання. Боротьбу із царськими військами продовжували везти окремі загони повстанців з голоти, якими керували донські отамани Н. Голий, Г. Некрасов, С. Безпалий і І. Павлов.

Щоб врятувати учасників повстання від знищення, Гнат Некрасов веде повстанців у вересні 1708 року на Кубань. Дослідники вважають, що «Гнат Некрасов увів з собою на Кубань понад 10 тисяч козаків» [6]. З його відходом починається новий етап визвольної боротьби, який триває до 1737 року. В процесі визвольного руху з царським режимом Некрасов створив стійку козацьку громаду.

Петро І розуміючи, що боротьба козаків за свободу та волю не закінчена, національно-визвольний рух стає більш організованим, він офіційно звертається до султана Константинополя, щоб той видав «злодіїв» Гната Некрасова і його сподвижників (І. Лоскутова, І. Павлова, С. Безпалого) до Росії, але переговори про їх видачу не дали позитивних результатів.

Козаки Некрасова (надалі – некрасовці) облаштувалися на Таманському півострові в трьох містечках: Блуділовському, Голубинському і Чірянському. У 1711 році Гнат Некрасов зібравши великий кінний загін козаків відправився в Саратовську і Пензенську губернії, де підняв селян проти бояр, поміщиків, воєвод. Така «злодійська справа» обурила царя, він наказав Казанському і Астраханському губернатору Петру Апраксіну покарати Некрасова [6]. 29 серпня 1711 року Апраксін з регулярними російськими військами, яіцькими козаками та

калмиками прийшли на Кубань та знищили багато некрасовських містечок.

У 1715 році Некрасов знову організував загін у кількості 40 осіб і послав їх на Дон та в українські міста для запрошення населення до втечі на Кубань. Пізніше він здійснив кінний похід на Волгу, Ведмедицю, Хопер. Дослідник Петро Короленко пише: «Під час походу Некрасов зганяв злість та особливо розправлявся з «домовитими» козаками, які зрадили Булавінське повстання» [6]. Починаючи з 1720 року Некрасов систематично висилав своїх шпигунів на Дон. Їх діяльність була настільки ефективною, що цілі станиці і села піднімалися і йшли на Кубань. Починаючи з 1719 року по 1727 рік з Росії втекло понад 200 тисяч козаків, а з 1727 року по 1741 рік ще - 300 тисяч селян-кріпаків. Після 1737 року походи некрасовців на Дон припинилися у зв'язку із загибеллю Г. Некрасова в бою з царськими військами.

При царювання Катерини ІІ до некрасовців був виданий один наказ – «винищити поголовно». Російська армія з особливою ретельністю із завзяттям переслідувала некрасовців у Камишевих плавнях. На них влаштовували справжнє полювання, оточуючи плавні, каратели підпалювали очерет і спалювали людей живцем.

Про ті часи пізніше козак Мантоєв розповів: «Через очеретові плавні йшли козаки з сім'ями ночами, а слідом наступало російське військо. Якщо дитя заплаче, то матері наказували кинути дитину у воду. Жінки затуляли рота немовлятам і вони задихалися, так мертвих немовлят і несли на руках. Якщо дитина кричала, а мати не віддавала дитину то їх топили разом. Багато людей потонуло у кубанських плавнях, багато матерів зійшли з розуму, коли дітей топили і кидали в воду» [3].

Після підкорення Росією Кримського ханства некрасовці майже всі покинули Кубань і оселились у двох турецьких ареалах на Дунаю, а згодом значна частина з них перебралася в Малу Азію, де поселилася біля озера Мейнос неподалік Егейського моря [6]. Двісті п'ятдесят чотири роки прожили некрасовці на Туреччині. Вони вберегліся від асиміляції з турками, зберегли мову, православну віру, козацькі звичаї, культуру і традиції. Козаки до кінця виконали заповіт Гната Некрасова: «Царизму не коритися, при царях у Росію не повертатися». Так воно і вийшло, після падіння Дому Романових некрасовці вирішують повернутися на Батьківщину. Втім, вона завжди була з ними, вони несли її в собі, ніяк не бажали «здавати» її Російській імперії. Вони повернулися на Батьківщину тільки в 1960-х роках минулого століття і були поселені в Ставропольському краї (Некрасівська громада налічувала 700 сімей), а на свої донецькі і айдарські землі їм так і не дозволили поселитися, і вони знову заснували нові станиці на Кубані.

В лютому 2014 року Російська Федерація, як і раніше Російська імперія, розпочала російсько-українську війну, порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, анексувала Автономну Республіку Крим, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей. У теперішній час кількість жертв в Україні від бойових дій оцінюють від 30 до 35 тисяч. Із них – понад 7 тисяч загиблих (цивільних і українських військових). Майже 1,5 мільйона мешканців Сходу України вимушено покинули домівки. Знищено інфраструктуру окупованих регіонів, понад 27 % промислового потенціалу Донбасу незаконно переміщено до Росії [1].

Для більшості громадян України напад Росії став шоком. Проте російсько-українське протистояння має глибоке історичне коріння. Поглинення України, її матеріальних та людських ресурсів – одна з ключових передумов розгортання російського імперського проекту. Витоки сучасної російсько-української війни можна віднайти в період становлення Російської імперії та її протистояння з українською державою у формі Гетьманщини. Подальший процес становлення та розширення імперської Росії завжди супроводжувався війнами з Україною. Росія прагнула знищити нашу незалежність. Історія стосунків українського та російського народів – це літопис воєн, визвольних повстань українців і послідовної політики русифікації та асиміляції українців.

Збройна агресія – лише один із інструментів війни РФ проти України, останній аргумент, коли всі інші засоби підкорити українців вичерпали себе. Агресія ведеться одразу в кількох вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному. Елементами гібридної війни давно є пропаганда, що базується на брехні,

маніпуляціях та підміні понять і заперечення самого факту війни та участі РФ у ній.

Російські пропагандисти крок за кроком виробляли ідеологічну платформу для агресії. Важливе місце займала інформаційна кампанія, спрямована на послаблення патріотичних настроїв в українському суспільстві, наприклад, через активне використання міфу про спільне минуле, «старшого брата», ностальгії за СРСР, дискредитації українських героїв та української історії в цілому. Росія використовує маніпуляції історією для виправдання і посилення агресії проти України.

Путінська пропаганда постійно намагається спаплюжити імідж України у світі. Кремль всіляко домагається того, аби Захід відвернувся від неї. Тоді Росія отримала би змогу спокійно розібратися з Україною, не боячись санкцій чи інших негативних для економіки Росії наслідків. Кремль всіляко намагається подати те, що відбувається на Донбасі, як громадянську війну. Мовляв, це внутрішній конфлікт України.

Насправді ж головний ворог російськомовних українців – влада в Кремлі. Ніхто не вчинив їм більше підлості та не завдав шкоди, ніж Путін. Адже саме він затіяв війну на території, де найбільша частка етнічних росіян. Він, як і обіцяв в інтерв'ю, підставляв жінок та дітей, аби російські солдати та бойовики могли ховатися за ними.

Якщо Путін і справді бажав би добра етнічним росіянам в Україні, то передусім мав би зупинити свою агресію в Україні. Тож джерело нестабільності в Європі та світі аж ніяк не Україна, не Кавказ та навіть не Балкани. Це джерело – Росія. Досить позбавити її впливу, дати відсіч та поставити на місце – й ситуація в світі одразу піде на поправку [4].

Одним із міфів радянської пропаганди була міфологема братерства російського та українського народів. Відповідно до неї російський народ мав три складові – великоросів, малоросів та білорусів. Гібридна війна Росії проти України істотно дискредитувала ідею братства російського та українського народів. Після початку війни широкий громадський резонанс як в Україні, так і Росії мав написаний російською мовою вірш української поетеси Анастасії Дмитрук «Никогда мы не будем братьями». У тексті вірша йдеться саме про те, що ніколи не було та вже ніколи не буде братерства між народами, це кінець взаємин між українцями та росіянами.

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ БОЇВ ЗА ПЕРЕВІЗЬКІ ХУТОРИ

Денис Жмур, ІІ курс, ДПТНЗ «Покровський ЦППРК» м. Покров Дніпропетровської області
Науковий керівник: **Дерій Зоя Вікторівна,** ДПТНЗ «Покровський ЦППРК» м. Покров Дніпропетровської області.

Чому так «щастить» селищу Перевізькі Хутори? Чим він так «відзначився» у роки війни, що ця земля виявилася густо засіяною вибухонебезпечним залізом, яке нагадує про себе навіть майже через вісім десятків років після закінчення війни.? Чому тисячі солдатів самовіддано боролися за село, яке в ті дні стало критичною точкою всієї Нікопольсько-Криворізької наступальної операції?. Чому вони були готові пожертвувати своїм життям за кілька десятків хат, у які так міцно вчепилася 6-а армія генерала Холлідта?

Говорячи про Нікопольсько-Криворізьку наступальну операцію, варто розуміти, що вона стала частиною цілого ланцюжка грандіозних маневрених битв, які проходили в Україні наприкінці 1943 та на початку 1944-го років. Позаду була Курська битва, ривок до Дніпра, найтяжкі бої з штурму «Східного» валу.

Чисельність радянських військ у Нікополь-Криворізькій наступальній операції становила близько 700 тисяч осіб, а німецького угруповання – 540 тисяч осіб.

Тобто, жодної навіть дворазової переваги в змозі просто не було. 4-го Українського фронтів у період 30 січня – 29 лютого 1944-го року.

Головна роль належала 3-му Українському фронту (командувач генерал армії Родіон Малиновський).

4-й гвардійський механізований Сталінградський корпус, який звільняв цей район, становив рухливу групу фронту і мав завдання розвинути успіх 8-ї гвардійської армії (командувач генерал-полковник В.І. Чуйков і вийти в тил 6-ї фашистської армії – її

Нікопольській групі і перерізати шляхи відходу на захід для її подальшого розгрому

У запеклому бою вночі та вранці 4 лютого противник був вибитий з південної частини Олександрівки, при цьому він втратив три гармати, 42 автомобілі, 13 людей полоненими і близько 370 убитими Вперше пролунали з нашого боку рідкісні постріли 82 міліметрових мінометів із мінометних рот мотострілецьких батальйонів, доставлених мінометниками пішки та у завірюхах.

А з ранку цього дня корпус трьома бригадами почав наступ з Олександрівки та Шолохово на схід для оволодіння марганцевими копальнями імені Серго Орджонікідзе. Передбачалося, що надалі 15-та механізована та 36-а танкова бригади розвинуть наступ на Нікополь, а наша бригада в районі Перевізьких Хуторів переріже автомобільну та залізниці, що пов'язують Нікопольське угруповання з Апостоловим. Марганцеві копальні, що мали велике народногосподарське значення, треба було захопити раніше, ніж ворог підірве їх.

Отримана в середині дня 5 лютого звістка про взяття 8-ю армією важливого залізничного вузла Апостолово дуже втішила. Це означало, що 6-та гітлерівська армія втратила не тільки головну базу постачання, але виявилася роздвоєною, причому над її Нікопольським угрупованням нависла небезпека оточення.

З самого початку наступу на хутори ми зустріли не лише чисельну, а й вогневу перевагу фашистів. Організований вогонь вели три дивізіони артилерії. Вогневі точки ми могли придушувати лише вогнем танків, оскільки у гітлерівців тут не було протитанкових знарядь. Розрахунки 8-ми мінометів 82 мм, що прибули пішим порядком, принесли по 10 хв, тому стріляли рідко.

Потроїв НП на дамбі, що захищала відстійник, ми в тумані невеликого дощу, що йшов з перервами, побачили вражаючу картину. Грейдерна дорога Апостолово-Нікополь на ділянці, що переглядається – мости на річці Базавлук – Перевізька балка була заповнена в кілька рядів автомобілями, мотоциклами, знаряддями на причепі, візками. Ця армада, рухаючись на захід, застрягла в бруді; лише зрідка рухалися вози з кіньми та гусеничні тягачі.

Маючи справу з 3-ою гірничо-стрілецькою дивізією, що раніше була на плацдармі південніше Нікополя (на лівому березі Дніпра), ми зрозуміли, що ворог відводить з плацдарму тили, прикривши відвід 3-ї гірничо-стрілецькою дивізією, а скоро рине на захід і бойовий склад. Атаку бригада розпочала о 15-й годині і лише до 20-ї години підійшла до Перевізських Хуторів на 500 метрів.

І тут розпочалася контратака численної піхоти супротивника; протягом години їх відбулося три. Наприклад, 3-й мотострілковий батальйон контратакували до 600 осіб фашистів; вони були добряче п'яними. На відміну від попередніх днів фашисти тут, боячись оточення, билися з люттю приречених. Тим більше, що цього дня 8-ю гвардійською армією було взято Апостолово. Бригада відійшла на кордон з якого почала атаку

Тут загинув комбат майор Василь Дмитрович Глазков, грамотний, досвідчений та вольовий командир. З пів оточення батальйон вивів старший ад'ютант старший лейтенант В.В. Межуєв, який особисто знищив 3-х гітлерівців. Від полонених дізналися, що Перевізькі Хутори обороняють 2 полки. 3-я стрілецька дивізія і на схід - ще одна піхотна дивізія. Так почалися запеклі бої корпусу у цих хуторів, що залишилися особливо пам'ятною віхою в історії корпусу, що тривали до 10 лютого. Через перевагу противника надалі корпус наносив атаки зазвичай ночами.

6 лютого. Корпус продовжив атаки Перевізьких Хуторів, а 13-та бригада відбила атаку піхотного полку гітлерівців. На ранок 7-го лютого було всього 0,2 боєкомплекти боєприпасів. По 10-11 снарядів на танк, 30-40 набоїв на автомат і карабін, і 60 – на кулемет. А у ротах мотострілецьких батальйонів залишалося по 20-40 людей. Лівіше корпусу, на північний схід від Соцгорода, вийшли частини 57-ї гвардійської стрілецької дивізії 8-ї гвардійської армії

У ніч з 7-го на 8-е лютого 13-а та 14-та бригади знову атакували супротивника на Перевізьких Хуторах, увірвалися на околицю села, але контратакою гітлерівців із втратами було відкинуто.

Вранці 8-го лютого надійшла інформація про взяття Нікополя військами 3-ї гвардійської армії 4-го та 6-ї армії 3-го Українського фронтів . А колони гітлерівців, що відходять, ставали

все щільнішими. Гітлерівці вже палили техніку, що застрягла, і підпалювали села, а в нас – мало сил і боєприпасів, щоб завадити цьому.

У ніч з 9-го на 10 лютого корпус досяг деякого успіху. Він наступав трьома мехбригадами, причому 13 мехбригада залишалася на лівому фланзі корпусу. До 24-ї години 13-та і 14-та бригади оволоділи центром Перевізьких Хуторів, а 15-та на захід підійшла до грейдера. Рух колони гітлерівців перемістився на залізницю.

Вранці 10 лютого корпус здав позиції 57-ї гвардійської стрілецької дивізії, а сам був перекинутий під Апостолово для відображення контрудара кількох фашистських дивізій, у тому числі однієї танкової, що прагнули повернути собі цей великий залізничний вузол.

Як бої за копальню ім. Орджонікідзе(нині м. Покров) коштували німецькому командуванню прориву у Корсунь-Шевченківському казані? У широкій історіографії маловідомий той факт, що бої за маленькі гірницькі селища та станцію Апостолове під час Нікополь-Криворізької наступальної операції прямо позначилися на підсумках так званого Корсунь-Шевченківського котла. До нього потрапило близько 60 тисяч дивізій вермахту (24 т д) повинна була прорвати кільце блокади. Саме у відображенні цієї атаки брала участь 13-та механізована бригада, коли її терміново перекинули під Апостолове.

На війні дуже рідко вдається досягти «чистої перемоги» та повного розгрому супротивника. І, на жаль, Нікополь-Криворізька наступальна операція не стала винятком. Природно, її можна вважати великим успіхом – було звільнено величезну територію, повернуто марганцеві копальні, що мають стратегічне значення. На жаль, перехопити тили відходу нікопольського угруповання не вдалося: ні сил, ні боєприпасів у корпусу не вистачало.

Проте корпус змусив супротивника здійснити поспішний відхід – без техніки, без артилерії, залишити запаси матеріальних засобів до 12 гітлерівських дивізій. У разі бездоріжжя вирішальну роль переможних діях корпусу зіграли танки. Наші славні Т-34, хоча їх було менше половини до штату, важко, але всюди пройшли. А гітлерівські танки та самохідки застрягли, залишилися на полях та дорогах на південь та захід від Нікополя. У ході операції було розгромлено 12 ворожих дивізій, зведених потім до бойових груп, а ще 4 втратили своє важке озброєння та автотранспорт, зазнали великих втрат у людях. Наш 4-й механізований корпус відіграв важливу роль у цьому успіху.

Він знищив 2556 солдатів та офіцерів, 22 танки, 504 автомашини, 78 гармат та мінометів, узяв у полон 1590 солдатів та офіцерів, захопив 1860 автомашин, 560 коней, 27 гармат, 9 складів та інше майно.

Свій внесок зробила і 13-та гвардійська механізована бригада. Вона знищила понад 850 солдатів і офіцерів, 9 танків, понад 80 автомашин, узяв у полон 343 людини, захопила 8 гармат, 329 автомашин, 12 тракторів, 130 коней, близько 120 возів, різних складів – 6.

Втрати у бригади значно менше, ніж у фашистів. Але біль втрат - 163 загиблих, у тому числі 25 офіцерів. Вони, відважні патріоти, лежать у братських могилах Перевізьких Хуторів – 77 осіб, Олександрівці – 47, у місті – 15. Із163 людей 139 загинули в районі Перевізьких Хуторів, міста та Олександрівки.

За цю операцію корпус був нагороджений Орденом Червоного прапора, а 14-та гвардійська механізована та 36-а гвардійська танкова бригада – отримали почесне найменування «Нижньодніпровських».

Велика кількість воїнів була нагороджена орденами та медалями.

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

ЯН ПОТОЦЬКИЙ – ПЕРШИЙ ІСТОРИК ПОДІЛЛЯ

Харлан Софія, вихованка гуртка «Історично-мистецьке краєзнавство Вінниччини», учениця 8 класу Ліцею №2 м.Немирова Немирівської міської ради
Керівник: **Братусь Вікторія Володимирівна,** керівник гуртка «Історично-мистецьке краєзнавство Вінниччини» ВОЦТСКЕ

Велична наша Україна! Разом із назвою країни завжди виникають асоціації: незалежність, суверенність, воля, свобода. Звичайно, цей синонімічний ряд можна продовжити, адже впродовж багатьох століть ці слова-символи стали виїмковими для становлення нашої країни. Ми свято вшановуємо пам'ять про національних героїв, які стояли біля витоків державності, адже їхні імена викарбовано не золотими літерами в історії нашого народу, а самою кров'ю і потом. На превеликий жаль, ми дуже мало знаємо про «неофіційних», «невизнаних» героїв, які щиро переймалися долею України та вболівали за її визнання як держави ще в далекому минулому. Виявляється, необов'язково бути українцем за народженням, аби дбати про добробут і розквіт країни.

У даному дослідженні йтиметься про першого історика Поділля - Яна Потоцького, який народився 8 березня 1761 року в селі Пикові Вінницької області на колишній Брацлавщині. Ще у ранньому дитинстві хлопчик продемонстрував надзвичайні здібності, адже мав чудову уяву, гарно малював, багато читав, запам'ятовував великий обсяг матеріалу, був наполегливим і допитливим - це все в майбутньому, ймовірно, і визначило подальшу його долю. А доля була для Яна не лише яскравою і успішною, а й примхливою.

У дванадцять років Ян Потоцький за бажанням батьків, Юзефа Потоцького та Анни Терези Оголінської, відправляється до Швейцарії, де в університетах Люзани та Женеви він одержує блискучу освіту. Ще з юних років марить жагою до мандрівок. Тому не дивно, що відвідує почергово Грецію, Францію, Сербію, Угорщину, Іспанію, Мальту, Туніс, Марокко, Туреччину, а в зрілі роки ще й інші країни: Єгипет, Китай, Монголію, Османську імперію.

З часом молодий Потоцький вивчив досконало кілька мов. Він читав в оригіналі грецьких та римських класиків. Повсякденною і рідною для Яна Потоцького була французька мова. Польською мовою він володів поверхнево. Довготривале перебування в Україні спонукало до вивчення української мови.

В 1779 році він бере участь в поході Мальтійського ордену проти піратів Середземномор'я. Наслідком цих мандрів стали репортажі, які друкувались в європейських газетах і принесли йому гучну славу. Повернувшись у 1788 році до Польщі, він стає знаменитим. Саме Ян Потоцький зі своїм другом французом, Жан-П'єром Бланшаром, першим піднявся у цій країні в небо на повітряній кулі, що у той час було дуже ризиковано і небезпечно. Від польської шляхти його обирають депутатом сейму і він пропонує різні реформи, щоб уникнути поділу Польщі.

У вересні 1788 р. Я. Потоцький заснував у Варшаві друкарню, яку назвав «Вільна», в якій видавав проекти і писання політичні, які відмовлялися прийняти інші друкарні. При топографії, яка діяла у власному палаці Потоцького, граф відкрив ще й громадську читальню. Політична діяльність графа була лише нетривалим епізодом у його житті.

В 1790 році Ян Потоцький в Парижі вступив до лав якобінців, опинився на барикадах Великої Французькою революції.

У 1793 році Потоцького прийняла російська цариця Катерина II.

У 1802 році Потоцький видав книгу «Коротка історія народу Росії», яка сподобалася царю Олександру I, і він запрошує автора до Петербурга на службу в Міністерство іноземних справ. У 1805 році очолює делегацію вчених до Китаю.

У 1806 році він організовує дипломатичний демарш проти наполеонівської Франції. Після підписання Тільзітського миру Потоцький залишає державну службу.

З 1811 року постійно проживає в с. Уладівка, де завершує написання книги «Рукопис,

знайдений в Сарагосі», яка відразу стала літературною сенсацією.

Перу Потоцького належить 5-ти томне видання «Дослідження Сарматії». У 1792 він видає 4-томник «Історичні та географічні матеріали про Скіфію, Сарматію та слов'ян». У 1796 році - «Археологічний атлас Європейської Росії». У 1805 році – «Давня історія Подільської губернії».

Більшість своїх творів Ян Потоцький писав французькою мовою, і його книги нині стали бібліографічною рідкістю. Ще за життя граф дістав визнання як видатний історик, талановитий письменник, географ і археолог, природознавець мандрівник, мовознавець і політичний діяч. За наукові досягнення Ян Потоцький був обраний дійсним членом Російської академії наук, почесним доктором Московського університету. А цар Олександр I нагородив званням таємного радника та орденом Володимира 1-го ступеня. Його заслуги перед наукою не замовчує жодна енциклопедія світу. Не забуваємо і про те, що Ян Потоцький є видатним ученим сходознавцем, мандрівником, географом, етнологом, істориком, першовідкривачем археології, засновником славістики.

Багатогранність таланту Яна Потоцького не обмежується вище згаданими фактами. Чим саме його постать значима для України? Що стало рушієм для написання даного дослідження?

Під час тематичної екскурсії містом члени гуртка відвідали приходський костел Святого Йосипа Обручника, який є сьогодні не лише сакральною пам'яткою, а й справжньою окрасою міста Немирова. Від екскурсовода дізнаємося, що після тривалої експедиції Ян Потоцький повернувся на Поділля, де у 1799 році одружився з донькою Станіслава Щенсного Потоцького, а для немирівчан це особлива постать, адже він зробив для нашого міста неоцінений подарунок. Саме граф Станіслав Щенсний замовив італійським архітекторам проект і профінансував будівництво костелу Святого Йосипа Обручника, який і сьогодні є головною архітектурною домінантою Немирова.

Ян Потоцький неодноразово бував присутнім на будівництві визначної споруди і щиро захоплювався майстерністю немирівських будівничих, які вправно опрацьовували класичні деталі. Ці спогади збереглися в особистих щоденникових записах графа.

Очевидним залишається і той факт, що така високо ерудована людина, як Ян Потоцький, високо освічений, прогресивний, передових поглядів на життя, не міг оминути увагою навчальний заклад у нашому містечку. Це була Немирівська чоловіча гімназія - осередок просвітництва та культури Подільської губернії - учбовий заклад, що вів свій початок від корпусу для шляхетної молоді. Повертаючись до життя гімназії сімдесятих років XIX століття, можна згадати відвідини високих визначних осіб і церковних ієрархів. І все ж, візит Яна Потоцького став найвизначнішим для учнів та педагогів, про це свідчить запис у книзі «Историческая записка о Немировской гимназии», яку написав викладач латини Сергій Григорович Стрибульський у 1888 році. Ця книга видана в Немирові в друкарні С.Я. Брантамана і сьогодні зберігається у шкільному музеї. Знаходимо таке свідчення: «Ян Потоцький був приємно здивований знаннями учнів, але був обурений муштрою, яку застосовували до гімназистів. Також граф виявив бажання взяти участь у пожертвуваннях на утримання бідних учнів.»

У 2019 році члени гуртка «Історично-мистецьке краєзнавство Вінниччини» стали ініціаторами створення музейної кімнати «Не забувайте незабутнє». Одна з експозицій буде присвячена життєпису Яна Потоцького, що дасть можливість сучасникам переосмислити роль видатних постатей минулого, навіть не українців за народженням, які посильною працею зробили неоціненний внесок для України.

То що ж зробив Ян Потоцький для України? І чому нам варто про це знати?

Виявляється, що Ян Потоцький неодноразово згадує слов'янські народи, їхні звичаї, традиції, особливості мови, - і про це є ґрунтові дослідження не в одній його науковій праці. Адже саме його знахідки започаткували славістичну науку, що визначало подальший поступ лінгвістики, випередивши засновників мовознавства. Водночас граф детально вивчав стародавні пам'ятки, знаходячи все нову і нову інформацію про слов'ян. По великому рахунку, Ян Потоцький був першим у слов'янській археології, адже зібрав усі витяги зі старовинних

хронік, мемуарів та інших літературних пам'яток, які стосувалися будь-якого слов'янського племені. Перший том усієї збірки з 42 книг вийшов у 1793 році. Своєрідним підсумком дослідницьких подорожей став щоденник Яна Потоцького, який було надруковано у 1795 році. У цій праці було описано безліч вказівок на слов'янські пам'ятки, що висвітлювали релігійну систему стародавніх слов'ян і водночас допомагали реконструювати давні слов'янські назви місцевостей.

Три роки поспіль Ян Потоцький проживав у Тульчині та Демидівці поблизу Немирова. Є припущення, що саме в цей період він готував до видання «Первісну історію народів Росії з повним розглядом всіх місцевих народів, традицій та націй». У Петербурзі він почав писати історію окремих губерній Російської імперії - фактично так і зародилася українська історична регіоналістика. Слід також зазначити, що зацікавлення Потоцького історією не мало ідеологічного підтексту, адже для нього це була просто земля предків, тому що Брацлавське воєводство було рідним з народження. У багатьох своїх працях Ян Потоцький обстоював автохтонність слов'ян і їх значний вплив на світову цивілізацію.

Саме у «Фрагментах історій та географії Скитії, Сарматії та слов'ян» Ян Потоцький доводив, що українці цілком окремий народ. А також називав українців прямими нащадками племен, на основі яких утворилася Київська держава - Русь. І неможливо не згадати нариси Потоцького з давньої історії Волинської та Подільської губернії, де він розглядав ці регіони в єдності з іншими українськими землями, а також не підтримував панування над ними Литви, Росії чи Речі Посполитої. Він перший, хто в літературі зумів систематизувати і проаналізувати пам'ятки цих земель, висвітлити і науково обґрунтувати їх ранню історію. По суті це були перші праці з давньої історії України, з яких і розпочалося ґрунтове дослідження нашого регіону.

Дуже шкода, але, на жаль, ми, українці, нічого про ці факти не знали, адже постать Яна Потоцького залишалася у далекому минулому. З Інтернет-мережі можна дізнатися, що 2015 рік ЮНЕСКО оголосила роком Яна Потоцького до 200 річниці з дня його смерті. Добре, що пам'ять про цю надзвичайну людину "реставрували" європейці. Безпечно, і наш внесок є вагомим щодо відновлення пам'яті про Яна Потоцького, який щиро вірив у незалежність нашої держави та високо цінував мову, звичаї, традиції та обряди українського народу.

Ян Потоцький лише за останні півсотні років був повернутий із забуття до культурного життя насамперед Польщі, Франції, Іспанії, Бельгії та інших країн. З перспективи двохсот років Потоцький виявився близьким для сучасних ідеалів Європи й світу: глобалізм, мультикультуралізм, толерантність. Завдяки проєвропейським настроям, що з них починалася остання наша революція у 2014 році на Майдані незалежності у м. Києві, зацікавлення цим безумовним європейцем і умовним українцем/поляком докотилося й до України. Для даної пошукової роботи є дійсно поважні підстави: Ян Потоцький народився і помер в Україні, досліджував її ранню історію, час від часу сюди повертався, тут писав свої твори.

АДАМ КИСІЛЬ – ВІДОМИЙ ДИПЛОМАТ, МЕЦЕНАТ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Мацишин Уляна, учениця 8-А класу Луцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №13, вихованка гуртка «Моя маленька Батьківщина» КЗ «Волинський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради»

Мацишин Марія Ярославівна, керівник гуртка «Моя маленька Батьківщина» ЦНПВТК

Козацька доба – великий період в історії України, який дав Батьківщині багато славних імен. Одним з них був Адам Григорович Кисіль – найвидатніший український діяч Речі Посполитої, дипломат, меценат та великий громадський діяч.

Сподвижник і друг Петра Могили, Адам Кисіль засновував монастирі, храми й підтримував братства, фінансував школи й заохочував здібних студентів, зміцнював кордони і відбудовував замки. І завжди, навіть у часи найбільших загострень, залишався захисником козаків перед королем і сеймом Речі Посполитої. Його дипломатична діяльність зробила

постать Адама Кисіля суперечливою ще за життя. Адаму Григоровичу Кисілю, який безперечно мав всі задатки стати великим державником, судилася гірка доля офіційно забутого ще за життя політичного зрадника і невдахи. І тільки народна пам'ять, як завжди, змогла розставити все на свої місця.

Актуальністю дослідження є оцінка діяльності Адама Кисіля у призмі сучасності, аналіз архівних документів та народних переказів, для виправдання зрадництва великого дипломата. Мета роботи полягає у вивченні життєвого шляху, громадської та дипломатичної позиції Адама Григоровича Кисіля у розрізі сучасних досліджень та аналіз фактів, які підтверджують його вагому роль у розбудові Української держави.

Родовід Адама Кисіля веде свій початок від київського воєводи Светолда. Генеалогічне дерево роду свідчить, що дід Адама Кисіля, Гнівуш, мав трьох синів – Григорія, Павла та Гавриїла. Павло та Гавриїл були вбиті в прусській експедиції. Третій син, Григорій, займав посаду помічника судді у Володимирі. Замолоду брав участь у московських війнах. При королі Стефані Баторії він служив польним секретарем (секретар військового штабу), був тяжко поранений і потім жив на Батьківщині, користуючись авторитетом і повагою. Одружений був з Феодорою-Терезою Єфросинією Лазарівною Іваницькою і мали двох синів – Адама та молодшого Миколу (1605-1651), яких називали «Кисілі з Брусилова», бо мали історичне коріння з Брусилова Київського воєводства Речі Посполитої.

Адам-Мефодій Григорович Кисіль народився 1600 р. у селі Низкиничах (нині Володимир-Волинського району Волинської області). Сім'я Адама Кисіля була збіднілого шляхетського роду. Батьки виховували синів на релігійних засадах, навчаючи основам історії, культури та права. Як син заможного землевласника-шляхтича Адам Кисіль близько 1610 року, в десятирічному віці, залишає батьківський дім і їде вчитися в Академію у місті Замостя (тепер територія Польщі) – один з перших вищих навчальних закладів Центрально-Східної Європи. Юнак став добре освіченим: розвинув природний дар оратора, вільно володів польською, слов'янською, латинською мовами, добре знав історію, що в подальшому допоможуть йому в кар'єрі. Закінчивши академію 1616 року Адам, за прикладом заможних землевласників Польщі і Волині того часу та своїх предків, іде на військову службу, на якій був більше десяти років.

Розпочавши військову службу з найнижчих командних посад, незабаром звернув на себе увагу своїми знаннями та вміннями короля Сигізмунда III Вази, бо саме із цього часу почалося його піднесення.

Першим дипломатичним завданням Адама Кисіля було представляти короля на православному соборі в Києві, який покликаний був покласти край ворожнечі між православ'ям та унією та зазнаючи величезного тиску і навіть погроз, ініціатори собору Іов Борецький і Петро Могила змушені були відмовитися від ідеї об'єднання. Тоді вперше Адама Григоровича звинуватили в зраді.

Тоді ж, очевидно, і почалося зближення Кисіля з майбутнім митрополитом Петром Могилою. Обидва діячі вважали неприпустимим застосування зброї у внутрішніх конфліктах. Упродовж усього свого життя і Кисіль, і Могила були прихильниками мирних угод. Вони сподівалися досягти процвітання України просвітництвом і поступовим упровадженням ідей гуманізму.

Згодом, коли забувся розбрат Київського собору, Кисіль входить в політичну еліту Речі Посполитої. Він мав величезний авторитет і вплив на козаків, у ньому вони бачили свого союзника і заступника перед королем і сеймом. Першим делікатним завданням стало його направлення в Луцьк, де, використовуючи військову силу, ім'ям короля він відібрав Жидичинську архімандрію з монастирем і маєтками в греко-католиків і підпорядкував її православному єпископу.

Невдовзі Адам Григорович був відзначений королем за вагомі результати у переможних військових діях на чолі двадцятитисячного війська козаків під час Смоленської війни 1632-1634 рр. та визнав його авторитет у запорожців, призначивши верховним комісаром у справах козацтва.

Здавалося, мрії про внутрішній мир були як ніколи близькі до здійснення. Петро

Могила, друг і соратник Кисіля, утвердившись на митрополичій кафедрі, розпочав підготовку до організації автокефальної церкви – Українського патріархату, спроможного примирити православних і греко-католиків; нещодавно створений Могилянський колегіум указом короля отримав правовий статус, який в подальшому став Києво-Могилянською академією; відкрилися школи у Вінниці й Кременці; відновлювалися Свята Софія Київська й Крупицький монастир. Саме завдяки Адаму Кисілю у 1632 році вдалося повернути київській митрополії Софійський собор, захоплений уніатами.

За життя Адам Кисіль був одним із засновників і благодійником Києво-Могилянської академії, постійно надавав матеріальну допомогу Гощанському Михайлівському монастирю та православній школі, що містилася при ньому і підпорядковувалася Києво-Могилянській академії. Також Адам Кисіль сприяв книгодрукуванню, просвітництву та будівництву. За час свого життя Адам Кисіль, як ревний захисник православ'я, побудував три монастирі: два – на Волині, третій – на Чернігівщині.

Повсюди панувало невдоволення. Вибухали повстання, після яких у 1637-1638 рр. прихильники миру практично повністю втратили вплив на процеси всередині країни. Петро Могила змушений був відмовитися від ідеї українського патріархату, Адам Кисіль втратив довіру козаків і склав із себе повноваження головного комісара.

У наступне десятиліття громадська діяльність Адама Григоровича отримала новий, дипломатичний, напрям. Спершу його було обрано до комісії з розмежування Київського і Чернігівського воєводств. З 1641-го, уже як сенатор і Чернігівський каштелян брав участь у комісії з визначення «вічних» кордонів між Річчю Посполитою і Московським царством. У 1646-му він очолив Велике посольство в Москву.

І на всіх цих посадах Адам Кисіль залишався вірним своїм принципам миру. Він попереджав королівський двір про підступність східного сусіда, який планував початок нової загарбницької війни, користуючись невдоволенням православних підданих.

Повстання Богдана Хмельницького для Адама Кисіля виявилося останнім актом його особистої драми. Знову призначений головним комісаром у справах козацтва, він спробував примирити сторони конфлікту. Але ненависть, що панувала в країні, була настільки величезною, що будь-кого, хто заговорював про злагоду, підозрювали в зраді.

Як останній шанс сприйняв Адам Григорович свою посаду київського воєводи. Вагомим досягненням його дипломатичної діяльності на той час були успішні переговори з Богданом Хмельницьким; домовленість про спільні дії з митрополитом Сильвестром Косовим, наступником Петра Могили; розроблення програми скасування унії та возз'єднання православних і греко-католиків. У цілому 1650 рік знову дав крихку надію на мир.

Однак сейм, що зібрався в грудні, не затвердив мирних ініціатив Кисіля. У повітрі запахло великою війною. Кисіль опинився посеред двох вогнів, хоча робив усе можливе для збереження миру.

Останні місяці життя Адама Кисіля пройшли в Бересті (територія Білорусі), де відбувся відомий сейм з залагодження українсько-польського конфлікту. Разом з литовськими магнатами Янушом та Альбрехтом Радзивіллами Адам Кисіль стояв на позиції компромісу. Річ Посполита опинилася в складному становищі навесні 1653 року, адже зв'язки Богдана Хмельницького з Москвою, Молдавією, Валахією, Царгородом, Кримом як ніколи загрожували війною. На червень 1653 року польський король очікував війни, в якій аж ніяк не відчував себе переможцем.

Передчуваючи близькість смерті, Адам Кисіль написав 1 травня 1653 р. заповіт (тестамент з особистим підписом воєводи і, що цінно, відтиском печатки, оригінал якого нещодавно виявив відомий дослідник, доктор історичних наук Олег Однороженко), згідно з яким наказував себе поховати на Батьківщині в родовому селі Низкиничах, й основну частину свого багатства лишав своїй дружині Анастасії-Христині Богушівні Гулькевич (Кисіль). Адам Кисіль був одним із найбагатших магнатів у Речі Посполитій, а під кінець свого життя володів 65 населеними пунктами.

У Бересті 3 травня 1653 року, під час дебатів після сейму, вимучений подагрою, київський воєвода й сенатор Адам Кисіль помер. Поцінування його заслуг відбулося якось

непомітно через складну політичну обстановку. Тіло великого дипломата було перевезено на Волинь у родовий маєток Низкиничі, де за заповітом, й поховано в підземеллі Свято-Успенської церкви, котра була споруджена на кошти воєводи на території Низкиницького монастиря і освячена, за переказами місцевих жителів, самим Петром Могилою. Поховано Адама Кисіля в саркофазі, призначеного для його рідного брата Миколи, про що свідчить напис на ньому «Микола з Брусилова. Черкаський. Синіцкий. Староста. Полковник».

Після смерті бездітного Адама Кисіля благодійницею Низкиницького монастиря стала його дружина Анастасія, з якою він прожив спільно 26 років. У 1659 р. Анастасія померла, і згідно з духовним заповітом ктитором монастиря стала племінниця Адама Кисіля – Олена (Іларія) дочка брата Миколи Кисіля. В 1662 р. Низкиницький маєток знаходиться в оренді і занепадає. З ліквідацією унії в 1796 р. Низкиницький монастир та монастирська Свято-Успенська церква були закриті.

В міжвоєнні роки церкву грабують, порушуючи спокій мецената. Після варварського відкриття саркофагу з нього зникають клейноди і золотий жезл покійного. 1962 року войовничі атеїсти вчинили погром церковного майна. Першою жертвою став скульптурний надгробний пам'ятник Адама Кисіля – витвір мистецтва XVII ст. Комуністичні варвари XX ст. за допомогою ломів скинули його на підлогу. Від удару портрет-фігура розколовся на дві частини. Церковні книги та іконостас також були пошматовані. У підземеллі, де знаходилася труна-саркофаг з прахом Адама Кисіля, комуністи знищили родові герби, що прикрашали саркофаг і сильно пошкодили його. Кістки воєводи вандали розкидали по підлозі, а черепом грали футбол (з розповідей місцевих жителів). Церква села Низкиничі була сплюндрована. У 1969 р. двері Свято-Успенської церкви села Низкиничі були знову відчинені завдяки клопотанням селян цього краю. Ентузіастом у цій справі був протоієрей Панкевич Мелентій Іванович та родичка Адама Кисіля в молодших поколіннях Ольга.

28 жовтня 1997 року рішенням Священного Синоду УПЦ на святій Низкиницькій горі, як в давні часи, знову відновлюється чернече життя. Виконуючим обов'язки намісника було призначено ігумена Афанасія (Ковальчука). Він був першим будівничим відновленої обителі. 26 березня 2000 року намісником монастиря став ігумен Вікентій (Мазур). Завдяки ігумену відреставровано труну-саркофаг, у якій покоїлись кістки Адама Кисіля, його брата Миколи та ще трьох осіб, відновлено герби славного роду, і майже знищені батальні сцени на його стінках. Фрагмент саркофагу з Свято-Успенської церкви в Низкиничах, зберігається у колекції Волинського краєзнавчого музею, риза з родової церкви Кисілів, яку подарував Адам Кисіль монастирю у Низкиничах, зберігається у Національному музеї історії України в м.Києві і експонується в основній експозиції та підписана як «Риза з родової церкви Адама Киселя. XVII ст.».

Також до наших днів збереглись три портрети Адама Кисіля. Перший був написаний для Максаківського монастиря і зображав воєводу у повний зріст (копія зберігається у фондах Чернігівського історичного музею ім. В.Тарнавського). Два інші портрети знаходяться на Волині. Один з них зберігається нині у фондах Волинського краєзнавчого музею і експонується у Художньому музеї, який знаходиться на території Луцького замку. Третій портрет Адама Кисіля, що дійшов до нашого часу, скульптурний. Знаходиться він в Свято-Успенській церкві села Низкиничі. Це поясний мармуровий бюст, який зображує Адама Кисіля у латах і залізних рукавицях, з перначом у лівій руці, увінчаного шатром із родовими гербами воєводи. У 2018 році представники Польщі відреставрували погруддя Адама Кисіля.

Цікавим для дослідження є надгробок відомого діяча. На нижній дошці під скульптурним зображенням Адама Кисіля у Низкиницькій церкві досі зберігся вельми цікавий напис. Зроблений він латинською мовою з коротким описом заслуг покійного: *«Перехожий! Зупинися, читай. Цей мармур говорить про славного потомка роду Светолда, славу і опору держави – Адама з Брусилова Кисіля, що був каштеляном чернігівським, потім воєводою брацлавським і київським, мужа, що відзначився у боях твердістю та далекоглядністю. Переможця в боях при Сигизмунді, а в часи Владислава – уславленого у справах проти Москви. Будучи послом у Москві, він умовив царя дати клятвене заручення на вірність укладеному договору про приєднання до королівства Сіверського князівства; як правитель його, зі славою*

підтримував у ньому порядок. Відзначився під Хотином проти турків, у Прусії проти шведів. В кількох справах проти повсталих козаків змусив їх вклонитися королю Яну Казиміру... Життєва нитка перервалася на Брестському сеймі. Я (говориться від імені жінки Адама Кисіля Анастасії – авт.) *бажала, аби ти знав, що люди пам'ятають про це. Плач про втрату цього знаменитого мужа, котрого оплакую разом з його достойними громадянами, хай буде пам'ятником тобі... 3 травня 1653 року. Смерть прийшла на 53-му році життя. Прощай...».* Дошку на надгробку зробила жінка Адама Кісіля Анастасія, яку теж поховано в Низкиничах у Свято-Успенській церкві в 1659 році.

Адам Григорович Кисіль (1600-1653) – не просто великий українець, дипломат і політик. У XVII столітті він був єдиним православним шляхтичем, що зміг стати сенатором Речі Посполитої. Волинський магнат Адам Кисіль переймався болючою проблемою – вирішенням релігійного питання, що постало перед православними і греко-католиками, а згодом, в часи козацько-селянських повстань, на його плечі звалилася іще важча ноша – бути посередником між польським королем Яном Казимиром та Богданом Хмельницьким. Від виважених кроків Адама Кисіля залежала доля України та Польщі, зрештою, й сам хід історії. Однак дипломатична місія великого українця, який весь час, по суті, стояв між двох вогнів, так і не знайшла належної оцінки...

Славетне ім'я Адама Кисіля сьогодні, як ніколи, потребує уваги. Пошуки порозуміння між двома могутніми націями Речі Посполитої – поляками та українцями – були в основі діяльності Адама Кисіля (дана дипломатична ситуація і насьогодні не втратила актуальності). Факти життєвого шляху Адама Григоровича Кисіля, зібрані матеріали про його роль у дипломатичній діяльності між Україною та Річчю Посполитою, архівні документи, перекази та легенди свідчать, що у народній пам'яті Адам Кисіль залишив світлу пам'ять про себе як хорошу людину, громадського діяча, щирого патріота своєї держави і є доказом того, що він ніколи не був зрадником, а завжди прагнув миру і процвітання рідної землі.

Сьогодні, згадуючи великого державного діяча, дипломата, мецената Адама Кисіля ми, разом з тим, вшановуємо пам'ять усіх видатних постатей, які відіграли велику роль у розбудові Української держави.

НАЧАЛЬНИК ШТАБУ ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ. БАЗАВЛУЦЬКИХ ПЛАВНІВ

Ларін Максим, II курс, ДПТНЗ «Покровський ЦППРК» м. Покров Дніпропетровської області.
Науковий керівник: **Дерій Зоя Вікторівна,** вчитель історії, «Старший викладач» ДПТНЗ «Покровський ЦППРК» м. Покров Дніпропетровської області

У кожному суспільстві є свої люди-стержні. Саме навколо них, природжених лідерів, сильних духом та характером завжди розгортаються головні події. Саме таким був Андрій Платонович Бородай. Природа нагородила його всім. Силою, розумом, хоробрістю та почуттям відповідальності. Такі люди народжені для того, щоб бути лідерами, щоб зробити щось велике та справжнє. Андрій Бородай був саме такою людиною. Його брат, Федір Платонович Бородай по-справжньому завдячує йому життям. Коли маленький Федір захворів на запалення, Андрій Бородай (на той момент студент Дніпропетровського інституту фізкультури) за лічені години на лижах подолав десятки кілометрів і на руках відніс молодшого братика до лікарні, змусив лікарів надати невідкладну допомогу.

Жорстоким випробуванням і школою життя майбутнього героя стала Фінська війна 1939-1940 року. Студентів-спортсменів інституту терміново перекинули на фронт для створення лижних батальйонів. Вчорашнім школярам довелося пройти жорстоку школу боїв із досвідченими фінськими лижниками та диверсантами. «Брат розповідав після повернення страшні історії. Якось їхня група розвідників увійшла до покинутого села і в одному з будинків почула крики і плач дитини. Коли кілька бійців увійшли до будинку, то побачили немовля у дитячому візку. Адже хлопці не звірі були і взяли дитину на руки. І в цей момент пролунав вибух, і всіх розірвало на шматки. Міна була закладена прямо під колискою ... Згодом вони часто стикалися подібними мінами-пастками. Будь-які двері доводилося відчиняти за допомогою довгої мотузки, щоб не підірватись», – розповідає Федір Платонович.

Фінська війна стала жорстокою та кривавою школою для Андрія Бородa. Вони вчилися виживати у поєдинку з досвідченими та добре підготовленими фінськими бійцями. Навчилися знаходити і знищувати снайперів-зозулі. Навчилися добре стріляти і влучно вражати будь-яку мету.

Федір Платонович згадує розповіді брата: «Фіни були добрими фахівцями та вояками. Наприклад, брат з повагою розповідав, як вони вміли дуже добре йти від вогню, швидко перекочуватися снігом і змінювати позицію. Наші бійці стріляють в одну точку, а він перекотився і вже б'є з іншого місця. Причому незабаром наші помітили, що фінські автоматники б'ють з автомата так званим хрестом (прострілюючи велику зону), не даючи шансів нашим бійцям вціліти. Незабаром наші солдати також навчилися стріляти таким чином. Ще помітили, що фінські лижники дуже швидко піднімалися на гору засніженими пагорбами. Поки наші ледве-ледь видерлися на пагорб «ялинкою», то фін уже йшов. Придивилися, а у фінів лижі виявилися підбитими якоюсь шкірою і тому не ковзали назад. З того часу фінські лижі стали одним із улюблених трофеїв радянських бійців. Ще одним бажаним трофеєм були фінські автомати Суомі дуже схожі на наш майбутній пістолет-кулемет ППШ. На війні брат отримав контузію. Під час бою фін кинув гранату у групу наших солдатів. Андрій відбив її саперною лопаткою. Граната відлетіла і вибухнула вже у повітрі. Але брата вона таки зачепила. Він потім у шпиталі лежала. Через контузію він уже не зміг стати акробатом».

Він повернувся додому, привізши з собою в подарунок братові шкільні зошити зі справжнього фінського паперу, справжньою екзотикою того часу. Повернувся з контузією та жахливими спогадами, які хотів швидше забути. Але він ще не знав, що вже кілька років йому знову прийде взяти до рук зброю та застосувати отримані на фінській війні смертоносні навички.

22 червня 1941 року. Почалася війна. В цей час Андрій Бородай працював учителем у селі Саксагань неподалік Кривого Рогу. Військове керівництво залишило його, як людину, яка має військовий досвід, для підпільної роботи. З початком війни він тренував місцевих десятикласників воєнної справи, готував до підпільної роботи. Вони чекали на німецького десанту і залягли за залізничним полотном біля траси. І раптом замість парашутистів з'явилися німецькі мотоциклісти, бронемашини, колона танків. Андрій Бородая зрозумів, що вплутуватися в бій не можна, щоб не занапастити хлопців і заборонив відкривати вогонь. Він розумів, що таке війна і наказав пацанам сховати зброю, розходитись із села і чекати вказівок. Іти треба було й самому. Але як? Андрій Бородай пішов на ризик. Адже він досконало володів навичками влучно стріляти та працювати ножем-фінкою. Це навички стали фатальними для самотнього німецького мотоцикліста.

Переодягнувшись у форму вбитого німця, Андрій Бородай просто дорогами, якими йшли німецькі колони, поїхав у рідне село Базавлук. Щоб приховати сліди, мотоцикл утопив на водоспаді біля села Тік. Переодягнувшись у цивільний одяг, прийшов додому… Вже вдома разом із другом Леонідом Кухтіним організував підпільну організацію. Щоб уникнути викрадення до Німеччини, він разом із Леонідом Кухтіним влаштувався працювати на шахти копальні ім. Орджонікідзе. Через дефіцит робочої сили німці не виганяли до Німеччини тих, хто був потрібен для роботи на руднику. До того ж, формально після контузії Андрій Бородай вважався інвалідом (хоча інвалідом він був тільки на папері). Підпільники саботували роботу шахт, псували техніку та інвентар, робили диверсії, збирали зброю, рятували радянських військовополонених та робили багато іншого. «У селі багато поліцаїв знали, чим займається брат. Але навіть поліцаї «здати» його боялися. Він їх одразу попередив, що якщо хтось здасть хоч когось із підпільників чи їхніх рідних – висітиме на анкерному стовпі. І він не жартував», – розповідає Федір Бородай. Вони поступово готувалися до масштабного збройного виступу. У травні 1943 року керівники підпільних груп, серед яких був і Андрій Бородай, зустрілися у плавнях та домовилися про створення партизанського загону. Командиром загону став мешканець села Кут (нинішнє Мар'янське) Герой Радянського Союзу та досвідчений командир Макар Лукич Ткачов. Андрія Бородая було призначено начальником штабу загону. З червня 1943 року, коли партизанський загін розпочав активні бойові дії для німців настало справжнє пекло. Вже під час першої бойової операції у червні 1943-го партизани повністю знищили

ворожий саперний підрозділ (було вбито 20 німців,

Згодом підпільники Базавлука встановили зв'язок з іншими підпільними групами різних населених пунктів (Кута (Мар'янського), Нікополя (так звана група Хлястикова), копальні ним Орджонікідзе та іншими). Налагоджувався зв'язок, групи почали проводити спільні операції, збирати та передавати розвіддані. , спалено автомашину, захоплено кулемет, п'ять автоматів та іншу зброю). У серпні 43-го група партизанів підірвала залізничний міст на перегоні Підстепова-Ток. В цей же час інша група партизанів зірвала будівництво мосту з Лапинки на Кам'янку (знищено 15 осіб охорони). У вересні було влаштовано засідку та знищено коменданта села Покровське та 15 осіб охорони. На початку листопада на дорозі Воронцовка- Малі Гірла знищено німецьку автоколону (знищено 4 вантажні автомобілі та 20 німецьких солдатів). Тактика партизанів була простою та ефективною – засідка, ураганний вогонь, підбір трофеїв та швидкий відхід.Полонених не брали. Андрій Бородай брав безпосередню участь у багатьох цих та інших операціях. Тільки тепер, на відміну від фінської війни, він був диверсантом. Жорстокий досвід фінської війни не пропав даремно, він разом із бойовими товаришами знищував ворога. Знищував швидко, ефективно та безжально.

Про історію партизанського руху нашої місцевості можна написати захоплюючу книгу. Але це тема окремого дослідження. Зазначимо, що за час своєї діяльності, партизани нашого краю знищили понад 1000 ворожих солдатів (у тому числі 50 офіцерів), кілька танків та бронемашин, пустили під укіс 5 поїздів, підірвали 3 мости, спалили 10 вантажних та 7 легкових автомобілів, 1 баржу та 1 катер, скоригували два нальоти радянської авіації (зокрема на Нікополь та аеродром Великої Костромки). І це буквально за 6 місяців активної діяльності загону! Звісно, що німці почали психувати.

3 грудня 1943 року розпочалася операція зі знищення партизанів. Проти загону, що налічує близько 700 осіб (з яких половина була беззбройних) було кинуто 8 тисячне угруповання карників! До її складу входило 3 тисячі вершників калмицького кавалерійського корпусу, власівці, частини регулярних німецьких військ та жандармерії. А ще 8 танків, 50 бронемашин, артилерія та авіація. Жорстокі бої тривали протягом грудня тривали протягом грудня. 23 грудня 1943 року залишки партизанського загону (близько 150 осіб) з району Малих Гірл (Херсонська область) розбилася на готельні групи та почала прориватися з плавнів. Однією із семи груп командував Андрій Бородай…

«Андрюша прийшов уночі, втомлений, замерзлий. Мати сховала його на кухні, засипавши гарбузами. Я вранці до нього, питаю, що і як. А він на мене так подивився і сказав: «Федька, лише 18 людей вивів…». Його загін був так званою групою прикриття, яка прикривала відхід інших, у тому числі й поранених. Їх постійно переслідували загони карателів. Його загін був так званою групою прикриття, яка прикривала відхід інших, у тому числі й поранених. Їх постійно переслідували загони карателів. Брат розповів, що їх повинен був чекати човен, за допомогою якого вони повинні були переправитися через річку Скарбна (русло цієї колись швидкої та глибокої річки зараз приховано Каховським водосховищем). Але коли вони дійшли туди, човна не було. Адже зима, вода холодна, але льоду на воді не було. Брат розповів, що вони побачили човен на іншому березі. Робити було нічого, він уплав (!) переплив річку і дістався човна. Подивився – а воно= дірка. А наші йому кричать, щоби все одно він її тягнув на їхній берег .Андрій вплав доштовхав човен до берега і вже там від холоду і виснаження знепритомнів ... ».

У цьому й був увесь Андрій Бородай. Тільки тренований спортсмен узимку у крижаній воді зміг переплисти річку та врятувати товаришів. Коли він прийшов до тями його вже відтирали, а інші партизани рвали одяг і затикали їй дірки в човні. На цьому човні вони й перейшли по одному. Далі вони мали перейти полотно залізниці, що йде з Нікополя на Кривий Ріг, по якій відходили німецькі ешелони. Вона старанно охоронялася німцями. Через кожні п'ятсот метрів стояли вартові. Брат розумів, що для того, щоб прорватися, треба без шуму зняти двох вартових, коли вони перетнуться в одній точці. І сказав про це бійцям. Достатньо було одного пострілу і групу виявили б. Вартових вдалося зняти по-тихому, і група Андрія Борода зуміла прорватися. Партизани поховалися на будинках у родичів (села Базавлук, Слов'янка та інші) і стали чекати на прихід радянських військ.

2 лютого до села Базавлук увійшли радянські війська. У небо злетіло кілька різнокольорових ракет. Андрій Бородай зрозумів, що означають ці сигнальні ракети, взяв свій автомат і пішов на зустріч. Це був передовий загін танкістів 8-ї гвардійської армії Василя Чуйкова. Танки зайшли на міст через річку Базавлук густо обліплені автоматниками. Я одразу зрозумів, що це наші. Німці в паніці тікали. Всього через міст пройшли лише 3 танки. Вони пішли у бік Струм кар'єру, щоб відрізати німцям шлях до відступу. Але назад повернувся лише один танк, на якому не було жодного десантника. Незабаром він пішов. Німців теж не було», – згадує Федір Платонович.

Склалася парадоксальна ситуація – у звільненому селі не було жодного радянського солдата. На війні таке трапляється. Але було ясно, що невдовзі німці почнуть відхід з району Токовського «Вони зібрали всіх пацанів, дівчат, жінок, старих, роздали всім зброю, яку всюди валялося дуже багато. Розставили нас де треба. Розповіли, що і як треба робити. Я на той час уже вмів стріляти, брат показав, як користуватися гранатами. Німці лізли хмарами. Андрюша вдень сказав, щоб ми стріляли якомога менше, тільки прицільно. Зате вночі ми стріляли майже безперервно, кидали гранати, щоби німці думали, що в селі знаходяться наші регулярні війська.

Саме тоді Андрій Бородай разом із ще одним жителем села К. Венгером організував загін самооборони з місцевих жителів, щоб не дати німцям прорватися. Може, через це німці й побоялися прориватися. Так ми протрималися три чи чотири дні. А потім уже остаточно прийшли наші», – каже Федір Бородай. Звичайно, залишитися вдома і працювати в особливому відділі було великою спокусою. Адже це був фактично вибір між життям та смертю. Але Андрій Бородай був солдатом своєї країни та свого народу. А справжній воїн не може покинути їх у такий момент. І він зробив свій вибір – пішов воювати до регулярної армії…

Федір Платонович зізнався, що брат із самого початку не хотів працювати у спеціальному відділі. Він не хотів бути суддею і катом навіть для тих, хто цього заслуговував. Він пішов воювати, пішов на захід. Воював у складі легендарного першого Білоруського фронту, пройшовши численні криваві битви 1944-1945 років. Потім додому почали надходити листи. Андрій Бородай не розповідав рідним про жахіття війни.

І ось село звільнено. Андрію Бородаю пропонують залишитися в особливому відділі, заарештовувати зрадників та зрадників. Хто скаже «чому б не погодитися»? Ти віддав свій військовий обов'язок, чесно бився з ворогом у партизанському загоні. Був ще один важливий момент – зв'язкова загону Людмила Кравченко чекала на дитину. Його дитину. Здавалося б, навіщо йти на війну, де тільки кров та смерть? Залишися вдома, дочекайся народження сина. Залишся жити!

Звичайно, залишитися вдома і працювати в особливому відділі було великою спокусою. Адже це був фактично вибір між життям та смертю. Але Андрій Бородай був солдатом своєї країни та свого народу. А справжній воїн не може покинути їх у такий момент. І він зробив свій вибір – пішов воювати до регулярної армії. Писав, що живий і здоровий, просив писати йому частіше. І нарешті написав батькам про дівчину, яка чекала від нього дитину. Просив назвати сина Леонідом, на честь загиблого друга Леоніда Кухтіна. І раптом листи припинилися.

А потім у сім'ю прийшла «похоронка», в якій сухою та казенною мовою повідомлялося, що «ваш син Андрій Бородай загинув смертю хоробрих 28 січня 1945 року в боях за польським містом Познань». До кінця війни залишалося три місяці.

Про життя та подвиги Андрія Бородая справді можна зняти захоплюючий фільм. Але крім героїчного пафосу та гордості ця історія сповнена болю. Болі батьків, які не дочекалися свого сина з жорстокою війною. Болі Федора Бородая, який ніколи не побачив свого брата «Андрюшу» (він досі називає так того, кому зобов'язаний життям). Болі дівчини, яка стала вдовою, так і не ставши дружиною. І біль сина, який ніколи не бачив свого батька. Говорячи про свого батька, Леонід Андрійович Бородай не може стримати сліз:-.

«У 60-х роках туристичною путівкою я потрапив до Польщі. Потрапив із єдиною метою – побувати на могилі батька. Приїхав до Познані о третій годині ночі. Практично

відразу знайшов меморіальний комплекс, де було поховано солдатів, які загинули в боях за Познань. Адже там було оточене потужне німецьке угруповання і бої були дуже жорстокі. Що мене відразу вразило, то це ідеальна чистота і на всіх могилах горіли свічки. Супроводжував мене місцевий студент Яцек Палкевич. Він навчався в університеті, нашу мову знав і там гідом підробляв. Коли я розповів йому, навіщо приїхав, він був уражений. .... Він серед ночі вмовив адміністрацію комплексу нас пропустити до братніх могил, покласти квіти та вінки. Ми з ним тоді дуже подружилися. Коли я повертався на Україну , він проводжав нас і плакав. Отак я на могилі батька побував. Що ще запам'яталося, так це величезний монумент, де трьома мовами - польською, французькою, та українською були вибиті наступні слова «Перехожий, обернись. Вклонися цій землі. Ми загинули за цю землю».

ГЕНЕРАЛ АРМІЇ ГЕНАДІЙ ОБАТУРОВ

Лустова Галина, ІІ курс, ДПТНЗ «Покровський ЦППРК» м. Покров Дніпропетровської області.
Науковий керівник **Дерій Зоя Вікторівна,** ДПТНЗ «Покровський ЦППРК» м. Покров Дніпропетровської області.

Початок лютого традиційно асоціюється з роковинами визволення території нашого міста від фашистської окупації. Час безжальний і невблаганний. Вже зовсім скоро в живих не залишиться нікого з тих людей, які у далекому 1944 році брали участь у жорстоких боях за безіменні висоти та невеликі селища гірничого краю. Залишаться лише братські могили та імена, висічені на гранітних плитах. Про війну нагадуватимуть лише офіційні заходи кілька разів на рік та повідомлення від МНС про те, що «там-то знайдено черговий снаряд, міна, граната».

Документів, які писали компетентні офіцери, які розуміють загальне розміщення сил, що мають доступ до архівних даних. Одним із таких документів, що зберігся у міському краєзнавчому музеї ім. Миколи Занудька стали спогадами унікальної людини – генерала армії Геннадія Обатурова.

Геннадій Іванович особистість справді легендарна. Виходець із простої селянської сім'ї був призваний до Червоної Армії за власним бажанням у жовтні 1935 року. Закінчив Орловське бронетанкове училище ім. Фрунзе

Танк був підбитий у бою 11 липня, сам Обатуров тяжко поранений та обгорів у танку. Понад три місяці лікувався у шпиталі.

У вересні 1942 був призначений начальником штабу 239-ї танкової бригади у складі 11-ї армії Північно-Західного фронту, а в жовтні 1942 став заступником командира танкового полку в цій бригаді. Був двічі поранений, у тому числі у бою 17 лютого 1943 року настільки важко, що провів у шпиталі майже 8 місяців.

Після лікування був направлений на південну ділянку радянсько-німецького фронту. З жовтня 1943 року на посаді начальника штабу 13-ї гвардійської механізованої бригади 4-го механізованого корпусу.

Воював на Південному, 3-му та 4-му Українських фронтах. Відзначився у Мелітопольській наступальній (був поранений вчетверте), у Нікопольсько-Криворізькій та Березнего-Снігурівській наступальних операціях. 13 березня 1944 року, після загибелі полковника Щербакова, прийняв командування того ж 13-го гв. мехбригадою, а вже 17 березня 1944 року був уп'яте поранений. Після одужання брав участь у Яссо-Кишенівській операції, будучи начальником штабу бригади.

Восени 1944 року знову виконував обов'язки командира цієї бригади, на чолі якої брав участь у Белградській та Будапешській наступальних операціях. Закінчив війну у Словаччині. За три роки війни нагороджений сімома бойовими орденами та медаллю «За бойові заслуги». Був 5 разів поранений! Після війни продовжив службу. Взяв безпосередню участь у придушенні так званого «Угорського повстання» 1956-го року, яке зараз підносить як боротьбу з «комуністичним режимом», але насправді було лише профашистським заколотом.

У січні 1979 року був направлений у В'єтнам як Головний військовий радник при М О Соціалістичної Республіки В'єтнам. Військове звання генерал армії йому присвоєно 19 лютого

1979 року. Після війни продовжив службу. Взяв безпосередню участь у придушенні так званого «Угорського повстання» 1956-го року, яке зараз підносить як боротьбу з «комуністичним режимом», але насправді було лише профашистським заколотом.

У січні 1979 року був направлений у В'єтнам як Головний військовий радник при М О Соціалістичної Республіки В'єтнам. Військове звання генерал армії йому присвоєно 19 лютого 1979 року.

Незабаром після його прибуття до В'єтнаму почалася китайсько-в'єтнамська війна. На чолі оперативної групи Обатуров негайно прибув у зону бойових дій і за свідченням учасників тих подій, дуже вплинув на в'єтнамське командування та політичне керівництво у керівництві бойовими операціями. Зіграв велику роль у тому, що китайський наступ був зупинений ще в прикордонних районах з великою шкодою для наступаючих. У наступні роки, крім допомоги у переоснащенні та реорганізації Збройних сил В'єтнаму, займався створенням Збройних сил Лаосу та Кампучії (нинішня Камбоджа).

З грудня 1982 - начальник Військової академії ім. Фрунзе. З серпня 1985 - військовий інспектор-радник Групи генеральних інспекторів МО СРСР. З січня 1992 року – у відставці.

Написав докладні відверті мемуари про свій бойовий шлях у роки Великої Вітчизняної війни, які за його життя не були опубліковані (нині їхній текст викладено на сайті «Генерал армії Обатурів»). Крім того, в різні роки життя вів щоденник, в якому містяться особисті оцінки найважливіших подій, у яких він брав участь, та багатьох найбільших воєначальників, щоденник опублікований на тому ж сайті.

Як можна зрозуміти навіть із короткої біографії, Геннадій Обатуров людина була неординарною, а її реальних бойових подвигів вистачило б не на одне життя.

Але як генерал армії виявився пов'язаний із нашим Орджонікідзе та саме Перевізськими Хуторами? Дуже просто. У 1944 році саме Геннадій Обатуров був начальником штабу 13-ї гвардійської танкової бригади, яка у складі механізованого корпусу генерала Танасчишина взяла безпосередню участь у боях за наше місто.

У 1994-му році його було запрошено в Орджонікідзе на святкування 50-ї річниці визволення міста та став одним із тих ветеранів, якому було присвоєно звання Почесного громадянина міста.

Очевидно, що тоді бойовий генерал підготував розширену версію своїх спогадів про боях за місто. І у нашому музеї зберігся цей документ. Його важливість полягає в тому, що він містить докладну інформацію про бої з розбивкою за датами, кількістю особового складу підрозділів та інших даних.

Це не просто хаотичні спогади рядового бійця, а оцінка бойового офіцера, який розумів загальне завдання радянського командування, мав доступ до наказів і документів.

Ці спогади справді унікальні, оскільки дозволяють зрозуміти та оцінити весь масштаб подвигу наших солдатів. Які по непролазному бруду, при найжорстокішому дефіциті боєприпасів, палива та продуктів рухалися вперед. Геннадій Обатуров далекий від бравурних оцінок про «повний розгром» німецького угруповання на Нікопольському плацдармі. Але він аргументовано пояснює, чому все вийшло саме так, а не інакше, чому йшли також жорстокі бої за згадані Перевізські Хутори. Це спогади справжнього професіонала війни та справжнього солдата. І те, що він знайшов сили написати ці спогади, стало ще одним подвигом. Ці спогади дозволяють зберегти пам'ять людей, які у ті лютневі дні 1944-го року звільнили наше місто.

Геннадій Обатуров пішов із життя 29 квітня 1996-го, лише через 2 роки після присвоєння йому звання «Почесного жителя Орджонікідзе».

Якби не його спогади, то багато тих трагічних і героїчних подій січня-лютого 1944-го року назавжди зникли б з пам'яті історії.

Війна поняття у певному сенсі метафізичне. Якщо говорити про хронологію, то Друга світова війна вже незабаром стане історією, коли підуть з життя її останні учасники та свідки. Але її невидимий слід залишається у ментальній пам'яті нашого народу.

ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ: ВІД ЗБИРАЧА БАТЬКІВСЬКОЇ СПАДИНИ ДО ПЕРШОГО РУСЬКОГО КОРОЛЯ

Інін Михайло, здобувач освіти 8 класу Гречаноподівського ліцею Криворізького району Дніпропетровської області

Данило Галицький – один із найяскравіших історичних діячів Середньовіччя. Він був першим в історії українського народу легітимним і визнаним в Європі королем.

В історію українського народу він увійшов як збирач давньоруських земель, правитель Галицько-Волинського князівства, великий реформатор, далекоглядний політик і природжений дипломат. До того ж, Данило першим серед давньоруських князів спробував покінчити із залежністю від монголо-татарських завойовників. Він заклав основи давньоукраїнської держави, яка проіснувала півтора століття.

Майбутній перший руський король з'явився на світ у 1201 році в родині київського князя Романа Мстиславовича. Відомо, що саме князь Роман, через необхідність спільної боротьби проти зазіхань Польщі та Угорщини, у 1199 році зумів об'єднати Волинь і Галичину в одне князівство. Створена ним Галицько-Волинська держава трималася переважно на сильній особистості князя і вже цим була приречена на розпад після його смерті.

У 1205 році Роман Мстиславович загинув в битві з польським князем Лешеком Білим. Смерть князя була великою катастрофою для держави. Вдова Ганна залишилася з двома малолітніми синами Данилом 3-х років та Васильком 1-го року. Почалася 40-річна боротьба за престол, в якій сусіди розривали державу на шматки. Розгорілися чвари між князями, боярські інтриги, посилилося чужоземне втручання.

Ганна із синами мусила тікати спочатку до Володимира, а потім під захист польського короля.

А що ж Данило, син Мстислава? 18-річний Данило, звичайно, плекав надії повернути собі батьківський престол. Його підтримують волинські бояри, міський патриціат. У 1219 році молодий князь визволив від поляків Берестейщину та Забужжя, а в 1225 році відвоював Луцьк і Пересопницю та розпочав боротьбу з ворожим йому галицьким боярством. Нелегка це була боротьба. Проте він спирався на міське населення, яке завжди його підтримувало.

Данило поєднує воєнні засоби – вдалі операції проти угорських та польських військ - з дипломатією, використовуючи суперечності між супротивниками.

Молодий, але вже досвідчений полководець, спочатку здійснює масштабну військову реформу. Він у перший давньоруській історії організовує піше, добре оснащене військо. Своє регулярне піше військо князь Данило зібрав із жителів міст, селян, які завжди підтримували його батька і самого князя у боротьбі проти бояр.

У цей час Данило Романович уже пильно стежив за просуванням хрестоносної хвилі на Схід. Князь відчував, що рано чи пізно Русі-Україні доведеться зустрітися з цим лихом.

У 1236 році мазовецький князь Конрад «пожалував» загону мечоносців, що був у нього на службі Дорогочин, хоч той йому і не належав. Це місто завжди входило до складу Волині і здавна було своєрідними воротями на Захід у торгівлі між Руссю-Україною та європейськими державами.

1238 року Данило вирядився з військом на Дорогочин, здобув місто і взяв у полог магістра лицарів Бруна.

Розгром, завданий лицарям під Дорогочином, виявився для них наскільки дошкульним і повчальним, що вони більше ніколи не зазіхали на західноруські землі.

Так, 1238 рік стає знаменним для князя Данила. Об'єднання Галицько-Волинського ксязівства, поширення влади князя на Київ. Однак боротьба за Галичину на цьому не закінчилася, вона триває до 1245 року.

У часи збирання Данилом батьківських земель руським землям загрожувала нова небезпека – з азіатських степів сунули монголо-татари. Сплюндрувавши у 1237-1238 рр. Південно-Східну Русь, полчища хана Батия навалилися на Південно-Західну Русь. Тому ця навала стала для Данила випробуванням його якостей полководця та правителя.

У період монгольського нашестя Данило Галицький перебував в Угорщині та Польщі, де намагався створити антимонгольську коаліцію. Після повернення його чекали значні руїни

та людські втрати, а також чергове зіткнення з боярами, які запросили на престол чернігівського Ростислава Михайловича. Здобувши у 1245 р. перемогу у битві під Ярославом над військами князя Ростислава, Данило остаточно утверджується як правитель Галицько-Волинської держави. Таким чином, тільки рішуча перемога влітку 1245 року поклала кінець 40-літній війні Романовичів за спадщину.

Зміцнення влади та самостійна політика Данила викликали невдоволення Батия, і він висловив претензії на Галицьку землю. Обговоривши із братом Васильком ситуацію, князь вирішив поїхати на зустріч з ханом й у жовтня 1245 р вирушив до Орди.

Прибувши до Орди, князь Данило, поклявшись на вірність Батию, не збирався надто довго дотримуватися цієї присяги. У той же час ханський ярлик захищав його від претензій на його територію не тільки з боку князів-суперників, а й агресивних західних і північних сусідів. Правитель скористався новою атмосферою політичної стабільності, щоб почати економічне відродження своєї держави.

У своїй зовнішній політиці князь намагався дотримуватися європейського вектора.

В пошуках союзників у боротьбі проти монголо-татар Данило вступив у контакт з Папою Римським. Князь звернувся до глави католицької церкви з проханням зібрати слов'ян на хрестовий похід проти ординців. В 1246 році папа Інокентій IV запропонував Данилові Романовичу свою опіку і з'єднання руської церкви з Римом для спільної боротьби з ворогом. Сподіваючись на допомогу, Данило згодився на коронацію. В грудні 1253 року в місті Дорогочині він прийняв корону з рук папського легата (посла) королівські регалії – вінець, скипетр і корону. Надалі в літописах Данила називали вже не князем, а королем.

Коронування та надання Галицько-Волинському князівству статусу королівства значно підвищило авторитет української держави в Європі.

Але після Дорогочинської коронації ані Папа, ані інші європейські правителі ніякої допомоги проти татар не надіслали. Данило припинив відносини з Римом і вступив у відкрите протистояння із Золотою Ордою. Наприкінці 1254 р. Данило Галицький перейшов у наступ проти хана Куремси, який намагався захопити територію краю. У результаті рішучих дій руських військ вдалося відвоювати у монголо-татар землі вздовж Південного Бугу, Случі та Тетерева. У плани руського короля входило визволення й міста Києва, але перешкоджали напружені сторінку з Литвою.

Замінивши слабкого Куремсу на досвідченого Бурундуя, Золота Орда у 1258 р. розпочинає новий наступ. Монголо-татарський воєначальник Бурундай, який прибув у Галицько-Волинське князівство на чолі великої армії, зажадав від Данила знищити укріплення, збудовані навколо міст. Не маючи сил для захисту, князь був змушений віддати наказ про руйнування Володимира, Луцька, Львова, Крем'янця, Данилова та інших міст. Тільки Холм не скорився і залишив свої фортифікації. Саме в цьому місті від душевних переживань та серйозної хвороби у березні 1264 р. помер король Галицько-Волинської держави – Данило Галицький.

Данило Галицький не зміг визволити Галицько-Волинське князівство з-під опіки ординської неволі, але й татари не змогли зруйнувати зміцнілу за його правління державу.

Літописець дав таку оцінку галицько-волинському князеві: «Сей же король Данило був князем добрим, хоробрим і мудрим, який спорудив городи многі, і церкви, і оздобив їх різноманітними прикрасами, і братолюбством він світився був із братом своїм, Васильком. Сей же Данило був другим по Соломоні».

У пам'яті нащадків Данило Галицький залишився як правитель, який подавав приклад єднання заради великої мети – утвердження державності. Об'єднана ним в XIII ст. держава зіграла вирішальну роль в історії України. І найбільша заслуга Данили полягає в тому, що він був патріотом своєї землі.

Українська історикиня Н.Полонська-Василенко захоплюється його воєнними поглядами, високо оцінює державні й дипломатичні здібності : «З Данилом зійшов з історичного кону один з найвидатніших володарів України, талановитий, самовідданий, освічений. Загальні обставини не дали йому довести до кінця справу піднесення України, але, незважаючи на всі перешкоди, він багато зробив у цьому напрямку. Він зібрав усі землі, що

ними володів Роман, створив із них з допомогою Василька могутню державу, з якою рахувалися сусіди, яку визнавав за поважну папа. Своїм коронуванням він затвердив її становище як королівства, як гідної спадкоємиці традицій Київської держави, і уможливив майже на 100 років її існування. Данило, незважаючи на тяжку мови постійної війни, зумів зламати боярську опозицію і творити державу на нових началах. Галицько-Волинська держава зайняла почесне місце серед європейських держав; її міста викликали здивування, її армія доходила до Каліша та Оломунця, її військова тактика здобула славу. Наважаючи на тісні зв'язки із Західною Європою, культура, закони, література, релігія Галицько-Волинського князівства залишалися українськими.»

Таким чином, Данилу Галицькому вдалося зібрати батьківську спадщину, зміцнити кордони своєї держави та підвищити її міжнародний авторитет.

НЕСТОР МАХНО - ПРОВІДНИК АНАРХІЗМУ В УКРАЇНІ

Гарницька Сабіна, Грибук Вікторія учениці 10-В класу Наукового ліцею Житомирської політехніки
Науковий керівник: **Геча Олена Анатоліївна,** вчитель історії Наукового ліцею Житомирської політехніки

Державотворчі процеси України – складне, та часто неоднозначне питання.

Зараз відновлюється справедливість, по новому звучать великі імена багатьох видатних діячів.

До їх числа належить ім'я Нестора Махна. Зараз його часто порівнюють із Спартаком, Робін Гудом, Че Геварою та українським Устимом Кармелюком, адже у 29 років він зумів організувати 100-тисячну армію і розпочав перший у світі експеримент зі створення анархістського суспільства.

Прагнення українського народу до незалежності, бажання його вирватися з лап хижака, часто породжували дивовижні погляди та бачення майбутнього України. Часто вони були унікальними. Саме таким і був рух під проводом Н. Махна, який дістав назву «махновщина». За усіх анархістських заяв форма вільних махновських рад була спробою створення нової української державної моделі. Безперечно, ця модель заслуговує на особливу увагу, адже аналогів їй не існує.

З одного боку селянський український анархізм, а махновський рух зокрема, трактували ідею національної незалежності як боротьбу за свій повіт, село, хутір, боротьбу за власне самоврядування, за свої місцеві права і закони. Заперечення самої ідеї держави відштовхнуло Н. Махна і його рух від усвідомлення необхідної боротьби за українську політичну незалежність.

Неоцінений державотворчий потенціал махновщини. Анархізм - суспільно-політична течія, що прагне до максимально можливого визволення особистості, виступає за негайне знищення будь-якої державної влади стихійним бунтом мас і створення федерації дрібних автономних асоціацій виробників і споживачів (союзи громад). Мета анархізму — створення вільної організації суспільства з інститутами громадського самоуправління, яке обходиться без влади людини над людиною. Анархізм пропагує бездержавність.

В 1917-1921рр. анархізм був широко поширеним та став ідейною основою багатьох селянських рухів, особливо махновщини. Для більшості простих селян того часу анархізм означав звільнення від недосконалої системи влади, «влади міста», яка збирала податки, примусово забирала людей в армію.

Українські анархісти боролися проти всіх влад - німецьких окупантів, української держави, білогвардійців, більшовиків (з останніми періодично укладали тактичні союзи). На початку 1920-х років всі анархістські рухи в Україні були розгромлені більшовиками.

Світоглядною парадигмою Нестора Махна була, як відомо, анархія, «безвладний лад». Нестор Махно адекватно відображав інтереси і прагнення українського селянства.

Саме ідеали, устремління Н. Махна підкреслюють і віковічні прагнення українського народу до свободи.

Махновська ідеологія визнавала існування української надії і користувалася термінами

"Україна" та "українці", прихильно ставились до впровадження шкільного навчання "материнською" мовою. Навіть, махновська російськомовна преса часто друкувала матеріали на теми української історії та літератури.

Починаючи з 1919 р. махновці само ідентифікували себе як українців. Це відбилося у назві їх військової організації - Революційна повстанська армія України. В ідеології руху існувала специфічна ідея української самостійності. Пропонувалась інакша форма реалізації народного суверенітету. Н. Махно стояв на позиціях самовизначення України як окремого економічного організму, розташованого на певній географічній території, на відміну від підходу до України як до географічної території, населеної людьми переважно української національності.

Події 1918-1921 рр. трактувалися Н. Махно не інакше як "Українська революція". Це процес, під час якого "російська революція на Україні" перетворилася на революцію "Українську".

З літа 1919 р. успіхи в Україні російських військ і зростаюча самоіндетифікація народу все сильніше підводили Н. Махна до думок в українському напрямку. При об'єднанні з григор'євцями ще чулися анти петлюрівські випади. Але вже через два дні потому від РПАУ до уряду УНР був надісланий делегат з метою налагодження контакту, що говорить скоріше про бажання зберегти політичний імідж, ніж про дійсні наміри.

До пошуку нових союзників штовхала і махновська ідея "єдиного революційного фронту". Її не сприйняття а боку РКП/б/ це змусило махновців зректися ідеї. Першим партнером в її рамках став Н. Григор'єв (УПСР), проте, як відомо, ненадовго. Передане телеграфом повідомлення про вбивство Н. Григор'єва, Н. Махно закінчив небаченим до цього серед махновців гаслом: "Хай живе Українська незалежна Соціалістична Радянська республіка!" Це був заклик до конгломерату українських соціалістичних партій. До їх підтримки і звертались тепер махновці.

Прискоренню українізації сприяло різке збільшення в таборі РПДУ числа українських культурних працівників. Евакуювавшись з захоплених денікінцями територій, вони мандрували в повстанських обозах. З іншого боку, влітку 1919 р. в армії були відсутні анархісти-ідеологи, що мали вплив на Н. Махна.

Склалась ситуація, коли українські культурні сили і були не просто в більшості, але і як єдина культурна сила РПАУ. М. Ірчан, що відвідав у цей час розташування РПАУ (м) відмічав існування серед повстанців двох неофіційних угрупувань: українських патріотів і байдужих до цього. "Перша група постійно зростала, армія мала достатню кількість освічених людей: лікарів, вчителів, чоловіків і жінок, людей відомих навіть з передвоєнної української літератури".

13 серпня 1919 р. в районі Нового Бугу зчинили антибільшовицький заколот махновські полки 58 дивізії. Гасло махновського перевороту було відверто проукраїнським: "На захист України від Денікіна, від комуністів, від білих, від усіх кидаючих і насідаючих на Україну!". З'єднавшись 30 серпня з РПАУ, було вирішено відступити на північ для налагодження контакту з УНР.

Ставлення державних мужів УНР до махновців завжди залишалося невизначеним, тому що Н. Махно не вкладався в рамки їх теорії національного визволення. В перші часи ця невизначеність базувалася насамперед на відсутності інформації. Характерна позиція В. Винниченка: "З розповідей одних, він (Н. Махно) ідейний анархіст, свідомий українець з романтичним укладом свого війська, по розповідям інших він звичайний бандит, антиукраїнець".

Написані в 20-30 роках мемуари Н. Махна виявляють в ньому людину, яка гостро визнає свою власну національну приналежність і не полишена патріотизму. Мемуари містять в собі велику кількість промов, спеціально написаних Н. Махно, в яких пояснюється банкрутство українського державні державницького руху і правильність махновської програми.

В мемуарах навіть можна знайти абзаци, де описуються якості української революційної душі. Н. Махно писав російською мовою, але в передмові до 1 тому він в пише:

"Про одне лишень доводиться жалкувати мені, випускаючи цей нарис у світ: це - що він виходить не на Україні і не українською мовою. Культурно український народ крок за кроком прямує до повного визначення своєї індивідуальної своєрідності і це було б важливо. Але в тому, що я не можу видати свої записки на мові свого народу, провина не моя, а тих умов, в яких я знаходжусь".

Отже, не вкладаючись в рамки класичних уявлень про борців за національні інтереси, безперечно, Махно належав до активних його учасників

Висновки

Таким чином, непересічний скарб особистості і постаті Н. І. Махна ще належить очистити від нашарувань прокомуністичних посткомуністичних часів.

Не дивлячись на використання російської мови та інтернаціональні гасла, ідеологію махновського руху ніяким чином не можна числити антиукраїнською, хоч вона й протистояла політичним цілям більшості партій національного українського руху. В ході свого розвитку махновський рух витворив оригінальний різновид української ідеї, який одначе не дав загального позитивного результату і не призвів до досягнення суспільної консолідації України.

Нестор Махно присвятив значну частину життя боротьбі, згуртував довкола себе тисячі прихильників, значна частина яких, так само як і він сам, нащадки козаків, що мали генетичну пам'ять і, можливо, підсвідомо повторювали та продовжували їх устрій та характер.

Махно першим рішуче виступив проти захоплення більшовиками політичної влади, проти диктатури однієї партії в Україні. Між іншим, саме цим накликав на себе найбільшу ненависть і переслідування з боку "власть імущих".

Український характер махновського руху доводить комплекс прояви його національної самобутності, їх ядром є традиції української військовості, такі як ідея загальної рівності та демократизму, на основі яких організаційно будувались повстанські загони.

НА ВЕРШИНІ БОРОТЬБИ. В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ

Шаран Євгеній, учень 10 класу Наукового ліцею Житомирської політехніки
Педагогічний керівник: **Геча Олена Анатоліївна,** вчитель історії Наукового ліцею Житомирської політехніки

Після закінчення школи В'ячеслав Чорновіл вступив до Київського державного університету імені Тараса Шевченка на філологічний факультет, а згодом перевівся на факультет журналістики. У сталінські часи його родина зазнала переслідувань та репресій.

У 1960-х рр. був одним із засновників та активних діячів руху шістдесятників разом з І. Світличним, І. Дзюбою, Є. Сверстюком, А.Горською, Л. Танюком, В. Стусом та ін. 4 вересня 1965 р. виступив разом з І. Дзюбою та В. Стусом у кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму С.Параджанова «Тіні забутих предків» з протестом проти арештів української інтелігенції, що прокотилися Україною у серпні-вересні 1965 р. Того ж місяця за участь у правозахисному русі був звільнений з роботи в газеті «Молода гвардія». За відмову давати свідчення на закритому суді братів Горинів В. Чорновола засудили до трьох місяців примусових робіт.

З 1970 року Чорновіл у Львові починає випуск підпільного журналу «Український вісник», в якому друкує матеріали самвидаву, хроніку українського національного спротиву. Він – його організатор, редактор і видавець. Журнал стає справжнім рупором демократії та національної свідомості у підрадянській Україні. У видавництві Чорноволові допомагає його найближче у Львові оточення: Ігор та Ірина Калинці, Ярослав Дашкевич з дружиною Людмилою Шереметьєвою, Ярослав Кендзьор. У часопису друкуються статті та твори також Василя Симоненка, Василя Стуса, Івана Світличного, Івана Дзюби, Євгена Сверстюка та ін. 1967 року В'ячеслав Максимович уклав документальну збірку «Лихо з розуму (Портрети двадцяти "злочинців")», де описав історії репресованих українських інтелігентів. Видання стало надзвичайно популярне закордоном, а для автора коштувало свободи – тоді він уперше був засуджений до позбавлення волі.

Звільнившись за амністією, видавав у Львові машинописний журнал "Український вісник", на сторінках якого подавалася інформація про порушення свободи слова та прав, гарантованих Конституцією СРСР, про судові й позасудові репресії, факти шовінізму й

українофобії, становище українських політв'язнів, про акції протесту. Далі був другий арешт, мордовські табори й заслання до Якутії.

Також Чорновіл видає збірку на захист арештованих українських інтелігентів «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)». У збірці містилися біографії і зразки творів, за які й було людей засуджено, тобто фактично Чорновіл передруковував заборонену з точки зору радянської каральної системи літературу, яку він і направив до державних органів.

В'ячеслав Чорновіл писав голові КДБ і прокурору УРСР про зловживання слідчими і перекручування ними процесуальних норм.

У 28 років виступив з публічною промовою на захист політв'язнів. Опублікував документальний збірник "Лихо з розуму" про заарештованих шістдесятників. За дисидентську діяльність відбув кілька тюремних термінів – в цілому провів під арештом 15 років.

У 1987 р. у Львові відновив видання «Українського вісника», увійшов до складу створеної «Української ініціативної групи за звільнення в'язнів сумління». У 1988 р. разом з М. Горинем та З. Краківським ініціював відновлення Української Гельсінської спілки (УГС), що стала першою в Україні відкритою опозиційною КПРС організацією партійного типу.

У радянських тюрмах та таборах Чорновіл провів близько 10 років. Засуджений 4 рази. В один із років витримав 83 допити і ніколи не свідчив супроти друзів. Його так боялася влада, що під Олімпіаду-1980 ініціювала кримінальну справу, звинувативши у замаху на згвалтування. Саме Чорновіл ініціював проголошення Декларації про державний суверенітет та Акт проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 року. Він отримав прізвисько в КДБ – «Неугомонный». Чорновіл дожив до омріяної Незалежності, але не дожив до того часу, як Незалежна Україна вшанувала і нагородила його прокурора...

Кандидат у Президенти України на виборах 1991 р. (2 місце, 7 420 727 голосів або 23,27 %). З 1992 р. і до смерті – голова Народного Руху України. З жовтня 1991р. – Гетьман українського козацтва, з 1995 р. член української делегації в Парламентській Асамблеї Ради Європи.

Загинув за нез'ясованих обставин 25 березня 1999 р. у автокатастрофі на шосе під Борисполем поблизу Києва.

У Житомирі на честь В'ячеслава Чорновола названо вулицю, а на фасаді бібліотеки ЖДУ ім. І. Франка розташоване меморіальне погруддя. Житомиряни та гості міста зібралися біля меморіальної дошки В'ячеслава Чорновола, розташованої на будівлі бібліотеки Житомирського державного університету імені Івана Франка, з нагоди 80-річчя від дня народження борця за незалежність України, одного з лідерів українського правозахисного руху, визначного політичного і державного діяча нашої держави.

Згадуючи про В'ячеслава Чорновола, учасники заходу зазначали, що він залишив Україні один великий заповіт: любити Україну. Не абстрактно, не міфологічно, «не словом, а – ділом».

«*Сьогодні ми вшановуємо пам'ять справжнього Героя України*», – наголосив у своєму виступі Андрій Шевчук, в.о. ректора, кандидат історичних наук, доцент ЖДУ імені І.Франка.

«*В'ячеслав Чорновіл – це людина, яка жила з Україною в серці, за неї страждала*», – сказав Віктор Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор ЖДУ імені І.Франка.

«*Стержень української незалежності*», – так назвав В'ячеслава Чорновола Олег Лагнюк, очільник Житомирської обласної організації Народного Руху України.

Майже половину свого життя В'ячеслав Чорновіл віддав боротьбі за Україну і права людини. Закінчивши факультет журналістики Київського університету з "червоним" дипломом, він під час випускного вечора пішов на Володимирську гірку і присягнувся, що все життя боротиметься за Україну…

«АПОСТОЛ» – ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ

Автор: **Носова Таісія,** вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді, м.Ужгород Закарпатської області
Керівник пошуково-дослідницької роботи: **Мазур Віктор Борисович,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Пошукова робота присвячена «Апостолу» – Віталію Постолакі, відомому громадсько-політичному діячу нашого краю, просвітянину, патріоту, який віддав своє життя за незалежність нашої Батьківщини у війні проти російських окупантів на сході України. «Апостол» – такий бойовий позивний він, доброволець Збройних Сил України, командир розвідувального підрозділу 128-ї гірсько-піхотної (зараз – гірсько-штурмової) бригади, отримав у зоні АТО (зараз – ООС). Віталій Постолакі був непересічною особистістю, відомою багатьом мешканцям нашого міста, а також за його межами.

Мета роботи – охарактеризувати багатогранну особистість відомого громадського діяча та патріота Віталія Постолакі.

Актуальність нашої роботи: під час війни з росією необхідно виховувати підростаючє покоління, майбутніх захисників України, на прикладі життя героя нашого часу Віталія Постолакі.

Більшу частину інформації про життєвий шлях, громадьско-політичну, просвітницьку та бойову діяльність ми отримали під час інтерв'ю з рідними та друзями В.Постолакі, зокрема: з мамою Віталія Постолакі Калиною Миколаївною, з його доньками Дариною та Мариною, з товаришем по службі Тарасом Снісаренком, другом по товариству «Просвіта» Павлом Федакою-молодшим. Також ми використали публікації відомих закарпатських журналістів, присвячені нашому Герою.

«Я виховувала його порядним, чесним, працьовитим, – розповідала нам Калина Миколаївна. – Його всі любили за веселу вдачу і активність. Віталік брав участь у всіх спортивних змаганнях, громадських справах. Так само і в університеті. Я пишалася своїм сином. Він дійсно був душевний, слухняний, поважав та любив нас – батьків».

Калина Миколаївна розказала нам, що Віталій з дитинства мріяв бути військовим. Коли постало питання, куди вступати після школи, син дуже просився до Харківської військової академії. Ще тоді він відчував потяг до армії. Шкільний «воєнрук» навіть рекомендації йому писав, казав, що Віталік має всі дані, аби навчатися в академії.

«Але ми чомусь побоялися відсилати нашого єдиного сина в Харків, – розповідає Калина Миколаївна, – і я все ж його переговорила, щоб він ішов по моїх стопах і поступив на факультет романо-германської філології».

Із спогадів доньки Марини про свого батька: «Він був найкращим батьком у світі, завжди піклувався про мене та сестру Дарину. Я була справжньою татковою донечкою. Дехто навіть думав, що у мене мами немає, бо я завжди і всюди ходила тільки з батьком. Я йому все розповідала, можна сказати, що він був моїм другом і центром мого Всесвіту. Навіть коли я виросла, тато постійно казав: «Доця, тато тебе любить!». До сих пір не можу повірити в те, що його вже немає. У мене таке відчуття, що він живий, просто досі десь на війні й не може бути поряд».

Віталій Постолакі на Закарпатті був знаною особистістю. І не тільки тому, що за свої неповні 50 років встиг попрацювати на відповідальних посадах: в Ужгородській митниці, заступником начальника і начальником відділу внутрішньої політики Ужгородської міської ради, начальником управління внутрішньої політики Закарпатської ОДА. Передусім його поважали за небайдужість, загострене почуття справедливості, яке приносило йому багато проблем.

Перебуваючи на посадах заступника начальника, начальника відділу внутрішньої політики Ужгородської міської ради, начальника управління внутрішньої політики Закарпатської обласної державної адміністрації, докладав максимум зусиль, щоб об'єднувати навколо національної ідеї та демократичних засад громадські організації, творчі спілки, засоби масової інформації. Понад двадцять років Віталій Постолакі брав активну участь у громадсько-

політичному та культурному житті нашого краю, був одним з керівників обласної організації ВО «Батьківщина» та Української партії, депутатом обласної ради 5-го скликання, секретарем депутатської комісії із взаємодії з правоохоронними органами, головою громадського об'єднання «Карпатська Батьківщина». Ініціював різноманітні заходи, спрямовані на покращення соціально-економічного та культурного розвитку Ужгорода та всього краю.

Багато років Віталій Постолакі обирався до складу ради Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта», був активним учасником та співорганізатором у Народному Домі в Ужгороді різноманітних заходів з нагоди державних та національних свят, річниць Карпатської України, Української Повстанської Армії, вшанування відомих історичних та культурних діячів України та нашого краю.

Коли у лютому 2014 року почалася агресія росії проти нашої держави, Віталій Постолакі як справжній патріот України не зміг залишитися осторонь цих подій. За порадою, чи варто йому їхати на війну, він звернувався до своєї молодшої доньки. Із спогадів Дарини Постолакі: «Не вистачає зараз його. Все ж таки, я відчувала свою відповідальність, коли у мої 15 років він радився зі мною, як уже з дорослою людиною, чи варто йому їхати на війну. Він мені пояснив, що він мусить, що це його обов'язок. Я не могла йому відмовити і сказала: «Ну так, звичайно, якщо треба, то йди».

Одразу після окупації Криму В.Постолакі прийшов у військкомат і написав рапорт про вступ до лав ЗСУ (Збройних сил України). Однак йому, 49-річному майору запасу, відмовили. Через якийсь час Віталій написав ще один рапорт, а після відмови – ще один. А коли відмовили втретє, написав безпосередньо міністру оборони й начальнику Генштабу. Після цього Віталія нарешті взяли в 128-му Закарпатську гірсько-піхотну (зараз гірсько-штурмову) бригаду, де він очолив підрозділ контррозвідки. Із серпня 2014-го року «Апостол» постійно перебував на передовій у Дебальцеві.

З розповіді Калини Миколаївни про участь Віталія Постолакі у війні на сході України: «В зону АТО Віталік поїхав ще у серпні 2014 року. Кожного ранку о 8-й годині дзвонив мені, казав: усе добре, мама, все нормально, не хвилюйся. Кожного ранку я чула, як він чалапає, як там брудно, болото, йде, мабуть, з нічного чергування. Чула деякі постріли, але він казав, щоб не переживала, то далеко. Передавала йому і посилки через волонтерів. А от на ротацію він майже останній приїхав, коли всі хлопці повернулися. Приїхав 7 січня 2015 року, на другий день Різдва. Я фактично його мало бачила, кожного разу він то на роботі щось організовував, щоб все добре було, то якісь документи ніс, то з друзями зустрічався, то в «Просвіті», то по телебаченню інтерв'ю давав, то журналістам, то день народження десь у когось – кожного дня у нього щось було, а от в останній день каже мені: «Мамо, ну сьогодні я тобі присвячую». Отак лежав він у кімнаті на дивані і казав, мовляв, не хвилюйся, завтра, 21-го січня, я мушу бути у Мукачеві... Тоді я не знала, що моїй дитині залишилося жити три тижні. До речі, під час ротації він загубив зроблений мною амулет – сплетені 7 ниточок, над якими я примовляла різні слова-обереги. Знову поїхав на війну без них…».

Будучи майором, він не сидів у штабах, а повсякчас перебував в епіцентрі найважчих боїв. При цьому не лише зберігав спокій і витримку, а й заряджав впевненістю як своїх бійців, так і мирну громаду. На запитання, яка ситуація, він завжди впевнено казав: «Усе нормально, все добре, воюємо».

50 років йому виповнилося б 20 лютого 2015 року, а загинув він 12 лютого 2020 року. Під час артобстрілу позицій бригади міна 120-го калібру вибухнула за 2-3 метри від нього.

«Я не знаю точно, як загинув мій син. 12 лютого, в день його смерті, Віталік подзвонив мені востаннє – згадує Калина Миколаївна. – Ситуація у Дебальцеві була вже дуже напруженою. Дзвінок пролунав о 5-й вечора. Віталік сказав, що дзвонить зі штабу, що у нього все добре і він не може довго говорити, бо хлопці поруч чекають своєї черги подзвонити рідним. Більше я його не чула. Про те, що трапилося потім, я дізналася вже від його побратимів. Вони розповідали, що він не мав іти на чергування, але когось підмінив. А далі версії розходяться. Одні казали, що він потрапив у засаду, перегукувався зі своїм солдатом, а коли не почув його голосу, вискочив і потрапив якраз під мінометний вогонь. Хтось казав, що він хотів перебігти до бліндажу і не встиг, бо саме тоді біля нього вибухнула міна. Він же був у

бронежилеті. Осколки відразу потрапили прямо в живіт, потім він упав, значна втрата крові, і на місці загинув. Товариші не могли забрати його звідти зразу, бо обстріл був дуже потужний. Коли вже підбігли, мій син був мертвий. Можливо, якби йому була вчасно надана медична допомога, він би вижив. Можливо, втратив би ноги, але вижив. Однак цього не сталося. Разом з ним загинуло ще декілька хлопців. Коли трохи вщух обстріл, їх тіла завантажили на машину «Урал», хотіли вести в морг у Артемівськ, але тут друга міна потрапила в машину, вони ще й горіли там, диміли, він, кажуть, два рази помирав. Тоді ті «путінці» (прихильники путіна) забрали в Луганськ його і всіх тих хлопців, та ще й вимагали обміняти тіла їхніх на наших. Я того всього, звісно ж, не знала тоді, спокійно собі чекала, що наступного ранку Віталік, як завжди, мені подзвонить. Але дзвінка не було ні того дня, ні наступного. Я вже почала хвилюватися, але гнала від себе погані думки, була впевнена, що він зможе себе захистити, що не пропаде. Пішла того дня до могили чоловіка, а коли поверталася назад, подзвонила знайома і спитала: «Калино Миколаївно, це правда?». У мене руки почали труситися, я спитала: «Що правда?». «Те, що про Віталіка в Інтернеті пишуть? Що він загинув?». Тоді я вже кричала на всю вулицю, не бачила, куди йду. Вдома мене чекали інші друзі, сусіди. Прийшли з військкомату. Це був просто жах! Але чесно вам скажу, я все ще вірила в те, що син живий. Тіло ж зникло, може, трапилося, якесь диво, і він просто в полоні. Аж тут 20 лютого, у день, коли йому мало виповнитися 50 років, дзвонить мій мобільний, а на екрані написано «Віталік». У мене все почало труситися, піднімаю слухавку, а там незнайомий чоловічий голос питає: «Вы узнаете номер этого телефона?». Я кажу: «Да, это номер моего сына. Где он?». «Ваш сын погиб под Дебальцевым, я – солдат», – і поставив слухавку. Ми з Пашею Федакою дзвонили потім на номер Віталіка безліч разів, навіть перекинули на рахунок 100 гривень. Але нам ніхто не відповідав і не передзвонював. Цілий місяць я не знала, де мій син, де його тіло. Я здавала ДНК тут, у нас, і тільки через місяць (а можете уявити, що зі мною було цей місяць (плаче)…) мені подзвонили, що по ДНК знайшли тіло Віталіка у морзі Дніпропетровська. Тоді Паша Федака прийшов сюди і каже: «Калино Миколаївно, я Вас не беру до Дніпропетровська, бо там немає що робити…». Вони поїхали удвох разом з депутатом обласної ради Сашею, забула його прізвище, впізнали Віталіка, у нього була на брові маленька така цяточка, і мізинчик при народженні був кривенький. Отак вони й упізнали його, і за аналізом ДНК. Паша звідти питав, чи закритим його везти у цинковій труні, чи щоб відкрита була. Я кажу вже тоді: «Паша, дивися сам, якщо не можна, це ж місяць уже після того пройшов, хай буде закрита». Так що літаком Паша Федака привіз його. Тут, на аеродромі, організували вшанування, прапор, музикантів і солдат, які стояли в шерензі.

Остання дорога додому стала для «Апостола» складною й довгою. За свідченням військовослужбовців, в автомобіль «Урал», який вивозив тіла 12 загиблих захисників Дебальцевого, у тім числі й майора Віталія Постолакі, поблизу Новогригорівки Артемівського району влучив ворожий снаряд. Згодом тіла «вдруге» убитих українських військовиків викрали бойовики і доправили в морг Луганська. Лише 27 лютого волонтерам вдалося обміняти тіла та доставити їх до Дніпропетровська. Після процедури упізнання 11 березня літак 25-ї бригади транспортної авіації доставив «Апостола» до рідного міста. Наступного дня офіцера поховали з усіма почестями на Пагорбі Слави Ужгорода.

Через два місяці після загибелі Президент України своїм указом нагородив Віталія Постолакі орденом Богдана Хмельницького посмертно, а наступного, 2016-го року, Ужгородська міськрада назвала на його честь площу в Ужгороді. 15 жовтня 2021 року в приміщенні Ужгородської міської організації Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» відбулося урочисте засідання з нагоди присвоєння наказом Міністра оборони України звання «підполковник» Віталію Постолакі посмертно.

Вдячні ужгородці, всі небайдужі патріоти нашого краю назавжди збережуть імена героїв, які викарбувані на пам'ятнику, що розташований на площі імені Віталія Постолакі. Наша робота також була присвячена цій меті – сприяти збереженню пам'яті про героїв російсько-української війни, зокрема, й про видатного ужгородця, патріота та Людину з великої букви – Віталія Постолакі.

Слава Україні!

ІСТОРИЧНІ УРОКИ ГЕТЬМАНА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Плитин Ніна, учениця 8-А класу Червоноградської ЗСШ І-ІІІ ст. №5 Червоноградської міської ради Львівської області, вихованка гуртка КЗ ЛОР «Львівський обласний центр краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді» «Історичне краєзнавство»
Керівник гуртка **Слука Віра Павлівна**

Історія українського народу велична і героїчна, сповнена славетними іменами і епохальними подіями. Та, на жаль, наша історія упродовж багатьох століть зазнала спотворення, перекручень, заборон, як, мабуть, ніяка інша держава. Ми ж знаємо про все це поверхово і надзвичайно мало. З національним життям нашого народу нерозривно пов'язаний розвиток державотворчих процесів української державності.

Актуальність теми дослідження. Об'єктивні та суб'єктивні зміни державного ладу України, які відбулися за останні роки, призвели до кардинального переосмислення системи цінностей державотворення. В умовах агресії Росії в Україні по-іншому розставляються акценти державотоворення, відбувається переоцінка відносин з країною-агресором. В цих умовах є неоціненними роль та функції держави Україна, яка має забезпечувати захист прав усіх громадян, соціальну спрямованість народовладдя. Такі умови зумовили зростання відповідальності держави в цілому, так і громадян. У своїй пошуково-дослідницькій роботі я намагалася дослідити реальні події часу: україно-московський договір 1654 року і провести паралелі із сучасністю.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні проблем становлення України як держави та вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення державотворення в сучасній Україні.

Зміст дослідження зумовив постановку і розв'язання таких завдань:

- визначити місце досліджуваної теми в історичній науці;
- з'ясувати міжчасові паралелі між україно-московськими угодами 1654 р. та Мінськими угодами 2015 року;
- прослідкувати один із державотворчих етапів в Україні;
- показати актуальність становлення державності в Україні на сучасному етапі.

Новизна дослідження є спробою цілісно розглянути історичну справедливість українсько-московського договору 1654 року.

Після падіння першого «старого» Риму, тобто Римської імперії, впав новий Рим-Константинополь (Царгород), тобто, Візантійська імперія. Москва – це третій і останній Рим, він – вічний, бо знаходиться під знаком Божого провидіння. «Третій стоїть, четвертому не бувати». Цією теорією виправдовувалося право Росії на світове панування. Відродження Української держави в 1648 році було небезпечним для теорії «Третього Риму». Саме це було однією з причин поступового нищення української державності царським урядом. Ідея мессіанської історичної ролі Росії вплинула на російських істориків, зокрема і тих, що займалися дослідженням проблем договору 1654 року.

17 лютого 1654 року українське посольство вирушає з Чигирина до Москви для укладання міждержавного договору. Очолили посольство високі козацькі старшини – генеральний суддя Самійло Богданович, отамани Герман Гапанович, Ілля Харитонович.

13 березня їх прийняв цар. Початок переговорів.

14 березня посли надали проєкт договору в 23 статтях з підписом Б.Хмельницького і печаткою Війська Запорозького. Цей український проєкт договору в 23 статтях (за винятком 5-ти останніх) носив конституційний характер.

21 березня українські посли подали новий варіант проєкту договору, вже в 11-ти статтях.

27 березня цар видав три грамоти Б. Хмельницькому і Війську Запорозькому.Умови договору 1654 року містилися в кількох актах, різних за формою (сукупність цих актів складала українсько-російський договір 1654 року).

Акти, що виходили від царя, мали форму «жалування» царських указів, що виходили від Гетьманщини, мали форму «чолобитної». За своєю суттю вони були договором, тобто

згодою двох сторін, двох держав.

На час укладення українсько-московського договору 1654 року Україна була цілком незалежною державою. Царська «жалувана» грамота від 27.03.1654 зводить «підданство» до номінальної протекції царя над Україною (у подальших документах першочергове значення надається окресленню прав ,які за договором належать цареві щодо України).

Для Б.Хмельницького договір 1654 року в першу чергу був звичайною оборонною угодою, складеною для отримання військової допомоги від царя в боротьбі проти Польщі. З іншого боку, Хмельницький цим договором хотів закріпити українські права та вольності і не допустити в майбутньому їх порушень та обмежень царизмом.

У ході війни стосунки між Україною і Річчю Посполитою формувалися двічі (Зборівський (1649р.) та Білоцерківський договір (1651р.), але невдало. Між ними почалась війна:

- Хмельницький сподівався на своє цілковите визволення від Польщі;
- самостійність України визнавалася в аспекті її міжнародних відносин;
- сусідні країни оцінювали Україну періоду Хмельницького як самостійну державу;
- дипломатичні відносини тогочасної України.

Оцінка договору московським урядом з часом змінюється. Московська держава за своєю природою і характером – унітарна абсолютистська феодально-кріпосницька держава, а Гетьманщина – її історична антитеза:

- при укладанні договору цар прагнув встановити контроль над внутрішніми і міжнародними відносинами України, а українські посли намагалися протистояти цій тенденції;
- влада гетьмана-один із визначальних факторів незалежності гетьманщини;
- умови обрання гетьмана, звичаї, традиції.

Українські і московські міжнародні відносини значно відрізнялися один від одного. Хмельницький вважав, що у міжнародній сфері мова повинна йти лише про взаємну інформацію щодо сусідніх держав та їх військово-дипломатичних планів. У відповідь 19 березня бояри оголосили послам царський указ, за яким гетьману не дозволялося вести міжнародні відносини з турецьким султаном. В наступному указі цар не тільки обмежував дипломатичне активне право України щодо Туреччини і Польщі, а й пасивне право – приймати послів.

Однак це тривало недовго, поступово Росія стала відходити від раніше прийнятих зобов'язань. Був порушений договір про допомогу Україні в боротьбі з Польщею; без участі української сторони Росія уклала з Річчю Посполитою спочатку Андрусівське перемир'я, а потім Вічний мир. Правобережна Україна, за винятком Києва і його околиць, перейшла до Польщі. Централізовану царську Росію не влаштовувало незалежне державне утворення, до того ж республіканського типу, яким була Україна. Згодом Україна стала однією з провінцій Російської імперії.

Визнання суверенітету Української держави (за «Березневими статтями»):

- збереження державної території, територіально - адміністративного поділу;
- збереження республіканської форми правління, політичного та державного устрою;
- збереження традиційних станових прав і привілеїв населення;
- збереження соціально - економічних відносин;
- цілковита незалежність у проведенні внутрішньої політики.

Обмеження суверенітету Української держави:

- збір податків з українського населення здійснювався під контролем російської сторони;
- заборона дипломатичних відносин з Річчю Посполитою та Туреччиною;
- розміщення у Києві та Чернігові російських воєвод з військовими загонами.

Значення московсько-українського договору 1654 року.

Для України **:**

- дозволив Україні зберегти державність, судовий, військовий, адміністративний устрій;
- забезпечив Україні союзника для протистояння Речі Посполитій та Туреччині;
- звільнив від релігійних утисків православну церкву.

Для Росії :

- збільшилася боєздатність армії за рахунок підконтрольного козацького війська;
- держава отримала нові родючі землі й сировинні родовища;
- козацькі війська захищали Росію від турецько-татарських нападів;
- казна поповнювалася за рахунок українських податків.

Аналогічним є сучасний стан розвитку україно-російських відносин, де, уклавши Мінські мирні угоди, російська сторона і не намагається їх виконувати, проте звинувачує Україну в невиконанні. Остаточний зрив «Мінських домовленостей» стався на тлі масштабного наступу російських бойовиків на Дебальцевський плацдарм.

Найбільш суттєвими результатами дослідницької роботи є такі основні положення і висновки: головним пріорітетом сучасної концепції має бути розуміння того, що державотворення – це політичний і суспільно-правовий інститут, суттю якого є досконала реалізація волі народу, що дає підстави характеризувати визначений етап державотворення в Україні незалежно від зовнішніх факторів.

Практичне значення результатів полягає в тому, що зібрання, дослідження, опрацювання й узагальнення матеріалів, а це документи, нормативно-правові акти, інтернет-ресурси, періодичні видання, дало можливість написати пошуково-дослідницьку роботу про особливості укладення українсько-московського договору 1654 року.

Визначаючи місце Богдана Хмельницького в українській історії, ми прийшли до висновку, що ***основним здобутком його діяльності стало відродження Української держави.*** Саме у відновленні незалежної держави, яка об'єднала б усі етнічні українські землі та ***була б спадкоємницею Київської Русі***, вбачав гетьман результати очолюваної ним Національно-визвольної війни. Тож ***розбудова держави, формування всіх її ланок відбувалися під особистим його керівництвом.***

Матеріали пошуково-дослідницької роботи можуть бути використані для інформування учнівської та студентської молоді та залучення їх до вивчення вітчизняної історії на уроках історії, позакласних заходах з вихованцями краєзнавчих гуртків, для заохочення до пошукової діяльності.

ТЕОРЕТИЧНА СПАДЩИНА ДМИТРА ДОНЦОВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Нестор Назар, Кацан Данило, учні 8-А класу Червоноградської ЗСШ І-ІІІ ст.№5 Червоноградської міської ради Львівської області, вихованці гуртка КЗ ЛОР «Львівський обласний центр краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді» «Історичне краєзнавство»
Керівник гуртка **Слука Віра Павлівна**

Дмитро Іванович Донцов – видатний ідеолог українського націоналізму, вчений, філософ, критик...Частину свого життя він прожив у Львові. Праці Д. Донцова, наскрізною думкою яких є ідея самостійної Української держави, стали засадничими для цілих поколінь українських націоналістів. Ті питання, які ставив історик у своїх творах, сьогодні є найбільш актуальними в незалежній нашій Україні.

По-перше, актуальність теми полягає ще й у слабкій науковій розробці теми. Упродовж багатьох років твори Донцова не перевидавалися, а сам він вважався забороненим автором.

По-друге, відбувається розкол суспільства в державі, тому постає потреба впровадження й осмислення національної ідеї, яка пронизує його твори.

По-третє, сучасна політична ситуація потребує усвідомлення історичних уроків. Як зазначав Д. Донцов ще на початку століття: «Нація, яка забуває або нехтує своєю минувшиною,неминуче веде свою країну до краху». Сьогодні, як ніколи актуальні його твори, зокрема «Націоналізм» та «Дух нашої давнини».

Мета дослідження полягає у вивченні й аналізі спадщини Д. Донцова в контексті українського державотворення.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що на основі локальних досліджень окремих аспектів теоретичної спадщини Д. Донцова ми хочемо показати цільну картину вирішення національного питання на початку ХХ ст.

Завдання дослідження :

- проаналізувати історичні та політичні погляди Д.Донцова у їх співвідношенні з його теорією інтегрального націоналізму;
- розглянути його концепцію еліт, яка в значній мірі ґрунтується на історичних зразках княжої та козацької героїки;
- підкреслити її актуальність для сучасного українського державотворення.

Народився Дмитро Донцов 17 серпня 1883 року у місті Мелітополі, в Таврії. Сам він називав свій край «нашою Америкою», де було багато етнографічної мішанини з українців, росіян, поляків, болгар, німців, греків, турків та євреїв. Донцов завжди заперечував російський вплив. І не раз згадував, як на уроках (в Мелітопольському реальному училищі) вони співали російські пісні, але «без ніякого відчуття і приємності, а на перервах між лекціями мури школи тряслися від співу народних українських пісень, яких нас ніхто не вчив і які ми все-таки знали і якими любувалися».

Неприйняття всього російського як імперського і ворожого Україні стало однією з наскрізних ідей, що пронизували творчість Дмитра Донцова. Він вважав, що мало усвідомити відрубність України від Росії, мало побачити в Росії ворога, треба також вбити плазування української інтелігенції перед усім російським.

Навчаючись на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету, Д. Донцов сформувався як публіцист, набув перший досвід з політичної роботи, увійшовши до кола українських соціал-демократів. Тут він знайомиться із «Самостійною Україною» Миколи Міхновського, яка, очевидно, відіграла важливу роль у зміні світогляду юного студента-юриста.

В 1909-1911 роках Дмитро Донцов вчиться у Віденському університеті. Він приймає активну участь в українському політичному житті. В 1914р. був першим головою Союзу Визволення України (СВУ). В цьому році лідер російських кадетів П. Мілюков під час виступу в Думі визнав справедливість багатьох звинувачень Донцова і попередив:

«Я скажу Вам: бійтеся його! Якщо ви будете продовжувати вашу політику, Донцови будуть числитися не одиницями, і не десятками, а сотнями, тисячами, мільйонами».

У 1914 році Донцов вийшов із СВУ і наприкінці року переїжджає до Берліна, де він дістає посаду голови Української інформаційної служби. У березні 1917 року повертається із Швейцарії до Львова.

На початку Першої світової війни Донцов став першим головою Спілки Визволення України (СВУ), метою якої було проголошення самостійності та соборності України, але швидко розсварився зі своїми соратниками. Приїхавши у березні 1917 року до Києва, він вступив до Української демократичної партії (згодом – Українська демократично-хліборобська партія), яка сприяла приходу до влади Павла Скоропадського, але, після проголошення ним 14 листопада 1918 року курсу на федерацію з Росією, Донцов розчарувався в гетьмані і виїхав до Швейцарії, де у 1919-21 роках керував пресово-інформаційний відділом місії УНР. Саме тоді з'явились «Підстави нашої політики», перша з трьох основних праць Донцова, в якій він вперше обґрунтовує тезу про Україну як форпост європейської цивілізації у боротьбі з Росією.

З 1922 року і до початку Другої світової війни Дмитро Донцов мешкав у Львові, де завдяки підтримці лідера Української військової організації (УВО) Євгена Коновальця став головним редактором відновленого «Літературно-наукового вісника"» (ЛВН). 1 квітня 1923 року вийшов перший номер організованого Донцовим журналу «Заграва» – ця дата, як і цей журнал, вважаються початком оформлення українського інтегрального націоналізму як політичної доктрини та ідеології.

У 1926 році вийшла друга визначна праця Дмитра Донцова –»Націоналізм», котра стала його політичним кредо та «Біблією» українських націоналістів. Саме в ній Донцов вперше дав назву своїй ідеології – «чинний націоналізм» (також відомий як інтегральний), метою якого було зробити українців сильною нацією, що зможе утвердитися у власній державі. Нація мислилася Донцову як живий організм, який потребує: «волі до життя» і прагнення до боротьби, бо тільки так можна відстояти свої «місце під сонцем»;переваги національних

інтересів над особистими та індивідуальними прагненнями особи; фанатичного служіння нації; експансіонізму; створення національної еліти, яка здатна повести за собою націю та використати «творче насильство» як щодо своєї нації, так і до конкурентів.

За визнанням історика і політика Івана Кедрина, вона зробила автора «насправжнім духовим диктатором галицької молоді». Донцов стверджував, що нація є абсолютною цінністю, а незалежність держави – найвищою метою. До цієї мети народ має вести його еліта. Всі політичні партії і класи мають забути чвари і об'єднати свої зусилля. Керувати відродженою державою повинен лідер із необмеженими повноваженнями, але із відчуттям відповідальності за долю всього народу. Такі ідеї цілком відповідали духові часу. Як відомо, після Першої світової війни у багатьох країнах Європи відбувся «правий поворот», із ухилом до націоналізму і вождизму. І лише Друга світова війна продемонструвала, до яких трагічних наслідків можуть призвести подібні ідеї, якщо довести їх до абсолютного фанатизму.

В доктрині Донцова дуже мало сказано про майбутній державний лад України. Але в чому він твердо був переконаний, так це в необхідності чіткої суспільної ієрархії, фактично кастової структури майбутньої української держави. Серед найбільш придатного для українців політичного устрою він вбачав президентську республіку американського зразка.

У лютому 1929 року була заснована Організація Українських Націоналістів (ОУН), що фактично спиралася на ідеологію інтегрального націоналізму. Дмитру Донцову запропонували увійти до Проводу ОУН, але не склалося – за однією з версій амбітний і хворобливо егоїстичний Донцов не хотів втратити своє легальне становище в Польщі і можливість вільно друкуватися, адже ще в 1924 році він домовився із владою Польщі про припинення антипольської пропаганди в обмін на право займатись журналістською діяльністю. 2 вересня 1939 року, після нападу Німеччини на Польщу, ця домовленість була скасована – Донцова заарештували, але, користуючись тогочасним безладом, він втік з в'язниці і виїхав спочатку до Румунії, а в 1941 році – до Німеччини.

Проживаючи в Берліні та Празі, Донцов писав статті для німецької преси, а у 1944 році опублікував свою третю визначну працю – «Дух нашої давнини», в якій розмірковує про українське суспільство та необхідність чіткої «кастової» ієрархії, яка забезпечить поступ України. Натхнення та приклади для наслідування він черпав в історії України доби Київської Русі та козаччини і обґрунтував своє бачення майбутньої української еліти.

Д. Донцов був переконаний, що нація тільки тоді відбудеться, якщо їй прищепити волю до життя і волю до влади, віру у власні сили й беззастережну переконаність у боротьбі за національну ідею. Донцов, слідом за Ніцше, стверджував, що націю творить психологія переможців, а не рабів. Еліта ж – не ті, хто користується державою й нацією для своїх власних цілей, а ті, хто вимагає від себе значно більше, ніж інші.

Д. Донцов категорично не приймав соціалістичні ідеї, що ринули з Росії перед жовтневим переворотом. Нові суспільні відносини в Росії після 1917р. він охарактеризував як «рівність рабів перед сильним володарем і паном». Він геніально «розгадав» суть процесів, що тривали у більшовицькій Росії: «Імпульсивна гра сил у варварській, неукермованій суспільності, природній вибух незадоволення у деспотично правленім краю – бралося за прояву колосальної духовної енергії, безладне шамотання зламаного деспотичною хворобою організму – за ознаку його відпорности й великої життєвої сили». Водночас Донцов вважав, що демократична модель устрою в Україні була скомпрометована «руйнівницькою, непослідовною» політикою Центральної ради, а монархічна – такою самою політикою уряду Скоропадського.

Отже, інтелектуальна спадщина Дмитра Донцова є вельми багатогранною, але досі залишається у нас маловідомою. Як справедливо зауважив Сергій Квіт у монографії «Дмитро Донцов: ідеологічний портрет», радянська пропаганда зробила з Донцова справжнього «монстра». Під впливом цих установок і тепер залишається чимало людей, які бодай колись чули це прізвище. Звичайно, не всі ідеї Донцова є прийнятними для сучасності. Та принаймні одну із них він наполегливо доводив протягом цілого свого життя: на всіх етапах історії головним ворогом України, основною перепоною до її незалежності та найбільшою загрозою для її існування є російський імперіалізм. Байдуже, яких форм він набирає – російського

царизму, білогвардійщини чи більшовизму. Тому й писав: «Мусимо викохати в собі душу, яка б могла успішно протиставитися душі Івана IV, яка переживає в Росії свою безнастанну реінкарнацію».

Нині, коли нам особливо потрібна віра в Україну, в себе самих, у перемогу, – як ніколи актуальними є ці натхненні слова: «Віра є джерело героїзму, посвяти, відваги... Віра сталить думку. Віра не допускає сумнівів у вашу правду у ваші серця. Віра є запорукою тріумфу всякої правди, яка має потрібне число тих, що в неї — без вагання — вірують». (Д. Донцов. «Націоналізм»).

Матеріали дослідницької роботи можна використати учнівській та студентській молоді, усім, кому українська минувшина додає наснаги до суспільної праці у вивченні історичних витоків малої батьківщини.

ГЕРОЙ «НЕБЕСНОЇ СОТНІ» ОЛЕГ УШНЕВИЧ

Пінкевич Лілія, учениця 6-А класу ОЗО «Сколівська академічна гімназія» ім. Олега Ушневича

Ткачик Наталія Осипівна, керівник гуртка ЛОЦКЕТУМ «Юні екскурсоводи» при ОЗО «Сколівська академічна гімназія»

Революція Гідності, або як ще інакше її називають Євромайдан – це масштабний протест у сучасній історії України, це боротьба свідомих українських громадян за свої права і демократичний європейський вибір.

Тих, хто загинув під час революційних подій у Києві , називають Героями « Небесної Сотні» Дехто з них загинув навесні 2014 року. Вони є уособленням людської, національної, громадянської відваги і самосвідомості. Героями стали 107 загиблих. Вони різні за віком, освітою, з різних куточків України, навіть з-за кордону. Наймолодшому з них , Назарію Войтовичу, було всього 17 років.

Отже, в один з найкритичніших і найважливіших періодів нашої історії з'явилися герої, які пожертвувати власним життям заради майбутнього України , як незалежної демократичної держави. Саме на 20 лютого припадає пік розстрілів Героїв Небесної Сотні у центрі Києва. Цього дня у середмісті столиці загинуло та отримало смертельні поранення 48 осіб. Серед них мій земляк, мешканець невеликого карпатського мальовничого містечка Сколе – Олег Ушневич.

У 2016 році мене вперше привели до школи у перший клас. Через деякий час я побачила меморіальну табличку на школі з портретом молодого хлопця у вишиванці. Я зацікавилася, хто це? Мені пояснила мама у кількох реченнях. Коли я почала вивчати історію у 5 класі, то більше зрозуміла про ці події і готувала невелике повідомлення про Олега Ушневича. Переглянула цілу галерею фотографій, прочитала про нього в інтернеті, у шкільній бібліотеці. На одній із виховних годин у нас була зустріч з його друзями та рідним братом. Також, щоразу, до пам'ятних дат, в час державних свят покладаємо квіти до його могили, молимося за упокій світлої душі, яка у мирний час загинула за наше майбутнє.

Я вибрала цю тему для дослідження тому, що вона є дуже актуальною зараз. Адже Україна знаходиться у дуже складній ситуації через сусідство з агресивною Росією, яка веде проти нас інформаційну, гібридну , реальну війну. Фінансує і підтримує сепаратизм, погрожує окупацією, розчленуванням України,анексувала Крим і не збирається повертати. Також Росія тримає у постійній напрузі всю світову спільноту. На Сході України продовжують вмирати герої, які боронять наші кордони. Кожне ім'я загиблого заслуговує на вшанування, вічну пам'ять і вічну шану та вдячність. Істинно, герої не вмирають. А не вмирають тому, що залишають свій слід у історії боротьби, стають прикладом для інших героїв, пишуть історію пролитою кров'ю.

Отже, що саме зацікавило мене і спонукало досліджувати життєвий шлях Героя Небесної Сотні Олега Ушневича:

Де проходило його дитинство; у якій сім'ї виховувався?

Я дослідила, що Олег Ушневич народився 20 червня 1982 р. з'явився на світ у сім'ї робітників Дрогобицького нафтового заводу Михайла та Євгенії Ушневичів. Дитинсгво

затьмарила сумна подія. Коли хлопчикові було два з половиною роки, померла найрідніша людина - мама, народивши Олегові братика Романа.

Дитинство минуло в місті Сколе, де жила його бабуся Ганна. Родина намагалася зробите все, щоб діти не відчували себе сиротами. З Дрогобича приїжджав тато, також опікувалися хлопчиками тітка Галина з чоловіком Мироном. Олег ріс здібним хлопчиком, уже в 4 роки читав «Буквар»,

До речі, дідусь і бабуся Олега - патріоти України - пройшли всі кола пекла радянської дійсності, однак дух незламної віри у вільну Україну не тільки зберегли, а й передали своїм онукам. Ризикуючи, розповідали хлопчикам про те, за що боролися, за що загинули найкращі сини України.

У якій школі навчався ? Чим цікавився? Яку професію обрав?

Я дослідила, що Олег колекціонував машинки, любив спорт, особливо футбол. Своїй освіті Олег завдячує загальноосвітній школі № 14 м. Дрогобича. Але всі канікули проводить у Карпатах, тому, очевидно, і обирає професію, пов'язану з деревиною: вчиться в Дрогобицьому ВПУ № 19, де здобуває спеціальність столяра з виготовлення художніх меблів. Працює за спеціальністю в м. Сколе на фабриці «Сувенір», згодом здобуває ще одну спеціальність - технік-будівельник, продовжує навчатись у Національному університеті «Львівська політехніка», працюючи при цьому продавцем-консультантом магазину «Метро» у Львові. Довелося шукати заробітків за кордоном: Португалія, Німеччина, Франція. Робота то траплялася, то не було. Олег саме тому наполегливо вчив мову щоб мати офіційну роботу. Де б він не був, усюди залишався українцем кожною своєю дією і словом . Це на його балконі у Португалії майорів блакитно-жовтий прапор, хоча українців було там чимало.

Цікаві факти з біографії Олька (саме так його називали) із спогадів близьких друзів і брата.

Я дослідила, що він був великим оптимістом. Любив жартувати. Рідні завжди чекали на нього щоб послухати новий анекдот чи вдалий жарт. Мріяв побачити світ. Будучи відірваним від рідної землі, душею завжди був з нею. Він твердо був переконаний, що українці, які тимчасово чи назавжди в силу обставин залишили рідну землю, не повинні забувати її, любити рідну мову, культуру, пам'ятати традиції. Здається, не було такої сфери, яка б не привернула його уваги. Перебуваючи в європейських країнах, вивчав звичаї і традиції їх народів, залюбки розповідав про це, любив фотографувати яскраві і неповторно красиві місця.

Під яким впливом формувалися його погляди ?

Бабуся Анна і дідусь Остап - члени УПА, названі радянською владою «ворогами народу». Саме вони розповідали онукам про історію України, боротьбу українців за незалежність у складі ОУН-УПА . Напевно, тому Олег не міг жити по- іншому, особливо, коли життя кинуло виклик Україні, її свободі і майбутньому. У соцмережах Олег визначив свій статус так: «націоналіст-патріот». Так було і насправді. Він довів, що бути справжнім патріотом – це діяти, а не спостерігати.

Що спонукало піти на Майдан і брати участь у Революції Гідності?

Із спогадів друзів: 21 листопада 2013 року Олег побачив на телеекрані, що розпочались протести, як реакція на рішення про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. Саме тоді він із друзями з Дрогобича та Сколе, більшість яких знав давно , вирішив їхати до Києва. Нарешті настав той час, щоб щось змінити, бо більше не можна терпіти! В той день поспішав придбати квиток, але, на жаль, квитків не було. В столицю поїхав 23 листопада зі своїм побратимом зі Сколе. Перед від'їздом до Києва на Майдан він на своїй сторінці в соціальній мережі виклав свою фотографію, на якій тримає на руках племінника, і написав: «Не за Європу, не проти чи за когось конкретного, МИ БОРЕМОСЬ ЗА ЇХ МАЙБУТНЄ»

За яких обставин загинув?

А було це так зі слів друзів-очевидців : поранений Олег 19 лютого не міг бути осторонь, вів патрулювання на барикадах з побратимами зі Сколе. Зранку 20 лютого о 07:00 год., після тривалого нічного патрулювання з 2-3 год. вночі відпочивали у приміщенні КМДА, але ситуація була не спокійна . Олег з побратимами став на барикадах біля стели. Відбувались

запеклі протистояння. Силовики поливали з водометів, закидали активістів гранатами, стріляли вже бойовими кулями, відходячи назад із Жовтневого. Перша лінія оборони Майдану, в тому числі Олег разом з своїми побратимами, зі сторони Інститутської змушені були піти в наступ, оскільки зверху, зі сторони до Жовтневого, майданівці також наступали на силовиків. У цей момент Олег пропав з поля зору. Як розповідає побратим Андрій Семен, вони шукали Олега, зв'язок був відсутній Згодом їм подзвонив брат Олега Роман і сказав, що Олег у списку серед перших загиблих.

«Чорного четверга» снайпер вкоротив Олегові життя.

23 лютого 2014 у місті Сколе відбувся похорон Олега. Йому мало виповнитися 32 роки.

Отже, головною метою своєї роботи я бачу:

- зберегти і популяризувати пам'ять про події Революції Гідності.
- Підкреслити важливий внесок кожного учасника .
- Вшанувати подвиг Героя Небесної Сотні Олега Ушневича, ім'я якого носить моя школа.

ЮРКО ЧУЙКОВСЬКИЙ – КУРІННИЙ ОТАМАН УПА

Авторка: **Пілецька Діана** 9 клас Рудківська гімназія
Макарчук Роман Миколайович, вчитель історії Рудківська гімназія

Лиш той життя й свободи вартий,
хто йде щодня за них у бій.
Й.-В. Гете

У національно-визвольній боротьбі на теренах Рівненщини приймали участь відважні хлопці і дівчата Демидівського краю, а серед них наші односельчани - жителі с. Рудка, які пройшли тернистий страдницький шлях і віддали своє життя за незалежність України. їх імена довгий час були незаслужено забуті.

Одним з таких славних синів нашого краю є Юрій Чуйковський.

Юрій Мефодійович Чуйковський народився орієнтовно в 1906 році. Проживав із батьками в селі Рудка Демидівського району з 1921 року, де й навчався у школі.

Батько Юрія, Мефодій Чуйковський, був священиком, настоятелем храму в с Рудка, який втік зі східної радянської України на Волинь і зайняв Рудківську парафію, де й похоронений біля церкви. У родині Чуйковських окрім Юрія було ще четверо братів: Ростислав, Олександр, Семен, Леонід.

Юрій Мефодійович здобув добру освіту, бездоганно володів німецькою мовою. Змолоду тягнувся до українських справ. З юнацьких років Юрій Чуйковський брав участь в діяльності Просвіти, молодіжних українських патріотичних організацій. Вся родина Чуйковських була подвижниками української державницької ідеї, працювала на ниві формування національної самосвідомості жителів села Рудка й окружних сіл.

По досягненню 18-річного віку Юрій Чуйковський був покликаний до польського війська для проходження служби, де закінчив підстаршинську школу.

Після початку німецько-польської війни Юрій Чуйковський брав участь в боях проти німецько-фашистських загарбників. Після розгрому Польщі і капітуляції її Збройних сил Юрій перебував у полоні, а після звільнення, – на території Польщі.

Повернувся на Україну з приходом німців. Відразу поринув у націоналістичне підпілля. В 1941 році Юрій Чуйковський за завданням проводу ОУН вступає на службу до підрозділу охорони складів у м. Луцьк і влаштовує систематичне викрадення з цих складів зброї та боєприпасів для українського підпілля. Коли весною 1942 р. викрадення зброї набрало значних розмірів, із виникненням загрози викриття й арешту, Юрій Чуйковський залишає Луцьк і в уніформі та із зброєю прибуває у рідне село Рудку, де переходить на нелегальне становище.

Влітку 1942р. Юрій Чуйковський працює в мережі підпілля ОУН. Веде вишкіл теренових боївок, із котрих наприкінці 1942 р. разом із Черником (командиром відділу УПА Дубенського надрайону – Дмитром Казваном) був сформований перший у цьому терені підрозділ УПА - Дубенська сотня. З цієї пори він діє під псевдом "Юрко".

Весна 1943 року позначилася бурхливими подіями. Табори ОУН готували боївки, які

розпочали перші збройні акції. Ще 26 січня 1943 р. Дубенська сотня УПА за участю Юрія Чуйковського провела одну з перших операцій проти німецьких загарбників - напад на Дубенську тюрму.

Розбили дубенський концентраційний табір і визволили до ста двадцяти в'язнів. А в кінці лютого бандерівці зробили те ж саме і з кременецькою тюрмою…

Холод і голод діймали змучених в'язнів дубенського концтабору, що розмістився поряд із залізницею, так, що вони не всі навіть ноги переставляли. Багатьох з них косили тиф та дизентерія. Нещасні лежали на нарах у двох дерев'яних бараках, оточених колючим дротом, рахуючи лічені години життя. Інколи поряд із хворими довгий час лежали й трупи.

Періодично німці вивозили їх у ями і скидали туди. Нерідко вони добивали й тих, хто ще дихав, аби прискорити винищення в'язнів, бо на зміну одним прибували інші. Тому хворих ніхто не лікував. «Табором смерті» називали його в'язні.

В одному з бараків на голих дошках лежав виснажений п'ятнадцятилітній Володя Чермошенцев. Він згадував теплий сонячний Крим і рідну домівку в Бахчисараї, звідки забрали його нацисти і вивезли разом з іншими такими ж дітьми на роботу до Райху. Але замість обіцяних вигод серед культурної нації, яка народила світові Гейне і Баха, їх кинули на каторжні роботи, які забирали здоров'я і життя.

Спочатку Володя працював на фірмі «Коперс», з вугілля випалював кокс. А коли та робота забрала всі сили, його перевели у табір № 24 для доходяг.В'язнів почали вивозити на схід. Два вагони зупинилися на станції Дубно. І 120 доходяг опинилося у цьому жахливому таборі, приречені на повільну голодну смерть у нестерпних муках.

Володя уже не думав про порятунок, як не думали й інші в'язні. Та однієї січневої темної ночі сорок третього року біля воріт табору розгорілася стрілянина. Німці, які охороняли його, розбіглися по околиці. Міцніші в'язні вибігали на подвір'я. Володя спробував також виповзти. Двоє озброєних підхопили його попід руки і потягнули кудись у ніч. Володя Чермошенцев потрапив до Дубенської сотні у загін Ю. М. Чуйковського. Там він прийняв присягу на вірність народу України і взяв собі псевдо Джура. Так п'ятнадцятирічний юнак із Криму став повстанцем легендарної УПА, а згодом – ад'ютантом і вірним бойовим побратимом Ю. М. Чуйковського.

«Я, воїн Української Повстанської Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх найкращих синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського: Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу.

В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього подиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Коли я порушу або відступлю від цієї присяги, то нехай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу».

Присяга вояка Української Повстанської Армії

На початку квітня 1943 р. Юрій Чуйковський, як командир загону УПА, бере участь в операції по знищенню німецько-мадярського гарнізону містечка Смига та ліквідації тартака. В цьому бою було знищено 30 гітлерівців, але і 6 воїнів УПА.

В час нападу німецьких карателів на с.Стіжок Кременецького району 9 травня 1943 р. Ю. Чуйковський командував загоном УПА, котрий із засідки знищив понад 80 фашистів (детальний опис цього бою є у книзі Маркса Скорупського "Туди де бій за волю").

У липні 1943 р. Юрія Чуйковського було призначено командиром Дубенської сотні - найбільш боєздатного і вивченого підрозділу військової округи "Південь" УПА-Північ.

Сотня Чуйковського-Юрка була однією з найкращих у Південній військовій окрузі УПА, маючи добре озброєних, обстріляних стрільців та відважних чотових командирів: Птах-Куліцького, Яворенка і Крука з Дубенщини. У сотні був рій грузинів, що управлялися з двома мінометами. Коли підстаршина польської армії Юрко формував свій відділ на Демидівщині, пішли з ним воювати проти гітлерівців його односельчани з Рудки Федір Бурець, Микола та Юрій Бабії, Григорій Бурець, Григорій Кравчук та інші молоді хлопці з навколишніх сіл.

Двадцятирічний Григорій Кравчук, агроном за освітою, закінчив на Теслугівщині підпільну підстаршинську школу УПА, отримавши звання чотового. Рейдуючи по Дубенщині у складі відділу Казвана-Черника, у кінці березня вони розігнали в Білогородському лісі німецьку жандармерію, а на початку квітня разом із відділом Климишина-Крука напали на Смигу. Там розмістився великий тартак з міцною німецькою залогою. У годинному бою знищили понад тридцять німців і увірвалися на тартак. Але змушені були залишити підприємство, бо гітлерівцям надійшла підмога з Кременця.

Відступаючи, вони забрали шістьох убитих та кількох поранених повстанців, пошкодили багато станків, а тартак і склади із дубовим паркетом, який німці збиралися відправити до Райху, підпалили. У цих боях повстанці набиралися навиків партизанської війни й гартували свою волю.

Під командуванням Ю.М. Чуйковського Дубенська сотня веде майже безперервні бої з фашистами у засадах на автотрасі Кременець-Дубно-Луцьк та на терені Млинівщини. В одному з боїв на Млинівщині в серпні 1943 року його сотнею було знищено роту німецьких і власівських карателів, котрі грабували населення.

Після проведення мобілізації молоді УПА в серпні 1943 року Юрія Чуйковського було призначено командиром куреня. 19-20 серпня він командує куренем в операції по знищенню німецької залоги містечка Мізоч і захопленню цукрового заводу. Внаслідок бою німецька залога була майже повністю знищена, однак при відступі на світанку курінь поніс втрати внаслідок бомбардування німецької авіації. З листопада курінь Юрка відбиває напад німецьких окупантів на село Бушу Дубенського району.

В листопаді 1943 року Юрко Чуйковський командує черговим наступом підрозділів УПА на Мізоч і успішно завершує цю операцію. Після цього, дістає призначення на посаду заступника начальника штабу Південної військової округи УПА - Північ, яку обіймає орієнтовно до січня 1944 року.

В час наближення німецько-радянського фронту Ю. Чуйковський отримав наказ командування УПА сформувати на теренах Демидівщини новий курінь. Разом з офіцерами Григорієм Кравчуком - Хмарою та Гнатом Панасюком сформували два курені. Юрко вишикував зібрані сотні в лісі на поляні:

«Стрільці й командири! Ми йдемо у бій за Україну і свій народ. Хто боїться смерті, вийдіть вперед», – розлігся його громовий голос серед лісової тиші.

За розпорядженням командування, сотні було відведено у село Грядки Дубенського району.

Повернувшись із Грядок, курінний Юрко з охороною і заквартирувався на хуторах і в криївках у Хрінницькому лісі, що широчезною полосою вкривав західні терени Демидівщини.

Через організаційну сітку ОУН Чуйковський Юрко формував із залишених у підпіллі повстанців новий відділ. Його завдання полягало в тому, щоб не давати спокою і енкаведистам, які нишпорили по селах, виловлюючи упівців, проводили насильну мобілізацію чоловіків до Червоної армії, і грабували населення.

Загинув Ю. Чуйковський У Великодню суботу 15 квітня 1944 року. Чотирнадцятьох вояків УПА червоноармійці застрелили під Охматківським лісом. Місце поховання їх невідоме…

ЮРКО КРЕМІНЬ - ПРОВІДНИК МОЛОДІЖНОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН "МЕСНИКИ"

Шараневич Діана, Лизак Софія, учениці 7-Б класу, вихованці гуртка «Юні екскурсоводи» Журавнівського КЗЗСО школи-ліцею смт.Журавно, Стрийський р-н, Львівська область

Кахній Марія Андріївна керівник гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «Львівський обласний центр краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді» тел. 0673626336

А як крига скресне, сонце зійде вранці,
З півдня легіт вітру принесе птахів,

Їхній спів весною закличе повстанців
Брати зброю в руки, йти на ворогів.

Це слова з пісні, яку написав член молодіжної підпільної організації ОУН "Месники" Василь Грицишин для своїх побратимів).

Цьогоріч минає 70 років відтоді, як 4 квітня 1951 року в дрогобицькій тюрмі на Бригідках розстріляли українського націоналіста-революціонера, провідника молодіжної підпільної організації ОУН «Месники» Юрка Кременя, а через кілька тижнів, 27 квітня, - його вірного побратима Йосипа Михайловича…..

…Буянів – село, сотні тисяч яких є по Україні. Село, яке несло хрест поневолення впродовж тривалого часу різними, ласими до Української землі, окупантами. І довгі роки плекало у душах людей жадобу волі, гнів та ненависть до непрошених зайд різного кшталту, що чинили наругу над народом. І хоч як впродовж віків вороги старалися ціною насильства та страху притлумити у зародку волелюбні ідеї – кожен час, кожна доба породжувала нових героїв, які знову піднімали знамено свободи. Гуртували довкола нього відважне плем'я нескорених, сміливо ставали на бій з ворогами, жертвуючи життя найсвятішому – Волі рідного краю.[1]

Хата Василя та Пелагії Кременів стояла неподалік лісу, дивлячись вікнами на дерев'яну церкву, до якої поспішала щонеділі та в свята вся їхня велика родина: батьки, дочка та п'ятеро синів. [1] Юрко був найстаршим і було у ньому щось таке, що змушувало задумуватися батька, який покладав на нього великі надії, адже надто по дорослому хлопець розмірковував. І раділа батькова душа, коли бачив, що старші за віком, поважні односельчани прислухаються до Юркових порад і розмов. Ще з раннього дитинства запали йому в душу слова стрийка Івана Кременя, Січового Стрільця, про роки «буремної молодості, освяченої визвольною боротьбою, зрубцьованої шрамами від ран не лише на тілі, а й на серці». А стрийкові стрілецькі пісні були особливими. Вони будили жадобу подвигу, пробуджували ненависть до поневолювачів.

Юрко Кремінь, кажуть старожили, був наділений талантом від Бога до науки, адже мав він великий потяг до знань. Всюди його супроводжував «Кобзар» Тараса Шевченка, якого не боявся він зі собою носити практично всюди, хоч на той час це була заборонена література. Не був для нього страшним і довгим шлях до Журавнівської середньої школи (7 км від с.Буянів).

Юрко часто зустрічався з постанцями, згодом почав виконувати деякі доручення. То був для народу України чорний час. У 1944 році звільняючи землі Галичини від німецьких грабіжників, ряди Червоної армії поновлювалися чесним селянським людом. Їх, без елементарної військової підготовки, беззбройних, гнали під автоматами на німецькі укріплення, стріляючи при найменшому непослуху в спину.[1] Більшовики щоразу глибше і надійніше пускали коріння на звільненій від фашистів землі……Вирушали один за одним поїзди у Сибір і встелялася земля мертвими людськими тілами. Одні вмирали з піснею волі на вустах, інші, свідомо ставали зрадниками і без докору совісті видавали своїх односельчан.

І саме в ці моменти, ділилися з Юрком болючими думками товариші з Журавнівської школи, складали плани помсти і шкодували, бо були ще надто юні, щоб вступити в повстанці. Провідник УПА «Береза» (Петро Бойчук із села Любша Журавнівського району) переконав Юрка підбирати і гуртувати навколо себе надійних свідомих хлопців. Хоч те рішення далося нелегко, але юнаки прагнули геройського чину, рішучих дій. Невдовзі юнак став членом Організації Українських Націоналістів, отримавши підпільне псевдо «Тарас». Першим надійним помічником став шкільний товариш Василь Лаврись, потім Василь Грицишин, який захопив його знанням історії та талантом писати вірші. Згодом до них доєдналися і інші: Іван Сокирка з Монастирця, Володимир Грогодза з Володимирець. Саме тоді вони склали клятву на вірну службу поневоленому народові та рідній землі, вступивши в таємну підпільну молодіжну організацію.

В травні 1948 року в м. Журавні були розклеєні листівки з гаслами, спрямованими проти більшовицької окупації України. Акцію здійснили місцеві національно свідомі юнаки, які прагнули звільнити рідну землю від окупантів [2]. Душа Юрка прагнула більшого. Після героїчної смерті провідника «Берези» 28 жовтня 1948 року у юнака затьмарився розум, емоції

взяли верх над здоровим глуздом. Хлопець поклявся помститися. І це йому вдалося. Вони вистежили зрадника недалеко біля школи і Юрко двічі вистрелив. Рана була несмертельною і дуже швидко почались пошуки молодих людей. Почалися арешти, фальшиві протоколи, переслідування, допити….

Минула весна. Настав час прощатися з Журавнівською школою. Юрко отримав роботу землеупорядника у райземвідділі у Букачівцях, Станіславської області. І хоч робота припала хлопцеві до душі, але задоволення він не отримував. Довкола творилося щось страшне: замість обіцяної волі – пекло неволі. [1] Енкаведисти жорстоко розправлялися з народом, старались зламати його національний дух. … Все частіше, і влень і вночі, було то тут, то там чути постріли та розриви гранат борців за волю України, які з піснею на вустах гинули у нерівній боротьбі з ворогом – живими не здавалися – на теренах Рогатинщини, Журавнівшини, Жидачівщини, Стрийщини і Калущини. Все активніше почали діяти підпільні групи, що були організовані у молодіжну організацію «Месники»[1]. І знову почалась таємна робота Юрка. У нього з'явилися нові однодумці. Юні підпільники поширювали серед молоді брошури із патріотичними гаслами, на могилі Січових Стрільців встановили березовий хрест, який додав мужності селянам. Лютувала влада. Почалися обшуки і допити. Лави організації збільшувались щоразу освіченими, свідомими та сміливими юнаками, які боролися словом, яке пробуджувало у молоді національну свідомість і патріотичну гордість, готовність до боротьби за самостійну державу.

Червень 1950 року. Той теплий червень повіям хлопцям в душу таким холодом, що багатьом заморозив її навічно, а деякі довгі роки відчували його, не змогли позбутися. Холод зради. Холод обірваних мрій. Холод смерті. [1] У ніч з 28 на 29 червня почалися арешти….Юрко Кремінь, його брат Йосип, потім всі решту. Після нелюдських катувань, Юрко нічого не сказав, не зрадив і не зізнався у злочинних обвинуваченнях.

14-15 грудня 1950 року відбувся військовий трибунал ПрикВО. На його закритому засіданні було розглянуто справу по звинуваченню Кременя Юрія Васильовича, його заступника Михайловича Йосипа Петровича, а також Мерчука Івана Дмитровича. Їх засудили до розстрілу, решту 12 юнаків отримали 25 років таборів.[2]

Юрко відверто заявляв, що він – борець за волю України, бо вона – його Батьківщина, а не Радянський Союз.

Я не чуюся винним ні в чому. Винні перед українським народом ті, які прийшли непрошені на нашу землю і почали господарювати, наче у себе вдома. То не їх дім, а наш. Нам жити та працювати тут, а не на просторах Сибіру чи в казахських степах. Я боровся за волю своєї землі. Українці ніколи не прагнули чужого, але безкарно та безборонно віддати своє не хочуть. Час зайдам це зрозуміти та усвідомити.

Він знав, що пощади йому не буде, але духом не падав. І свою віру вселяв іншим. [1] Відмовився на суді писати помилування. Поліг на полі слави як герой України.

Ці молоді хлопці, яким було лише по 16-20 років, не заподіяли жодного злочину супроти власного народу. Вони були розстріляні ворогами за любов до своєї землі, до всього українського, за те, що не зреклися великої ідеї ОУН, і за велику любов до Бога й України.

22 травня 2011р. під час районних урочистостей Свята героїв на території Журавнівської школи-ліцею було відкрито Пам'ятну плиту в його честь.

Ми, підростаюче покоління, маємо бути такими, якими хоче бачити нас Україна - національно свідомими, гордими, патріотичними, жертовними, хоробрими, чесними та освіченими. В ім'я пролитої крові мільйонів борців, в ім'я катованих братів, в ім'я славного минулого України та побудови Української Самостійної Соборної Держави.

БОРОТЬБА МАРТОСА БОРИСА МИКОЛАЙОВИЧА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ

Терещенко Анастасія, 9-Б клас, Полтавська загальноосвітня школа №9
Коношенко Андрій Андрійович, Полтавська загальноосвітня школа №9, вчитель історії

Актуальність теми обумовлена складною зовнішньо-політичною ситуацією яка

склалася на сьогодні. Спричинено це військовою агресією Російської Федерації, зокрема окупацією Криму та частини Донбасу. В цих умовах ми маємо звернутися до нашого історичного минулого, а саме до діяльності наших українських політиків які свого часу боролися за незалежність і свободу українського народу в період національно-визвольних змагань 1917-1921 років. Велику роль у боротьбі за існування держави того часу зробили славетні вихідці із Полтавщини. Зокрема це Стешенко Іван Матвійович, Порш Микола Володимирович, Симон Петлюра, Грудницький Олександр Григорович, Гаврилко Михайло Омелянович, Шемет Володимир Михайлович, Голуб Андрій та багато інших славних синів. Особливу увагу хочемо приділити діяльності видатного громадсько-політичного діяча родом із Градизька Борису Миколайовичу Мартосу, який вірою і правдою служив українському народові у боротьбі з інтервентами за збереження нації.

Борис Миколайович Мартос народився 20 травня 1879 року за старим стилем. У Лубнах він закінчив класичну гімназію у 1897 році. Того ж року вступив до Харківського університету, де і зацікавився громадсько-політичною діяльністю, зокрема діяльністю таємної організації Українська студентська громада. Борис Миколайович всіляко допомогав товариству, зокрема обіймав посаду скарбника. З молодих літ головною мотивацією для Бориса Миколайовича було визволення України з під всеросійського гніту та сваволі самодержців. За своє прагнення до свободи, за свій патріотизм, нажаль, на початку 1901 року у лютому син свого народу був запроторений до в'язниці, а згодом два роки відбував заслання у Полтаві. На цьому свавілля російської влади не припинилося. Навесні 1903 року царський режим знову ув'язнив діяча, після того як Борис Миколайович мав намір відновити навчання у Харківському університеті. Тиранія російської влади не зламала вірного борця і захисника українського народу.

У 1905 році була заснована партія соціалістичного спрямування УСДРП, яка активно діяла під час першої української демократичної революції 1905-1907 років, завзятим членом якої і був Мартос Борис Миколайович. Нажаль революція завершилася поразкою, ворожий режим Миколи ІІ встояв, було встановлено третьочервневу монархію. В свою чергу Борис Миколайович отримав великий досвід громадсько-політичної діяльності. Весь потенціал політика проявився під час національно-визвольних змагань 1917-1921 років, де він вірою і правдою служив неньці Україні.

28 травня 1917 року було ініційовано Перший Всеукраїнський селянський з'їзд, який тривав по 2 червня. Активним учасником цього з'їзду і виступав наш патріот, який вирізнявся великою любов'ю до селян. Мартос був обраний до президії від усього з'їзду поруч із Володимиром Винниченком та Павлом Христюком. А в деякі дні він навіть був головою засідання. В останні дні функціонування Всеукраїнського збору представників було оголошено про заснування Української селянської спілки Тимчасового Центрального комітету, у складі 15 чоловік до якої увійшов і Борис Миколайович Мартос від Української соціал-демократичної робітничої партії. Незабаром на новоутвореній Українській Центральній Раді політик поповнив ряди Першого Генерального секретаріату.

Варто зазначити, що під керівництвом Мартоса на Генеральному секретаріаті земельних справ виносилося питання земельної реформи, де пропонувався справедливий розподіл земельної власності між тими особами, які її вправно опрацьовують. Борис Миколайович також рекомендував селянам опрацьовувати свої ділянки на кооперативній основі. Також ним зазначено, що ліквідація земельного володіння буде фатальною для молодої, щойно утвореної держави.

За часів існування Української держави Павла Скоропадського Мартос очолював Центральний Український Кооперативний Комітет, установчі збори якого проходили з успіхом у період з 1 по 3 вересня 1918 року. У перший день установчого засідання виступав і Борис Мартос зі своїм звітом з приводу діяльності організації, що було вкрай складно в умовах війни. План підтримала абсолютна більшість учасників засідання, що було дуже важливо для українців, адже діяльність Кооперативного комітету цілковито покращувала становище жителів Української держави.

Попри успішну діяльність Мартоса на благо Батьківщини, коливання всередині

держави не припинялися. 14 грудня 1918 року було повалено гетьманат і до влади прийшла Директорія. Внутрішні суперечності не йшли на руку Україні, що не могло не засмучувати видатного патріота. Попри це він працював не покладаючи рук. З приходом Директорії до влади Борис Мартос вступив на посаду Голови Ради Міністрів УНР, яку він обіймав в період з 9 квітня 1919 по 27 серпня 1919 року, а також Міністра фінансів в період з 29 серпня 1919 по 26 травня 1920 року. Це були найважчі роки в історії України. Проте йому завжди вдавалося тримати міцність гривні, забезпечувати всю державну структуру і, що найголовніше армію.

Борис Миколайович Мартос мав цілковиту підтримку іншого нашого славного земляка Симона Петлюри, другого голови Директорії УНР. Зокрема заступив на посаду Голови Ради Міністрів УНР Борис Миколайович саме завдяки сприянню Симона Петлюри, з яким вони мали одинакові ідеологічні погляди і спільне бачення, щодо майбутнього розвитку України. Адже прихід їх до влади не задовольняв політиків правих поглядів, які раз за разом намагалися повалити правлячий режим. Нажаль 29 квітня 1919 року була здійснена невдала спроба державного перевороту отаманом Володимиром Пантелеймоновичем Оскілком, армія якого діяла досить успішно в районі Волині, зокрема проти наступу більшовиків. Борис Мартос під час спроби здійснення цього перевороту потрапив до полону, але на щастя швидко був звільнений. Сам же переворот стрімко придушили війська Петлюри, але всі ці події негативно сказалися на подіях на фронті. Володимир Оскілко звинуватив у перевороті своїх же офіцерів, які на його думку вступили у переговори з більшовиками Леніна. Внутрішні суперечності, які намагався всіма силами владнати Борис Мартос швидко призвели до занепаду України.

Сили Директорії швидко виснажувалися, її підривали дії місцевого отамана Нестора Махна, який діяв в районі Гуляйполя, війна з білогвардійцями, більшовиками, а також і з Польською армією, яка вдарила з Заходу у травні 1919 року. Через всі ці події уряд Директорії і зокрема Міністр фінансів Борис Мартос вимушений був перебратися до Галичини. Навіть в таких тяжких умовах він всіляко намагався підтримувати селянство і здійснював спроби аграрної реформи, яка знову ж таки не знайшла підтримки у політиків правих поглядів, які продовжували проводити підривну діяльність проти наших національних лідерів.

Євген Петрушевич який стояв на чолі ЗУНР (Західно-Українська народна республіка), також не знайшов порозуміння з Борисом Мартосом, що призвело до відставки нашого Міністра фінансів 27 серпня 1919 року і кризи уряду. Все це заважало об'єднанню двох частин України в одну єдину і привело до занепаду української національно-визвольної революції. Ці трагічні події призвели до численних поразок на фронті і приходу до влади в Україні більшовиків Леніна.

Борис Мартос боляче переживав поразку української революції, решту свого життя він провів у еміграції, де й помер у 1977 році в Нью-Джерсі, США. Проте ім'я його вписане золотими буквами в історію України. Задля вшанування його пам'яті у Полтаві у 2007 році був встановлений пам'ятник, поблизу Полтавського університету економіки і торгівлі. Полтавці пишаються своїм земляком і щиро вдячні йому за боротьбу проти російської агресії, що надихає нас у протистоянні їм сьогодні.

СИМОН ПЕТЛЮРА

Капчур Лілія, учениця 9 класу Лип`янського ліцею Карлівської міської ради
Керівник: **Борисюк Т.П.,** учитель історії Лип`янського ліцею Карлівської міської ради

30 років існує омріяна поколіннями синів і дочок незалежна Україна. Шлях до неї густо скроплений кров`ю і встелений могилами патріотів . Одні загинули на своїй землі, а іншим судилося знайти вічний спочинок далеко від рідного краю. Одним із них був наш земляк, полтавець Симон Петлюра. 95 років тому перестало битися серце полум'яного патріота на чужині. Суперечки навколо його імені не вщухають і зараз. Науковці , політики та пересічні громадяни по – різному сприймають та оцінюють його діяльність . Ми вважаємо, що постать нашого земляка варта уваги підростаючого покоління українців. Йому належить концепція державної структури України - самостійної, соборної, демократичної, правової республіки. Ця політична концепція, програма та ідеологія відповідали потребам державотворчої парадигми

українства. Беззаперечним є факт, що саме Петлюра був фундатором українських збройних сил.

Метою нашої роботи стало дослідження сторінок життя та діяльності відомого політичного діяча Симона Петлюри, його внеску у розбудову Української держави, повернення нащадкам доброго імені Великого Українця, доля якого пов'язана з Полтавщиною.

Актуальність нашого дослідження полягає у прагненні вивчати, осмислювати, популяризувати , донести до всіх небайдужих до долі України людей важливість об`єднання українців заради життя і процвітання держави.

Наша робота змусить молодь задуматися, переглянути свої цінності, повірити у власні сили для національного відродження.

Постать Петлюри досліджували Ткачук А.,Лотоцький О.,Сальський А. та інші. Наша робота –це спроба переосмислення постаті нашого земляка не лише як політика, а як звичайної людини. Для цього ми ознайомилися із його епістолярною спадщиною та переглянули художній фільм про нього.

Талановитий організатор і командувач, політик, голова Директорії, педагог, редактор, публіцист Симон Васильович Петлюра народився 10 травня 1879 р. у Полтаві в козацькій родині.

У 1900 р. С. Петлюра став активним учасником Революційної української партії (РУП) у Полтаві. Молодого семінариста глибоко вразила промова харківського адвоката Миколи Міхновського про необхідність боротьби за створення незалежної України. Влітку в 1901 році в Полтаві в помешканні Олександра та Софії Русових відбувся всеукраїнський студентський з`їзд, на якому були присутні делегати від українських студентських громад, що існували на той час в університетських містах Росії. Полтавську студентську громаду репрезентував на з`їзді Симон Петлюра, хоча він і не вважався студентом.

Того ж року в Полтаві проходили гастролі видатного українського композитора Миколи Лисенка. Виступи його хору закінчувалися справжніми маніфестаціями з українськими національними гаслами. Попри заборонам, хор під керівництвом М.Лисенка виконував національний гімн "Ще не вмерла Україна".

Після концерту Петлюра запросив Лисенка до семінарії для зустрічі з "Українською громадою". Так виник конфлікт між композитором, якого підтримували семінаристи, і ректором семінарії протоієреєм Пічетою, запеклим російським шовіністом. У результаті конфлікту Петлюру було виключено із семінарії. Проте він і надалі, аж до свого від`їзду із Полтави, залишався провідником "Української громади" і одним із організаторів "семінаристського бунту" в 1902 році, під час якого семінаристи вимагали демократизації навчання і викладання предметів українською мовою. В результаті стихійного бунту близько 50 юнаків було виключено із семінарії, а навчання в ній на деякий час припинилося[8]. Восени 1902 року під загрозою арешту виїхав на Кубань, через рік був заарештований за діяльність у Чорноморській вільній громаді. Звільнили 1904 , і він виїхав у Львів.

У 1905 р. у зв'язку з амністією С. Петлюра повернувся до Києва.

Після перетворення РУП на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) він, як делегат, бере участь у з'їзді галицької УСДП (1906). Того ж року виїздить до Петербурга, де працює в редакції щомісячника соціал-демократичного напряму "Вільна Україна".

Після революційних подій 1905 р. С. Петлюра повертається до Києва, працює секретарем газети "Рада", а в 1907-1908 рр. – співредактором газети "Слово", співпрацює з науковим журналом "Україна".

Навесні 1917 р. С. Петлюру призначили головою Українського військового комітету Західного фронту і делегували на І Всеукраїнський з'їзд у Києві. На з'їзді він був обраний головою Українського генерального військового комітету. З утворенням Центральної Ради С. Петлюра стає Генеральним секретарем військових справ[5].

Восени 1917 р., не погодившись із політикою В. Винниченка, Петлюра вийшов з уряду і виїхав на Лівобережжя, де організував Гайдамацький кіш Слобідської України, який відіграв вирішальну роль у боях за Київ (1918) і в придушенні більшовицького повстання на

“Арсеналі”[2] .

Після гетьманського перевороту в квітні 1918 р. С. Петлюра очолив Київське губернське земство і Всеукраїнський союз земств, але невдовзі був заарештований гетьманським урядом. Відбувши чотиримісячне ув’язнення, він переїхав до Білої Церкви, де брав участь в антигетьманському постанні, після придушення якого увійшов до складу Директорії та очолив армію УНР як її Головний отаман.

По виїзді В. Винниченка за кордон С. Петлюра 11 лютого 1919 р. став Головою Директорії. Опинившись у безвихідному становищі в оточенні ворожих сил, уряд УНР на чолі з С. Петлюрою 5 грудня 1919 р. виїхав до Варшави з наміром знайти союзника в боротьбі проти окупантів.

Після укладення Варшавського договору в квітні 1920 р. та військової конвенції з Польщею війська УНР під проводом С. Петлюри спільно з польською армією повели наступ проти більшовиків і 7 травня 1920 р. зайняли Київ. Проте у червні під натиском ворожих сил довелося залишити місто. Коли у жовтні 1920 р. було укладено перемир’я між Польщею і радянською Росією, з’єздані армії УНР перейшли Збруч і їх інтернували до Польщі.

Спочатку С. Петлюра з урядом перебував у Тарнові, потім у Варшаві. Коли більшовицька влада стала наполягати на його видачі, він переїхав до Будапешта, звідти – до Відня й Женеви, а наприкінці 1924 р. – до Парижа, де керував діяльністю екзильного уряду УНР і заснував тижневик “Тризуб”.

Публіцистичну працю С. Петлюра розпочав ще в 1902 р. у “Літературно-науковому вістнику”. Тематика його статей охоплювала різні аспекти української культури (“І. Франко – поет національної честі”, “Пам'яті Коцюбинського”). Його праці мали значний вплив на формування української національної свідомості ще в передреволюційні роки[1].

У Польщі він відновив публіцистичну діяльність, друкував свої статті переважно про українські визвольні змагання, становище України, яка перебувала під владою більшовиків, та завдання еміграції. Свої публікації підписував і власним прізвищем, і псевдонімами (В. Марченко, В. Салевський, І. Рокитний, О. Ряст) та криптонімами[4].

Життя С. Петлюри обірвалося 25 травня 1926 р. підлим пострілом колишнього кіннотника бригади Г. Косовського С. Шварцбарта на розі вулиці Расін і бульвару Сен-Мішель у Парижі. Комуністам потрібно було ліквідувати С. Петлюру, який для українців багато років був прапором боротьби за свою свободу і незалежність[3].

Початок Української революції 1917 – 1921 років відкрив широку дорогу для політичної кар’єри С. Пелюри. Її початком став перший Всеукраїнський військовий з’їзд, що проходив у Києві протягом 5 – 8 травня 1917 р. На ньому він був однією з провідних політичних постатей, став головою Українського військового комітету, членом Центральної Ради і публічним політиком. У червні очолив Генеральне секретарство у військових справах. Більшість уряду УНР не сприймала його лінії на будівництво національної української армії, тому у грудні 1917 р. С. Петлюра на знак протесту подав у відставку і очолив гайдамацький кіш Слобідської України, який з добровольців формувався на Лівобережній Україні. У час першого наступу російських більшовиків їх однопартійні в Києві підняли повстання проти Центральної Ради і гайдамаки С. Петлюри та Січові стрільці Є. Коновальця відіграли вирішальну роль у його придушенні .

У зовнішньополітичній діяльності С. Петлюра орієнтувався на Антанту, тому не схвалив запрошення Центральною Радою австро-німецьких військ для допомоги у вигнанні більшовиків з України і участі в її роботі навесні 1918 р. уже не брав. Не підтримав він і гетьманського перевороту. У квітні Петлюра дав згоду балотуватися на голову Київського губернського земства, але одночасно був обраний і головою Всеукраїнського союзу земства. Послідовно перебував в опозиції до П. Скоропадського. Тому у липні 1918 р. за звинуваченням у підготовці антиурядового заколоту був заарештований і перебував в ув’язненні до 12 листопада, коли гетьманський режим уже доживав останні дні. Гетьман сподівався порозумітися з С. Петлюрою, але дістав відмову. Навпаки, він увійшов до складу щойно створеної Директорії – органу з підготовки керівництва антигетьманським повстанням. Єдиним, хто залишився вірним до кінця ідеї державної незалежності України, був Симон

Васильович. Боротьба за державну незалежність України стала завданням всього його життя.

У лютому 1919 р. С . Петлюра став головою Директорії УНР. Проте ні в новому складі уряду, який очолювали послідовно С. Остапенко та Б. Мартос, ні в самій Директорії єдності не було, праві і ліві не могли між собою порозумітися. Була здійснена спроба державного перевороту отаманами П. Болбачаном та В. Оскілком, і хоч вона не вдалася, але підірвала бойовий дух українського війська і єдність кволої нації, яка тільки-но почала формуватися.

1919 р. зробив С. Петлюру незаперечним лідером українського національно-визвольного руху. У найскладніший період боротьби за державність України він виявив неабияку мужність, кипучу енергію, рішучість і волю. Саме відтоді всіх борців за волю України комуністи почали називати «петлюрівцями», адже С. Петлюра уособлював собою другий етап українського визвольного руху, охоплював міжвоєнний період 20-30-х років XX століття. Український патріот і «петлюрівець» стали поняттями тотожними. З ім'ям С. Петлюри українці пов'язували надію на національне і соціальне визволення від більшовицького ярма, шанобливо називали його «батьком».

Більше року при майже повній міжнародній ізоляції С. Петлюра керував державою і армією УНР у боротьбі проти червоних і білих напасників, відстоюючи державну незалежність України. Проте сили були нерівними і в листопаді 1920 р. разом з урядом і армією УНР він був змушений емігрувати до Польщі. Деякий час перебував у Тарнові, потім у Варшаві, а після підписання мирного договору між Польщею і більшовицькою Росією в 1921 р. живе нелегально під ім'ям Степана Могили. На початку 1924 р. переїхав до Австрії, потім до Угорщини і Швейцарії, а восени цього ж року оселився в Парижі, наймав невеличку квартиру і жив із сім'єю у великій скруті .

З кінця 1920 р. розпочався останній, еміграційний період у житті С. Петлюри. Відповідно до закону УНР «Про Тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» у Польщі діяв Державний центр УНР на еміграції, очолюваний головою Директорії і Головним отаманом військ УНР Петлюрою. Перебуваючи поза межами України, він доклав чимало зусиль для об'єднання і координації діяльності всієї української еміграції, до популяризації української справи в цілому світі, болюче переживав поразку Визвольних змагань 1917-1921 років і намагався розібратися в її причинах. На його думку, серед політичної еліти переважали або фантазери, або демагоги, або відірвані від життя наївні люди. Серед українського народу не було єдності, а серед лідерів УНР переважали вузько партійні, а не національні інтереси.

Незважаючи на гіркоту поразок, С. Петлюра не розчарувався в правоті обраного шляху, залишався вірним ідеї Української державності.

По довгих роках забуття повертається на Батьківщину чесне та шляхетне ім`я Великого українця. З проголошенням державної незалежності проведено чимало заходів для вшанування постаті видатного полтавця.

У Полтаві вирішили встановити пам`ятник славному сину України. Було оголошено конкурс , на який подали 11 проєктів. У червні цього року відбулося засідання комісії, на якому обрали переможця . Авторами проєкту є скульптор Анатолій Кущ та архітектори Сергій та Михайло Швець –Машкари. Скульптура буде заввишки до 3 метрів, а виготовлять із бронзи. Тривали дискусії щодо місця встановлення пам`ятника, та потім вирішено , що він має бути неподалік обласного центру естетичного виховання учнівської молоді, у сквері Матері і дитини. Біля цього місця колись був розташований будинок, де Петлюра провів своє дитинство.

У найскладніший період боротьби за державність України він виявив неабияку мужність, кипучу енергію, рішучість і волю. Саме відтоді всіх борців за волю України комуністи почали називати «петлюрівцями», адже Петлюра уособлював собою другий етап українського визвольного руху, охоплював міжвоєнний період 20-30-х років XX століття. Український патріот і «петлюрівець» стали поняттями тотожними. З ім'ям С. Петлюри українці пов'язували надію на національне і соціальне визволення від більшовицького ярма. Під проводом С. Петлюри український народ мав у означений період свою державність, і це стало важливим здобутком національно-визвольної боротьби. І хоч через багато причин

боротьба зазнала поразки, набутий досвід став джерелом, з якого наступні покоління черпали віру в державність. Боротьба за її здобуття, хоч і в інших формах, після падіння УНР практично не припинялася. При тому ім'я С. Петлюри стало загальнонаціональним символом.

С. Петлюру слід розглядати як першого українського політика, що найбільш послідовно відстоював європейський вектор розвитку України. Сучасна політика самостійності і європейської орієнтації України є продовженням політики нашого земляка.

Події доби Петлюри перегукуються із тим, що відбувається в Україні сьогодні. Через відсутність єдності серед політиків наша держава зазнала агресії з боку сусідньої країни. Прикро й боляче, що багато наших українців гине, захищаючи свободу й територіальну цілісність. Помилки минулого варто не повторити в майбутньому.

Інформація про проведене дослідження опублікована на сайті школи. Зібрані матеріали можуть бути використані на уроках історії, захисту України, виховних годинах та під час заходів із національно- патріотичного виховання.

Ми вважаємо, що постать видатного політика не повністю досліджена, тому варто продовжувати роботу в цьому напрямку.

М. МІХНОВСЬКИЙ – АПОСТОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Фань Євгенія, учениця 10 класу ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ф. Д. Рубцова» Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області
Керівник: **Мисник Сергій,** учитель історії, Заслужений учитель України ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ ЛМР»

«Українська нація мусить добути собі свободу,
хоч би захиталася ціла Росія!»
М. Міхновський, 1890р.

Міхновський Микола Іванович (1873-23.05.1924) - визначний український громадсько-політичний діяч, ідеолог державної незалежності України, основоположник і перший ідеолог українського націоналізму. Народився в сім'ї сільського священника і палкого українського патріота в с. Турівка Прилуцького повіту на Полтавщині. Закінчив Прилуцьку гімназію (1890р.).

Навчаючись на юридичному факультеті Київського університету Святого Володимира, Міхновський разом з Б. Грінченком, І. Липою, В. Боровиком став організатором «Братства Тарасівців» (1891р.). «Нашому поколінню належить створити українську національну ідеологію для боротьби за визволення нації і для створення своєї держави». Виступи маленького гуртка тарасівців на велелюдних сходинах київського студентства були виступами людей якогось іншого світогляду, зовсім тоді не модного і масово студентством не визнаного. На той час загальновизнаними були ідеї всесвітнього соціалізму і всеросійської революції, які б мали автоматично заполонити й Україну. Зреалізувати свої ідеї Братство не змогло, натомість практично усі його члени опинилися за гратами. Після розгрому організації (1893р.) Микола Іванович продовжив політичну діяльність в товаристві «Молода Україна» з відділеннями у 22 містах та з 458 членами.

З 1899 р. М. Міхновський займався адвокатською практикою в Харкові і швидко зійшовся з місцевою українською громадою. Тут він придбав собі добру репутацію в ділових колах і міцно осів на довгий час. Промови Міхновського на Шевченківських урочистостях 1900 р. у Полтаві (19 лютого) та Харкові (26 лютого) привернули увагу багатьох українських патріотів. Вони лягли в основу програми, написаної М. Міхновським для першої в Наддніпрянській Україні політичної партії – РУП (Революційної Української партії), заснованої в 1899 р. у Харкові Д. Антоновичем, Б. Камінським, Л. Мацієвичем, М. Русовим. Видрукувана у Львові в 1900р під назвою «Самостійна Україна» програма справила на суспільство вибуховий ефект. Змалювавши темними фарбами картину бездержавного існування України, автор далі зазначає: « Над нами висить чорний стяг, а на ньому написано: смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації». Незважаючи на непрості обставини, в яких опинилися українці, Міхновський вважав, що вони можуть знайти в собі сили, аби протистояти денаціоналізації й добитися створення своєї незалежної

держави. Всупереч логіці подій, члени організації виписали на прапорі: *« Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат по Кавказ.»* Хоча й розуміли, що «боротьба буде люта й довга, що ворог безпощадний і дужий». І в цій боротьбі доведеться вдатися до зброї.

Радикалізм М. Міхновського викликав у РУП опозицію політичній лінії «Самостійної України». Більшість членів організації відійшла через самостійницькі позиції. Із однодумців наприкінці 1901- на початку 1902 рр. Міхновський сформував Українську народну партію (УНП), що проголосила своєю метою боротьбу за створення незалежної національної держави. УНП мала власну бойову структуру під назвою «Оборона України». У 1904р., коли на офіційному рівні відзначили 250-річчя «возз'єднання України з Росією» Міхновський з однодумцями із «Оборони України» вирішив висадити в повітря пам'ятники царям у Києві та Одесі. Однак бойовик, котрому доручалося виконати завдання, несподівано наклав на себе руки. У Харкові ж не було царських монументів, тому вибух пролунав біля пам'ятника О. Пушкіну, якого Міхновський вважав співцем «єдиної і неділимої» Росії. Протягом 1902-1904рр. у своїх статтях і відозвах «Робітнича справа у програмі УНР» (1902р.), «Десять заповідей» (1903р.), «Справа української інтелігенції в УНП» (1904р.) він виклав основні засади українського націоналізму, ставши його першим ідеологом.

У 1905 р. М. Міхновський уклав проєкт першої у XX ст. української конституції «Основний закон Самостійної України – спілки народу українського», а в 1906 р. опублікував «Програму» УНП, яка передбачала створення «однієї, єдиної, неподільної, самостійної, вільної демократичної України – республіки робочих людей» від «гір Карпатських аж по Кавказькі». Ідеологію українського націоналізму та ідею самостійництва він пропагував у короткотривалих друкованих органах: «Самостійна Україна» (Львів, 1905р), «Хлібороб» (Лубни, 1905 р.), «Запоріжжя» (Катеринослав, 1906 р), «Слобожанщина» (Харків, 1906 р), «Сніп» (Харків, 1912-1913 рр.).

Варто відзначити, що М. Міхновський мав величезний вплив на наших земляків Володимира, Сергія та Миколу Шеметів у формуванні політичних переконань і світоглядних позицій. Ще будучи студентами Київського університету, вони спільно орендували одне приміщення і тривалий час проживали разом , гостювали влітку на хуторі Олександрівка під Лубнами у батька братів Шеметів Михайла Казимировича. Під впливом Міхновського Володимир з братом Сергієм вступили до Братства тарасівців. Завдяки спонсорській допомозі Шеметів М. Міхновський у 1905р. організував видання у Львові журналу «Самостійна Україна». У розпал російської революції 1905-1907 рр. імператор Микола II під тиском прогресивної громадськості змушений був підписати Маніфест 17 жовтня 1905 р., згідно з яким підданим царя були даровані демократичні права і свободи в т.ч. і свободи друку. Цим не забарилися скористатися брати Шемети. Без дозволу губернатора в тісній співпраці з Міхновським у листопаді 1905р. в Лубнах видали перший на Лівобережній Україні україномовний часопис «Хлібороб». Як свідчать учасники, поява «Хлібороба» справили глибоке враження на українське суспільство. На вулицях Києва, Полтави його просто виривали з рук у газетчиків.

Наслідком революції і погромів 1905р. була велика кількість судових розправ. Міхновський виступає оборонцем у ряді голосних процесів, особливо в тих, де уряд користувався судом як знаряддям помсти. У листопаді 1907р. братів Шеметів та інших учасників «Лубенської республіки» заарештували. Вирок був жорстоким, але завдяки адвокатському таланту Міхновського врятовано від смерті і навіть звільнено двох українських патріотів - братів–лубенців Володимира та Сергія Шеметів. Після виходу на волю В. Шемет разом з Міхновським вступили до товариства Українських поступовців (ТУП). З початком Першої світової війни М. Міхновський був мобілізований до російської армії. Якийсь час перебував на Північному фронті, а на початку 1917р. у чині поручика перейшов на юридичну службу до Київського окружного військового суду.

У березні 1917р. Міхновський першим висунув ідею створення національних збройних сил. За його ініціативою в Києві було засновано Український Військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботька та Військовий організаційний комітет, який ставив собі за мету формування

українських військових частин. При безпосередній участі Міхновського утворено Перший Український козачий полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького. У 1917 р. він став членом *Української Центральної Ради і Українського Генерального Військового комітету*. «Організувати свою українську регулярну армію, проголосити вслід за тим самостійність Української держави, укласти сепаратний мир з Центральними Державами – ось була програма Міхновського в першій добі революції». Заклики до створення власного війська та проголошення самостійності України викликали відверте роздратування та неприховану ворожість соціалістичних лідерів УНР. Не проти Москви вони боролися, а спільно з російським Тимчасовим урядом проти Міхновського, який тоді єдиний уособлював самостійницький рух, рух за побудову Самостійної України із сильною армією. За свідченнями Сергія Шемета «Два найгарячіші і найбільш важкі місяці революційної доби проходять для Міхновського в безплідній боротьбі з соціалістично-демократичною більшістю Українського Військового Комітету». М. Міхновський вийшов зі складу комітету і виїхав на Полтавщину, де взяв участь в роботі Установчого з'їзду Української Демократичної Хліборобської Партії. Повернувшись до Києва, 5 липня зробив невдалу спробу вчинити державний переворот і збройним шляхом проголосити незалежність України. Керівництво ЦР і далі тримало курс на співпрацю з всеросійським Тимчасовим урядом. Такою політикою вони змарнували весь український національний порив у військах, пропустили найзручніший момент для сформування української армії і таким чином підготували основу всіх катастроф наших державних змагань. Микола Міхновський за наказом голови уряду В. Винниченка був заарештований і відправлений на Румунський фронт.

У грудні 1917р. повернувся на Україну з фронту і зупинився в Лубнах, де місцеве земство обрало його мировим суддею. Саме тоді на Полтавщині відбувався з'їзд єдиної в Україні несоціалістичної партії - Української Демократично-Хліборобської, засновниками якої були М. Міхновський та брати Шемети. Партія виступала за скасування поміщицьких маєтностей. Зберігаючи приватну власність на землю, орієнтувалася на міцні фермерські господарства. З приходом до влади в квітні 1918 р. гетьмана П. Скоропадського М.Міхновського, прикутого ревматизмом до ліжка, привезли автомобілем до столиці з наміром запропонувати посаду міністра внутрішніх справ, а згодом бунчукового товариша, тобто радника гетьмана. Однак Міхновський залишився в опозиції до гетьманської влади, а згодом узяв участь в антигетьманському повстанні.

До влади прийшла Директорія. Швидко насувалася катастрофа. Замість використання налагодженого гетьманом державного апарату, почалося безглузде його руйнування. Більшовики почали швидко захоплювати Україну.

У 1919р. М. Міхновський за дорученням УДХП намагався зав'язати контакти з командуючими найбоєздатніших частин армії УНР Євгеном Коновальцем і Петром Болбочаном, щоб з допомогою військових припинити наростання анархії, стабілізувати політичну й економічну ситуацію в країні. Але С. Петлюра випередив події, заарештувавши П. Болбочана. З відчаю, що все так фатально гине, Міхновський захворів і опинився в лікарні. Там його заарештували більшовики й посадили до Кременчуцької в'язниці. Від неминучої смерті його врятувало повстання отамана Григор'єва. Після поразки руху він перебирається до Новоросійська (невдала спроба еміграції), згодом на Кубань, де працює в учительській семінарії в станиці Полтавській.

Навесні 1924р. повернувся до Києва, був заарештований співробітниками ДПУ і невдовзі загинув. Обставини смерті Міхновського остаточно не з'ясовані. За одними даними він був розстріляний, за іншими - знайдений повішеним. Навіть якщо прийняти версію самогубства, найймовірніше, воно було інсценовано органами ДПУ.

М. Міхновський значно випереджав своїми поглядами сучасників. Праці М. Міхновського, зокрема «Самостійна Україна», стали програмою дій для покоління, яке в 1917р. підняло жовто-блакитне знамено УНР. Твори й діяльність М. Міхновського запалили національне багаття в душах мільйонів українців, виплекали героїчне покоління 1917-1920-х років.

ОБІРВАНА ПІСНЯ ЮНОСТІ

Косяк Софія, учениця 8 класу ОЗ «Тарандинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів» Полтавської області.
Керівник: **П'яташ В.С.,** учитель зарубіжної літератури ОЗ «Тарандинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів».

Кажем: подвигів не стерти!
Лине слава гомінка.
Хто вмирає за безсмертя –
Буде жити у віках.

П. Артеменко.

Український народ зробив величезний внесок у перемогу над нацизмом та, водночас, став одним із найбільш постраждалих народів у роки Другої світової війни. Не маємо права забути жодного героя, жодного подвигу в ім'я Перемоги.

Мета цієї пошукової розвідки: дослідити антигітлерівську діяльність нашого земляка Петра Івановича Артеменка.

Народився П. І. Артеменко в с. Губське Лубенського району Полтавської області в сім'ї коваля. У сільській бібліотеці зберігаються записи спогадів колишнього директора Губської семирічки С.А. Розторгуєва: «Прекрасний юнак...Ще задовго до шкільних років, малолітнім, самотужки навчився читати. Підручниками стали дві книжки: „Кобзар" і „Стихи" А. Пушкина».

Цікавими є і спогади товариша Петра Цьохли І. П.: «Геройським хлопцем був мій дружок, Петро Артеменко...В колбуді майже щовечора відбувалися лекції, бесіди, вистави і концерти. Автором сценаріїв і багатьох частівок був Петро...Стінна газета, що виходила в колбуді, познайомила читачів з першими віршами Петра. Так почав шлях у літературу мій друг. Згодом Артеменко закінчив школу і як син бідняка, комсомолець-активіст був рекомендований на робітфак Лубенського вчительського інституту"

У книзі В. Вітковського "І обернеться кров твоя у квіти" читаємо, що по закінченню філологічного факультету Ніжинського педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя, П. Артеменко працював у редакції газети „Червона Лубенщина" (завідувачем відділу пропаганди й агітації).

Бібліотекар Тарандицівської книгозбірні надала вирізку з газети "Ленінська зоря" (дані про рік випуску відсутні), в якій уміщений спогад К. Довгопола, колишнього однокурсника поета: «Ми раділи його творчим успіхам. І тепер, коли його не стало, ми, його колишні однокурсники, зберігаємо про нього світлу пам'ять, яку він, талановитий поет і громадянин, залишив по собі".

Письменник В. Безорудько з гордістю писав про нашого земляка: «П. Артеменко входив у літературу не помацки, а сміливо, одразу його твори почали з'являтися в товстих журналах».

Скільки було мрій, сподівань, надій...Та 1939 року в шибку постукала війна, і обірвала мрії... «Усі на фронт!» – це гасло було зрозумілим кожному. Прагнув і губський поет із зброєю в руках захищати рідну землю, але 1940 року був демобілізований з армії через хворобу очей.

Нам пощастило поспілкуватися із донькою поета Лідією Петрівною, що мешкає нині в м. Полтаві. Вона поділилася з нами спогадами мами Надії Омелянівни (дружини П. Артеменка): «Довго не міг Петро заспокоїтися. Душила образа. – Мене не беруть до лав підпільників... Невже я їм не потрібен? – Жахнувся такої думки. Очі заповзято блиснули. Заграла на щоці жилка. – Є остання можливість...Буду боротися сам!».

У газеті «Зоря Полтавщини» від 23 вересня 2014 року ми натрапили на спогади Івана Бута: «На початку війни Петра Артеменка мобілізували в армію, але незабаром комісували через хворобу. Він залишився в Лубнах, писав агітаційні антигітлерівські вірші, прокламації, листівки, з приходом окупантів увійшов до підпілля. В Лубнах у той час діяла антигітлерівська організація "Голос Батьківщини. Коли місто зайняли німці, Петро давав мені й іншим хлопцям завдання, щоб збирали різні дані, потрібні для наших».

Зі спогадів доньки Лідії Петрівни дізнаємось: «В липні 1941 року тато нас із мамою

відправив до дідуся й бабусі у Михнівці, а сам подався до Харкова, бо там формувалося обласне підпілля. Отримав завдання і повернувся до Лубен, вірніше до батька, Івана Оврамовича Артеменка, в Губське, щоб стати „інформатором", щоб усі знали правду про те, що відбувалося. Про це і у віршах писав:

Ти співай, поет щасливий,
Усю правду розкажи,
Щоб не гнівались нащадки,
Що даремно вік прожив».

Петра Івановича в тісному колі товариші називали кобзарем – мабуть, через мелодійність віршів, які міг награвати на музичних інструментах кожен. Патріот добре пам'ятав почуте від секретаря Полтавського обкому КП(б)У К.К. Щаніна про кобзарів і про їх місце в народній боротьбі: «Пропонуємо Вам методи кобзарів. Ніколи не сидітимете на одному місці, весь час мандруватимете селами. Виявити вас буде нелегко, бо сьогодні розповідаєте правду в одному районі, а завтра – в іншому... Нині тут, а наступного дня – спробуйте дізнатися, вороги, де ходить наш кобзар!"

У шкільному музеї зберігаються спогади Куляби М.І., яка була в ті роки сусідкою родини Артеменків: «Після того, як на селі з'явилися листівки, до Губського все частіше наїжджала польова жандармерія. Поблизу хати Артеменків усе частіше бачили поліцейський патруль. Поліцаї часто завертали до хліва, штрикали вилами в ожеред соломи».

У Полтавському гебітсткомісаріаті шаленіли від люті. Вже котрий день старости повідомляли про появу в Засуллі, Березоточі, Мгарі, Михнівцях невідомої людини з бандурою. Кобзар ходив Полтавщиною. З кожним днем його особа обростала новими легендами. Подейкували навіть, ніби сам Шевченко мандрує селами. Збиралися люди, щоб подивитися і послухати, ішли старі й малі. Петро Іванович часто переказував місцевим жителям зведення Інформбюро, читав власні поезії, які ховав у твердій обкладинці Шевченкового «Кобзаря»!

Лубенщиною полетів наказ: негайно заарештувати мандрівного Кобзаря!

Зі спогадів Івана Бута стало відомо, що «...кільце блокади навколо партизанського краю почало все більше стискатися. В усіх більш-менш населених пунктах стояли німецькі гарнізони і загони поліції, проводилося систематичне прочісування лісів. За голову „Шевченка" фашисти обіцяли корову з телям».

Ільченко Т.В., колишня вчителька історії Тарандинцівської школи, подарувала статтю з газети „Літературна Україна" від 03.04.1979р., яка називається „Юнак з легенди". Автор Олекса Ющенко пише: «На Лубенщині мені не раз доводилося чути розповіді про юнака, невловимого, як вітер... Він міг перехитрити місцевих поліцаїв і навіть гестапівців».

На початку 1942 року гестапівці заарештували багатьох підпільників, серед них і Петра Артеменка. Куля нацистів обірвала дзвінку пісню поета і патріота 5 квітня 1942 року.

1961 року Петра Артеменка посмертно прийнято до Спілки письменників України, а через рік у видавництві "Молодь" вийшла його перша книжка "Пісня моєї юності". Ім'я поета викарбуване на мармуровій дошці в Київському Будинку письменників серед імен літераторів-воїнів, посмертно прийнятих до Спілки. 2011 року видано Антологію творів українських письменників, які загинули насильницькою смертю, «Розіп'ята муза», упорядник антології Юрій Винничук. Усього в антології представлено творчість 320-ти авторів. Серед них – твори і нашого земляка Петра Артеменка. Непроста історія монумента поету в с. Губське. Як пригадує колишня учителька Губської школи Сидоренко М.К., у 1980 році правління господарства, яке очолював тоді Денисенко М.П., вирішило встановити в селі пам'ятник славному землякові, поету-патріоту П.І. Артеменку, що загинув у роки Другої світової війни. Та почалася бюрократична тяганина, якій не видно було кінця й краю. Тоді вирішили зробити все без офіційного дозволу, своїми силами. Без пишних урочистостей та іменитих гостей, але щиро, від душі провели церемонію відкриття пам'ятника.

У 1988 році у Лубнах з нагоди 70-річчя з дня народження Петра Артеменка на фасаді Лубенської загальноосвітньої школи № 10 було встановлено меморіальну дошку, архітектор якої В. І. Семенюта, виконавець - О. О. Сало.

Ми ж свою розвідку присвячуємо 80-річниці безсмертного подвигу нашого земляка.

РОДИНА ХАСЕВИЧІВ, ЇХ РОЛЬ І МІСЦЕ У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Столярчук Богдана, учениця 11 класу опорного закладу «Жобринський ліцей», вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «РОЦНПВТК» РОР с. Жобрин Клеванської селищної ради, Рівненської області

Керівник**: Профорук Олександр Юрійович**, вчитель опорного закладу «Жобринський ліцей» Клеванської селищної ради, керівник гуртка КЗ «РОЦНПВТК» РОР

Історія нашої держави складається з життєвих історій безлічі людей, які зуміли залишити слід і не змарнували даного Богом таланту. Одним судилося прожити спокійно і безтурботно, а іншим довелося боротися за життя, за Батьківщину, за те, щоб відчувати себе вільним і творити мистецтво. Такі люди мали в душі те, що ніколи не вмирає – віру, надію та безмежну любов до рідної землі.

Діяльність Української Повстанської Армії в цілому, та її окремих представників – зокрема сім'ї Хасевичів у боротьбі за незалежність та соборність Української держави є актуальною темою для наслідування. Вони ніколи не думали про героїзм, вони мали в душі те, що ніколи не вмирає – віру, надію та безмежну любов.

У своїй роботі ми досліджували невідомі сторінки життя родини Хасевичів, адже сім'я відомого художника-графіка Ніла Антоновича Хасевича, сприяла національно-патріотичному вихованню молоді не тільки рідного села, але і довколишніх сіл того часу.

У подружжя Антона та Феодотії Хасевичів було троє синів. Федір (1899 р.н.) та Анатолій (1913 р.н.) стали святенниками, а долю Ніла (1905 р.н.) визначив трагічний випадок. Повертаючись на кінній підводі з навчання із Клеванської духовної семінарії, Ніл з мамою потрапляють під потяг. Феодотія Олексіївна загинула, а Ніл спасаючи маму залишився без ноги.

Після тривалого лікування Ніл кілька років відвідував майстерню художника Василя Леня у Рівному, де вчився малювати ікони, які потім ставали окрасою сільської церкви. Фактично всі ікони, які були у церкві згоріли під час каральної акції в 1943 році, в якій загинув батько Антон Хасевич. Частину подарованих односельцям ікон вдалось віднайти в сусідніх селах.

В 1925 році екстерном складає іспит і отримує атестат про закінчення гімназії в Рівному, а в 1926 році Ніл навчається у Варшавській академії мистецтв. Учителював та був директором у Дюксинській школі, керував церковним хором разом з меншим братом Анатолієм.

Ще в Академії Ніл Хасевич став одним із засновників мистецького гуртка «Спокій», яким опікувались митрополит УГКЦ Андрій Шептицький.

З 1931 по 1952 рік твори Ніла Хасевича були представлені на 35 виставках. У Варшаві 1939 року вийшов друком його альбом «Книжкові знаки Ніла Хасевича» і того ж року у Філадельфії – «Екслібрис Ніла Хасевича».

З середини 30-х років брати Хасевичі мали зв'язок з підпіллям ОУН. У 1941–1942 роках ілюстрував рівненську газету «Волинь», публікувався сам.

Судову діяльність в Деражному Ніл Хасевич розпочав 1 травня 1942 р., а остання згадка про нього як про суддю датується 3 березня 1943 р. За тиждень після цього повстанці прогнали німців з Деражненщини і встановили тут свою владу, відому в народі як «Від Деражна до Постійна − Україна самостійна».

Справи, які розглядав мировий суд Ніла Хасевича, зберігаються в Рівненському обласному архіві. Вони стосуються виплати аліментів, поділу майна, прийняття спадщини, порушення умов землекористування тощо. Так, за період з 18 травня по 1 серпня 1942 р. суд розглянув 56 справ. З них 30 стосувалося земельних спорів, 5 − захоплення рухомого майна і будинків, 5 – визнання спадщини, 5 – затвердження заповіту, 5 – призначення аліментів, 2 – забезпечення утримання літніх людей, 2 – дрібні шкоди та інше.

Найсуворіший вирок, який мені вдалося знайти в справах Деражненського суду, − це

ув`язнення на один місяць Панчелюгу Івана, що вкрав у Деражному в Мачальського Григорія 300 кг картоплі. Сталінський суд за таке давав 10 років сибірської каторги.

У квітні 1943 року, коли почали масово формуватися загони УПА на Волині, Ніл Хасевич з родиною долучився до підпілля. Ніл очолив політико-пропагандистську ланку групи УПА Північ. Керував друкарнею повстанців, редагував газету «До зброї». Був обраний членом центрального і крайового проводів ОУН і Української Головної Визвольної Ради (УГВР) – підпільного парламенту. Ніл Хасевич створив візуальний образ Української повстанської армії. Його графіка стала ефективною зброєю в руках підпілля.

В 1952 році Ніл загинув від рук НКВД у бункері на хуторі біля с. Сухівці. Де поховали радянські каратели тіло митця нам досі невідомо.

Анатолій Хасевич освіту отримав в церковно-приходській школі, якою керував батько Антон Іванович. З 5 років залишився без мами, його вихованням займався батько з братами. Згодом навчався у Кременецькій духовній семінарії на дяка та працював вчителем у Дюксині, Жобрині та Борівці. Разом з братами воював у лавах УПА. Був надрайонним референтом пропаганди, мав псевдонім «Хвильовий».

З Нілом в Дюксині створили «Просвіту», відкрили бібліотеку. Про здобутки місцевих просвітян постійно інформувала газета “Костопільські вісті”.

Під час каральної акції німецьких збройних формувань 4 листопада 1943 року Анатолій Хасевич вивів з оточення в лісі частину селян. Проте не зумів спасти свого батька Антона та сестру Анну Гардасевич. Під час збройної акції в урочищі Пугачівка було розстріляно до 300 жителів села Дюксин.

У січні 1944 року Анатолія Хасевича упіймали радянські партизани у селі Дюксин і, за чутками, розстріляли у Клеванському лісі по дорозі на Олику. Місце поховання Анатолія Хасевича невідоме.

Брат Федір Хасевич навчався в Клеванському духовному училищі. Федір Хасевич працював священиком у селі Дюксині Рівненської області, Бірках Тернопільської області, Гущі Волинської області. У подружжя Федора і Зінаїди народилися три дочки - старша Наталія (1925), середня Галина (1928), менша Агнія (1932). У період війни сім’я Федора переховував людей від німецьких окупантів. Серед яких були радянські полоненні, євреї та поляки.

Наталка Хасевич народилася 1925 року у селі Дюксин. Разом зі сім’єю переїхала в Бірки Тернопільської області. Початкову освіту отримала у Любомлі, в 1939 році закінчила приватну гімназію. Працювала вчителем в селі Гуща. Активна учасниця підпілля ОУН та УПА. Керувала жіночою ланкою УПА на Волині. Загинула у 1943-му. Є версії, що була замордована у селі Переспа.

Федір Хасевич був заарештований у травні 1946 року і засуджений до 10 років таборів. Відбував покарання у Воркутлазі до 20 січня 1956 року.

22 жовтня 1947 року Зінаїду Михайлівну та малолітню Агнію Федорівну вивезли до Сибіру. З архівної справи відомо, що їх виселили як членів сім’ї учасників ОУН. Були вивезені на спецпоселення в Кемеровську область, з конфіскацією майна. Звільнені з спец поселення у 1958 році.

Зі спогадів онуки Федора Світлани: «Після заслання дід Федір повернувся до своєї сім’ї. Цікаво те, що він прийшов у священицькій расі, в тій самій, в якій його забрали. Прожив лише рік, його розбив інсульт»...

«Бабуся Зіна померла 1959 року в Сибірі, а як вже не треба було відмічатись і можна було виїхати, в 1960 мама (Агнія), була вже одружена. Там народилась моя старша сестра Ірина, згодом вони переїхали з сім’єю в Київ. Хтось порадив мамі, щоб вона ніде не згадувала в автобіографії, що була на засланні. Так моя мама вступила в педагогічний інститут, і стала вчителькою. Не знаю, якби зізналась, що вона була на засланні, чи що вона родичка Хасевичів, то б того не добилась, що мала. Мої батьки мали дві доньки, серед них я Світлана Кожебаткіна. В 70-х роках мама(Агнія) їздила Сибір, шукала могили Федора і Зіни, але так і не знайшла. Вже при Незалежній Україні мама якось почула по радіо, про Ніла Хасевича, тільки тоді вона нам розказала про наше походження».

Родина Хасевичів є яскравим прикладом тих людей, які своєю позицією і своїм місцем

у визвольній боротьбі підтверджують духовний світ патріотів того часу, справжніх героїв, які боролися за волю України з нацистськими окупантами та більшовицьким режимом. Вони власним життям довели, що патріотизм і самопожертва – це не просто слова.

КНЯЗЬ КОСТЯНТИН-ВАСИЛЬ ОСТРОЗЬКИЙ – НАШ СЛАВЕТНИЙ ЗЕМЛЯК

Якубов Арсен, учень 10 класу ліцею №3, м.Дубно, вихованець гуртка "Пішохідний туризм" Дубенського центру національно-патріотичного виховання та туризму, **П'ятницька Дарина,** учениця 9 класу ліцею №8, м.Дубно, вихованка гуртка "Пішохідний туризм" Дубенського центру національно-патріотичного виховання та туризму.
Керівник: **Сухолейстер Володимир Миколайович,** керівник гуртка "Пішохідний туризм" Дубенського центру національно-патріотичного виховання та туризму.

Найзнаменитішим в роду князів Острозьких був молодший син Костянтина Івановича Острозького - **Костянтин-Василь Костянтинович Острозький (Костянтин ІІ)**. Це ім'я, як ніяку інше, причетне до Дубна і розвитку його культури. Народився Костянтин ІІ на початку 1527 року в місті Турові (за іншими джерелами у Дубні). У хрещені названий був Василем, але на честь свого славного батька, за звичаєм того часу і за княжою традицією, йому дали й друге ім'я – Костянтин. Рано залишився без рідних, уже в 15 років був визнаний повнолітнім і отримав у спадщину батьківські володіння з центром і Дубні. Одружився з єдиною донькою і спадкоємицею великого гетьмана коронного Яна Тарнавського Софією, Збільшив у декілька разів свої володіння, став найбільшим після короля магнатом Речі Посполитої. У 1550 році, у віці всього 23 років, він став володимирським старостою і воєводою волинським, у 1559 році - київським воєводою, а після Люблінської унії ще й коронним сенатором. Він був успішним правителем та сміливим полководцем, який всіляко підтримував православну церкву, розвивав українську культуру та книгодрукування. Король Стефан Баторій, коли писав до князя Костянтина-Василя Острозького, то називав його "ясновельможним", тоді як до інших магнатів звертався "твоя вірність". У 1603 році йому належало 59 міст і містечок, замків, 857 сіл, 111 фільварків, від яких отримував щорічно 1 млн 200 тис. злотих прибутків.

До 1574 року більшість часу князь проводив у Дубні. Тут розміщувалась основна його резиденція. Дубно залишалося його улюбленим місцем і в подальшому. Походження, маєтності і сила змушували рахуватися з ним і королівську владу.

Князь Костянтин-Василь рано переконався, що Україна-Русь сильно потребує підняття освіти православних, і тим самим дати їм можливість реально боротися з войовничим католицизмом. До цього підштовхнула князя настирлива діяльність єзуїта Петра Скарги, що був духівником дружини князя, католички Софії Тарновської. Петра Скарга випустив книгу польською мовою "Про єдність Божої Церкви". В ній він уїдливо висміяв православних, що вони не мають шкіл. Більше того, єзуїт твердив, що слов'янською мовою не можна провадити навчання взагалі. "Ще не було на світі академії, - з насмішкою писав Скарга, - де б філософія, богослов'я, логіка та інші вільні науки викладалися по-слов'янські. З такою мовою не можна стати вченим. На цій мові немає ні граматики, ні риторики, та й бути не може. Ось звідки це невігластво і омана...". Значить українцям лишається одне: єднатися з Римом в унію, а мову приймати польську. (Як це нагадує теперішнє протистояння української та російської мов в сполученні про питання канонічності українського православ'я, що постійно провокується деякими колами). І взагалі найкращий вихід – ставати поляками...і, як на сміх усій Україні, Петро Скарга присв'ятив книжку ... князю Костянтину ІІ Острозькому, найбільшому оборонцеві православної віри.

Це був публічний виклик і князь Костянтин ІІ цей виклик прийняв. Він негайно приступив до заснування вищої школи в Острозі. Таким чином у 1576 році - князь Костянтин-Василь Острозький засновує перший на території східної Європи вищий учбовий заклад - греко-славяно-латинську академію (Острозька школа), в якій навчалась більшість визначних релігійних і політичних тогочасних діячів. Згодом одна за другою з'являються граматики Зизанія, а потім – Мелетія Смотрицького. Першим ректором з 1580 року був Герасим Данилович Смотрицький. Це був шляхтич з містечка Смотричі на Поділлі (нині Дунаєвецького

району Хмельницької області), писар Кам'янець-Подільський. Певне він мав високу освіту, бо 1576 року князь Костянтин II Острозький забрав його до Острога і призначив ректором своєї академії. Герасим Смотрицький багато поклав праці при виданні знаменитої Острозької Біблії 1581 року, і дав до неї дуже важливу передмову. Ця Біблія принесла Україні віковічну славу серед усього слов'янського світу. Він же написав і вірші на герб князя Острозького, а в 1587 році видав дуже важливу полемічну працю в обороні православ'я "Ключ Царства Небесного".

Другим ректором Острозької академії до 1596 року був архимандрит Кирило Лукаріс (1572-1638 рр.), якого направив у 1594 році на допомогу князю Костянтину-Василю Острозькому патріарх Александрійський Мелетій Пігас. Згодом, з 1621 року по 1638 рік, Кирило Лукаріс обійме посаду Константинопольськго Патріарха.

В 1577 році - Костянтин-Василь Острозький і Іван Федорович засновують в Острозі друкарню, в якій було видано "Азбуку" та Острозьку Біблію. Друкарню та школу князь відкрив також і в Дермані при Свято-Троїцькому монастирі.

Як припускають дослідники, в Острозькій друкарні оволодів друкарським ремеслом українець з Волині Онисим Михайлович Радишевський, який наприкінці 1585 року або на початку 1586 року переїхав до Москви і став палітурником при Друкарському дворі, в 1605-1610 рр. був провідним майстром Друкарського двору, а пізніше - Пушкарського приказу.

Саме Костянтин-Василь Острозький подарував місту Любліну ікону Божої Матері, яку донині вшановують православні вірні, що проживають там. Костянтин-Василь був настільки багатим, що навіть ходив вираз: "багатий, як Острозький".

Коштом князя було засновано й побудовано чимало міст і замків, передусім на південно-східній Волині та Київщині. Наприклад, його стараннями були збудовані замки на межі з Диким полем – у Білій Церкві, Переяславі, Богуславі. Князь неодноразово рятував Київ від татарських наїздів. Так, у 1578 році він виплатив татарам 3 000 дукатів, щоб ті не грабували місто. Будучи Київським воєводою, Костянтин-Василь Острозький зробив багато як для відродження Києва так і Київської землі, котрі в XVI ст. були відкриті для татарських нападів і лежали в руїнах. Також він чимало зробив для культурного розвитку Києва, зокрема, для його культурно-релігійного центру – Києво-Печерської лаври.

Час, коли жив князь Костянтин II Острозький, був дуже тяжким періодом в історії України. Рим вимагав від Польщі повного окатоличення українського народу. З цією метою було призначено на 1596 рік скликання Берестейського Собору, щоб затвердити церковну унію. Митрополит Київський Михайло Рогоза до останнього клявся перед князем Костянтином, що жодної унії він не прийме, хоча таємно свій підпис під унією уже поставив. Відчуваючи, що його обманюють князь Костянтин II Острозький прогрозив, що візьме з собою на Берестейський Собор 15-20 тисяч козаків і до унії не допустить. Це вплинуло, і до унії всього українського народу не дійшло, - унію прийняли тільки ополячені єпископи-відступники. На Берестейському Соборі головував Екзарх Вселенського Патріарха Никифор, який дуже допомагав князю Костянтину II Острозькому щоб не допустити широкої унії. За це поляки схопили Никифора, оголосили його шпигуном і заморили голодом у Марієнбурзькій фортеці. На Соборі князь був разом з сином Олександром і стали свідками вчиненої несправедливості, але вони не змогли врятувати Екзарха Никифора, бо проти Острозьких рішуче виступив сам король.

Отже те, що український народ у 1596 році не був силою загнаний, як бидло, у римо-католицьку унію, є перш за все заслугою князя Костянтина II Острозького. Це він врятував Україну як націю. Іван Франко писав: "Замість унії, цебто єдности, собор Берестейський посіяв великий роздор серед українського народу ... і причинив цілій Україні безконечно много лиха й нещастя". Унія внесла роздвоєння серед православних і забрала значну частину їх енергії на внутрішню боротьбу. Це привело народ України до політичної і релігійної дезорієнтації, що продовжується й по сьогодення, а в результаті - значно стримує досягнення повної політичної та релігійної самостійності України. Та український народ, пройшовши через важкі терни і складні історичні випробування, все одно досягне своєї бажаної мети, за яку на протязі віків віддавали кращі сини і дочки саме найдорожче – своє життя.

Дем'ян Наливайко, у вірші „На герб його світлості князя Костянтина Костянтиновича,

князя Острозького" прославляв заслуги роду Острозьких перед Вітчизною:

Хрест в гербі тому належить, хто є рицар, світу знаний
Костянтинові-цареві за звитяжство у герб даний,
Не тому, що був преславний, посідав широке панство,
А за те, що ним звитяжив ворогів, гонив поганство.
Зорями герб уписався на високім йому небі,
Дім Острозьких троє знаків слушно має в своїм гербі:
Зорі, хрест і місяць, себто і тілесне, і духовне,
Ворогів обох звитяжцем виступає безумовно.
Збройний рицарю, із голим ти мечем ідеш до бою,
Щоб Вітчизна й Посполита Річ жила завжди в спокою,
На прудкім коні зі списом і мечем стоїш у гербі,
Перед тим тебе у полі бачили в бою-потребі.
Меча свого для причин двох ти для себе уживай:
Уникай-бо звад домових, кривди власні занедбай.
Однослівно: будь звитяжцем або вмри, змагавшись сміло
За Вітчизну, щоби люди поминали тебе мило.

Князь Костянтин II мав п'ятеро дітей: двох доньок та трьох синів, та тільки син Олександр пішов за батьком і став міцною надією православних. У 1603 році князь Олександр виступив у Варшавському сеймі з палкою промовою на оборону православної віри "різко й рішуче", та на жаль 2-го грудня 1603 року молодий князь, надія князя Костянтина, нежданно помер ще за життя батька.

Костянтин-Василь Острозькй помер у суботу 13 (23) лютого 1608 року у 82-х річному віці і був похований у родовому склепі замкової Богоявленської церкви міста Острога, поруч з сином Олександром. Коли війска гетьмана Богдана Хмельницького у 1648 році зайняли Острог, то козаки почали шукати тіла православних князів Костянтина II та Олександра, але не знайшли. З цього приводу можна тільки привести слова славного митрополита Іларіона: "Щоб і сліду не позосталося від тих, хто хотів незалежної України, і для цього боронив Православну Віру, Віру України ... Спалили тіло великого сина України, князя Костянтина Острозького може й тому, щоб не допустити до канонізації князя ... Князь Костянтин любив свій Острог і певне заповів поховати його тут. Але належне місце було йому в Києві, в Печерській Лаврі, лягти поруч свого славного батька. Тут би і не викрали б тіла його ...". Така ж доля в подальшому спіткала і тіло самого Богдана Хмельницького і все з тієї ж причини.

Галичин

Вихованці двору князя Костянтина-Василя Острозького (церковні ієрархи, богослови і вчені Йов Борецький, Йов Княгиницький, Ісайя Копинський, Єлисей Плетенецький, Лавреній Зизанія, батько і син – Герасим і Мелетій Смотрицький, Дем'ян Наливайко, поет Гаврило Дорофійофич, гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний та інші) продовжили справу свого патрона по відродженню Києва. Без Костянтина-Василя Острозького не було б ні «Могилянського ренесансу», ні піднесення Києва в XVII ст., ні перетворення його на духовну столицю України. На жаль, більшість українців цього не знають. І на вулицях нашої столиці ми не знайдемо навіть скромного пам'ятника Костянтину-Василю Острозькому. Вагомість внеску Костянтина-Василя Острозького у формування української нації століттями замовчувалася незацікавленою владою, тому й досі не оцінена більшістю українців.

ЛЕГЕНДАРНІ ПОЧАЇВЧАНИ - БОРЦІ ЗА ВОЛЮ РІДНОЇ ЗЕМЛІ, УЧАСНИК ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Роботу підготував: **Мудрик Ігор,** учень 8-го класу опорного закладу Почаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Почаївської міської ради

Керівник роботи: **Мудрик Людмила Степанівна,** учитель історії опорного закладу Почаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Почаївської міської ради

Сучасна освіта вимагає формування особистості, яка вміє вчитися самостійно. А це неможливо без пошуково - дослідницької діяльності. Сьогодні активне залучення молоді до

науково-дослідницької діяльності - вимога часу. Вивчення краєзнавчого матеріалу на уроках історії, організація туристсько-краєзнавчої роботи в школі, екскурсії в історико-краєзнавчі музеї дають нам початкові знання з археології, етнографії, історії культури та мистецтва. Все це не тільки поповнює наш багаж знань новими цікавими даними, дозволяє бачити місце свого рідного краю в загальноісторичному процесі держави, але й розширює світогляд , впливає на формування інтелекту та світосприйняття.

Пошуки краєзнавчого матеріалу, місцеві друковані видання, зустрічі з учасниками і свідками історичних подій, догляд за пам'ятками історії та робота по вивченню і збереженню історичних пам'яток роблять нас і спостерігачами історичного процесу, і активними його учасниками. Таким чином, вивчення історії рідного краю дає можливість зберегти для молодого покоління історичну та культурну спадщину рідного краю.

Метою нашої роботи було дослідити діяльність ОУН УПА в роки Другої світової війни та післявоєнні роки на території Почаєва і Кременеччини. Показати роль борців за волю рідної землі, учасників визвольних змагань українського народу. Зберегти в пам'яті прийдешнього покоління героїзм борців за волю України, вірних синів своєї Батьківщини.

Під час пошукової роботи було зібрано архівні матеріали, досліджено історичні факти про діяльність таких наших земляків як: Венжиновича Федора Йосиповича, Павлюка Андрія Севастяновича, Рожка Михайла Михайловича. Цих людей об'єднує спільна справа і схожі долі. Всі вони борці за волю України, що поневірялись у радянських тюрмах.

ХХ століття виявилося страшним та буремним періодом історії нашого краю. Саме тоді розпочали свою підпільну боротьбу за волю України наші легендарні земляки.

Михайло Михайлович Рожко був учасником бою під Крутами 1918 року, де отримав поранення та зумів вижити. Згодом він продовжив боротьбу за збереження української державності у рядах військ УНР періоду Директорії, брав участь у Зимових походах військ УНР. Його життя – приклад патріотизму, нескореності, любові до України, відданості своєму народу. Восени 1940 року за доносом він був заарештований 20 березня 1940 року Почаївським РВ НКВС по статті 54 – 13 КК УРСР і згідно з постановою ОН при НКВС СРСР від 22 березня 1940 року його, як петлюрівського офіцера, особлива нарада НКВС СРСР засудила до 8 років ув'язнення. Покарання відбував у місті Ухта (Комі). Звільнений був 20 березня 1948 року. Вдруге його заарештували 5 листопада 1952 року УМДБ Кокчетавської області по статті 58 – 10 КК РРФСР. 20 грудня відбувся розгляд справи, і Рожка знову засудили на 10 років ув'язнення у випробувальних трудових таборах (ВТТ). А далі тортури, поневіряння по таборах. Цього разу у Карагандинській області Джезказганському районі селі Кінгір.

У 2011 році, у день святкування 20-ої річниці Незалежності нашої держави, громадська організація, Почаївський осередок ветеранів на будинку, де жив М. М. Рожко, відкрили меморіальну дошку пам'яті борцю за незалежність України.

У 1991 році Рожка М. М. посмертно реабілітували. Багато почаївчан добрим словом згадують про цю людину, яка віддала кращі роки свого життя боротьбі за волю України, її незалежність. У 2009 році режисер В. С. Герасимюк (Народна аматорська кіностудія «Волинь») на основі зібраного матеріалу відзняв документальний фільм «Цілитель воленьки або рецепти мужності патріота»

Ветеран ОУН УПА Венжинович Федір Йосипович, у 2004 році видав збірку своїх спогадів про наболіле і пережите «А було мені тоді шістнадцять літ», яка увійшла у велику книгу спогадів «Нас не зламали». У своїх спогадах Федір Йосипович часто в деталях описує бої, які проходили у нашій місцевості. Вражаючим є опис боїв молодих повстанців у с. Лідихів під проводом Григорія Решетило у 1944 році.

З молодих літ разом із членами родини він брав активну участь у визвольному русі за волю України. Здобув медичну освіту. Багато років лікував людей. Дух свободи ніколи не полишав його серце. Щирий патріот рідної землі, він постійно вболівав за її долю, турбувався за майбутнє свого народу. У1945 році, за підпільну діяльність та участь в ОУН УПА, був заарештований і засуджений по статті 54-Іа 54 11. Після звільнення з тюрми Федора Йосиповича знову залучають у підпілля. Він став зв'язковим ОУН і додому не повернувся.

Згодом його призвали до армії. Там він налагоджує тісний зв'язок з підпіллям, користується суворою конспірацією, робить часті перерви у своїй роботі.

Будучи ще зовсім юним, Павлюк Андрій Севастянович бачив злочині дії радянської влади. Саме через це він прийняв рішення, що просто спостерігати за цим беззаконням більше не буде і пішов воювати за свою землю. В рідному селі було багато однодумців. Це були справжні борці за Незалежність. Вони вирішили об'єднатись проти радянської влади та виборювати волю України. Вони подалися в ліси – стали вояками ОУН УПА. Їхнім куріним був знаний у наших краях «Червень» (Решетило). Андрію Павлюку довелося брати участь у важких боях на Рівненщині, біля села Лідихова та під селом Старий Почаїв. У 1945 році «Чернець» здався владі, а його вояки розбіглися хто куди.

26 липня 1945 року Андрія Севастяновича Павлюка заарештували і відправили в Кременець, де за присудом військового трибуналу двадцяти однорічний юнак отримав покарання. 27 жовтня 1945 року військовим трибуналом НКВС Тернопільської області його засудили по статті 54 – І, та 54 – ІІ КК УРСР на п'ятнадцять років каторжних робіт, з п'ятирічним обмеженням громадянських прав та конфіскацією майна за те, що боронив незалежність рідної землі в лавах воїнів УПА. Свою двадцять другу весну життя Андрій зустрів у таборі на Воркуті. Одинадцять літ неймовірно важкої виснажливої праці під землею у шахті «№2-біс» КВУ «Лесогон».

У ці страшні роки загинуло багато учасників підпілля. Ті, що вижили, зібрались у 1991 році у м. Кременці, щоб порадіти за проголошення незалежності нашої держави, пригадати своє нелегке життя, пом'янути закатованих. Серед тих ветеранів був Венжинович Ф. Й. та Павлюк А.С.

Минуло вже два роки з того дня, коли помер Федір Йосипович, шість років, як не стало Андрія Севастяновича і п'ятдесят дев'ять роки, як помер Михайло Рожко, а написані ними спогади спонукають нас до роздумів про наше героїчне минуле, про те, що чекає нас сьогодні. Душі загиблих борців волають до нас: «Люди! Будьте пильними! Бережіть свою землю, свою мову, свою культуру, бо ми того варті, ми – українці!».

ПРЕПОДОБНИЙ АМФІЛОХІЙ ПОЧАЇВСЬКИЙ - ПОВСТАНСЬКИЙ ЛІКАР

Роботу виконала: **Швець Ольга**, учениця 10 класу опорного закладу Почаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Почаївської міської ради

Керівник: **Романюк Тетяна Іванівна,** вчитель історії та правознавства опрного закладу Почаївська загальноосвітня школа І-ІІІступенів Почаївської міської ради

Ми живемо в полоні стереотипів і штампів. Історія дає нагоду нам ці штампи розбивати…

«Я весь час молюся. І моя молитва сильна. Скільки я буду жити, стільки буду молитися за тих наших дітей, що полягли, і котрі вціліли, і за тих, які страждають на засланні. Я за всіх них молюсь»,- говорив Преподобний Амфілохій Почаївський. Особливо не втручаючись у політику, отець Йосип (таке тоді носив ім'я святий Амфілохій до прийняття схими) казав: «Є нація українська, і повинна бути держава українська. Але ми безсилі, ми не маємо зброї». Багато з українських в'язнів сталінських концтаборів, вважають Св.Амфілохія своїм заступником.

Актуальність теми. Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу, насамперед дітей та молоді. Особливе занепокоєння викликає відсутність у дітей усвідомлення себе частиною народу,співвіднесеність своєї діяльності з інтересами нації. Виховання національно свідомих громадян - основне завдання, яке стоїть перед сучасною освітою. Дитина повинна виховуватися в дусі національних традицій, на прикладах життя і творчості видатних співвітчизників. Це потрібно для розкриття природних схильностей і розвитку здібностей юного покоління. Тому необхідно залучати учнів до збору саме такого матеріалу,який зможе виховувати дітей у дусі патріотизму, любові до рідної землі, поваги до людей, які творять історію українського народу. На прикладі життя і творчості видатних земляків діти зможуть вчитися формувати свій характер, долати різного роду комплекси, учитися переборювати життєві труднощі..

Мета. Вивчення історії України, історії свого краю, виховання патріота, громадянина,самовиховання на прикладі життєдіяльності видатних особистостей рідного краю. Використовувати зібраний матеріал буде доцільно у навчально-виховній роботі школи.

Майстерний костоправ. 10 грудня 1894 року у селі Мала Іловиця, що на Шумщині, у багатодітній селянській сім'ї Варнави Головатюка народився син, якого назвали Яковом, на честь мученика Якова Персянина. Від батька Яків навчився направляти зламані кістки, так як неодноразово йому допомагав у лікуванні хворих. У 1912 році Якова Головатюка, призвали до Царської Армії. Санітарна частина в Сибіру, де молодий солдат виконував обов'язки фельдшера, але потрапив в полон. Німці відправили його в Альпи, де Яків три роки працював у фермера. Виконуючи всяку роботу ретельно і покірно, Яків заслужив довіру свого господаря, так що той навіть мав намір оженити його зі своєю дочкою. У 1919 році з поваленням династії Гогенцоллернів втікає з полону,переходить кордон і повертається в рідне село, де тривають Перші визвольні змагання.

У 1925 році Яків Головатюк, вирішує прийняти чернецтво і приходить у Почаївську Лавру. Пройшовши чернечий іспит, 8 липня 1932 року благословенням блаженнійшого Діонісія, митрополита Варшавського і всієї Польщі, послушник Яків Головатюк був пострижений у монахи з ім'ям Йосип. А у 1936 році отримав чин священника. У Лаврі о.Йосип лікував хворих, особливо прославився як костоправ. До нього везли хворих зі всієї округи вдень і вночі. Намісник Лаври дозволив йому оселитися в будиночку на чернечому кладовищі, де він прожив біля 20 років. Хворих привозили дуже багато. Часом вся вулиця Липова була заповнена підводами (до 100 штук). В часи Польського панування лікування в польських лікарів коштувало дорого, о.Йосипа лікував усіх, не беручи плати. Як подяку йому іноді залишали продукти, що у важкі роки рятували лаврську братію від голодної смерті.

Із спогадів мешканки міста Почаєва Марії Антонюк. У розпалі Другої світової війни Почаївська лавра неодноразово була у центрі проведення бойових дій. Німці й радянські війська, німці та воїни УПА, Червона Армія й УПА по черзі контролювали навколишню місцевість. У 1943-1946 роках Преподобний Амфілохій особисто лікував поранених бійців УПА, що чинили опір окупантам.

Із спогадів мешканки міста Почаєва Марії Антонюк. Вона колишня бандерівська зв'язкова, секретарка Енея, командувача штабу «УПА–Південь», багаторічний політв'язень. Із її свідчень стало відомо, що святий Амфілохій не тільки сповідував українську ідею, а й підтримував тих, хто за неї боровся. Марія Антонюк знала преподобного Амфілохія ще з дитинства, коли того звали просто ченцем Йосипом (чи Йосифом). Преподобний жив на монастирському цвинтарі, а не у самій Лаврі. У березні 1945 року неподалік від Почаєва один із загонів УПА вступив у нерівний бій з енкаведистами. Бандерівці втратили 13 бійців. Троє поранених хлопців лишилися лежати в лісі. Марія звернулася за допомогою до ченця Йосипа. Ночами він таємно приходив лікувати повстанців у бандерівську криївку, а згодом — до однієї з хат, куди їх перенесли. При цьому Йосип приховував, що він монах. Пані Марія пам'ятає, що, провідуючи повстанців, Йосиф ховав своє довге волосся — аби ніхто не збагнув, що він монах. Жінка розповідала і про інші випадки, коли святий із Лаври ставав у помочі повстанцям. Існує навіть версія, ніби, він тоді був у настільки добрих стосунках із УПА, що домовився з настоятелем Лаври, аби на типографії Почаївської лаври навіть друкувати листівки… Що ж до політичних поглядів старця Йосифа, то «друкарка» Енея стверджувала: «Він глибоко не вникав у ці питання, проте говорив так: «Є нація українська, і повинна бути держава Українська. Але ми беззахисні, ми не маємо зброї».

У 1968 році Марія Антонюк повернулася з воркутинського заслання і зустрічалася із Амфілохієм. Жінка згадує як зустрів її старець повторюючи: «Ще наш цвіт є. Я думав, що його вже немає... Вони повернулися, вертаються з каторги...»

Каральна психіатрія. На початку 1960-х років радянська влада кілька разів робила спробу закрити монастир. Ченців насильно вивозили далеко за межі Почаєва,які невдовзі поверталися. Ще у 1959 році закрили Скит, забрали власність: фруктовий сад,пасіку (сто вуликів), 10 га землі,теплиці, водокачку з обладнанням, будівлі. Народ, який збирався, щоб не

допустити закриття монастиря, розганяли з пожежних машин водою. Восени 1962 року влада зробила спробу відібрати в Лаври Троїцький собор, щоб облаштувати там лазню для душевнохворих. (На той час на території монастиря в приміщенні колишньої типографії вже діяла психіатрична лікарня). Начальник міліції з десятком підлеглих силою забрали ключі від храму в Намісника. Отець Йосип організував супротив,його підтримали місцеві жителі, йому вдалося відібрати ключі. Як покарання і з метою ізоляції, Амфілохія було відправлено на примусове лікування в Буданівську психлікарню (більше як 100 кілометрів від Почаєва). Йому вводили ліки, від яких розпухало усе тіло. Примусове лікування завдавало серйозної шкоди здоров'ю людини.

Звільнила з ув'язнення Йосипа ,донька Сталіна, Світлана Аллілуєва. Вона мала на меті відвезти старця спочатку в Москву, Грузію ,а згодом до США, але він відмовився.

Останні роки життя. У 1965 році ченця було жорстоко побито. Жив він тоді на Шумщині. Його терміново відвезли в Почаївську Лавру і постригли в схиму з ім'ям Амфілохій. Залишатись у Лаврі було небезпечно, тому рідні забрали отця в Іловицю, де він і прожив до кінця своїх днів. Преподобний Амфілохій помер у рідному селі в ніч проти 1 січня 1971-го о 23 години. Йому йшов 77-й рік. Хоронили старця 4 січня.

Рішенням Священного Синоду Української Православної Церкви, 12 травня 2002 року , схиігумен Амфілохій урочисто канонізований як преподобний Амфілохій Почаївський

Життя на кожного з нас накладає певний карб. Проте найвеличнішим в особистості Йосипа було, безперечно , інше. Він не відмовляв у допомозі нікому, не намагався дізнатися , хто яку віру сповідує і до якої церкви належить. Був толерантним до представників усіх конфесій. Допомагав і цілковитим атеїстам. Стояв вище від політики, національного розбрату, релігійного розподілу. Сповідував українську ідею і підтримував тих, хто за неї боровся. За що його і називали Повстанський Лікар.

УТВОРЕННЯ ОСЕРЕДКУ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ НА ЗБАРАЖЧИНІ І УЧАСТЬ ПОЕТА, ПИСЬМЕННИКА, КРИТИКА ПЕТРА СОРОКИ У НЬОМУ

Підготувала **Гузьо Інна**, учениця 9 класу ЗЗСО «Кретівська гімназія імені Петра Сороки

Керівник: вчитель історії і англійської мови **Сав'як Оксана Василівна**

Його іменем названа моя рідна гімназія, однак це не тільки через те, що він є уродженцем нашого села, це більше про те, як багато він зробив для нашої незалежності, як мало ми знаємо про це. Наше дослідження – це спроба дослідити роль людини мистецтва в політичному житті суспільства.

«Я народився восени під зорями Стрільця (1956 року), тож і судилося мені стріляти без кінця. Сатира – це мій вірний лук, а стріли – безліч кпин. Я поціляю зло, й воно приречене на згин. Я крешу жарти день у день, буває що й у сні, тому і прізвище смішне дісталося мені. Але дорогу, по якій іду не перший рік, назвать легкою аж ніяк не може мій язик …» - так сам про себе пише Петро Сорока. Так, він народився 6 січня 1956 року у Гриців цях на Збаражчині, закінчив Кременецьке медичне училище і Тернопільський педагогічний інститут, працював на кафедрі теорії літератури і порівняльного літературознавства. Його становлення, як митця, припадає на період народження України і створення першої політичної партії. Він не відгородився від політичних процесів, які сколихнули Україну, а активно включився в них. «Митці поза політикою,» - часто чуємо у засобах масової інформації від представників спорту,культури, але це не так. Мистецтво і політика тісно пов'язані, про що свідчить діяльність Петра Сороки.

Друга половина вісімдесятих років 20 століття виявилася переломною для народів Європи і Азії, поневолених найбільшою у світі комуністичною імперією. Побудована за законами корупції, лицемірства, визиску і валюнтаризму, ця імперія закономірно почала давати збої. Прокидалася від довгого летаргічного сну бездуховності на шляху до незалежності Народний Рух за перебудову.

Перший в Україні осередок нової політичної орієнтації було створено у Вінниці під

керівництвом Володимира Муляви. Згодом революційні настрої захопили Тернопіль. Ініціаторами створення НРУ на теренах нашого краю стали письменники Михайло Левицький та Георгій Петрук-Попик.

Збаражчина завжди славилася високим рівнем політичної свідомості і активності і тому у середині 1989 року в селах району почався рух за відновлення зруйнованих храмів, повернення до віри предків і християнські моралі. Адже відсутність твердої віри призвела до того, що в народі запанували такі ганебні явища, як байдужість, бездуховність, соціальна пасивність, розтлінне пияцтво.

Відроджуючись, Церква ставала оплотом і опорою народу. Одна за одною відкривалися у селах Збаразького району – Залужжі, Травневому, Горах Стриївецьких, Кретівцях, Киданцях та інших. В січні перший найбільш масовий осередок Руху було організовано в стінах СПТУ -25.

21 січня, з ініціативи Центрального Проводу Руху було проведено масову акцію «живий ланцюг». Мільйони людей вийшли в цей день з дому,щоб, взявшись за руки, прокласти живий міст між Києвом і Львовом.

Збаражани отримали свою дільницю, яка знаходилась між містами Дубно і Рівне. Отож велика група ентузіастів вихали туди вранці і серед них – П.І.Сорока.

Тисячі жовто-блакитних прапорів, національна символіка домінували тоді на всій довжині п'яти кілометрової траси. У цей день,незважаючи на похмуру і прохолодну погоду, панувало величезне емоційне піднесення, яке єднало усіх людей доброї волі, хто прагнув бачити Україну вільною, незалежною і соборною.

25 березня ,у неділю, в КСК м. Збаража відбулася Установча конференція Збаразької районної організації НРУ за перебудову. В той час ряди Руху зросли більш як на сотні членів. Нові осередки було створено у селах Гриців ці, Чернихівці, Н.Луб'янки, Синява, Шили, Добромірка, а також на великих заводах «Квантор» і «Метеор».

На збори було запрошено 200 делегатів, з них прибуло 156. Вів збори Ігор Равлів.У робочу президію були обрані : П.Напованець, Козицький М., Студницька О., З.Гойсан та М.Дикий, в секретаріат: М.Басій, П.Сорока та І.Ясенюк.

Установчі збори прийняли резолюцію і звернення , які зачитав П.Сорока.

25 серпня 1990 року вийшов перший номер газети «Гомін» - органу Збаразької районної організації Руху і цю дату можна вважати початком відродже- ння демократичної преси у нашому районі. Над випуском першого номера газети працювали П.Напованець, Мирон Дикий, Петро Сорока і Оксана Студницька. Посильну допомогу в макетуванні першого числа газети надавала Ганна Барва.

25-28 жовтня 1990 року у Києві працював II Всеукраінськийз'їзд Народного Руху. Від Збаразької районної організації делегатами на з'їзді побували: Мирон Дикий, Богдан Данилюк, Ярослав Додик, Зеновій Гойсан, Ярослав Штокайло, Петро Сорока, Михайло Дячун, Петро Напованець, Олександр Гончарук.

З'їзд став визначною подією в політичному житті України, подією, яка змусила

Громадськість світу поглянути на Україну по-іншому і оцінити по-новому.

10 березня 1991 року у центрі м. Збаража відбувся багатолюдний мітинг на

тему «Союзному договору з імперським центром – не бути!». Про союзне ярмо, що нависає над Україною, з тривогою і осудом говорили рухівці Мирон Дикий, Петро Напованець, Євгенія Довгаль, І.Залевський, секретар обласної організації республіканської партії Б.Амрожій.

Про антидержавну суть діяльності Леніна, творця Союзу, розповів член районної Ради Руху Петра Сороки, а Голуб Анізій прочитав свої політичні вірші. Заслугою П.Сороки в цей доленосний період історії краю є те, що він зреагував на історичні події не просто як журналіст і письменник, а як свідомий українець, носій національних ідей, повів за собою своїх земляків, не зважаючи на опір комуністичної влади.

ХАРКІВ У ДОЛІ ГЕРОЯ КРУТ

Ландик Мирослава, учениця 8 класу Комунального закладу «Уляніївський ліцей» Богодухівської міської ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів»
Харківської обласної ради Харківської області.
Керівники – **Астапова Тетяна Миколаївна**, керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»,
Робак Ігор Юрійович, професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри суспільних наук, науковий консультант Центру медичного краєзнавства імені професора В.Д. Отамановського Харківського національного медичного університету

Громадсько-політичний діяч, один із фундаторів Української Центральної Ради, герой Крут та українських національно-визвольних змагань 1917-1921 років, вчений, дослідник практично енциклопедичного спектру – краєзнавець і пам'яткознавець, фахівець з історії та права українських міст середньовіччя, історії медицини й аптечної справи, історик науки, бібліограф, видавець і письменник, перекладач і знавець багатьох мов, педагог, просвітянин, доктор історичних наук, професор… Це неповний перелік інформації про видатну особистість – Валентина Дмитровича Отамановського (1893-1964), доля якого, принаймі, тричі перетиналася з Харковом.

Валентина Отамановського дослідники (В. Верстюк, Т. Осташко, Р. Млиновецький) називають серед фундаторів Української Центральної Ради. Саме В. Отамановський був ідейним натхненником створеного ще 1914 року у Варшаві «Братства самостійників». Провідна роль належить В. Отамановському і у створенні національних збройних загонів. Саме за його ініціативи в Києві 15 березня 1917 року формувався штаб української міліції та утворилася перша кінна сотня. Пізніше, разом із М. Міховським, В. Отамановський був одним із фундаторів товариства «Український військовий клуб імені гетьмана П. Полуботка». У «Вістях з Української Центральної ради» в № 4 за квітень 1917 року є інформація, що 8 квітня 1917 р. на перших загальних зборах Української Центральної було оприлюднено повний список членів Центральної ради, обраних на першому Українському Національному з'їзді, серед яких від партії самостійників був Валентин Отамановський.

У січні 1918 року В. Отамановський у складі студентського куреня брав участь у бою з більшовицькими загонами під Крутами. За згадками сотника Аверкія Гончаренка, командира українських збройних сил під Крутами, Отамановський був його зв'язковим. У згадках А. Гончаренко вказував, що Отамановський був дуже відважний, в ті тяжкі часи дуже цінним був його гумор – він порівнював бій під Крутами з боями під Полтавою шведів і козаків з москалями… Та не було часу… Отамановського відрядив Аверкій Гончаренко до Студентської сотні з наказом про відступ. Наказ було виконано і студентська сотня перша вийшла із бою. А вини Отамановського в тому, що під час відступу одна чота зіткнулася з більшовиками і була жорстоко знищена, немає. Під Крутами загинув член «Братства самостійників» і товариш В. Отамановського Микола Лизогуб. І ось В. Отамановському на думку спала ідея написати твір, такий, щоб, як пише він, звертаючися до небіжчика Лизогуба, «з печаттю твого духа» йшло в світ українське юнацтво. Так з'явився «Син України» Вал. Злотопольця (псевдонім Отамановського), виданий уперше у Відні 1919 року накладом 5000 примірників, – «історична повість з часів українського лицарства», Це романтичний твір, написаний В.Д. Отамановським для українського юнацтва – своєрідний римейк «Життя і дивовижних пригод Робінзона Крузо…» Д. Дефо.

У 20-х роках XX століття Валентин Отамановський вивчав Поділля. Саме завдяки його зусиллям вперше в Україні було створено краєзнавчий центр – Вінницьку філію Всенародної бібліотеки України Всеукраїнської академії наук. Вона, за словами самого Валентина Дмитровича стала «базою для розгортання дослідно-краєзнавчої праці…, й основним завданням її поставлено – зібрати всю літературу про Поділля, всіма мовами». Саме там і тоді В.Д. Отамановським запроваджувались і виокремлювались такі нові в Україні галузі краєзнавства, як музичне, літературне, бібліотечне і бібліологічне. А в інших регіонах нічого подібного тоді ще не існувало.

Мабуть вперше доля познайомила Валентина Дмитровича Отамановського з Харковом у 1925 році (а, можливо, він бував тут і у студентські роки?). Уже знаний на той час краєзнавець, був одним з-поміж 75 делегатів (серед яких були такі відомі вчені як Дмитро Багалій, Дмитро Яворницький, Микола Шарлемань) Першої всеукраїнської краєзнавчої конференції, що відбулася 28-31 травня 1925 року в Харкові – тогочасній столиці України. Конференція проходила у приміщеннях ветеринарного інституту на вулиці Карла Лібкнехта (нині – Сумська). Нині тут розташований Комунальний заклад «Харківський обласний Палац дитячої та юнацької творчості» Харківської обласної ради. На його боковій стіні 1995 року було відкрито меморіальну дошку на честь проведення конференції. Після повернення з конференції за участі В. Отамановського були створені краєзнавче товариство у Вінниці, окружний комітет краєзнавства, ряд музейних закладів, зокрема – меморіальний музей-садиба М.М. Коцюбинського.

Наступна «харківська» сторінка життя Валентина Дмитровича – трагічна. Він був засуджений за справою «Спілки визволення України». Судовий процес відбувався на початку 1930 року саме у Харкові. Є згадки про те, що арештований у справі «Спілки визволення України» Валентин Отамановський, директор Вінницького філії бібліотеки Всеукраїнської академії наук, кілька місяців просидів у камері без пред'явлення йому звинувачення. І, нарешті, однієї ночі до нього з'явився слідчий з цинічним ультиматумом: «Якщо підпишите цей папір, то отримаєте п'ять років ув'язнення, а ні – то будете одразу розстріляні». Шантаж і залякування були вкрай необхідні, щоб компенсувати відсутність доказів. Отамановський Валентин Дмитрович, засуджений до 5 років позбавлення волі, заслання відбував на Уралі, був звільнений у 1936 році.

Останні роки свого життя Валентин Дмитрович провів у Харкові. 14 жовтня 1958 року він за конкурсом обрався завідувачем кафедри латинської мови Харківського державного медичного інституту. 19 жовтня прибув із Саратова до Харкова, а 20 жовтня вже приступив до роботи. Незабаром отримав квартиру (на попередньому місці роботи – власного житла не мав). На кафедрі з притаманними йому енергією і професіоналізмом підняв на якісно новий рівень наукову і навчально-методичну роботу. З ініціативи та під керівництвом професора В.Д. Отамановського молоді викладачі стали досліджувати наукові праці вчених-медиків. На матеріалі вивчення особливостей латинської мови праць М.І. Пирогова він запланував кандидатські дисертації, які були виконані та захищені вже після смерті професора. Валентин Дмитрович розпочав велику роботу щодо інтеграції курсу латинської мови з курсами клінічних кафедр, кафедр анатомії та фармакології, читав лекції з історії медицини. 10 березня 1964 року у вченого зупинилося серце, він помер від інфаркту. Поховали Валентина Дмитровича Отамановського на міському кладовищі. Його дружина незабаром повернулася до Казані, звідки була родом, і будь-яких родичів В.Д. Отамановського в Харкові не залишилось.

Колеги по роботі у Харківському медичному інституті знали В.Д. Отамановського як добропорядного і поважного професора. Дотепер йде відгомін про його воістину енциклопедичну ерудицію. Проте співробітники навіть не уявляли, якою був насправді масштабною і трагічною постаттю професор В.Д. Отамановський. Деякі найяскравіші факти у атобіографії, що зберігається у особовій справі архіву Харківського національного медичного університету В.Д. Отамановський приховав. Жодного слова про участь у революційних подіях 1917-1921 рр., ні слова про «Братство самостійників», про Центральну Раду, одним із засновників якої він був і членом якої обирався, нічого про бій з більшовиками під Крутами, в якому брав участь, про роботу та навчання у Відні – теж мовчання, обійшов Валентин Дмитрович і репресії, яким піддавався, судимість по справі «Спілки визволення України», яку він не зазначив, була знята посмертно лише 1989 року. В умовах тоталітарного радянського ладу, подібні приховування даних про себе з боку людини, яка була претендентом на посаду за конкурсом в інституті, були просто приречені на викриття. Біографії науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів ретельно перевірялися Комітетом державної безпеки. Цей орган саме і здійснював постійний нагляд над вченим. Розгадати цю загадку життя визначного українського революціонера і науковця, відтворити повноцінну і реальну біографію В.Д. Отамановського допоможе робота в архівах, вивчення опублікованих матеріалів про

життя і суспільну діяльність Валентина Дмитровича, його творчої спадщини. Бо це і є реальна історія науки, культури та суспільства, і неможливо зрозуміти долю тогочасних науковців, врешті-решт втрачається сенс науки як суспільного інституту з урахуванням специфіки тоталітарної радянської доби і соціального простору, яким була українська наука і українське громадське життя тих років.

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ – «ВІЧНИЙ ЕМІГРАНТ»

Горб Анастасія, учениця 11 класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія Херсонської області, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ ЦТКТУМ Херсонської обласної ради

Керівник: **Ташкевич Л.Л.,** керівник гуртка

Є безліч імен великих українців, діяльність яких приховувалася радянською владою, імена замовчувалися, твори заборонялися. Тож зараз настав час дослідити та оцінити духовних діячів українського народу, навчитися на їх прикладі цілеспрямованості, патріотизму, відданості країні. Багато хто з таких велетнів духу опинилися за кордоном, але й там не покладаючи рук, робили все можливе для країни, народу. Дмитро Чижевський (1894-1977) – яскравий представник когорти духовних провідників на шляху до незалежності, суверенності та соборності України. Людина, яка пройшла крізь невимовні страждання, поневіряння та муки.

У кожного своя доля, свій життєвий шлях, який інколи веде далеко за межі рідної країни. Після того, як Київ зайняли більшовики, молодий науковець, Дмитро Чижевський був заарештований і засуджений до страти. Щаслива випадковість дозволила йому врятуватися. У віці 27 років залишає свою Батьківщину і стає вічним емігрантом. Похований у Німеччині, на кладовищі міста Гейдельберг. Його видатна учениця Ася Гумецька – професор славістики Мічиганського університету згадувала, що «помер Дмитро Іванович на самоті, доглядали за ним перед смертю чужі люди: друзі, учні, колишні колеги». Прожив видатний вчений 83 роки плідного наукового життя, поневіряючись по всіх світах, на жаль, такий непотрібний країні, в якій народився. Що стоїть за роками життя людини? Що відбувалося між датами народження і смерті людини?

Сьогодні ім'я Дмитра Івановича Чижевського добре відоме у колі філософів та філологів. Він – зірка світової славістики, постать, якою б пишалася кожна цивілізована нація. Учений-енциклопедист, дослідник української і слов'янської літератур, історії культури, філософії, релігійної думки, слов'янської духовності. Його наукова спадщина вражає багатогранністю: «Нариси з історії філософії в Україні», «Криза радянської філософії», безліч статей для «Енциклопедії українознавства». Громадська та наукова діяльність не менш цінна й відома: голова «Німецького союзу викладачів славістики», один із засновників Української вільної академії наук, дійсний член Гейдельберзької та Хорватської академій наук. Проте, 56 років життя та діяльності за межами рідної країни. Дві третини свого життя – «вічний емігрант»: Чехія, Словаччина, Сполучені Штати, Німеччина.

Опинившись за кордоном, зразу ж почав співпрацювати з емігрантськими організаціями, друкуватися в різних іноземних журналах. Особливо плідною була його діяльність у всесвітньо відомому університеті Галле (Німеччина). Молодий науковець причетний до відкриття Інституту славістики, де досліджує мистецтво бароко, аналізує творчість Сковороди, Шевченка, Гоголя, Чапека. Темою, яка пройшла через усе його життя на еміграції, стала філософія Григорія Сковороди, «філософія серця». Цій тематиці вчений присвятив декілька статей і досліджень. Одна з таких праць має назву «Сковорода. Поет. Мислитель. Містик».

Перед початком Другої світової війни дружина й донька Дмитра Івановича переїхали до Сполучених Штатів, він же залишається в Галле разом з книгами та учнями. Лідія Ізраїлівна Маршак, з якою одружився у віці 25 років, була єврейкою, саме тому мала залишити Німеччину. Нацистська влада вимагає розірвати шлюб з дружиною єврейкою, забороняє вченому виїзд з міста. Він продовжує викладати, працює багато й творчо, пише наукові дослідження. Напередодні приходу радянських військ в Галле, залишає місто і свій

найцінніший скарб – величезну багатомовну бібліотеку, яку конфіскують представники радянської армії. Проте мав завжди при собі «валізу Коменського», на ніч ставив її біля ліжка. До війни в бібліотеці університету міста Галле Дмитро Чижевський віднайшов унікальну працю чеського філософа Яна Амоса Коменського. Твір вважали втраченим. Вчений зробив передрук твору у трьох примірниках, надіслав зацікавленим особам. Коли наприкінці війни почалося бомбардування міста, виніс з бібліотеки раритетну працю, постійно тримав про собі.

Складнощі післявоєнного періоду, підозри в комуністичних поглядах, недоїдання та голод (дружина надсилала йому посилки, а він пригощав своїх студентів), брак потрібної літератури змушує вченого знову емігрувати до Сполучених Штатів, куди потрапив завдяки клопотанням дружини. Після довгих років розлуки нарешті возз'єднується з родиною: дружиною і донькою. Дмитро Іванович везе до Гарварда бібліотеку рідкісних книг. Починає працювати в Гарвардському університеті у віці 55-ти років. В університетській бібліотеці віднайшов примірник «Кобзаря» Тараса Шевченка, проте щиро обурювався, що в російському перекладі. Інколи починав читати лекції у студентській аудиторії, а закінчував читати в кафе. Любив пригощати студентів власноруч приготовленими стравами. Для обліку гостей завів спеціальну книгу «Книга гостей і скарг». Багато хто вважали його диваком: екстравагантна зовнішність, довге волосся, яскравий одяг, окуляри, лагідна посмішка.

Проте, коло діяльності, його наукові інтереси залишаються незмінними: переклади та видання творів української літератури. З'являються «Нариси порівняльної історії слов'янської літератури», «Невідомий Гоголь», «Лабіринт світу Коменського». Але Америка не припала до душі вченого, сумує за Німеччиною, береже глибоко в серці любов до українського слова, усвідомлює неможливість повернення в радянську країну. Вчений за сім років викладання в Гарварді не прочитав англійською мовою жодної лекції, лише українською, російською, чеською. До того ж, не володів досконало англійською, мріяв про повернення до Німеччини, де широко відзначили 60-ти річний ювілей науковця, видали збірник його праць. Береться знов до викладацької та наукової діяльності. До 70-ти річного ювілею видається новий збірник «Orbis scriptu», до якого залучаються гуманітарії зі всього світу, окрім радянських колег. Лише у 1997 році Національна Академія Наук України заснувала премію імені Дмитра Чижевського у галузі філософії, хоча, безумовно, набагато раніше українська наукова спільнота визнала величезні заслуги вченого-енциклопедиста та його наукову спадщину. Звісно, що за часів радянської влади його діяльність та дослідження замовчувалися, адже Дмитро Чижевський виступав з нищівною критикою радянської політики, засуджував тезу про злиття націй і мов. Якби колись не став «вічним емігрантом», то потрапив би до радянських таборів. Той щасливий день, коли йому пощастило залишитися живим «у порядку червоного терору», вважав другим днем свого народження, завжди святкував.

Сьогодні науковий доробок Дмитра Чижевського досліджується і використовується українськими мовознавцями, його особистий архів зберігається в кращих університетських бібліотеках Галле, Гарварда, Гейдельбергу. Автор майже тисячі наукових праць залишив помітний внесок у розвиток філософської та філологічної науки. Відомий літературознавець, мовознавець, публіцист, релігієзнавець, культуролог, філософ, викладач. Нині його донька Тетяна є професоркою університету Вейна в Детройті, продовжує справу свого видатного батька, досліджує славістику. Велика кількість його праць вийшла німецькою мовою, багато праць українською.

Народився в Україні в місті Олександрія Херсонської губернії. Зараз в будинку, де мешкала родина, знаходиться районна бібліотека. Світогляд видатного вченого формувався в родині під впливом духовного світу кола сім'ї. В одній зі своїх біографій він згадував, що «духовні інтереси батьків досить рано обумовили його власну спрямованість». У родині панували демократичні погляди, антицаристські настрої, атмосфера волелюбства і боротьби. Як згадував Дмитро Іванович, удома всі розмовляли українською, хоча мати була росіянкою. Зі спогадів вченого відомо, що від батька Дмитро успадкував потяг до науки та політики, від матері – до музики та малювання. Звісно, що отримав чудову освіту. Після навчання в Петербурзі, де вивчав математику й астрономію, вчився в Київському університеті на факультеті історії та філології. У Петербурзі провчився два роки, клімат виявився шкідливим

для його здоров'я, тому Дмитро, за його власним виразом, покинув «смітничок Миколи».

Перейшов на спілкування українською мовою від 1912 року, відкрито спілкувався і листувався українською. Дослідники стверджують, що Чижевський вважав «головною загрозою української державності невигідне географічне розташування України». При цьому згадував слова видатного французького філософа Вольтера: «Україна завжди прагнула бути вільною». Ще у 1925 році написав невеличку за обсягом статтю, яка й сьогодні залишається актуальною для України, адже писав про культурне відродження нації, втрачену колись державність.

З великим задоволенням читав українських авторів у журналі «Дзвін». Обурювався стосовно заборони російського уряду святкувати 100-літній ювілей Тараса Шевченка. Мав перспективу стати міністром праці в Україні. Член Української Центральної Ради. Пережив усі захоплення Києва різними арміями, був свідком багатьох переворотів та режимів. Тричі його заарештовували більшовики. Коли біла армія почала палити в Києві українські книжки, назвав її «пропащою». Дмитро Іванович відверто називав більшовицький режим варварським, таким, який не знає справедливості й гуманності.

Один з його друзів так оцінив величезне значення наукової спадщини видатного вченого: «Вчені такого рівня родяться раз на століття або й рідше. Ім'я Дмитра Чижевського залишиться в пошані, поки живе українська нація та її культура». Нині можна впевнено стверджувати, що серед видатних мислителів України особливе місце займає постать Дмитра Чижевського. Його фундаментальна праця «Історія української літератури» – визначний здобуток українського літературознавства.

Всебічне дослідження спадщини вченого-енциклопедиста розпочалося лише після здобуття Україною незалежності. Нині широко досліджуються його архіви, епістолярна спадщина. Меморіальні дошки встановлено на будинку в місті Олександрія (1994) та в Київському університеті (2006). Ім'я Дмитра Чижевського носять вулиці у місті Волноваха Донецької області, Олександрія та Світловодськ, районна бібліотека в його рідному місті.

Його називали українським націоналістом, радянським шпигуном, комуністом, натомість він себе вважав «істориком духу». Німецький філософ Ганс Гадамер називав Дмитра Чижевського людиною «з нелюдською ерудицією». Сучасники вченого говорили про нього як про дивака: відмовився отримати громадянство Німеччини, надзвичайно любив котів, казав, що з ними цікавіше, ніж з людьми. Ось така філософія серця «вічного емігранта» Дмитра Чижевського, який нарешті потроху повертається в Україну. Позаминулого року премію імені Д.І. Чижевського отримав Андрій Погорілий, кандидат філософських наук, доцент кафедри української філософії та культури філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Андрій Погорілий за монографію «Постать Дмитра Чижевського в українській філософській культурі».

Ніякі переслідування, заборони, перешкоди не здатні назавжди сховати життєвий духовний подвиг такої особистості як Дмитро Іванович Чижевський. Не здатні загасити яскраве полум'я палаючого серця навіть через багато років. Він належить до тих, хто зміцнював українську державність на культурному, мистецькому, історичному тлі. Став зіркою світової величини, виявив свій талант, поклав життя заради майбутнього нашої країни. Тож маємо прискіпливо вивчати рядки його біографії, долучатися до творів, досліджувати культурну спадщину видатного українця та сміливо продовжувати справу його життя – віддано служити Україні.

АВГУСТ ВІРЛИЧ – ХЕРСОНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ З КОГОРТИ НЕСКОРЕНИХ

Грельова Валерія, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ ЦТКТУМ Херсонської обласної ради, учениця 9 класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія Херсонської області

Керівник: **Ташкевич Л.Л**, керівник гуртка КЗ ЦТКТУМ

Актуальність дослідження полягає у нагальній потребі молодих представників країни отримати знання та осягнути велич здобутків попередніх поколінь з метою продовження неперервного зв'язку духовного єднання народу, вивчення та збереження уроків

державотворення, набуття життєвого досвіду для подальшого зміцнення України на шляху невпинного прогресу та вдосконалення державного устрою.

Надзвичайно складно й жертовно український народ боровся заради створення незалежної, суверенної країни. У горнилі невпинної боротьби опинялися найкращі представники – люди з високим почуттям патріотизму, відповідальності, палкого бажання долучитися до створення соборної України, можливості мати власну державу.

Мета роботи – дослідити вплив історичної постаті на процес творення державності на прикладі життя і діяльності непересічної особистості Херсонщини – Августа Ернестовича Вірлича (1931-2017). Самобутні й нескорені, найкращі представники української спільноти опинялися за гратами, ризикували життям, гинули, але впевнено й безупинно наближали сьогодення.

Складний життєвий шлях пройшов Август Ернестович Вірлич – херсонський журналіст, письменник, краєзнавець, громадський діяч, політв'язень. За рік до смерті був удостоєний звання «Почесний громадянин міста Херсона», за п'ять років до того потрапив до рейтингу «Обличчя України» журналу «Український тиждень». Це далеко не всі визначні його нагороди та звання. Та й хіба вони можуть відобразити всі життєві колізії людини за прожиті 86 років?

Автор кількох краєзнавчих книжок, численних публікацій в обласній періодиці, був затятим краєзнавцем, справжнім патріотом рідного краю, все життя намагався нести слово правди й свободи, добиватися справедливості, щедро ділився власним багажем знань.

У 12-14 років пізнав жах нацистських концтаборів, з 14 років зазнав політичних репресій, з 15 років працював у колгоспі, одночасно навчався у школі, у віці 23 роки звільнений із спеціального табору в Оренбурзькій області, у 27 років закінчив філологічний факультет Херсонського педагогічного інституту, в 60 років реабілітований як невинно засуджений. Віхи історії країни позначені на життєвій долі Августа Вірлича. Все витримав, мужньо переніс випробування, не зломився душею, не став жорстоким та бездушним, усе життя присвятив праці на благо рідної країни, краєзнавчим дослідженням та встановленню справедливості для невинно засуджених, таких, ким був сам особисто.

Про причини репресій розповідає онука Августа Ернестовича: «Під час війни лінія фронту розділила родину дідуся на дві частини. Чоловік сестри був радянським військовим, етнічним німцем, який потрапив до фашистського полону 1941 року. Коли в'язнів звільнили, німецьке походження чоловіка сестри зіграло ключову роль в ув'язненні дідуся Августа вже радянською владою: вирішили, що він кровний німець, бо родич німецької родини – та ще й ім'я «підозріло німецьке», хоча дідусь мав сербське походження. Проте тим, хто ув'язнював, довести це було важко: так дідусь опинився на «пожиттєвому спецпоселенні» у Соль-Ілецьку на Уралі. У 1954 році, на честь 300-ї річниці Переяславської ради 8 травня Август Ернестович повернувся до України і оселився в Херсоні, де на той час проживала прабабуся і старший брат».

Після реабілітації працював у музеях в містах: Нова Каховка, Нікополь, Херсон, в обласній станції техніків – усюди, де б не був, його цікавила історія козацтва на Херсонщині, долі невинно репресованих жителів області та інші краєзнавчі теми. Спочатку свої невеличкі дослідження публікував в обласній пресі, потім працював над книгами. Його перу належать твори: «Ще як були ми козаками», «Легендарна тачанка», «Странный Потемкин».

У 65 років увійшов до складу редколегії багатотомного видання «Реабілітовані історією», досліджував долі жителів Херсонщини. Наразі товстенний фоліант цього видання зберігається в книжкових фондах бібліотек області від шкільних до обласних. Величезна праця, яка межує з журналістським подвигом, адже довелося перечитати стоси архівних документів, заново пережити долю кожного невинно засудженого, пропустити ці відомості через власне серце. Нелегка справа, кропітка й виснажлива, але, безумовно, вкрай необхідна.

«Під час Другої світової війни потрапив до німецького концтабору, а після закінчення війни був репресований вже радянською владою. Після того, як його родину було звільнено, почав активно займатись вивченням долі тих, кого було репресовано сталінським режимом. За радянських часів робити це було вкрай важко, тому левова частка роботи прийшлась на 90-ті

роки минулого століття. Проте робота виявилась дійсно ефективною: завдяки старанням Августа Вірлича та його колег, тисячам імен не дали забутись, сотні родин відновили свої документи», – згадує Євгенія Вірлич.

Можна довго перераховувати усі звання та регалії Августа Вірлича, але про нього і без того багато знають у Херсоні та поза межами міста. Його статті й книги читають, досліджують, на них посилаються з великою довірою і вдячністю до автора. Дуже багато людей його знали, любили, цінували, багато чому вчились. Написати про Августа Вірлича порадила вчителька, яка особисто знала його, спілкувалася, слухала його лекції, дотепер зберігає у шкільному музеї його книги та газетні публікації про Софію Богданівну Фальц-Фейн (мати засновника заповідника «Асканія-Нова»). У співавторстві зі співробітницею обласного архіву Карповою А.В., Август Ернестович причетний до написання путівника, присвяченого Біосферному заповіднику «Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейна: «Херсон - Аскания-Нова: маршрутный путеводитель». Наразі виданням користуються екскурсоводи заповідника, краєзнавці, здобувачі освіти.

Август Вірлич був одним із ідейних натхненників Народного Руху України на Херсонщині. Його привітання «Слава Україні!» було звичним ще далеко до того, як нарешті стало розповсюдженим по всій Україні і по всьому світові.

У віці 72 роки Август Ернестович Вірлич отримав звання «Праведник України» від Фонду «Память жертв фашизму в Україні». Август Вірлич та його родина під час Другої світової війни врятували єврейську родину від нацистів. Донині родина зберігає безцінний документ – один із тих, які стали свідченнями про героїчний вчинок, про збережені чотири життя – матері і трьох синів. Сканована копія документу знаходиться на сторінці AV Foundation. Копію листа Цукерман Тетяни з вдячністю до родини Вірліч оприлюднила на сторінці Фейсбук онука журналіста – Євгенія Вірлич.

«Під час Другої світової мій прадід Ернест Вірлич створив у Царичанці (Дніпропетровська область, рідне селище дідуся) групу, що допомогла вижити в умовах окупації більше ніж 70-ти родинам євреїв. Дідусь Август, якому на той момент було трошки більше 10-ти рочків, допомагав татові: працював «зв'язним». Маленький тоді ще хлопець став свідком жахливих подій. Наприклад, страти українців, які рятували євреїв, проте не змогли зберегти цю таємницю. Сам же дідусь Август зумів: майже два роки його родина переховувала жінку-єврейку із трьома дітьми, які згодом пережили жахи війни і проживали на території України», - згадую онука краєзнавця.

Відповідно до Указу Президента України, в 2005 році А.Е. Вірлич призначено довічну державну іменну стипендію, як громадянину, який зазнав переслідувань за правозахисну діяльність. Присвятив Херсонщині 63 роки свого життя, 47 років жив з тавром «репресований». Лише у 1992 році, з настанням Незалежності, був реабілітований. Науковець, історик, правозахисник присвятив життя місту і краю, який став для нього рідним. Досліджував життя Григорія Потьомкіна, вивчав краєзнавство, активно займався екскурсійною справою, читав лекції з історії краю. Громадська та журналістська діяльність були настільки різнобічними та різнобарвними, що описати коротко сфери його інтересів дуже важко. До останніх днів свого життя він цікавився тим, що відбувається в Херсоні, переймався проблемами міста. Звання «Почесний громадян міста Херсона» присвоєно рішенням Херсонської міської ради від 31.08.2016 № 319 за вагомий внесок в культурний розвиток Херсона, культурно-просвітницьку діяльність у сфері краєзнавства, історії українського козацтва та висвітлення реалій Другої світової війни.

Зі спогадів онуки Августа Вірлича: «Свято 9 травня завжди було особливим в родині, адже мій дідусь Август Вірлич не просто пам'ятав, що таке війна, а й відчув на собі увесь біль Другої світової. Проте, паради і марші у цей день не любив. Куди більше до душі дідусеві було напередодні свята читати лекції та розповідати школярам, студентам, працівникам різних закладів про реалії Другої світової, ділитись спогадами. Не пам'ятаю, щоб він брав участь у парадах, але точно пам'ятаю, що він їх недолюблював: вони для нього були відлунням радянської «уравніловки», яку він ненавидів. «Фашизм винищував усіх, а комуністи – кращих…» Як людина, яка впевнено вимовила цю фразу, могла любити травневі паради?».

Чотири роки тому Євгенія Вірлич створила громадську організацію «Фундація імені Августа Вірлича», яка презентована в мережі Фейсбук. Головною метою організації є провадження освітньої, культурної, соціальної та просвітницької діяльності, захист прав та інтересів своїх членів, сприяння соціальному, патріотичному, духовному становленню молоді, створенню відкритого громадянського суспільства в Україні. На мій погляд, це гарна пам'ять про журналіста, видатну особистість Херсонщини, Почесного громадянина міста Херсон. Онука Євгенія працює над впорядкуванням величезного архіву дідуся. Отже, зібрані численні документи журналіста та краєзнавця ще побачать світ, зможемо у майбутньому залучитися до їх вивчення, доторкнутися серцем до спадщини дослідника-краєзнавця Августа Вірлича.

Працюючи над дослідженням, дізналася багато цікавого про видатну особистість рідного краю. Вважаю, що сучасне покоління має вивчати, досліджувати спадщину Августа Вірлича, хоча б трохи бути обізнаними з його творчим, письменницьким, краєзнавчим та журналістським доробками. Це буде найкращим своєрідним пам'ятником Августу Ернестовичу Вірличу!

21 листопада 2021 року видатному діячу Херсонщини виповнилось би 90 років. «Трудився більше, ніж жив», – жартома казав про себе й своє складне, але неймовірно цікаве й насичене життя. Талановита людина, справжній патріот, невтомний трудівник, багатогранна особистість! Август Ернестович Вірлич був людиною широкої душі, великого серця, справжнім професіоналом своєї справи.

На прикладі складних перепитій невтомної боротьби за державність країни, бачимо яскравий образ українця, який життя поклав заради встановлення справедливості. Щоденною працею, конкретними справами, з ризиками для власного життя, нескорений Август Вірлич є взірцем для наслідування, прикладом самовідданості Україні. Маємо вчитися на зразках високої моральної духовності, людської гідності, любові до народу та країни. Маємо знати й поважати історичне минуле українського народу. Вплив історичних постатей на процеси державотворення в Україні – беззаперечний. Без конкретного внеску кожного у загальну справу не буде майбутнього. Бачимо це на прикладі життєвого подвигу Августа Ернестовича Вірлича – патріота і державника з великої літери!

ЦЕРКОВНО - РЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. ОГІЄНКА У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (1917-1922РР.)

Рачковська Анастасія Володимирівна, учениця 11 класу, Nastyarachovska1234567@gmail.com
Керівник: **Булдакова Людмила Петрівна,** вчитель історії, Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 10,

Процес духовного, національного відродження українського народу від року до року стає все повнішим, багатограннішим, всеохоплюючим. Із небуття, відбувається повернення багатьох імен духовних провідників української нації, діяльність і помисли яких були сфальсифіковані, перекручено, несправедливо оговорені або ж подано тенденційно чи засуджено радянською офіційною пропагандою.

Серед таких несправедливо забутих величних імен, які уособлюють собою хресний шлях українського народу до незалежності, демократичності, соборності, омріяний і вистражданий багатьма поколіннями українців, ім'я Івана Івановича Огієнка.

Це справді універсальна і унікальна постать в історії України, надзвичайно обдарована, яка самовіддано і саможертовно керувалася виключно інтересами української нації, служила власному народу.

За будь-яких обставин Іван Огієнко – митрополит Іларіон залишався тією постаттю із славної когорти визначних діячів українського відродження в широкому розумінні слова, що охоплює практично всі сфери суспільного буття, життя і діяльність якого (як державного і церковно-релігійного) життя досліджена ще не досить. А його діяльність у галузі відродження Української православної церкви, вся його церковно-релігійна діяльність в Україні і поза нею нині в умовах розбудови української держави дає величезний досвід в цій сфері, який

знадобиться, сучасним церковно-релігійним діячам в їх практичній роботі по створенню єдиної соборної української церкви. Саме це і засвідчує актуальність обраної для дослідження проблеми.

МЕТА.

Мета роботи полягає у тому, щоб на основі вивчення та аналізу джерел та наукової літератури дослідити церковно-релігійну діяльність Івана Огієнка в умовах національно-визвольної революції 1917-1922 рр..

Об'єктом дослідження є процес відродження Української автокефальної православної церкви.

Предмет дослідження є церковно - релігійна діяльність І. Огієнка у процесі державотворення.

Джерельну базу досліджуваної проблеми становлять спогади політичних, державний і церковних діячів – сучасників І.Огієнка, його соратників і учнів, очевидців і учасників тогочасних подій; листування І.Огієнка з С.Петлюрою та А.Шептицьким.

У споминах С.Русової дається оцінка І.Огієнку як вмілому організатору-державнику, як надзвичайно працездатній людині, цілком відданій українській справі, залишаючись на її сторожі до останньої хвилини.

Спогади П.Скоропадського дають яскраву оцінку вмінню І.Огієнка по-діловому, самовіддано, без зайвої метушні розв'язувати завдання державної ваги, що стосувалося створення навчальних закладів, організації їх роботи, українізації навчального процесу, питань життя і діяльності церкви і релігії, формування викладачів-теологів на богословському факультеті, курсах з релігії та ін.

Особливе місце в джерельній базі належить листуванню С.Петлюри з І.Огієнком як міністром сповідань та Уповноваженим уряду УНР. Зокрема в ланцюгу листів до міністра сповідань І.Огієнка за 1921 р. С.Петлюра дає оцінку діяльності останнього як церковно-релігійного діяча, говорить про чергові завдання в галузі церковного життя, виходячи з нової дійсності, коли українська революція 1917-1920 рр. потерпіла поразку, схвалює програму діяльності на майбуття, розроблену І.Огієнком, говорить про українізацію церкви, видання церковних книжок і їх пере транспортування в Україну, акцентує увагу на тому, що Українська Автокефальна Церква повинна головою церкви мати власного Патріарха, наголошуючи, що така церква допоможе зміцненню та впливу української державності, турбується про долю українського православного населення, що перебувало в межах Польщі після поразки української національної революції 1917-1920 рр.

Не менш цінним з точки зору проблеми єдності української церкви не тільки в період дослідження, а й на сучасному етапі є листування Митрополита Андрія Шептицького і Митрополита Іларіона (Івана Огієнка), де піднімається питання єдності УАПЦ і УГКЦ, підкреслюється необхідність пошуків шляхів такого єднання українських церков різних віровизнань в ім'я народу, в ім'я державної єдності українців. Ці ж проблеми Митрополит Шептицький піднімає в листах до українських православних архієреїв, а також до української православної інтелігенції.

В українській історіографії постать Івана Огієнка і як ученого, і як державотворця, і тим більше як церковно-релігійного діяча вивчена недостатньо, оскільки за радянських часів на неї було накладено заборону та й у наші части ставлення до нього неоднозначне, адже ще не всі прихильники тоталітарного режиму поділяють його погляди щодо згуртування всіх людей України на засадах незалежної держави і високої духовності.

Найбільш повно постать І.Огієнка, його церковно-релігійна діяльність вивчалася лауреатом премії імені Івана Огієнка Миколою Степановичем Тимошиком. Він присвятив йому ряд досліджень. Серед них – "Голгофа Івана Огієнка" – перше в Україні монографічне дослідження про життя і творчість цього видатного діяча. Церковно-релігійній діяльності І.Огієнка в монографії, присвячено розділи "Готов я нести люті муки за свій народ, за рідний край...", "Смиренний богомолець за кращу долю українського народу...", "Бережімо все своє рідне" та ін.

Цінні фактичні матеріали знаходимо у ряді збірників і доповідей конференцій, статей в

різних періодичних та довідкових виданнях і пресі.

Зібрані і проаналізовані джерела та література дозволяють в достатній мірі розкрити церковно-релігійну діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) в період 1917-1947 рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО АТЕРІАЛУ.

Українська державність, яка народжувалася в період національно-демократичної революції 1917-1920 рр., мала дати чітку відповідь на нагальні питання, політичного, соціально-економічного життя республіки, серед них – визначення статусу православної церкви та її участі в їх розв'язанні. Ця відповідальна місія покладалася на Центральну Раду як виразницю інтересів більшості українського населення, що проживало на теренах нашої держави.

На той час православна церква в Україні виявилася в надзвичайно складному становищі. Окрім того, що церква як суспільно-організаційна структура була в стані глибокої кризи, ситуацію в Україні істотно ускладнювало національне питання. На початку 1917 р. єпископат Російської Православної Церкви (РПЦ) в Україні складався з 27 осіб. Із загального числа єпископів українців за походженням було лише троє.

На єпархіальних з'їздах, що проходили у квітні-травні 1917 р., зародилася думка про необхідність Всеукраїнського Собору. Це було характерно для частини православного духовенства, яке прихильно ставилося до національно-визвольного руху і підтримувало ідею українізації школи, відродження національних звичаїв, вживання рідної мови в державних установах тощо. При цьому йому доводилося долати жорстокий опір церковних служителів, загал яких становили "московські шовіністи", контрі не бажали ніяких змін у своєму житті. На єпархіальних з'їздах, на зібраннях церковних громад висувалися пропозиції розірвати зі зверхністю Москви, утворити в Україні автокефальну церкву.

Проте Центральна Рада, її верховне керівництво на чолі з його головою В.Винниченком дотримувались "системи невтручання в справи церковно-релігійні. За часів Центральної Ради урядовий кабінет не мав навіть Міністерства віросповідань, а справи Церкви належали до одного відділу при Міністерстві внутрішніх справ. Однак і в цих складних умовах послідовні борці за відродження української автокефальної православної церкви не складали зброї.

На початку грудня 1917 р. Організаційний Комітет по скликанню Всеросійського Церковного Собору перейменував себе на Тимчасову Всеукраїнську Православну Церковну Раду, яка стала своєрідним "тимчасовим урядом української православної церкви". Вона мала у своєму складі представників низового духовенства і мирян та "ставила своїм завданням перетворити церковне життя на Україні на основі старих релігійно-національних традицій на відповідно новим, сучасним вимогам життя".

Але офіційного статусу Церковній Раді Генеральний Секретаріат не надав. Проте до складу Ради від Секретаріату внутрішніх справ було введено його представника, очевидно, для контролю за її діяльністю.

Проте і це найменша можливість використовувалась послідовними борцями за відродження української автокефальної православної церкви. В числі таких був Іван Огієнко. У роки української національно-демократичної революції він проявив себе як непересічний діяч на державотворчому полі не тільки в галузі просвітницької, а й релігійної діяльності. Провідним у його житті був принцип: "Служити народові – то служити богові". Національна церква, мова, народні звичаї та традиції, на його переконання, взаємопов'язані. Втративши національну церкву, народ втрачає свою мову та звичаї і навпаки. Жоден з названих складників не може бути знехтуваний, бо це призводить до створення національної свідомості. Саме ці засади він поклав в основу своєї праці, коли став в ряди свідомих борців за українську справу, будучи студентом, професором, міністром.

У драматичний період українського державотворення авторитет І.Огієнка був високим не лише серед працівників сфери культури, а й серед національно свідомої частини українського духовенства. Він схвально і з великим оптимізмом сприйняв створення Церковної Ради. Метою її діяльності ставало гасло національної організації духовенства, орієнтації його на підтримку й реалізацію ідеї побудови демократичним шляхом Української держави.

На одному з засідань цієї Ради (грудень 1917 р.) й виникла думка про доцільність створення при ній державного органу, який міг би взяти до своїх рук справу Української церкви, - щось на зразок Генерального секретаріату церковних справ. Рада одноголосно схвалила пропозицію архієпископа О.Дородиця про кандидатуру на цю посаду професора Київського університету Івана Огієнка.

13 січня 1918 р року на Соборі з доповіддю "Відродження Української церкви" перед поважним духовенством виступив молодий, 35-літній професор Київського університету Іван Огієнко. У своєму викладі доповідач свідомо наголошував на відродженні, а не на створенні Української церкви та про необхідність її "відмосковлення".

Після досить успішного виступу Огієнка частина духовенства несподівано підвелася з місць і почала співати український гімн "Ще не вмерла Україна". Його обрали членом секції з підготовки до видання українською мовою богослужбових книг, яка створювалася при постійно діючому робочому органі Церковного Собору. Налаштований прихильно до дерусифікації церкви, Собор не зміг завершити своєї роботи у зв'язку з наступом більшовицьких військ на Україну та складними політичними подіями в ній у січні-березні 1918 р.

Внаслідок цих обставин Центральна Рада була усунута від влади і їй на зміну прийшла українська держава Павла Скоропадського, який був людиною віруючою. І своє ставлення до релігії гетьман П.Скоропадський чітко висловив у "Законах про тимчасовий державний устрій України". У розділі "Про віру" підкреслювалося: "Передовою в Українській Державі вірою є християнська православна. Всі не приналежні до православної віри громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України, користуються кождий на кождім місці свобідним відправленням їх віри і богослужіння по їх обряду".

Прийшовши до влади, гетьман створив Міністерство віросповідань, вважаючи релігію не приватною справою і надаючи їх суспільного, національного, політичного і державного значення.

Міністерство було створено на весні 1918 р. Дещо змінюючи свою назву, - спочатку воно називалося Міністерством ісповідань, на початку 1919 р. – Міністерством культів, а потім – Міністерством віросповідань, - воно проіснувало до кінця 1922 р. В різні часи міністрами цього міністерства були І.Липа, В.Зінківський, М.Воронович, К.Мирович. З 1919 по 1922 рік його очолював І.Огієнко.

Програмою гетьмана для Української православної церкви була автокефалія. Відвідуючи 6 липня 1918 р. Всеукраїнський Церковний Собор, він наголошував на цьому так: "Щоб усі діла української церкви рішалися тут, у нас, в Україні" .

На другому Соборі (12 листопада 1918 р.) було підняте питання автокефалії української церкви. Проте цю справу довести до логічного завершення за гетьманату не вдалося, оскільки в листопаді почалося антигетьманське повстання, внаслідок чого П.Скоропадського було усунуто від влади.

Замість монархії до влади прийшла Директорія, яка відновила УНР (грудень 1918 р.). Одним з її перших законодавчих актів був "Закон 1 січня 1919 року про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви", що вища церковно-законодавча, судова та адміністративна влада в Україні належить Всеукраїнському Церковному Собору. Для керування справами УАПЦ передбачалося утворення Українського Церковного Синоду. УАПЦ з її Синодом і духовною ієрархією ні в якій залежності від Всеросійського Патріархату не стояли. Звичайно намічене в цьому законі здійснити Директорії вдалося лише частково.

На кінець літа 1919 р. ситуація в УНР значно погіршилася, зростали непорозуміння в середовищі її керівництва, що викликало досить часті зміни уряду . Внаслідок чергової реорганізації уряду УНР восени 1919 р., з 15 вересня Міністром культів став Іван Огієнко. Він розпочав свою діяльність з вирішення мовних проблем та українізації (дерусифікації) церковного життя, особливу увагу приділяв організаційній стороні справи в галузі церковно-релігійної діяльності. При очолюванім ним Міністерстві віросповідань було створено колегіальний дорадчий орган – спеціальна Рада міністерства

І.Огієнко як міністр ісповідань вживає заходів інституалізації УАПЦ та утворення її

ієрархії на чолі з Церковним Синодом, на який покладався обов'язок ретельно стежити за чистотою Віри православної і за відродженням Української церкви. Створення його передбачалося декретом уряду УНР від 1 січня 1919 р.

Після відповідної підготовчої роботи було складено текст універсалу про заснування Синоду. За поданням І.Огієнка 7 жовтня 1919 р. Директорія своїм декретом сповістили про заснування Українського Священного Синоду як найвищого органу управління українською православною церквою .

Значні сподівання, не дивлячись на надзвичайно складну ситуацію, покладалися на скликання Українського Священного Синоду, який мав прийняти рішення про відродження Української церкви. 14 жовтня 1919 р. відбулося відкриття Священного Українського Синоду. Завдання Святого Синоду було – бути найвищою церковною владою в Україні. Як найвища церковна влада в Україні, Синод повинен був іти в повній згоді з урядом УНР і для цього в його складі мусив бути представник державної влади. Таким представником був сам міністр ісповідань, що викликало незадоволення з боку В.Липківського та В.Чехівського. Щоб створити сприятливі умови для дерусифікації і відродження Української Церкви, Рада міністерства, враховуючи досвід західних держав 28 жовтня 1919 р. розмежувала функції Міністерства і Синоду.

Очевидно, більш підходящої людини на посаду міністра ісповідань, ніж Іван Огієнко, не варто було і шукати. Він мав енциклопедичні знання, широку ерудицію, високу культуру спілкування, був толерантним у ставленні до представників різних релігій, конфесій. Поряд з цим І.Огієнко розробляв акти у справі визнання автокефалії Української церкви, зовнішніх зносин міністерства, зокрема з вселенським патріархом у Константинополі. Проте, маючи такий послужний список, І.Огієнко в тогочасних умовах і за такий короткий час не міг довести до логічного завершення ідею автокефалії Української Православної Церкви, оскільки українська революція потерпіла поразку внаслідок чого до влади прийшли більшовики, які не визнавали церкви.

ВИСНОВКИ

Будучи послідовним патріотом України і віруючою з дитячих років людиною, Іван Огієнко у зрілому віці, коли вибухнула українська національна революція, виступив за відродження української автокефальної православної церви. Він користувався високим авторитетом серед патріотичного православного духовенства України, яке на засіданні Церковної Ради (грудень 1917 р.) рекомендувала його стати на чолі державного органу в церковних справах.

Проте в Умовах Центральної Ради втілити в життя цю ідею не вдалося, оскільки її верховне керівництво в особі голови ЦР М.Грушевського та голови Генерального секретаріату В.Винниченка виявилося байдужим до церковного життя і релігії. Лише за гетьманату Івана Скоропадського керівництво Української держави повернулося обличчям до цієї справи. Було створено Міністерство віросповідань (весна 1918 р.), яким зроблено значний крок у відродженні українського православ'я, особливо коли Міністерство ісповідань очолив Іван Огієнко (вересень 1919 р.), було створено керівний орган УАПЦ - Священний Синод, який тісно співпрацював з Українською державою.

Але, на жаль, ідею автокефалії Української православної церкви втілити в життя не вдалося, оскільки українська революція потерпіла поразку внаслідок чого до влади прийшли більшовики, які не визнавали церкви.

Іван Огієнко український патріот-державник і церковно-релігійний діяч, що глибоко усвідомлював високу роль церкви і релігії у розбудові Української самостійної соборної держави.

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО ТА ЙОГО ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РР.

Хворостовська Божена, учениця 9 класу Чепелівської ЗОШ І – ІІІ ступенів імені Петра Шемчука

Чепіль Петро Васильович, вчитель історії

У драматичній історії українського народу є величні постаті, яких ніколи не можна оминути, які завжди будуть з Україною, в фундаменті її державності. До них слід відносити Володимира Винниченка, визначного діяча української революції, одного з фундаторів Центральної Ради і УНР, політичного діяча, який вніс вагомий внесок у розробку і практичну реалізацію створення незалежної України, талановитого письменника і публіциста.

Постать Винниченко - суперечлива і неординарна, тому не належить до меркантильних "вигідних" політичних постатей. Він привертає до себе увагу тому, що у ставленні до нього, як у дзеркалі відбилася драма українського народу.

Сьогодні діяльність В. Винниченка як політика і державного діяча цікава тим, що вона є безпосередній результат намагання конкретної особи зробити свій внесок у загальний розвиток української визвольної боротьби. Його ідейні погляди, форми і засоби громадської політичної діяльності перебували у постійному розвитку і збагаченні, заважаючи на історичні умови.

Мета: Ціллю нації мусить бути держава, без власної держави нація не може дійти до максимального розвитку. Натомість нація мусить стати зрілою для державності. Ціль дослідника має бути систематичне формування та впорядкування знань щодо ролі різних факторів у державотворчих процесах. Ці знання мають бути представлені у формі пояснень, що підлягають перевірці, а також у формі передбачень і прогнозів.

Актуальність: Володимир Винниченко є однією з ключових постатей, які впливали на реальний перебіг подій Української революції 1917-1920 років. Він був представником революційного уряду України. Він намагався керувати українським національним рухом, а також формувати основи державного устрою відродженої української держави.

Володимир Кирилович Винниченко народився 28 липня 1880 р. в Єлисаветграді, Херсонська губернія, Російська імперія. Навчався на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира, де став членом Української студентської громади. Член Революційної української партії (РУП), яка у 1905 році стала називатися Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП) де і сформувався як політичний та громадський діяч.

З початком революції брав у ній активну участь. Виступав проти мілітаризму, за розпуск збройних сил та створення міліції замість регулярного війська. Брав безпосередню участь у написанні трьох універсалів Української Центральної Ради. Був одним з головних ідеологів автономії України у складі Росії. Він мав велику надію, що революційне суспільство в Росії піде соціалістичною і демократичною дорогою, тим самим дасть можливість Україні виборотти певні національно-територіальні свободи.

Будучи головним редактором „Робітничої газети" Української соціал-демократичної робітничої партії Винниченко мав можливість проявити весь свій революційний бунт, а також літературний і ораторський хист:

„Росія була ямою, темною, задушливою, тісною. Всі народи, всі верстви народів сиділи в ній нишком, не вміючи навіть глянути в гору, до вільного ясного неба. Бо над ямою стояло страховище, опудало в царській короні, з поліцейським наганом в руках, з кулеметами, з армією вільних своїх слуг. І що далі, то яма ставала тіснішою, темнішою, а царський нагай дошкульнішим. І здавалось, що царствію самодержавного опудала кінця краю не буде. І раптом з глибин тієї ями зірвалась буря революції, винесла всіх на широкий простір – і від страшного опудала не зосталось ні трішечки. Веселим, запашним вітром волі вдарило в лице. Перед очима, що звикли до стін ями, до тьми, розгорнулися широчезні простори залиті сонцем свобод до кращих просторів – соціалізму" [6].

23 червня 1917 року в Києві прийнятий **Перший Універсал Української Центральної Ради**. Повна назва – «Універсал Української Центральної Ради до українського народу»,

Це була відповідь на відмову Тимчасового уряду Росії *у* визнанні автономії України. Центральна Рада видала свій Перший Універсал, ухвалений та проголошений на Другому Військовому з'їзді. М. Грушевський згадував: „Саме тоді вироблявся проект обіцяного Центральною Радою Універсалу. Винниченко взявся зробити перший начерк, звичайно дуже поміркований в національних домаганнях і написав свій начерк в таких різких тонах, що присутній Єфремов рішуче запротестував, вважаючи такий напрям чистим авантюризмом, і заявив, що не тільки в редакції його брати участь не хоче і не підпише, але й у президії ради не останеться. Винниченко заявив повну готовність „вигладити".

Головні тези Першого Універсалу були наступні:

„Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй Землі має право сам поряд керувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають — вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сейм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори."

Будучи першим прем'єром України, В. Винниченко красномовно проголошував першу програму уряду України (декларацію Генерального Секретаріату):

„Не фізичне та економічне насильство; не темнота, затурканість і економічна залежність класів поневолених; не застрахування та гіпнотизування релігією, не нацьковування одної частини пригноблених на другу – не такі засоби нам дали, зібраним отут, право і силу вирішувати норми життя, обов'язкові для кожного, хто визнає себе українцем."

16 липня 1917 року в Києві прийнятий **Другий Універсал Української Центральної Ради**. Це була відповідь на телеграму Тимчасового уряду Центральній Раді, в якій російський уряд визнавав право України на автономію.

Головні тези були наступні:

„Що торкається комплектування військових частей, то для сього Центральна Рада матиме своїх представників при кабінеті Військового Міністра, при Генеральнім Штабі і Верховному Головнокомандуючому, які будуть брати участь в справах комплектування окремих частин виключно українцями, оскільки таке комплектування, по определенню Військового Міністра, буде являтись з технічного боку можливим без порушення боєспособности армії. "

20 листопада 1917 року в Києві прийнятий **Третій Універсал Української Центральної Ради.** Україна не відокремлюється від Росії, але вся влада в Україні відтепер належала лише Центральній Раді та Генеральному Секретаріату.

В час **антигетьманського повстання** В. Винниченко очолив його, і мав на меті повалити владу Павла Скоропадського. Він почав розуміти важливість власних збройних сил:

„Головною нашою силою, на яку я принаймні найбільше рахував, був полк Січових Стрільців, галичан, що стояв у Білій Церкві. Він мав півтори тисячі багнетів, був зразково дисциплінований і складався з національно свідомого елементу. Цей полк на думку організації, мав би служити ядром повстання, круг якого гуртувались би інші наші сили" [1].

Пізніше В. Винниченко також починав розуміти головні свої помилки перемовинах з Росією щодо автономічного статусу України. Він усвідомив, що з більшовиками не вдасться домовитися, бо їм *не потрібні були соціалістичні ідеї*, їм потрібно було лише красти український хліб [5].

Про місії до Росії, де українська делегація випрошувала автономний статус для України В. Винниченко занотовував у своєму щоденнику наступне:

„А ті місії до Петербурга? Там же розпиналась моя гідність, моя гордість. Там я в передпокоях міністрів, в їхніх прийомних, під їхніми зневажливо - неуважними посмішечками топтав себе , сам себе бив по лиці, сам собі харкав у душу. А коли вертався з Петербурга, то мене ж за це, за ці пониження і петербурзьке розп'яття розпинала наша „більшість", глузувала з мене, висміювала і плювала за те, що мене там ображано. І я все те приймав як у гарячці, як у страшній хворобі, як під чарами якоїсь могутньої сили, що вела мене по цих тернистих стежках і веліла мовчки приймати всі образи, всі плювки" [7] .

Незабаром через суперечності з країнами Антанти і Симоном Петлюрою пішов у

відставку та виїхав за кордон.

Помер В. Винниченко 6 березня 1951 року, похований у французькому Мужені.

У висновках про особу В. Винниченка можна припустити що першочерговою помилкою його як державного діяча було саркастичне висміювання намагання створити власні збройні сили, він боявся що ці сили повалять його соціалістичний уряд і його соціалістичну діяльність. Він навіть залякував суспільство „*контреволюцією*", яка, як він вважав, прийде під гаслами „*самостійництва*"[там само]. Боявся, що кріпаки перетворяться на шляхтичів і не заохочують республіки, а тільки виберуть собі знову короля. З усіх сил переконував, що „*не своєї армії нам, соціал-демократам і всім щирим демократам, треба, а знищення всяких постійних армій*" [8].

Українські історики вважають, що в лавах російської імператорської армії (активних службовців і резервістів) перебувало близько 3,5 млн. українців, а в складі австрійської армії близько 300 тис. Внаслідок чого українці не маючи власної армії були змушені воювати між собою. Натомість на **І Всеукраїнський військовий з'їзд** приїхало понад 900 делегатів від усіх фронтів, Балтійських і Чорноморських флотів, які представляли понад 1,5 млн. українських військових [9]. Але для М. Грушевського і В. Винниченка головною ціллю була дискредитація головного ініціатора і найбільш вірогідного голову з'їзду М. Міхновського, котрий голосив ідеї незалежності. М. Грушевський навіть власноруч відсторонив М. Міхновського від трибуни, в момент відкриття з'їзду, тим самим не давши йому провести в керівники солдатського форуму людей з народними і самостійницькими ідеями. Замість них М. Грушевський і В. Винниченко провели до керівництва солдатського форуму С. Петлюру, який на той момент повернувся до партії В. Винниченка (УСДРП), якого тоді ще майже ніхто не знав і був вигідною слухняною постаттю для М. Грушевського і В. Винниченка [4].

В земельному питанні Земельне законодавство Української Народної Республіки мало стати фундаментом українського національного руху і української держави. Натомість Українська Центральна Рада на практиці постійно відходила від революційного змісту аграрних заходів. Законодавство було заблоковано депутатами, знято з обговорення і передано на доопрацювання спеціально обраній комісії. Подібні дії Ради сприяли тому, що українське селянство масово підтримало більшовицький Декрет про землю 1917 який став пізніше першим законодавчим актом Радянської Росії.

В міжнародній діяльності В. Винниченко не вмів виходити з державницьких інтересів. Він твердо дотримувався свої соціалістичних поглядів і постійно проявляв доктринерська вірність своїм омріяним ідеалам. Він хотів бути чесним із собою і послідовним у свої вчинках, він волів бути визнаним більшовиками й розстріляним ними, ніж іти назустріч реакції й самою присутністю своєю бути співучасником того заклику і всіх його наслідків [2].

Йому не вдалося нав'язати співпрацю з країнами від яких залежала доля української держави: Антантою, Четверним союзом, а також Росією.

БЕЗ НИХ НЕ БУЛО Б НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Лавренчук Софія, учениця 10 класу Заслучненського ліцею імені Олексія Іщука Заслучненської сільської ради Хмельницького району Хмельницької області.
Керівник: **Олійник Любов Михайлівна,** головний спеціаліст відділу освіти, культури, молоді та спорту Заслучненської сільської ради Хмельницького району Хмельницької області.

Жінка – це прекрасне творіння Бога! Вона є ангелом на землі, який однією рукою колисає люльку, а іншою – підтримує нашу планету.

Актуальність: потреба висвітлити маловідомі факти жіночої історії нашої країни, повернути забуті імена для більш повного відтворення історичного минулого.

Мета: з'ясувати роль жіноцтва України в період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Об'єкт: жінки - учасниці національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., діяльність

яких в тій чи іншій мірі пов'язана з історією Поділля.

Предмет: громадсько-політична діяльність жінок, зміна їх соціального статусу за умов піднесення українського національно-визвольного руху в період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Ключові слова: національно-визвольні змагання 1917-1921 рр., громадсько-політична діяльність, більшовики, Українська революція, Центральна Рада.

Історично склалося, що жінки можуть реалізуватись як особистість лише у материнстві та сімейному житті. Але є безліч прикладів, коли жінки стали активними учасницями історичних подій, які відбувалися на теренах нашої держави.

У нас перед очима безліч прикладів, коли жінці вдалося стати науковцем та першовідкривачем.

У 2018 році Джорджтаунський інститут з питань жіноцтва, миру та безпеки (GIWPS, Georgetown Institute for Women, Peace and Security) вивчав роль і стратегії жінок у зміцненні миру в Україні. У своєму звіті під назвою «Стратегії жінок у зміцненні миру під час конфлікту: уроки з М'янми та України» («Women's Peacebuilding Strategies Amidst Conflict: Lessons from Myanmar and Ukraine») вони звернули увагу на те, що, «незважаючи на патріархальну природу українського суспільства, Україна зробила значний прогрес у питаннях гендерної рівності, що жіноча активність під час Євромайдану змінила розуміння їхньої ролі в суспільстві».

Але громадсько-політична діяльність жіноцтва активізувалась ще на початку XX століття.

У роки Першої світової війни жінки самі брали до рук зброю. Яскравим прикладом є жіноча чота Січових стрільців-2, яка налічувала 33 жінки. Вони пройшли вишкіл в організаціях «Січ», «Сокіл», «Пласт», добре вміли стріляти, вести окопну війну. Це був повноцінний військовий підрозділ. Незважаючи на заборону австрійського уряду воювати жінкам, Олена Степанів-Дашкевич, Марія Бачинська, Гандзя Дмитерко,Софія Галечко та Ірена Кузь, пішли на війну. Остання захопила п'ять ворожих солдатів і російського підпоручика та привела у штаб. Олена Степанів пройшла фронт, перебувала в полоні, додому повернулася через Швецію та Фінляндію, де її зустрічали як героїню Першої світової. Є припущення, що саме тоді австрійський імператор казав: «… якби у його війську були такі жінки, він би не програв цю війну». Хоча сама героїня була проти загальної участі жінок у війнах, бо це надто важкий досвід.

Жінки не залишились осторонь і в добу перших визвольних змагань 1917-1921 рр.

Для прикладу кілька коротких історій про жінок, які взяли до рук зброю і стали на захист молодої держави.

Тіна Книшенко (справжнє ім'я Харитина Пекарчук) під час протигетьманського повстання 1918 року, вступила до лав полку імені Богуна, з боями дійшла до Бірзули, де за дорученням отамана Яніва сформувала і очолила санітарний поїзд, особисто рятуючи життя десяткам бійців. Згодом стала керівником санітарного поїзда 2-ї дивізії «Запорізька Січ» отамана Юхима Божка. Під час наступу на більшовиків, в усіх боях, що вела її частина, Тіна перебувала в перших рядах. Двічі була поранена. Нагороджена жетоном ордена Залізного хреста.

У липні 1919 р. Євгенія Вовкова, скориставшись можливістю (працювала черговою по станції Фастів), влаштувала зіткнення двох більшовицьких поїздів. Щоб не уникнути наруги від рук ворога, пустила собі кулю в скроню.

Марія Соколовська відома як керівник повстанського загону. Під час визвольних змагань воює на Київщині спільно з отаманом полковником Орликом. 20 листопада 1921 року, прикриваючи відхід групи полковника Чорного, вступила в бій з кінною дивізією червоних і загинула.

Унікальною є біографія учасниці двох світових війн і Української революції Христини Довгорукої, княгині за походженням, уродженої Трубецької.

Її чоловік князь Довгорукий загинув на фронтах першої світової. На початку 1918 р. Христина Довгорука вступає медсестрою до лав Січових стрільців Євгена Коновальця, у боях під Старокостянтиновим вона знайомиться із полковником Романом Сушко, одружується з

ним і бере його прізвище. Продовжує служити в корпусі полковника Євгена Коновальця медсестрою, але при потребі брала до рук зброю. У бою під с. Малою Салихою 5 червня 1919 року вона врятувала кулемет, але сама потрапила у полон. З полону втекла на даху переповненого більшовиками вагона, і добралася до Чорного Острова, де дала владі відомості про розташування ворожих частин. 10 липня 1919 р. була поранена двома кулеметними кулями в руку, але залишилася в строю, за що отримала подяку в наказі по армії. У серпні того ж року була контужена, до того ж захворіла на плямистий тиф. Після одужання попала в польську інтеграцію в Луцьку, а в 1920 р. – у 6-у Стрілецьку дивізію Української армії. У бою під Пергою була тяжко поранена у живіт і легеню, знепритомніла і впала в річку. П'ять разів її оперували у Варшаві».

Війну вона закінчила у чині поручика, бригадним лікарем у бригаді свого чоловіка, генерал-хорунжого УНР Романа Сушка.

Активною учасницею державотворчих процесів цього періоду є Олімпіада Михайлівна Пащенко – член Центральної Ради першого скликання, депутат Трудового Конгресу України, голова Кам'янець-Подільської повітової народної управи, педагог, яка багато зробила для розвитку національної освіти від початкових її ланок до заснування державного українського університету у Кам'янці-Подільському.

Все своє життя, як учителька та письменниця, Олімпіада Пащенко боролась за права української мови та допомагала ближнім.

Доля закинула її на Кавказ, де вже у двадцять років стає завідуючою приватної школи, організованої за ініціативи «Товариства учителів та вихователів», згодом її обирають секретарем його правління. О.Пащенко організовує малоросійську секцію при «Товаристві народних читань», яка стає центром об'єднання українців у Тифлісі.

У роки російсько-японської війни, як сестра милосердя їде на Далекий Схід, сумлінно працює завідуючою господарством у шпиталі м.Харбіна, часто виїжджає на передову для надання допомоги пораненим, за що була нагороджена військовими відзнаками.

У серпні 1905 р. Олімпіада Михайлівна повертається на Поділля, працює завідуючою школи у Дунаївцях. За активну свою громадську діяльність неодноразово арештовувалась, була ув'язнена.

У роки Першої світової війни мобілізовується сестрою милосердя, займається організацією бараку для хворих на холеру, надає допомогу пораненим у Городку, працює у «Селянському шпиталі» в Кам'янці-Подільському (1915 р.).

О.М.Пащенко з особливим піднесенням зустріла революцію 1917 року. Була делегаткою різних Всеукраїнських з'їздів, членом Центральної Ради, депутаткою Трудового конгресу від селянства Кам'янець-Подільського повіту, очолює українську фракцію у міській думі, стає головою управи повітового земства. Саме Олімпіада Михайлівна стала ініціатором заснування Кам'янець-Подільського національного державного університету (1918 р.).

Упродовж усієї діяльності повітового земства управі доводилось відстоювати права цього органу самоврядування. Зокрема перший склад управи виступав проти більшовицького комісара, який хотів встановити свій цілковитий контроль над регіоном. За це Олімпіаду Михайлівну було притягнуто до суду ревтрибуналу. Навесні 1919 року, коли до Кам'янця вступили більшовики, потрапила до в'язниці, була засуджена до розстрілу, і тільки втручання професорської Ради університету допомогло їй.

Згодом у пошуках безпеки О.Пащенко емігрує за кордон до чоловіка. Живе і працює у Дубно. Саме у цей час вона працює над двома ґрунтовними працями, присвяченими подіям Української революції та розбудові університету.

У роки нацистської окупації, виступає ініціатором створення місцевого товариства Червоного Хреста, організовує допомогу полоненим, бідним верствам населення. Результатом став арешт та розстріл її соратників. Сама вона дивом залишилась живою.

Під час звільнення Дубно загинув чоловік, не змогла знайти сина Юрія. У 1949 році потрапляє до будинку пристарілих у Львові, починає активно займатись літературною діяльністю, приділяючи велику увагу постаті Великого Кобзаря, створює ряд матеріалів, присвячених його творчості, п'єси, в яких описуються різні періоди життя письменника,

виступає на літературних вечорах.

О.М.Пащенко звертається до Канівського музею-заповідника «Могила Т.Г.Шевченка» і пропонує передати йому підготовлені нею матеріали. На жаль, жоден із матеріалів опублікувати не вдалося, але інтелектуальний доробок Олімпіади Михайлівни зберігся для сучасників. О.М.Пащенко пише до Канівського музею-заповідника «Могила Т.Г.Шевченка» і пропонує передати йому підготовлені нею матеріали. На жаль, у той час жоден із матеріалів опублікувати не вдалося, але інтелектуальний доробок Олімпіади Михайлівни зберігся для сучасників. Померла 10 вересня 1972 року.

21 листопада 2013 року в Україні розпочалась вже третя за рахунком справжня революція. Вона тривала 94 дні і стала найкривавішою в історії незалежної України. Зі 107 Героїв Небесної Сотні – троє жінок: Антоніна Дворянець, Ольга Бура та наша землячка Людмила Шеремет. Вони стали прикладом самопожертви в ім'я вищих ідеалів, одним із яких була гідність.

Таким чином, в революції кожного народу жінки відігравали й відіграють дуже велику роль, хоча б тому, що жінка вміє зберегти на дні своєї істоти жіноче серце, що надає революційному рухові релігійного запалу, фанатизму.

Громадсько-політична діяльність жіноцтва в українському визвольному русі насамперед виявилася в активній участі жінок у процесі творення власної держави. Всі вони, працюючи на тих чи інших посадах, виконували безліч буденної роботи, без якої політичне та громадське життя було неможливим. Кожна з них зробила власний внесок у спільну справу – справу побудови української держави.

«ОТАМАНИ СВЯТИХ І СТРАШНИХ» Я. ГАЛЬЧЕВСЬКИЙ, С. ХАРЧЕНКО-ХМАРА, Я. ШЕПЕЛЬ

Шинкарук Олександра, 8 клас Гвардійський НВК
Педагогічний керівник: **Письменний Олег Володимирович,** вчитель історії Гвардійського НВК

Назва мого дослідження: «Отамани святих і страшних» Я. Гальчевський, С. Харченко-Хмара, Я. Шепель». Свій виступ я хочу розпочати словами Якова Гальчевського написаних у його книзі «Проти червоних окупантів»: «…Я знав, що новий повстанчий рух, який буде мною викликаний, не матиме позитивні наслідки, особливо для учасників повстання. З периферій ми України не створимо, окупантів не проженемо, але з іншого боку не згинемо безславно, а зі зброєю в руках – по-козацьки. Пропаде чимало наших, згине багато невинних людей. Кожна нова жертва – цеглина в наш національний будинок, бо ніколи людська кров не ллється на марно…».

Народився один із подільських отаманів Яків Гальчевський 3 листопада 1894 року в селі Гута – Літинська Подільської губернії. Батьки були хліборобами. Навчався в двокласній школі. 1912-1913 роках на учительських курсах. Після закінчення учителював у селі Сахни на Хмельниччині.

В 1916 році Гальчевського мобілізують до російської армії. Закінчив школу прапорщиків, отримав чин штабс-капітана. За героїзм проявлений на фронтах Першої світової нагороджений орденами Святого Станіслава та Святої Анни. В роки української революції (1917-1921 рр.) командує окремим Гайсинським куренем. З травня 1919 року повстанський отаман.

1 травня 1922 року бере участь в з'їзді командирів повстанських груп Поділля. На цьому з'їзді сформовано об'єднану Подільську повстанську групу, яку він очолював.

Співпрацює зі своїми побратимами командирами повстанських загонів Семеном Харченко-Хмарою та Яковом Шепелем. Після його відходу за річку Збруч 1923 році передає командування Подільською повстанською групою Семену Хмарі.

Загони Гальчевського контролювали значну територію Поділля, були присутні на Житомирщині та Київщині. Підпільні осередки діяли в Деражні, Вовковинцях, Коричинцях, Гришках, Чернелівці. Село Радівці (сучасна Деражнянщина) стало своєрідною столицею повстанців.

Повстанці громили червоні частини і комендатури в Деражні, Меджибожі. Летичиві. Вовковинцях. Роззброїли загін червоних козаків в Гришках.

У своїх щоденниках Гальчевський писав: «…за цілий рік ми маємо кілька вбитих та кілька поранених, а втрати червоних були великими, ми маємо морально добре почуття, а окупанти - пригноблене. Ми здобули життєвий і бойовий досвід, загартували свої характери і тіла, маємо віру, ідею, а червоні у безсилій люті скаженіють, що ми не стали їхніми рабами…».

Про критичний стан справ говорить те, що уряд радянської України спорядив на Поділля головнокомандувача Михайла Фрунзе. В Летичеві розміщувалась дивізія червоних комісарів Дубинського, піхотна дивізія Примакова - в Меджибожі. В Вовковинцях - кавалерійська дивізія Котовського, в Деражні - відділ боротьби з «контрреволюцією» .

В 1925р. – Яків Гальчевський з боями покинув терен УСРР, перейшов до Польщі, де змінив прізвище на Войнаровський. У 1925—1930 працював польським службовцем з підготовки агентів, що засилались до Радянської України.

Автор публікацій в українському журналі «Діло» та «Віснику» Дмитра Донцова (під псевдонімом Яків Правобережець). В 30-х служив у Польському війську. За хоробрість у боях проти нацистів отримав найвищу нагороду Польщі – орден «Віртуті Мілітарі», 1942-1943 формує Грубешівську українську самооборону на Холмщині. Стає на захист українців проти польських військ Армії Крайової.

Про свою повстанську діяльність описує у двох книгах «Проти червоних окупантів» та «З воєнного нотатника».

Останній свій бій з польською Армією Крайовою отаман провів біля села Пересоловичі на Холмщині 1943-го року. Похоронений українцями у місті Грубешів у березні 1943 року. Могила отамана на жаль не збереглася, вона була зруйнована поляками.

Подільського отамана вшановують сучасні українці. В 2013 році в селі Малинівка на батьківщині Якова йому встановлено пам'ятник. В Хмельницькому 2016 році з'явилася вулиця та провулок названі його ім'ям. Періодично проводяться патріотично-музичні фестивалі на честь нашого земляка.

Схожі життєві долі побратимів Якова Гальчевського, Семена Харченко та Якова Шепеля. Про їхню діяльність на Поділлі ми дізнаємося із біографічних творів Романа Коваля та Горліс-Горського. Отаман Харченко походив із Летичівського повіту народився в селянської сім'ї. Як і Яків закінчив вчительську семінарію та вчителював на Летичівщині, воював у роки Першої світової війни, та перебував в армії УНР. Входив до Подільської постанської групи Якова Гальчевського. Більшовики дали оцінку його діяльності називаючи його бандитом, який не грабує населення. Дає оцінку діяльності Харченка сам отаман Гальчевський, називаючи його мрійником, який захоплювався традиціями козаччини. Обидва отамани неодноразово звільняли від більшовиків Летичів. У 1923 році Хмара перейшов кордон і опинився на території Польщі. Весною наступного року знов повернувся на Поділля, отримавши наказ від Гальчевського очолити Подільську повстанську групу. Під час чергового рейду на Кам'янець-Подільський його спіймали. Поки велося слідство, сидів в одиночній камері. Представники Подільського губернського ГПУ намагалися його схилити на свою сторону, з ним поводилися ввічливо. В обіцянки звільнити із в'язниці Семен не вірив. Часто до нього в камеру підсаджували спеціально підісланих осіб, двічі його виводили на розстріл. Щоб залякати, на його очах розстріляли знайоме подружжя вчителів Ониченків. У в'язниці він перебував півроку. У листопаді 1924 року відбувся суд над Семеном, який виніс вирок – смертна кара отамана. Розстріл призначено на річницю "Жовтневої революції "- 7 листопада 1924 року. Як описує у своїх спогадах Горліс-Горський коли чекісти проти ночі 7 листопада прийшли забирати на розстріл Хмару він разом із побратимами розібрали піч у камері, озброївшись цеглинами виступили в останній свій бій із більшовиками. Звичайно сили були нерівні, у цій сутичці козаків розстріляли. Після "перемоги" чекісти дико знущалися над мертвими тілами, кололи їх багнетами. Закопали козаків на старому польському кладовищі на Калічі у Вінниці.

Наступний, про кого піде мова у нашому досліджені, був ще один побратим Гальчевського - Яків Шепель. Діяла його група у трьох повітах Вінниччини, а також у

Проскурові та Летичеві. Отаман був ще зовсім молода людина на вигляд мав небільше 20-ти років. Як і Хмара захоплювався козаччиною і носив оселедець. Характеристику його зовнішності дав кореспондент газети «шлях» 1919 році, коли отаман перебував на лікуванні у Вінниці: «…швидше складався на гарну дівчину, яка обстригла свою косу…». Мав авторитет серед козацтва і селянства у Вінниччині. Його повстанська група почала діяльність у травні 1919 році, коли він звільнив у Літині, заарештованих більшовиками, українців. Деморалізовані червоні окупанти відступили і Літин був повністю звільнений. Наступного дня більшовики підтягнули свої військові резерви, їм вдалося заарештувати Шепеля, але під час транспортування Яків утік. Діяльністю повстанського загону Шепеля на Поділлі зацікавився відомий російський більшовицький воєначальник Антонов-Овсієнко, згадує Якова у своїх спогадах. Шепель неодноразово сміливо ходив у розвідку. Як спосіб деморалізації ворога використовував поширення чуток. Заходили загони Шепеля у село Війтівці Хмельницького району. Об'єднавшись з іншими отаманами, створив 1-шу Подільську дивізію повстанських військ, яка спільно діяла з групою військ армії УНР Юрка Тютюнника. Селяни називали отамана козаком-характерником, який з кожної небезпеки зуміє вийти не ушкодженим. Для селян він являвся месником за кривди нанесені «черезвичайними комісіями». Влітку 1918 року в отамана з'явився новий ворог: Добровольча армія, яка захопила вузлову станцію Жмеренку. Деникінці визнали Шепеля за рівного і почали з ним переговори про спільні дії проти більшовиків. Однак Шепель на компроміс не пішов. У лютому 1920 році захопив Вінницю. Однак повстанські сили танули на очах, змінилася економічна політика більшовиків, розпочалося впровадження НЕПу, зменшилася підтримка селян повстанських отаманів. Поступово отамани переходять кордон Збруча і оселяються на території Польщі чи Румунії. У 1921 році під час переходу кордону Якова Шепеля вбивають радянські прикордонники. Так закінчилося славне життя та боротьба із одного побратимів Якова Гальчевського.

ІРИНА КАЛИНЕЦЬ – НАЦІЇ СВОЄЇ ЧУДОТВОРКА

Хомяк Людмила, Хмельницьке територіальне відділення Малої академії наук України Гімназія №6 Шепетівської міської ради Хмельницької області 9 клас,

Науковий керівник: **Сібагатова Ірина Григорівна,** вчитель історії Гімназії №6 Шепетівської міської ради Хмельницької області

ХХ століття в Україні було багатим на славні імена жінок, які власним життям і кров'ю освятили свою жертовну любов до Бога і своєї Батьківщини – України. Серед них – Олена Степанів, Ірина Сеник, Катерина Зарицька, Олена Теліга, Алла Горська, Надія Світлична, Ліна Костенко та багато інших. До плеяди героїчних жінок належить і українська письменниця, поетеса, шістдесятниця, дисидентка, активістка українського національного і правозахисного руху, філологиня і науковиця – Ірина Калинець.

Непоборне прагнення до волі, почуття високої патріотичної відповідальності, громадсько-політичної і християнської гідності, активної життєвої позиції, безперечно, дають підстави говорити так про Ірину Калинець саме в контексті плеяди видатних українок. Все своє життя вона поклала на вівтар служіння і боротьби за волю і незалежність України. Її по праву можна називати нації своєї Чудотворка[1].

Мета роботи – на основі архівних матеріалів, спогадів, газетних статей, висвітлити громадсько-політичну і науково-літературну діяльність Ірини Калинець.

Відповідно до мети було виокремлено спектр завдань:

– опрацювати науково-дослідницьку літературу, архівні матеріали, статті із зазначеної теми та з'ясувати, хто ж така Ірина Калинець;

– показати її громадсько-політичну та науково-літературну діяльність в контексті боротьби за незалежність України;

– дослідити, як оцінено внесок Ірини Калинець у боротьбі за незалежність України.

Об'єкт дослідження – громадсько-політична та науково-літературна діяльність Ірини Калинець.

Предмет дослідження – архівні, науково-дослідницькі матеріали, публіцистичні статті з

даної теми.

У роботі використані загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення та хронологічний метод.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що зроблена спроба систематизувати існуючі матеріали про Ірину Калинець, як громадсько-політичну діячку, науковицю та літераторку.

Хронологічні рамки дослідження – 40-ві роки XX ст. - 2012 р. XXI ст.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання зібраного фактичного матеріалу при подальшому вивченні цього питання, проведенні практичних занять з історії України XX століття, просвітницької роботи серед населення, зміцнення державницьких поглядів, національної свідомості.

Історія української державності має багато імен видатних жінок. І, беззаперечно, однією з них була, є і буде Ірина Стасів-Калинець. Справжня Героїня України, що була повна неймовірного патріотизму й кипучої енергії. Все своє життя до останнього подиху віддала служінню своїй державі. Вона не чекала чуда – «незалежність української держави», вона її творила, виборювала. Ірина Калинець – це дійсно нації своєї Чудотворка.

Провівши наше наукове дослідження, ми переконалися в цьому не раз.

Проаналізувавши життєвий і творчий шлях цієї видної українки, ми дійшли наступних висновків.

Ірина Калинець – та людина, про яку можна сказати: «Народилася в тому самому місці і в той самий час».

Патріотичне виховання в родині віруючих Української греко-католицької церкви галичан посіяло зерно найпалкішої мрії юнки – мрії про незалежність України. І ще в дитячі та юнацькі роки Ірина зрозуміла, що за цю незалежність треба боротися. Боротьба її почалася з обрання майбутньої професії – українського філолога. Згодом саме поезія дасть їй можливість думати політично. Вірші стануть засобом виявлення тих почуттів, того розуміння, що є свобода.

Епоха шістдесятництва була водночас і її громадянською колискою, і її творчою лабораторією. Це той щасливий випадок, коли творчий дух людини стає плодом своєї епохи і водночас сам її формує.

Опрацювавши наукові статті, спогади, архівні джерела, можна впевнено заявляти і стверджувати, що Ірина Калинець стала символом громадянської стійкості й бійцівської мужності. Вона без вагання прийняла присуд дисидентської долі, розуміючи, якщо ти сподіваєшся на власний громадянський голос і не каєшся через неминуче зіткнення з ідеологічною машиною, місце тобі – за ґратами.

Ув'язнення й заслання не зломили цю мужню жінку, а ще більше активізували. Вона брала участь, а часто сама ініціювала різні протестні акції в жіночій політзоні та поза її межами. Протести, листи, звернення, голодування, карцери… Надзвичайну силу духу демонструвала перед табірним начальством, чудовим прикладом незламності була для друзів.

У процесі дослідження стало зрозуміло, що заслання і тюремний вирок не зламали в Ірині Калинець дух боротьби за власні ідеали і переконання.

Адже, отримавши свободу, вона бере щонайактивнішу участь у пробудженні ідейного, культурного та громадського життя Львова. Читає публічні лекції про Василя Стуса, організовує створення Клубу молодих учених, згодом Товариства Лева, групи «Євшан-зілля», що випускала однойменний альманах, Товариства української мови, «Меморіалу», Народного Руху України тощо. І при цьому не забуває літературну та наукову творчість.

Справою її життя була і боротьба за легалізацію, за відродження незаконно забороненої Української греко-католицької церкви. Своєю національною і культурною місією вважала відродження свята святого Миколая, Дня матері та вшанування Дня злуки й героїв Крут.

Очоливши Львівське обласне управління освіти, вона чимало зусиль доклала в напрямку українізації шкільної системи, сприяла створенню низки нових навчальних закладів (ліцеїв, гімназій, зокрема ліцею «Героїв Крут»), профільної газети «Основа», Міжнародного центру освіти, науки й культури.

Дбаючи про збереження історичної пам'яті, Ірина Калинець разом з іншими патріотами-діячами добивається відкриття Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького».

Вагомий внесок Ірини Калинець у справу українського відродження було визнано. У березні 1990 року її обирають депутатом Верховної Ради України І «демократичного» скликання. З 1992 до 1994 рр. вона була головою підкомісії в Комісії ВР з питань освіти.

Нами встановлено, що не менш важливою і цікавою, а також багатогранною була і її науково – літературна діяльність.

Вона є автором поетичних книг і романів, оригінальних наукових трактувань з історії гунів, Руси-України, а також сучасних дитячих казок.

У процесі написання роботи визначено, що і світ, і держава Україна визнали беззаперечний внесок Ірини Калинець у боротьбі за незалежність і розбудову демократичного, громадянського суспільства.

Вона була реабілітована, її судова справа закрита, її було визнано «Громадянкою світу», вручено орден княгині Ольги ІІІ і ІІ ступенів. Її ім'я носить Львівська школа № 87, де вона навчалась. Міжнародний освітній фонд імені Ярослава Мудрого заснував премію імені Ірини Калинець, яку отримують студенти, що активно наслідують її активну громадянську позицію, переймають естафету справжнього дієвого патріотизму.

Вражають і захоплюють її ліричність і щемливість в поезії, палкість і пристрасність в публіцистці, глибина і переконливість в наукових дослідженнях, небуденність в прозі, ніжність і турботливість в листах, незламність духу в боротьбі за свої ідеали і переконання. Саме такою постала перед нами Ірина Калинець – героїня світу, велика українка, незламна жінка – нації своєї Чудотворка.

Ключові слова: дисиденти, політв'язні, шістдесятники, громадсько-політична діяльність, науково-літературна діяльність.

«ЛЕВКО ЛУК'ЯНЕНКО – ДИСИДЕНТ, ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ СРСР, ПОЛІТИЧНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНИ ТА ЧЕРНІГІВЩИНА»

Кравчук Єлизавета, Скибенок Дарина, вихованки гуртка «Історичне краєзнавство» ПНЗ «Центр НПВТКУМ» Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації

Керівник гуртка: **Матвійчук Тетяна Віталіївна**

Вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» комунального позашкільного навчального закладу «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді», працюючи над проектом **«Левко Лук'яненко – дисидент, політв'язень СРСР, політичний і державний діяч України та Чернігівщина»** визначили **мету** дослідницької роботи: ознайомитись з однією з найбільш відомих постатей в історії національно-визвольного руху українського народу, який зробив вагомий внесок у формування основ державності України –Левка Григоровича Лук'яненка.

Відповідно **до мети**, було поставлено такі **завдання**:

- окреслити важливу роль, Левка Лук'яненка в боротьбі українського народу за вільну та незалежну державу;
- дослідити історичний портрет Героя України – як одного з найбільш відомих постатей в процесі державотворення;
- з'ясувати та проаналізувати місце Чернігівщини в національно-визвольному русі та діяльності автора Акту проголошення незалежності України в чернігівський період життя.
- здійснити краєзнавчо-дослідницькі екскурсії до історичних місць пов'язаних з життям щирого патріота України;
- ознайомити з результатами дослідження учнівський та педагогічний колективи школи.

Предмет дослідження: історична постать Левка Григоровича Лук'яненка.

Об'єкт дослідження: Чернігівщина як мала Батьківщина патріота.

Актуальність теми: зумовлена формуванням потреби вивчення історичних джерел і

подій середини та кінця ХХ сторіччя, пов'язаних з процесами державотворення та участі в них нашого земляка, активного борця за незалежність України, юриста, дипломата, письменника – Левка Лук'яненка.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання зібраних матеріалів під час проведення уроків історії в закладах освіти, занять в краєзнавчих гуртках та об'єднаннях, що пов'язані з процесами становлення української держави, проведенні виховних заходів національно-патріотичного спрямування, підготовки рефератів.

Історія України – це багатовікове героїчне змагання держави за волю і незалежність, суверенітет і цілісність. Українська нація формує відповіді на питання сучасності через свою історію, бо саме в ній базується ґрунт, на якому формується наша самооцінка і національна гідність.

24 серпня 2021 року Україна урочисто святкувала 30-ту річницю проголошення незалежності. День незалежності – нагода згадати всіх тих, хто боровся за неї, тих, завдяки кому вона стала можливою у 1991 році. Отже, свою краєзнавчо-дослідницьку роботу ми присвятили цій знаменній даті в житті нашого народу та нашому земляку Левку Григоровичу Лук'яненку, який виборював незалежність ціною власної свободи та здоров'я, відсидівши 25 років у таборах. У незалежній Україні, за яку так боровся Лук'яненко, він став відомим політиком і навіть балотувався в президенти.

Повертаючись до подій тридцятирічної давнини згадаємо, як 24 серпня 1991 року на позачерговому засіданні Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України (автором якого став Левко Григорович), зазначивши у ньому, що продовжується тисячолітня традиція державотворення в Україні, яка має право на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. 1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі українці підтвердили своє прагнення жити в незалежній державі, визнавши це незворотнім фактом історії. За Акт проголосувала абсолютна більшість депутатів Верховної Ради. До парламенту занесли величезний жовто-блакитний стяг і Українська Радянська Соціалістична Республіка перестала існувати. На геополітичній карті світу з'явилася нова самостійна держава – **Україна**. 1991 року політична кон'юнктура, яка здебільшого складалася з комуністів, не дозволяла говорити про відновлення незалежності, яку наша держава оголосила ще на початку минулого століття. Але в 2015 році, після прийняття Закону «Про правовий статус і вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», Україна вперше святкувала день народження, законодавчо визнавши факт існування та жертовність борців за Незалежність серед яких був і наш земляк Левко Лук'яненко. Вони, нарешті, отримали найвище визнання державою, за створення якої заплатили багаторічними ув'язненнями, а хтось навіть своїм життям.

24 серпня 1991 року біля Верховної Ради народ бурхливо вітав Лук'яненка як автора Акту проголошення незалежності. Небагато світових політиків можуть похвалитися тим, що саме на їх день народження випадали доленосні події для країни. А така подія сталася 30 років тому в нашій державі, коли **«батько незалежності»,** після багаторічної боротьби, отримав незалежність України на день народження. Левку Лук'яненку тоді виповнилося 63.

Як багаторічний політв'язень він зазначав**: «Той, хто каже, що незалежність впала нам з неба, не знає, що ми діставали за неї по 10 років тюрми і заслання…».**

Левко Григорович Лук'яненко народився 24 серпня 1928 року в селі Хрипівка Городнянського району на Чернігівщині. Але в 1944, щоб забрати юнака до війська, йому приписали зайвий рік. На початку війни його батько пішов на фронт і потрапив у полон до німців, але 1942 року родині вдалося визволити його з гомельського концтабору. Після повернення Радянської армії батька знову забрали на фронт, а хлопця зі шкільної лави призвали до війська. Хоча на фронт він не потрапив, а з 1945 до 1949 року служив у Австрії, на Кавказі в містах Орджонікідзе, Нахічевань. З раннього дитинства багато читав, на собі відчував, який пригнічений і знедолений український народ і зрозумів, що нема нічого понад національні інтереси. Після поїздки у відпустку додому в 1950 році, де побачив нужденність, безвихідь і приниження земляків, юнак дійшов висновку, що треба боротися за незалежну Україну і цьому слід присвятити життя.

У 1951 році на службі в Нахічевані він вступив до комсомолу, а потім компартії, бо тільки такий вимушений крок дав йому можливість у 1953 році стати студентом юридичного факультету Московського університету. Після п'яти років навчання він повернувся до України з наміром почати тут підпільну антирадянську діяльність. Львівським обкомом партії, був направлений в Галичину та призначений у Радехівський райком компартії. Робота була пов'язана з постійними поїздками по селах району. Він бачив, як людей заганяли в колгоспи, знищували цілі хутори. Там він почав знайомитися з людьми, які також поділяли антирадянські погляди і разом створили підпільну партію «Українська робітничо-селянська спілка». Молодий патріот вважав збройну боротьбу, яку на цих територіях проводила УПА, неефективною в нових умовах. Він пропонував беззбройний ідеологічний опір. Лук'яненко написав програму партії і в 1960 році у Львові провели перше підпільне партійне зібрання. Проте зовсім скоро всіх учасників заарештували, а програма з закликом до незалежності України стала доказом у суді. Львівський обласний суд у травні 1961 року засудив його до страти. 72 дні він провів в очікуванні страти, але Верховний суд замінив покарання на 15 років ув'язнення. Відбувати термін його відправили в один з таборів Мордовії, де половину в'язнів були українцями, зокрема й колишні бійці УПА.

- «…Я вважав себе за щасливу людину, що потрапив у таке середовище», - згадував Лук'яненко. Тут він займався освітою українців, активно спілкувався з політв'язнями з Латвії, Литви та Естонії. У кінці 60-х до табору масово почали направляти українських дисидентів і політичне життя настільки пожвавилось, що сотні найактивніших в'язнів перевели до відомої в'язниці Володимирський централ. 1970-го їх знову повернули до табору в Мордовію, де в'язні почали оголошувати голодування з низкою вимог, зокрема дотримання прав в'язнів та відбування покарання в Україні. Через це групу українців разом із Лук'яненком переправили в інший табір за Урал. Він свідчив, що в ув'язненні на нього чинили постійний тиск та доходило навіть до «каральної психіатрії». Як наслідок – місяць провів у психлікарні Рибінська, де йому поставили діагноз «іпохондричний синдром» і визнали інвалідом ІІІ групи. Щоправда, в 1976 році, після закінчення строку, випустивши його з табору, оформлювати пенсію за цією групою відмовились та скасували діагноз. Згодом перевезли до Чернігова і там залишили на поселення.

Але довго такою бажаною свободою він не насолоджувався. У вересні 1976 року Левко Григорович очолив Українську гельсінську спілку, активісти якої намагалися передавати інформацію західним журналістам, які доносили її до всього світу. Проте вже в лютому КДБ почали арешти учасників спілки, а в грудні 1977 арештували й Левка Лук'яненка. На знак протесту він оголошував голодування та відмовився від громадянства. Але в червні 1978 року його знову засудили до 10 років ув'язнення, визнавши особливо небезпечним рецидивістом. Він опинився в тому ж мордовському таборі Соснівка, де відбував перший термін. Лук'яненко згадував, що в таборі створювалися такі умови, щоб найактивніші в'язні не виживали, і сам він неодноразово був на межі загибелі. Проте в цих нелюдських умовах йому вдалося вижити, відсидівши весь термін. Лук'яненко згадував, що під час другого терміну в розмовах зі слідчими висловлював бажання виїхати до США. А у квітні 1988 року спецслужби йому це вже навіть запропонували. Проте він відмовився, сподіваючись на «перебудову» і дозвіл на офіційну політичну діяльність. Адже політична ситуація в країні змінилася з приходом у 1985 році на пост (останнього) Генерального секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова.

Навесні 1988 року, ще перебуваючи в засланні, він погодився заочно очолити виконком Гельсінської спілки, яка так формально і не припинила існування й відновила роботу в червні 1988 року. І вже як учасник Гельсінської спілки і політично активна людина, яка співпрацювала з низкою московських видань, наприкінці 1988 року він отримав свободу. У листопаді президія Верховної Ради СРСР скасувала його заслання. А вже на початку 1989 року він повернувся до України, де поринув у правозахисну й політичну діяльність. Мужній патріот завжди наголошував: **«Тих, хто іде проти системи, завжди не багато, але вони перемагають».**

Як один із лідерів дисидентського руху на березневих виборах 1990 року обрався до Верховної Ради УРСР від округу в Івано-Франківської області. А вже у квітні на установчому

з'їзді став керівником першої незалежної парті республіки «Української республіканської партії», яка пішла паралельним курсом із «Народним Рухом».

23 серпня після путчу в Москві він був серед радикалів, які запропонували одразу ж проголосити незалежність. ***Саме Левко Лук'яненко у своєму зошиті 23 серпня написав проект Акту про незалежність України, який схвалили 24 серпня 1991 року.***

Спочатку документ мав називатися універсалом, проте змінили назву, щоб комуністична більшість не відмовилася голосувати через натяк на часи Центральної Ради Михайла Грушевського. З цієї ж причини з проекту Лук'яненка прибрали формулювання «відновлення державності» й замінили на «проголошення». Більшість у Раді складали комуністи, хоч і на той час розгублені. «Ми хоча й проголосили Незалежність у 1991-му, але серйозно впливати на процеси не могли», - згадував пан Лук'яненко, вказуючи, що тоді при владі залишилися ті ж самі комуністи. Пізніше він визнавав, що повністю незалежною Україна до весни 2014 року так і не стала.

«Тому всі 23 роки - це була боротьба між двома силами. Одні хотіли справжньої незалежності, а інші - повернути Україну під владу Кремля», - визнав він у 2016 році. На жаль, створена ним політична сила особливих політичних здобутків в незалежній Україні не досягла. А його спроба перемогти на президентських виборах 1 грудня 1991 року теж не була успішною. Демократичні сили не змогли домовитися про спільного кандидата, і перемогу в першому турі отримав екс-комуніст Леонід Кравчук. Лідер Народного руху В'ячеслав Чорновіл отримав 23%, а Левко Лук'яненко посів третє місце з 4,5%. 1992 року він склав депутатський мандат і зайнявся розбудовою дипломатичної служби України на посаді посла в Канаді. Хоча вже в 1993 подав у відставку через незгоду з політикою Леоніда Кравчука щодо поділу Чорноморського флоту.

На виборах 1994 року знову пройшов до парламенту. А 1998 року Левку Лук'яненку та його виборчому блоку «Національний фронт», не вдалося ввійти у Верховну Раду.

В 2000-2001 роках, повернувшись до політичної діяльності і очолив Республіканську партію, що об'єдналась з опозиційною партією БЮТ, лідером якої була Юлією Тимошенко. Він отримав п'ятий номер у списку й став членом парламенту. Політик брав активну участь у Помаранчевій революції 2004 року. А після перемоги Віктора Ющенка у квітні 2005 року за видатні заслуги перед Україною отримав від президента звання ***Герой України***. До парламенту за списком БЮТ Лук'яненко обирався ще раз 2006 року. Пан Лук'яненко, який мав жорсткі націоналістичні погляди, у часи правління Януковича називав себе опозиціонером, а самого екс-президента - ставлеником Москви. Тому він підтримував Євромайдан.

З кінця 80-х років Левко Григорович почав літературну діяльність. За життя він написав багато книжок, а в 2016 році навіть отримав **Шевченківську премію** за 13-томну книгу "Шлях до відродження", яку писав 27 років. Під час антитерористичної операції на Донбасі Лук'яненко часто їздив у зону АТО, бо вважав, що кровопролиття на Сході це продовження боротьби за незалежність. Він надихав бійців на боротьбу, передавав їм національно-патріотичну літературу, в тому числі і власні книжки.

Найвідомішою роботою початку 90-х стала книжка «Сповідь у камері смертників», в якій він змалював свою боротьбу за вільну Україну.

Помер Левко Григорович Лук'яненко **7 липня 2018 року**, не доживши півтора місяця до 90-річного ювілею та 27-ї річниці незалежності. Хоча в політичній кар'єрі він не досяг надзвичайних висот, але назавжди залишився **моральним авторитетом** країни.

Нещодавно у київському видавництві «Темпора» вийшла книжка 23-річної чернігівської журналістки, переможниці 7-го конкурсу художнього репортажу "Самовидець" Віри Курико «Вулиця причетних. Чернігівська справа Лук'яненка». Фахівці називають твір історичним репортажем – реконструкцією подій, які відбувалися наприкінці 1970-х років у Чернігові, де на вулиці Рокосовського мешкав відомий борець за незалежність нашої держави, Герой України Левко Лук'яненко. Книжка про радянських людей, в оточенні яких Лук'яненко жив і яким пропагував ідею створення незалежної української держави. Авторка допомагає зрозуміти, хто й чому допомагав йому, а хто писав на нього доноси, недобре свідчив у суді чи співпрацював із КДБ, відтворює розмови та світогляд людей радянської епохи. Її теми,

пов'язані з минулим тоталітарним часом, репресивним режимом і «маленькою людиною» в його механізмі.

У вересні 2019 року у Чернігові відкрили меморіальну дошку Герою України Левку Григоровичу Лук'яненку. Встановили її на домі 49 по вулиці Рокосовського – де він довгий час жив у квартирі рідного брата та учасника Народного руху України Олександра Лук'яненка і проводив свої зібрання з однодумцями в боротьбі за суверенність нашої держави.

Меморіальну дошку також відкрили у селищі Седнів Чернігівської області на будинку де він жив після заслання в 1989-1992 роках у молодшої сестри Зінаїди Григорівни, яка й досі мешкає в ньому.

У Чернігові активісти-патріоти створили музей Героя України Левка Лук'яненка – провідника українського національно-визвольного руху, якому належить одна з ключових ролей у відновленні Української державності. Це постать, яка третину свого життя провела у тюрмах і таборах Кремлівської теранії. Це прапороносець, який ніс знамено через усі випробування. Важливо, щоб його тепер підхопили і воно рухалося далі.

Досліджуючи дану тему, ми з керівником ознайомилися з архівними документами, літературною спадщиною нашого видатного земляка, та інших авторів, відвідали місця в Чернігові, що пов'язані з життям та діяльністю Левка Григоровича. За результатами пошукової роботи підготували презентацію, яку представили на виховному заході «Левко Лук'яненко. Історична правда».

ПАМ'ЯТАЄМО СВОЇ ГЕРОЇВ! СЛАВА УКРАЇНІ! ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ

Вертелецька Міла, 10-Б клас Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської міської ради Черкаської області

Керівник: **Полонська Ніна Володимирівна,** учителька історії, Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської міської ради Черкаської області

Процеси державотворення України можна поділити на 2 великих етапи. Межі першого етапу виділяються від часу появи перших державних утворень на території України у Північному Причорномор'ї і Приазов'ї і закінчується часом, який передував Лютневій демократичній революції. Межі ж другого етапу включають в себе події від перемоги в Лютневій революції до незалежності України, тобто до нашого часу. Одною з основних подій другого етапу став Гетьманський переворот та прихід до влади П. Скоропадського.

У 1918 році розпалась УЦР. Історики називають її «Радою мрійників та ідеалістів». В цілому про зміну влади думали уже давно, та і командування Німеччини, наприклад, переконалося, що Центральна Рада не здатна виконувати свої зобов'язання - насамперед щодо поставок збіжжя до Німеччини. Серед можливих наступників Михайла Грушевського, (йшлося про посаду гетьмана), розглядали адмірала Олександра Колчака, який потім став Головнокомандувачем Російської армії, а в той час був екс-командувачем Чорноморського флоту. Він дуже симпатизував українській громаді Севастополя, навіть святкував з нею Трійцю і намагався говорити українською. Проте перевагу віддали генералові Павлу Скоропадському. Чому? Він більше всіх підходив під вимоги, також був військовим, а це було дуже добре, враховуючи, що на той час ще тривала Перша світова війна. Його рід пов'язаний з українськими старшинсько-шляхетськими родинами Апостолів, Кочубеїв, Полуботків, Тарнавських, (це важливо в ідеологічному сенсі). І от 29 квітня 1918 року у Києві відбувся Всеукраїнський хліборобний конгрес, на якому зібрались заможні селяни та великі землевласники. Вони вимагали відновити гетьманат, що є історичною формою української державності. На цьому конгресі П. Скоропадський був одностайно проголошений гетьманом. Відразу ж 29 квітня він видав маніфест – «Грамоту до всього українського народу», де говорив про розпуск УЦР та земельних комітетів, проголошував право власності. Також було видано закон «Про тимчасовий державний устрій України», за яким назва «УНР» була змінена на «Українська Держава».

Що ж Скоропадський зробив для України? Якою була його політика? Символом гетьманської влади П. Скоропадський робить давній козацький герб козака з мушкетом. Уже за декілька місяців було відновлено дійовий адміністративний апарат, у провінціях призначалися досвідчені адміністратори (старости). Коли в світі продовжується Перша світова війна, він намагається сформувати на території України лад та державний порядок. Відразу ж уряд розв'язує фінансові питання: введення валюти (гетьманський карбованець). Це була конвертована валюта, яка високо цінувалася в Європі, що було помітно у відносинах з Німеччиною та Австро-Угорщиною, які закуповували українське збіжжя. Курс між маркою та карбованцем був встановлений достатньо лояльний, тобто обмін був вигідним. Економічний підйом України занадто контрастував із зубожінням Москви і Петрограда, де почався голод і червоний терор. А до Києва приїжджали заможні банкіри, європейці, інтелігенція.

Щодо національно-культурного розвитку, то була українізація освіти, а саме відкрито український університет у Кам'янці Подільському, засновано українські кафедри в університетах Харкова, Києва, Одеси. Відкрито понад 150 гімназій та велику мережу шкіл. Була створена Українська Академія наук на чолі з В. Вернадським (27 листопада 1918р.). Також дуже важливим кроком стало заснування національного архіву, державної бібліотеки, українського національного музею, утворення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Щодо військової справи, то нарешті почали створювати регулярну українську армію (організовано кілька дивізій загальною кількістю 65 тис. вояків), спроба відновлення українського козацтва. Німецьке командування було категорично проти розбудови українського війська. Зрозуміло, що не кожен командувач хоче, щоб поряд було інше військо іншої держави, та й вони не були впевнені, що це військо буде дружнім до німецького. У липні 1918р. було створено «сердюцьку дивізію», на зразок козацького війська. У вересні Скоропадський поїхав у Берлін, щоб зустрітися з кайзером Вільгельмом II. Візит виявився надзвичайно успішним, кайзер погодився на створення українських національних збройних сил. Проте було уже пізно. 11 листопада 1918р. закінчилась Перша світова війна поразкою Німеччини і Скоропадський залишився без підтримки.

«Я, гетьман усієї України, на протязі семи з половиною місяців докладав усіх сил, щоб вивести край з того тяжкого становища, в якому він опинився. Бог не дав мені сил справитись із цим завданням. І нині я, з огляду на умови, які тепер склалися, і керуючись виключно добром України, відмовляюся від влади» (З тексту зречення П. Скоропадського від гетьманства).

Поразка Четвертного союзу в Першій світовій війні стала визначальним фактором у подальшій долі гетьманату. Це не єдина проблема, до цього додалися такі події, як зречення кайзера, революція в Німеччині та Австро-Угорщині. Не менш велику роль у падінні гетьманату відіграло наростання соціальної напруги через відновлення старих порядків, виникнення опозиції, зокрема українські соціалістичні партії, українські більшовики, які утворили власну партію- КП(б)У. У цей самий час більшовики почали готуватися до війни з Україною, про що заявив Л. Троцький. У цих умовах 14 листопада 1918 р. гетьман відважився на відчайдушний крок: оголосив грамоту про федеративні зв'язки з небільшовицькою Росією. П. Скоропадський у майбутньому сподівався на допомогу Антанти, але вона не хотіла визнавати Україну та вважала її, швидше за все, невід'ємною частиною Росії, яку нібито штучно відокремили німці, щоб розвалити імперію. Грамота про федеративні зв'язки з Росією обурила народ, проти гетьмана почали готувати повстання, яке очолила Директорія. Остаточне повалення гетьманату супроводжується такими подіями: 15 листопада 1918р. – початок повстання: виступ січових стрільців в Білій Церкві; 18 листопада 1918р. – вирішальний бій під Мотовилівкою, де гетьманські війська зазнали поразки і значна їх частина перейшла на бік повстанців; 14 грудня 1918р. – до Києва вступили війська Директорії після чого Скоропадський зрікся влади й виїхав до Німеччини; 18 грудня 1918р. – Директорія прибула до Києва.

Вивчаючи здобутки Гетьманату і констатуючи всі труднощі і складнощі, я вважаю Скоропадського фактично першою особою, яка домоглася таких висот в житті тогочасної України. Звісно все не було ідеально, гетьманський режим не спромігся розв'язати два основі

питання революції України – питань щодо соціально-економічної реформи та національної незалежності. Також двоїсту позицію уряд Скоропадського займав у національному питанні: не дивлячись на українізацію освіти і культури, яку провів гетьман, він змушував українських націоналістів дивитись на нього як на уряд «українською формою, але за московським змістом». Але ігноруючи ці питання, Гетьманщина мала широке значення. Як говорить ідеолог сучасного українського консерватизму В'ячеслав Липинський, Скоропадський міг би привернути на бік української державності найпродуктивніше населення країни, щоб побороти залежність від «ідеологічної секти». Хто знає, можливо, історія України пішла б іншим шляхом, якби П. Скоропадський утримався при владі.

ПЕТРО КАЛНИШЕВСЬКИЙ – ОСТАННІЙ КОШОВИЙ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ

Левченко Анастасія, учениця 10 класу Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Іванько Ганна Василівна,** методист відділу освіти Жашківської міської ради Черкаської області, учитель історії Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області

Будуючи сучасну державу, ми повинні знати історії минулого нашого народу, державотворчих процесів, які відбувалися в минулих століттях на теренах нашої держави, хижацьку політику російського царизму щодо формування української автономії, неможливість зберегти і зміцнити державність, щоб не повторити тих помилок, які призвели до ліквідації Запорізької Січі.

У працях дослідників Г. Джеджули [3], О. Апанович [1,2], В. Коцура та А. Коцура [5] зроблені глибокі узагальнення з історії Запорізької Січі, подаються характеристики постаті Петра Калнишевського. О. Апанович у праці «Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі», особливу увагу приділяє Калнишевському. На сьогоднішній день особливої уваги заслуговує праця братів Коцурів. «Від Сули до Білого моря: шлях через три століття». Ця праця містить збірник документів, які стосуються П. Калнишевського, також дослідження вище згаданих істориків.

Про дитинство та юність майбутнього кошового, про його сім'ю нам відомо дуже мало. Народився Петро Іванович 1690 р. у селі Пустовійтівці Смілянської сотні Любенського полку, що знаходиться на тривожному прикордонні між Московією та Річчю Посполитою. Петро був найстаршим сином у сім'ї. У нього було щонайменше два брати: Панас – козак смілянської сотні, який належав до значного військового товариства (його підпис під переписом реєстром 1767 р. стояв поруч із сотниковим), та Семен – священик Миколаївської церкви у Смілі.

Перша виявлена на сьогодні згадка про Петра Калнишевського належить до 1750 р. Ім'я цього уже сивочолого 60-річного військового осавула згадується у зв'язку з переслідуванням у запорізьких степах тодішнім кошовим Григорієм Федоровичем озброєних грабіжників. В 1755 р. Калнишевського було обрано одним з трьох запорозьких депутатів до Петербурга.

У військових осавулах Калнишевський ходив до 1761 р. У січні 1762 р. його вперше обрали кошовим отаманом. У вересні того самого року Калнишевський разом із військовим січовим писарем Іваном Глобою був присутній на коронуванні Катерини ІІ. Кошовий імператриці не сподобався і вона того ж року досягла його усунення. Проте на чергових виборах у січні 1763 р. січовики обирають Калниша військовим суддею – другою посадовою особою у Коші після отамана, а в січні 1765 р. – знову кошовим. Імператриця спочатку активно заперечувала проти цього вибору, але з огляду на підготовку війни з Туреччиною за вихід до Чорного моря на деякий час потамувала свою неприязнь до Калнишевського. Козацька звитяга і досвід були їй потрібні у плановій війні [1, 175]. Утвердившись на посаді кошового отамана, Калнишевський розпочав роботу, спрямовану на зміцнення господарства Запорозької Січі.

Ще в часи першого свого отаманування Калнишевський збудував своїм коштом церкву в Лохвиці, на Полтавщині. Але це був не останній його внесок у справу поширення православ'я. Через п'ять років він, знову ж таки, за свій кошт, поставив кам'яну церкву Петра і

Павла в Межигірському монастирі, а 1770р. – церкву Покрови в Ромнах, щоправда, тут уже дерев'яну. Не шкодував грошей П. Калнишевський і на церковні книги, начиння та одяг, відомо, що він подарував церкві у рідній Пустовійтівці Євангеліє, оправлене сріблом та оздоблене коштовним камінням, вартістю 600 руб. За місяць до зруйнування Січі він замовив для січового храму Покрови золотий церковний посуд [4,274].

Дерев'яна церква Св. Покрови в Ромнах побудована на замовлення і під наглядом П. Калнишевського була надзвичайною спорудою Полтавщини. Перенесена в 1908 р. з Ромен до Полтави, ця церква згоріла в 1941 р. під час війни. Під час перебування П. Калнишевського на посаді кошового отамана Кіш фінансував будівництво ряду храмів, особливо у Посамар'ї, зокрема Троїцький собору Самарі (тепер Новомосковську) та Пооріллі (Могилів, Байбанівка, Личківська, Гупалівка) [2,19].

Калнишевський дбав, щоб усі ті демократичні й гуманні принципи, які формувалися в системі освіти на Запоріжжі, не порушувалися, оберігав національний характер школи, дух глибокої любові до рідного народу, його культури, віри, звичаїв. Сам П. Калнишевський мав добру освіту, захоплювався історією, філософією, мистецтвом, військовою справою. Загальне управління всіма школами зосереджувалася у руках кошового отамана, отож, в останнє десятиріччя існування Запорозької Січі – у кошового отамана Петра Калнишевського. Безпосереднє управління належало начальнику «світської освіти дітей», тобто вибраному на цю посаду запорозькому старшині, якому надавалось знання «військового служителя».

Кошовий отаман Калнишевський дбав, аби школи мали відповідні умови для навчання й життя, своєчасно забезпечувалися приміщеннями, харчами, книгами. Вся справа освіти була «взята» на кошти війська. За традицією при розподілі платні, провіанту, прибутків із торгівлі, промислів, воєнної здобичі видавати «звичаєм узаконену» частину на школу. Доброю справою вважалися пожертви на школу.

Військову діяльність Петра Калнишевського найбільше пов'язана з російсько-турецькою війною 1768-1774 рр. На театрах війни запорозькі козаки були ударною, досвідченою, майстерню й мужньою силою регулярних військ російської армії. Запорожці, які здавна знали тактику турецько-татарських військових в умовах причорноморських степів, найкраще могли протидіяти рухливій, легкій азіатський кінноті, що складала основну силу військ противника. Запорозькі козаки особливо майстерно виконувало розвідувальну службу і не мали собі рівних у переслідуванні розбитого ворога.

Протягом усієї війни за кожної кампанії невтомний Петро Калнишевський, якому тоді вже було за 80 років, очолював Запорозьке Військо, виявляючи неабиякий хист воєначальника і військового організатора, талант полководця й особисту хоробрість, а також уміння орієнтуватись у політичній обстановці, надзвичайну дипломатичну гнучкість.

Запорозька військова флотилія провела ряд важливих операцій на Дністрі, Дунаї та Чорному морі. П. Калнишевський відзначився разом з запорожцями при взятті Очакова, Кінбурна, налагодив діяльність козацької розвідки в Криму. Важливий внесок запорожців у перемогу Російської імперії був відзначений царським урядом. З волі Катерини II Калнишевський був нагороджений золотою медаллю з діамантами, група старшин – золотими медалями.

Наслідки війни, що закінчилася Кючук-Кайнарджийським мирним договором 1774 р., були дуже важливі для Запорожжя. Проголошення незалежності Криму від Туреччини та російського протекторату над ним, змінило становище Запоріжжя: татари перестали бути постійними, страшними ворогами, з якими йшла боротьба. З другого боку – Запорожжя переставало бути форпостом у боротьбі з Кримом і Туреччиною, перестало бути бар'єром, що захищав Україну і Росію від татарських нападів: воно втратило свою цінність.

Для того, щоб справити глибоке враження на різні верстви українського суспільства, раз і назавжди покінчити з розмовами про Запорозьку Січ, царизм вирішим жорстоко покарати її керівників. Січова старшина була репресована: віддані під суд з конфіскацією майна полковники М. Чорний, С. Гепех, І. Кулик, І. Гараджа, курінні отамани О. Паралич, М. Головко, військовий писар І. Глоба- засланий до Туруханського краю, військовий суддя П. Головатий - ув'язнений у Тобольському монастирі та багато інших [3,4].

Найбільше постраждав кошовий отаман П.Калнишевський. Саме з ним із особливою підступністю повівся князь Г. Потьомкін, який неодноразово на словах засвідчував повагу до запорозького кошового, називаючи його «милостивим своїм батьком» і «нерозлучним другом». Г. Потьомкіним було віддано наказ про арешт козацького отамана і висунуто обвинувачення. Без суду й слідства, з метою позбутися «небезпечного державного злочинця», П. Калинишевський 25 червня 1776 р. прямо з контори Воєнної колегії під суворим конвоєм і вивезений із Москви до Архангельська. Вони прибули туди 11 липня, найнявши за 20 крб. судно в купця О. Вороніхніна, переправилися Білим морем на Соловки – рази з додатковою охороною: сержантом і трьома рядовими, яких виділив архангельський губернатор Є. Головцин для посилення нагляду за в′язнем. Тобто, кошового отамана охороняло в морському плаванні, крім екіпажу, 11 військовослужбовців царської армії.

На одному з Соловецьких островів є гора під назвою Голгофа. Саме на ній і було розп′ято П. Калнишевського. Тутешня монастирська в′язниця вважалася найдавнішою і найстрашнішою серед російських тюрем. За особистим наказом царів сюди відправляли небезпечних ворогів абсолютизм. За жорстокістю утримання вона не знала рівних. Ув′язнені живцем гнили у земельних ямах. Ось у це страшне місце і був кинутий старий запорізький козак. У «Відомостях про колодників, що утримуються у Соловецькому монастирі» зазначалося: «Петро Калнишевський з 1776 р., липня 29 за наказом Потьомкіна, за височайшим повелінням для утримання безвихідного із монастиря і позбавлення не тільки листування, а й усякого з сторонніми особами спілкування за пильним караулом солдатів, що знаходиться у монастирі». Як наголошує Д. Кулиняк, дуже, видно, боявся царизм 85-літнього колишнього кошового, якщо забезпечив йому аж потрійну охорону – море, монастирська тюрма на острові, та ще й постійна варта біля дверей камери [6, 57].

Спочатку Петро Калнишевський помістили до одного з казематів Головленкової башти, де умови існували були нелюдські. В камері, де сидів П. Калнишевський, постійно протікала стеля, про що свідчить письмове повідомлення намісників від 12 жовтня 1779 р.

Старий запорожець провів чверть століття у нелюдських умовах, але не втратив ані мужність, ані гострим розум. Лише 2 квітень 1801 р. указом нового імператора Олександра І Петро Калнишевському було «даровано прощення» і право за власним бажанням обрати собі місце проживання. Останньому кошовому виповнилося на той час рівно 110 років.

«Насолоджувався» свободою П. Калнишевський недовго. Восени 1803 р. його не стало. Перед Преображенським Собором Соловецького Кремля на могилу останнього кошового отамана ліг камінь із святенницького епітафією, складеною ченцями: «Тут поховане тіло в Бозі почилого кошового Запорізької грізної Січі козаків отамана Петра Калнишевського, засланого в сію обитель за височайшим же повелінням знову був звільнений, але вже сам не побажав залишити обитель, в коїй знайшов душевний спокій смиренного християнина щиро визнавши своїй провини. Помер 1803 року, жовтня 31 дня, в суботу, 112 літ від роду, смертю благочестивою, доброю» [2,21].

Сьогодні точне місце, де знаходиться могила Петра Івановича Калнишевського невідоме. До наших днів збереглась лише надмогильна плита з надписом, викарбуваним 1856 р. постриженим у монахи білоцерківським протодияконом Олександром, який заховався під криптонімом «А.А.».

Отже, Петро Калнишевський – жертва національно-колоніальної політики Катерини ІІ, був патріотом України, стійким, невтомним, мужнім оборонцем Запорізької Січі – останнього вогнища волі, незалежності й демократизму.

РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ЖИВОПИСУ. ДО 140 РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА БОЙЧУКА

Маковецька Ірина, учениця 10 класу Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Іванько Ганна Василівна,** методист відділу освіти Жашківської міської ради Черкаської області, учитель історії Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області

«Хоча померли старі майстри, але живе їхнє вічно молоде мистецтво, і помиляється той художник, котрий розглядає творчість минулого як археологію. Довершений твір мистецтва не археологія, а вічно жива правда».

М. Бойчук

Художник, засновник школи малярства, теоретик мистецтва і педагог, Михайло Бойчук працював у галузі монументального і станкового малярства, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, займався реставрацією. Він народився в селі Романівці (нині Теребовлянського району Тернопільської області) у багатодітній родині 10 жовтня 1882 року в багатодітній родині

Ще підлітком Михайло Бойчук виявив хист до малювання, а в 16 років навчався у художній школі у Львові. Через рік він отримав стипендію Наукового товариства імені Шевченка, що дало йому змогу навчатися у Віденській, Краківській та Мюнхенській академіях мистецтв [2, с.1].

Згодом, за підтримки М. Грушевського студіює у Віденській, Краківській та Мюнхенській академіях мистецтв. Поїхав потім на кілька років до Парижа, де став одним із засновників української громади, відвідуючи Академію Рансон та майстерню П. Серізьє. Вивчаючи досягнення світової культури, художник водночас заглибився у народне примітивне мистецтво. 1910 – 1914 – працює у Львові, від 1917 – у Києві. Обраний професором Української Державної Академії мистецтв, керував майстернею монументального мистецтва. 1930 – 1932 – завідував кафедрою композиції факультету монументального живопису в Інституті Пролетарського Мистецтва в Ленінграді [2, с.1].

Бойчука не захоплюють індивідуалістські, роз'єднані формальні пошуки. Саме в Парижі у нього «виникла думка зробити мистецтво добром, надбанням народних мас» [6, с.5]. М. Бойчук замислюється над роллю колективу в мистецтві (не лише колективність сприйняття, а й про колективну творчість). Так він прийшов до ідеї монументалізму.

Слава до художника прийшла ще у 1910 р., коли на виставці в Салоні Незалежних у Парижі експонували 18 праць «школи Бойчука» під загальною назвою «Відродження візантійського мистецтва» [2, с.1]. Європейська преса високо оцінила новаторські пошуки українських митців.

У своїй творчості М. Бойчук орієнтувався на монументальне мистецтво Візантії та українське малярство XVII - XVIII століть. Саме з тих глибин він прагнув прокласти стежку до нової української культури. Митці самі виготовляли пензлі, стругали дошки, покривали їх левкасом, готували фарби. Оскільки це було відновлення візантизму, воно відбувалось крізь призму українства.

Відомі його твори «Пастушка», «Молочниця» (обидва - 1910), «Ратай», «Школа» (1910 - 1914), «Під яблунею» (1912 - 1913), «Дівчина з квіткою» (1917 - 1918), «Збори жіночого активу» (1929); портрети Б. Лепкого та С. Жеромського [3, с. 185].

Михайло Львович вбачав: «Продовження себе у своїх учнях» [1, с.24]. Ідеї його світосприйняття втілювали і розвивали у своїй творчості його учні: Т. Бойчук, К. Гвоздик, В. Седляр, С. Колос, І. Падалка, О. Налепінська-Бойчук, Е. Шехтман, О. Рубан, Є. Сагайдачний, Т. Омельченко, М. Касперович, Г. Синиця [2, с. 1] та багато інших, які називали себе послідовниками його філософської концепції (названої згодом – ***бойчукізмом***).

Філософія бойчукізму ґрунтувалася на національних традиціях. Михайло Бойчук своїм мистецтвом відроджував і утверджував національну свідомість, об'єднував народ.

Творчість художника та його послідовників є важливою складовою втрачених мистецьких надбань України доби національного відродження і потребує вивчення, наукового аналізу, висвітлення [6, с. 5].

Колектив художників, що сформувався у Парижі, орієнтувався на мистецтво Візантії й Київської Русі як на вершинні явища художньої творчості, із яких почнеться відродження нового українського мистецтва.

У Парижі Михайло Бойчук одружився із Софією Налепинською. У 1910-1911 роках він бував також в Італії, де вивчав твори монументального мистецтва, передусім періоду проторенесансу, опановував різні технічні прийоми в темпері та фресці. В 1911-1912 роках Бойчук переїхав у Львів, де працював над монументальними розписами. На запрошення Російського археологічного товариства провів реставраційні роботи в храмі в с. Лемешах Чернігівської губернії (1912-1914).

Під час Першої світової війни Бойчука разом з його молодшим братом Тимком як австрійських підданих росіяни заслали в Арзамас. А коли в Києві почали організовувати Українську Академію мистецтв (1917), з-поміж найчільніших митців тодішньої України викладати обрали Михайла Бойчука. З 1917 року він працює у Києві. Реставрував кілька творів у збірці В.І. Ханенка, запропонував метод закріплення фресок у хрещальні Софійського собору (1919), відкрив 1924 року фрескові розписи в Успенському соборі Єлецького монастиря в Чернігові.

З 1909 року М. Бойчук працював у галузі графіки. Відомі обкладинки для Товариства прихильників українського письменства і науки (Львів, початок XX ст.), плакати «Шевченківське свято» та «Несіть подарунки Червоній Армії» (обидва з 1920). Разом з учнями він виконав серію обкладинок для черкаського видавництва «Сіяч» (1918, друкувалися за підписом «Робітня Бойчука» та анонімно), а також є автором ряду станкових творів «Збори жіночого активу» (1929), портретів Б. Лепкого та С. Жеромського (початок XX ст.), театральних декорацій для постановок «Молодого театру» в Києві («Йоля» Ю. Жулавського, «Чорна Пантера і Білий Медвідь» В. Винниченка - обидва 1918 року), ескізів багатофігурного гобелена «Обжинки» (1935) [5, с. 15]. Якщо врахувати, що чимала частина доробку припадає на період голоду й розрухи, артилерійських канонад на вулицях Києва та роки відбудови народного господарства, вага зробленого гідна подиву.

1925 року бойчукісти заснували Асоціація Революційного мистецтва України (АРМУ) [5, с. 17]. Ця організація пропагувала впровадження мистецтва в побут, поєднання його з життям, заперечувала натуралістичний (соцреалістичний) реалізм, що був панівною ідеологією в мистецтві. Бойчукісти акцентували на національних коренях українського мистецтва. Тому не забарилися звинувачення у спотворенні образів радянських людей та у викривленні соціалістичної дійсності. Інші митці почали ставитися до бойчукістів недоброзичливо. Це змусило М. Бойчука 1931 року залишити Київ.

Спочатку він викладав у Ленінградській Академії мистецтв, а вже 1932 року повертається в Україну, в Харків. У листопаді 1926 - травні 1927 років М. Бойчук разом із дружиною Софією Налепинською-Бойчук, учнями Іваном Падалкою та Василнм Седляром виїхали у творчу подорож до Німеччини, Франції, Італії. Ця поїздка за кордон стала формальною підставою для їхнього арешту та звинувачення у «шпигунстві» й участі в «контрреволюційній організації». Самого Михайла Бойчука піддали репресіям 1936 року, а розстріляли – 13 серпня 1937 року разом із талановитими учнями Іваном Івановичем Падалкою та Василем Теофановичем Седляром – у Києві.

Софію Налєпінську-Бойчук стратили 11 грудня 1937 року як «шпигунку» і «дружину керівника націоналістичної терористичної організації серед художників». 3 березня 1938 р. заарештували за сподвижника М. Бойчука Миколу Касперовича за звинуваченням в участі у «петлюрівсько-повстанській та контрреволюційній націонал-фашистській організації» [2, с.1]. Згодом розстріляли й решту учнів Михайла Бойчука.

Сучасників М. Бойчука дивувала його свідома відмова від участі у виставках. Він же не бачив у цьому потреби, вважаючи, що призначення фресок монументалістів – громадські будівлі й широкі майдани, де вони «експонуються» постійно. Чи міг Михайло Львович

передбачити, що ці його монументальні твори радянського часу (всі!) будуть знищені?! Адже всі фрески були терміново заштукатурені після арешту художника. Проте вдалося зберегти деякі твори Михайла Бойчука завдяки львівській художниці Ярославі Музиці, яка з 1914 року зберігала твори митця та його невеликий, але значної наукової вартості архів [7]. З погляду монументаліста те, що ми можемо бачити зараз у натурі, - лише ескізи, підготовчі начерки до іншого - більшого й барвистішого.

Але працю Михайла Бойчука не можна міряти лише кількістю творів. Крім творів живопису, графіки, він був новатором-монументалістом, що створив свою школу в монументальному малярстві, колектив однодумців і послідовників. Так, зокрема, над розписом приміщень чотирьох поверхів Луцьких казарм у Києві 1919 р. працювало близько 200 художників.

«Навіть на інші, дужчі індивідуальності Бойчук потрафив вплинути так, що головні напрямки сучасного українського мистецтва пішли майже без винятку шляхом монументалізму» [6, с.6], - так оцінював роль і значення творчого пошуку цього митця відомий графік і художній критик Павло Ковжун.

Каменем спотикання з ІІ половини 1920-х рр. стала проблема національного стилю та національної форми в концепції розвитку українського мистецтва. Цю проблему першим порушив М. Бойчук, європейськи освічена людина, митець і деякою мірою космополіт (більшість митців узагалі є космополітами в тому сенсі, що сповідують розвиток загальнолюдських цінностей). Ця проблема заперечувала сталінську національну політику, сталінську концепцію «соціалістичної культури» — «пролетарської за змістом та національної за формою» [5, с. 32].

Слід зазначити особливості художнього світобачення М. Бойчука та його соратників. В основі бойчукізму – іронічність, звернення до техніки фрески і давньої графюри, міфологічність, метафоричність і алегоризм, що поєднує його з українським середньовічним стилем, монументалізм, узагальнення образів, що єднає його з візантійською традицією, лаконічність, ритмічність, примітивізм, що єднає його з авангардними течіями століття [4, с.7]. Взаємовплив і взаємообумовленість – характерна ознака часу. Картини, які дійшли до нас, можна спостерігати пронизливі та вдумливі очі людей, зображений у стилі народного примітивного мистецтва, що, за задумом художника, ще більше підкреслює та увиразнює їхню простоту й дає уявлення реципієнту про те, чим живуть близькі його серцю типажі.

Отже, творчість Михайла Бойчука та його учнів вражає. Адже її залишили нам люди, не просто талановиті від природи, а й наділені життєлюбною вдачею, плоть від плоті свого народу, розкуті після багаторічного внутрішнього закріпачення. Це мало своє вираження як у творах станкового живопису, так і в графіці, гобеленах, оформленні громадських споруд, санаторіїв, театрів, вулиць. Монументальне мистецтво України в особі Михайла Бойчука та його школи заявило про себе як про велике надбання ХХ ст.

ДАНИЛО АПОСТОЛ У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ АВТОНОМІЮ

Романюк Єлизавета, учениця 10 класу Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Іванько Ганна Василівна,** методист відділу освіти Жашківської міської ради Черкаської області, учитель історії Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області

Рід Апостолів, що походив з Молдовії (Валахського князівства), у XVI- XVIII століттях відіграв помітну роль в історії Української козацької держави.

4 грудня 1654 року в козацькій сім'ї Павла Охрімовича Апостола народився син, якого назвали Данилом. У досить молодому віці (28 років) завдяки військовим заслугам, авторитету батька у 1682 році гетьман Іван Самойлович запропонував його кандидатуру як таку, що гідна полковницького уряду[6, 337]. За своє довготривале полковництво в Миргородському полку – майже 45 років, Апостол не міг не брати у періодичних військових походах козаків проти поляків і татар, російсько-турецьких і Північній війнах. У них він проявив себе як талановитий

воєначальник, хоробра людина, патріот України.

У 1727 році, через п'ять років після смерті гетьмана Івана Скоропадського, російський імператор Петро II дозволив вибори нового гетьмана Лівобережній Україні. Малоросійська колегія, яка з 1722 року управляла цією територією, була ліквідована. Питання політичного та економічного життя Лівобережжя з підпорядкування Сенату Російської держави перейшли до Колегії закордонних справ.

22 липня 1727 року було опубліковано указ російського імператора про порядок виборів гетьмана і старшин на Лівобережній Україні [2, 409]. Відповідно до нього для проведення виборів був призначений таємний радник Ф.В. Наумов [7, 347]. Колегія закордонних справ підготувала для нього з цього питання спеціальну інструкцію, в якій зазначалося, що гетьманом повинен стати миргородський полковник Данило Апостол *«по старшинству и по заслугам и ради имеющего его у них кредиту»* [7, 347].. Отже, на виборах гетьмана Лівобережної України зберігся тільки принцип виборності, а вони самі були зведені до призначення осіб на цю посаду царським урядом.

1 жовтня 1727 року у Глухові призначений царським урядом 73-річний Данило Апостол був затверджений козацькою радою[8, 507].

Таким чином, новим гетьманом став один з найбільш заслужених і старих представників козацької старшини. Слід зазначити, що при виборах Данила Апостола, так само, як і Скоропадського, всупереч практиці, не було складено договірних статей, запропонованих чи то царським урядом, чи то військом. Тому знову було порушено традиційне зобов'язання, яке було дійсним з часів Переяславського договору Богдана Хмельницького.

Однією з перших дій гетьмана було створення упорядкованої системи володіння маєтками, насамперед ранговими [4, 202]. Це було тимчасове володіння – з втратою посади втрачалося і право на маєток. Проте козацьке старшина різними шляхами намагалася закріпити його довічне володіння. Гетьман розпочав з цим боротьбу і виявив при цьому багато зловживань. Проте окремі заходи, спрямовані на збереження рангових володінь, не могли дати відчутних результатів. Тому 27 липня 1728 року гетьман Апостол поїхав до Москви, везучи з собою петицію про повернення «давніх вольностей» [8, 507]. Одне з питань, викладених у «Пунктах» Д.Апостола, торкалося незалежного судочинства. Царський уряд погодився на те, щоб судові справи було передано у відання місцевих судових органів. Генеральний військовий суд повинен був займатися тільки справами з апеляцій. Царський уряд ухвалив , що цей вищий для Лівобережної України суд мав складатися з трьох росіян і трьох українців. Головою Генерального військового суду призначався гетьман. Однак найвищою апеляційною інстанцією, до якої можна було звертатися через Колегію закордонних справ у разі незадоволенням Генерального суду, був цар [3,166]. Цим було підірвано спробу гетьмана відстояти незалежність судочинства на Лівобережній Україні.

Царський уряд вніс зміни і у фінансові справи Лівобережжя. Військовий скарб, який відав ними, раніше очолював генеральний підскарбій. Рішенням царського уряду замість одного підскарбія призначалися двоє: українець і росіянин [7, 349]. .

У «Пунктах» Д. Апостола, затверджених царським урядом, порушувалося питання про рангові та ратушні маєтності. На початку XVIII століття швидкими темпами відбувалася концентрація земельної власності, яка була мірилом цінності і головним багатством тогочасного суспільства. Поруч із скуповуванням землі, заселенням слобід і хуторів представники пануючого класу вдавалися і до насильницького захоплення земель та різних зловживань. Відбувалося захоплення і рангових, і ратушних володінь. За «Пунктами» Д. Апостола, їх слід було повернути власниками. В особистому володінні козацької старшини залишалися тільки вислужені та куплені маєтки.

Царський уряд установив обмеження гетьманської влади і в порядку надання нових володінь. Раніше гетьман універсалом надавав певні володіння, а цар, якщо до нього зверталися, на цій підставі затверджував право на них жалуваною грамотою. Тепер це право повністю переходило до царя, а гетьман втрачав реальну економічну владу.

У зв'язку з рішенням царського уряду щодо надання володінь Данило Апостол у травні

1729 року спеціальними розпорядженням, надісланим у всі полки, зупинив дію виданих ним універсалів на володіння маєтками [7, 350].

Таким чином, рішення царського уряду про відновлення гетьманату мало на меті тільки часткове повернення автономії Лівобережної України. Політична та економічна влада гетьмана, порівняно з попереднім гетьманством, стала ще більш обмеженою.

Значним був вклад Апостола у поліпшення судочинства на Лівобережній Україні. «Пункти» гетьмана, затверджені російським урядом, визначили тільки загальну схему судів. Тому для поліпшення судочинства була підготовлена і від імені гетьмана 13 липня 1730 року видана інструкція судам [7, 351], розіслана для виконання по всіх полках.

Головною метою інструкції було встановлення чіткої системи судочинства, це досягалося, по-перше, ступеневою системою апеляції: Вищий суд не мав права приймати справи, що не розглядалися в нижчих. Генеральний військовий суд займався тільки справами в апеляціях. Верховною апеляційною інстанцією був цар. По-друге, інструкцією регламентувався склад полкових, сотенних і сільських судів і визначалася їх компетенція. По-третє, сотенні, городові і магістратські урядовці зобов′язувалися видавати купчі на продаж грунтів, духівниці та інші документи.

Таким чином, інструкція судам від 13 липня 1730 року сприяла упорядкуванню законодавства на Лівобережній Україні.

Незважаючи на те, що Апостол був затиснутий у лещата царського контролю, він все ж проявив себе як визначний адміністратор, прибічник традиційного устрою Гетьманщини.

Із 1728 року в Глухові працювала Кодифікаційна комісія у складі 12 осіб, яку очолював генеральний обозний Я. Лизогуб. Протягом 15 років вона працювала над документом, який називався «Права, за якими судиться малоросійський народ» [6, 186]. У ньому налічувалося 351 стаття з 1716 пунктами. Кодекс був створений на базі Литовських статутів XVI ст., Хелмського, Саксонського та українського звичаєвого права з судовою практикою [3, 176]. . Він мав узаконити автономний статус та привілеї Гетьманату. Комісії належало узгодити в єдиному зводі правничі нововведення, які проникли до судових практик під назвою «військових обичаїв», із давнішими кодексами коронного та цивільного права, вживаними в Україні [8, 508]. . Кодифікаційну комісію також зобов′язали подбати про переклад статей, які ввійдуть до укладеного нею зводу, з польської мови на українську. Робота просувалася повільно. Не вистачало спеціалістів для зведення «правних» книг, які використовували у судочинстві України, до одного кодексу та перекладу їх на російську мову. В 1730 році Апостол звернувся до архімандрита Києво-Печерської лаври з проханням направити для цієї роботи «духовних персон до того дела искусстных и знаючихся» [6, 351]. Двадцять років цей документ знаходився в Сенаті, а 1756 р. його віддали на доопрацювання гетьману К.Розумовському [6, 186]. утім, це не полегшило долю «Прав..», і 1767 році Катерина II відмовилась їх підписати.

У квітні 1733 року о 4 годині пополудні, як зазначають архівні документи, «гетман и ордена Александра Невского кавера Даниил Павлович Апостол заболезновал пералечом, которая болезнь его ясновельможности левую руку и ногу отняла». Стан здоров′я погіршувався. У травні 1733 року, відчуваючи наближення смерті, він звернувся до імператриці Анни Іоанівни *«с испрошением всемилостивого ее императорского величества на дом и детей его по смерти его… защищения»*[7, 351]. У липні здоров′я гетьмана покращало. Він займався державними справами, продовжував контрольовати роботу по кодифікації українського права. На початку 1734 року здоров′я погіршало.

15 січня Данило Апостол помер на 80-му році життя. Похований гетьману Сорочинцях у побудованій на його кошти кам′яній церкві.

Після смерті Д. Апостола його дружині Уляні Василівні царським урядом була призначена щорічна пенсія у 3000 крб., що видавалися з грошей, які збиралися з колишніх гетьманських рангових маєтків. 28 травня 1734 року вдова та її діти одержали царську грамоту на маєтки, якими володів гетьман Д. Апостол [7, 352].

З приватного життя гетьмана відомо лише, що мав трьох синів і шістьох доньок. Через шлюби дітей Апостоли поріднилися зі знатними українськими родами. На початку XIX ст. рід

Апостолів по чоловічій лінії закінчувалися на Михайлові Даниловичу Апостолі. Для збереження роду й прізвища він звернувся в 1801 році до імператора з проханням, щоб маєтки та прізвища успадкував після смерті двоюрідний брат, таємний радник Іван Матвійович Муратов, який став називатися Муравйовим-Апостолом. Із цієї родини вийшли декабристи – Сергій, Іполіт і Матвій Муравйовим-Апостоли [5, 287].

Був завзятим колекціонером виробів із золота й срібла. Вважався найбагатшим українським гетьманом, а водночас – відомим благодійником. Будував храми, дарував чималі землі монастирям[1].

Постать Данила Павловича Апостола була небуденною. Гетьман Д. Апостол був вояком з бездоганною військовою вдачею, розумним адміністратором, який помірковано і без конфліктів правив Миргородщиною. Він належав до когорти тих людей, яких можна назвати тодішніми українськими патріотами.

Отже, Данило Апостол як державний діяч, у важкій, неспокійній обстановці кінця 20 років XVIII століття зумів відновити діяльність інституцій Гетьманства, здійснити ряд правничих, господарських реформ. На той момент це мало велике значення, оскільки затримувало наступ російського централізму і поглинання України імперією.

«ММК» (ДО 122 РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КАТЕРИНИ МИХАЙЛІВНИ ГРУШЕВСЬКОЇ)

Федорова Дарья, учениця 10 класу Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Іванько Ганна Василівна,** методист відділу освіти Жашківської міської ради Черкаської області, учитель історії Жашківського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради Черкаської області

Найщасливішою подією в житті Марії та Михайла Грушевських стало народження 21 червня 1900 року доньки Катерини-Кулюні [4, 14].

З того щасливого дня, як на світ прийшла їхня «потішенка», їхня «найдорожча Кулюнечка», якій Марія передала всі свої найкращі таланти, збереглися сотні листів зі своєрідною монограмою: «ММК» - Михайло, Марія, Катерина. Єдине ціле! Так підписані всі їхні звісточки до тої години, доки вони залишилися вкупі [4, 14].

Змалку Катруся була хворобливою (в неї виявили проблеми з легенями і ризик розвитку сухот), тож уже в рік батьки зважуються на подорож до Криму (ще одна така подорож із відвідуванням Києва станеться в 1905 році). В дитинстві Катруся з батьками також побувала у Венеції, Римі, Неаполі, Флоренції [2].

Через свою хворобливість Катруся отримала домашню освіту. Втім, учитися у неї було в кого, адже її мама, Марія Сильвестрівна, в дівоцтві Вояківська, мала педагогічну освіту, володіла польською, французькою, англійською, норвезькою мовами, була активною діячкою жіночого руху на Галичині.

Свої корективи в життя родини внесла Перша світова війна 1914-1918 років.

Родина Михайла Сергійовича Грушевського (професора, історика, громадського і політичного діяча, очільника Наукового Товариства ім. Шевченка, голови Української Центральної Ради) вимушена покинути Львів. Грушевські приїжджають до Києва, де на Михайла Грушевського чекає обвинувачення в сепаратизмі, арешт з подальшим виселенням в Симбірськ, Казань, Москву. Дружина та донька їдуть за ним, та 1916 році повертаються до Києва.

В 1917 році Катя записується на правничий та природничий факультет Українського народного університету. В той же час береться до наукової роботи, публікує в 1918 році статтю в «Літературно-науковому віснику» [4] та підписується псевдонімом «Професорівна» [5].

Через більшовицьку агресію 1918 року та падіння Української Центральної Ради Грушевські вимушені емігрувати. За кордоном Катерина Грушевська стає слухачкою Женевського університету, вивчає римське право.

Саме в еміграції Катерина визначається з колом своїх наукових інтересів: соціологія та первісні культури, заглиблення у міфологічний пласт, з якого формується колективна свідомість цілого народу. Можливо, на цей вибір вплинули її дитячі спогади про відпочинок у Криворівні, де фольклор був органічною частинкою життя простих гуцулів. У Відні ж вона допомагає батькові у створенні Українського Соціологічного Інституту, працює там секретарем та аспірантом, створює у Інституті студію первісної культури. У 1923 році видає працю «Примітивні оповідання, казки та байки Африки та Америки» [2].

1 «ММК» - Монограма родини Грушевських. «Михайло, Марія, Катерина». Так були підписані всі їхні листівки.

У 1924 році сім'я Грушевських повертається до Києва. Михайла Сергійовича обирають академіком Всеукраїнської Академії Наук. Кулюня (Катерина) працює науковим співробітником Науково-дослідної кафедри Історико-філологічного відділення Всеукраїнської Академії Наук та редактором часопису «Первісне громадянство і його пережитки на Україні» [2]. Вона бере участь в етнографічних експедиціях із записів народних тлумачень снів, розробляє «Програму збирання матеріялів до українського сонника».

Але головною науковою працею Катерини Грушевської стали «Українські народні думи», де вперше було систематизовано за сюжетами та глибоко проаналізовано цей жанр українського народного епосу.

У 1930-х роках політика Радянського Союзу до України ще більше погіршується, почалися арешти, цькування, переслідування, доноси на українських вчених та їхніх родин. Михайла Грушевського у 1931 року «виганяють» до Москви, а за ним поїхала і Катерина. Вона була і порадником, і секретаркою й доглядальницею, бо батько втрачав зір. Так тривало до самої смерті професора, коли він несподівано пішов із життя 25 листопада 1934 р.[3] Перебуваючи в Кисловодському санаторії.

Відклавши всі свої справи та наукові розвідки, Катерина береться за упорядкування 10-го тому «Історії України-Руси» [3] та 6-го тому «Історії української літератури» [3], підготовлених Михайлом Грушевським під час «московського заслання».

10 липня 1938 року Катерину арештовують у Києві. Її звинуватять у стандартних для того часу «гріхах»: контрреволюційній діяльності, причетності до націоналістичної організації, шпигунстві. «Являлась участницей антисоветской националистической повстанческой организации, подготовлявшей вооруженное восстание, свержение Советской власти и создание «Самостоятельного буржуазного националистического государства». По заданию этой организации была связана с украинскими закордонными антисоветскими формированиями», - буде записано у її вирок. Вирок цей – вісім років таборів – зважаючи на стан здоров'я Катерини можна було вважати смертельним [2] та конфіскація майна.

Марія Сильвестрівна до останнього сподівалася побачити доньку живою, писала їй в табори. Однак листи поверталися з незмінною позначкою «адресат вибув» [2].

Подальша доля «Професорівни» невідома. За документами КДБ померла Катерина Грушевська 30 березня 1943 р. в Темлазі, поховано її в Новосибірську [1]. Могила Катерини Михайлівни Грушевської загублена серед багатотисячних могил української інтелігенції, котру знищила радянська репресивна машина. «За що?», - спитаєте, - За національність «українка», «українець», за освіту, знання багатьох мов, сміливість, яскравість, помітність, за бажання будувати та розвивати свою державу Україну.

ПЕТРО І ОЛЬГА МАТУЛИ: ВНЕСОК У ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ДЕРЖАВНОСТІ

Яньшина Аріна, учениця 11 класу Богуславецького навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» імені М.О. Максимовича Вознесенської сільської ради Золотоніського району Черкаської області

Керівник: **Москаленко Тетяна Миколаївна**, директор, вчитель історії Богуславецького навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» імені М.О. Максимовича Вознесенської сільської ради Золотоніського району Черкаської області

«… Знай першу Заповідь твердо,

«Ми чекаємо з нетерпінням того дня, коли демократична і процвітаюча Україна буде повноправним політичним та економічним партнером Америки й оплотом стабільності в Європі… Сьогодні гнобителів уже немає. Немає Сталіна. Немає нацистів. Немає Радянського Союзу… Я не пережив того, що пережили ви. Я американець, не українець. Я не можу сказати вам, як будувати ваше майбутнє. Але ось у що я справді вірю: я вірю, що Україна має найкращу нагоду за останні тисячу років досягти свободи і процвітання», - так впевнено підтримав державотворчі прагнення України Президент США (1993-2001) Білл Клінтон [9, с.30-31].

Боротьба української діаспори США за незалежність України, становлення і розвиток державності, формування культури як духовного шляху самоідентифікації українського народу – велика, важлива та змістовна складова історії. Сьогодні варто дослідити та пошанувати роль і місце у формуванні основ державності конкретних людей, які, живучи далеко від батьківщини, мали небайдужу патріотичну позицію. Маємо пам'ятати тих, хто сприяв відродженню рідної України, піднесенню її іміджу та відновленню історичної правди.

У цьому році, 2 жовтня, - 5-та річниця, як відійшов у вічність Петро Матула – відомий громадський діяч української громади в США, автор ідеї та активний учасник організації будівництва пам'ятника Митрополитові Василеві Липківському у Саут-Баунд-Бруці, публіцист і пропагандист життя і творчості визначного українського духовного просвітника.

Петро.

Петро Матула народився 14 грудня 1928 року у селі Лисича Балка Катеринопільського району Уманської округи (нині Катеринопільська селищна об'єднана територіальна громада Звенигородського району Черкаської області). Село розташоване у лісостеповій зоні центральної частини Придніпровської височини, з хвилястим яружно-балочним рельєфом. Через Лисичу Балку протікає дуже замулений струмок, який впадає в річку Велика Вись – басейн Південного Бугу. Наприкінці 1920-х рр. у селі було організовано ТСОЗ ім. Воровського. У 1931 р. кілька господарств об'єдналися в колгосп ім. Петровського. Внаслідок Голодомору 1932-1933 рр. в селі загинуло понад 200 чоловік, зазнали сталінських репресій (протягом 1937-1938 рр. розстріляно) близько 20 осіб [3].

Усі рідні Петра Матули були корінними селянами. Батько Мусій Германович працював у сільській раді книговодом, мати Килина Тарасівна, була гарною господинею, виховувала Петруся і його старшу сестричку Тосю. «Москва терором заганяла українських селян до колгоспів, накладала непосильні податки на сільськогосподарські продукти. Для посилення терору і ефективнішого нищення українського селянина Москва приміняла довільні квоти для арешту і розстрілу селян», - з біллю згадував Петро комуністичні реалії, які його батько не зміг і не захотів прийняти [2, с.230].

Під час тиску колективізації і початків Голодомору, напередодні арешту радянською владою в 1932 році Петрів батько втік із села й опинився у Краматорську, на Донбасі. Там улаштувався книговодом на заводі ім. Сталіна. Через декілька місяців родина приєдналася до нього. «У Лисичій Балці ми вже зазнали голодомору, але дякуючи мішкові зерна, якого мій дідусь закопав на стоянці корови (яку забрали від нас до колгоспу ще раніше), ми вижили» [1]. Перші чотири класи школи Петро успішно закінчив, а п'ятий перервала війна.

1943 рік - у багатьох місцях було зліквідовано німецьку окупаційну адміністрацію, знищено сотні гітлерівців, окремих генералів гестапо. Родина Матул і тисячі інших українців вирушають самотужки на Захід. Хлопцеві тоді було 15 років. Петро Мусійович зображує той час: «Хоч попереду була страшна непевність, бо німці виявилися дурнями і нашими ворогами, люди радше йшли на ту непевність, ніж чекати на повернення вже знайомого режиму – ворожого і жорстокого. Люди рушили на захід всякими можливими способами. Нам пощастило попасти у товарний вагон потягу, який їхав «у наш бік» [2, с.230]. Жили у бараках в Польщі, їх долучили до праці на фабриці Круппа.

Коли ж наприкінці 1944 року наблизився фронт, батьки вирішили рухатися далі на Захід і дійшли до Баварії, опинились в окупаційній зоні американців. Табір, у якому

перебували Матули, був у Байройті [6]. Це табір переміщених осіб «Леопольд Касерне», один з найбільших українських таборів (від 2000 до 5000 осіб), що містилися в американській зоні. Українські біженці 1946 р. перебували у 125 таборах. У реквізованих військових казармах, воєнних робітничих оселях, школах в 1947 перебувало 1,6 млн біженців (в основному зі Східної і Південно-Східної Європи) – в тому числі близько 200 000 українців [10].

Частину мешканців українських таборів вивезли в СРСР. Матулам удалося засвідчити, що вони начебто з Галичини й не потрапити в ту страшну пастку. У Німеччині сім'я пробула шість років, а наприкінці 1949 року дістала дозвіл їхати в Америку.

Із спогадів Петра Матули: «Належу до так званої «третьої хвилі» української еміграції, яка типово пережила: колективізацію, Голодомор, терор винищення Москвою української інтелігенції, Другу світову війну, німецьку окупацію України, примусову працю в Німеччині, DP табори, примусову репатріацію до совєтів та розселення по різних країнах світу» [5].

Про період здобуття середньої освіти в українській школі у Німеччині (1945-1949): «Національного виховання я не зазнав. Батьки тих тем не торкалися. Зважаючи на батькове минуле, вони мусіли бути дуже обережними. А разом з тим, пригадую, що відповідаючи на запит для якоїсь анкети, якої я національності, я з гордим притиском сказав, що я є українець. Звідки воно в мене взялося, я не знаю» [2, с.230].

Ще 1947 року Петро Матула познайомився з українкою Олею, з якою згодом одружився й пройшов життєвий шлях.

Постійним місцем перебування в США для родини став штат Нью-Джерсі. Спочатку Петро Матула у ресторані мив посуд, мив автомашини на бензозаправці, далі виробляв металеві деталі на токарному верстаті. Згодом вступив до інженерного коледжу й після його закінчення 50 років працював інженером. 1966 року родина переїхала на околицю Вашингтону, де він почав працювати у дослідній лабораторії морського флоту Америки.

Ольга.

Ольга народилась і виросла у Києві в родині Варвари та Василя Дібертів. Ольга Діберт була маленькою дитиною, коли в Україні лютував страшний голод 1932-1933 років. Однак вона добре пам'ятає ті часи. Мати Ольги під час Голодомору вчителювала в Києві. Пригадувала, як багато голодних і бездомних дітей можна було побачити на вулицях міста. Всі вони тікали з голодних сіл у пошуках порятунку. Будинок для таких дітей-сиріт стояв поруч із їхнім помешканням. Варвара Діберт, свідок і учасник Визвольних змагань 1917–1921 рр., член сотні «Вільне Козацтво», на все життя запам'ятала, як міліція привозила до нього дітей, вивозила звідти ж їхні мертві тільця. «І вона ще так драматично у своєму спогаді каже: бачу пару мертвих дітей забрали, а пройшла кілька будинків, і на вулиці Артема (тоді Львівській) гучномовець говорить про щасливе життя дітей у Радянському Союзі», – пригадує Ольга [8].

Переживши Великий Голод в Україні, шлях на Захід був нелегким: примусова праця в Німеччині в роки Другої світової війни та скитання по таборах для переселенців у повоєнній Німеччині. Петро познайомився з Олею, чий табір був перевезений з міста Бамберга до м.Байройта через консолідування малочисельних таборів. До Америки Ольга приїхала у 1950 році зі стипендією до коледжу у штаті Небраска. У 1953 р. Петро та Ольга одружилися.

Петро і Ольга Матули.

Ніколи не були байдужими до долі України. Ольга погодилася добровільно розшифровувати свідчення очевидців Голодомору із записів. «Ті всі оповідання правдиві, що я чула, то вони просто не давали мені спати деякий період. Але я вирішила, що таки буду допомагати, бо це було важливо. Це був період, коли в Радянському Союзі ніхто не міг рота відкрити, 1986 рік. До «перестройки» ніхто не міг згадувати голод» [8].

Американське подружжя Петро і Ольга Матули, яке в дитинстві пережило Голодомор, боялося безпам'ятства, сподівалося на справедливість: визнання Голодомору 32-33 років геноцидом українського народу. Вони наполегливо давали свідчення та спогади, бо все дуже добре пам'ятали. Свідчення Варвари Діберт, матері Ольги, у Конгресі США та у Міжнародному суді ООН в Гаазі (1987 р.) щодо визнання Голодомору в Україні геноцидом увійшло до посібника «Genocide in Ukraine 1932–1933 – Curriculum and Resource Guide for Educators», видане заходами УККА для учнів середніх публічних шкіл штатів Нью-Йорк і

Нью-Джерсі [4].

Українська громада в США зробила справді багато для того, щоби добитися розслідування Голодомору Конгресовим комітетом на чолі з Джоном Мейсом, і щоб спогади про ті страшні часи не були забутими. Саме тому день відкриття Меморіалу жертвам Голодомору-геноциду у Вашингтоні - 7 листопада 2015 року – історична подія для українців всього світу, став для родини Матул особливим. Після 12 років наполегливих та кропітких зусиль української громади США у серці американської столиці постала пам'ятка, аби привернути увагу до жахливої трагедії. Творці меморіалу вірять – це ще один крок до того, щоб американське суспільство більше довідалось про страшний український голод. Але 87-річні Петро і Ольга Матули запевняли, що на цьому не можна зупинятися. Треба добиватися, щоб про український Голодомор-геноцид американці почали говорити й читати також у всіх загальноосвітніх школах.

Своїх дітей подружжя Матул виховали в дусі українського патріотизму. Кожна добра новина з України підсилює їхню любов до батьківщини їх батьків. «Все наше життя ми прожили з Україною в серці, - наголошував Петро Матула. - Вся наша діяльність була спрямована на користь України. Але ми заколихали себе в одну наївну нереальність: ми були переконані, що як тільки з України зняти пута, все населення України, принаймні всі українці, зразу стануть принциповими, національно свідомими, україномовними Українцями!» [1].

Петро Матула наголошував на важливості спільних зусиль, єднання українців для того, щоб вибороти собі достойне життя. Йому належить чільна роль в організації такого спільнодіяння у справі побудови пам'ятника видатному українському просвітникові, педагогові, історикові, духовному очільникові Української Автокефальної Православної Церкви Митрополитові Василеві Липківському (1864—1937). Петро Матула був не просто учасником, а організатором цієї великої справи від зародку ідеї до посвячення пам'ятника у 1983 році. Нелегким був цей шлях. Матула брав активну участь в одній з українських молодіжних організацій США – Об'єднанні демократичної української молоді (ОДУМ) від початку її заснування в 1950 році. Разом з однодумцями стали пропагувати необхідність монументального відзначення пам'яті Митрополита. П. Матула з документальною точністю зафіксував послідовність створення Комітету Пам'ятника (16 лютого 1976 р.), одержання благословення на спорудження пам'ятника від тодішнього Митрополита УПЦ у США Мстислава (Скрипника), організацію просвітницької діяльності Комітету задля пропаганди діянь і спадщини Митрополита Василя Липківського. Перша стаття Петра Матули стала своєрідною програмою у втіленні в життя задуманої справи - «Дорожімо Своїм Рідним — плекаймо пам'ять про Великого Митрополита України». Долав перешкоди і незгоди щодо вибору місця для пам'ятника, вибору виконавців моделі, скульптурного й архітектурного образу пам'ятника. Це Матулі вдавалося розв'язувати успішно завдяки тому, що він не тільки виявляв послідовність і наполегливість у просуванні масштабного задуму, а й умів тактовно відступати неначе в тінь, аби не заважати рухові вперед [1]. 23 жовтня 1983 р. відбулося посвячення пам'ятника на меморіальному українському цвинтарі у Саут-Баунд-Бруці. Головну доповідь на цій події виголосив Петро Матула.

З праці П. Матули «Історія пам'ятника Митрополитові Василеві Липківському»: «Митрополит Василь Липківський і його спадщина є неоціненним скарбом історії українського народу. Він воскресив УАПЦ з московської домовини і поставив її на ноги як суто Українську Церкву. Він став улюбленим духовним провідником України. І за це Москва, у оргії нищення усього українського, розстріляла 73-річного Митрополита 27 листопада 1937 р.» [7, с.5].

Ініціатор і активний реалізатор шляхетної справи побудови пам'ятника Митрополитові Липківському в США Петро Матула віддав їй роки свого життя, сили, знання, натхнення. Пані Ольга Матула багато років активно займається благодійною діяльністю Сестрицтва Св. Ольги при УПЦ Св.Андрія, що у Вашингтоні. Вся благодійна діяльність сестрицтва спрямована для потребуючих в Україні. Також подружжя Матул постійно натхненно сприяло проведенню щорічного українського фестивалю задля збереження та пропагування української культури.

Петро Матула про сенс життя: «Ніколи не пробував формально окреслити свою віру в

житті. Знаю, що я завжди тяготів і тяготію до правди і справедливості. А найбільше ціную Родину і українську Україну!» [2, с.230].

Змили терор радянської влади, війна нищівною хвилею мільйони українських родин з їхніх прадідівських стріх і прибили до берегів інших країн. Сучасна Україна не обмежується лише територією її географічних кордонів. Україна – це європейська держава, створена долями українців, розкиданих по Світу. Вони впливали, впливають та будуть впливати на державотворчі процеси в Україні, авторитет нашої держави. Кожен українець є важливою цеглиною в монументальній споруді незалежної демократичної України.

РОЛЬ ФЕДОРА ШВЕЦЯ НАШОГО ЗЕМЛЯКА В ПИТАННІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Поліна ГОРБЕНКО, учениця 9 класу Комунального закладу «Телепинський ліцей Кам'янської міської ради Черкаської області»
Науковий керівник:
ШАМРАЙ Олександр Григорович, директор, вчитель-методист Комунального закладу «Телепинський ліцей Кам'янської міської ради Черкаської області», кандидат історичних наук

Життя та діяльність відомого українського політичного й громадського діяча Федора Петровича Швеця - яскравий приклад одночасної щирої дієвої участі в розбудові молодої незалежної Української держави та тривалої боротьби з власними політичними амбіціями. Наше державотворення бере свій початок від об'єднання давньоруських земель навколо князівського престолу в Києві, а її філософське коріння сягає часів Візантії. А сама ідея знайшла своє відображення у працях кращих вітчизняних мислителів, оскільки для боротьби за свої національні інтереси Україні була вкрай важливою територіальна єдність.

Уряд Західноукраїнської Народної Республіки - Державний секретаріат - у своїй зовнішній політиці під тиском народних мас та Галицької армії на перше місце поставив питання державного об'єднання з Наддніпрянською Україною. Досягнення державного об'єднання розглядалося, по-перше, як втілення в життя вікового прагнення українського народу до державної єдності, а, по-друге, як засіб об'єднати сили в боротьбі проти зазіхання Польщі на українські землі.

У той час в умовах політичної і дипломатичної ізоляції уряд Західноукраїнської Народної Республіки звернувся за допомогою до демократичних утворень на східних землях України.

Зазбручанська Українська національна рада надіслала до Києва свою делегацію для переговорів із гетьманом Павлом Скоропадським. 21 січня 1919 р. в Хусті Всенародні збори ухвалили приєднати до Української Народної Республіки Закарпаття. Наступного дня у Києві в урочистостях з нагоди свята Злуки брала участь делегація - тридцять шість чоловік - Західної області УНР.

Події, щодо проголошення злуки було назначено на 12:00 годину 22 січня 1919 року, тобто першу річницю проголошення четвертого універсалу про повну незалежність України. 22 січня було проголошено всенародним і державним святом. День видався гарним, з легким морозом. Київ був прикрашений національними синьо-жовтими прапорами, гербами. О 9:00 годині ранку в усіх церквах відправляли богослужіння.

Всі заходи з питання проголошення злуки проходили на Софійській площі. При вході з вулиці Володимирської на Софійську площу було зведено тріумфальну арку, прикрашену старовинними гербами. Рівно о 12:00 годині розпочалася урочиста церемонія проголошення Акта злуки. На масовому вічі посол Західноукраїнської Народної Республіки Л. Цегельський передав грамоту Національної Ради «Про об'єднання Західноукраїнської Народної Республіки з Великою Східною Україною» голові Директорії В. Винниченку.

Велику роль у питанні об`єднання цих земель відіграв і наш земляк Швець Федір Петрович, який народився 11 листопада 1882 році в родині селянина з тодішнього містечка Жаботина - Петра Швеця.

З ранніх літ батько привчив сина до селянської праці, бо син з дитинства знав її смак. Але батько розумів і те, що людині потрібні знання, тому всіляко намагався віддати сина до

науки. Ще з дитячих років малий Федько самотужки навчився читати, завжди носив із собою стару потріпану „Географію світу", де описувались гори і мінерали. Можливо, що з того часу і зародилась в ньому любов до геології. По закінченні вищого училища Федір Швець вступає до Дерптського університету на кафедру геології. Батьки як могли, допомагали сину.

З часом Федір Петрович Швець, вже відомий вчений геолог, видає перші наукові праці і отримує визнання не лише в наукових колах, а і серед політичної еліти тодішньої Російської імперії. Поряд з цим Федір Петрович завжди пам'ятав, звідки його коріння і яка земля його зростила. Саме завдяки його клопотанню в Жаботині у 1906 році було закладено земську лікарню, а потім і відкрито двокласне земське приходське училище. І, можливо, багато корисного зробив би Ф.П.Швець, якби не події 1917 р. з революціями і потрясіннями.

В березні 1917 р. Ф.П.Швець повертається на Україну з-за кордону. І одразу поринає в політичне життя новоствореної Української Народної Республіки. Вже в квітні 1917 р. його обирають членом Центрального комітету селянської спілки, а на першому Всеукраїнському з'їзді селянства він стає членом Всеукраїнської ради селянських депутатів від Черкаського повіту Київської губернії. В цей же період його клопотовано до Центральної Ради. Саме він, Федір Швець, 22 січня 1919 р. на Софіївській площі в Києві зачитав „Акт злуки", де проголошувалось про об'єднання УНР з Західною УНР в єдину державу.

Серце громадсько-політичного діяча доби УНР та Директорії зупинилося 20 червня 1940 р. на 58 році життя. Похований він у м. Празі. Член Директорії Ф. Швець урочисто зачитав Універсал Директорії: «…Віднині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України - Галичина, Буковина, Закарпаття і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, для яких жили і за які вмирали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка. Віднині український народ увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної української держави, на добро і щастя українського народу.»

Після урочистого проголошення злуки на Софійській площі відбувся молебень, а потім - військовий парад під керівництвом полковника Івана Чмоли. Приймав парад полковник Євген Коновалець.

Об'єднання українських земель відбулося юридично та політично. Проте державне об'єднання не відбулося. Надії народу не справдилися. «Свято свободи, що прийшло зі Сходу», обернулося для населення жорстокими буднями.

На жаль, це об'єднання виявилось нетривким, і невдовзі історія розпорядилась так, що окремі частини українських земель знову опинились у складі різних держав. А методи, якими було здійснене нове об'єднання «сходу» і «заходу» в 1939 році, полишили в думах мільйонів українців незагоєні рани.

Століттями розірваний український народ визволився з неволі — Наддніпрянщина вийшла з Російської, а Західна Україна - з Австро-Угорської імперій - і возз'єднався на своїй землі в єдиній Українській державі.

Акт возз'єднання, злуки двох Україн був, швидше, символічним знаком прагнення єдності, бо у керівництві країни спільності тоді не було. «Безпорадність проводу впливала на загальний настрій, - писала сучасниця тих подій, історик Наталя Полонська-Василенко. - Україна, затиснута між двома потужними силами - Антантою з півдня і большевизмом з півночі, - не мала сил для боротьби. Військо розбігалося, ширилося безладдя. У таких умовах пройшла майже непоміченою подія, яка мала велике ідейне значення: свято Соборності України. 22 січня 1919 року на Софійській площі проголошено злуку УНР і ЗУНР... Але під тиском невідрадних подій свято пройшло сухо, тихо». У таких умовах пройшла майже непоміченою подія, яка мала велике ідейне значення: свято Соборності України з ідеєю державотворення.

Ці події - це нагадування про те, що сила нашої держави - в єдності українських земель. А поразка Української Народної Республіки нагадують сьогоднішньому українському суспільству про його роль у формуванні якісної і вольової політичної еліти, здатної гідно відповідати на геополітичні виклики, які стоять перед сучасною Україною.

Плекаймо все, що працює на ідею загальнонаціональної єдності, повсякчас пам'ятаючи про незліченні жертви, принесені на вівтар незалежності, соборності, державності.

Ми маємо бути свідомі того, що лише в єдності дій та соборності душ можемо досягти величної мети - побудови економічно й духовно багатої, вільної й демократичної України, якою пишатимуться наші нащадки.

БАРАНОВСЬКИЙ ХРИСТОФОР АНТОНОВИЧ – ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ, ПОЛІТИК, ФІНАНСИСТ І ВИДАТНИЙ ЗЕМЛЯК.

Арзамасова Вікторія, 9 клас. Дзензелівський ЗЗСО І-ІІІ ступенів Маньківської селищної ради Черкаської області, учнівське об'єднання «Єдність»

Бондар Степан Степанович, учитель історії, Дзензелівський ЗЗСО І-ІІІ ступенів Маньківської селищної ради Черкаської області,

27 липня 2013 року о 13.00 годині біля Дзензелівського сільського будинку культури відбулося урочисте відкриття меморіальної дошки видатному діячеві кооперативного руху, фінансисту, громадському і державному діячу, першому міністру фінансів Української Народної Республіки Христофору Антоновичу Барановському.

Ініціаторами заходу стали директор Районного краєзнавчого музею села Дзензелівки Юрій Дудник, сільський голова Віталій Григорович Букань та представники громадськості.

Виготовив меморіальну дошку відомий черкаський скульптор Дмитро Бур'ян.

Урочиста подія відбулася біля будинку культури, в якому з 1907 по 1911 роки розташовувався і працював Київський Союзбанк.

Відкрив захід своїм виступом її ініціатор Юрій Дудник і запросив до вітального слова сільського голову Віталія Буканя, який разом з автором Дмитром Бур'яном зняли покривало і відкрили пам'ятну стеллу.

На відкритті були присутні і виступили з вітальними словами: Рекрут Валерій Пилипович – заступник директора Вінницької філії центру дослідження історії Поділля Інституту історії Академії наук України, кандидат історичних наук;

Мицик Вадим Федорович – доктор філософії в галузі культурології, професор, заслужений працівник культури України, ініціатор створення Дзензелівського краєзнавчого музею.

Михайленко Геннадій Анатолійович – правнук співробітника ощадно-позичкового товариства, фінансист, дзензелянин;

Савлук Михайло Іванович – видатний український науковець в галузі теорії грошей та банківської справи, професор кафедри банківської справи КНЕУ;

Сугоняко Олександр Анатолійович – економіст, громадсько-політичний діяч, президент Асоціації Українських банків;

Левченко Юрій Володимирович – економіст-фінансист, керівник аналітичної служби ВО Свобода, народний депутат України.

Завершив урочисту частину виконанням Гімну України Сергій Василюк – громадсько-політичний діяч, автор мистецько-просвітницького проекту Видатні Українці, співак, лідер музичного гурту «Тінь Сонця».

Що ж привернуло увагу представників громади Маньківщини та таких поважних гостей до цієї події?

Барановський Христофор Антонович – коротка біографічна довідка

(народився 19 грудня 1874, село Немиринці, Бердичівського повіту, Київська губернія – помер 7 травня 1941, Сан-Паулу, Бразилія) – відомий громадський і державний діяч Наддніпрянської України; кооператор і фінансист; член Центральної Ради, Комітету УЦР, генеральний секретар фінансів.

Народився в селянській родині в с. Немиринці Київської губернії (тепер Ружинський район Житомирської області). Не маючи середньої освіти, завдяки своєму таланту фінансиста у двадцятидворічному віці став одним із лідерів українського кооперативного руху, очолив Дзензелівське ощадно-позичкове товариство. До Першої світової війни і в добу відродження Української держави: 1907 року заснував і десять років очолював «Союзбанк» (центральну

українську установу дрібного кредиту в Києві), з 1917 року – голова управи «Українбанку» (Українського народного кооперативного банку), з 1919 року – голова ради Центрального українського кооперативного союзу – Централу.

Протягом 14 років постійно проживав в Дзензелівці. 1911 року, разом з «Союзбанком», переїхав до Києва. Весь свій досвід як кооператора, банкіра, громадського і політичного діяча набув саме в Дзензелівці, невтомно працюючи на благо селян.

На Всеукраїнському національному конгресі обраний членом Української Центральної Ради від кооперативних організацій. На Перших Загальних зборах УЦР (08.04.1917) обраний членом комітету. Входив до складу Київського губернського виконкому Ради об'єднаних громадських організацій. У створеному 15 червня 1917 р. Комітетом УЦР Генеральному Секретаріаті отримав портфель генерального секретаря фінансів (червень-серпень 2017).

29 червня 1917 р., під час зустрічі Генерального Секретаріату із делегацією Тимчасового уряду Росії та обговорення питання про УЦР як крайову владу й проблеми її фінансування, висловився проти паралельного оподаткування й збільшення оподаткування місцевого населення: «Ми повинні отримувати гроші не шляхом надбавки, а шляхом асигнувань по бюджету, затвердженому крайовим органом – Радою».

16 липня 1917 р. Х. Барановський був членом української делегації на переговорах із Тимчасовим урядом щодо підписання Статуту вищого управління Україною, влітку 1918 р. – член української мирної делегації на переговорах із РСФРР та української комісії для укладання торговельних договорів із Центральними державами.

Протягом 1917-1918 рр. за редакцією Христофора Барановського в Києві видавалася кооперативна газета «Комашня». У 1919 р. – директор «Українбанку», радник Центрального українського сільськогосподарського кооперативного союзу, Всеукраїнського кооперативного страхового союзу. У травні 1920 р. – міністр фінансів УНР в уряді В'ячеслава Прокоповича.

Того ж року Барановський був змушений емігрувати за кордон. В еміграції жив довгий час у Франції, недовго жив у Німеччині, потім переїхав до Бразилії.

Очолював представництво всіх українських кооперативних союзів за кордоном, із 18 червня 1920 р. – Загальноукраїнське товариство економістів. Автор низки праць, присвячених українській кооперації та фінансовій системі.

Останні роки життя провів у Південній Америці, в Сан-Паулу, де відчував духовне пригнічення через сумний фінал визвольних змагань та розгрому тієї будови відновленого державного життя України й української кооперації, яким він присвятив найкращі свої задуми та велику творчу працю.

Отже, в 1895 році в Дзензелівці було засноване Ощадно-позичкове товариство.

Його діяльність зробила Дзензелівку більш як 100 років тому потужним і розвинутим селом. Завдяки натхненній праці заради українського селянства керівників Дзензелівського ощадно-позичкового товариства Олександра Давидовича Черненка (засновника) та Христофора Антоновича Барановського, дзензеляни та жителі сусідніх округ значно поліпшити своє економічне становище, зокрема, звільнитися від боргової кабали місцевих лихварів.

Довіра населення до Дзензелівського кооперативу постійно зростала, що дало можливість збільшити кількість його членів та суми вкладів. На 1910 рік кооператив об'єднував вже 5 тисяч пайовиків і обслуговував населення 144 населених пунктів.

З 1895 по 1910 роки Дзензелівським кооперативом було видано кредитів майже на 3 млн. крб. Товариство видавало позики на купівлю і оренду землі, придбання худоби, сільськогосподарських машин і реманенту, будівництво господарських споруд тощо. Крім того, кооператив мав товарний склад, з якого йшла реалізація сільськогосподарського реманенту, посівного насіння, добрив, бляхи, та інших товарів. За підрахунками В.Ф.Тотоміанца (1875-1964), одного із подвижників кооперації, її найяскравішого і невтомного пропагандиста, економіста, дослідника історії кооперативного руху, члена Центрального комітету міжнародного кооперативного союзу, Дзензелівське ощадно-позичкове товариство за основними показниками своєї роботи посідало третє місце серед кредитних кооперативів Російської імперії. Пізніше, в середовищі Дзензелівського ощадно-позичкового товариства

виникла ідея створення губернського союзу кредитних кооперативів. Так, у 1907 році в Дзензелівці був заснований Київський Союзбанк – перше в Україні союзне утворення споживчих кооперативів. Це був головний кооперативний банк Київської губернії. Оскільки влада не дозволяла вести діяльність банку в Києві, він проводив діяльність в Дзензелівці до 1911 року. Христофор Барановський був одним з його засновників і першим головою правління. В 1911 році Київський Союзбанк переїхав до Києва, а 1917 року на його основі був створений головний український кооперативний банк – Українбанк, також, на чолі з Х.А.Барановським. Отже, головний кооперативний банк України бере свій початок з Дзензелівки.

Київський Союзбанк посідав перше місце серед кредитних кооперативних союзів України і друге в Російській імперії. Свідченням високого авторитету Київського союзу установ дрібного кредиту (Київського Союзбанку) стало прийняття його у грудні 1913 року до лав Міжнародного сільськогосподарського кооперативного союзу.

Після встановлення в Україні окупаційної радянської влади, більшовики відзвітували у західній пресі так: „Ми опанували нашим впливом всю індустрію підкупом і агітацією, робітничі організації терором, пропагандою проти верхів управи і т.п. Рівночасно ми взяли під наш контроль комерцію через банки. Після перемоги над національною кооперацією український націоналізм втратив свою економічну базу. Після призначення нашого товариша Моргуліса директором Українського банку, наша перемога була цілковита."

Після відкриття меморіальної дошки всі учасники – гості і дзензеляни були запрошені на слухання. Відкрив слухання Ю.П.Дудник. В короткому вступному слові він запропонував провести обговорення навколо теми – „100 років тому Дзензелівка була найрозвинутішим селом в світі, – а що заважає селу бути таким сьогодні". В виступах було висвітлено історію кооперації, сьогодення, прозвучало багато різних загальних пропозицій.

Кооперація в 19 столітті була впроваджена для підняття ефективності сільськогосподарського виробника, життєвого рівня селян, які гнобилися посередниками в торгівлі і лихварями. А що ж зараз заважає? Можливо влада?....

А може справа в нас самих? Нагадаємо, Христофору Антоновичу Барановському, на час очолення ним Дзензелівського ощадно-позичкового товариства було 23 роки і мав він початкову освіту. В такому віці більшість дзензелян мають досить високу освіту але шукають некваліфіковану (вважай рабську) працю та ще й за кордоном. Де ж ви сучасні Барановські?...

ТУЖЛИВА УКРАЇНА ТОДОСЯ ОСМАЧКИ

Автор роботи: **Нізік Сергій,** 11 клас, КЗ «Ротмістрівський ліцей Ротмістрівської сільської ради» Черкаської області.

Керівник: **Іващенко Наталія Володимирівна,** учитель історії КЗ «Ротмістрівський ліцей Ротмістрівської сільської ради» Черкаської області.

Актуальність дослідження. Національний дух, який звільнився від утисків в 20-х роках ХХ століття, набув потужної сили. Багатство художніх явищ і форм виливалися в модерністські та авангардистські течії. На основі тенденцій Західної Європи формується нова літературна течія – експресіонізм. Незважаючи на нові віяння, становище літератури було доволі складним. Особливий інтерес в розвитку культури відіграють мистецькі твори української діаспори. Ці твори тривалий час замовчувалися та були недоступні широкому загалу. Письменники-емігранти дуже влучно відображали трагічні сторінки історичного минулого України та висвітлювали конкретні, маловідомі факти.

Аналізуючи художню літературу емігрантів ХХ століття, можна побачити, що саме вони є найбільш світоглядними, філософськими, осмисленими та незалежними. Саме завдяки їхній праці поглиблювалися державотворчі та націєтворчі процеси в Україні ХХ століття. Серед творів емігрантів, трагічного минулого нашої країни, почесне місце займає творчість Тодося Осьмачки, уродженця села Куцівка Черкаської області.

Творчість Т. Осьмачки відображає національний характер та наскрізь пронизана суспільно-історичними факторами, що стали і для нації, і для нього особисто особливо визначальними. Тому цікавим є те явище, що поет аналізує проблеми з історичного минулого,

які набули нині особливої значущості і в цьому актуальність його доробку.

Процес Відродження 20-х років і на противагу майже повне знищення української культури у 30-х – саме такі складні роки довелося пережити Тодосю Осьмачці. Неймовірно, але письменник вижив в тому лихолітті й розповів всім про трагедію свого народу. Однією з актуальних тем, яка відображається в творах Осьмачки, - це тема руйнування душі й тіла людини, руйнування України, руйнування Всесвіту.

Завдання дослідження: охарактеризувати внесок Тодося Осьмачки, як одного з учасників українського визвольного руху, який бачив Україну в найскладніші моменти нищення українського села та гноблення народу владою.

Результати пошуково-дослідницької робити.

Майбутній літератор, поет, перекладач Тодось Осьмачка народився 1895 року в с. Куцівка Черкаської області у сім'ї робітника. Батько був сумлінним, шанованим працівником, ще й на ветеринарії знався, а мати після народження Тодося втратила слух. Це нещастя з матір'ю змусило письменника відчувати провину, хоча частково слух з часом відновився, але відношення до матері так і залишилось трепетно щемливим. Дитинство Осьмачки можна назвати щасливим, чого не скажеш про подальше життя.

Тодось Осьмачка здобув повну середню освіту спочатку в церковно-парафіяльній школі села Куцівки, потім в місті Матусів закінчив двокласну земську школу. У 1915 році склав екстерном іспити при Київській 1-й гімназії, після цього йому дозволили працювати земським вчителем, тож він вчителював в Ташлику і Білозір'ї Черкаської області. Ненадовго вчителювання перервала служба в царській армії. Під час служби написав поему «Думи солдата», за яку піддався переслідуванням. Тодось вимушений був симулювати сухоти, щоб швидше завершити службу в армії. Повернувшись в Україну, Осьмачка продовжує займатись вчительською справою, бере активну участь у місцевому відділенні товариства «Просвіта», служить в елітному підрозділі армії УНР з 1917 – 1920 рр., працює інструктором губернської народної освіти в Кременчуці, навчається у Київському інституті народної освіти (1921 – 1925рр.). Перший вірш молодого поета «Село спить» надрукувала газета «Черкаські вісті».

Студентські роки не пройшли для Тодося спокійно. Він не сидить склавши руки, а бере активну участь у літературному житті: стає членом української Асоціації письменників (АСПИС) під керівництвом М. Зерова, а пізніше – «Ланки» (МАРС). Серед письменників-однодумців Осьмачка знайшов і справжнього друга, ним став Григорій Косинка. Обоє земляків інтуїтивно відчували майбутнє і своє, і української інтелігенції, й України…

У 1922 році світ побачила перша збірка письменника «Круча». Вона пронизана символізмом, не схожа на тогочасну російську поезію, пройнята глибиною образів. За першою збіркою не забарилась і друга – «Скитські вогні», яку літературознавці називають гімном українському степові. І знову символізм, боротьба, філософія, трагедії. Тепер успішного та самодостатнього поета з радістю друкують такі часописи як «Червоний шлях», «Нова громада», «Жовтневий збірник», «Глобус», «Життя і революція». В творчості Т.Осьмачки гостро відчувається біль і тривога за долю українського села. Хоча за цю позицію він нерідко піддавався критиці однодумців. Водночас на їхні закиди поет говорив, що добре бути революціонером, обклавшись книжками, сидячи в теплій київській квартирі. Наприклад, різкі висловлювання Осьмачки призвели до неприязні з боку Павла Тичини. За свою тверду позицію та вибухову вдачу Тодося Осьмачку охрестили правдорубом.

Остання книга, яка побачила світ на території України, - поетична збірка «Клекіт» 1929 року. Рік видання книги співпав з показовими судовими процесами над інтелігенцією Спілки Визволення України. Серед літераторів почалися хвилювання та суперечки. На фоні молодої інтелігенції Осьмачка вигідно вирізнявся, бо саме він вперше після Т.Г. Шевченка закарбував у віршах трагічний образ українського села, яке було найбільшою рушійною силою української революції, хоча згодом стало його найбільшою жертвою.

Гуманістична спрямованість літературного доробку Т.Осьмачки відклала арешт поета. З 1927 року, відчуваючи брак освіти, він починає самотужки вивчати англійську мову, щоб наблизити себе до літературного доробку В. Шекспіра та Дж. Байрона. Вже за два роки навчання починає займатися перекладацькою діяльністю. Саме ця діяльність допомогла

авторові тікати від свавілля комісарів та від арештів в рідному селі. Позиція лорда Байрона була йому значно ближча, ніж пусті комуністичні гасла пролетарської революції.

Нескореність духу та загострене почуття гідності погнало Т. Осьмачку із Батьківщини. У 1030 – 1932 роках він мешкає на Кубані. Але спокійно жити там не може: постійно виступає з критикою комуністичної ідеології та інтелігенції, що з нею співпрацювала. У 1932 році він зважився приїхати в Україну та офіційно попросив дозволу виїхати за кордон, назвавши причиною перешкоджання творчій діяльності. Багато однодумців засудили його крок, вважаючи патріотичною зрадою.

Криваві 30-ті роки XX століття знищили близьких друзів-літераторів поета. Хвилі доносів торкнулись і самої персони Тодося як «ворога народу» та «літературного злочинця». Ці доноси укріпили зморену душу поета в мареннях переслідування. Це відобразилося на його поведінці та способі життя, перетворюючи підозри в параною. Підстави можливого арешту та згодом розстрілу звичайно були. Тому Осьмачка рушив на Поділля, щоб нелегально перетнути кордон з Польщею. 5 лютого 1933 року його арештували та етапували до Свердловська, втім він утік та знову вперто рушив на Поділля. Там його арештували знову, але через нервову хворобу відпустили.

Після того, як Тодось попросив політичного притулку в Німеччині у 1933 році, його знову арештували і звинуватили у шпигунстві. Відчуваючи швидку розправу, він бореться за життя з усіх сил, симулюючи божевілля у в'язниці. Тож поета переводять до спецзакладу каральної психіатрії. Впродовж 30-х років Т.Осьмачка пережив шість арештів і кілька примусових лікувань у божевільні.

Незважаючи на складні умови життя, арешти, божевільні – автор не припиняв творити, не втрачав мужності говорити правду, опиратися владі. Всі свої болі і поневіряння Осьмачка змалював у повісті «Ротонда душогубців» (1956). Свою позицію емігрувати пояснював тим, що твори його ніхто не наважиться тут надрукувати, а зрадником бути, підлаштовуючись під діючу владу, не міг. Тому рятуючи себе має шанс розповісти правду про бідолашну Україну.

Випустивши Т. Осьмачку з чергової психіатричної лікарні, його невдовзі знову арештували та кинули до московської Бутирки. Тут енкаведисти знущалися з «ворога народу», залишаючи без їжі і води, замикаючи у вузькій шафі. Не змігши зломити – викинули на волю. Патріот переховувався та поневірявся повсюди. Окупацію Києва гітлерівцями Тодось зустрів у психіатричній лікарні, потім повернувся до рідного села на Черкащину. У квітні 1942 року письменник прибув до Львова, він став першим культурним діячем Наддніпрянщини, який з'явився у Львові після відступу більшовиків. Осьмачку зустріли радісно, а він дуже здивувався, що у Західній столиці жевріє вогонь літератури. У 1943 році поетична збірка «Сучасникам» виграла премію на конкурсі «Українського видавництва». Сповна насолоджуватись моментом автору завадили поневіряння, які наклали відбиток на його психіці.

Наприкінці 1944 року Тодось Осьмачка та велика кількість українських письменників вимушено емігрували на Захід. Після поневірянь письменник опиняється в таборі для переміщених осіб Німеччини. Особи, які поверталися з таких таборів, закінчували своє життя у підвалах НКВС або в таборах Сибіру. Тож поет всіляко намагався уникнути повернення. Він оселяється в Західній Німеччині, там зустрічається з львівським побратимом Уласом Самчуком і з вересня 1945 року вони починають розбудовувати літературну еміграційну організацію – МУР (Мистецький український рух). До лав цієї організації увійшли: Юрій Шерех (Шевельов), Іван Багряний, Віктор Домонтович (Петров), Юрій Косач, Ігор Костецький та Іван Майстренко, а головою став – Улас Самчук. За 1945 – 1948 роки МУР організував три з'їзди і декілька конференцій, надрукували понад 1200 книг і памфлетів, намагалися визволити українців з таборів для переміщених осіб.

У своїх мандрах і поневіряннях, гнаний підозрами переслідування Осьмачка переїздить з Німеччини до США, Канади, Франції, Югославії. На вулиці Мюнхена його розбиває параліч, друзі переправляють Тодося на лікування до США, але невдовзі геній помирає.

За своє життя Тодосю Осьмачці довелось пережити велику кількість поневірянь, арештів, психіатричних клінік, катувань, репресій, революцій… Але незважаючи на обставини,

кожну хвилину поет описує жахи, якими живе в той час українська держава. Він бачив свою Батьківщину у жахливі моменти її історії, але це не завадило її безмежно любити та віддано боротися за правду.

Практичне значення роботи. Сьогодні особливо актуально представляти творчу спадщину української діаспори тому, що вона довгий час була під забороною, недоступною широкому загалу. Твори письменників-емігрантів ХХ століття показують трагічні сторінки історії України, доповнюючи її новими, маловідомими фактами. На сторінках творів Тодося Осьмачки постають трагічні сторінки минулого України, а «історична правда» стала основним фундаментом його діяльності. Ми зобов'язані пам'ятати та примножувати знання про відомих земляків, які боролися за волю України усіма їм доступними методами.

Проведене дослідження має пізнавальне значення, а також є важливим етапом для розуміння значущості ролі нашого краю в формуванні національної ідеї державності. Матеріали та висновки роботи допоможуть краще проаналізувати та оцінити динаміку державотворчих процесів на території України в першій половині ХХ століття. Результати дослідження можна використовувати на уроках історії, історичного краєзнавства та виховних заходах.

ЯКІВ ВОДЯНИЙ – КОЗАЦЬКИЙ ОТАМАН ЗІ СМІЛИ

Виконавець: **Починок Вікторія,** учениця 11-Ф класу Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 7 Смілянської міської ради, Черкаської області

Керівник: **Харченко Ніна Петрівна,** вчитель історії

Невблаганний час завжди розставляє свої крапки над «і». Рано чи пізно, але історична справедливість торжествує, піднімаючи із забуття те, що в силу певних обставин було туди відкинуто. І тоді по заслузі одержують сповна і жертви, і герої. Десятиліттями витруювалась пам'ять про діячів української революції періоду 1917 – 1923 років. Але прийшли часи істини і прозріння. Відновлюється історична справедливість до українських ватажків та їх побратимів, які високо підняли синьо-жовтий прапор визвольної боротьби проти поневолення.

Розпад Російської імперії в ході революції 1917 року та подих волі збудили приспані козацькі мрії в серцях українців. Багато було в Україні тих, хто не забув про минулі, славні діла своїх козацьких предків, а приспана козацька традиція, наперекір намаганням царської влади, ще з часів зруйнування Запорізької Січі, знесення старої Гетьманщини, з подихом здобутої волі та першими кроками до української державності, відродилося у Вільному Козацтві. Ідея вільної і незалежної України була витвором і наслідком національного визвольного руху, коріння якого знаходило в глибокій українській історії.

Вільне козацтво – це національні військово-міліційні формування, які виникли з метою захисту українських сіл, а згодом і Української Держави. А виникли перші загони Вільного козацтва саме на Черкащині, в Звенигородському повіті весною 1917 року. Стихійний рух Вільного Козацтва потім поширився в околицях Черкас, Сміли, Білої Церкви, Умані, Канева, Остра, Ніжина, Катеринослава й у самому Києві. Це Козацтво названо було «вільним» тому, що з власної ініціативи, без наказу якоїсь влади творилося стихійно, за покликом серця та власного розуму. Перший з'їзд Вільного козацтва дав потужний імпульс стихійному творенню українських збройних сил. Найсильніший він був на Чигиринщині. Вільне Козацтво було організоване на добровільних засадах, а Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради легалізував його в суспільно-державній структурі України, як організацію національну народоправну, з правом на військові територіальні формації з військовими та міліційними завданнями. Був утворений Департамент Вільного Козацтва в Генеральному Секретаріаті Внутрішніх Справ з адміністративно-територіальним поділом та підпорядкуванням військових відділів Вільного Козацтва загальній українській військовій владі. На початку січня 1918 року справи Вільного Козацтва були передані до Генерального Секретаріату Військових Справ. У збройній боротьбі за відроджену Українську Державу – Українську Народну Республіку, Вільне Козацтво виконало взяті на себе зобов'язання.

Одним із ініціаторів та організаторів загонів Вільного Козацтва був наш земляк - Яків

Водяний, який народився 20 жовтня 1886 року у Смілі Черкаського повіту Київської губернії. Його батько мав трьох синів (старшого Макара, середнього Михайла, молодшого Якова) та двох дочок (старшу Тетяну і молодшу Наталку). Яків закінчив двокласне міське училище. На всіх дітей було 6 десятин землі. «Селянський син, – писав про себе Яків Водяний, – зазнав гніту разом з моїм батьком од місцевого поміщика графа Бобринського. Вступив до партії соціалістів-революціонерів в році 1905. За підозрою в приналежності до партії в 1906 році був адміністративно висланий в Чернігівську губернію, звідки відразу втік. Поселившись у Києві, працював активно на чолі бойової дружини партії соціалістів-революціонерів та весною 1907 року був несподівано схоплений поліцією. Просидів у Лук'янівці 6 місяців, а восени того року висланий на три роки в Наримський край. З Наримського краю утік по двох місяцях, а в році 1908 опинився на еміграції в Галичині (у Львові), там пробув до осені 1908 року. Восени знов повертається до Києва, де по кількох місяцях взимку був знову арештований і попав удруге до Наримського краю в році 1909 і мусів одсиджувати в Томську заслання аж до 1911 року. Та за пару місяців до звільнення утік, аби не дістатись до війська. Нелегально пожив у Владивостоці до кінця 1911 року».

Яків Водяний бере активну участь в українському громадському житті Зеленого Клину. «З приїздом у Владивосток Водяного і Мостипана, – згадував Іван Світ, – вдалось налагодити українське життя біля місцевого Народного Дому і вже в 1912 р. Владивосток отримував майже 400 примірників різних українських газет та часописів, а театральні вистави влаштовувались там досить часто». Але й на Далекому Сході Яків Водяний довго не затримується. Звідти емігрує до Японії, а потім до Австралії, де, натуралізувавшись, працює майстром на меблевій фабриці. Пише п'єсу "Право Сваволі". 1917 року організовує торгівельну фірму "Експорт-Імпорт». Та як тільки до Австралії докотилася вістка про повалення царя, Водяний згортає справи, продає майно і повертається на Батьківщину.

Влітку 1917 р. Яків Водяний вже у Смілі обирається Головою Смілянського повітового комітету боротьбістів, а з вересня вже здобуває посаду начальника смілянської міліції. З перших же днів Водяний допомагає створювати Вільне Козацтво, виступає на ряді мітингів і зібрань із закликами до українських патріотів про необхідність організуватися для боротьби за самостійну Українську національну державу. Він створює з українських добровольців загін «Вільного козацтва». Селяни довколишніх сіл знали Водяного ще з першої революції 1905 року і тому його робота «пішла жваво і успішно». Сотні організовувались переважно самі і рідко коли приходилось їхати до села для організації Козацтва. Вільне Козацтво стало гарантією спокою у повіті. 1 жовтня 1917 р. сотник однієї з Велико-Яблунівських сотень висунув кандидатуру начальника міліції Якова Водяного і уже на козацькому вічі Смілянського повіту його було обрано полковником. – Не помогла моя резигнація і те, що я, як міг, відмовлявся, – згадував Водяний. – Я мусив в кінці прийняти вибір, щоби вгамувати розбурхані збори... Нарада ухвалила обеззброювати і відбирати майно від усіх військових частин, що залишали фронт, прямуючи до Росії.

Якова Водяного та козака Костянтинівської сотні Борща було вибрано делегатами на Всеукраїнський З'їзд Вільного Козацтва в м. Чигирин «3 жовтня 1917 року у найбільшій шкільній залі, – згадує Я.Водяний, – зібралися делегати на Перший З'їзд Українського Вільного Козацтва». На цьому з'їзді Головним Отаманом Вільного Козацтва було обрано генерала Павла Скоропадського. Яків Водяний – єдиний з делегатів не підтримав цієї кандидатури.

В другій половині грудня 1917 р. за наказом Головного Отамана Вільного Козацтва Павла Скоропадського декілька сотень козаків Звенигородщини та Смілянщини прибули до Вінниці, там і відбувається знайомство Водяного з Павлом Скоропадським. Особливо видатна операція Вільного Козацтва була проти 8-ї російської армії в районі станції Бобринської (зараз ім. Т. Шевченка). Тут були скупчені кращі курені Звенигородщини, Черкащини та Єлисаветщини... Бій тривав цілий день, при цьому обидві сторони зазнали значних втрат; він закінчився нічною атакою на росіян, по якій останні були розбиті й розбіглися в різних напрямках. Тут мало не був захоплений комендант російських військ на Україні Муравйов, який пробивався з Одеси на північ... Під час цієї операції козаками командував саме Яків

Водяний. Загони Водяного здійснювали безперервні наскоки на дезертирів та російські військові частини. Так, козаки Якова Водяного роззброїли в с. Білозір'я 2-й кавалерійський полк росіян. Дружина отамана Ганна Лісневич свідчить, що її чоловік часто згадував про тяжкі бої в районі Жмеринки-Козятина, про свої безпосередні контакти з Симоном Петлюрою. Уряд УНР високо оцінив подвиги Якова, нагородивши його хрестом. Коли на запрошення уряду УНР до країни прийшли німці, Вільне Козацтво було роззброєне.

Потім Водяний переїжджає до Києва, де працює завідуючим торгівельного відділу Дніпровського союзу кооперативів. Деякий час Водяний жив в Одесі, потім знову у Києві. Після того як Директорія підняла повстання проти Гетьмана Павла Скоропадського, Яків Водяний у січні 1919 р. приїздить до Черкас, де його обирають членом Повітової управи. «Народна Повітова Рада уповноважила мене до боротьби з німцями, – згадував Я. Водяний, - Я пишу накази до Вільного Козацтва. Вільне Козацтво в різних місцях повністю і успішно роззброює німецьке військо».

25 січня 1919 р. Яків Водяний, нічого не підозрюючи, приїхав до Черкас, де мала відбутися спільна нарада Повітової та Земельної Управи: Водяний не знав, що вранці місто захопив збільшовичений український полк. Він оглянувся, і в цю мить до нього підбігло 25 козаків з рушницями, які повели його до коменданта станції. Не розібравши зразу, кого привели, комендант став дорікати козакам за самочинні арешти. Але озброєний натовп не хотів випускати Водяного, адже він клявся, поки житиме, битиме більшовиків. Оточений червоноармійцями, він стояв на тюремному подвір'ї біля брами та чекав. Водяний пильно роздивлявся навкруги в ясній зоряній зимовій ночі та думав тікати, тікати, чого б це не коштувало.... Далі Яків Водяний переховувався у Городищі, про що залишив спогади в оповіданні «З обіймів смерті», яке було опубліковане у Львові 1929 року.

У 1921 р. Яків Водяний керує одним із гайдамацьких загонів в районі Холодного Яру і співпрацює з отаманами Ларіоном Завгороднім, Юхимом Ільченком, Пилипом Хмарою, Кириченком, Миколою Кібцем-Бондаренком та іншими. Про один із фрагментів своєї боротьби в Холодному Яру Яків Водяний оповів в надзвичайно цікавому спогаді під назвою «В Холоднім Яру». В документах ЧК є згадка про участь Якова Водяного в районному з'їзді повстанців, який скликав в Холодному Яру Логвин Панченко.

У травні 1922 року Яків Водяний нелегально перейшов кордон з Польщею. Працював у відділі розвідки УНР під командою Всеволода Змієнка. 1926 року Яків Водяний отримав лист від колишнього товариша Григорія Сочавського, але він не знав, що Сочавський отримав завдання від чекістів виманити Водяного в Радянську Україну. В листі він писав: «Якове! Все те, за що ти боровся все своє життя, тут, на Україні, переводиться в життя... Українізація в повнім тоці, національне і соціальне життя налагоджується, приїдь будеш задоволений і щасливий». Поміркувавши, Водяний дав негативну відповідь Сочавському, і тим ще більше піднявся – як ворог – в очах ГПУ. З 1927 по 1930 роки Яків Водяний активно проводить в Україні розвідувальну і підпільну діяльність, нелегально розповсюджує літературу. В еміграції він написав драму «Холодний Яр».

27 вересня 1939 року в перші дні окупації Червоною армією Волині та Галичини полк Якова Водяного було заарештовано. Самого Якова передали військовому прокуророві для проведення суду Військовим Трибуналом КОВО («Київского Особого Воєнного Округа»). У Києві 7-го лютого 1940 року Військовий Трибунал КОВО на закритому засіданні засудив Якова Водяного до розстрілу. Вирок було виконано 10-го травня 1940 року. Де поховано смілянського отамана, ніхто досі не знає, але, швидше за все, у Биківні, що під Києвом.

Наша, колись заборонена, героїчна сторінка історії повертається у народну пам'ять, робить нас іншими, справжніми. Без пам'яті про такі події неможливо побудувати міцну державу. Свідомість багатьох українців уже вийшла на якісно новий рівень, коли шанується історія і цінуються традиції. Якова Водяного було реабілітовано в перші роки відновлення української державності, але тільки зараз у Смілі з'явилася вулиця, названа на його честь (рішення Смілянської міської ради №12-57/VII від 18 лютого 2016 року). Гідне вшанування пам'яті Якова Водяного, наряду з іншими борцями за національну свободу, має надзвичайний поштовх для творення нової генерації українців.

АНГЕЛІНА УСІКОВА – НЕВТОМНИЙ БОРЕЦЬ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Чуприна Ірина, 10 клас, Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 10
Сердюк Любов Олексіївна, Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 10, вчитель історії та правознавства

Наприкінці ХХ століття промінь незалежності торкнувся знедоленої України. Він освітив трагічні наслідки багаторічного іноземного знущання над українським народом. Стояла весна 1989 року майже семи десята весна після тої, коли до Холодноярських лісів після зимівлі не сходились козаки хуторів і сіл. Майже сімдесята весна від тої, коли визвольні змагання українців укотре зазнали гучного фіаско. Але у «комуністичному раї» – Смілі ще залишилися люди в серцях яких не згасла надія визволення від комуністично - більшовицької диктатури, ті хто першими з поміж гідних синів і дочок України, що наприкінці ХХ століття виборювали її переможну незалежність - це були рухівці.

Утворивши громадсько - політичну організацію, альтернативу комуністичної партії рухівці своєчасно очолили визвольну народну хвилю, яка забезпечила формування політичної незалежності України.

Ініціатором створення Народного Руху на Смілянщині була Ангеліна Олександрівна Усікова, яка завжди була в епіцентрі подій, згуртовувала однодумців, незважаючи на дискредитацію членів ініціативної групи.

Невтомний борець за незалежність України - Ангеліна Усікова, стала політв'язнем у часи так званої «хрущовської відлиги», коли нібито вже минув час «закручування гайок». У 1956 році вона закінчила Харківський сільськогосподарський інститут, отримала направлення на роботу у радгосп «Онешти» в Молдавській РСР. Проявила себе талановитим агрономом. Потім переїхала у село Крихівці поблизу Станіслава і влаштувалася агрономом – насіннєводом Лисецької сортодільниці. Та одного жовтневого дня 1960 року життя її круто змінилося.

Все почалося з моменту, коли «свідома» громадянка на прізвище Зайонц принесла в управління Комітету держбезпеки при Ради міністрів УРСР по Станіславській області листівку, яку зірвала на одному з парканів. Хто її написав? «Кадебісти вийшли на - Ангеліну Усікову. Жінку було взято під варту і порушено проти неї кримінальну справу за державні злочини. Провели чимало експертиз. Після проведення обшуку у квартирі, яку Ангеліна винаймала, з'ясовували ідентичність знайденого у неї чорнила з тим, яким було написано 13 розклеєних по Станіславу листівок, а також клею, яким їх змащували, і навіть вирваного з блокнота паперу, на якому їх було написано.

Та щоб зрозуміти мотиви дій цієї 26 - річної жінки, потрібно хоча б коротко розповісти її біографію. Мати Ангеліни, Ольга Олександрівна Чумакова, до революції була дворянкою, батько, Олександр Петрович, офіцер царської армії, під час громадянської війни служив у білій армії, потім емігрував. У 1924 році він з дозволу радянського уряду повернувся в СРСР і жив у своєї матері в Ростовській області. Але в 1938 році, коли Ангеліні було чотири роки, Олександр Усіков був репресований. Тривалий час дочка нічого не знала про його долю. І лише у 1957 році дівчина дізналася, що він помер у засланні ще 1941-го.

На допиті Ангеліна розповідала, що «Матері з Луганська прислали гроші як компенсацію після реабілітації батька. Але я сказала, що ці гроші в руки не візьму, а якщо візьму, то викину їх у пічку. Коли я дізналась, що батько помер на засланні, у мене почали виникати думки про те, що я повинна якось мстити радянській владі».

Відтоді дівчина почала вороже сприймати радянську дійсність. Написала два анонімні листи: один - на радіо «Свобода» в Римі, інший - на адресу тодішнього першого секретаря ЦК КПУ Миколи Вікторовича Підгорного. В ньому, зокрема, йшлося про те, що «націоналізм властивий більшості української нації. Це почуття не є викликаним штучно науковими теоріями чи чиєюсь пропагандою. Воно розвинулось неминуче під впливом історичних обставин. Глибокий патріотизм, любов до

національної культури, ненависть до гнобителів, ще дужча від того, що гнобителі були кровними братами, – пробудили в народі прагнення до створення незалежної суверенної держави». Підпис був лаконічним – «Українець».

Дівчина почала виготовляти і поширювати антирадянські листівки, в яких закликала до боротьби проти радянської влади та розклеювала їх по місту.

26 липня 1960 року Ангеліна виготовила п'ять листівок, а наступного дня, поїхавши в Київ на виставку досягнень народного господарства, розклеїла їх на будівлях центральних вулиць столиці УРСР. «За своїм змістом ці листівки закликали до боротьби проти існуючого державного ладу і встановлених у Радянському Союзі порядків», – пояснювала жінка на допиті.

Не менш сильний вплив справили на Ангеліну революційні події в Угорщині у 1956 році. Влітку 1959 року, побувавши за туристичною путівкою в Угорщині, вона ще більше впевнилася у несправедливості існуючої в СРСР системи. «Коли я дізналася, що в Угорщині у 1956 році спалахнуло збройне повстання проти соціалістичного ладу, то це сильно мене вразило. Я зрозуміла, що є люди, які подавлені соціалістичною системою, що є можливості боротьби проти цієї системи», – пояснювала молода жінка на черговому допиті.

У грудні 1960 року Ангеліні Усіковій було пред'явлено обвинувачення за статтею 7, частини першої Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини», агітація, пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення Радянської влади, розповсюдження, виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту.

19 грудня Ангеліна отримала такий собі «подарунок» від святого Миколая – обвинувачувальний висновок. У ньому, зокрема, йшлося про те, що «обвинувачувана Усікова протягом декількох років після закінчення Харківського сільськогосподарського інституту виношувала ненависть до Радянської влади за те, що її батько, Усіков Олександр Петрович, колишній офіцер царської і білої армій, був заарештований органами НКВС у 1938 році, і починаючи з 1956 року по день арешту систематично слухала антирадянські передачі іноземних радіостанцій «Голос Америки», «Ві-Ві-Сі», «Свободная Росія», «НТС» і під їх впливом стала на шлях ворожої антирадянської діяльності».

Судове засідання 4 січня 1961 року було закритим. Коли підсудній надали останнє слово, вона сказала: «Нині не розкаююсь у тому, що стала на шлях практичної антирадянської діяльності, і в тому, що зробила, оскільки на цей шлях стала свідомо, по своїй волі, ніхто мене до цього не примушував, тож шкодувати про те, що зробила, і розкаюватися мені не доводиться».

Вирок судової колегії у кримінальних справах - покарати засланням у віддалені райони СРСР за вказівкою органів МВС строком на 5 років.

Куди було заслано жінку, яка навіть під час судового засідання не зреклася своїх переконань, невідомо. Зате відомо, що вже наприкінці 80-х років минулого століття бурхливі події, пов'язані з розвалом Радянського Союзу, знову спонукали її до активної громадсько - політичної діяльності. На той час вона жила у Смілі на Черкащині й ініціювала створення у цьому місті осередків РУХу, Української Республіканської Партії, об'єднання «Просвіта», товариства політв'язнів і репресованих.

Тернистий був шлях, але завдяки смілянським патріотам: громадського активіста - Віктора Линника, залюбленої в Україну - Зої Яценко, журналіста - Олександра Вівчарика вдалося об'єнатися для спільної боротьби заради майбутнього, заради якого лилися сльози і стискалися кулаки.

У червні 1989 року Ангеліна Олександрівна поїхала до Києва на конференцію Руху, хоча до зали конференції не впустили, бо боялися провокаторів, але жінці вдалося поспілкуватися з однодумцями і розпитати з чого вони починали. Тим кого не пустили до зали, переказали - що Рух утворено.

26 червня 1989 року відбулася установча конференція прибічників Руху у місті

Черкаси. Основними дискусійними питаннями на конференції були: - це незалежність від КПРС і громадсько-політичний статус, в інших питаннях учасники конференції були одностайними. Голова обласної спілки письменників Людмила Василівна Тараненко, на конференції, проголосила про утворення обласної організації Народного руху України.

8-10 вересня 1989 року у Києві відбувся установчий з'їзд Народного руху України. У ньому взяли участь 1109 делегатів від 1247 первинних осередків, представником від Сміли був Віктор Линник. Вересень був багатий на політичне життя, обговорювалися проекти Законів «Про мову», «Про вибори» - це була перша проба сил нашої молодої демократії, її маленька перемога.

У жовтні 1989 року у відпустку до Сміли, у місті проживали його батьки, з Києва приїхав діяч Руху - Сергій Петрович Головатий, який брав участь у складанні установчих документів Товариства та Програми і Статуту Руху. Сергій Головатий зустрівся з однодумцями на засіданні Товариства української мови, де обговорювалися питання про реєстрацію осередка ТУМ, підтримку альтернативного закону «Про вибори» та мітинг запланований на 15 жовтня.

У числі перших рухівців Смілянщини, серед яких Василь П'ятун - Діброва, Анатолій Погрібний та інші, пропагувала ідеї національно-визвольної боротьби у самвидавській газеті «Козацький рід», яку розповсюджували через осередки РУХу. Про це згодом написав Андрій Глущенко у газеті «Черкаський край». Місцевій владі через суд вдалося задушити самвидав, проте газета мала значний вплив на формування громадської політичної думки й була одним із передвісників державної незалежності. Люди жваво обговорювали прочитане, «Козацький рід» передавали друзям і знайомим.

Згодом, з проголошенням незалежності України, а саме 3 березня 1992 року, Ангеліна Усікова була реабілітована, відтак обрана депутатом Смілянської районної ради. Жінка брала активну участь у роботі Асоціації демократичного розвитку і самоврядування України. Виступаючи на державних святах зазначала, що: «День Незалежності має бути найбільшим святом, таким, як Великдень чи Різдво. Адже це воскресіння нашої держави. Зосереджуватися в цей день на негативних явищах, особливо економічного характеру, це негативна тенденція. Для критики вистачає буднів. Життєві негаразди – це явище тимчасове, а Україна – істина вічна та безмежна! Тож нехай День Незалежності буде днем радості та гордості, і днем молитви».

Упродовж 35 років Ангеліна Олександрівна працювала над виведенням нових сортів зернових культур. Ці дослідження одержали схвальні відгуки з Чехії, Франції та інших країн світу. Та у травні 2005 року життя її обірвалося.

У січні 2006 року у Смілі було урочисто відкрито меморіальну дошку на стіні будинку, де Ангеліна Усікова багато років жила і звідки пішла у засвіти. Та в пам'яті всіх, хто її знав, вона залишиться, як незламний борець і патріотка України.

НЕЗЛАМНА НАДІЯ (ПАМ'ЯТІ Н.В. СУРОВЦОВОЇ)

Усатюк Алла, група № 31, **Ясінська Анастасія,** група № 33 ДНЗ «Уманський ПАЛ»

Старовойтова Тетяна Володимирівна, ДНЗ «Уманський ПАЛ», викладач історії

Надія Віталіївна Суровцева – непересічна особистість. У її житті, як у краплі води, відображається все, що випало пережити Україні у буремне ХХ століття.

Доля Н. Суровцевої нерозривно пов'язана з Черкащиною, хоча народилася вона у Києві. Її батько мав давнє родове коріння в Гельмязеві, що на Золотоніщині. Майже всі літні місяці Надія проводила тут, приїжджаючи з Києва та Умані, куди родина перебралася в 1903 році.

Надія Віталіївна Суровцова воістину легендарна людина. Український історик, філософ, перекладач, громадська діячка. Відома завдяки своїм мемуарам, які оповідають про три десятки років її тюремного ув'язнення.

У спадок нам залишено «Спогади Надії Суровцової» - унікальний людський документ, свідчення про час і про людину в ньому. Продиктоване щирим, небайдужим серцем, написане

талановитою рукою. Ці спогади писалися з цілковитим усвідомленням неможливості їх публікації, вони заповідалися для хтозна - якого далекого майбутнього. Отож, тільки правда, тільки щирість могли мати значення.

Почала Надія Віталіївна писати спогади ще в Ярославському політізоляторі, в камері-одиночці. Замурована в чотирьох стінах, вона боялась збожеволіти, можливо, рятувалася пам'яттю про іншу реальність, затримуючи на папері деталі минулого життя - дитинства і юності. І потім на всіх етапах писала їх уривками, зосереджувалась на якійсь події, на чиїсь долі.

Суровцова писала: «Може, спогади - це сурогат життя. Особистий. Може, це сурогат життя творчого. Може, це саме те, що треба зробити, проживши таке життя, як моє. Але те що я даю, це живий шматок мого життя і моєї доби, це доля однієї, тільки однісінької людини, яка всією істотою жила тим, життям, скільки судила доля і яка випадково зуміла дожити до цих днів...»

Мудрими людьми мовлено, що нація не існує без пасіонаріїв, тобто без людей, які уособлюють совість, цвіт усього народу. Слава богу, наш народ має такий цвіт. Крізь духовну порожнечу тоталітарного режиму, що зовсім недавно існував у країні, ми чули мужній голос Надії Суровцової.

Вона стала першою в Україні жінкою – доктором філософських наук, була помічником Грушевського, колегою Довженка, Винниченка та Миколи Бажана. Саме з її спогадів Солженіцин писав свій «Архіпелаг ГУЛАГ», до неї залицявся Володимир Сосюра. Вона знала особисто майже всіх видатних українських і багатьох світових діячів перших двох десятиліть ХХ ст.

До кінця своїх днів Суровцова регулярно відчувала на собі репресії і стеження КДБ. Довгий час її ім'я, навіть, промовляли пошепки, наближатися до її будинку було негласно заборонено. Життя незламної Надії захоплююче, але мало відоме.

Надія сама обирала своє майбутнє. І пов'язане воно було безумовно з рідним краєм, з омріяною Україною, в ім'я котрої хотілося жити, творити, помилятися й злітати до невидимих вершин у творчості, труді, у повсякденні.

В місті садиба Надії Віталіївни була осередком шістдесятників. Сюди приходили молоді люди, які були патріотами України. Сюди з Києва заїжджали Іван та Надія Світличні, Михайлина Коцюбинська. ЇЇ листи, спогади, залишені нащадкам є цінними та унікальними джерелами у вивченні історії України.

Отже, висновками проведеної роботи є:

- Н. Суровцева є прикладом незламності, жертовності у боротьбі за незалежність України;
- перша жінка з України - доктор філософії;
- завжди палко відстоювала національні інтереси України;
- запеклий ворог радянського режиму;
- за свої патріотичні переконання завжди була під пильним наглядом радянських каральних органів;
- на прикладі її життя, залишених листів та спогадів можемо усвідомити, який важкий шлях пройшла наша держава до незалежності.

Сподіваємося, що внесок Надії Віталіївни у боротьбу за незалежність України, залишиться прикладом для наступного покоління.

89 років земного життя, які доля відвела цій жінці, вміщують в себе безхмарні дитячі роки, роки пошуків себе в цьому буремному світі, роки злетів і падінь. Шкода, що 27 років, з 1927 року по 1954 рік вона провела в радянських таборах для в'язнів.

Політична активістка, дипломатка МЗУ УНР, патріотка своєї Батьківщини. Такою була незламна Надія Віталіївна Суровцева.

Отже, історична постать Н. Суровцевої є прикладом жертовності та глибокої любові до України.

ЧУЖА ВІЙНА В ДАЛЕКОМУ АФГАНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДОЛІ НАШИХ ЗЕМЛЯКІВ

Сівак Данило, учень 11 класу Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області

Кравченко Олег Андрійович, учитель історії та правознавства Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області

Кажуть: історію пишуть переможці! Можна почути, що політики та інші владці. Але всі ми, пересічні люди, знаємо, що справжні творці історії живуть серед нас. Вони можуть бути журналістами, слово яких, не вирвати з підшивок газет. Лікарями, які кожен день намагаються врятувати чиєсь життя, щоб можливо змінити хід історії. Це можуть бути шукачі скарбів, які знайдуть унікальну річ, котру ще ніколи не досліджували вчені, а вона змінить уявлення про минулі часи. Та часто творцями є солдати, так, саме вони. Мужні, віддані, сильні духом, люди, котрі захищають і відвойовують. Можливо не завжди за власною волею, але у вірності присязі.

Колись, Льюїс Керролл сказав: – Щоб вижити, треба бігти. Якоюсь мірою це так, адже кожного ранку ми спішимо у справах, а солдат біжить… аби вижити та перемогти. Проєкт написаний, для того, щоб вивчити та відкрити близьку й водночас далеку для нашого покоління тему війни в Афганістані.

Цей відрізок часу став справді болючим для всіх республік тодішнього Радянського союзу та корінних народів Афганістану. Зустріч з очевидцем та учасником війни в Афганістані, головою спілки ветеранів Афганістану в Чигиринському ТГ – Олександром Леонідовичем Алєксєєвцем, для нас була справжнім історичним квестом. Чоловік виявися доброю, чуйною, цікавою персоною, котру переповнюють емоції, хоча в силу свого характеру він не завжди показує їх.

Справжні чоловіки, а саме такими є воїни афганці, зазвичай не афішують це. Волею тодішньої влади, кинуті в горнило чужої війни на чужій, незвичайній для них землі, зовсім юними в ті часи, вони навіть не розуміли яку місію в ній несуть, наскільки це небезпечно для них і як людство дивитиметься на їх бойове минуле. Вихована за стандартами радянського суспільства, вони свято вірили у свій «священний» обов'язок, орієнтувалися на вірність присязі. А час поступово змінював ставлення до цих інституцій, тяжкі емоційні потрясіння, посттравматичні синдроми робили своє. Результат – поява гірких меседжів «Ми вас туди не посилали», від суспільства. Втеча від наслідків ПТСР на найтяжчій його «задвірки»: в пияцтво, наркоманію, бандформування. Звідси гіркі втрати покоління 90-х: зламані долі, втрачене здоров'я, розбиті сім'ї. не проста та еволюція передачі інформації, як усної історії. Спочатку вони мовчали через підписки дані КДБ, потім через байдуже і негативне становлення партійних владних функціонерів. А ті, хто і наважувався розповідати на сплеску популярності теми, героїзували не зовсім просте своє бойове минуле. Тому актуальність цього інтерв'ю – в його вчасності і виборі респондента. Сьогодні саме час запитувати та слухати, коли більше 30-ти років з дня виводу обмеженого контингенту радянських військ з Афганістану викристалізували в пам'яті учасників тих бойових дій істинну правдиву інформацію. Зі зміною політичних формацій та державних устроїв вивітрився дух «радянськості», стишилися образи від неприйняття та зажили душевні травми.

Наш респондент – Олександр Леонідович Алєксєєвець із тих, хто будучи простим хлопцем з Чигиринщини, пройшовши горнило війни в Афгані не зламався, а навпаки зайняв активну і життєву позицію. А це є дуже цінним, як невід'ємна ілюстрація пережитого цілим поколінням. На даний час тема війни в Афганістані через розпад Союзу та шовіністичні настрої РФ певним чином нівелюється. Нові болючі переживання та героїко-патріотичні акценти заміщенні подіями на Східному фронті, незаслужено відставляють тему інтернаціонального обов'язку воїнів-афганців на другий план. Зменшення уваги до них з боку історичного вивчення, в ситуацій коли рідіють життєві ряди бійців тієї жорстокої, «чужої» війни – дуже небезпечні забуттям та утворенням білих плям історії. Тому ця робота актуальна як ніколи, війна в Афганістані триває і до нині. Полум'ям конфлікту на сході та новими загрозами нині стривожена та Україна. Тому врахування досвіду ветеранів і помилок в державницьких рішеннях дуже важливе на даному етапі життя нашої країни. І як би не

трактувалися події афганської війни 1979-1989 рр., воїни-інтернаціоналісти були героями свого часу.

Героями вони залишаються і сьогодні: людьми гідними поваги та прикладу за збереження історичної пам'яті для людей та бойового побратимства між собою. Збір, збереження та популяризація подібної інформації вносить нове бачення історичних подій, переданий з вуст їх очевидців та учасників. Якщо свого часу воно приходило до нас у світлі радянської ідеології, то нині ми чуємо від ветеранів, пронесені крізь роки прості побутові деталі (листування з батьками, харчування, сприйняття чужої країни), свої власні переживання і навіть бачити емоційні реакції на болючі теми. А це те, чого не описували тодішні «літописці» в підручниках історії та героїчних епопеях. Новизна подібних досліджень – в іншій точці спостереження, що змінює і ракурс бачення. Важливо також і вивчення того, як спільний нелегкий досвід, спогади єднають людей у побратимство, що дає свої продуктивні плоди у спільній громадській активності, взаємопідтримці та роботі на благо громади.

БАЙБУЗІВЦІ В СЕЛЯНСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУХОВІ НА ЧЕРКАЩИНІ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 рр.: ВИСВІТЛЕННЯ В ДОКУМЕНТАХ

Тези виконала - **Рябокінь Наталія,** учениця 10 класу Байбузівського ЗЗСО І –ІІІ ступенів Мошнівської сільської ради

Керівник – **Должикова Тетяна Володимирівна,** учитель історії та права Байбузівського ЗЗСО І – ІІІ ступенів Мощнівської сільської ради

Мета дослідження - відтворити справжню картину подій, які відбувалися за участю байбузівців в роки Української революції 1917 – 1921 рр. та які опинилися по два боки барикад: Настенко Іван Романович, Товкач Петро Федотович, Рябокінь Андрій Прокопович, Гриценко Максим Йосипович - виступали проти встановлення радянської влади, а Рябокінь Григорій Никонович, за спогадами Данила Никоновича Рябоконя - брата Рябоконя Г.Н., «відіграв визначну роль у встановленні радянської влади на Черкащині.

З послужного списку колишнього воєнкома Черкаського повіту від 6 жовтня 1920 року дізнаємося, що Рябокінь Григорій Никонович народився 1 жовтня 1895 року. Має середню освіту (закінчив земську та с/г школи) та військову – закінчив першу Тифліську школу прапорщиків.

Мобілізований на військову службу під час Першої світової війни15 травня 1915 року. Перший офіцерський чин отримав 1 жовтня 1916 року.

Зі спогадів брата Данила Никоновича Рябоконя: «Йшов 1915 рік. Були призвані дотерміново два призови віку на дійсну військову службу народження 1895 року та 1896 років.

Восени 1915 року в Байбузівському лісі та понад лісом почали спішно будувати окопи. Для так званого порядку, тобто, загону людей на роботу, були надіслані донські козаки, що розмістилися в урочищі Кошене. Тих, хто не хотіли копати, або зволікали (наприклад, Гриценко, Лонгін – Ріпак) били нагаями. Не один кожух репнув у байбузівців від нагайки донця. На будівництві окопів наживалися офіцери, що керували цими роботами та писарі, складаючи фіктивні відомості на виплату. Складали відомості навіть на мертві душі. […]

Весною 1916 року призупинено будування окопів та бліндажів, які будувалися як запасний рубіж на випадок, коли на нас нападе Румунія. […]

В результаті війни сформувався офіцерський склад, що собою становив відбірну, бойову, віддану престолу, міцно згуртовану класовим родством організацію, головним чином , поміщицького класу . Царський уряд ретельно оберігав офіцерський склад від поповнення його різночинцями. Кадрові офіцери понесли великі втрати в перших місяцях війни. Їх місце поступово зайняли виходці з інших шарів. Стара каста потонула в морі прапорщиків – різночинців. […]

Село Байбузи, за роки війни, теж немало дало прапорщиків, наприклад, перший – Рябокінь Григорій Никонович, Товкач Петро Федотович, Рябокінь Андрій Прокопович, потім Настенко Іван Романович, Гриценко Максим Йосипович. [...] пізніше чин прапорщика одержали: Настенко Сидір Іванович, Настенко Явдоким та[…] Стеткевич Микола Семенович, але вже такого ефекта в селі вже не було, як поява перших прапорщиків-офіцерів. Крім того

слід відмітити, що в байбузівців був один ще підпрапорщик Романченко Лаврін Йосипович (трохи не офіцер) та старший кадровий федфебель Катренко Феодосій (божа душа).

Георгій Федорович Рябокінь – племінник Г.Н.Рябоконя, згадував: «Настенко Іван Романович служив під час Першої світової війни разом з Григорієм Никоновичем Рябоконем. За бойові заслуги вони отримали звання прапорщиків. Якщо загине офіцер, то заміняв прапорщик, який мав статус офіцера з усіма привілеями.

У революцію Григорій Никонович примкнув до червоних, а Настенко Іван Романович – до білих. Настенко Іван Романович організував підпільний комітет з жителів навколишніх сіл, які чинили опір радянській владі.У 1919 році,після розгрому денікінців, переховувався в лісах.»

Г.Н.Рябокінь, під впливом більшовицької агітації, сприйняв їх ідеологію, став членом КП(б)У 4 квітня 1917 року. З 1918 по 1919 роки працював у Ленінграді та Гатчині в різних установах агрономом, був головою та членом Гатчинського економічного відділу і членом Гатчинської Ради з 15 серпня 1918 року. 25 лютого 1919 року назначений у розпорядження Робітничо – Селянського уряду України. 5 березня 1919 року прибув для роботи в Черкаси, де 13 березня 1919 року був призначений Черкаським повітовим військовим комісаром. З 1919 по 1924 роки - комісар у Червоній Армії.18 серпня 1919 року, при наступі армії Денікіна, виїхав до Росії, а 18 січня 1920 року повертається у розпорядження Черкаського повітового парткому.10 березня 1920 року призначений Черкаським повітовим комісаром.

З документів дізнаємося про виступ проти більшовицького режиму у травні 1919 року М.Григор'єва та діяльність партизанського загону Настенка – Товкача за участю селян Яснозіря, Старосілля, Набутова, Драбівки. Про антибільшовицьке повстання селян пише у своєму зізнанні Рябокінь Г.Н. та про те, що він зі своєю родиною вимушений був втекти до Черкас. Перший раз рятується втечею сім'я Рябоконів у 1919 році, вдруге – у 1920 році.

З показів судової справи Г.Н.Рябоконя : « 13 сентября 1920 я с отрядом в с. Староселье был разбит бандой Голого. 14 сентября банда Товкача – Настенко заняла с. Байбузы, преследовала мою семью, которая бежала в Черкассы. С этого времени банда Товкача – Настенко проводила свою работу под руководством головного отамана Голого, а всем петлюровским бандитским движением руководил Холодноярский повстанком».

Данило Никонович Рябокінь пише у своєму рукопису: «Банда Товкача – Настенко вооружена была хорошо, грабила Набутовский сахзавод. 13 октября 1920 года банда Голого Товкача – Настенко… наступала на Черкассы, но была отбита! Настенко Иван в ноябре приезжал к нам на переговоры о сдаче банды Товкача. Было условлено, что в теч. 7 дней бандой будет сдано оружие и прекратит свою работу. Банда свого слова не сдержала и нам пришлось наступать на Банду…»

Зі слів Григорія Федоровича Рябоконя: « Коли стало зрозуміло, що радянська влада придуше опір і учасники опору будуть покарані, Григорій Никонович, що брав участь у придушенні опору, організував таємну зустріч підпільників з партактивом Черкаського повіту. Григорій Никонович взяв на себе особисту відповідальність за збереження життя членів підпілля на період організації зустрічі.

[…]Із лісу їхала підвода і в ній сховалися Іван Романович з своїми спільниками. Прибули на переговори і домовилися, що вони добровільно складуть зброю на умовах повної амністії і поїхали в ліс назад. Іван Романович доніс до своїх людей суть домовленості і члени його загону склали зброю і повернулися по домівках. Григорій Никонович виконав обіцянку повністю, але даний факт був також використаний у звинувачувальному вироку після арешту (репресії) 1937 року».

Данило Никонович Рябокінь так описує ці події у своєму рукописі: «Для переговорів посилається Настенко І.Р., підводу якого з сіном, в якому він був замаскований, зустрічають в лісі перед с. Руською Поляною. Зустрічає цю підводу кінний загін ЧОН Посовня Сави - друга Рябоконя Г.Н. по сільськогосподарській школі». Данило Никонович пише, що у Рябоконя Г.Н. була квартира у Черкаському військоматі, де відбулися переговори за участі Настенка І.Р. та сусіда Григорія Никоновича – Гриценка Василя Устимовича (Цюндика), який був погоничем підводи у якій, під сіном сховався Настенко І.Р.

Отже частина байбузівців разом з Настенком І.Р. повернулася додому, а проти повстанського загону селян, що залишилися під керівництвом І.Ф.Товкача у якого « нараховувалося на той час 250 чол.» із селян Старосілля, Мошен та навколишніх сіл, було розроблено план з метою ліквідації повстанців. Д. Н. Рябокінь описує операцію по ліквідації загону Товкача І.Ф.: « 23 листопада 1920 року у Черкаському військоматі за участю військома Рябоконя Г.Н., командира 11 піхотної дивізії Лакатоша та комісара Денисенко і командира кіннотної бригади було розроблено оперативний план розгрому банди та взяття села. Для операції було виділено один полк кінноти та одна гарматна батарея.[…] Не дочекавшись умовного часу, командир кіннотного полку, вислав в село один ескадрон в напрямку бувшої церкви, початок Комарівської вулиці. В селі зав'язався бій. Бандити чинили великий опір, результатом чого ескадрон з села був вибитий. Бачучи це, командування цією операцією дало наказ піхоті наступати на село, не дожидаючи артилерійської підготовки. Перестроїли піхотний полк, два ескадрони увірвались по головній вулиці з боку перехресного шляху в село, підпаливши центр села. […] Було спалено більш 250 дворів. Село два дні горіло».

Відбувалося подолання опору байбузівського селянства та селян навколишніх сіл, які примкнули до них і підпорядковувалися розпорядженням Холодноярського повстанкому на чолі з Голим.

З матеріалів колишнього Центрального Державного архіву Радянської армії дізнаємося, що колишнього Повітового військового комісараГ.Н. Рябоконя наказом Реввійськради СРСР №58 від 19 січня 1926 року нагороджено Орденом Червоного Прапора за «проявленную доблесть и выдающиесяуспехи по борьбе с бандитизмом, согласно постановления Исполнительного Комитета от 3 января 1922 года.

Приказом Реввоенсовета СССР № 125 от 20 февраля 1926 года – исполняющий должность Черкасского Окружного военного комиссара Рябоконь Григорий Никонович назначен Черкасским окружным военным комиссаром» .

Настенко Іван Романович та байбузівці, які були у його повстанському загоні та які погодилися на амністію,за сприяння Г.Н.Рябоконя, залишилися живими. Отримавши за царських часів освіту в школі прапорщиків Іван Романович працював шкільним учителем в селі Лозівок до 1929 року. Був противником колективізації про що дізнаємося з доносу : « … выступает учитель Иван Романович и говорит: « у нас коллективы организовывать нельзя т.к. у нас малоземелье, перенаселение и песчаная земля. Его к тому, что коллективизация в нашем селе невозможна. У части присутствующих крестьян создалось мнение, что коллективизация не нужна. Таким образом , дело коллективизации у нас в селе еще більше затрудняется». Після виступу на сходці села послідував арешт, ОГПУ було порушено справу №78246 та 26 серпня 1929 року колегія ОГПУ заслухавши « Дело № 78246 по обв. Гр. Настенко Ивана Романовича по 58/2 и 58/10 ст. УК. (Дело рассм. в пор. пост. През. ЦИК СССР от 9/6 – 27 г.) постановила: « Настенко Ивана Романовича заключить в концлагерь, сроком на ДЕСЯТЬ лет». Відбувши десятирічне покарання на Соловках Настенко І.Р. повертається у село Байбузи у 1939 році, воює на фронтах Другої світової війни, а після – працює сторожем у місцевому будинку культури. Мав дружину, сина, внука, який також був прапорщиком, а в 1971році помирає.

Повстанський рух під керівництвом Товкача - Настенка був складовою величезного розмаху селянського руху в 1920 році в Україні, в якому , за підрахунками істориків, брало участь 50 тисяч бійців, а в кінці 1920 – на поч.. 1921 років – більше 100 тисяч чоловік, що свідчить про не тільки зростання активності селянства, а й зростання його національної самосвідомості та внесок у боротьбу за створення незалежної Української держави.

Отже, селянському повстанському рухові притаманне антикомуністичне спрямування, про що свідчать матеріали справ Рябоконя Г.Н. та Настенка І.Р.

В даному дослідженні використані матеріали Черкаського державного обласного архіву, сімейного архіву Г.Ф. Рябоконя – племінника першого воєнкома Черкаського повіту Г.Н.Рябоконя, а також письмові спогади з рукопису Данила Никоновича Рябоконя «Історія села Байбузи на Черкащині Черкаського району Черкаської області», записані в Богуславі в 1968 – 1973 рр.

ОТАМАН ЗЕЛЕНИЙ-БОРЕЦЬ ЗА НЕЗАЛЕЖНУ УКРАЇНУ

Автор: **Кляшторний Роман,** учень 9 класу вихованець гуртка «Юні екскурсоводи» Трипільського ліцею Української міської ради Обухівського району Київської області

Керівник: **Буренко Катерина Іванівна,** вчитель курсу «Київщинознавство», керівник гуртка «Юні екскурсоводи» Трипільського ліцею Української міської ради Обухівського району Київської області

Тривалий процес державотворення приносив у життя нашого народу героїку звитяжних перемог. З часів Київської Русі і до сьогодні Київщина, і, зокрема, наше село Трипілля не було осторонь державотворчих процесів.

Особливо яскраво в історію Трипілля ввійшов період 1917 -1920 років, коли село стало центром селянсько-повстанського руху за незалежну державу, який очолив наш земляк Данило Терпило (Зелений)-військовий і громадський діяч, командир І-ої Дніпровської повстанської дивізії часів Української революції. На той час він уже стояв на позиції сучасних європейських цінностей: свобода слова, політичні уподобання, виборна система влади, національна держава і панування в ній державної мови- української.

Тож хто він, отаман Зелений? Чому він становив загрозу радянській владі і що спонукало його виступити проти регулярних частин Червоної армії та білогвардійців? Чому до нього приєдналась повсталі селяни?

Зелений не визнавав «золотої середини», особливо, коли це стосувалось мобілізації до війська. Тут він був невмолимий: «за громаду мусять воювати всі…» І мобілізовував хлопців до війська.

Зелений-це псевдонім. Щодо цього існує чимало різних версій. За першою- через власний одяг. Він довго носив зелену солдатську шинель. За другою-його загін збирався на Зеленій горі. За третьою-ватажок взяв собі це ім'я, бажаючи протиставити себе представникам інших політичних сил. За четвертою-це звичайне прізвисько, яке дав йому Петлюра, підкресливши, що він ще «молодий та зелений». За п'ятою – отаман взяв ім'я свого близького друга - Мирона Зеленого.

Народився Данило Ількович 16 (28) грудня 1886 року у Трипіллі на Київщині у багатодітній сім'ї. Закінчив церковно-парафіяльну школу і двокласне земське училище у Трипіллі. Під час революції 1905-1907 років став членом соціалістів – революціонерів, яку очолив у 1906 році. Уперше був арештований 1907 року. Просидів у в'язниці три місяці. У 1908 році він був удруге заарештований, засуджений і висланий до Сибіру на три роки – в село Холмогори Архангельської губернії. У 1914 році Данило Терпило повернувся в Трипілля і того ж року був мобілізований на Західний фронт, де служив у 35-му корпусі. Дослідник В. Горак твердить, що Данило Терпило дослужився до звання капітана, а О.Вишневський пише, що був він молодшим старшиною, зазначаючи, що мав талант «доброго організатора і промовця».

У 1917 році Данило Терпило повертається в Україну, навчається у Житомирській школі прапорщиків. Після Жовтневого перевороту трипільці визнали владу Центральної Ради.

У листопаді 1918 року Директорія почала повстання проти гетьманату Скоропадського. На Трипільщині повстання очолив Данило Терпило (Зелений). Після взяття Григорівської «бастилії» сміливим ударом повстанці зламали опір кайзерівців і звільнили Обухів.

У листопаді 1918 року, визнавши верховенство Директорії УНР, Терпило створює 3000-ну І Дніпровську повстанську дивізію, яка спільно із загонами Петлюри та січових стрільців у грудні 1918 року займає Київ.

Зелений виступав за радянську владу, але таку, в якій були б представники різних партій. Проте, після спроби червоних реформувати загони Зеленого на зразок Червоної армії, змінює рішення. 25 березня 1919 року з Києва на місця пішла телеграма про оголошення Зеленого поза законом. У той час Зелений заявляв: «Ми домагаємося такого: 1) Україна мусить бути незалежною національно–культурно – економічно, а щодо федерації, то така повинна бути вільна; 2) вся влада на місцях належить робітничо-селянським радам, а в центрі-радам Рад без усякої партійної диктатури; 3) влада на Україні повинна бути в місцевих людей-українців (усіх живущих на Україні); 4) комуни силою ніхто не повинен заводити, коли на це

не має згоди народу».

Весною 1919 року осередком повстанського протибільшовицького руху стало Трипілля, де діяв отаман Зелений. Уже тоді його армія нараховувала близько 35-ти тисяч повстанців.

Селянське повстання проти більшовиків охоплює Київський, Сквирський, Таращанський, Васильківський та інші повіти. Важливою подією став районний селянський з'їзд Київського та Васильківського повітів, звільнених від більшовиків, що відбувся 25 квітня 1919 року в містечку Германівці Обухівського району. Вони підтримали директорію, мали з нею зв'язок і з підпільним центром Києва.

У травні 1919 року більшовицький уряд направив групу військ, у складі яких була 21-на тисяча чоловік, на придушення руху «зелених» на Київщині. У червні 1919 року зав'язалися жорстокі бої червоних військ з повстанцями на території Обухівського району. У липні цього ж року «зеленівці» в бою за Трипілля загнали в пастку два більшовицькі полки та Інтернаціональний батальйон. Цей розгром увійшов у радянську історію під назвою «Трипільська трагедія».

Рух повстанських загонів, керований отаманом Зеленим, вийшов за межі Київщини й перекинувся на Полтавщину: в захопленому «зеленівцям» Переяславі Данило Терпило вдався до символічного акту. Найвищим щаблем патріотичного сходження отамана стало 15 липня 1919 року, коли комдив Зелений у Переяславі, в присутності козацтва і місцевого населення, за участі великої кількості священників урочисто скасував статті Переяславського договору 1654 року, змивши таким чином ганьбу з чола Богдана Хмельницького.

20 липня 1919 року Трипілля втретє було взяте більшовиками. Зелений відійшов на захід і сконцентрував свої сили в районі Біла Церква – Тараща. У вересні того ж року отаман Зелений з одним із своїх загонів відвідав Кам'янець-Подільський, де зустрівся з представниками Директорії і особистого із Симоном Петлюрою. Українські соціал-демократи влаштували Зеленому зустріч, вітаючи отамана, як хороброго борця проти «червоної і чорної реакції».

Всю осінь він вів інтенсивну партизанську війну з денікінцями в Чигиринському, Черкаському, Канівському і Звенигородському повітах. У жовтні 1919 року Зелений був тяжко поранений неподалік Канева. Дорогою до Трипілля отаман помер у селі Стрітівці, у 33 роки – у віці Ісуса Христа. Похований Данило Терпило в Трипіллі. Могила не збереглася, тому що його тіло чотири рази перепоховували, щоб уберегти від наруги.

Сьогодні, Трипільщина, як і вся Україна, пишається своїм отаманом, адже він все своє життя боровся за Незалежну Україну під гаслом «За честь, славу, за братерство, за волю України».

ЗІРКА ПОЛТАВСЬКОЇ НАРОДНОЇ НИВИ: ГРИГОРІЙ КОВАЛЕНКО НА ТЛІ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Автор: **Ялова Марія,** учениця 9-Б класу Гімназія № 8 імені Панаса Мирного Полтавської міської ради

Керівник: **Іващенко В.В,** учитель фізики та математики Гімназії № 8 імені Панаса Мирного Полтавської міської ради

153-річниця виповнюється цього року від дня народження одного із найбільш працьовитих українців-інтелігентів кінця XIX – початку XX століття, письменника, громадського і культурного діяча, видавця, дослідника історії та етнографії, художника, народного лікаря Григорія Олексійовича Коваленка. Життєвий і творчий шлях цього, воістину «невтомного трударя народної ниви Полтавщини», насправді є недостатньо дослідженим та висвітленим [3]. А між тим, саме йому у буремні роки Української революції 1917-1921 рр. судилося опікуватися народною освітою Полтавщини, займатися дослідженням і популяризацією минувшини тощо. Сьогодні, дослідження такого подвижницького подвигу на ниві народної освіти і культури є досить актуальним, адже дає змогу уявити усю велич національно-патріотичного духу у нашім краї в роки Української Революції.Народився майбутній діяч-культурник 24 січня 1868 року в присілку Липняки Переяславського повіту

Полтавської губернії у родині, яка ревно зберігала козацькі традиції. Так згадує сам Григорій Коваленко про свою освіту: «Ріс у козачійродині, де не переривалася стара козацька традиція, освіта, культура. Діди й батьки були любителями і знавцями церковної науки і української поезії. Дід доброю українською мовою написав свою автобіографію, яка зберігалася і перечитувалася його нащадками. Здавна у сім'ї трималася, не переводячись, і традиція малярства. До 8-ми років я навчався дома, а коли вже добре вмівчитати й писати, мене віддали в народну школу, курс якої я закінчив в 11 років. До 14-ти навчався самотужки, багато читав, допомагав у домашній роботі»[1, с.67]. Далі буде Полтавська фельдшерська школа, посада земського фельдшера та вчителя у с. Дем'янець. Увесь час, Григорій Олексійович поєднує медицину із фольклористикою. Як приклад – поява праць «Про народну медицину в Переяславському повіті». Пізніші науково-популярні брошури «Клопіт в селі Білашівці», «Чума на людях», «Від чого вмерла Мелася» також були продиктовані бажанням піднести свідомість і культуру народу та поліпшити умови селянського життя[1, с.65]. З 1895 року з допомогою письменника Бориса Грінченка і правника Іллі Шрага Коваленко перебирається до Чернігова, працює там діловодом, а пізніше – помічником секретаря міської управи, близько сходиться з М. Коцюбинським, В. Самійленком та іншими діячами культурно-освітнього руху. У Чернігові М. Коцюбинський, В. Самійленко,Б. Грінченко та Г. Коваленко організували видавничий проект літературного альманаху «Хвиля за хвилею». Як свідчать спогади сучасників, листування самого Григорія Олексійовича, Коваленко вів під час реалізації цього проекту випадає чи не найважче завдання: листування з літераторами, редагування та підготовка до друку їхніх творів. І, на думку науковців, великою заслугою сааме Григорія Олексійовича було те, що в альманасі «Хвиля за хвилею» друкувалися Іван Франко, Осип Маковей, Дніпрова Чайка, Агатангел Кримський[2, с.3]. Точних даних про причини переїзду Г.Коваленка у Полтаву 1905 року немає, але є припущення, що цьому посприяла участь його у відкритті пам'ятника І.Котляревському у 1903 р.[3]. Тут він улаштувався працювати секретарем міської управи й одразу ж зініціював – разом із Миколою Дмитрієвим і Панасом Мирним – створення міського товариства «Просвіта». Відомо, що статут товариства 1906 року було відхилено місцевою владою як проєкт націоналістичної громадської інституції. Цією ж ініціативною групою було організоване видавництво журналу-тижневика «Рідний Край», Г. Коваленко став одним із відповідальних редакторів цього часопису. У ті ж роки під впливом В. Кричевського він захопився етнографією, українською історією й невдовзі подарував читачам цінний підручник «Українська історія». Упродовж 1913–1914 років невтомний дослідник видавав у Полтаві місячник народного здоров'я і природознавства «Життя і знання».

Під час Української революції 1917–1921 років Г. Коваленко перебуває в самому центрі громадсько-політичного життя Полтави: входить до Комітету Українських поступовців, входив до Української демократичної партії, 1905–1917 – до Української радикально-демократичної партії. Від українських демократичних організацій обирається до Полтавської міської думи, такождо міської української просвітно-лекційної комісії,стає дійсним «народним лектором» [4]. У квітні 1917 року відбулися установчі збори Полтавського міського товариства «Просвіта». На них головою просвітян Полтави обирають Г. Коваленка. Від імені полтавської «Просвіти» він виголошує промову на І Всеукраїнському з'їзді «Просвіт» у вересні 1917 року в Києві. 1919 року Г. Коваленко створює комітет зі святкувань 150-річчя від дня народження Івана Котляревського. Звичайно, радянська влада міста була протии «націоналістичних» торжеств. Але організатори збираються на мітинг на могилі зачинателя нової української літератури, відслужують панахиду його пам'яті, у театрі проводять святковий вечір. До урочистостей тод ідолучилося близько 20 тис. осіб. У 1919–1921 роках Г. Коваленко працював інструктором народної освіти Полтавського повіту. Як історик та етнограф, він входить до складу Полтавського наукового товариства при ВУАН. Був дійсним членом Полтавської губернської вченої архівної комісії, разом із В. М. Щербаківським, М. Я. Рудинським, В. О. Щепотьєвим, Л. В. Падалкою організував губернський Комітет охорони пам'яток. Після звільнення у 1924 року М.Руднього, на знак протесту, припиняє діяльність у музейних проектах. У 1920–1930 роках Григорій Коваленко викладає біологію в Полтавській фельдшерсько-акушерській школі, деякий час працює директором цього

навчального закладу. 1929 року в Харкові з'являється третє видання його підручника «Анатомія і фізіологія людини» [2].

Григорій Коваленко залишив певнийслід і як художник-портретист та живописець. Серед його творів – оригінальні варіанти портретів Тараса Шевченка й Івана Котляревського, краєвиди Полтавщини, як-от «Хата на Павленках», «Над Ворсклою у Нижніх Млинах». Окремі роботи митця експонуються в Полтаві. Родина Коваленків проживала в Полтаві по вулиці Уютній, 3, куди часто приходили студенти, оскільки у господаря булла багата бібліотека. Про це органи УНКВС напишуть згодом – в обвинувачувальних протоколах: «Коваленко в 1936 році у педінституті міста Полтави створив контрреволюційну націоналістичну групу. По його завданню учасники цієї групи розповсюджували націоналістичну літературу, вели роботу з підготовки кадрів для активних націоналістичних антирадянських виступів»[1,с.69]. За сфабрикованим обвинуваченням – «учасник і організатор підпільної контрреволюційної націоналістичної організації» – 20 серпня 1937 року Григорій Коваленко був заарештований, а вже 15 грудня за постановою особливої трійки УНКВС у Полтавській області був розстріляний у міській в'язниці. Найтрагічніше, що місце його захоронення невідоме. Реабілітований 1969 року.

Сьогодні біографічні відомості про Г. О. Коваленка можна по крупинках зібрати з різних джерел і ресурсів. А от бібліографія йо готворів залишається не дослідженою. Тож автор пропонує короткий перелік його друків, здебільшого маловідомих: «Від чого вмерла Мелася», «Вишнівська справа», «Вічний календар», «Вода в природі», «Ворожка (комедія на 1 дію», «Деятельность и значение И. П. Котляревского в истории украинского общества», «Жарти життя : оповідання»,«З часів поривів і надій, 1900–1903 : (оповідання та інше)», «Задачи и цели фельдшерско-акушерской организации», «Клопіт у селі Билашівці : оповідання про сифилис», «Людина і громада: Думки про добро і правду», «Море».

ДМИТРО ПИЩАЛКА: ОТАМАН, УЧИТЕЛЬ, НАСТАВНИК

Автор: **Дорохін Нікіта,** учень 9-Б класу Гімназії № 8 імені Панаса Мирного Полтавської міської ради

Керівник: **Пархоменко Л.В.,** учитель географії та історії Гімназії № 8 імені Панаса Мирного Полтавської міської ради

Українська революція 1917-1921 рр. – один із найважливіших та водночас трагічних періодів нашої історії. Ця доба була вершиною національно-визвольної боротьби, відродження української нації. Сформована тоді ідея державно їнезалежності стала визначальною для українського визвольного руху, встановлення соборної України. Серед активних її діячів – наші земляки, полтавці, імена яких тільки почали з'являтися із небуття, що визначає актуальність обраної теми. Одним із таких був Дмитро Федорович Пищалка, відомий ватажок протибільшовицького повстанського руху на Лубенщині й Миргородщині. Не маючи можливості отримати освіту, оскільки батько був засланий до Сибіру, Дмитро там отримав освіту у репетитора, а потім екстерном закінчив Тобольську гімназію на атестат зрілості. Працював учителем початкових класів, а з початку 1916 року опинився на фронті. На початку1918 р. по демобілізації прибув до с. Попівки, до свого вітчима Тимона Прокопа Івановича. Політичні переконання Дмитра Пищалкина той час були «національно-шовіністичними», він був противником радянської влади. Восени 1918 р. Україна окупована німцями, в той час перебував при владі гетьман Павло Скоропадський [3, арк. 1 – 110]. Саме тоді Дмитро Пищалка вступив до української партії боротьбистів і разом з Іваном Гімоном з Попівки та Іваном Бойком з Хомутця створили підпільну антигетьманську організацію, шо носила «петлюрівський» характер. Основним її завданням було вигнання німців і гетьмана, встановлення влади самостійної України. Невдовзі вониз в'язалися з «петлюрівським» загоном П'явки, який базувався у Попівських лісах, і стали на шлях збройної боротьби з режимом гетьмана Павла Скоропадського [1, с. 64]. У кінці 1918 р., іще до приходу Червоної Армії, повстанці захопили Миргород і П'явка призначив Дмитра Пищалку комендантом Дібрівського кінного заводу, для охорони якого від грабежів і мародерства виділив 12 козаків. Виступаючи перед жителями села Дібрівки у приміщенні школи, Д. Пищалка закликав їх

підтримати свій український уряд – Директорію УНР [2, с. 108]. Після невдалого повстання 1 – 4 квітня 1919 р. в місті Миргород Д. Пищалку із загоном викликали до міста, обеззброїли і заарештували, але через тиждень звільнили. Пізнавши справжню суть більшовизму, Д. Пищалка зібрав повстанський загін і разом із отаманом В. Наливайком упродовж літа 1919 р. боровся з червоними окупантами. Під час одного з нападів на село Попівку вони вбили кількох червоноармійців і бійця караульної роти Дмитра Пригоду, вилучили касу кредитного товариства, а в селі Хомутець напали на російський продзагін, який грабував українських селян. Продармійці встигли заховатися у приміщенні сільського виконкому і відбитися [2, с. 108 – 109].

У 1919 році, в умовах денікінського режиму, він зібрав загін із 30 повстанців, об'єднався з отаманом Комишанського «петлюрівського» загону Донченком, та отаманами антибільшовицьких формувнь Радченком і Нехворостним – разом почали боротьбу проти білогвардійців. У кінці 1919 р. їхні загони вступили до міста Миргород, але незабаром підійшла Червона Армія і обеззброїла українських повстанців. Після цього Д. Пищалка остаточно порвав із більшовизмом. У квітні 1920 р. для організації повстанської боротьби на Миргородщині та Лубенщині від уряду УНР до Дмитра Пищалки прибув сотник Андрій Калениченко. Разом із старшиною Армії УНР Григорієм Мильченком вони створили повстанський загін чисельністю більше 70 бійців, де продовжили боротьбу з більшовизмом. Після арешту його першого комітету з листопада 1920 р. деякий час переховувався у селі Хомутець в Уляни Гавриш, де отримав у свого двоюрідного брата документи на ім'я Сивашина Дмитра Федоровича. У 1920 – 1921 рр., із фальшивими документами працював учителем у селі Максимівка Градизького району Кременчуцького округу, а влітку 1921 р. поїхав у місто Бершадь Вінницького округу, де служив помічником уповноваженого Ольгопільського політбюро. Службу проходив під прізвищем СивашенкоДмитро Федорович, прослуживши близько двох місяців, покинув роботу чекіста, бо не захотів бути катом свого народу, і повернувся знову до педагогічної роботи. Із 1922 по 1925 рр. Вчителював у селі Велика Кохнівка Кременчуцького округу, а з 1926 р. перейшову село Комишне. За цей період Дмитро Сивашенко-Пищалка змінив свої політичні погляди і став лояльним до Радянської влади [3, арк. 1 – 110]. Та все ж життя під чужим прізвищем пригнічувало Д. Пищалку і в серпні1926 р. він з'явився до Харківського ДПУ і «розкаявся» у вчинених протирадянської влади злочинах, приховавши більшість із них. Репресій не зазнав, повернувся до села Рокитного і продовжував учителювати протягом1927 – 1928 рр. Під час суцільної колективізації сільського господарства не міг змиритися з наругою комуністів над українським селянством і очолив анти колгоспний виступ у своєму селі, за що був заарештований і згідно з вироком Надзвичайної Сесії Лубенського окружного суду від 18 травня 1929 р. розстріляний із конфіскацією особистого майна [2, с. 110]. Справу по Сивашенку-Пищалці Дмитру Федоровичу за №-16607-О розпочато 29 квітня і закінчено 18 травня 1929 р.. У ній зазначається, що «18 травня 19 годин 15 хвилин Пищалка він же Сивашенко Дмитро Хведорович 39 років керівник петлюрівських банд проводивший в останній час контрреволюційну діяльність Надзвичайною Сесією засуджений 54 пункт 28 до розстрілу» [3, арк. 1 – 110].

Отже, ідеологія, що тоді постала, справила визначальний вплив на розвиток українського національно-визвольного руху. Метою проти більшовицьких повстанських загонів було повалення більшовицького окупаційного режиму і встановлення влади самостійної України. Українці довели свою державотворчість, розбудувавши УНР – Українську Державу, Західно-Українську Народну Республіку.

МИХАЙЛО ГАВРИЛКО: ВОЯК І МИТЕЦЬ

Автор: **Бокань Діана,** учениця 9-А класу Гімназії № 8 імені Панаса Мирного Полтавської міської ради
Керівник: **Богодиста С.П.,** учитель української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії,
учитель методист

Чи відомо широкому загалу наших співвітчизників ім'я Михайла Гаврилка? Мабуть, більшість уперше чує. Автору ще торік це прізвище теж ні про що не говорило. На жаль, понад 90 років ім'я Михайла Омеляновича Гаврилка було невідомим навіть на його рідній Полтавщині. А між тим, постать яскрава і варта на дослідження. Михайло Гаврилко належав до тих непересічних особистостей, історія життя і творчости яких могла б стати сюжетом до захопливої науково-пригодницької книжки. Це визначило актуальність теми дослідження. Його життя і праця чергувались з перебуванням у різних місцевостях, знайомством з багатьма особами, в тому числі відомими, з арештами і втечами. Однакніхто, в тому числі й представники українського мистецтвознавства, у якому він залишив чималий слід, не спромігся навіть на видання якоїсь узагальненої праці про митця, що й визначає актуальність теми.

Народився Михайло Гаврилко в козацьких хуторах поблизу с. Руновщини на Полтавщині 1882 р., у краю, який так щедро обдарував нашу українську культуру талановитими людьми. Виховувався Михайло в українській родині, що вела родовід від козацького кореня і зберігала національні традиції. Саме від них і передалася Михайлові не лише ідеальна козацька статура – високий зріст, а й великий талант до знань, працьовитість, що межували з бажанням волі та абсолютним нехтуванням усіх авторитетів. Водночас формується і революційний світогляд Гаврилка, його непохитні переконання майбутнього українського патріота. По закінченні навчання в Україні М. Гаврилко, здобувши державну стипендію, 1904 р. вступає до художньо-прикладного училища барона Штігліца в Петербурзі [3, с.154]. Це був специфічний навчальний заклад, який, крім певної мистецької спеціяльности, давав можливість широкого ознайомлення на перших курсах з усіма видами живопису, рисунку, графіки, скульптури, керамічного мистецтва. Тут були гарні бібліотека і музей. Однак уже невдовзі, 1905 р., за участь в організації студентського страйку М. Гаврилка звільнено з училища, а потім заарештовано. Півроку провів у слідчій в'язниці. Відтоді Михайло пов'язав себе з революцією, ставши членом Революційної української партії. 1905 р., за дорученням партійної організації, переїжджає до Львова, звідки поїздками веде патріотичну роботу у СхіднійУкраїні. Арештований при одному з переїздів на кордоні, потрапляє до в'язниці, де перебуває близько шести місяців. 1906 р. Із тринадцятьма товаришами знову за ґратами. Через місяць за браком доказів його відпускають. Вийшовши з в'язниці, він знову активно береться до антицарської пропаґанди. На одному з мітингів у хуторі Свинківка на Миргородщині він закликав селян відібрати землю в панів та відлучити Україну від Російської імперії. Безперечно, така діяльність не проходила повз увагу російських жандармів, і його втретє заарештовують на місяць. А випустивши, віддають під постійний нагляд поліції. Заборона вступу до художніх закладів та безперервні переслідування змушують Михайла Гаврилка 1907 р. переїхати до Львова, де вступає до Краківської академії мистецтв і навчається у скульптурному класі професора К. Ляшки. Краківській академії завдячуємо мистецькому вихованню низки митців: М. Жук, М. Бойчук, О. Новаківський, І. Труш, І. Северин, М. Бурачек [4, с.156-157]. Упродовж 1907-1912 рр. М. Гаврилко займався мистецькими студіями, але політики не полишав. Він брав участь в усіх об'єднаннях та організаціях, де була хоч іскринка для всезагального полум'я визволення України. По закінченні академії М. Гаврилко їде навчатися до Парижа в майстерню відомого французького скульптора Бурделя, де пробув близько року (1911). Майстерно виліплене ним на відзначення ювілею 1914 р., погруддя Т. Шевченка сповнене глибокої життєвости, наскрізь пройняте високимпатріотичним духом. Встановили монумент в українській гімназії в м. Кіцмані на Буковині.

Перебуваючи у Львовіна початку другого десятиліття XX ст., М. Гаврилко береактивну участь у студентських організаціях та стрілецьких товариствах Галичини. З початком Першої

світової війни він стає членом стрілецької мобілізаційної комісії у Львові та вступає до першої сотні Українських Січових Стрільців. У перші місяці війни за завданням Союзу визволення України працює в таборах російських полонених з воїнами-українцями, а в травні 1915 р. із загонами УСС відбуває на фронт в ранзі четаря. Бере участь у боях під Болеховом, Вікторовом, Галичем, Золотою Липою, Стрипою, Настасовом. За час перебування на стрілецькійслужбі М. Гаврилко не припиняв творчо працювати як у графіці, так і в скульптурі [3, ст. 174]. Події української визвольної війни, що особливо гостро прокотились в Галичині, змушують переїхати Гаврилка у Східну Україну, де він продовжує військову службу в лавах борців за незалежність України, не забуваючи, що він є бійцем і української культури. Наприкінці 1919 р. він переїжджає до Полтави, де був призначений на посаду скульптора VII розряду райспоживспілки. Саме тут навесні 1920 р. виліплює останню з відомих робіт – бюст Т. Шевченка для Полтавського музею М. Гоголя. На погрудді рукою скульптора зробленонапис: «Обніміте, братимої, найменшого брата». Доля цієї скульптури невідома. А до війни, за свідченням брата митця Степана Гаврилка, бюст стояв у вестибюлі Полтавського театру імені М. Гоголя.[1, ст. 89]. 1920 р. Чернігівський відділ мистецтв Губернськог відділу народної освіти оголосив конкурс на проект пам'ятника Шевченкові. (Термін надсилання робіт бувв изначений до 20 червня 1920 р.) Можливо, це було причиною прибуття сюди М. Гаврилка. Переїхавши до Чернігова, митець влаштовується 1920 р. на посаду завідувача культурно-освітнього відділу. 1920 р. митця не стало. За однією версією, він помер від тифу, за іншою – загинув на Лівобережжі від рук більшовиків. Р. Стельмахів твердив, що його розстріляли, відомі й інші версії.

Життя М. Гаврилка – це одіссея переїздів, арештів, викручувань та зустрічей: від Прилук до Ічні, від Києва та Канева до Хотина та Чернівець, до Болехова та Львова[2, ст. 111-112]. Але ні вдома, ні за кордоном свого характеру, ані віри в себе він не втратив. У емоційному запалі Михайло Гаврилко не раз казав, що він хотів би служити Україні або як вояк, або як різьбяр. І в тій, і в тій іпостасі він виконав свій обов'язок.

ОЛЕКСАНДР ВИШНІВСЬКИЙ – ГЕНЕРАЛ-ПОРУЧНИК ДІЄВОЇ АРМІЇ УНР

Крюков Тимофій, 1 курс, Відокремлений структурний підрозділ «Слов'янський фаховий коледж» Національного авіаційного університету»,
гурток «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді
Лисак Тетяна Костянтинівна, ВСП» СФКНАУ», в.о. начальника коледжу, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Українська революція, що розпочалася у березні 1917 року, стала переломним моментом вітчизняної історії. В процесі цієї революції сформувалася ідея державної незалежності, яка визначила подальший розвиток українського народу. Революція значно прискорила становлення української політичної нації, формування культурної еліти та економічно незалежного і національно свідомого селянства [1, С.3].

З 2017 по 2021 рік під час відзначення 100-річчя Української революції з'явилося багато книг, збірок, публікацій, в яких діляться спогадами, аналізують перебіг подій колишні вояки. Автори звернулися до спогадів генерал-поручника Армії УНР Олександра Вишнівського.

Метою статті є дослідження життєвого шляху Олександра Йосиповича Вишнівського та популяризація його творів, які були присвячені гострій проблемі з історії Української революції – повстанському руху та отаманії.

Генерал-поручник, безпосередній учасник боїв за незалежність Української народної республіки показав больові точки, які на його думку були серед причин військової поразки Української революції 1917-1921 років. Ці твори нині є актуальні, бо в Україні.8-й рік поспіль триває війна з тим же ворогом.

Формою дослідження є заняття студентів у гуртку «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді.

Метод дослідження – літературний: опрацювання книг про Українську революцію1917-1921 років: «Від трипільців до кіборгів» Олега Бажана і Юрія Мицика, «Воля України або смерть. Повстанський рух в Україні у 1919-1923 роках». Українського інституту національної пам'яті, «Літопис Українського Донбасу (1917-1921 рр.) Юрія Косенка, «Повстанський рух і отаманія» Олександра Вишнівського, збірки статей з науково-практичних конференцій означеної проблематики, інтернет-ресурси.

Олександр Йосипович Вишнівський народився 12 серпня 1890 року в невеликому селі Заливна Олександрівського повіту Катеринославської губернії (нині – село Заливне Терсянської сільської ради Новомиколаївського району Запорізької області). Після закінчення Чугуївського військового училища у ранзі підпоручника був направлений до піхотного полку 34-ї дивізії, який розташувався у Катеринославі (тепер – Дніпро).

Під час Першої світової війни Олександр Вишнівський потрапив до німецького полону і змінив кілька таборів для військовополонених, перш ніж опинився у Ганноверіш-Мюнден. Саме в цей час (1917 р.) в цьому таборі активно співпрацювала Спілка Визволення України. У лютому 1918 року, під час формування німцями із полонених українців Синьожупанних дивізій, Вишнівський очолив сотню піхоти в 1-му українському козачому полку ім. П.Дорошенка. Враховуючи брак старшинських кадрів, сотника було переведено до 4-го Синьожупанного полку, де він очолив курінь. Скориставшись ліберальною політикою Української Центральної Ради, німецька влада дуже швидко роззброїла синьожупанників. Олександр Вишнівський опинився на вулиці й за часів Гетьманату Скоропадського влаштуватися на військову службу не зміг.

До лав української армії Вишнівський повернувся після перемоги військ Директорії УНР над силами Скоропадського. З ініціативи Симона Петлюри наприкінці грудня 1918 року в Києві почалося відродження формацій Синьожупанників, Вишнівський увійшов до складу комісії, яка займалася формуванням нових підрозділів, а пізніше став помічником командира 1-го Синьожупанного полку М.Вовчка-Пашенка.

Вже 1-го лютого 1919 року синьожупанників було відправлено на лівий берег Дніпра прикривати рештки Армії УНР, які відступали під натиском більшовицьких військ. Після цього полк опинився у Василькові під Києвом, де отримав своє перше бойове хрещення в другій половині лютого. В березні в боях під містечком Вчорайше (тепер Ружинський район Житомирської області) командир синьожупанників Вовчок-Пащенко не зміг контролювати ситуацію й за таких умов Вишнівський перебирає командування полком. В той же час полк перейшов у підпорядкування начальника 7-ї кадрової дивізії М.Шаповала. Сам же колишній командир синьожупанників Марко Вовчок-Марченко незабаром був розстріляний більшовиками.

Після захоплення наприкінці березня більшовиками Жмеринки війська Армії УНР були розділені навпіл. За таких скрутних обставин командир полку синьожупанників не впав у відчай – Вишнівський вивів свою частину до річки Збруч. Паралельно роззброївши збільшовичений Бесарабський полк, отримавши значну кількість зброї, якої так не вистачало українським військам протягом усього часу Української революції. Протягом кінця квітня – середини травня 1919 року полк Вишнівського перебував за Збручем, де ніс охоронну службу.

Від кінця травня синьожупанники знову брали участь у бойових діях: Кам'янець-Подільський, Нова Ушиця нинішньої Хмельницької області, де полк отримав нову нумерацію (7-й Синьожупанний полк 3-ї пішої дивізії), Вапнярська та Піщанська операції на території нинішньої Вінницької області. Під час останньої операції Вишнівського було поранено й до кінця осені 1919 року він перебував у Вінницькому шпиталі на лікуванні.

До речі, боротьба за залізничний вузол станцію Вапнярка 26-27 липня 1919 року була однією з ключових битв періоду Української революції. Саме за ці бої 3-тя дивізія Армії УНР під командуванням полковника Олександра Удовиченка отримала назву «Залізна».

Невдовзі після повернення до війська Олександр Вишнівський був відправлений на переговори з Українською Галицькою Армією, внаслідок яких УГА підпорядкувалась штабу Армії УНР. 1-го січня 1920 року галицькі збройні сили перейшли на бік більшовиків і Вишнівський повернувся до Наддніпрянської армії, де очолив залишки розгромлених

білогвардійцями синьожупанників, об'єднаних у 3-й окремий кінний полк. На чолі цього полку Вишнівський пройшов бойовими шляхами славного Зимового походу Армії УНР по тилах Червоної і Добровольчої армій. До кінця листопада 1919 року частини Армії УНР, знеможені від тифу, опинилися в так званому «Трикутнику смерті», коли були затиснуті арміями окупантів (поляків, більшовиків і білогвардійців) в межах Любар-Чортория-Миропіль. У цій ситуації командування українських військ прийняло рішення здійснити рейд українськими теренами по тилах більшовиків і білогвардійців, щоб вийти з «Трикутника смерті», зберегти армію і підняти бойовий дух мешканців окупованих територій. У підсумку до травня 1920 року українські війська пройшли 2500 кілометрів і провели понад 50 успішних боїв на території нинішніх Житомирської, Київської, Черкаської, Кропивницької, Миколаївської та Одеської областей.

Під час оборонних боїв 10 липня 1920 року Вишнівського знову було поранено і його права рука назавжди залишилася непрацездатною, через що він вже не міг повернутися до лав діючої армії. Фронтова рана вплинула і на місце подальшої роботи Вишнівського: оскільки фізично працювати він не міг, то з радістю прийняв пропозицію земляка і бойового побратима генерала Зелінського очолити його канцелярію.

У міжвоєнний період Вишнівський мешкав у Польщі, займався написанням досліджень та спогадів з історії українських Визвольних Змагань, збирав документи та матеріали Армії УНР. В цей час, зокрема, у часописі «За державність» побачили світ два його спогади: «Вапнярка» (1934, №4) та «До історії «Синіх» і «Залізних» (1937, №7).

Під час Другої світової війни Олександр Вишнівський виїхав до Німеччини, у березні 1945 року був прикріплений до штабу Української Національної армії Павла Шандрука. У 1948 році переїхав до Сполучених Штатів Америки, де оселився у Детройті. У США він не полишив історичних досліджень і видав у Нью-Йорку у видавництві «Червона калина» 1971 року книгу «Третя Залізна дивізія», а у 1973 році в Детройті фундаментальну працю про повстансько-партизанський рух під час визвольних змагань під назвою .«Повстанський рух і отаманія». Саме в Америці екзильним урядом УНР Вишнівського було підвищено до рангу генерал-хорунжого, а дещо пізніше – генерал-поручника Армії УНР.

Лицар Залізного Хреста, старшина Дієвої Української Армії, генерал-поручник Армії Української Народної Республіки Олександр Вишнівський після важкої хвороби відійшов у вічність у неділю 12 жовтня 1975 року у місті Детройт США.

Поховали генерал-поручника Армії УНР Олександра Вишнівського на православному цвинтарі Св. Андрія в Саут-Бавнд-Брук 15 жовтня 1975 року, покривши обличчя найвищою козацькою посмертною нагородою «Червоною Китайкою». Згідно з віками освяченою традицією.

До вшанування пам'яті на Батьківщині земляки 2009 року за власний кошт видали збірку Олександра Вишнівського «Славетний син Новомиколаївського краю: Олександр Вишнівський (упорядники Ю.Щур та А.Середін) та розповсюдили серед шкіл і бібліотек району. У жовтні 2015 року на будівлі сільського клубу була урочисто встановлена меморіальна дошка. Вклонитися пам'яті свого видатного земляка прийшли школярі,. мешканці села, обласні та районні посадовці.

У 2015 році зусиллями відомого українського історика, редактора часопису «Шлях Перемоги» Віктора Рога у Києві побачила світ книга Олександра Вишнівського «Спогади петлюрівського генерала», до якої увійшли вибрані спогади та роздуми генерала про національно-визвольну боротьбу за Українську Державність 1917-1921 років.

У 2016 році генерал-поручника Армії УНР Олександра Вишнівського було вшановано у Запоріжжі, де його іменем названо вулицю [2, С.2-14].

Таким чином, у статті розглянуто життєвий шлях безпосереднього учасника Українських визвольних змагань Олександра Йосиповича Вишнівського, проаналізовано його твори про найважливіші військові події революції.

Матеріали статті можна використовувати студентам на заняттях з історії України та гуртка «Історичне краєзнавство». Ця тема може мати подальші розвідки, пов'язані з дослідженням книг Олександра Вишнівського.

МАЛЕНЬКИЙ СИМВОЛ ВЕЛИКОГО СПРОТИВУ
(ПРО ЖИТТЯ І СМЕРТЬ ЮНОГО КРАМАТОРЧАНИНА СТЕПАНА ЧУБЕНКА)

Рудченко Єсенія, учениця 10 класу Краматорської української гімназії Краматорської міської ради, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді
Керівник: **Савчук Олег Анатолійович,** учитель історії КУГ, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Україна сьогодні переживає найбільше випробування в своїй новітній історії – збройну боротьбу за незалежність і територіальну цілісність проти російського агресора. Восьмий рік на українській землі триває російсько-українська війна, розв'язана Російською Федерацією в лютому-березні 2014 року проти України як суверенної держави та українців як суверенної політичної нації. Війна, яка в гібридній своїй формі, за висновками міжнародних судів, зокрема, Європейського суду з прав людини, розпочалася 27 лютого 2014 року (з дня встановлення РФ свого повного контролю над українським півостровом Крим), увірвалася в мирне життя мільйонів українців, вплинула на їх дії та думки і до сьогодні визначає долю нашої держави та кожного громадянина України. В цій війні ми вже маємо тисячі поранених і загиблих мужніх оборонців, які віддали свої життя за українську землю, «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ» (як співається у славнозвісній пісні воїнів УПА). І вже 8-й рік як не має серед нас Степана Чубенка, 16-річного школяра-патріота з міста Краматорська, закатованого і розстріляного в липні 2014 року в Донецьку російськими окупантами (бойовиками-найманцями парамілітарних підрозділів Росії) за свою проукраїнську позицію.

Метою роботи є дослідити життєвий шлях і постать Степана Чубенка, народного Героя України, наймолодшого українського патріота, вбитого російськими окупантами за прояв національної свідомості, за те, що був українцем. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що вона є недостатньо дослідженою проблемою в історії України. Джерельну базу дослідження склали усні спогади жителів Краматорська, зокрема, матері Степана Чубенка, аналіз краєзнавчої літератури та публікацій ЗМІ, мережеві ресурси.

Народився Степан Вікторович Чубенко 11 листопада 1997 року, в місті Краматорськ Донецької області, в родині Віктора і Сталіни Чубенків, був єдиною дитиною в сім'ї. За національністю був українцем і пишався тим, що він є громадянином України.

Степан навчався в Краматорській ЗОШ № 12, був артистичним і грав у шкільній команді КВК, писав трохи наївні й дуже щирі патріотичні вірші.

Я звичайний українець,
І я мрію про одне,
Щоб на прапорі воліло
Завжди жовте й голубе
(Степан Чубенко)

Але головним його захопленням був футбол. Він був воротарем юнацької команди краматорського ФК «Авангард» та мріяв про футбольну кар'єру, прагнув досягти висот гравців донецького «Шахтаря». Палко вболівав за донецький ФК «Шахтар», входив до його краматорських ультрас (об'єднання футбольних фанатів-вболівальників), відвідував матчі «Шахтаря» в Донецьку та інших містах України.

Разом зі своїми друзями по футбольній команді Степан опікувався дитячим будинком в Краматорську. Вони часто відвідували малюків, привозили їм іграшки, одяг, книжки, ласощі, залюбки спілкувалися з дітлахами. Своїй дівчині Степан говорив, що коли вони одружаться, народять одну дитину і ще двох всиновлять.

З початком інспірованих Росією сепаратистських виступів на Донбасі в березні 2014 році, Степан із друзями з ультрас брав участь в усіх міських мітингах на підтримку соборності та незалежності України, що проводились у Краматорську. Для нього не було компромісу в питанні єдності, що Краматорськ – це Україна. Коли 12 квітня 2014 року Краматорськ був окупований російськими бойовиками-найманцями «Стрєлкова» (Гіркіна), то вони часто і хаотично обстрілювали місто з провокативними цілями. Найскладніше

приходилось тоді людям похилого віку. Саме для них Стьопа з хлопцями облаштував старе бомбосховище. Під час обстрілів допомагав літнім людям долати сходи в сховище, слідкував, щоб там завжди була вода. Також, носив їм воду додому, коли місто опинилося відрізаним від водопостачання.

Хлопці носили воду в пляшках, продукти, засоби гігієни українським військовим, які прибули до міста для оборони Краматорського військового аеродрому, стратегічного об'єкту в цій війні. Ризикуючи життям, Степан зняв з флагштоку біля будівлі міськвиконкому, на центральній площі міста, «денеерівський» прапор, бо інакше як ганчіркою його не вважав. Такі сміливі та зухвалі вчинки юнака не могли залишитися поза увагою людей, що вважали себе новими господарями міста й родині Чубенків почали погрожувати. Щоб вберегти сина від можливої розправи з боку бойовиків, мати відвезла Степана до своїх батьків у Росію, але через місяць, 27 травня, він повернувся, заявивши, що не хоче ховатись «як пацюк» у важкі для його рідної країни часи, дезертирувати, коли Батьківщина в небезпеці. А погрози з боку бойовиків та їх прихвостнів, із числа місцевих сепаратистів та колаборантів, продовжувались. На початку липня родина, нарешті, вмовила Степана поїхати до друга у Київ. 5 липня, разом із сім'єю друга, він святкував у Києві звільнення Краматорська від російської окупації й після гостин зазбирався додому.

23 липня юнак сів у столиці на поїзд «Київ-Донецьк», щоб повернутися до свого Краматорська. Поїзд прямував через Донецьк, де Степан був затриманий бойовиками з бандформування (так званого «батальйону») «Керч». Причиною затримання, за однією з версій, стала синьо-жовта стрічка на дорожньому рюкзаку, а серед речей – шарф футбольного клубу «Карпати», а за словами Ігоря Стокоза, заступника голови Донецької обласної військово-цивільної адміністрації у 2015-2019 рр., – через те, що Степан вступив у суперечку з бойовиками, відстоюючи позицію єдиної неподільної країни, коли ті почали паплюжити Україну. Кількох слів на підтримку України та патріотичної стрічки виявилося достатньо для катування і вбивства неповнолітнього, за фактом – дитини.

Бити ногами в берцах неповнолітнього хлопця із зв'язаними скотчем за спину руками бандити почали ще в Донецьку, на вокзалі. Вже з вибитими зубами та переламами ребер юнака потім відвезли до селища Горбачево-Михайлівки, що за два кілометри від Донецька, начебто на риття окопів, де після страшних катувань розстріляли 25 липня 2014 року. І за весь час ніхто з бандитів не вважав за потрібне повідомити батьків, де знаходиться їх неповнолітній син. Там вже не діяли закони держави, суспільства, людяності.

Відразу після зникнення сина його батьки поїхали до окупованого Донецька на розшуки. Бандити з так званої «народної республіки» відмовили в допомозі в пошуках, тому шукали самостійно.

В Горбачово-Михайлівці місцеві жителі тільки відводили очі, коли бачили знімок хлопця. Доводилося чергувати біля будівлі колишньої Донецької обладміністрації. Саме там матері Степана вдалося поспілкуватися з керівником російської окупаційної адміністрації Донеччини О. Захарченком. Наступного дня їй повідомили, що Стьопа розстріляний і пообіцяли розшукати тіло сина.

Наприкінці вересня 2014 року до матері прийшла звістка, що тіло Степана знайдено. Через три місяці після вбивства. Ексгумацію було призначено на 3 жовтня, в ході якої мати впізнала свого сина, з тіла якого було вилучено п'ять куль. Їй вдалося домогтися відправлення тіла сина до Краматорська. Поховали Степана Чубенка 8 листопада 2014 року в його рідному місті.

Вбивць було троє, три дорослих озброєних чоловіка (Вадим Погодін, Максим Сухомлінов, Юрій Москальов), всі троє – росіяни (з Донбасу, з Ростовської області РФ, з Краснодарського краю РФ), віком від тридцяти двох до сорока восьми років. І шістнадцятирічний українець, вбитий просто тому, що українець…

На честь Степана Чубенка у Краматорську щорічно, з 2015 року проводиться футбольний турнір (з міні-футболу) його імені (2021 року відбувся всьоме).

21 листопада 2016 року в школі, де вчився Степан, відкрита його меморіальна дошка.

23 вересня 2017 року біля входу на стадіон «Авангард» у Краматорську було відкрито

пам'ятну дошку Степану Чубенку.

У серпні 2921 року на сесії Краматорської міської ради депутатами було прийнято рішення про присвоєння загальноосвітній школі № 12 імені Степана Чубенка, її колишнього учня.

На початку грудня 2021 року у Краматорську відкрили пам'ятник Степану Чубенку. Над проєктом пам'ятника працював краматорський скульптор Ігор Нестеренко. Степана Чубенка зобразили у повний зріст з м'ячом у руках, у формі команди з емблемою краматорського футбольного клубу «Авангард» і з першим номером.

8 травня 2016 року Степан Чубенко був нагороджений волонтерською народною почесною нагородою – орденом «Народний герой України» (посмертно).

28 червня 2017 року Степан Чубенко указом Президента України був посмертно нагороджений державною нагородою – орденом «За мужність» ІІІ ступеню.

Підсумовуючи дослідження життєвого шляху Степана Чубенка, 16-річного українського школяра-патріота з міста Краматорська, можна ще раз наголосити, що цей юнак дійсно заслуговує на нашу вдячність і велику шану. Він був одним з рядових учасників багатомільйонного всенародного спротиву українців російській агресії проти України та окупації українських територій. Його вчинки об'єктивно не могли активно впливати на перебіг історичних подій в Україні, але доля визначила так, що його смерть за Україну й українство почала впливати і досі впливає на поведінку і свідомість українського суспільства, надаючи оборонцям України мужності й стійкості в боротьбі з російськими окупантами. І, разом із такими величними символами сучасного українського героїзму як «кіборги» Донецького аеропорту й оборонці Савур-Могили і Дебальцевого, постаті генерала Сергія Кульчицького та горлівського депутата Володимира Рибака, постать неповнолітнього школяра-патріота Степана Чубенко, безумовно, впливає на перебіг російсько-української війни, що триває до сьогодні, бо сприяє згуртованості української нації в боротьбі з одвічним ворогом – російською імперськістю та російським шовінізмом.

Степан не встиг прожити велике життя. Він зробив свій вибір тоді, коли на нього виявилися нездатними багато дорослих. Він став маленьким символом великого народного спротиву всього українського народу тому поневоленню, несправедливості й правовому свавіллю, які несе в сусідні землі «русский мир» путінської Росії. Він став маленьким символом величезного громадянського опору, тим українським Донбасом, про який не можна забувати, і який треба справді почути й зрозуміти.

Для сучасних мешканців української Донеччини, жителів Краматорська, Слов'янська, Дружківки, Бахмута, Маріуполя та інших великих і малих міст, Степан Чубенко – це наш герой часів АТО-ООС, патріот-школяр, вартий вдячної пам'яті та увічнення в назвах вулиць, площ та скверів, пам'ятниках і меморіальних дошках. Бо він, і такі як він, українські патріоти, з весни-літа 2014 року жертвували і продовжують жертвувати собою заради нашої свободи, прагнучи захистити нас від чужоземної влади, від майбутніх масових розстрілів та тюремних камер, від пограбувань і концтаборів для політв'язнів та інакодумців, від новітніх голодоморів, терорів і репресій. Вони цього прагнули понад усе і робили це, не зважаючи ні на що, виконуючи до останнього свій священний обов'язок перед Батьківщиною – Україною!

ХТО ВІН? МИХАЙЛО ОСКАРОВИЧ ПАТОН

Павлуник Альона, учениця 10 класу Новоушицької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2

Зварич Антоніна Георгіївна вчитель історії

Кожен із нас у свій час прагнув відчути нестерпне бажання поринути у сиві давнину, історію предків… Дивно, але особливо у дитинстві, коли ще непізнані прості речі, так хочеться полетіти в далечінь, заглянути за обрій…

Історія щедро обдарувала наш край багатим і неповторним минулим, а природа – красою та різноманітністю. Але найбільше багатство – люди – прості і талановиті, які любили свою землю, жили на ній, обробляли її, дбали про неї та возвеличували її на століття.

Останнім часом з'явилось багато можливостей для краєзнавців: відкрились архівні

дані, публіцистичні, наукові статті, інтернет-ресурси. Ці джерела дали можливість більш грунтовно і глибоко зазирнути в невичерпну криницю минувшини, краще пізнати окремих особистостей нашого краю, дізнатись про переважно трагічні сторінки простого подільського села Хребтіїв. Історія цього поселення багата і різноманітна: залишки черняхівської культури, фортеця пана Володийовського, шляхетний рід Собанських та Дворянський рід Патонів, дорадянський період та розвиток села за радянських часів.

У кожного періоду є своє обличчя, свої люди, які возвеличували село, що дало можливість залишити слід в історії Поділля.

Я ж хочу познайомити Вас з неоднозначною особистістю цього села – Михайлом Оскаровичем Патоном – господарником, меценатом, державником.

У невеликому селі Хребтієві перекази про благочинство та меценатство родини Патонів поширювалось з покоління в покоління, а в місцевій школі збиралися спогади та писалась історія села.

Рід Патонів прилучився до Росії на якомусь давньому перехресті історії… Сімейні перекази пояснювали походження роду та рідкісне прізвище тим, що предків – корабельних майстрів – вивіз із Голландії Петро І… Однак, самі Патони іноземцями себе не вважали.

У Хребтієві і сьогодні можна почути перекази про «доброго пана Михайла Патона, відставного полковника. Він, як і власник «Миньковецької держави» (1795року) Ігнацій Сібор-Мархоцький звільнив від сплати «десятини» своїх селян, а в 1804 році скасував панщинцу, був людиною справедливою, точною і акуратною в роботі, чого вимагав від своїх підлеглих. Любив коней, працював у саду.

У державному архіві Хмельницької області знайдені цікаві факти, зокрема формулярний список про службу М.О. Патона за 1909 рік. Із цього документа дізнаємось, що відставний полковник М.О. Патон, Ушицький повітовий предводитель дворянства, народився 5 серпня 1865 року, нагороджений цілим рядом державних нагород Російської імперії. Вищим наказом по відомству Міністерства Юстиції від 19 листопада 1902 року №248, призначений Почесним Мировим суддею Ушицького округу. А 15 березня 1905 року – Ушицьким повітовим Предводителем дворянства. За виконання цих обов'язків був нагороджений орденом святого Володимира 4 ступеня. На роботу до Нової Ушиці добирався з Хребтієва бричкою або фаетоном. А це 25 кілометрів.

Очевидно, для зручності виконання обов'язків він у 1902 році купує невеликий одноповерховий будинок розміром 9х14 м по вулиці Поштовій 24 у заможного єврея Йонни Зільбермана.

Іще живучи в своєму помісті, Михайло Оскарович приділяв увагу будівництву. Тут помітив талановитого будівельника Миколу Антоновича і полюбив його за золоті руки і знання своєї справи. Сім'я Миколи була багатодітною. Головна мета багатодітного батька – навчити дітей грамоти.

Поміщик Патон вирішив побудувати в селі школу з великими вікнами і світлими класами, і вона була побудована на вулиці, напроти будинку Антоновича (нині переобладнана під церкву).

Старожили згадують, що хребтіївський пан М.О. Патон та песецький барон П.П. Местмахер славились своєю активною діяльністю в земських та громадських органах і благодійністю. Їх пов'язували родинні зв'язки: М.О. Патон був одружений на племінниці П.П. Местмиахера Олександрі Вікторівні Будде. Шлюб відбувся у 1906 році у храмі Різдва Пресвятої Богородиці с. Песець. Сподвижником у справах чоловіка була Олександра Вікторівна, медик за освітою. Її допомога вагітним жінкам та дітям була неоціненною. «Хто з якою хворобою, - згадував житель Хребтієва Матірко Семен Йосипович (1886 р.н.), - всі бігли до неї». Активну участь приймала у роботі земської лікарні. З її ініціативи було обладнано перший пологовий будинок у Ноовій Ушиці на території ремісничого училища.

М.О. Патон та П.П. Местмахер були причетні до будівництва і відкриття в Новій Ушиці земської лікарні та ремісничого училища (нині фаховий коледж).

Багато планів було, багато мрій та можливостей. Легкокрилим птахом пролітали тривожні роки – революції, громадянська, перша світова війни…

Своїм чорним крилом вона захопила і наш край. Страшна трагедія сталася навесні 1918 року. Бандити увірвалися до будинку М.О. Патона. Озброєні люди вимагали у пана гроші. «Пан Патон обіцяв дати гроші вдень, як тільки візьме їх у банку. Бандити не вірили і один із них почав стріляти із револьвера», згадувала Катерина Петрівна Матірко, яка служила в сім'ї Патонів. Про цю подію згадував і А.Д. Білик.

Так трагічно закінчився життєвий шлях подружжя Патонів та їх близьких, але людська пам'ять не згасає…

Читаючи ці рядки, перед нами постає цікавий образ неоднозначної особистості. Михайло Патон – людина, чиє ім'я змогло стати відомим лише за часів Незалежності, адже в роки Радянського Союзу, зважаючи на тодішні умови, навіть відомі особистості цього роду не могли собі дозволити розповісти про свою родину, своїх братів і сестер.

Хоч невичерпно, але я змогла дати відповідь: Так! Михайло Патон – господарник, меценат, державник!

УКРАЇНСЬКІ ГЕРОЇ – БОРЦІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ : ІВАН СІРКО ТА БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ЯК ЖИВІ ПРИКЛАДИ ПАТРІОТИЗМУ. ТВОРЕННЯ УКРАЇНИ ПО КРУПИЦЯМ

Самар Олена, учениця 10 класу Бузівського ЗЗСО І-ІІІ ступенів

Здавна відомо, що ми, українці, волелюбний народ, але заздрісні вороги багато разів ставали на нашому шляху. Ми ніколи не прагнули кровопролиття чи загарбати щось чуже. З самого початку нас цікавив лише мир над головою. І ми живемо у вільній країні, бо наші славні предки в свій час не здалися. Я певна, що вони хотіли б щоб і зараз ми не здавались не дивлячись на скруту.

Тому і в цій дослідницькій праці, я вирішила зібрати матеріали та відомості про наших славних земляків : Івана Сірка та Богдана Хмельницького, чиї історії захопили мене та надали привід для гордості за своїх земляків.

За віру православну заступаючись і славу безсмертну тим собі заробляючи, ми груди свої кров'ю неприятельською багрянимо. Бог свідок моєї душі, що я ніколи не ходив в Україну з тим, щоб руйнувати мою батьківщину; не хвалячись, правду говорю, що всі мої заходи і намагання спрямовані на те, щоб робити шкоду нашим ворогам, бусурменам.

Саме такими розкошними висловами відомий наш побратим, славетний кошовий отаман Іван Сірко. Чесно кажучи, ці слова захоплюють дух, переповнюють серце та розум вірою у ясне майбутнє, надихають.

Всі його боялися незвичайно; що, бувало, задумає, те і зробить, а як хто хотів би його не слухати, того зараз убили б. (запорожці про Сірка)

І не даремні були ці побоювання, адже в великий козацький ватажок за все своє життя не отримав ні однієї поразки, 65 перемог під його приводом. А після смерті Іван побажав аби йому навіть відрубали руку так брали з собою у війни задля перемоги, адже рука могла принести удачу. Чесно кажучи, коли я дізналась про цей факт, то була шокована та добре закарбувала собі його у пам'яті. Таке дійсно можливо, людина настільки гострого розуму, що вдалося ні разу не помилитися. Хтось може опромінювання це лише як легенду, але я щиросердно вірю, що це правда, адже займаючись дослідницькою роботою про цю видатну постать, я стовідсотково прожилась його історією та захопившись ним вирішила присвятити його історії сторінки цієї дослідницької роботи про державотворчі процеси України, адже цей чоловік положив своє життя на боротьбу за неї.

Сама постать Івана Сірка порівнюється з легендою, ось що про нього пишуть джерела інтернет:

Людина-легенда. *Іван Сірко – напевне, найлегендарніша особистість свого часу на теренах України. Збереглись перекази про те, що навіть народився майбутній отаман дивним – уже з зубами. Щодо магічних здібностей Сірка можна пригадати легенди про те, як він убив чорта одним пострілом у річці, яку потім назвали Чортомликом, і як ані куля, ні шабля не брали отамана характерника.*

Задача легенди і заключається в тому аби кожен обрав вірити в те чи ні адже це лиш

багаторазово пересквзувані людьми історії, тому достовірно більшість подібних фактів про Сірка не підтверджені, але мають місце бути.

Іван Сірко є однією з найбільш легендарних і улюблених історичних постатей козацької епохи, як і я обрала поділитись декількома історичними відомостями про нього через його дійсно цікаву історію.

Проте, також достовірно відомо, що Іван Сірко воював під приводом ще однієї яскравої особистості, про яку я бажаю також розказати – Богдан Михайлович Хмельницький.

Повстання Хмельницького – саме цей термін закарбований в українській історії. Широкомасштабне повстання козаків війська запорозького проти правління Речі Посполитої. Війна тривала запеклих 9 років та козаки здобули перемогу і незалежність України.

Це була людина воістину варта звання гетьмана. Він не боявся біди, у найтяжчому становищі не втрачав голови, не боявся найтяжчої роботи, був міцний духом; з однаковою мужністю зносив мороз і спеку, їв і пив не скільки хотів, а скільки можна було, ні вдень ні вночі не знемагав від безсоння, а коли справи і труд воїна зморювали його, то він спав невеличку крихту часу і спав не на коштовних ліжках, а в постелі, що до лиця воїну. Лягаючи спати, не думав, як би знайти тихий куточок, а вкладався посеред військового гамору; одягався він так, як і всі інші, мав коней та зброю не набагато кращу, ніж в інших.

Не раз його бачили, як, укривишись військовим плащем, знеможений, він спав посеред сторожі. Він завжди першим кидався в бій і останнім повертався з битви. Маючи ці та до цих подібні достоїнства, зовсім не дивно, що він став переможцем та пострахом для ляхів, а мирянам припав до душі, бо, відійшовши від військових справ та учеиій, повністю зайнявся собою. У його воїнства все так було злагоджено, що коли б він не пощадив (про це мовилось уже), то зовсім міг би знищити Польщу.

«Літопис Григорія Граб'янки»

Ці стрічки воістину описують усю міць та красу гетьмана війська запорозького, його характер, нрав, уміння вести себе та своє військо. По-справжньому людина з великої літери.

На своєму тернистому шляху до воєначальники Богдан спершу втратив батька, потрапив у турецький полон, але й там згодився — знаходився біля командувача турецького флоту у якості перекладача. Отримав золоту шаблю за порятунок польського принца. Усе життя його як зі стрічок кінофільму. Він був тим самим захоплюючим героєм, на чому місці всі прагнули бути. Але гетьман був реальним, та не так просто бути таким славетним, аби не мати усієї тієї сили та витривалості, що мав Хмельницький.

Збиравши усю цю інформацію про славних земляків, я дійсно не на жарт проникласъ цікавою історією творіння нашої великої держави. І мета цієї дослідницької праці втілена. Ознайомившись ближче зі сторінками творіння країни, ти не на жарт впадаєш у цю бездну подій, співпереживання захоплює та полонить тебе з середини. Україні росла, падала, але завжди піднімалась, не здавалась, ще нікому не вдалось нас розтоптати, та я певна що не вдасться, бо поки живуть ті кому не байдуже, жива й Україна, живий народ.

Козаки є яскравим прикладом войовничої сили й міцності духу.

Українські козаки – славетні лицарі, мужні воїни. Вони залишили вагомий слід в нашій історії, з ними пов'язано і багато цікавих легенд, переказів. Також козаки славилися своїми шароварами, вмінням вправно їздити на конях та співати козацьких пісень.

Окрім зброї, сили і вміння гарно битися, козаки мали ще одну значну перевагу – кмітливість та хитрість. Практично завжди їм вдавалось непомітно підкрастися до ворога та застати його зненацька. Звичайно, це додавало шансів здобути перемогу.

Були серед козаків особливі хлопці, яких звали характерниками. Вважалось, що походять вони від древніх язичницьких волхвів, які володіли таємними знаннями, вміли пророкувати майбутнє. Про характерників казали, що їх «ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали» і що вони «могли відкривати без ключів замки, плавати на човнах по підлозі, як по морських хвилях, переходити через річку по сукняній повсті чи циновках з лози, брати в голі руки розпечені ядра, бачити за кілька верств довкола себе, перебувати на дні ріки, влазити і вилазити з туго зав'язаних і навіть зашитих мішків, «перекидатись» у котів, перетворювати людей у кущі, вершників – на птахів, залазити у

звичайне відро і плисти в ньому під водою сотні, тисячі верств»…

І багато-багато цікавого можна дізнатись про славних українців.

Україна ж творилась по крупицям, впевнено, маленькими кроками ми йшли до незалежності, наш народ пережив усе, полони, каторги, свавілля, голод. Але ми є, і нас не зламати.

І я пишаюсь, що я українка, і хочу аби мої діти були українцями, адже це наша, славна земля, яку ми так просто не віддамо.

МИРНІ ВОЇНИ СВІТЛА СМІЛЯНЩИНИ

Кривуша Діана, Нікітченко Вероніка, Голобородько Богдан, Чеботар Микола, вихованці військово- патріотичного гуртка «Гайдамаки» Комунального позашкільного навчального закладу «Будинку дитячої та юнацької творчості» Балаклеївської сільської ради Черкаського району Черкаської області вихованці гуртка «історичне краєзнавство» ЧОЦТУМ ЧОР

Керівник: **Громовий Андрій Анатолійович,** Керівник військово- патріотичного гуртка «Гайдамаки», Комунального позашкільного навчального закладу «Будинку дитячої та юнацької творчості» Балаклеївської сільської ради Черкаського району Черкаської області та «історичне краєзнавство» ЧОЦТУМ ЧОР

Тема нашого дослідження: «Мирні воїни світла Смілянщини»

ХХ століття в історії України – це період боротьби за свободу та незалежність, за право називатися країною із своєю власною історією та культурою.

У 2013 році люди стояли на Майдані за Україну і майбутнє. Майдан і Революція Гідності навчили нас любити Україну, вірити в неї, започаткували процес розвитку громадянського суспільства у вигляді численних громадських ініціатив і волонтерського руху.

Мета дослідження: формувати у школярів милосердне ставлення до тих людей, що потребують допомоги; сприяти вихованню моральних цінностей українського народу, поваги до традицій; виховувати почуття важливості волонтерської діяльності, сприяти розвитку руху волонтерів шляхом залучення до спільної діяльності школярів, педагогів та членів громади.

Очікуваними результатами нашої пошукової роботи є ознайомлення широкого загалу із діяльністю волонтерів Смілянщини періоду українсько-російської війни на Сході України.

Події, які відбувалися в країні після Революції Гідності згуртували жителів Смілянщини. Поширюється волонтерський рух, створюються нові громадські організації, а також, розширюють поле своєї діяльності ті організації, які давно працювали в місті Сміла та Смілянському районі. При Народній Раді створено координаційний центр, до якою ввійшли представники всіх громадських організацій, а саме: «Територія гідності», «Громадський контроль», «Громадський контроль», «Самооборона Смілянського майдану «Січ»», Спілка ветеранів ВДВ та деякі державні установи та підприємці.

Основними напрямками роботи є:

– збір і доставка в зону АТО різноманітних ресурсів (продуктів харчування, ліків, одягу, амуніції, автотранспорту, військового приладдя);

– ремонт та вдосконалення техніки.

Громадські організації взяли під опіку сім'ї загиблих учасників бойових дій, серед яких була сім'я Войцехівського Євгена.

У цьому досліджені ми хочемо ґрунтовно дослідити діяльність волонтерської організації «Самооборона Смілянського майдану «Січ»» та її представників.

Із розповіді Михайла Семагіна (одного із засновників ГФ «Самооборона Смілянського майдану «Січ»»), ми дізнались, що громадське формування було створено 20 лютого 2014 року. Засновниками якого були окрім нашого співрозмовника, ще Олександр Парахневич та Олег Биценко (нині покійний

Метою організації є:

– захищати інтереси громади;

– волонтерська допомога;

– військово-патріотичне виховання молоді.

Потім, почали приєднуватися інші патріотично налаштовані, небайдужі люди, а саме:

Олександр Галущенко і Микола Липовий (учасники АТО-ООС), Анатолій Репало, Віктор Чорногал, Леонід Кулик і його син Євген, Гжегож Міколайчук і його дружина та багато інших. Всього активних було близько 300 чоловік.

Як згадує Гжегож Міколайчук: «Після звільнення Слов'янська, у середині 2014 року до мене завітали знайомі Михайло Дімітров («Гайдамака»), Андрій Нива із Добровольчого батальйону ім. генерала Кульчинського із проханням відремонтувати машину».

А також, із розмови Гжегон дізнався, що в батальйоні великі проблеми із забезпеченням продовольчих товарів. Через свого знайомого було зроблено клич в с. Балаклею та школи Смілянського району. За декілька днів було зібрано велику партію продуктів харчування, гроші. До збору долучилися учні гімназії м. Сміли і технікуму харчової промисловості. За зібрані кошти було куплено військову каску і передано Михайлу Дімітрову. Крім цього, за власні кошти хірург Андрій Мусієнко закупив велику кількість медичних препаратів. До збору почали долучатися і приватні підприємці міста та району.

У 2014 році поїздки відбувалися 2-3 рази на місяць. Спочатку волонтерська допомога була тільки добробату ім.генерала Кульчицького і добробату «Черкаси», де служили наші земляки.

Як згадує Анатолій Репало: « Вперше, коли приїхали в батальйон «Черкаси», передали в штаб зібрану допомогу. Але згодом дізналися, що вона не дійшла. І з того часу поїздки відбувалися тільки на передній край оборони».

Вже восени 2014 р. волонтери відвідували до десятка підрозділів, де служили наші земляки (Волноваха, Іванівка, Дебальцево, Краматорськ, Словянськ, Артемівськ). На прохання бійців відвозили бронежилети, лопати, сокири, плащі, гумові чоботи та інші речі, а також адресну допомогу.

З початком зими і холодів у 2014 році волонтери на прохання наших бійців-земляків почали возити на Схід пічки і буржуйки. Майстрував їх приватний підприємець Ігор Гаркицький, який опікувався першою ротою добровольчого батальйону «Черкаси».

До волонтерського руху на Смілянщині приєднувалося все більше і більше навчальних закладів міста та району. В освітніх закладах часто проводилися благодійні ярмарки, акції – «Обігрій солдата» (оо дня Святого Миколая). У Смілянському технікумі харчової промисловості був створений волонтерський клуб «НЕ байдужість». За словами Гжегожа Міколайчука: «Ми звернулися до студентів і викладачів закладу про допомогу теплими речами. За короткий термін було зібрано суму грошей на яку закуплено бушлати та білизну. З туристичного клубу СТХУ було передано всі спальні мішки для наших воїнів, які захищали нашу державу під м. Дебальцеве».

Як згадують волонтери, в той складний час наші бійці були раді будь-якій допомозі. А особливо, теплим речам. Навіть валянкам. «Одного разу ми під'їжджали до одного з блокпосту, де стояв хлопчина і трусився від холоду. Ми запропонували дещо з одягу. Він відмовився, та ми наполягли, і він взяв валянки, рукавиці, бушлат. Треба було бачити ту радість в його очах. Ще хочеться розповісти про одну поїздку в район Дебальцеве в лютому 2015 року.

Поїздка була складною. У наших хлопців із усіх необхідних речей були тільки автомати. Приїхавши до одного із наших підрозділів, ми привезли теплі речі, смаколики і передали шолом одному із водіїв-механіків. По дорозі додому продзвенів телефонний дзвінок, це телефонував той водій, і щиро дякував нам за подарунок, кажучи, що я навіть сплю в цьому шоломі, боюсь, щоб ніхто не поцупив.

Взимку 2014-2015 рр. навчальні заклади активно долучились до волонтерської роботи. В ті часи в кожному освітньому закладі плелися маскувальні сітки, виготовлялися патріотичні обереги. Ці речі, виготовлені дітьми, опинилися в українських кіборгів у Донецькому аеропорту та бійців, що захищали населений пункт Піски. Після кожної поїздки волонтери привозили в освітні заклади подяки від наших воїнів – це українські прапори з побажаннями нашим діткам.

На початку 2015 року відбулася велика подія для волонтерів Смілянщини. Вперше на потреби армії був закуплений мікроавтобус. До цієї акції долучилися всі освітні заклади,

підприємці, небайдужі люди. Зі слів Міколайчука, найактивнішу участь взяла гімназія ім. Сенатора, учні якої зібрали майже 30% від всієї суми. І 12 лютого 2015 року священники трьох релігійних конфесій освятили мікроавтобус на подвір'ї гімназії. Цей автомобіль був завантажений гуманітарною допомогою і почав свій шлях на Схід, на станцію Луганську, в батальйон ім. Кульчицького. Важка була подорож. По дорозі лопали ресори, відвалювалися колеса, але він доїхав.

Під час однієї із чергових поїздок на Схід, а саме в 79 бригаду, бійці в розмові з волонтерами обмовилися про гігієну, а саме, миття в польових умовах. Повернувшись на Смілянщину, волонтери взялися до майстрування бані на колесах. Гжегож Міколайчук із інженером Калінічем розпочали роботу. Михайло Семагін надав старий мікроавтобус, який почали переоснащувати під баню. За декілька неділь супер-баня була готова. До створення бані долучились і учні міста Сміли. Розмальовувати взялися вчителька образотворчого мистецтва Вікторія Миколаївна Васаба і учні гімназії м.Сміли. Чудо-баня на колесах була готова. На машинах, які вирушали на Схід з'явився символ сили, бойового духу наших бійців «Шершень».

Хочеться розповісти про роботу з учнівською молоддю в освітніх закладах. Один із керівників «Смілянської самооборони «Січ»» Михайло Семагін на одній із зустрічей заявив: «Дякуючи свідомим людям, дякуючи вчителям, ми бачимо, що росте покоління справжніх козаків і патріотів. І це добре».

Із початку війни десятки тон гуманітарної допомоги зібрали учасники освітнього процесу Смілянщини. Кожний освітній заклад щоразу відгукується на прохання волонтерів. Особливо хочеться відмітити щорічну акцію «Великодній кошик», яка проводиться з 2015 р. Напередодні Великодня на центральній площі міста збирається велика маса людей і відбувається освячення продуктів харчування і речей для наших хлопців на Сході.

Напередодні Покрови, Дня Захисника України, Дня волонтера та інших в школу зазвичай запрошуються волонтери «Смілянської самооборони «Січ»». Які завжди розповідають про героїзм наших хлопців на Сході, про події на Майдані.

За сприяння місцевих волонтерів освітні заклади неодноразово відвідували герої АТО-ООС (Микола Липовий, Олександр Галущенко і багато інших). Був і командир буксира «Яна-Капу» Олег Мельничук. Волонтери також приїжджають на запрошення вчителів «Захисту України», допомагають у проведенні «Військово-патріотичної гри «Джура»». В минулому навчальному році за сприяння ГО «Смілянської самооборони «Січ» на території гімназії м.Сміли було встановлено патріотичні ліхтарі.

Спілкуючись із волонтерами, ми зрозуміли, що вони – люди з великої літери. Бо, як сказав один із наших земляків, учасник АТО-ООС Олександр Галущенко: «Війну виграє той, хто має надійний тил». А перемогти нашого агресора можна тільки тоді, коли всі наші люди стануть на захист Батьківщини, хто в окопах, хто в тилу». Війна продовжується, надання допомоги продовжується, волонтерський рух на Смілянщині за ці роки тільки зміцнів. Волонтерство – це не робота, це – покликання душі, спосіб життя.

СЕЛЯНИН - ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ

Виконавець: **Ничипорук Анна,** учениця 10кл.Тучинський ліцей
Керівник: **Ничипорук Л.Г.** вчитель історії.

Мого діда Німковича Миколая Максимовича – селянина родом з Тучина, виховала «Просвіта». Він уже з юних літ хотів знати – хто він, звідки, якого роду? Був немовби генетично запрограмований на функцію державотворця.

Це відбулось, коли Україна була поневолена. Микола Максимович був глибоко переконаний, що людина у цьому світі не може бути національно неозначена. Він все робив, щоб подолати ці проблеми.

Будучи в «Просвіті» він допомагав тучинцям формувати національну свідомість через народну культуру, подолання неписьменності, літературу, мистецтво, історію, особливо вивченню творчості Великого Кобзаря. Селянин – інтелігент саме так дбав про Україну в 30-ті роки в умовах панської Польщі.

Тема державотворення важлива і зараз в умовах незалежності України. Народу України потрібно піднятися до розуміння державотворчості нації, щоб підняти Україну з духовного занепаду. Для цього написана робота.

Німкович Микола Максимович народився в 1912 році в сім'ї знатного хлібороба Максима Німковича, який брав участь в російсько-японській війні, служив ще пану Отвіновському та майстерно шив свити Тучинським селянам. В 1933 році закінчив чотири класи польської школи (фото випуску)

Польської доби, в умовах, коли українці не мали своєї державності, були розділені і піддавались різним ворожим впливам, Микола Максимович Німкович став членом дитячої молодіжної організації «Пласт», яка виховувала в ньому почуття лідера, українського патріотизму. Він разом з друзями мандрував рідним краєм, брав участь у веселих іграх, у виїзних таборах.

Щоб бути здоровим, пластун Микола утримувався від куріння, алкоголю. Гасло юних патріотів: «Істина пізнається через практику».

Вітаючись, один одному подавали ліву руку. Опікуном цієї організації був св.Юрій. Вітались словом «Скоб» (літери є першими літерами чотирьох слів, що характеризують пластунів: сильний розумом та тілом, красний душею, обережний у замислах та планах, бистрий у думці та справах). Також "скоб" - назва хижого птаха орлана-білохвоста, якого пластуни вважали своїм символом. Натхненно виконували улюблену пісню - славень закарпатських побратимів-пластунів:

Гей пластуни!

Гей юнота, ми діти матері природи

Життя не жарти, не казки.

Ми діти сонця і весни.

Ми діти матері природи.

Так був вихований щирим, активним патріотом, сильний тілом і духом.

Згодом Микола став членом і організатором Тучинської просвіти, допомагав поширювати книги, читав і роз'яснював їх у читальні. Брав участь у різних літературних вечорах, організовував концерти декламував напам'ять «Кобзаря».

Мав широкий світогляд, хоча був селянином, утверджував свою самосвідомість, патріотизм. Завдяки таким як він, «Просвіта» на Волині, незважаючи на спротив польських чиновників, зуміла досягти неабияких результатів у поширенні освіти серед українців.

В 1936 році мій дід був слухачем культурно-освітніх курсів в місті Рівному, якими управляв Степан Іванович Скрипник (він же старшина армії УНР, патріарх Мстислав). Степан Іванович Скрипник вчив мого дідуся історії та готував до активної просвітянської роботи.(В 40-і роки в Тучинській школі викладав французьку мову Григорій Іванович Скрипник, випускник Празького університету, рідний брат Степана Івановича. Обидва були рідними племінниками Симона Петлюри).

В 1937 – 1938 роках Микола Максимович тісно спілкувався з помічником Тучинського священника Петра Волинського – Никанором Пашкевичем. Це був найкращий представник духовенства того часу. Закінчив Варшавський університет, був теологом, магістром богослов`я. Як член богословської організації імені Петра Могили (з 1935р.) боровся з сектанством в Тучині. Дід Миколай, будучи його приятелем, розносив листівки організації.. Цікаво, що товаришем Никанора Пашкевича був видатний вчений Іван Огієнко (він же митрополит Іларіон).

Дід Миколай був дуже люблячий, кохав дружину Ганну і обожнював своїх доньок Галину та Ольгу. Його дружині зараз 93 роки, а вона і досі співає його улюблену пісню про Круги. Їх щастя зруйнувала війна. Дідусь загинув в Польщі в боротьбі з фашистами. Їм`я мого діда записано в книзі Пам`яті.

Родина шанує пам`ять нашого діда, селянина - інтелігента, який дбав про Україну в умовах панської Польщі. І саме так, він став Державотворцем. В пам`ять про Миколу Максимовича Німковича, дружина правнука створила картинну галерею

«Живи Кобзарю ». В пам`ять про нього написана ця робота.

Просвітяни села Тучин 1938 рік (Німкович Микола – четвертий ряд, 2-й справа, біля «Недолі»)

P.S. Важко несемо через усю історію хрест своєї долі, бо і досі в складних бориннях здобуваємо собі на власній землі незалежну Україну. Нас віками мордували і нищили, морили голодом і розстрілювали, а ми живемо і дужчаємо, воскресаємо з вічності, бо маємо незнищенне начало – любов до Батьківщини.

СОНЯ ДЕЛОНЕ – МИСТКИНЯ ФРАНЦІЇ, НАРОДЖЕНА В УКРАЇНІ

Огороднікова Софія, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ ЦТКТУМ Херсонської обласної ради, учениця 11 класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія Херсонської області
Керівник: **Ташкевич Л.Л.,** керівник гуртка ЦТКТУМ ХОР

Є багато видатних особистостей, про існування яких українці достеменно не знають. Проте, ледве дізнавшись про українське походження пишаються власною приналежністю до українського народу. Насправді, дійсно приємно за співвітчизників, які прославилися у тій чи іншій галузі науки, мистецтва. До таких видатних особистостей належить художниця Соня Делоне. Непересічна жінка народжена в Україні майже все свідоме життя прожила на теренах Франції, стала видатною мисткинею, прославилася своєю творчістю, увійшла до переліку відомих людей Французької Республіки, де її спадщину знають, вивчають, влаштовують виставки. Чи ж не настав час українцям долучитися до вивчення життя та творчості Соні Делоне?

Кожен народ, створюючи власну національну культуру, тим самим робить внесок у світову культуру, здійснюючи за її допомогою зв'язок зі світовою історією та іншими народами. В результаті такого спілкування відбувається взаємне культурне збагачення. І як наслідок, різні культури розвиваються, удосконалюються, стають набагато різноманітнішими. В цьому полягає актуальність дослідження про Соню Делоне – мисткиню Франції, народжену в Україні. Світовій культурі властивий інтеграційний процес. Українська культура з давніх-давен зазнавала впливу зі сторони, проте, в свою чергу, суттєво впливала на інші культури.

Соня Делоне стала першою жінкою-художницею, виставка якої була влаштована у всесвітньо відомому Луврі – найкращому музеї Франції. Художниця отримала найпочеснішу нагороду Французької Республіки – Орден Почесного легіону. Одна з її робіт під назвою «Сонечко» потрапила на ювілейну франко-англійську марку, випущену на честь підписання угоди «Антанти». Звісно, що названо не всі прояви її художньої спадщини. Була виставка у знаменитій лондонській галереї Тейт Модерн», президент Франції Жорж Помпіду придбав три картини видатної художниці. Неабияке визнання мала Соня Делоне у світі високої моди.

Справжнє ім'я художниці – Сара Штерн, єврейка за національністю, народилася в Одесі, де провела перші роки свого життя. Дитинство, як відомо, найяскравіший період життя людини. Враження дитинства живуть з людиною протягом усього життя, впливають на розвиток смаків та уподобань. Творча натура Соні Делоне зберегла український шарм, відчуття прекрасного, український колорит. Це вплинуло на подальше формування креативної особистості. Дівчинка на все життя запам'ятала Полтавщину та Одесу, де провела перші сім років свого життя. Ніколи не цуралася свого походження, відверто згадувала про це в автобіографії під промовистою назвою «Ми підемо до сонця». Соня з дитинства зацікавилася малюванням, тому, після перебування в свого дядька Анрі Терка у Петербурзі, у віці 20-ти років їде до Парижу вчитися, де невдовзі бере псевдонім Соня Терк, виходить заміж за німецького колекціонера Вільгельма Уде, а вже два роки потому за відомого французького художника Робера Делоне. Чоловік поділяє її захоплення кубізмом, потім авангардними ідеями у мистецтві.

Соня Делоне стає відомою майстринею декоративного мистецького напряму арт-деко. Все почалося з того, що після народження сина, перебуваючи довгий час вдома, вирішила створити ковдру з клаптиків. Як тут не згадати винахідливих матусь, які намагаються поєднати творчість з економним підходом до вирішення проблеми. Тож першою текстильною роботою Соні Делоне стала клаптикова ковдра для маленького сина Шарля, тобто аплікація з кольорових шматочків тканини. Відома ковдра знайшла своє місце у якості експонату Національного музею сучасного мистецтва в Парижі. Потім художниця захопилася створенням суконь з клаптиків, експериментувала з тканинами, текстилем. Сукні виглядали вишукано, користувалися попитом. Майстриня почала задавати тон французькій «haute couture». Про неї писали, що «вміє наповнювати сірі міста кольорами». Художниця ж про себе говорила, що «любить творчість

більше, ніж життя».

Коли відбулася у Петербурзі революція, її заможній дядько втратив майно, тому Соня почала шукати заробітки, займатися дизайном одягу. Талант художниці запрацював на повну: вигадувала візерунки, експериментувала з кольором. Сукні Соні Делоне набули великої популярності не лише в Європі, а й в Сполучених Штатах. Вона одягала голлівудських зірок, надихала інші відомі дизайнерські фірми на пошук нових форм та змісту. Яскраві візерунки прикрашали театральні костюми, автомобілі, сукні «prete-a-porter».

Вражає надзвичайна працьовитість майстрині. Під час Першої світової війни родина Делоне вимушено переїздить до Іспанії, потім Португалії. Соня постійно працює, заробляючи на життя мистецтвом: моделі одягу, взуття, малюнки до гральних карт, килими, ілюстрації до книг, кераміка, вітражі. Після знайомства з Сергієм Дягилевим створює костюми до балету «Клеопатра», до опери «Аїда». Невдовзі у Франції з'явився Дім моди Sonia Delaunay. Пізніше у спогадах вона зізнається, що любов до яскравих кольорів зберіглася з часів дитинства, з образів українського сільського весільного одягу. Отже, українські витоки її творчості беруть початок з Полтавщини та Одещини.

Спадщина Соні Делоне залишається актуальною і сьогодні. Її справу продовжує одна з родичок – Алла Маломан, яка є художнім керівником Дому моди Sonia Delaunay. Відомий заклад продовжує кращі традиції дизайнерки та авангардистки, француженки за місцем проживання та українки по духу, єврейки за походженням Сари Іллівни Штерн (1885-1979). Напрями її творчості вражають: живопис, графіка, дизайн одягу, створення муралів. Багато робіт Соня Делоне подарувала відомому культурно-мистецькому Центру Жоржа Помпіду в Парижі. Вона є авторкою статті «Художники і майбутнє моди», протягом кількох років читала молодим художникам лекції в Сорбонні, її запрошували до співпраці кіностудії й театри. У 1925 році американський журнал Vogue вийшов з обкладинкою, прикрашеною зображенням сукні з «оптичним» малюнком. Президент Франції Жорж Помпіду, придбавши три картини Соні Делоне, одну з них подарував президенту Ніксону під час офіційного візиту до Сполучених Штатів, а дві інші залишив у Єлисейському палаці.

Українське коріння допомагало видатній художниці творити, робити світ прекрасним, а жінок чарівними. Чи не запізно українці почали цікавитися спадщиною Соні Делоні? Мабуть, що так, трохи спізнилися у визнанні заслуг неперечісної особистості. Сьогодні це має зробити кожен освічений і притомний українець – поцікавитися творчістю відомої художниці та майстрині, дизайнерки й авангардистки. Кожен має особисто доторкнутися до її спадщини, що стане своєрідним проявом шани по відношенню до Соні Делоне. Адже маємо не лише пишатися українським корінням співвітчизниці, а знати зміст та сенс її творчості. Сучасні дослідники спадщини Соні Делоне стверджують, що «українські витоки її творчості ще потребують докладного вивчення, як і взагалі, тема впливу українських мотивів на розвиток кубізму й авангардизму». Соня Делона мала неабияке «почуття ритму і радість кольору». Отже, її творчість багатогранна, різнопланова. Не можна кількома словами окреслити численні напрями її діяльності, адже мала багато талантів. Вона була знайома з багатьма відомими художниками, спілкувалася з Пікассо, Шагалом, Кандинським, Архипенко. Поети та письменники входили в коло її друзів: Маяковський, Арагон, Аполлінер.

У невеличкому дослідженні неможливо продемонструвати багатство та різнобарвність дизайнерської та художньої спадщини Соні Делоне. Візерунки, моделі одягу, живопис треба бачити на власні очі, відчути серцем, намагатися зрозуміти й «пропустити» через власні відчуття, власний світогляд. Крапку ставити не можна. Можна лише зізнатися собі, що дійсно недооцінена українцями мисткиня потребує подвійного відкриття як співвітчизниця та як майстриня зі світовим ім'ям. Слід згадати книгу львівських мистецтвознавців під виразною назвою «Соня Делоне повертається в Україну через Львів». Дослідники продовжують робити невеличкі відкриття, запрошуючи сучасників долучитися.

Два роки тому в Одесі відбулася виставка робіт Соні Делоне. Українці починають відкривати для себе видатну майстриню, на жаль, «знану за кордоном більше, ніж в Україні». Мисткиня увійшла у світову культуру як лідерка світового авангарду, винахідниця автотюнингу, визнана лідерка арт-деко. Створила разом з чоловіком художником Робером Делоне новий стиль

у мистецтві – симультанизм. Сама ж мисткиня стверджувала, що це символ космічної енергії.

На аукціоні в Парижі у 2002 році її картину «Ринок у Міньо» придбав приватний колекціонер за 4,5 мільйонів євро. В Україні з її спадщини майже нічого немає. Лише дві автолітографії «Жовті шари» і «Велике червоне коло», подаровані приватним колекціонером, знаходяться в Національному художньому музеї України. Соня Делоне, художниця народжена в Україні, стала яскравою зіркою, яка славно засяяла на світовому олімпі високого мистецтва.

Отже, зробимо висновки. Безумовно, спадщина Соні Делоне належить світові за коштовністю, неповторністю, неординарністю. Але слід пам'ятати про українські витоки її творчості, про те, що дається людині від народження – талант, який не сховаєш та духовна ментальність народу. Не можна ставити крапку на шляху дослідження творчості видатної майстрині та мисткині, необхідно ретельне вивчення й оприлюднення її досягнень у колі українських поціновувачів високого мистецтва та пересічних громадян України.

Мистецьке надбання Соні Делоне має бути відомим та шанованим як духовна складова державотворення, що підсилить та розширить інтеграційні процеси європейського вибору України. Маємо відчути себе єдиною нацією, яка зробила і робіть певний внесок у світову культурну скарбницю. Колись приховувалась інформація стосовно українців, які проживали за кордоном. Наразі світ став відкритим, що дозволяє переосмислити значення духовної і матеріальної культури представників нашої країни як важливої складової української державності. Без самобутньої національної культури не може бути глобальної культури.

«РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ЧУГУЇВЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Омельченко Дарина, 11 клас, вихованка гуртка «Юні етнографи» Чугуївського центру туризму та краєзнавства Чугуївської міської ради Харківської області
Керівник: **Логачова Надія Валентинівна,** методист Чугуївського центру туризму та краєзнавства Чугуївської міської ради Харківської області

Український народ має багаті традиції, пов'язані з народженням дитини. Впродовж віків породіллям допомагали баби-повитухи, які ще за часів Трипільської культури вважалися жрицями язичницького культу. Вони були посередницями між людьми і Богами, які полегшують пологи, допомагають новонародженим. Народження дитини було принциповою подією, тому, що ставало фактичним визнанням сім'ї. Бездітна сім'я традиційно вважалася неповноцінною.

Зараз своїх діточок жінки народжують в пологових будинках, протягом усієї вагітності вони перебувають під наглядом медичних працівників. Сьогодні майже неможливо знайти жінку, яка б народжувала своїх дітей вдома і при цьому їй допомагала баба-повитуха.

Родильна обрядовість – вагома складова вірувань і звичаїв українців, способу життя простого народу, його світогляду. У цьому полягає актуальність обраної теми.

Метою дослідження є створення історичного екскурсу родильної обрядовості на Чугуївщині.

Задля досягнення даної мети було необхідно охарактеризувати стан дослідженості родильної обрядовості українською етнологічною наукою; подати опис традиційної родильної обрядовості населення Чугуївщини; дослідити сучасну родильну обрядовість Чугуївщини.

Об'єктом дослідження є родильна обрядовість мешканців Чугуївщини.

Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс загальнонаукових методів:

- польового спостереження та опитування – для розширення фактологічної бази, окреслення ареалу побутування окремих явищ;

– систематизації та класифікації — для створення загальної картини досліджуваного явища та характеристики як окремих його складових, так і їхнього перебігу;

– аналізу та синтезу — для осмислення досліджуваних явищ та вияснення їхнього історичного контексту;

– порівняльно-історичного – для виявлення особливостей традиційної родильної обрядовості.

Пологові обряди і звичаї традиційно складалися з трьох тісно пов'язаних циклів:

передпологовий, власне пологовий і післяпологовий. Перші два включають повір'я, звичаї, обрядові дії, метою яких було збереження вагітності та забезпечення успішного перебігу пологів. Післяпологові обряди спрямовані були на охорону і очищення матері та дитини, приєднання новонародженого до сім'ї, громади, церкви. Передпологові обряди покликані були сприяти нормальному протіканню вагітності та доброму самопочуттю жінки. Вони стосувалися дуже делікатних справ – чекання пологів, появи нового члена сім'ї, а тому були насичені обереговими діями та повір'ями.

Навіть у наш час деякі вагітні жінки намагаються дотримуватися оберегових дій та повір'їв, а хтось не вірить у всілякі забобони. Сьогодні вагітну жінку насамперед оберігають від усяких несподіванок та неприємностей. Фізична завантаженість, коли вона надто значна, як помітили наші пращури, також не сприяє гармонійному перебігу вагітності та нормальним пологам. З гігієнічних порад зазначимо такі: вагітній жінці необхідно перебувати на свіжому повітрі, віддалено від людей що курять, смітників, довго не затримуватися на пекучому сонці.

Баба-повитуха була не лише помічницею породіллі, але й жрицею, яка вводила нову дитину у члени роду. Вона здійснювала в хатині цілий ряд магічних дій, як вважалося, корисних для породіллі, - навстіж розчиняла вікна, відкривала замки, розв'язувала всі вузли. Все це робилося для полегшення пологів. Досвідчена повитуха «вела пологи», тобто допомагала жінці народити дитину.

Спілкуючись зі співробітниками КЗ «Художньо-меморіальний музей Рєпіна» дізналася, що у зв'язку з великою смертністю немовлят та породіль (повитухи були самоучками) в Чугуєві 15 жовтня 1842 року було засновано училище для освіти повитух. 16 березня 1853 року 25 учениць закінчили другий курс теоретичного навчання і після здачі іспитів їх відправили в 6 округів. В архівному відділі апарату виконавчого комітету Чугуївської міської ради знаходиться справа «Об учреждении в г.Чугуеве должности специальной повивальной бабки и об определении на эту должность дочери штабс-капитана Александры Северьяновны Краховецкой».

Зустрівшись з Шпаченко Ольгою Володимірівною багато дізналася про роботу повивальної бабки (бабуся Ольги Володимірівни – Суханек Людмила Йосифівна розповідала їй про свою мачуху Кунцман Вікторію Петрівну, яка змінила Александру Северьяновну Краховецьку на посаді повивальної бабки в м.Чугуєві). У 1877 році Вікторія Петрівна приймала пологи у жінки І.Ю.Рєпіна (народився син Юрій).

Після того, як відпадала пуповина, дитину можна було купати. Це було на 4-5 день після народження. У першому купанні дитини брала участь вся родина. Купати дитину треба було після заходу сонця. Всі хто приходив до хати під час купання, мав кинути у купель монету – на щастя. Сина загортали у сорочку батька, дочку - в материнський одяг.

Незабаром після пологів (на 3-7-9 день) влаштовували «родини» - поспішали відвідати родички та близькі знайомі, приносячи частування й подарунки та висловлюючи побажання здоров'я матері, а також талану й щастя її дитині.

Чи не найбільш відповідальним вважався звичай ім'янаречення. Це пов'язано з переконанням, що вдало обране ім'я має сприяти щастю та добробуту немовляти, саме воно визначатиме його долю.

Правильності вибору імені наші пращури надавали величезного значення. Якщо після наречення (називання) дитина плакала, або виявляла інші ознаки невдоволення, то вважали, що ім'я вибране невдало, не відповідає природі новонародженого дитя, може зашкодити йому в майбутньому. Обряд ім'янаречення дитини вважався обрядом найвищого рівня святості, тому батьки старанно готувалися до нього.

З прийняттям християнства обряд ім'янаречення здебільшого відбувався наступним чином. Баба-повитуха сама або з кумами чи самі лише куми йшли з подарунками (хлібом, пшоном та куркою) до священника, щоб одержати ім'я. Причому воно обов'язково мало сприяти щастю та добробуту новонародженого, а таким могло бути або ім'я святого, якого мали відзначати найближчим часом, або ім'я відомої людини. Було прийнято давати імена за святцями (в межах 8 днів до і 8 днів після народження).

Звичай надання імені відбивав і певні норми моралі та звичаєвого права, наприклад,

дитині, яка народжувалася поза шлюбом, давали негарне ім'я. Таке ім'я давалося й у тому разі, коли до церкви йшли без дарунків або коли родина новонародженого чимось завинила перед церквою чи громадою.

Нині вже нікого не дивує, що типовими стали грецькі, латинські, єврейські імена, трохи рідше скандинавські. Стало вважатися нормальним явищем, що людина не має жодного уявлення про те, що ж означає її власне ім'я. Ніби ми замість імен носимо порядковий номер, який для нас не має ніякого значення. Якщо ім'я обрано правильно, людина ніколи в подальшому своєму житті не повинна відчути дискомфорт, пов'язаний із ним.

Обряд хрещення дитини є першою найбільш вагомою подією у житті немовляти, батьків та родини. Хрестини — родинне свято на честь як народження, так і введення дитини у світ людей і насамперед, — в родинне коло. Чи не найбільш недоторканним залишився цей обряд і в наш час. Відповідальним після хрещення вважався звичай ім'янаречення. Це пов'язано з переконанням, що вдало обране ім'я має сприяти щастю та добробуту немовляти, саме воно визначатиме його долю.

Постриження – відзначення річниці від дня народження дитини. В цьому обряді величезну роль відігравали хрещені батьки дитини - куми. Посеред хати на долівці простилають вовною догори кожух (як обереговий знак, символ добробуту), садять на нього дитину, батько на кожух кидає трохи грошей, щоб дитина багата й щаслива була. Зверху розкладають ті чи інші предмети й пильнують, що візьме дитинка.

Родильні обряди відображають найдавніші пласти світогляду українців, дозволяють зрозуміти не тільки минуле, а й розкрити тенденційні особливості сучасності та майбутнього.

Після проведеного аналізу було визначено, що:

1. Обробивши значний масив важливої інформативної та аналітичної наукової літератури, таргетована інформація стосовно саме Чугуєва та його округи у науковому дискурсі відсутня. Тому наша розвідка має за мету надолужити цю прогалину.

2. Було відстежено три тісно пов’язаних циклів: передпологовий, власне пологовий і післяпологовий.

3. Аналізуючи родильну обрядовість Слобожанщини, доходимо висновку про те, що усталений у науці поділ усієї обрядовості на три цикли (передпологовий, саме пологи, післяпологовий — до набуття дитиною основних навичок та умінь, тобто до одного року) є цілком вірним і таким, що й нині відбиває особливості як фізичних процесів, так і обрядових — символічних та оберегових — дій.

4. Був проведений порівняльний аналіз традиційних пологових практик та народження дитини у офіційній медицині та складено таблицю «Порівняльний аналіз родильної обрядовості на Чугуївщини».

5. У ході дослідження отримала дані про заміну народних акушерок представницями «офіційної медицини», що відбувалося на теренах Чугуївщини вже у середині XIX ст. Саме тому на Слобожанщині інститут народних акушерок зник так рано, про що пишуть усі дослідники народної культури Слобідської України.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями історії та української мови і літератури, керівниками гуртків народознавчого та краєзнавчого напряму, працівниками музеїв при створенні виставок та експозиції з даної тематики.

НА ХУСТКИ УКРАЇНА БАГАТА

Коваржик Анастасія, 8 клас, вихованка гуртка «Народні ремесла» Чугуївського центру туризму та краєзнавства Чугуївської міської ради, м.Чугуїв, Харківська область

Керівник: **Бойко Світлана Миколаївна,** керівник гуртків Чугуївського центру туризму та краєзнавства Чугуївської міської ради Харківської області

Якось їдучи в міському транспорті, довелось почути, як якась жіночка говорячи із своєю малою донькою промовила «зараз ми тебе ЗАХУСТИМО». Ці слова мене зацікавили і заставили замислитися над близьким звучанням слів захистимо та «захустимо». Це і спонукало мене ближче познайомитися із звичайною жіночою хусткою.

Працюючи в бібліотеці, дізналася що в Україні матеріалом для виготовлення головних уборів жінок був шмат полотна, витканого з найтоншої пряжі, так званий убрус. Перехідною формою головного убору від перемітки до фабричних хусток був саморобний тканий матеріал із тонкої вовняної пряжі на лляній або бавовняній основі. Хустки шили з байки, шовку, штапелю, штапельного полотна, вовни, бавовни тощо.

Від інформантів дізналася, що вишиті хустки на Харківщині переважно були білого кольору. Яскраві або темні хустки жінки носили залежно від віку. Червоні хустки носили за звичай молоді. В одній українській пісні молода заміжня жінка скаржиться на ті обмеження, яких вимагає її стан:

Каби мені не чепець, не червона хустка,
Я би собі погуляла, як на волі гуска.

Кожна дівчина, готуючись до шлюбу, сама пряла й вишивала: цим прагнула показати свою працездатність, господарську вміліть, здібність. Ось чому в давні часи хусток не купували, їх не виконували на замовлення молодої чи батьків». На Харківщині декорувались хустки тканням і вишивкою шовком, сріблом і золотом. Якщо вишивали шовком, то найчастіше застосовували червоні, сині, зелені, жовті та рожеві нитки. Зрідка можна було побачити і чорний колір.

Орнамент на хустках був геометричний або рослинний, який розташовувався по чотирьох кутах й посередині.

Особливо престижним для жінки було мати оксамитову хустку. Щодо кольору, то він як і орнамент, виступав засобом вираження народного світогляду, психології, смаку, підкреслював буденність або святковість, показував вік.

Хустка потрібна в житті для всього: це і носовичок, це і вузлик, щоб принести їжу в поле, і скатертина, і серветка, хустиною прикривали спечений хліб, щоб не черствів; дитячу колиску – від вітру і лихого ока. В хустину завязували вечерю для хрещених на Різдво. Це невід'ємна частина жіночого вбрання що супроводжує людину протягом усього її життя. «Хустки мали різний розмір: маленькі були більш повсякденними, великі одягалися на голову, а на грудях закручувались, щоб було тепло.

Наприклад, якщо жінка несла маленьку дитину, то закутувала і її, і себе. Заповивали дитину в мамину зимову хустку, складену вчетверо - "аби мамин дух коло неї стояв". Спочатку це був одяг, що захищав голову жінки від холоду, а згодом стала хустина основним і улюбленим головним убором українських жінок. Дівчата, котрі хотіли вийти заміж, на Покрову (14 жовтня), просили:

Покрівонько, Покрівонько, покрий мені голівоньку,
Хоч онучею, хоч ганчіркою — хай не буду дівкою.

Перед вінчанням стелили рушник для молодих і клали хустку, щоб зв'язувати молодим руки. На весіллі сестра або мати молодої, роздавала гостям льняні хустки, щоб молоді були в парі. Після вінчання мати молодого заводила до хати обвінчаних хусткою. Молоду саджали за стіл і йшло покривання. При цьому співали:

Ой так нарядили, як самі схотіли,
З жита паляницю,
З дівки молодицю зробили.

Коли хлопець ішов на війну або на службу в армію, дівчина дарувала милому власноруч вишиту хустинку на знак любові та вірності.

Відомо, що постійні війни в Україні були частою причиною розлуки молодих. В часи казаччини був добрий звичай у наших дівчат: коли козаки вирушали з військом у похід, то кожна дівчина своєму нареченому дарувала вишиту хустину На випадок, коли козака спіткає смерть у дорозі або він загине в бою, хусткою від дівчини вкривали обличчя козака. Якщо козака ховали з військовими почестями, то тіло його клали в домовину, а вишиту хустку клали на осідланого коня.

Навіть будову нової хати зазвичай починали гостиною й тоді перев'язували хусткою руки майстрам. На хрестинах перев'язували руки кумам і священникові. На похоронах хустками прикрашали хоругви, свічі й давали їх усім учасникам. Померлому закривали хустиною очі. До

хреста на могилі дівчини чи парубка прибивали хустину як прапор - символ гідності. І до сьогоднішнього дня зберігся обряд: після смерті рідних, як жалобу, носять чорну хустку.

Розповідаючи про значення хустки хочу згадати і про нашого земляка, відомого художника - Іллю Репіна. Він зробив ескізи, та декілька картин з зображенням різних хусток Ці малюнки мають для нас велике значення, бо ж там задокументовані пам'ятки української старовини, що вже тепер, мабуть, не існують.

Хустка продовжує залишатися вживаним елементом і у сучасному вбранні. «Бабусину хустку» як головний елемент використовують у своїх колекціях і сучасні дизайнери одягу. Більшість українок мають традиційну українську хустку у своєму гардеробі, адже Різдвяний вечір та Коляду не можна уявити без даного аксесуару. Цей автентичний аксесуар надає сучасним українкам колоритного образу.

Навіть на сьогоднішній день хустка не втратила свою актуальність і своє символічне значення. Адже люди знають і пам'ятають історію своїх предків, і надають їй великого значення. Це наша гордість, наша спадщина. Тому і сьогодні жодна подія в житті людини не обходиться без хустки. А може, варто і нам прямо зараз повернутись до витоків, до забутої жіночої містики? А може, і у вас є старенька бабусина хустка, яка зберігає тепло й затишок, але ви не знаєте, яким скарбом володієте?

А може, варто і нам прямо зараз повернутись до витоків, до забутої жіночої містики? Захустимося і ми .

СТЕЖКАМИ СКОВОРОДИ (З ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ)

Мірошніченко Олександр Сергійович, учень 9-го класу Дворічанського ліцею, вихованець КЗ «Дворічанський ЦДЮТ» Дворічанської селищної ради Куп'янського району Харківської області
Керівник: **Бабай Людмила Василівна**

В українській історії було чимало видатних постатей, мудрість яких необхідно вивчати. Одним із таких геніїв є філософ Григорій Савич Сковорода, що на багато років випередив свій час.

Виділяти окремі періоди у біографії такої невтомно-непосидючої натури, як Григорій Савич, досить складно. Він із завидною невтомністю переносився з містечка до містечка, від села до села, всюди незмінно обростаючи новими прихильностями, багатіючи друзями, які йому відтепер будуть назавжди віддані, не дивлячись на часті і неочікувані розлуки.

Ізюм, Бурлук, Бабаї, Гусинка, Дисківка, Куп'янськ, Моначинівка, Чугуїв, Липці, Довжик, Переволочна (Новомлинськ), Панасівка, Іванівка – ось далеко не повний список сільських адрес Сковороди на Слобожанщині з шістдесятих по дев'яності роки XVIII століття. Як бачимо, значна частина населених пунктів на сьогоднішній день входить до Куп'янського району Харківської області. Цей перелік адрес не є повним, тому що таких на ділі було значно більше. Не буде перебільшенням сказати, що вся Слобожанщина була виходжена ним уздовж і впоперек, уся вона знала його в обличчя.

Г.Сковорода був не громадянином світу, як говорить дехто з його дослідників, а сином поневоленої України, з якою ділив і свою особисту недолю убогого, невлаштованого мандрівного вчителя, який міг у будь - який час стати кріпаком, позбавленим тієї мізерної вольності, яку він мав і яку пильно оберігав. Його перший біограф Михайло Ковалинський звернув увагу на те, що Григорій Савич називав матір'ю Малоросію, де він народився, тобто історичні землі України – Полтавщину, Київщину, Чернігівщину, але перевагу віддавав Україні - Слобожанщині, називаючи її тіткою, і на цій землі прожив другу половину свого життя.

Григорій Сковорода вибрав для себе мандрівний спосіб життя. І ця мандрівка продовжувалася до самої смерті, майже тридцять років. Вона була повна пригод, огорнута переказами та легендами. У ній філософ ніколи не розлучався з Біблією, сопілкою або флейтою і своїми писаннями.

Досліджуючи спадщину Григорія Савича ми склали карту-схему його мандрівок по селах і хуторах нинішнього Куп'янського району та ознайомилися з матеріалами про його спілкування з місцевими шляхетськими родинами. Навіть близькі до Сковороди люди не завжди знали якими

стежками він ходить. Його всюди радо зустрічали прості люди, для яких він був своєю людиною, щирим порадником і другом. Він любив зупинятися там, де знаходив людей з «розумом і серцем». Одним з них був Олексій Сошальський. Про місця перебування Г.С. Сковороди ми дізнаємося з великої кількості листів, які збереглися, завдяки його друзям. На його творах були вказані дати і місця їх написання.

Так з Охтирки мандрівний філософ прямує пішки до наших країв, до Гусинки, де знаходився маєток братів Сошальських. Братів було чотири: Олександр, Олексій, Георгій і Йосип. Георгій мав своє помістя в сусідньому селі Маначинівка (нинішня назва – Моначинівка). Брати прибулого Сковороду зустріли радо та гостинно, відвели йому окрему кімнату. Однак поселенець, особливо влітку, в ній знаходився рідко. Він або йшов до Дулино-Поклонського лісу, де ріс могутній старезний дуб, під яким обдумував свої філософські і поетичні твори, або проводив час на пасіці, яка знаходилась на галявині. Поруч знаходилось джерело з холодною водою. За місцевими переказами з нього любив вгамовувати спрагу Сковорода. З роками ця криниця замулилася, джерело ледь пробивалося. Його розчистили, поставили новий зруб, територію навколо впорядкували, належно оформили, як Сковородинівське місце. Про це засвідчує меморіальна дошка з відповідним написом.

Проживання у братів Сошальських було для Сковороди дуже плідним. Тут він дописав твір «Жена Лотова», закінчив укладання збірника «Басни Харьковские», написав ряд філософських творів. Щоправда, маючи непосидючий характер і потребу в спілкуванні з різними людьми, часто брав у руки посох, надівав на спину торбу з паперами та сопілкою і вирушав пішки в гості у Великий Бурлук в маєток Я.М.Донець-Захаржевського, або в Панасівку до родини Мечникових, або в сусідню Маначинівку.

І все ж Гусинка, за свідченням учня, найближчого друга і першого біографа Сковороди М.І. Ковалінського була для Григорія Савича в цей час найулюбленішим його «пристанищем», «любимое его пустынножительство».

Проживаючи в будинках поміщиків Сошальських, Григорій Савич виховував їхніх дітей. Його вплив проявився пізніше: світло вченості і духовності філософа відобразилось на особистостях і діяльності представників цього сімейства. Зокрема, на початку XIX століття Розальон-Сошальський був серед тих, хто надав кошти для створення першого вищого навчального закладу – Харківського університету.

В селі Моначинівка Сковорода любив зупинятися у сторожці, що стояла поруч з церквою на майдані неподалік від будинку Г.Сошальського. Про це ми дізнаємося з листа до Йосипа Сошальського, де він написав про подорож з Гусинки до Моначинівки.

Живучи на Куп'янщині, бував Григорій Савич і в самому Куп'янську, водив знайомства з власниками маєтків тодішнього Куп'янського округу, перетвореного через три роки після смерті філософа в повіт. Зокрема, він зустрічався з Федором Диським в його будинку, тепер це проспект Конституції,3.

Влітку 1787 року Григорій Савич вручив власноручно переписану набіло свою притчу «Убогий Жаворонок» з посвятою: «Люб'язному другові Федорові Івановичу Диському. Бажаю справжнього миру… Прийми, друже, від мене цю маленьку настанову. Дарую тобі Убогого свого Жайворонка. Він тобі заспіває і взимку: не в клітці, а в серці твоєму…».

Частим гостем Григорій Сковорода був у Якова Михайловича Захаржевського у Великому Бурлуці. Як і на якій основі перетнулися шляхи філософа і власника бурлуцького маєтку Захаржевського дослідив краєзнавець Ю.П. Паровай в статті «Бурлуцькими стежками Григорія Сковороди». Яків Захаржевський був дуже культурною і освіченою людиною, дотримувався передових поглядів. Йому подобалось прогресивне вчення Сковороди, яке він теж поділяв. Зі свого боку Сковорода з повагою ставився до Захаржевського.

Як видно з листів Г.С. Сковороди до різних осіб він неодноразово перебував у Великому Бурлуку влітку і взимку наприкінці 70-х і на початку 90-х років XVIII століття. Тоді помістя Захаржевського знаходилось на території нинішнього ремонтно-транспортного підприємства.

Не могла не приваблювати мандрівного філософа бібліотека Захаржевських, в якій було зібрано багато творів, в тім числі й старовинні рукописи. Отже, перебування у Великому Бурлуку було для Сковороди приємним і корисним. Але найперше – це люди, прості селяни, такі

ж знедолені як і по всій його рідній Україні.

Цікавим є ще один слобожанський «адрес» Сковороди: будинок поміщика Мечникова. Це представник того роду, з якого вийшов видатний вітчизняний вчений Ілля Ілліч Мечников. У XVIII столітті Мечникови володіли землями в околицях Куп'янська. Про дружбу цієї родини зі Сковородою розповів Гессе де Кальве, який був одружений на дочці куп'янського Мечникова, Серафимі (найімовірніше, саме сімейні перекази і з'явилися для нього головним джерелом при складанні біографічного етюду про філософа). Уявлення про особисте знайомство харків'янина австрійського походження Гессе де Кальве з Г.Сковородою є однією з найдавніших помилок сковородинознавства. Про це ми дізналися із статті Т.Шевчук «Гессе де Кальве не був «самовидцем»». В цій статті була допущена помилка: Сковорода не міг ходити до батька майбутнього Нобелівського лауреата І.І. Мечникова, тому що роки життя Іллі Івановича 1810-1878, тобто на 100 років пізніше після Сковороди, який помер в 1794 році.

В пошуках відповіді на питання до кого з роду Мечникових в своїх мандрівках ходив Сковорода нам допомогла книга Д.І. Багалія «Український мандрований філософ Григорій Сковорода», який процитував спогади Гессе де Кальве: «Він любив також бувати в поміщика Іллі Івановича Мечникова. Просте та шляхетне життя в цих домах йому подобалось. Там він виховував дітей і розважав розмовами цих чесних старих людей», «…йому подобалося просте життя…їхнє».

Онук родоначальника Григорія Степановича корнет Ілля Іванович (прадід відомого вченого-мікробіолога І.І. Мечникова) в 1780 році збудував у Новомлинську другу дерев'яну церкву в ім'я пророка Іллі, де були охрещені і поховані майже всі Мечникови. Отже, Сковорода, який відвідав усі монастирі Слобожанщини, ходив під час своїх мандрівок до корнета Іллі Івановича Мечникова, який мешкав у слободі Новомлинськ.

На превеликий жаль, з часів перебування на Куп'янщині великого філософа нічого не збереглося: ні церкви, ні будинків, ні флігелів.

Дане дослідження було зосереджено на пошуку слідів його перебування на Куп'янщині, зокрема в творах сучасних поетів та письменників, творчість яких тим чи іншим чином переплелась із містом Куп'янськ, а саме Владислава Курилова, Ольги Антипіної, Наталії Шудрави, Івана Козиря, Федора Птушки. На основі дослідження було зроблено висновок, що всі основні ідеї, які Г.С. Сковорода порушував у своїх філософських і художніх творах, простежуються у творчості Куп'янських авторів.

Незважаючи на те, що Григорія Сковороду і сучасних поетів Куп'янщини розділяє більше двох століть, ми їх ставимо поруч для того, щоб ще раз усвідомити загальнолюдську значимість філософських та естетичних відкриттів українського мандрівного філософа. Вже у XXI столітті поети і прозаїки знову і знову повертаються до того, що було зроблено цим українським мислителем, і в непростих умовах сьогодення їм доводиться заново відкривати для себе (і для нас) великого філософа і письменника.

Отже, в ході проведеної роботи ми намагалися реконструювати період життя Сковороди, який був пов'язаний з територією нашого краю і визначити шляхи його подорожей.

Ми зібрали матеріали про збереження пам'яті про народного любомудра, які зберігаються у Гусинці, Моначинівці та Великому Бурлуці. Про нього розповідають в Куп'янському краєзнавчому музеї.

Ось так через віки, через різні події, через різних людей і тягнуться нитки, що пов'язують нинішні покоління куп'янчан з пам'яттю, яку залишив по собі на землі Куп'янський видатний філософ, поет, музикант і просвітитель.

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЕНЕЯ З ПОЕМИ «ЕНЕЇДА» ІВАНА КОТЛЯЕВСЬКОГО В МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ТА СКУЛЬПТУРНИХ ТВОРАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Сердюк Анастасія, учениця 8 класу Ліцею №17 «Інтелект» Полтавської міської ради

Данильченко Альона Володимирівна, вчитель історії Ліцею №17 «Інтелект» Полтавської міської ради

Іван Котляревський та його творизавжди були для творчих людейджерелом натхнення.

Найвідоміший твір Івана Котляревського «Енеїда» - це справжня енциклопедія українського життя, невмируща, натхненна та промовиста. І сьогодні вона із задоволенням говорить народною мовою до України, радить та тішить серця кожного читача. Поема, написана в кінці XVIII століття, багато разів прожила своє нове народження – перевидання, є золотим взірцем не лише української, але і світової літератури. Микола Лисенко, додаючи їй краси та сили музики, створив оперу за цією поемою.

Неодноразово «Енеїда» ставала в центрі уваги для образотворчого мистецтва українських художників. З початком самостійного, незалежного життя нашої країни, в житті поеми відкрилася нова сторінка популярності, уваги та схвальних оплесків.

Саме «Енеїді» пощастило стати першою в історії незалежності українською мультиплікаційною картиною. Над образом Енея працювали режисер Володимир Дахно та художник Едуард Кирич, які до цього разом працювали над популярною серією мультфільмів про козаків. Для них це вже була друга «Енеїда», адже до цього вони працювали над короткометражним фільмом «Пригоди козака Енея» 1969 року.

Едуард Кирич — український художник, аніматор, сценарист, член НСХУ та Спілки кінематографістів України, лауреат Національної премії ім.Т.Шевченка. З 1962 року — художник постановник анімаційних фільмів на студії "Київнаукфільм". Але всенародну любов Едуард Кирич отримав після створення саме мультфільму про Енея. Свою любов до творів Котляревського, захоплення його творчістю, художник відчув ще у шкільні роки і був впевнений, що це кращий твір для мультиплікації. В ньому є все – життя, гумор, гротеск та емоція, яка так важлива для глядача. Кожне красномовне слово Котляревського: «зібрав троянців, обсмалених, як гиря, ланців» не потребувало художнього доповнення, тому образи у художника з'явились відразу.

Едуард Кирич, згадуючи хвилювання перед створенням образів героїв, хотів створити їх простими та кумедними в цій живій поемі, трохи фантастичній, міфічній, але точно українській. Як говорить мультиплікатор, перед початком створення анімаційної «Енеїди», йому давали не один сценарій. Проте, він обрав саме це першоджерело – поему Івана Котляревського.

Перед тим, як глядачі побачили Енея на екранах, було близько 20 прототипів у розробці. «Енеїда» Івана Котляревського для художника – це як клондайк. Образ Енея такий незвичний та героїчний», – говорить Едуард Кірич.

Головне завдання художника – це створення динаміки картини. Потрібно було також вивчити традиції, одяг, щоб мультфільм повноцінно передавав атмосферу «котляревської Енеїди»[5].

Роботу над мультфільмом розпочали у 1988 році на студії «Укранімафільм». На екрани «Енеїда» вийшла у 1991 році і стала вдалим стартом для української мультиплікаційної історії доби незалежності. Сценарист наголошує, що більшість образів мультфільму не говорять, але передають ту емоцію, той комічний ефект і все стає зрозуміло навіть без слів. Едуард Кирич впевнений, що хороший анекдот можна розказати навіть жестами.

Творчі пошуки тривали серед коллективу із підбіркою музичного супроводу до мультфільму. Кінцеві рішення приймав композитор Ігор Поклад, який точно був впевнений, що елементи простої народної музики, не тільки України, танцювальні пісні із використанням «ексцентричних інструментів» мають доповнити і без цього самобутню історію про «моторного парубка» Енея [6].

Сам образ головного героя для художника Едуарда Кирича був головною ціллю передачі гротескової манерит твору. Іван Котляревський зазначав, що Еней «такий-сякий ігострий як на бритвісталь». Такимчином, художникзобразив його витягнутим, гротесковим: «ручки маленькі, носик здоровенький, підборіддя». Хода Енея промовисто говорила, що він внук Зевса, син Венери: «йшов підстрибуючи, летів, щоб дим та іскри з нього йшли»[3].

Коли Зевс відповідав Венері, що нічого поганого з її сином Енеєм не станеться. Він каже: «Не журись. "Еней збудує сильне царство" - оптимізм, "і заведе своє там панство; Не малий буде він панок. На панщину в весь світ погонить, багацько хлопців там наплодить і всім їм буде ватажок". Мультиплікатор Едуард Кирич не тільки вбачає силу в цьому реченні, але і надію України на те, що ми збудуємо краще майбутнє. Міркуючи над сучасним образом Енея, якби був створений новий мультфільм «Енеїда», художник зазначає: «Я би його зробив більш мудрим, таким державним діячем. «Енеїда» - це не поема, це музична річ. Вона так побудованалітературно, що піднеї можна не те,щоб оперу, амюзикл робити іспівати. І театр може бути, і балет» [5].

У творі закладенобагато глибинних моментів. Сполучення Вергілія і Котляревського дає намнадію на європейський вибір України. Зараз починаємо це розуміти. Також ще 1988 року у мультфільмі Едуарда Кирича з'явився синьо-жовтий український прапор, при цьому художник зазначив: «Тоді ще прапора не було, а я йому зробив прапор жовто-блакитний, коли героїїхали на конях. Це пропустили. Босам Зевс сказав, що Еней побудуєУкраїну, Рим. У Котляревського багато нема з того, що я зробив в «Енеїді». Я люблю його настільки, що відчуваю, що він би погодився з тим». Та і сама «Енеїда», за словами художника: «вишліфувала мою українську мову і любов до України,і студія стала українською. Це такий момент - хочеться будувати і співати, зростати і діяти; вона спонукає до цього [2].

Видатний український. літературознавець Олександр Білецький говорив про Енея: «Головний герой поеми не окрема людина, а люди. І які люди!» Ці слова підкреслюють, що образ Енея собою втілює узагальнення всього українського народу. Зазначимо, що 200-річчя «Енеїди» відзначалося вже у незалежній Україні. Нацбанк навіть порадував з того приводу нумізматів золотою ювілейною монетою, а один із вагонів київського метро прикрасили ілюстраціями та цитатами «Енеїди», що і зараз достоту актуальні.

17 квітня 2018 року образ Енея із поеми Івана Котляревського з'явився на центральній вулиці Полтави. Міні-скульптуру вагою в 9 кг з бронзивилив майстер із Ужгорода Михайло Колодко. Скульптору, як досвідченому фахівцю замовили втілення проекту, взявши за основу образ Енея, яким його зобразив у першому повнометражному українському мультфільмі «Енеїда».

Міні-скульптура із зображенням головного героя на кораблі з'явилася завдяки ініціативі депутата Полтавської міської ради Вадима Ямщикова і співзасновника ГО "Полтавська платформа" Артура Кобзаря – в рамках краудфандингового проекту інтернет-ресурсу "Зміст". Інформація про це розміщена на стіні будівлі ЦУМу, над "щасливою" монеткою з тризубом, потерши яку «буде щастя кожному, хто повірить у новітні дива».

Цей своєрідний пам'ятник автору «Енеїди» ІвановіКотляревському іславному козакові Енею встановлено народнимкоштом.Загалом, автори ідеї вбачають певний символізм в тому, що скульптура Енея була створена за кошти звичайних людей, так само як і понад сотню років тому пам'ятник Івану Котляревському у Полтаві було збудовано на громадські кошти, що збиралися в 1895-1898 рр. Всього тоді було зібрано 11 768 карбованців 67 копійок [1].

Зовсім нещодавно, у жовтні 2021 року відома полтавська ілюстраторка Валерія Рибкіна разом із полтавським брендом «Who made it UA» створила стікерпаки із найвідомішимикультурними пам'ятками міста,до яких увійшла міні-скульптура. За словами ініціаторки проєкту, цей стікерпак став своєрідним туристичним маршрутом, що допоможе у розвитку цієї галузі Полтави– духовної столиці України.

«Енеїда» – це справжня енциклопедія життя українського народу. Автор коментаря до «Енеїди» О. Ставицький зазначає: «Мало не кожна строфа поеми для тих, хто уміє ту енциклопедію читати, може розгорнутися в цілу наукову розвідку про той чи інший аспект сучасної І.Котляревському дійсності. Письменник завжди дотримувався правди життя, яка

повнокровно струмує в кожному рядку поеми. Зрозуміти предмет, явище, подію, ім'я, назване в поемі, –тільки половина справи. Друга, не менш важлива, – з'ясувати, в якому контексті твору, а разом з тим і реальної дійсності, історичної доби постає все, що складає зміст поеми. У ній не те, що строфи, – рядка, жодного слова немає, вжитого просто так, для зв'язку між епізодами. Все працює, все несе смислове навантаження, кожне слово – там, де йому належить бути. І в усьому – виняткове знання буття українського народу, його психології, його характеру» [4].

КУЛЬТУРА НА ПОДІЛЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Михайлюк Яна Олександрівна, 11 клас, Подільський ліцей, Староушицька територіальна громада, Кам янець-Подільський район, Хмельницька область, **Тостановський Юрій Пилипович**, Подільський ліцей, вчитель історії.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу джерел і різних наукових досліджень виокремити характерні риси у розвитку культури Поділля зазначеного періоду; відтворити маловідомі сторінки тогочасного мистецького процесу; розкрити роль і місце культури регіону в національній культурі загалом.

Актуальність дослідження культурного життя на Поділлі у другій половині XIX століття – на початку XX століття зумовлює загальновизнана у вітчизняній культурології тенденція осмислення цінності, значущості кожного окремого регіону, намагання висвітлити маловідомі факти, що сприяє багатоскладовому, системному підходу до вивчення культури нації.

Виходячи із даної мети, у роботі ставляться такі завдання:

- проаналізувати стан розробки зазначеної проблеми в історіографії ;
- охарактеризувати стан освіти на Поділлі другій половині XIX – на початку XX століття;
-висвітлити розвиток архітектури на Поділлі в зазначений період;

Таким чином, друга половина XIX – початок XX століття, незважаючи на всі не зовсім сприятливі умови та чинники, характеризується бурхливим розвитком культурного життя як на Поділлі зокрема, так і по всій Україні в цілому.

Актуальність теми. Культура України та культурна спадщина її регіонів відіграє важливу роль у розвитку гармонійного українського суспільства. Прагнення поглибити наші знання про історію та культуру народу зумовлює потребу в дослідженнях на регіональному рівні.

Відтворити достовірну правду історії, і, зокрема, культурну спадщину українського народу можливо лише при науковому використанні фактів.

Отже, виникає необхідність науково проаналізувати нові підходи до проблеми вивчення документальних матеріалів з метою відтворення реальної картини минулого й включення важливих фактів історії до скарбниці народного надбання. А це можливо лише за умови, коли історичний процес буде правдиво відображений в усьому його розмаїтті, складності та протиріччях. У зв'язку з цим важливо глибше й повніше осмислити історичний, морально-етичний і культурний досвід предків нашого краю і водночас зрозуміти його спорідненість з досвідом європейської та світової культури.

Актуальність дослідження культурного життя на Поділлі у другій половині XIX століття – на початку XX століття зумовлює загальновизнана у вітчизняній культурології тенденція осмислення цінності, значущості кожного окремого регіону, намагання висвітлити маловідомі факти, що сприяє багатоскладовому, системному підходу до вивчення культури нації.

Варто зазначити, що розвитку культури на Поділлі у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. присвячено ряд досліджень. Але у більшості з них науковці звертають увагу переважно на загальні проблеми розвитку освіти та культури Поділля та його регіонів, а також на історію окремих культурно-освітніх закладів. Отож, актуальним для досліджень залишається ще чимало аспектів зазначеної тематики.

Об'єктом дослідження виступає культурне життя на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX століття.

Предметом роботи є перетворення в освітній, релігійній, архітектурній складових художньої культури Поділля на другому і третьому етапах національного відродження.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу джерел і різних наукових досліджень

виокремити характерні риси у розвитку культури Поділля зазначеного періоду; відтворити маловідомі сторінки тогочасного мистецького процесу; розкрити роль і місце культури регіону в національній культурі загалом.

Виходячи із даної мети, у роботі ставляться такі завдання:

- проаналізувати стан розробки зазначеної проблеми в історіографії та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати стан освіти на Поділлі в зазначений період;
- висвітлити розвиток архітектури на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX століття.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 60-х рр. XIX століття до 1914 р. Даний період в історії Поділля є досить значущим. Саме в цей час культурний розвиток регіону набуває особливої динамічності та інтенсивності. Виникають нові освітні заклади. Посилюються впливи західноєвропейської і російської культур.

Методи дослідження. Робота спирається на методологічні засади, пов'язані із загальновизнаними принципами об'єктивності та історизму, логічності, всебічності й підходами багатовимірності, системності. Крім цього, важливими при написанні роботи були також конкретно-історичний, порівняльний, системний та логічно-узагальнюючий методи.

Структура роботи визначається змістом проблеми, поставленою метою і завданням дослідження.

Висновки

Період другої половини XIX – початку XX ст. виявився досить плідним для розвитку культури, незважаючи на різноманітні чинники, які впливали на розвиток краю та були запрограмовані на знищення самобутності нації, її культури і свідомості (посилення централізованого імператорського управління, деструктивні заборонні процеси на Поділлі, Валуєвський та Емський циркуляри тощо).

Аналізуючи історіографію нашого дослідження, варто виділити ряд досліджень та статей, які дають характеристику окремих складових культурного життя краю.

Про політичні передумови розвитку освіти та культури на Поділлі писали В. М. Миринюк, О. Ф. Кошолап. Освіту на Поділлі другої половини XIX – початку XX ст. досліджували І. В. Сесак, М. Г.Вороліс, Л. С. Анюхіна. Діяльність церкви у освітній сфері описували Е. М. Мельник, В. С. Перерва.

Говорячи про передумови розвитку культури на Поділлі, слід зазначити, що реформи 60-х років XIX ст. та наступних десятиліть дозволили сформувати у подільських містах певне культурно-освітнє середовище. З цього часу визначну роль у розвитку освіти та культури на території Подільської губернії починають відігравати міста.

Важливими політичними передумовами для розвитку освіти виступали місцеві особливості Подільського краю. Вони полягали в тому, що на Поділлі на хвилі національного відродження розгорнувся педагогічний рух за національне шкільництво, очолений революційно-демократичною інтелігенцією та освітянами. Він розгорнувся як зворотна реакція на великоросійську шовіністичну політику відносно українського народу, яка супроводжувалася наступом на українську мову і її використання в навчально-виховному процесі навчальних закладів.

Важливу роль у поширенні освіти на Поділлі відігравали церкви. Так при них створювалися церковноприходські школи, які давали учням початкову освіту. Свої школи мало також єврейське населення. Для них створювалися окремі початкові школи, в тому числі приватні.

Розвитку архітектури сприяло значне зростання міст, промислові і економічні новації, які потребували нових конструкцій. У зв'язку з цим створюються нові схеми, плани міст, будуються нові будівлі.

Таким чином, друга половина XIX – початок XX століття, незважаючи на всі не зовсім сприятливі умови та чинники, характеризується бурхливим розвитком культурного життя як на Поділлі зокрема, так і по всій Україні в цілому.

РОЛЬ БАТЬКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Осадча Владислава, вихованка гуртка „Юні туристи" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради
учениця 10 класу Степанківського ліцею – закладу загальної середньої освіти Степанківської сільської ради Черкаського району
Кріт Сергій Юрійович, керівник гуртка „Юні туристи" Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Суспільно-політичні, соціально-економічні та інформаційні зміни в Україні за останні 30 років супроводжувалися зміною життєвих цінностей, життєвих стереотипів та основ виховання дитини. Головну роль у вихованні дитини починає відігравати суспільство, соціальні мережі та Інтернет-ресурси. Попри все це українська народна педагогіка провідну роль у вихованні дитини відводить батькам. Тому сучасний батько стає не лише носієм виховних норм суспільства, української національної культури, традицій, моралі, що передаються з покоління в покоління і закріплюються в життєвому досвіді дітей, а поряд з матір'ю несе відповідальність рівнозначну народженню, розвитку і вихованню дитини. Втілення в життя сучасних батьківських обов'язків сьогодні не можливе без вивчення ролі батька в українській народній педагогіці. Отже, актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб дослідити роль та місце батька у вихованні дитини в українській народній педагогіці.

Трансформація українського суспільства останніх років змушує змінюватися і світоглядним підходам в освіті, як дошкільній, так і в середній на основі нових підходів НУШ. У реалізації сучасних навчально-виховних завдань дитячого садка та початкової школи визначну роль може і повинна відігравати народна педагогіка. Значення активного застосування її в закладах освіти набуло сьогодні особливої актуальності у зв'язку з гуманізацією та демократизацією нашого життя.

Духовне відтворення людського суспільства реалізується як на професійному рівні (здійснення на основі наукової педагогіки навчально-виховного процесу у системі народної освіти), так і на непрофесійному – у сфері стихійного регулювання життєдіяльності людини, як механізм соціалізації (масова, народна педагогіка).

Народна педагогіка, функціонуючи у суспільній психології, виконує певне соціальне замовлення: формує соціальний тип, необхідний даному суспільству для його успішної життєдіяльності, для закріплення досягнень культури.

Звідси й її „механізми": традиційність постулатів, жорстокість санкцій, чіткість меж у виборі індивідуальної поведінки. Уся українська народна педагогіка підпорядковується єдиній виховній меті: швидше адаптуватися підростаючому поколінню до життя на його традиційному типовому рівні. Народна педагогіка демонтувалася соціальними реаліями. Її зміст, форми і методи визначалися доцільністю господарювання людей, їхнім побутом, спілкуванням. Вихід індивіда за межі свого мікросередовища сприймався упереджено, оскільки це загрожувало стабільності налагодженого укладу життя. Зрослі вимоги нинішнього часу, зумовлені особливостями нашої дійсності, спрямовують педагогів – і теоретиків, і практиків на пошуки нових шляхів удосконалення виховання підростаючого покоління.

Зараз можна констатувати: склався певний прошарок дорослих, які виконуючи виховні функції суспільства, беруть участь у цьому процесі на громадянських засадах – громадські організації, ветерани АТО/ООС, волонтери та інші. У своїй роботі спираються на здоровий глузд, на досвід попередніх поколінь і свій особистий.

Визначилися такі два головні напрями їхньої діяльності: участь у відтворенні кадрів й у вихованні юних громадян-патріотів України. Звідси безпосередній зв'язок з народною педагогікою, що немовби розлита в усьому способі життя людей.

Об'єктами впливу учасників масового виховного процесу є діти в сім'ї (родинне виховання). Дедалі помітнішою стає роль засобів масової інформації та соціальних мереж – осмислення та аналіз їх становить актуальну соціально-педагогічну проблему.

Після тривалої перерви у науковій педагогіці знову розпочалося дослідження виховних впливів різних духовних рухів, у тому числі й народних традицій виховання. Свого часу сімейну

педагогіку вивчали О. В. Духнович, І. Я. Франко, Леся Українка та інші, однак найгрунтовніший аналіз народності у суспільному вихованні здійснив К. Д. Ушинський. Він дійшов головного висновку: не існує загальної системи виховання, прийнятої для всіх народів, пряме запозичення виховних принципів одним народом в іншого неможливе, суспільне виховання удосконалюється з розвитком усього життя країни й громадянської думки.

К. Д. Ушинський вбачав зміни народної педагогіки у засвоєнні молоддю різних видів культури, яку вважав необхідною передумовою фізичного, морального та розумового розвитку людини, основою особистого щастя. Великої ваги надав видатний педагог рідній мові: рідне слово формує душу, виробляє характер, прилучає до своєї нації. До механізмів народної педагогіки він відносив також гру, суспільну думку, характер народу, його національні особливості, звичаї, традиції, фольклор. Дослідник Г. М. Волков, проаналізувавши національні елементи у практичній педагогічній діяльності А. С. Макаренка, показав, як характерні особливості українського народу органічно входили в систему його роботи.

Найкращі виховні традиції живили творчу діяльність видатного педагога В. О. Сухомлинського. „Народ, зазначив Василь Олександрович, – життєдатне, вічне джерело педагогічної мудрості, і якби в нас не було постійного духовного спілкування з людьми, ми б не могли б успішно навчати й виховувати молоде покоління”.

Прогресивні педагогічні погляди українського народу надихали його думку і працю, орієнтували на пропаганду ідей виховання у дітей і молоді безмежної відданості Батьківщині, глибокої любові до матері, батька, рідних.

Дуже високо цінував В. О. Сухомлинський традиції мудрої любові батьків до дітей, гуманного і водночас розумного вимогливого підходу до них, використання у навчанні і вихованні скарбів рідної мови, підпорядкування знань, набутих з книжок реальним потребам життя, дотримання природних способів фізичного виховання, загартуваня дитячого організму. У своїх педагогічних творах, у практичній роботі педагог часто використовував такі народні перлини, як прислів’я, приказки, афоризми, етичні навчання, завдання на кмітливість, вдало, яскраво переказував притчі, легенди.

Отже, вчені підійшли до вивчення української народної педагогіки, як до явища суспільного життя, суспільної свідомості і психології. Але з приходом влади більшовиків було втрачене те глибинне й невичерпне джерело, яке постійно живило наукову педагогіку. Замість того щоб почерпнути той неоціненний, воістину золотий фонд, який заклав народ, передаючи знання з покоління в покоління, педагогіка озброїлася науковими гучномовними фразами марксизму-ленінізму.

І тільки зараз, в роки гуманізації, демократизації суспільства ми звернулися до тих духовних цінностей, які завжди несли в собі реальний зміст: мова, релігія, держава, традиції, звичаї, культура.

Українська народна педагогіка дістає новий могутній імпульс для свого подальшого творчого розвитку. Це свідчить про те, що справжні можливості для здійснення своїх виховних ідеалів народна педагогіка має в умовах духовного відродженя суспільства.

Мудрість народних вчителів полягала і полягає в тому, що вони якимось чуттям знали і знають головний закон виховання, його основу: тільки духовна взаємодія вихователя і вихованця забезпечує досягнення педагогічної мети. Є мистецтво виховувати, але є і мистецтво виховуватися – мати бажання прилучитися до культури людства, прагнення стати гідним громадянином своєї Батьківщини.

Головні педагогічні ідеї багатовікового досвіду виховання дітей актуальні й досі. До них ми відносимо: співробітництво дорослих і малих у розв’язанні завдань, які забезпечують життєдіяльність і тих і тих, виховання відповідальності як істотної якості особистості у ході встановлення взаємозалежності (турботи).

Таким чином, народна педагогіка як вид духовної культури суспільства виконує істотні функції суспільного життя: гуманізацію, соціалізацію, індивідуалізацію підростаючого покоління. Отже, у своєму чистому вигляді українська народна педагогіка уже, напевне, не відродиться – це буде сплав професійних знань і досвіду старших поколінь. Педагогіка мільйонів

– не вічно живе джерело ідей і мудрості, а тому тільки не відриваючись від живої справи і практики, може розвиватися сучасна теорія виховання.

Серед усіх геніальних винаходів людства одне з провідних місць займає сім'я. Саме вона є тим могутнім соціальним феноменом, що якнайтісніше об'єднує людей у родинне гніздо на основі шлюбних та кровних взаємозв'язків.

Сім'я – то святий вузол, яким сполучаються люди в суспільстві. Сім'я – то життєдатний осередок, що приводить на світ божий, плекає найвищу цінність людства – дітей, найкращий цвіт нації, майбутнє народу, завдяки яким кожен батько й мати мають реальну можливість повторити і продовжити себе в своїх потомках. Кожна людина є смертною. Але сім'ї, родина, народ – безсмертні!

Родовід вихователів іде від матері, від батька, від сім'ї. Завдяки їм постала й розвинулась народна педагогіка – праматір педагогічної науки, теорії і практики родинного виховання. Спробуємо ж проаналізувати роль одного з батьків дитини, а саме батька у вихованні дитини в українській народній педагогіці.

Справедливим у народній педагогіці є вислів: „Живемо не батьками, помремо не людьми". У ньому сильно і лаконічно виражається природність і необхідність для людини батьківства й материнства.

Про силу виховного впливу батьків красномовно говорять такі українські народні прислів'я і приказки: „Які мама й тато, таке й дитятко", „Який кущ, така й хворостина, який батько, така й дитина", „Які самі, такі й сини", „Яка мама, – така сама".

Українська народна педагогіка на почесний п'єдестал поставила як вихователів і батька, і матір. За її справедливим твердженням, у сім'ї однаково важлива роль належить як батькові, так і матері („Отець – як бог", „Чоловік у домі голова, а жінка – душа", „Що тато, то не мама", „Без хазяїна двір, а без хазяйки хата плаче"). Слово батька для дитини має авторитетне значення („Не послухаєш тата, послухаєш ката"). Та й результати його виховного впливу немалозначні („Не навчив батько – не навчить і дядько", „Батько – рибалка, тоді й діти у воду дивляться", „У ледачого пасічника і бджоли ледачі", „Хороші діти – це честь батька й матері", „Яка хата – такий тин, який батько – такий син"). Тож і не дивно, що подекуди в Україні діти називають батька няньо (неньо), нянько, тобто таким же пестливим словом, як маму – неня, ненька, яке походить від нина (можливо, спочату нена, потім – неня, няня) – та, що годує, колише, забавляє немовля, кладе його спати. Слід також звернути увагу, що слова тато, дядьо (дєдьо) у нашій мові, як і слово мама, теж постали з лепету немовляти. Слово батько виникло своєрідно. Якщо порівняти болгарське бате (старший брат) і чеське b'at'a (брат матері) з давньоруським „батя" (рідний батько), то можна припустити, що це слово спочатку вживалося на означення старшого брата, який часто для молодшого був замість батька або дядька по матері і відігравав велику роль у родовому суспільстві в сімейній общині, маючи нерідко можливість бути главою великої сім'ї.

З цього помітно, що сучасне поняття „рідний батько" виникло значно пізніше. Очевидно, переусвідомлення цього слова мало б іти в такій послідовності: старший брат – дядько по матері – рідний батько. Серед усіх синонімів – батько, тато, отець, няньо (неньо) нянько, дядько (дєдьо) найчастіше в Україні вживається перший – батько. Найпоширенішим стилістичним синонімом до назви батько є слово тато, що тепер уживається переважно як емоційно забарвлене (пестливе) звертання до батька. У мові дітей при звертанні до батька виражається стільки ж ніжності, як і до матері, через вживання різних пестливих слів типу: батечко, батенько, батонька, батуньо, батусьо, батіночко, батейко, татко, таточко, татонько, татуньо, татуненько, татунечко, татусь. Збільшено зневажливі форми до слова батько, як і до слова мама, майже не зустрічаються. Від слова батько походить слово Батьківщина, а також батьківщина – спадщина від батьків.

Батько! Це центральна постать в історії! Господар, начальник, педагог, суддя та іноді кат, це він вів сім'ю з щабля на щабель, це він, власник, нагромаджувач і деспот, який не знав ніяких конституцій, крім божих, мав страшну владу, підсилену любов'ю.

Але в нього є й інше обличчя. Це він проніс на своїх плечах страшну відповідальність за дітей, за їх злидні, хвороби і смерть, за їх тяжке життя.

Народ засуджує тих, хто не виконує своїх батьківських обов'язків. Народна педагогіка вимагає, щоб дітей спільно виховували батько з матір'ю. Слова отець-мати, батько-мати

належать до одного з найбільш характерних атрибутів українського фольклору. Роль батька у виховному процесі звичайно обмежувалася в українців функцією покарання. Виступаючи дисциплінуючим вектором виховання, годувальник-батько сприймається дитиною значною мірою відчужено. Дитина мусить, скоряючись силі, слухатися, але внутрішньо протестує, прагне вирватися з-під батьківської влади. Постать батька асоціюється з владою, причому з владою як джерелом насильства. У дорослому віці людина на підсвідомому рівні репродукує негативні настанови, які сформувалися у дитинстві.

„Вся сім'я вмісті й душа на місці". Так твердить тисячолітня народна мудрість, котру важко заперечити, беручи до уваги все бачене, прочитане, розказане чи стверджене. А сім'я у вужчому розумінні – це батько, мати і діти, які живуть разом. Крім того, з давніх давен у кожному суспільстві – це первісний осередок багатьох людських відносин – духовних, моральних, господарських, психологічних, естетичних і, звичайно, виховних.

Батько був тим, який своїм прикладом відповідальності, розуміння, терпеливості та пошани вирядив своїх дітей у життєву мандрівку сильними, непохитними у своїх переконаннях особистостями. Все це здійснено, коли батько займав в сім'ї своє належне місце – голови родини, що разом у злагоді з матір'ю творили родинне вогнище, котре стало підвалиною суспільства. Від початків існування батько був головою сім'ї, другом і приятелем матері та опікуном дітей. В українському народі батько завжди займав первісне місце в родині. Він був її оборонцем і заступником перед всякими негараздами. На прикладі батька, його розумних рішень, порад і прадідних звичаїв, у співпраці з матір'ю, виховувались діти. У наш сьогоднішній бурхливий час нам приходиться бути свідками того, що важливе становище і роль батька починає зникати, а з тим втрачаються дуже цінні не тільки виховні, але й моральні елементи в сім'ї. Стаємо очевидцями занепаду родини, котра з втратою провідної ролі батька губить свої тверді основи та позбувається моральних вартостей, а це в першу чергу негативно відбивається на дітях і дуже часто призводить до трагічних наслідків. Батько, котрий завжди був охоронцем сімейних підвалин, залишає родину, а та в свою чергу втрачає стабільність і утворюється розлад, валяться стіни родинного затишку й утворюється хаос, який важко привести до будь-якого нормального стану.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ, ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОГО ТА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ КРАЮ

Шкорбецька Мирослава, учениця 7 класу Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ступенів № 4 Дунаєвецької міської ради Хмельницької області»

Мазур Ольга Віталіївна, вчителька історії та правознавства Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ступенів № 4 Дунаєвецької міської ради

Вивчення сімейної обрядовості – поширена тема етнографічних досліджень. Особливо при зборі даних повинна бути неодмінна фіксація всіх учасників обрядової дії та їх обов'язків, а також обрядових дій з обов'язковим поясненням їх значення. Невід'ємною частиною української сімейної обрядовості є весільна обрядовість та її дослідження.

Тому, було вирішено провести соціологічне опитування населення. Оскільки, дана тема є досить актуальною сьогодні, вирішили досліджувати саме її.

Під час вивчення та дослідження, виявилось, що звичаїв, обрядів та періодів весільного циклу є кілька. А саме: дошлюбне спілкування молоді, передвесільний цикл, власне весілля та післявесільний цикл.

Період дошлюбного спілкування молоді був досить цікавим. Молодь збиралась «компаніями», на кожному «куті» своя. «Компанії» були досить різними, в одних були тільки дівчата, в інших – тільки хлопці, а були й такі де збирались і хлопці і дівчата. Що стосувалось віку, то в «компанії» приймали, приблизно, із 16 – 17 років. Серед хлопців та дівчат цінувались голос та відчуття ритму. Тобто, можливість гарно співати, танцювати, і навіть грати на музичних інструментах.

Найчастіше молодь зустрічалась у сільських будинках культури, де і могла продемонструвати свої таланти. Тобто, веселились під власну музику та «живий» спів. З музичних інструментів переважно були гармошка, барабан, скрипка. По відношенню одні до

одних, молодь вела себе досить стримано, і навіть стояли по різні сторони танцювального залу. І тільки-но хтось розпочинав пісню – всі одразу підхоплювали. Наприклад:

Якби мені не тиночки,
Та не перелази.
Якби мені не тиночки,
Та й не перетинки…

Була можливість почути і перейняти нові пісні, після чого могли співати навіть йдучи вулицями. Веселились звичайно не кожного дня, танці та сеанси кіно проходили, переважно, у вихідні та святкові дні. Але, могли бути навіть посеред тижня, все залежало від бажання та активності молоді. Також існували вокально-інструментальні хори, репетиції яких проходили по п'ятницях. У великі релігійні пости танці заборонялись. А в теплі пори року «компанії» збирались і в садах, і на подвір'ях, і просто на вулицях.

Особисті відносини в молоді складались досить цікаво. У кожній «компанії» були «старші» хлопці і дівчата. Щоб запросити дівчину до танцю, потрібно було питати дозволу у «старших». Якщо це відбувалось без дозволу, могли надавати штурханців та вимагати могорич.

Справжні вечорниці та прийом до «компанії» відбувались у вечір перед Андрія. Саме тоді збирались дівчата, де ворожили на судженого і чекали в гості хлопців. Після приходу хлопців продовжували з ними обряди та пригощались. За дисципліною та порядком слідкували господарі дому. На ніч не залишався ніхто, такої традиції у нашому краї не було.

Наступним був *передвесільний цикл*. Хлопця та дівчину, які зустрічались називали «кохані». Зустрічались до тих пір, поки не зробили заручини. «Кохані обмінювались подарунками, але не можна було дарувати каблучку. До заручин «кохані» могли домовитись як про це розповісти батькам.

Якщо хлопець не був ще ні разу в гостя у своєї «коханої», то дівчина заходила до батьків першою, і знайомила з батьками. Після цього хлопець звертався до батьків: «Ми з Вашою дочкою вирішили стати одним цілим. Тому, прошу руки вашої дочки». Це відбувалось, зазвичай, ввечері. Готувалась вечеря, якою пригощали хлопця. Під час частування хлопець повідомляє, що має намір до законного шлюбу. Тоді батько питає, чи є в нього батьки, і чи прийдуть на сватання. Теж мала значення кількість гостей на сватанні. Це мало бути непарне ччисло осіб, тому що саме хлопець і дівчина мали вже при зустрічі скласти ту пару. А якщо не було когось із батьків, йшли хрещені батьки.

Вже після того, як дізнались про це батьки дівчини, та дали згоду, аж тоді хлопець йшов додому, повідомляв своїх батьків.

На заручини йшли з двома хлібами, які зав'язувались білою хустино або білим полотенцем. Також несли горілку в бутлику, а на його шийці зав'язували пишну широку стрічку. Батьки з гостями йшли попереду, а хлопець йшов останнім. Тим часом, дівчина сиділа в далекій кімнаті біля печі, тому що хлопець не мав її бачити. Батьки хлопця заходили першими, їх зустрічали в порозі батьки дівчини. Заходили з такими словами: «Чи ми попали сюди? В нас пропала теличка, чи може у Вас є? подивіться?» - «То ходіть до хати, та й подивимось!» - відповідають батьки дівчини. Тим часом, хлопець зачиняє за собою двері, бо йшов останнім, і йде по хаті шукати дівчину. Знайшовши, приводить до гостей. Гості сідають за стіл. Біля хлопця сідає його батько, а коло неї його мати. Відбувається виготовлення букетиків для наречених із «шпарагуса» та довгої білої, в два кінці стрічки, та ще й із зав'язаним бантом, який кріпили з правого боку. Дівчині при цьому дарували шарф або хустину, яку клали на плечі. Обов'язково білого кольору. Тоді, дівчина «значить» свекра та свекруху. Подарунки символічні: батькові – рубашка, матері – хустина, гостей відповідно – рушником та фартушком. Після цього починають обговорювати весілля. Обговорюють кількість гостей на весіллі, «одягання нареченої». Весільний наряд шили на замовлення або позичали у когось, бо купити не було де.

У *день весілля* до молодої додому приходять гості, батьки пригощають їх. Наречену одягають хрещена мати і дружки. На весіллі були присутні також старости та поварки. Старости мали бути перев'язані рушниками, та відповідати за випивку, а поварки за тим, щоб гості не залишились голодними.

Благословляли молоду спочатку хрещені батьки, а потім рідні. При цьому молода три

рази цілувала ікону, яку тримала мати. В той час молода ще без фати. Такі ж самі дії відбуваються у молодого вдома. І тільки після благословення молодій одівали «велян». «Велян» разом із барвінковим віночком, який пошили дружки напередодні, стояв на хлібові. Молоду садили на стілець з подушкою, перед іконами. Після закінчення обряду, наречена піднімалась з подушки, а дружки навипередки, якнайшвидше намагались сісти на цю подушку, щоб слідкуючою вийти заміж.

Коли вже всі готові, наречений виходить з дому за нареченою. Все це супроводжувалось музикою. Наречений йшов з дружбами, батьками та гостями. Оскільки існував звичай викупу, то нареченого зустрічали ще у воротах, де стояв стілець із хлібиною. По центрі хлібини запихалась монетка і засипалась сіллю. Дружби мали подбати про могорич, який вимагали, щоб пройти далі. Також, стояло відро з водою, а наречений мав слідкувати, щоб вода не потрапила на нього, це було поганою прикметою. За викуп могли просити і гроші. Але ту монетку з хлібини мав витягнути молодий, та ще й зубами, і забрати собі. Далі до хати наречений повинен пройти по новенькій доріжці, на яку більше ніхто не ступав. В порозі його зустрічають батьки молодої із хлібами і вишитими рушниками. Наречений три рази вклоняється і цілує хліб. Після цього йому віддають хліб, з яким він заходить в хату. Ведуть «під руки» батьки нареченої. В той час, дружки ховають наречену за білою скатертиною або простирадлом, і просять за неї викуп. Після торгів дружки віддають молоду. Наречений має забрати її через стіл. Потім наречені обмінюються «букетиками», які стають невід'ємною частиною весільного вбрання. А тоді «значать» усіх гостей маленькими «букетиками» з барвінку, хрещених батьків – білими широкими стрічками. Потім брали благословення разом, як пара.

Далі була церемонія офіційної реєстрації шлюбу та вінчання у церкві.

Вся весільна атрибутика пильно охоронялась від поганих намірів людей. А точніше, заздрісники могли ворожити на весільних речах.

А далі розпочиналось саме святкування. Рідні і гості за чаркою виражали найщиріші побажання. Молодята мали сидіти у найкращому місці. Над ними висіли ікони, а перед ними стояв весільний коровай. По різні боки, біля молодят, саджали дружок і дружбів. Святкування супроводжувалось піснями та танцями, різними веселощами. В кінці святкування розпочинався обов'язковий обряд – «зняття фати з молодої». Супроводжувався обрядовими співанками:

Наше не таке було,
Наше золоте було.
А це якась не тая дівчина,
Не нашая…

Фату знімає свекруха і хрещена мати, потім свекруха пов'язує хустину.

Невід'ємною частиною була «перша шлюбна ніч», яка і визначала чесність і порядність дівчини. На другий день весілля, на весільну арку (яка кріпилась до воріт), прикріпляли стрічку. Червона стрічка символізувала чесність дівчини, а біла – ні. Тоді розпочиналися веселощі, кращі ніж першого. Гості приходили з різними дарунками: крупами та навіть з домашньою птицею. Обслуговують їх вже молоді господарі. Після перекусу гості переодягаються в різних персонажів, та веселять інших. Також був обряд «піднімати на господарів», тобто молодих садили на крісло або драбину, давали в руки дві хлібини і гуртом підкидали. З батьками проводили такі ж дії, але «піднімали на бабу і діда».

Був ще й третій день весілля. Гості вже були і в молодого і в молодої. Цей день називали «хлібини». Головним обрядом цього дня було «спалення біди». Виготовляли опудало, яке мало бути схожим на чоловіка. Надягали кожух, штани, чоботи та шапку та напихали все це соломою. Виносили опудало на перехрестя, при цьому співали різних пісень та для шуму грюкали по каструлях. Опудало підпалювали. Коли вогонь стихав, його потрібно було перестрибувати. Спочатку молодята, а потім й інші присутні. Це дійство відбувалось для того, щоб разом з вогнем згоріли всі біди. Палили і в домі молодої і в домі молодого.

Післявесільний період. Перший період після весілля пару називали молодятами. Наприкінці першого тижня святкувань, а точніше в п'ятницю і суботу знімали весільні арки, а це був привід знову зібратись на «могорич».

У перші дні спільного життя молодятам було важкувато. Їх мали «ввести» в

господарство. Якщо дівчина йшла в прийми, то свекруха знайомила її і з господарством, і з хатніми справами, розповідала про сімейні звичаї та порядки. А якщо хлопець, то вже тесть вводив в курс справ.

В гості до батьків ходили не досить часто. Якщо ж йшли, то батьки сватам готували дарунки або гостинці, бо соромно було іти з порожніми руками. З гостей також йшли з дарунками. Батьки ж, приходили в гості тільки у великі свята.

Із дослідження бачимо, що більшість традицій та обрядів дійшли до наших днів. Саме період весільної обрядовості багатий на веселощі та спілкування усіх вікових груп.

ГЕОГРАФІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ Ю. ЛИПИ ТА В.Е.Д.АЛЛЕНА

Посувалюк Олександр, група ВА-26 (10 клас) Державного навчального закладу "Черкаський професійний ліцей"

Грон Вікторія Віталіївна, кандидат історичних наук, викладач історії та англійської мови державного навчального закладу "Черкаський професійний ліцей"

Будь-який науковий пошук передбачає прагнення дослідника максимально об'єктивно й неупереджено підійти до розв'язання поставлених перед ним задач. Для цього необхідно виконати принаймні дві основні вимоги: по-перше, слід відшукати дійсну передумову або базову основу явища чи процесу, що вивчається. По-друге, варто зіставляти й проаналізувати різні точки зору на предмет дослідження.

Що стосується історичних студій, то нерідко у своїх висновках вчені відштовхувалися й відштовхуються від поняття "територія" у найширшому розумінні слова. Йдеться, з одного боку, про наявність чи відсутність вільного виходу у світовий океан, напрям руху річок, розміщення гірських масивів та рівнин. З іншого - про демографічну структуру й етнічний склад населення того чи іншого регіону, його економічний потенціал та місце в системі міжнародних зв'язків.

Також вивчаючи події вітчизняного минулого важливо спиратися не лише на висновки українських істориків, але й враховувати думку зарубіжних науковців. Отже, у запропонованій розвідці мова йтиме про порівняльний аналіз концепцій державотворчого процесу на українських землях, представлених у трилогії українського дослідника Ю. Липи "Призначення України" (1938 р.) та у праці британського вченого й політичного діяча В.Е.Д. Аллена "The Ukraine. A History" (1940 р.).

Юрій Іванович Липа (1900 – 1944 рр.) – громадський діяч, письменник, поет, публіцист, лікар, творець української геополітичної концепції. Один з ідеологів українського націоналізму [1].

Вільям Едвард Девід Аллен (1901 – 1973 рр.) – британський військовий журналіст, політичний діяч, дослідник. Його політичні переконання протягом життя зазнали серйозних змін. Він зокрема не офіційно підтримував ідей італійського фашизму у британській інтерпретації. (мається на увазі Британський союз фашистів Освальда Мослі) [2].

Почати слід з того, що і Ю. Липа, і В. Аллен відносили українців до категорії споконвічних хліборобів, але по різному оцінювали цей факт. Ю. Липа розглядав землеробську сутність українства з точки зору осілості і вищої цивілізаційної вартості у порівнянні з кочовими народами. Вказану обставину він вважав цілком достатньою підставою для того, щоб помістити Україну в один ряд з передовими європейськими країнами. Крім того, на думку автора, землеробське трипільське коріння української культури дозволяло їй оголосити себе давнім цивілізаційним центром: "Коли поглянемо на мапу її (трипільської раси) розпросторення в Європі, – стверджував Ю. Липа, – то побачимо, що найгустішим є її підложжя на Україні і по обидва її боки: на Кавказі й Закавказзі та по Дунаю, Балканах і частині Малої Азії" [3, с. 171].

Що стосується В. Аллена, то він, по-перше, постійно підкреслював "вторинний", "обслуговуючий" характер землеробських (так само, як і скотарських) спільнот північного Причорномор'я. По-друге, В. Аллен вважав покірливих слов'ян-орачів природними рабами азійських войовничих вершників та скандинавських підприємливих річкових піратів [4, с. 6]. Тобто, серед предків сучасних українців значилися насамперед соціально-етнічні групи, принципово нездатні до формування власної військово-торгівельної еліти. Вони могли

називатися частиною середземноморського світу лише тією мірою, якою виступали його глибокою периферією [4, с. 6]. По-третє, сучасну йому Україну В. Аллен обмежував виключно Поділлям, Волинню, Київщиною, Чернігівщиною і Полтавщиною, відкидаючи від неї південні регіони і Донбас [4, с. 354].

У чому ще міг англійський науковець не погоджуватися з представниками української історичної школи, так це у питаннях напряму формування України як геополітичної цілісності. Якщо Ю. Липа категорично наполягав на тому, що тільки "вісь Південь-Північ є віссю українських земель", а посередництво між Сходом і Заходом – суто польська дилема [3, с. 285-286], то В. Аллен вважав головним фактором вітчизняної історії поворот від "меридіанної" до "широтної" орієнтації [5]. Розглядаючи Україну переважно крізь призму геополітичних планів Лондона, він схилявся до польського шляху інтеграції окресленого простору у систему європейських міжнародних стосунків. Саму Польщу В. Аллен вважав складовою меридіанного поясу буферних держав, спрямованого по лінії "Північ-Південь" [4, с. 387]). Натомість, Ю. Липа вміщував Польщу вздовж координатної прямої "Схід-Захід" [3, с. 285].

Насамкінець варто підкреслити, що й український письменник Ю.Липа, й британський публіцист В.Аллен одностайно називали Московію наймолодшим і найслабшим серед європейських "центрів сили" та в цілому давали невисоку оцінку її цивілізаційним здобуткам.

У якості висновку зазначимо, що найбільш точним визначенням феномену під назвою "Україна" є поняття межової землі. Ця її межова сутність залишалася незмінною протягом багатьох століть, навіть не зважаючи на кардинальний повороти європейської і світової історії.

«ПІД ПІВДЕННИМ ВІТРИЛОМ»: ОДЕСЬКИЙ ПЕРІОД В ЖИТТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Чакір Валентина, учениця 8 класу, вихованка гуртка «Літературне краєзнавство» Ярославського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Плахтіївської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області

Гутник Наталя Федорівна, учитель української мови та літератури Ярославського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Плахтіївської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області, керівник гуртка «Літературне краєзнавство»

Окремі постаті української культури з часом стають частиною духовного надбання всієї нації. До таких, безперечно, належить Леся Українка. Проте, краєзнавчий вимір такої постаті не втрачає своєї актуальності. Адже для окремих регіонів є вкрай важливим долучитися до загальнонаціонального культурного процесу, шляхом «прив'язання» регіону до символічного ореолу видатної постаті.

В роки першої російської революції в Одесі було створено товариство «Просвіта», далі – «Український Клуб» та «Українська Хата». Тож Одеса була якісно представлена в одній із складових політичної фази націєтворення – літературному рухові. Це стало однією з причин кількаразового відвідування видатною поетесою південного міста. Дослідженням візитів Лесі Українки та популяризацією інформації про її перебування в Одесі займався співробітник місцевої національної наукової бібліотеки та заслужений діяч мистецтв Зленко Григорій Дем'янович (1934 – 2015).

У цій статті робиться спроба характеристики поетичного доробку Лесі Українки під кутом зору жанрової специфіки, та популяризація взаємозв'язків родини Косачів з українською громадою Одеси. Одеська сторінка життя Лесі Українки є досить вагомою, тому не проминула увагу місцевих краєзнавців.

Леся Українка бувала в Одесі неодноразово. Вперше вона потрапила до міста на Чорному морі у липні 1888 році. За ініціативи її батька Петра Косача, вона приїхала на лікування до Хаджибейського лиману. Подорож з батьком до Одеси, була першою подорожжю Лариси Петрівни до моря, яке за висловом її сестри, вона «якось аж пристрасно полюбила на все життя». Найзначнішим відкриттям молодої поетеси в Одесі у 1888 році стала родина М. Комарова. Як відомо, цей діяч був активним представником української громади міста і його родина дотримувалася українських звичаїв. Особливо дружні відносини склалися в Лесі Українки з

дружиною М.Комарова, Любов'ю Бореславівною, та його дочкою Маргаритою. Подорож, місто й інші особливості південного краю поетеса зобразила в «Подорожі до моря», яку присвятила Комаровим:

Велике місто. Будинки високі,
Людей тих – без ліку!
Веселую чутно музику.
Скрізь видно ту юрбу велику…
То ж добрії люди мене привітали
В далекій країні,
Там друга в прихильній дівчині
Знайшла я. І моря красу споглядали
Не раз ми при тихій годині…

У 1889 році Леся Українка двічі побувала в Одесі. Тут вона не припиняла власного навчання, зокрема, почала брати уроки англійської та італійської мови. Долучалася до одеського літературного життя: купувала місцеві журнали й книги, задумувала переклади, зокрема «Пригод Гулівера» Дж. Свіфта. Разом із Комаровими, Косачів, які приїхали до Лесі в гості, гуляли містом, любувалися степовими просторами, незвичними для мешканців Волині: «ми, поліщуки, глузували з одеситів, що вони» три дерева «зовуть» парками. В серпні-вересні 1891 року Леся Українка перебувала в французькій колонії Шабо на Одещині, неподалік Акерману. Вертаючись з подорожей Україною, та закордонними країнами у 1893, 1902, 1904, 1908, 1910, 1912 і 1913 роках видатна поетеса проїздила через Одесу, затримуючись на декілька днів в гостях у Комарових.

Отже, наслідком перших вражень Лесею Українкою від Чорного моря і став її поетичний цикл «Подорож до моря» датований 1888 роком.

«Подорож до моря» включає дев'ять оригінальних творів – яскравих зразків поезій про земну красу і красу морської стихії.

Умовно з огляду на предмет поетичного зображення, весь цикл можна розділити на дві групи. Перша з них – це вірші, присвячені чарівним краєвидам («Прощай, Волинь», «Далі, все далі…», «Красо України, Подолля!», «Вже сонечко встало»). Крізь вікна вагону, в якому проїжджає Леся Українка, як в калейдоскопі, спостерігає рідні їй ти краєвиди, милується і прощається з ними. Вірші циклу пройняті мажорним настоєм. Їх рівномірна ритміка ніби зливається з ритмічним перестуком коліс вагонів – то прискореним, то уповільненим. Особливо це відчувається у вірші «Красо України, Подолля!».

В інших віршах циклу, які можна віднести до другої групи («Великеє місто…», «Далі, все далі від душного міста», «Ой високо сонце в яснім небі стало», «Вже сонечко в небі сіда», «Кінець подорожі»), постають стислі чи розгорнуті морські пейзажі й окреслюється ціла гама поетичних асоціацій, навіяних яскравими картинами морської стихії.

«Подорож до моря» - це пісня краси рідної природи, один з блискучих зразків пейзажної лірики.

Однак, вірші циклу не можна віднести до чисто пейзажної лірики, бо вони - не просто замилування поетеси красою рідної Волині чи морськими краєвидами. В барвистих килимах Волині вона бачить «латані ниви», а морські простори не дають забути про просту людину і її нещасливу долю. Тут можна говорити про продовження Лесею Українкою літературних традицій від Шевченка до Франка, про використання ними пейзажу як засобу контрасту, протиставлення ти ідилій і реалій світу.

Аналізуючи «поему» чи «ліричний цикл», перш за все спинімося на розвитку теми твору. Початок – є прощання з «рідним куточком», з Волинню; тут дано натяк і на причини подорожі – хворобу:

Мене від тебе доленька жене…

Реалістичний інстинкт звелів поетці заявити, що її «мчить залізний велетень», цебто, що вона подорожує залізницею. Перший малюнок – «килими чудові» «темних лугів» та «веселих берегів» ще рідного краю. Другий малюнок – антитеза, «латані ниви», закриті хмарами та «душним димом», і поетка не може утриматись від сентенції:

Щастя колишнього хвилі злотисті

Час так швидкий пожира, мов огонь…

Третій малюнок – знову «Красо України, Подолля» - «хороші, красні села», «лани золотої», «ярочки зелененько». Четвертий малюнок – знову антитеза: «степ той без краю», «степовеє село». П'ятий малюнок – «велике місто» на краю «темного моря», «людей – без ліку», «музика весела» – і таке типове для романтика – почуття «біди самотньому у місті широкім». – «Далі, далі від душного міста» – малюнок шостий – широкий простір моря, детальний та захоплений його опис і романтичне – «забуваю і щастя і горе, все наземне, – з'єднатись з тобою я жадаю на час, на годину, щоб не бачить нічого на світі»... Малюнок сьомий – теж романтичний і потрібний для українки спогад про «ті байдарки», що «легкими чайками» колись «плили на сей бік та за козаками» – і далі простора романтична ламентація на тему:

Де поділась наша воля, слава наша смутна?

Восьмий та малюнок – вечір на морі (романтика не обійдеться без малюнку вечора!); дев'ятий і останній – «кінець подорожі», «вже хутко прибудем додому» і серед «обіймів щоденинни й лиха неземного» – романтичні спогади про – «синє море, безкрає, просторе»...

Романтизм тут щирий, не фальшивий; думки та настрої, хоч і сентиментальні, але вириваються так само щиро й молодо. Для шістнадцятилітнього читача ця поезія шістнадцятилітньої поетки і сьогодні зберігає всю свою свіжість і молоду силу.

Простежуючи весь ліричний доробок Лесі Українки, можна прийти до висновку, що літературознавчий напрямок лесезнавчих досліджень краєзнавцями обмежився висвітленням маріністичних мотивів у творчості поетеси.

Питання стосунків Лесі Українки з одеською громадою досі лишається відкритим. Адже на сьогодні розкрито більшість обставин її відносин лише з родиною Комарових, переважно за рахунок епістолярних джерел.

Таким чином, не зважаючи на те, що більшість лесезнавчих розвідок Г.Зленка мають науково-популярний характер, він досі залишається найбільш результативним, в кількісному і якісному плані, одеським лесезнавцем. Хоча він і не родився в Одесі, але проробив чимало культурної праці, аби включити південний регіон в українську літературну площину, що є дуже важливим сьогодні.

Одеса пам’ятає чудову, неперевершену, талановиту Лесю Українку, пишається тісним зв’язком – на її честь одесити назвали вулицю в Суворівському районі, на будинках, де вона перебувала, встановлено меморіальні дошки, один із Палаців культури носить також ім’я лесі Українки, у місті проводиться наукові заходи та літературні вечори.

ПАМ’ЯТНИКИ ТА ПАМ’ЯТНІ ЗНАКИ, ПРИСВЯЧЕНІ ЖИТТЮ І ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА ХАРКОВА ТА ПЕРЕДМІСТЯ. ДО 300-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАНДРІВНОГО ФІЛОСОФА

Виконали: **Краєва Юлія,** вихованка гуртка історичного краєзнавства КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, учениця 9 класу Будянського ліцею № 2 Південної міської ради Харківського району Харківської області.

Постельник Поліна, вихованка гуртка історичного краєзнавства КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, учениця 8 класу Будянського ліцею № 2 Південної міської ради Харківського району Харківської області

Керівник роботи: **Безрукова Тетяна Миколаївна,** керівник гуртка історичного краєзнавства КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, Почесний краєзнавець України.

Філософ-гуманіст, письменник, борець проти соціальної несправедливості – таким залишився в пам’яті народній Григорій Савич Сковорода. Його філософські ідеї відіграли величезну роль в історії і розвитку української громадської думки й літератури XVIII ст.

Пам’ятки та пам’ятні місця, пов’язані із життям і творчістю Г.С. Сковороди на території м. Харкова.

Відомо, що по закінченні навчання в Києво-Могилянській академії, тривалих

закордонних мандрів Гр. Сковорода повертається в Україну, а згодом їде до Харкова. Його вабить Харківський колегіум, де з 1759 р. він починає працювати викладачем. У 1768 р. при Колегіумі відкрили так звані Прибавочні класи, які розташовувалися за територією монастиря, там, де зараз знаходиться Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка і ТРЦ «Нікольський». У 1759 - 1764 рр. Гр. Сковорода читав там курс піітики та катехизиса, та його світогляд розходився з концепціями офіційного богослов'я і його вимусили залишити Колегіум. У 1974 р. на подвір'ї Покровського монастиря на місці, де був розташований Колегіум, встановили гранітну стелу (скульптор Л.О. Твердянська).

У 1992 р. у Харкові було відкрито пам'ятник Гр. Сковороді з бронзи та граніту скульптора Івана Кавалерідзе. Він встановлений біля Харківського історичного музею (сучасний Покровський монастир). Скульптура лаконічна, сухувата за ліпленням і раціональна за композицією, вона в повній мірі відображає життя мандрівного філософа. Треба зазначити, що проект пам'ятника Іван Петрович створив у 1935-1936 рр. Сам непересічна особистість, І. Кавалерідзе жваво цікавився життям і творчістю великого просвітителя. Його пам'ятники Г. Сковороді встановлені у Києві на Контрактовій площі (1977), у Лохвиці на Полтавщині (1922 р. знищений під час війни, відновлений автором у 1972 р.). За всі часи було створено всього один художній фільм, присвячений українському генію, який так і називався «Григорій Сковорода» (1958), режисером якого був І. Кавалерідзе. Харківський пам'ятник, який встановлював зять Івана Петровича скульптор і режисер Ростислав Синько, це інтерпретація більш відомого пам'ятника Сковороді у Києві на Контрактовій площі

Завдяки зусиллям визначного вченого Анастасії Ніженець, до 240-річчя від дня народження філософа, була виготовлена стела, встановлена в Харківському педагогічному університеті імені Гр. Сковороди. Педагогічний інститут з 1945 р. носить ім'я Гр. Сковороди. Вікна головного корпусу по вул. Артема прикрашають вітражі сковородинівської тематики, виконані студентами-дипломниками у 1980-х роках. У 1992 р. біля корпусу по вул. Блюхера було встановлено пам'ятник Гр. Сковороді (скульптор І.П. Ястребов). Скульптура виколота з міді. Цей пам'ятник на початку 2010-х років перевезли у село Сковородинівку до Національного літературно-меморіального музею Гр. Сковороди.

На новий пам'ятник Гр. Сковороді біля корпусу педуніверситету по вул. В. Блюхера збирали кошти студенти та співробітники університету, учні та педагоги 120 шкіл по Харківщині, де працюють випускники університету. Наприкінці вересня 2012 р. на Салтівці було відкрито пам'ятник Г. Сковороді (скульптор народний художник України Сейфаддин Гурбанов, архітектор Юрій Шкодовський).

Пам'ятки та пам'ятні місця, пов'язані із життям і творчістю Г.С. Сковороди на території колишнього Харківського району

Тривалий час Гр. Сковорода жив у прихарківській слободі Бабаї, в одному з будиночків місцевої церкви, котру з відомих причин у 1930-х роках було зруйновано. Харчувався у священика Я. Правицького, який жив по-сусідству. За іншою версією, Сковорода мешкав в одній з кімнат будинку місцевого дворянина П. Щербініна. На сьогодні цей будинок зберігся, на ньому є меморіальна дошка.

Учений А. Ніженець взяла на себе турботи по упорядкуванню місць, де жив, любив бувати та працювати мислитель. За її ініціативою і безпосередньою участю у 1962 р. було упорядковано пам'ятні місця у Бабаях. Завдяки колосальній напруженій роботі дослідниці, через поневіряння і подолання бюрократичних перешкод, у Бабаях було упорядковано меморіальну кімнату філософа, встановлено меморіальну дошку. Завдяки А. Ніженець вдалося облагородити джерело-криницю «Холодно-Сковородинівську», на той час замулену, затоптану худобою, що охоче ходила до неї на водопій. Під безпосереднім нагляді А. Ніженець були проведені будівельні роботи, роботи з розчистки криниці, здійснені посадки кущів і дерев, покриття ґрунту криниці дерном і над струменем води на камені прикріплена мармурова дошка з написом. У Бабаївському лісі, що простягається обабіч асфальтованого шосе Харків-Сімферополь, на узліссі у селищі Високий, теж завдяки зусиллям А. Ніженець у 1960 р. встановили гранітний монумент на пам'ять про те, що тут було улюблене місце філософських роздумів і відпочинку українського мислителя. Від асфальтівки на території кемпінгу, до криниці веде лісова стежка, натоптана

шанувальниками таланту, на що вказує окремий вказівник з написом «Стежка Сковороди». У 1995 р. на території кемпінгу встановлено бюст Гр. Савичу (автор скульптор С. Ястребов), на урочистому заході був присутній визначний український письменник О. Гончар. Бюст Сковороди виконаний орієнтовно архітектором О. Фоменко по моделі І. Ястребова.

У нашому рідному селищі Буди Південної міської ради Харківського району також є місце, пов'язане з ім'ям Гр. Сковороди. В урочищі Муховате, що розташоване у південно-східній частині селища на греблі поміж ставками було два джерела (зараз одно). За переказами, ці джерела облаштував Гр. Сковорода під час своїх мандрів по Слобожанщині з 1774 до 1794 рр. Мрія багатьох поколінь краєзнавців селища – встановлення меморіального знаку на території урочища з наступним текстом «Це джерело впорядкував у 1766-1768 рр. великий син українського народу Гр. Сковорода під час своїх мандрів по Слобожанщині».

ГАЙДАМАЦЬКИЙ ВАТАЖОК СЕМЕН ГАРКУША В ІСТОРІЇ, ЛІТЕРАТУРІ ТА ФОЛЬКЛОРІ СУМЩИНИ

Кузнєцова Неллі, вихованка гуртка «Мій рідний край», комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Керівники: **П'ятаченко Сергій Васильович**, завідувач туристсько-краєзнавчим відділом, керівник гуртка «Літературне краєзнавство» комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Мишакова Тетяна Вікторівна, методист, керівник гуртка «Мій рідний край» комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

В історії кожного народу є низка постатей, які традиційно користуються народною симпатією, увагою істориків і літераторів. Це – народні месники, заступники скривджених, знедолених і бідняків. За аналогією до англійського легендарного розбійника їх часто називають Робін Гудами, їхня діяльність обростає легендами, надихає митців. В Україні значну кількість таких постатей породив гайдамацький рух, що розпочався на Правобережжі у перших десятиліттях XVIII століття і тривав до кінця 1760 років, завершившись Коліївщиною. Проте й після придушення цього повстання окремі гайдамацькі загони продовжували діяти до кінця століття, поширивши свою діяльність і на лівобережну Україну, яка була під владою Московського царства. Вони відіграли важливу роль у боротьбі українського народу за звільнення від соціального та національного гніту, зробили свій внесок у формування основ української державності.

Одним із найвідоміших гайдамацьких ватажків є Семен Гаркуша (Миколаєнко), діяльність якого припала на 70–80 рр. XVIII століття. Протягом десятиліття він здійснював разом зі своєю ватагою зухвалі напади та пограбування хуторів та панських маєтків. Влада полювала на нього, а народ складав перекази й легенди, які стали згодом основою для творів письменників XIX століття – Григорія Квітки-Основ'яненка, Василя Наріжного, Ореста Сомова, Григорія Данилевського, Олекси Стороженка. Крім того на Сумщині збереглося кілька історико-краєзнавчих та природних туристсько-рекреаційних об'єктів, пов'язаних з іменем Семена Гаркуші.

Його постаті присвятили свої дослідження низка українських істориків, він став прототипом художніх творів О. Сомова, В. Наріжного, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Стороженка. Про нього писали етнографи і краєзнавці, аналізу його постаті присвятили свої дослідження літературознавці та фольклористи. Постать Гаркуші, як і взагалі гайдамацького руху, отримала різнополярні оцінки: народ уважав його захисником, панство і влада – кримінальним злочинцем. Серед українських діячів XIX століття переважала близька до народної позиція, за радянських часів Гаркушу було оголошено повстанцем і борцем з експлуататорським режимом, сучасні історики дотримуються більш критичної точки зору щодо діяльності розбійницької ватаги під орудою Семена Гаркуші.

Ще за життя Гаркуші народ склав про нього численні перекази та легенди. Саме вони й стали основою присвячених йому художніх творів. Першими до образу Гаркуші звернулися в

майже одночасно написаних творах Орест Сомов і Василь Наріжний. Повість О. Сомова «Гайдамак. Малороссийская быль» та її продовження «Гайдамак. Главы из малороссийской повести» побудовані на близьких за змістом до фольклорних переказів епізодах, у яких Гаркуша змальований захисником пригнічених селян та поборником справедливості.

Роман В. Наріжного «Гаркуша, малороссийский разбойник» побудований у дусі романтичної традиції, а його герой дуже далекий від історичного прототипу. У цьому творі Гаркуша – бідний пастух-сирота, який унаслідок учиненої проти нього несправедливості стає на шлях злочину, а згодом трансформується в месника не лише за свої кривди, а й інших пригноблених. Порівнюючи образи Гаркуші у творчості В. Наріжного та О. Сомова, З. Кирилюк справедливо зазначає: «У Наріжного Гаркуша ненавидить панів, співчуває гіркій долі селян і намагається помститися, не роблячи спроб хоч що-небудь змінити. А у Сомова Гаркуша – борець, який виступає проти несправедливості взаємин між експлуататорами й пригнобленими й сподівається, що його дії можуть вплинути на існуючий порядок і змінити його. [4, с. 115].

Повість Григорія Квітки-Основ'яненка «Предание о Гаркуше» складається з окремих епізодів фольклорного походження. Своєрідною авторською інтерпретацією образу Гаркуші є наділення його рисами глибоко освіченої людини, філософа та гуманіста, який свою місію вбачає у викоріненні вад людства та панівного суспільного ладу. Авторська позиція Г. Квітки-Основ'яненка, викладена під час дискусії Гаркуші з юнаком, полягає у запереченні насильства як шляху виправлення людей, а протидію державним інституціям та суспільному ладу письменник вважає шкідливим.

У творах Олекси Стороженка «Братья-близнецы» та «Гаркуша» головний герой має типове романтичне забарвлення, близьке до літературної традиції, заснованої драмою Ф. Шиллера «Розбійники». У п'єсі «Гаркуша» відбувається під впливом коханої жінки прозріння та переродження головного героя, який вирішує разом зі своїми побратимами покинути злочинне життя і спокутувати свої гріхи вірною службою під час військового походу проти турків-бусурменів. Поєднує твори Г. Квітки-Основ'яненка та О. Стороженка авторське засудження насильства та розбою головного героя.

«Наслідуючи фольклорну та романтичну традиції, В. Наріжний і О. Сомов висловлюють неприязнь до великопанського «стилю» життя, несправедливі закони якого не можуть і не повинні підпорядковувати собі вільну людину-борця. О. Стороженко і Г. Данилевський навпаки намагалися «примирити» Гаркушу з офіційною владою, аристократичними звичаями, проте їм вдалося відтворити оновлену свідомість неординарної особистості протестанта, народного заступника», – зазначав Ф. Кейда [3, с.7]. Серед творів про Гаркушу, які мають ознаки художності, варто також відзначити нариси О. Євецького, Г. Данилевського, К. Кошовика.

Загал фольклорних творів, присвячених відомому розбійницькому ватажкові, розпорошений по численних періодичних виданнях історичного, фольклорного та краєзнавчого змісту. Значна частина цих джерел пов'язана із Сумщиною, на території якої Гаркушина ватага виявила найбільшу активність. Серед народних переказів та легенд найбільшу кількість складають сюжети про жорстокі пограбування, вдалу втечу від переслідувань, обдарування Гаркушею бідняків, його чарівні здібності до перетворень та передбачень, а також окреме місце займають численні перекази про Гаркушині скарби.

Ці фольклорні твори побутували протягом XIX і XX століття, та й донині в багатьох місцевостях Сумщини можна почути розповіді про відомого розбійника Гаркушу і його скарби. Ареал поширення фольклорних творів про Семена Гаркушу охоплює нинішню Сумщину, Полтавщину, Чернігівщину, на що вказують, зокрема, і мікротопоніми – Гаркушин дуб у с. Гаї на Роменщині, Гаркушина криниця в Тернах та джерело біля Ведмежого, землянка Гаркуші в Лохвицькому районі тощо. Б. Корогод зазначав: «Ще в другій половині минулого століття в південно-східній частині Глухівського повіту існував так званий «Гаркушин шлях», а хутори біля Воронежа називалися «злодійськими» [5, с. 50].

Низка дослідників постаті Гаркуші наводили різного роду перекази про нього. «У Конотопі народ знає про Горкушу, Каханчика, котрі дебуширили в самому городі і по околії, – писав С. Ніс у 1861 році в журналі «Основа», - сі случаї не остались без того, щоб народ не вилив їх у піснях; багато таких пісень і привістей носиться поміж тутешніми людьми» [7, с.11].

Один із переказів про популярного в народі розбійника був опублікований у виданні «Друг народа» за 1870 рік під назвою «Предание о разбойнике Гаркуше (в Черниговской губернии Глуховского уезда)». Народні перекази про Гаркушу згадуються в розвідці глухівської дослідниці кінця XIX століття Пелагеї Литвинової-Бартош.

Відомий історик та фольклорист В. Милорадович у своєму дослідженні «Средняя Лубенщина», опублікованому в 1903 році в журналі «Киевская старина» навів низку народних переказів про відомих розбійницьких ватажків: Горкушу, Засорина та Копитька. Шість записаних на Лубенщині переказів про Горкушу містять наступні сюжети: про пограбування й катування селянки Явдохи, якій Горкушині розбійники прибили додолу коси кілком і погрожували зарізати, якщо не зізнається, де гроші; про Горкушиного побратима Олійника, який примусив селянина показати йому дорогу, хоча зазвичай був привітніший і міг обдарувати бідняка кожухом чи юбкою; про невдалу спробу пограбування, коли перевдягненим панами розбійникам завадив робітник, який побіг кликати на допомогу; про пограбування пана Зеленського, у якого вони викрали два бочонки грошей, але через переслідування змушені були кинути їх у ставок, а заарештований один із розбійників швидко втік через трубу з острогу; про невдале пограбування старої барині Корсунки та затримання Гаркушиних товаришів, яких він попереджав про небезпеку цього нападу; про Гаркушину настанову товаришам, щоби не йшли в ніч грабувати, та їхнє затримання, під час якого вони викинули бочонки в ставок.

Об'єднує ці твори кілька спільних мотивів, серед яких здатність Горкуші вгадувати по зорях та хмарах, чи вдалим буде нічне пограбування: «Старий Горкуша як вийде ввечері на дорогу, подивиться на небо і по зорях узнає, на яку ніч іти красти, чи поймається чи ні» [6, с. 248]. Цікавим також є зафіксоване вірування в здатність Гаркуші відмикати будь-який замок: «І який не буде замок, у його руці одімкнеться» [6, с. 250].

Особливо активне побутування переказів про народного месника було зафіксоване на сумському Поліссі, зокрема, в околицях Воронежа, який за народними переказами уважався його батьківщиною. Деякі краєзнавці навіть друкували матеріали про Гаркушу як уродженця Воронежа, зокрема в газеті «Советское Полесье» за 1971 рік була надрукована стаття Г. Шугаєва під назвою «Гаркуша. Рассказ об атамане крепостных крестьян, родившемся и выросшем в г. Воронеж Шостинского района». В. Стецюра навів переказ про Гаркушу, який обдаровував бідних мужиків, забираючи натомість у них стару шкапу або старі постоли, промовляючи при тому: «Купи за них чоботи добрі, бо негоже роботящій людині в постолах ходити» [8].

Воронізькі краєзнавці І. Абрамов, М. Андрєєв, П. Чайка опублікували в місцевій періодиці низку народних переказів про напади Гаркушиної ватаги на маєтки місцевих поміщиків та їх покарання за збиткування над селянами. П. Чайка в статті «Поліський Робін Гуд» навів вірування та легенду фантастичного змісту про Гаркушу: «Вірили, що він у всіх на очах може перетворитися на кажана або на вовка, а то й просто розтанути, як дим. У Вороніжі ходила легенда, що десь Гаркушу прихопили стражники. Гналися за ним з великим старанням. Уже наблизились на відстань рушничного пострілу, аж раптом у якомусь хуторці через дорогу дівка несла воду в цеберках. Гаркуша підбіг до неї і став жадібно пити з відра. П'є – а сам меншає, меншає, вже й ноги відірвалися від землі… та й зник у дерев'яному жбанку. Підскочили жандарми, вилили воду, топчуть чобітьми грязюку, смикають ту дівку, куди Гаркушу сховала. Ледве відкараскалась» [9, с. 47].

У цього ж краєзнавця знаходимо ще один місцевий переказ про розбійника Куріпу, який грабував купців на Новгород-Сіверському шляху й під чиїм іменем міг переховуватися Гаркуша. До лісової ватаги випадково заїхав гончар, який віз горщики на ярмарок до Воронежа. Розбійники забили й засмажили його вола, розбили всі горщики, але на ранок обдарували цілим мішком золотих червінців, на які можна купити ціле стадо [36, с. 41].

Окремий мотив – це скарби Гаркуші та їх пошуки. Уперше про скарби Гаркуші згадує в 1825 році письменник О. Сомов, вказуючи в повісті «Гайдамак. Малороссийская быль», що Гаркуша закопав свій скарб над Сеймом, поблизу села Клепали. У праці М. Маркевича згадано переказ про те, що Гаркуша закопав частину своїх грошей окопі Гусаковому в селі Самусях.

У 1923 році про Гаркушин скарб почув від своєї бабусі воронізький краєзнавець П. Чайка. Скарб начебто лежав у лісі під велетенським каменем. І якось воронізькі жінки потай від

своїх чоловіків у ніч проти Великодня надумали піти в ліс, обкласти той камінь хмизом, розжарити його, а потім вилити на нього із заготовлених відер і діжок воду. Камінь мав би розколотися, і скарб тоді можна було б дістати. Але не так сталося, як гадалося. Розпечений камінь обдав жінок гарячою парою і жаром. На багатьох загорівся одяг, когось ошпарило, усі кричали й розбіглися по лісу. Лише згодом – чорні, обгорілі, обпечені, розпатлані – почали сходитися докупи. «Ні, – кажуть, коли вже Гаркуша скарб зачаклував, то ніяким способом його не дістанеш» [9, с. 44]. Чоловіки зустріли своїх жінок з роззявленими ротами, не впізнаючи, де чия. А коли уторопали, що відбулося, аж присіли до землі від реготу. Один чоловік так зайшовся сміхом, що перейшов на плач, і його довелося напувати холодною водою і витирати лице мокрим рушником.

Про пошуки цього скарбу П. Чайка писав і в іншій статті: «Помню, еще в моем детстве старые люди рассказывали о Гаркуше, который где-то в Воронежской округе спрятал свой клад. И искали этот клад. В урочище Чистый Гай лежал большой валун. Называли его «Гаркушин камень». Много раз подкапывались под этот камень, надеясь найти клад. Но камень оседал все глубже, а клада так никто и не взял [9, с. 43].

У с. Сміле Роменського району в 1950 році був знайдений горщик із золотими монетами, який місцеві мешканці охрестили «Гаркушиним скарбом». «Є багато легенд про скарби Семена Гаркуші (деякі з них справдилися), - зазначає буринський краєзнавець В. Гагін. – Так у 1950 році в містечку Смілому, що на Сумщині, був знайдений один із «скарбів Гаркуші» – горщик із золотими монетами, їх розкопали місцеві жителі, але тодішній начальник райвідділу МДБ наказав усіх присутніх при тому, як були знайдені скарби, заарештувати, горщика склеїти і лише після того, як він знову наповниться тими золотими грішми, ув'язнених звільнити» [1, с.210].

Зображення постаті Гаркуші у фольклорних творах має певні відмінності від літературної інтерпретації, увага творців народних переказів і легенд сконцентрована на випадках пограбувань багатіїв, щасливих втечах від переслідувань, обдаруваннях нужденних, фантастичних здібностях розбійників та їхніх скарбах. «Основне ж, чим вони заслужили народну шану та увічнення в легендах і переказах, – їх намагання стихійно-бунтарським методом втілити в життя селянські ідеали справедливості, що виявлялось у віднятті грошей і майна в багачів та передачі їх бідноті, у помсті жорстоким панам та іншим здирцям народу», – зазначав О. Дей [8, с. 15].

Аналіз образу Семена Гаркуші в народних переказах і легендах, а також у творах видатних письменників XIX ст. дає змогу детальніше розкрити не лише історичний образ гайдамацького ватажка, а і його вплив на формування історичної пам'яті українців.

НА СКРИЖАЛЯХ ВІРИ. ТРЕБНИК

Авторська група гуртка «Геологічне краєзнавство» Волинського обласного центру національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради

Керівник: **Поліщук Лілія Михайлівна**, керівник гуртка-методист ВЦНПВТК

Розбудова незалежної України, досягнення нею в найближчому майбутньому в багатьох галузях життя світового рівня розвитку не можливі без пізнання і творчого відродження національно-духовних, культурних пластів минулого, зокрема великої Козацької доби.

Українська козацька духовність постійно поглиблювалася завдяки творчому використанню досягнень вітчизняної та зарубіжної науки, а також народної мудрості, вона впливала на найширші народні маси, надихала їх на боротьбу за свою свободу. Українська козацька духовність – це історично сформована система духовних, культурних та освітніх цінностей лицарської верстви рідного народу, яка виробила і в своєму бутті, способі життя відобразила найвищі цінності його національної душі, характеру, світогляду та ідеології.

Мета нашої пошукової діяльності**:** дослідити особливості духовних традицій Козацтва, що базуються на християнській моралі та етиці, їх тяглість та роль у сьогоденні; вплив молитовного слова на формування національного суспільного світогляду козацької доби; відшукати Волинський слід в утвердженні духовних, культурно-освітніх цінностей.

Наукові консультанти та інформатори: директорка Музею історії Луцького

православного братства Олена Бірюліна, старший науковий працівник Державного історико-культурного заповідника Старий Луцьк Сергій Крейнін, депутат Верховної Ради України І скликання, голова відновленого православного братства Андрій Бондарчук, архімандрит Костянтин (Марченко), історикиня, краєзнавець Іраїда Майданець, співробітниця Українського інституту національної пам'яті Леся Бондарук, протоієреї, капелани Сергій Коць, Михайло Бучак, Олександр Вронський, учасники Козацького Стрілецького братства, дослідники військово-історичного клубу «Азимут».

В рамках краєзнавчої експедиції ми здійснили подорожі до села Жидичин, де взяли участь у святкуванні Дня Козацтва та відвідали Свято-Миколаївський Жидичинський монастир, побували на патріотичному фестивалі «Криївка Перця» в селі Липно Ківецівського району, відвідали Лопатенський історико-природничий музейний комплекс, Свято- Пантеліймонівську церкву в селі Рованці Луцького району, взяли участь в презентації книги-спогадів під редакцією співробітниці Українського інституту національної пам'яті Тетяни Ковтунович «Капелани на службі Богу і Україні» у Волинському краєзнавчому музеї.

Захист Православної віри – історична сутність козацтва. Все, що ми називаємо «духовними традиціями» козацтва, і що невід'ємно становить його історичну сутність, корениться саме в Православній вірі козаків. Тільки під впливом традицій православного воїнства склався менталітет українського козака. Свою історичну місію козаки бачили виключно в захисті Православ'я і у війні проти ворогів віри. І в цьому тільки й може полягати історичний сенс існування козацтва в Україні аж до сьогодення. Усі свої духовні сили, любов, віру і надію козаки пов'язували зі святими для них іменами Бога і України.

З іменем Бога в серці і в думці козаки не допускали ні окатоличення, ні русифікації рідної церкви. В їхній свідомості Бог беріг Матір-Україну, весь український православний народ, козацтво. Ідея Бога була вінцем козацької духовності, системо-утворюючим ядром якої була любов до рідної землі, її державних, політичних, культурних і національних інтересів.

До XVI ст. віротерпимість була однією з характерних рис суспільного життя України. Однак, розвій контрреформації зумовив посилення католицького впливу, насамперед, у Галичині та західних районах Волині й Поділля. Польська шляхта вважала православ'я нижчою релігією і завдавала всіляких утисків щодо побудови храмів, культових відправ «людям грецької віри» тощо. Зрештою, рішення Берестейського собору 1596 р. поклало початок занепаду православної церковної ієрархії. Помітно активізувалася діяльність братств, але найбільшу небезпеку для властей становила нова суспільна сила – козацтво.

Відомий історик О.М.Апанович твердить, що після козацької Ради 1736 року і до кінця існування Запорозької Січі «в межах Вольностей Війська Запорозького нараховувалося 44 церкви, 13 каплиць, 2 скити… у 53 поселеннях та урочищах». Характерно, що при «кожному з цих поселень існували козацькі школи». Відтак, козаки поставили зброю на захист культури, освіти свого народу. Козаки глибоко знали, шанували і збагачували вироблену народом систему ідей, ідеалів, принципів. Вони дотримувалися народних вірувань, знали здобутки вітчизняної та світової філософії. Козацький світогляд – це різновид українського національного світогляду. Він гартувався в звитяжних битвах, патріотичних справах, трудовій діяльності, державотворчих звершеннях, у зіткненнях із ворожими теоріями, поглядами та ідеями.

В тяжкий для православної Церкви час Господь поставив світильником Української Православної Церкви Петра Могилу. У 1627 році Петро Могила був обраний архимандритом Києво-Печерського монастиря. Петро Могила мав конкретний план виведення православної Церкви з глухого кута, в якому вона опинилася після Берестейської унії, і повернення її до давнього благочестя. Досконало знаючи, в чому саме полягала сила єзуїтів, він усвідомлював, що можна їй протиставити. Одним із таких важливих засобів він вважав освіту і друковане слово. Петро Могила почав свою культурно-просвітницьку діяльність у Церкві виданням книг на базі Печерської друкарні та заснуванням школи у Києво-Печерській лаврі восени 1631 року. Він зібрав талановитих молодих людей і послав їх за кордон вчитися на його кошти; потім вони стали добрими викладачами Могилянської школи. Тим часом Петро Могила розгортав свою діяльність у лаврі, зміцнюючи та розширюючи її друкарню. Це була перша друкарня в Києві, яка стала важливим центром книгодрукування в Україні XVII–XVIII ст. За часів керування Петра

Могили друкарня значно активізувала свою діяльність. У 1629 році тут був виданий «Літургіаріон», або «Служебник», завдяки чому священнослужителі Української Православної Церкви вперше одержали таку потрібну їм книгу.

Останньою великою працею Петра Могили був «Требник», що його було випущено в світ за два тижні до його смерті, тобто 16 грудня 1646 року. Це величезний том на 1700 сторінок – молитовне слово національно-визвольної боротьби, у якому докладно описані таїнства й обряди православної Церкви. В історично-релігійній монографії «Дохристиянські вірування українського народу», митрополит Іларіон зазначає: *«Требник Київського Митрополита Петра Могили 1646-го року, що сильно наблизився до потреб народу та до його стародавніх вірувань, відіграв у цьому велику ролю й поглибив Християнізацію нашого народу».*

В Требник Петра Могили ввійшло чимало з того, що обмірковувалось і було прийнято постановою Київського Собору 1640 року. Над Требником, безумовно, дуже багато попрацював сам митрополит. Спираючись на доробок острозьких книжників, діячів братств, учених Лаврського гуртка, Петро Могила в «Требнику» використав найновіші дані філологічної, історичної, географічної, філософської наук, звертався до творів античних, середньовічних і новітніх авторів – православних, католиків, аріан, магометан, юдеїв. Книга містить наближені до богослужбової практики обряди Української православної церкви, настанови для священників у чинах, молитвах і молебнях. Мова «Требника» церковнослов'янська, а передмови, геральдичні вірші та похоронні казання написані староукраїнською. У Требнику було дано все необхідне священикам для відправлення таїнств і треб та для їх розуміння.

Знаменитий «Требник» святителя Петра Могили, що був впорядкований і виданий в середині XVII ст., напередодні національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, яскраво відбиває історичні реалії козацької доби, зокрема, епоху безперервних воєн з Османською імперією, а також і світоглядні уявлення того часу. Своїми численними перемогами над ворогом козацьке військо (як реєстрове, так і запорозьке) багато чим завдячує Українській Православній Церкві, яка і благословляла, і освячувала кожен похід на захист вітчизни.

«Великий Требник Петра Могили» заслужено посідає місце теологічного довідника, своєрідної церковної енциклопедії. Він неодноразово перевидавався. З Америки на адресу Андрія Бондарчука, почесного голови Луцького Хрестовоздвиженського братства (відродженого), народного депутата України І скликання, письменника і журналіста, Почесного громадянина Волині, Луцька й рідного села Сереховичі, надійшла унікальна посилка – перевидання книги «Евхологіон, альбо Молитвослов или Требник» (Київ, 1646). Важливе видання з дарчим написом надіслав його почесний братчик у США, великий патріот України, член уряду УНР в екзилі, уродженець села Люб'язь Любешівського району Волині Михайло Герець, який вимушено покинув Україну в 1944році. «До Луцька надійшов діаспорний фоліант», – розповідає директорка музею Луцького братства Олена Андріївна Бірюліна, – Вражають і розміри подарованого «Требника»: 34х20,5х14,2 см, вага 7 кілограмів. Тож почесний голова Братства доставив його нам автівкою. За побажанням пана Гереця і згідно з рішенням зборів сучасного Луцького братства книга передається у фонди Волинського краєзнавчого музею, і постійно експонуватиметься в Музеї історії Луцького братства».

Переглядаючи «Архів Української Церкви», нам вдалось відшукати Волинський слід у створенні «Требника». Як розповіла Олена Бірюліна, Луцьке Хрестовоздвиженське братство на початку XVII ст. стає головним осередком українського православного релігійного, культурно-освітнього та національного життя. Через горнило братства в Луцьку в різний час пройшли видатні постаті української історії. Опікуном і почесним членом Луцького православного братства був Київський митрополит Петро Могила «людина майбутнього з новим уявленням про світ, не відкиданням західних норм». Луцькі братчики підтримали його у світоглядній боротьбі з ретроградними поглядами ставленика козацтва Ісайї Копинського. Пані Олена ознайомила нас з документом, який, за її твердженням, до цього часу не застосовувався в жодних наукових дослідженнях – це «Лист Ігумена Білостоцького монастиря о.Ісаї Трофимовича про передання на час його відсутності управління його монастирем та передати судові справи ігуменові Луцького братського монастиря о. Леонтію Залеському. Луцьк, 4 серпня 1639р.» Вочевидь, це стало

необхідним на момент від'їзду о.Ісаї до Києва, фактично, на прохання Петра Могили. Це дуже важливий документ, щодо реконструкції подій, які відбувались на той час у Києві, коли Петро Могила формував навколо себе групу вчених-монахів, які мали забезпечити ефективність роботи Києво-Могилянської академії. Нам відомо, Ісайя Трофимович більше не повернувся, бо, вочевидь, приступив до роботи над «Требником».

Щоб дослідити тяглість духовно-освітніх традицій ми відправились до Древнього Жидичина. Жидичинський Свято Миколаївський монастир у XVII ст. за своїми статками й значенням для Київської митрополії вважався другим після Києво-Печерської лаври. Сьогодні обитель відроджує чернече життя і давні традиції просвітництва – працює чудова бібліотека, яка нараховує близько чотирьох з половиною тисяч книг. «Бібліотеку організували завдяки сприянню Волинського Козацького Стрілецького Братства, генеральний гарматний якого – уродженець села Жидичин Володимир Перчук», – розповідає місцева історик-краєзнавець Іраїда Михайлівна Майданець. Серед книг бібліотеки література богословського змісту, житія святих. Окрім того, є науково-популярні видання, історична література. Має бібліотека окремий розділ на тему козацтва. Є тут і знаменитий «Требник» Петра Могили (друге видання). «В «Требнику» зібрано ряд богослужінь, які повинні були забезпечити перемогу нашого війська над ворогом, мир і спокій на нашій землі. Такі служби одправлялись під час нашестя чужинців в усіх храмах і монастирях», – розповідає настоятель монастиря архімандрит Костянтин (Марченко).

Їх головна зброя – слово.. Вони захищають Україну молитвою... Капелани Волині на Сході з перших днів бойових дій. «Молитовник – це наша духовна зброя, з якою ми відправлялись на Схід.. Тут є і молитва на благословення воїнів..», – розповідає капелан Сергій Коць, який ось уже чверть століття служить в храмі села Рованці, освяченому на честь Святого Пантелеймона – мученика, цілителя, лікаря.

12 грудня 2019 року у Волинському краєзнавчому музеї відбулась презентація книги «Капелани на службі Богу і Україні», яка стала результатом проекту Українського інституту національної пам'яті «Усна історія АТО». У виданні вміщені спогади військових капеланів різних конфесій, які від початку війни на Сході України здійснювали душпастирське служіння серед українських воїнів. Волинський краєзнавчий музей веде активну роботу по збереженню національної пам'яті та популяризації національних духовно-культурних традицій. Музей тривалий час співпрацює з капеланами Волині. На згадку про цю незабутню і вражаючу зустріч ми отримали книгу «Капелани на службі Богу і Україні» з автографами укладачів та учасників подій, а ще тверду віру, що духовні традиції, які ведуть тяглість з часів Козацтва утверджуються в сучасній боротьбі за Українську Державу. А на передових рубежах цієї боротьби стоять військові капелани, озброєні Словом.

В результаті проведеної пошукової роботи ми дослідили історичну сутність духовно-культурних традицій козацтва, що проявлялись у захисті Православної віри та Вітчизни. В умовах посилення національно-релігійного гніту в Україні гарантом збереження давніх традицій, передусім православної віри, виступило Козацтво. Значну роль у формуванні національного суспільного світогляду доби Козацтва відігравало слово молитви. Великий вклад у відродження та утвердження духовно-освітніх традицій України зробив Митрополит Київський Петро Могила. Випущений ним 16 грудня 1646 року «Требник» став молитовним словом національно-визвольної боротьби. Отже, і фольклор, і писемні пам'ятки XVI-XVII ст., зокрема «Требник» Петра Могили, засвідчують, що в основі народного світогляду тих часів були закладені глибока віра й непроминущі християнські цінності. І вирішальну роль у формуванні цих морально-етичних норм відіграла Українська Православна Церква, яка благословляла і освячувала праведну війну нашого народу за своє політичне й духовне визволення.

В результаті проведених досліджень ми встановили тяглість духовних традицій, вірність християнським цінностям та розкрили роль духовних наставників-капеланів з часів Козацтва, упродовж історичної боротьби за Українську Державу, яка продовжується і сьогодні, що відображено в Кодексах честі вояків на всіх історичних етапах. Україна століттями була колонією інших держав, проте козацький дух в українців ніколи не вмирав, загартовуючись звитягою в історичній боротьбі та відроджуючись в сучасній російсько-українській війні за Українську Державу на скрижалях Віри під надійним захистом Молитовного Слова.

ПОВЕРНЕНІ ІМЕНА: ВАСИЛЬ ГАЙВОРОНСЬКИЙ

Сухой Олексій, студент 3 курсу ВСП «Краматорський фаховий коледж промисловості, інформаційних технологій та бізнесу ДДМА», член гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Стешенко Олександр Вікторович**, викладач-методист ВСП «КФК ПІТБ ДДМА», керівник гуртка-методист «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Актуальність. Зараз настали дуже важкі часи. Люди стоять на межі вибору. Що ж обрати? Залишитися в країні де народився, чи податися на чужину у пошуках кращого майбутнього? Є люди, які покидають свою країну, але й за межами Батьківщини не забувають хто вони. Саме до такого типу людей можна віднести колишнього жителя міста Костянтинівка, мого видатного земляка, Василя Гайворонського. Він зробив свій вибір, але ніколи не забував звідки він. Я вважаю, що кожен народ повинен знати своїх визначних представників, чим вони прославляли свій рідний край навіть за його межами.

Мета дослідження – простежити взаємозв'язок долі й творчості В. Гайворонського; визначити, як етапи життєвого шляху письменника-емігранта позначилися на його художніх творах.

Завдання дослідження:

1. вивчити біографічні матеріали, що стосуються В. Гайворонського;
2. опрацювати його творчий здобуток й дати оцінку його писемній діяльності;
3. провести аналіз поведінки письменника за часи репресій;
4. на основі життєвих фактів сформувати загальний образ письменника.

Об'єкт дослідження – постать літератора В. Гайворонського на тлі подій на сході України XX століття.

Предметом дослідження є особливості життєпису письменника його твори та аспекти його діяльності.

Для вирішення поставлених завдань використовувались такі методи дослідження, як методи аналізу та синтезу, метод узагальнення, а також спеціально-історичні методи – історико-хронологічний та історико-біографічний.

Хронологічні межі дослідження. Нижньою межею є 1 грудня 1906 року (народження В. Гайворонського). Верхня межа – 13 листопада 1972 рік (дата смерті).

Основними формами та засобами дослідження стали науково-дослідницька діяльність, направлена на опрацювання біографічних матеріалів, історичних нарисів, творів автора, спогадів.

Новизна теми визначається в здійсненому комплексному дослідженні життя та писемної діяльності В. Гайворонського та об'єктивне подання образу цього письменника.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що викладений у роботі фактологічний матеріал можна буде використати як додаткове інформаційне джерело для вивчення культурних процесів в Україні середини XX століття.

Результати краєзнавчої роботи можуть стати в нагоді на уроках з історії рідного краю та уроках літератури, заняттях гуртків, написанні біографічних довідників, присвячених видатним постатям Донеччини.

Основна частина. «Якщо хтось випадково поїде з рідної країни, то він сумує за цим у своєму житті, і горе вкорочує таке життя», – це слова Василя Гайворонського, який змушений був свого часу покинути рідні місця, навіть змушений був змінити прізвище на Гайдарівський, щоб не наражати на небезпеку рідних.

Василь Андрійович народився 1 грудня 1906 року у м. Костянтинівка Донецької області. Вже з 16-ти років молодий хлопець змушений був працювати на заводі по виробництву скла, мріяв про вищу освіту, тому багато займався самоосвітою. Ще юнаком захоплюється літературою та пробує себе у написанні нарисів й оповідань. Твори молодого робітника друкувались у місцевих газетах: «Молодий шахтар», «Кочегарка» та Бахмутському журналі

«Забой». Згодом Василь вступив до Московського технічно-мистецького інституту, де протягом трьох років вивчав видавничо-друкарську справу. Проте не полишав і улюбленого захоплення– декілька повістей і оповідань були надруковані у різних виданнях, зокрема журналі «Літературний Донбас», де згодом Гайворонський став працювати помічником редактора.

Через деякий час Харківське державне видавництво надрукувало книгу «Пугачівська рудня» (1933), яка так і не побачила світ на Батьківщині. На той час більшовицька влада вже розпочала згортання політики «українізації» і почались переслідування її послідовників. Під репресії потрапив і В. Гайворонський, якого разом з Г. Баглюком було заарештовано та звинувачено в троцькізмі. Після арешту редакторів журналу «Літературний Донбас», його невдовзі було повністю русифіковано, що стало типовим проявом утиску української мови та культури. Свідченням цьому є той факт, що вже у сьомому номері журналу було надруковано лише один вірш українською – М. Рудя «Нареченій». Згодом, уже перебуваючи в еміграції, В. Гайворонський у своїй автобіографії висловив своє бачення цієї ситуації: «Наприкінці 1933 року на Донбасі відбудеться з'їзд письменників. Але ні мені, ні Баглюку, ні будь-якому іншому українському письменнику не довелося бути причетним. Ходять чутки, що Москва планує офіційно приєднати Донбас до складу Росії, тож можна очікувати репресії на все в Україні. Весь притиск розпочався несподівано: в одну мить ГПУ припинило роботу друкувальних машин народного журналу «Літературного Донбасу» та поставило озброєну охорону, яка не надавала можливості почати роботу, а вже з ночі почали затримувати. У ту ніч було затримано декілька письменників, Багнюка, мене. Тих, кого не арештували – узяли під догляд».

Підтверджуючи висновки Гайворонського щодо утиску саме українських письменників, в журналі серед опублікованих нововведень було наступне положення: «...В 1934 році журнал, який, в основному, буде виходити російською мовою, значно поліпшить відділ художньої прози і поезії...»

Таким чином, у нашому краї сфальсифікований процес проти троцькізму перетворився на репресії проти діячів української культури.

Який же творчий шлях пройшов В. Гайворонський та якою була його подальша доля за межами країни?

У 1984 році в Торонто (Канада) вийшла друком «Українська енциклопедія», в якій опубліковано історію життя Василя Андрійовича Гайворонського (псевдо – Гайдарівський). У виданні, зокрема, зазначається, що він входив до літературної групи «Забой» та Всеукраїнської асоціації пролетарських письменників. Депортований з України у 1933 році. Деякий час жив на Кавказі. У 1944 р. переїхав до Львова. Звідти емігрував до Сполучених Штатів. Багато оповідань автора було надруковано у західноукраїнській еміграційній періодиці, у тому числі, оповідання та новели: «Пугачівська рудня» (1933), «Ще одне кохання» (1946), «А світ такий гарний» (1962), «Заячий пастух» (1962). Помер 13 листопада 1972 року в Філадельфії. Похований на українському кладовищу у Баунд-Бруці.

На мою думку, інформацію, наведену в енциклопедії, необхідно доповнити. У різний час побачили світ такі твори письменника, як оповідання «Сенсація знічев'я», видане у 1963 році та надруковане у календарі-альманасі «Мітла», збірник оповідань і повістей «Циркачка», що вийшов у 1986 році у штаті Колорадо (США).

Непересічна творчість письменника, яка була у рідних краях під забороною, відкриває нам велику географію результатів його творчості.

Свідченням визначного внеску В. Гайворонського у розвиток української літератури і визнання цього факту емігрантським товариством, є те, що Дмитро Нитченко – відомий український культурний діяч з Австралії, включив мого земляка до переліку великих літераторів та кореспондентів, зокрема, Івана Багряного, Володимира Винниченка, Анатоля Гака (Мартин Задека), Анатолія Галана (Калиновського), Олекси Кобця (Варавви), Уласа Самчука, Володимира Гжицького. Марко Павлишин зазначає, що ці «..видатні літератори, під гнітом творили та формували нашу культуру у один з найтяжких для нашої історії часів, постійно перебуваючи у скитаннях».

Творчість Василя Гайворонського знаходилась під впливом тих обставин та оточення, у якому був автор. Так, протягом 20-х – початку30-х молодого літератора захоплювала виробнича

тематика. Саме в цю пору тема Донбасу переважає у його творах, що й не дивно, бо це був час індустріалізації, трудових звершень та робітничого ентузіазму. Зокрема у повісті «Розминовка», яка була надрукована у журналі «Забой» на початку 30-х років, показано трудівників, які, здавалося, навіть втратили здатність говорити, дбаючи лише про виконання плану, а усі їх інтереси обмежувались проблемами шахти. Проте літературна цінність творів цього періоду ще була не надто високою,зокрема, автор вимальовує своїх героїв, як однотипних персонажів.

Протягом сорокових років Гайворонський удосконалює свою майстерність, хоча тема Донбасу і залишилася основною. Так, у творі «Циркачка» автор представив читачам рідну йому Костянтинівку. А головною сюжетною лінією твору стала доля дружини радянського службовця Марусі, артистки цирку, її прагнення до щастя в екстремальних умовах сталінських репресій.

У повісті «Світ такий гарний», написаної вже за кордоном, читачу зображується місто Кіндратівка над Торцем і Слов'янський курорт, який відомий на увесь Донбас.

За кордоном В. Гайворонський розширює тематику своїх творів, зокрема, визначним напрямком його творчості стає розповідь про життя українців у США. Так, у повісті «Два друзі та містер Пітт» автор подає комічну ситуацію, коли двоє іммігрантів з України Яків Куценко та його друг Гаррі Брюс опиняються на засланні.

Інший герой його оповідання «Сенсація знічев'я» Василь потрапляє, як йому здається, у веселу казку, бо комуністична пропаганда змальовувала життя за кордоном, зокрема у США виключно у темних тонах. Але згодом, попри теплий прийом місцевих мешканців, Василь розуміє, що вони все одно не розуміли його української сентиментальності.

Було сповнене проблем і життя в еміграції для самого Гайворонського. Книги вимагали доробки, коштів та натхнення, чого у письменника не було, що спричиняло тривалі приступи депресії, притаманні чутливим людям. Вихід з них Василь Андрійович, усе частіше бачив в алкоголі. Один з емігрантів, Володимир Біляїв вважав, що причин для депресії у Гайворонського було безліч. По-перше, розчарування у радянській дійсності. По-друге, розлука з родиною. По-третє, постійні переїзди і, мабуть, найбільше – непропорційність між талантом та його реалізацією. Як наслідок, Василь Андрійович Гайдарівський пішов з життя 13 листопада 1972 року через самогубство.

Висновок. Прах нашого земляка спочиває на далекому від нас континенті, але його твори та частина біографії повертаються на Батьківщину. Першим, хто взявся за дослідження та популяризацію життя і творчості В .Гайворонського, стали: український поет з діаспори Володимир Біляїв, науковець Донецького національного університету Вадим Оліфіренко, журналіст Олег Скидан, аспірантка Луганського педагогічного університету Тетяна Скворцова. Сьогодні до творчості В. Гайворонського усе частіше долучаються люди різного віку та соціального стану, відкриваючи потаємні закутки душі великого майстра Слова.

Мистецький світ Гайворонського ніжний і приємний, але не ідилічний: його романтичні герої протистоять тоталітарній системі, нелегко пристосовуються до нових реалій життя, протистоять дисгармонійним явищам. І все-таки, яскраві кольори домінують у його творчості, незважаючи на всі життєві негаразди та розбіжності. Навіть один із найтрагічніших творів автора – «Врятувати курку» – має оптимістичний кінець. Його талант полетів на нашу землю, сповнений любові до Батьківщини і віри в людське щастя.

ШКІЛЬНЕ СВЯТО ПЕРШОГО СНОПА

Стужук Аліна, вихованка історико-краєзнавчого гуртка ВОЦТСКЕ, учениця 10-А класу опорний заклад освіти «Навчально-виховний комплекс «Заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів-гімназія №2»» Гніванської міської ради Вінницької області

Керівник: **Коваль Олександр Іванович,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ВОЦТСКЕ

Зажинкові, обжинкові, жниварні обряди - невід'ємна частина українських традиції у річній календарній обрядовості.

Перша хлібина з'явилась в Україні понад вісім тисяч років тому. Цікавим та відповідальним є обряд жнив. Господар приносив з поля два колоски жита, розминав їх та

пробував на зуб. Якщо зерно вистоялося і затверділо, то він казав дітям, щоб вони брали серп та в'юрок та йшли в поле, промовляючи : «…Прихилився колос вусатий – починай його жати». Жнива мали співпадати з повним місяцем та починалися в жіночі дні – середу, п'ятницю, суботу. Вся родина вклонялася Землі зі словами: «Дай, Нивко силки на цю Нивку та ще на одну Нивку». Дівчата у віночках жали першого снопа. Юнаки, пов'язані рушниками йдуть з косами та ціпами під мелодії сопілкарів. Першого снопа-дідуха урочисто несли на покуття. Голову дівчини прикрашали вінком із житніх колосків. Всі разом робили великого жниварного вінка для господаря, за що отримували від нього гостинці. В цей час співали таких пісень, як «Ой літає соколонько», «Ой котився віночок», «Ой на горі жито, сидить зайчик». Пісні супроводжуються танцями із відповідними жестами. Під час виконання пісні «Ой літає соколонько» всі збирають колоски разом із батьками. Віночок передають також господині. Женчики вносять «Бороду із 40 колосків, перев'язують її червоною стрічкою, кладуть на рушник, поруч хліб, сіль, вода: «Оце тобі, борода, хліб сіль і вода, Жито ми пожали, Коси не зламали, Жито ми пожали, Коси не зламали. Жито пожали, тепер потрібно його змолотити». Під виконання пісні «Два півники» проводиться гра обмолочування снопів, промовляючи: «Танцюй, танцюй, козуленько, ніженьками туп, туп, Татусенько з Матусею надеруть Вам круп, круп, а вовчик-сірячок з лісу виглядає, ухопив він козенятко та й далі тікає. Як узяв старий цапок новенькії віжки одібрав він козенятко, залигав за ріжки».

Також величали не тільки господаря і господиню, а й сонечко: «Закотилось сонечко за зелений гай, ми поїдем вечеряти у багатий край. Поїмо, поп'ємо, помолимось Богу та й підем додому».

«Щоб нива пишною була, щоб пшениця родила, як на той рік діждемо, Хліб-сіль покладемо. Беремо колосок, обтрушуємо його, серпом робимо ямку і засіваємо зерно, поливаючи водою.

Частину врожаю залишали птахам в полі. Їх вважали посланцями предків. Наприкінці свята вносили коровай, промовляючи: «Благословен наш Отчий край, Благословен наш коровай, як сонечко ясне, коровай наш красний, як сонечко вишнє – коровай наш пишний».

Окремо хочеться сказати про дідуха. Це давній оберіг роду, який відомий з доби неоліту. Зажинковий дідух з жита є символом урожаю, добробуту, багатства, безсмертного предка. Його ставили на День зимового рівнодення. 12-літнім хлопчикам припікали волосся на лівій частині із спаленого дідуха, щоб не брала куля. Спалювали дідуха в День весняного рівнодення, перед тим обмолочували його.

Дане дійство апробоване краєзнавцями в навчальних закладах та дитсадках. Воно супроводжується грою учнів на народних інструментах.

ТАВРІЙСЬКИЙ РОЗПИС – УНІКАЛЬНИЙ ВИД ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ХЕРСОНЩИНИ

Виселко Ксенія Костянтинівна, Новотроїцький ліцей № 1 Новотроїцької селищної ради Генічеського району Херсонської області, 9 клас

Науковий керівник: **Виселко Олена Борисівна**, учитель історії Новотроїцького ліцею №1 Генічеського району Херсонської області

В умовах духовного відродження українського народу та розбудови незалежної української держави зростає роль та значення національних традицій, зокрема в декоративно-прикладному мистецтві як культуротворчому засобі. Наш час позначений небувалим зростанням інтересу до проблем вітчизняної історії, витоків національної культури, до непересічних досягнень минулого. Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної свідомості, а й для використання кращих традицій у практиці сьогодення.

Актуальність роботи полягає в тому, що вивчення історії окремих регіонів України є важливим як у пізнавальному, так і в практичному відношенні. Вивчення даної теми дозволить прослідкувати процес виникнення, історію розвитку маловідомого українцям таврійського розпису, визначити його характерні особливості, традиції побутування, роль та значення в житті

українського народу. На нашу думку таврійський розпис є невід`ємною частиною культурно-мистецького потенціалу Херсонщини.

Метою дослідження є детальний аналіз витоків таврійського розпису в Україні, визначення його характерних особливостей, традиції побутування, роль та значення в житті українського народу.

Дослідницькі завдання:

- ознайомитися з науковими працями, у яких порушуються питання щодо вивчення особливостей декоративно-ужиткового мистецтва українського народу розробити питання інтерв'ю з Гусак Марією Михайлівною з метою вивчення її життєтворчості та шляхи популяризації таврійського розпису на сучасному етапі;
- дослідити твори мистецтва виконані у стилі таврійського розпису, узагальнити, систематизувати та порівняти зібраний матеріал, виявити характерну тематику, охарактеризувати графічні та образно-символічні прийоми та образно-стильові риси таврійського розпису;
- проаналізувати можливість використання матеріалів дослідження як засобу формування творчої особистості.

На основі проведеного дослідження доведено, що таврійський розпис є унікальним видом декоративно-ужиткового мистецтва України.

ГРОМАДА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ М. ЗАЛІЩИКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Горук Анастасія Олександрівна, учениця 7(11) класу Заліщицької державної гімназії Заліщицька філія Тернопільського обласного відділення МАН України
Дяків Василь Григорович, учитель історії Заліщицької державної гімназії, викладач секції «історія України» Заліщицької філії Тернопільського обласного відділення МАН України

Пошук національної ідентичности процес складний і суперечливий. Він триває і по-сьогодні. Особливим етапом його становлення і утвердження на західноукраїнських землях є міжвоєнний період. Важливим місцем у консолідації національної свідомости українців цього регіону відігравала діяльність Української греко-католицької церкви, очільником якої був митрополит Андрей Шептицький. Варто зазначити, що у цей час полікультурне життя містечок було невід'ємною складовою суспільно-культурних процесів Східної Галичини. А їх взаємини та форми власної ідентичности опиралися на досвід кінця XIX – початку XX ст.. Етнічне розмаїття призводило до взаємопроникнення культур, їх збагачення і наповнювало особливим шармом і неповторністю. Хоч варто відзначати, що культурно-релігійні процеси часто носили суперечливий та навіть конфронтаційний характер, що пов'язані з втручанням у нього політичних перипетій цього періоду.

Метою роботи є дослідити форми діяльности УГКЦ у міжвоєнний період та їх вплив на формування національної самосвідомости українців.

Завдання, які випливають з мети:

1.Розглянути етапи організації суспільного та культурно-релігійного життя на основі діяльности УГКЦ Заліщанщині.

2. З'ясувати значення організацій громадського та культурно-релігійного спрямування у контексті УГКЦ у формуванні національної ідентичности.

Традиції церковного життя українців у місті Заліщики у міжвоєнний період були продовженням діяльности Української греко-католицької церкви (УГКЦ) у Заліщицької деканаті до Першої світової війни. Спостерігаючи динаміку чисельности української громади у місті, зауважуємо такі дані: у 1921 році – 637 чол., 1931 році – 703 чол., а у 1938 році – 3170 чол. Різке збільшення українського населення відбулося за рахунок того, що 1934 року село Старі Заліщики було включене до складу міста [7, с.72].

Варто зазначити, що центром духовного життя була, як згадували сучасники, «Гарна мурована церква святої Трійці, побудована 1873 року у стилі бароко на вулиці Шевченка, як вона називалася ще за австрійських часів, була оточена площею з деревами, а побіч стояла

дерев'яна дзвіниця та парохіальні забудування з морелевим (абрикосовим) садом» [5, с.95-96; 6, с. 522]. 1930 року було споруджено нову дзвіницю.

Діяльність української греко-католицької громади у місті Заліщики у міжвоєнний період була пов'язана з активністю парохів церкви святої Трійці, їх активною громадянською позицією, менеджерськими вміннями розбудовувати не тільки церковне, але й культурно-освітнє та соціально-економічне життя [6, с. 700].

Парохом греко-католицької церкви з 1908 до 1922 року був отець Ілля Чорнодоля, який закінчив богословський факультет Львівського університету і 1902 року висвячений у сан священника. У парафії, крім церкви у м. Заліщики, була ще церква у с. Добрівляни. Крім духовної сподвижницької діяльности, о.І. Чорнодоля був засновником різних національних культурно-громадських організацій та церковних братств: філії «Сільського господаря», слуги Христови під покровом Пречистої Діви Марії, милосердя імені святого Іоанна Милостивого, товариства «Апостольської молитви», захорони Сестер Служебниць Преподобної Діви Марії, повітового Січово-Сокільського здвигу. У роки Першої світової війни сповідував і лікував поранених, за що нагороджений австрійським командуванням в 1916 році [6, с.523].

З 1904 року приватним сотрудником у Заліщиках був Никифор Боклащук, Син Святого Василія Великого (ЧСВВ), якого направила Станіславівська консисторія для викладання релігії в народних школах. У 1926 році виконував обов'язки пароха Заліщик. Визначним фактом є перебування у серпні 1910 року отця доктора Миколая Чернецького (Блаженного священномученика), який хрестив та миропомазав новонароджених [6, с.523].

Непростим був післявоєнний період. З відновленням польської держави та поразкою української національно-демократичної революції частину священників УГКЦ Заліщицького деканату піддані гонінням та репресія зі сторони влади: о.Никифор Боклащук, о. Ізидор Ганкевич, о. Григорій Ковч, о. Іван Коцик, о. Теодозій Курляк, о. І. Ілля Чорнодоля [5, с.89].

До парафії Заліщиків зі Старими Заліщиками належало 1620 вірних. У дочірній церкві Воскресіння Христового села Добрівляни налічувалося 1460 вірних, що становило 3080 греко-католиків.

Згідно «Шематизму» за 1935 рік патроном церкви Святої Трійцібула Стелла де Турнау фон Добчице. Завідувачем парафії – отець Петро Мельничук, який відзначався енергійністю та ініціативою. Під час його душпастирського служіння регулярно проводилися катехизація, реколекції, місія отців-редемптористів. При храмі діяли церковно-звичайні, свічкові братства, слуг Христових під Покровом Пречистої Діви Марії, Милосердя імені Іоанна Милостивого. Для церкви виготовлено нові священничі ризи, хоругви у народному стилі. У церкву провели електрику, встановлено нову залізну браму тощо [7, с. 159 - 160].

З 1935 року по 1944 рік парохом у Заліщиках і в Добрівлянах був отець Роман Добрянський, який закінчив духовну семінарію та ліцей у Станіславові. За часів його душ пастирства велося будівництво церкви в селі Добрівляни. Разом з цим він організував у повіті 60 дитячих садочків. Після війни емігрував спочатку до Австрії, а потім - до Канади, де брав участь у будівництві українських церков. 1991 року приїжджав у Заліщики та подарував церкві у Заліщиках посрібнений фелон, а у Добрівлянах – позолочену чашу [7, с.160].

Вшанування пам'яті загиблих за волю і незалежність України, славних діячів національно-визвольного руху – один з напрямів діяльности УГКЦ. Як приклад, організація та проведення упродовж 1938 року панахид з нагоди пам'яти у дні похорону Начального Вождя УГА генерала Мирона Тарнавського, «Свята полеглих», під час Зелених свят, поминальних днів у листопаді, де, крім панахид, звучали жалібні пісні, сумні мелодії оркестрів, покладали вінки та квіти до стрілецьких могил.

Документи засвідчують, що 14 жовтня 1938 року у Заліщиках відбулося величне «Свято хрещення України», яке поєднали з храмовим святом Покрови Пресвятої Богородиці. В надвечір'я свята Літургію відправив отець доктор Василик зі Станіславова. У свято Богослужіння відправили декілька священників з навколишніх сіл. Після відбулася велелюдна хода через місто у супроводі 12 священників і фінальним акордом було вкопано та освячено дубовий хрест на церковній площі і проповідь о. д-ра Василика [7, с.161].

Пам'ятними панахидами священники та українці щороку вшановували день смерти

письменника, педагога та громадянського діяча Осипа Маковея. Спільно з «Союзом Українок», «Просвітою», залучаючи представників української інтелігенції, – сенатора Василя Бараника, доктора Залипко священники у лютому 1939 року провели спільні Просфори не тільки у Заліщиках, але й в навколишніх селах. Серед релігійно-церковних свят у Заліщиках особливо відзначалося свято Йордану - освячення води на Дністрі. Наприклад, у дослідженнях Михайла Сопилюка подається опис такого святкування у січні 1939 року, коли було присутніми були близько 2000 людей, грав оркестр з с. Добрівляни, співав місцевий хор. А ввечері у залі народного дому відбувався концерт колядок та щедрівок, на якому виступали дитячий хор, хор Марійської дружини під керівництвом Володимира Ткачука і чоловічий та мішаний хори місцевої читальні «Просвіти» під керівництвом Володимира Коріня [7, с. 162].

З 1936 до 1945 року катехитом гімназії і парохом церкви у м. Заліщики, селах Добрівляни та Печорна був о. Іван Чукур. Він продовжував активну діяльність Української греко-католицької церкви у краї: був опікуном товариства «Рідна Школа», засновником марійської дружини (1938). Його заліщани згадують як чесну та жертовну людину. Отець Іван Чукур з власної платні допомагав студентам, якими опікувалося товариство «Рідна Школа» для вступу у гімназію [5, с.100 – 101; 1, с. 197-198].

Окремі факти діяльности УГКЦ у Заліщицькому деканаті можна почерпнути з «Книги священнодійств парохії Заліщицького Деканату». Розглядаючи перелік діяльности священників парафії у Заліщиках, можна зауважити, що вона торкається різних сфер культурно-релігійного життя українців. Це і Богослужіння у дні релігійних свят: Воскресіння Господа Нашого Ісуса Христа, Покрови Пресвятої Богородиці, Різдва Христового, Водохреща, Пресвятої Тройці, Пресвятої Євхаристії, святого Володимира Хрестителя. І благодійні заходи допомоги бідним (Святвечір), дітям із захорони (свято Миколая), і Святі літургії з нагоди проголошення Соборности України (22 січня) та незалежности Польщі (11 листопада), за полеглими героями (1 листопада та 29 січня) та академія в «Народному Домі», і освячення полів у день Пресвятої Трійці, і урочиста Академія на честь Пресвятої Богородиці (8 травня). І урочиста хода вулицями міста з запаленими свічками, і перша конференція Марійської дружини дівчат у Заліщиках та підписання парафіянами Статуту товариства «Скала». Разом зі священниками м. Заліщики у цих дійства беруть активну участь і отці Саврій з Торського, Свістель, Навольський, Ізидор Ганкевич, Р. Воробкевич, Роман Носович [5, с.108-110].

Відбувалися і спільні українсько-польські культурно-мистецькі заходи, на яких виступали священники Української греко-католицької та римо-католицької церков.

Окремою сторінкою духовного життя українців є діяльність катехитів у Заліщицькій утраквістичній вчительській семінарії, а потім, з 1933 року, і Заліщицькій державній польській гімназії № 613. Вони організовували та проводили не тільки церковно-релігійні заходи, навчали основам християнської віри, але й формували національну свідомість, залучаючи учнівську молодь до українських культурно-громадських організацій: «Просвіта», «Союз Українок», «Рідна Школа», «Луг», «Сокіл». Саме освітній заклад був своєрідним містком між греко-католиками та римо-католиками. Прикладом цього є створення та функціонування у 1920-х роках семінарійного хору з поляків та українців, який виконував почергово святі Літургії почергово у костелі та церкві [1, с. 193-194].

Серед активних катехитів до Першої світової війни були отці В.Стефанів, Йосиф Раковський. Він не тільки проповідував християнську науку серед семінаристів, але й організовував читальні «Просвяти», гуртки «Сільського господаря», кредитні кооперативи «райфайзенки».

Часто парафіяльний священник церкви святої Трійці міста Заліщики виконував обов'язки катехита. Так, зокрема було з отцем Василем Попадюком упродовж 1925 – 1932 років. Потім його на посаді катехита змінив отець О.Камінський. З 1933 р. – катехитом у семінарії став о. Ричаківський, а вже на два роки – 1934 – 1935 – о. Володимир Чорний. Усі катехити були не тільки добрими вчителями, але й опікувалися семінаристами, розуміли їх і намагалися за потреби допомогти.

В історії духовного життя нашого міста залишили слід і Сестри Служебниці Непорочної Діви Марії, монастир яких було відкрито 4 квітня 1911 року. Для цього заліщанин Семінович

подарував цілий будинок по вулиці Грюндвальдській (нині вулиця С.Крушельницької). Свою увагу до діяльності монастиря Сестер Служебниць приділяв його фундатор – Станіславський Єпископ Григорій Хомишин, який неодноразово бував у Заліщиках. Він сприяв, що Згромадження Сестер Служебниць розросталося і мало підтримку не тільки церковної влади, але й у громади міста. Тому з 1913 року постійним гостем та помічником захорони Сестер Служебниць стає директор Заліщицької вчительської семінарії Осип Маковей. За його підтримки та ініціативи колишнього учня Івана Малюка був організований дитячий хор. Сестри організовувати виступи дітей на відзначення роковин Т.Шевченка, готували святкування дня святого Миколая тощо. Ці традиції продовжувалися та розвивались і у міжвоєнний період. Особливо після Першої світової війни було багато сиріт, які потребували підтримки та опіки. За даними дослідників, станом на 1 січня 1922 року в українські захоронці перебувала 21 дитина. А розвиток захорони припадає на 1936 – 1937 роки, коли на кошти Преосвященного Владики Григорія Хомишина було споруджено дитячий притулок, яким заопікувалися Сестри Служебниці. Генеральною директоркою притулку була сестра настоятелька Вероніка, а сестри Килистина та Ярослава жили та відповідали за виховання дітей. Господарськими справами займалися цивільні жінки, які приходили допомагати сестрам [5, с. 525-526].

У другому томі книги історика-краєзнавця Михайла Сопилюка та Мирослава Бачинського «Заліщики: роки, події, люди» вміщено спогади заліщанки О.Плеш про відвідування захорони: «… Змалку з чотирьох років, я ходила до захорони. Батьки йшли в поле працювати, а мене приводили сюди. Тут давали їсти і виховували нас. Поруч був сиротинець, а захоронка була протяжністю до нинішньої вулиці Грушевського. Доглядали дітей сестри монахині. У Заліщиках багато дітей відвідували захоронку. Тут виховували повагу до старших, до батьків, побожність та любов до церкви – це було основою нашого буття» [7, с.170].

Діяльність УГКЦ Заліщицького деканату у міжвоєнний період засвідчує її активну роль у збереженні та примноженні культурно-релігійних традицій українського народу, збереження його національної ідентичності. Полікультурність міста Заліщики з 1921 по 1939 роки – це сторінка історії, яка потребує переосмислення та подолання викликів, що будуть новим фундаментом для розвитку полікультурних відносин представників різних народів у сучасному глобалізованому культурному просторі.

«ЖИТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИПРОБУВАНЬ»

Дряпак Дарія, учениця 9-Б класу Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович**, учитель історії та основ правознавства Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області

Чорнобильська аварія – жахливе лихо, яке увійшло в історію України як глобальна катастрофа найвищого рівня. Її наслідки можна було б уникнути хоча б частково, проте вся інформація була таємною і приховувалася тогочасною владою. І, навіть, сьогодні, через 35 років після цієї події, аварія дає про себе знати (особливо учасникам ліквідації лиха).

Шукаючи інформацію на цю тему, ми дізналися, що свідком цих подій є наш місцевий житель – Правик Анатолій Іванович (далі - А.І.). Вирішили не втрачати можливості поспілкуватися з очевидцем лиха та зустрітися з ним, провести інтерв'ю стосовно аварії на ЧАЕС. Лише ми проводили з ним.

В ході розмови ми дізналися біографічну історію життя ліквідатора, як проходили його будні й подальше життя після аварії.

Правик Анатолій Іванович народився 6 листопада 1956 р. в с. Страхолісся, Чорнобильський район, Київська область. В рідному селі закінчив восьмирічну школу, десять класів закінчив у сусідньому селі. Після навчання 3 роки служив на Північному флоті, на підводному човні (посада в головному командному пункті – торпедний електор). Правик А. І. одружений (дружина – Надія Андріївна), має 2 синів і 3 внучок [4]. Дружині та дітям ліквідатора була дана 3 категорія потерпілих внаслідок лиха. У зв'язку зі станом здоров'я, дітей А.І. було звільнено від військової служби.

Анатолій Іванович із дружиною проживає в м. Чигирин, їхні діти – в м. Харкові. Старший син завершив університет в м. Харкові, економічний факультет – працює в рекламному агентстві, одружений, має двох доньок. Другий син навчався в цьому ж вищому навчальному закладі на факультеті архітектури (приватний архітектор, одружений, має 1 доньку) [4].

Аварія на Чорнобильській АЕС відбулася в ніч на 26 квітня 1986 року (через недосконаліть в будові 4 реактору). Над населеними пунктами, які опинились в зоні, пройшла радіоактивна хмара (за південно-східним вітром) – на великі території поширилася небезпечна радіація. Це стало причиною гибелі багатьох людей; чимало учасників ліквідації катаклізму назавжди залишилися з фізичними вадами; місцевих жителів виселили з їхнього дому; території України, Білорусії та Росії (також деякі країни Центральної Європи) отримали не приємний досвід із великим радіоактивним забрудненням.

Тогочасна влада приховувала усю небезпеку цієї катастрофи та не вживала заходів безпеки щодо евакуації місцевого населення одразу після аварії. В Прип'яті евакуація проходила лише на 3 день після лиха, «..їх розселяли по всьому РС, щоб не було помітно, яка це небезпека». Анатолій Іванович пояснив приховування небезпеки так: «...а в ті часи вважали, що якщо це – радянське, то воно найкраще» [4]. Японія пропонувала продезінфікувати заражені території в обмін на 2 острови РС. Влада СРСР відмовила. Зараз Чорнобильська зона – це заповідник, на теренах якого проживають дикі тварини: олені, зубри, ведмеді, рисі, вовки тощо.

Коли все-таки розпочалась евакуація, місцевим жителям повідомлялося: «Беріть гроші, цінні речі, продукти максимум на місяць..». Але, як виявилося, на цих територіях небезпечно проживати ще протягом понад 2000 років. Пізніше над станцією встановили ізоляційну споруду – саркофаг [4].

Одразу після лиха було викликано місцевих пожежників для гасіння пожежі. Вони не знали, яка небезпека їх там очікує: «Оці ж хлопці, пожежники, померли. Їм дали статус героїв РС.. спасибі їм, якби не вони, то Україну враз стерло б з лиця планети..» [4]. Плоди цього нещастя були б надзвичайно широкими, проте, завдяки самопожертві задля порятунку чужих життів, вони не дали лиху розгорітися і дібратися до сусідніх реакторів, що спричинило б набагато масштабнішу катастрофу. Вона завдала б удару всьому світові у величезному форматі. Коли пожежників везли у м. Москву, в інститут радіології, лікарі відмовились від їхнього лікування (Герої перебували у зоні під таким великим радіаційним випромінюванням, що самі почали заражати все довкола себе). Їх похоронили в м. Москві. Над їхніми могилами 6 м бетону (заради радіаційної безпеки).

Збирали групи ліквідаторів із місцевих жителів. Саме таким чином наш респондент долучився до цих подій. В кожного були свої обов'язки, Правик А.І. возив будматеріали для гасіння пожежі реактора. Так ліквідатор працював 5 днів. Лікарі не дозволяли перебувати на території гелікоптерного майданчика (куди возив будматеріали А.І.) понад 2 години. Це було прийнято заради безпеки ліквідаторів [4].

До того ж метеорологічні війська створювали штучну засуху, не давали йти дощу. Адже якщо це трапиться, то весь радіаційний пил змиє у річку Прип'ять, потім – в Дніпро. Радіація могла поширитися по всій Україні й далі.

Разом з А.І. працювали його друзі та просто знайомі односельці (А.І. брав участь в ліквідації наслідків 2 рази – 1986 р та 1991 р). Вони проживали у своїх будинках, а для приїжджих резервістів було побудовано казарми. Про харчування А.І. відзивається позитивно, на годину їдальня приймала більш ніж 800 людей [4].

Учасникам ліквідації катаклізму після їхньої праці було видано довідку (про участь в ліквідації лиха), а також надані пільги:

• надавалися для постійного проживання квартири/будинки (так, А.І. отримав дім в м. Чигирині);

• за часи СРСР учасникам ліквідації було надане право щодо безоплатної путівки (до моря, санаторію);

• по сьогоднішній день проводяться медичні огляди, УЗД, для слідкування за станом здоров'я людей (А.І. повідомляв, що немає тяжких проблем, проте все-таки певні недоліки відчуваються);

• учасникам ліквідації видано документ стосовно дозволу проїзду до чорнобильської зони;

• також щомісячно видається невелика пенсія (197 грн) [4].

Кожній людині хочеться ще раз побувати на землях, де пройшло її дитинство. А.І. – не виключення, проте наразі він не має можливості потрапити до своєї малої Батьківщини: «Вигнали з дому.. вигнали та й все.. Хотілось би повернутись» [4].

Ліквідатор зазначає приємні моменти: з'явилося багато нових знайомих. Часто згадує своїх друзів і напарників («..він по життю оптиміст») [5].

Найчастіше 14 лютого – День вшанування учасників ліквідації аварії на ЧАЕС. В цей день А.І. найчастіше згадує своїх побратимів, також зустрічається із деякими з них («Але частіше ми зустрічаємось 26 квітня») [4].

18 років тому Анатолій Іванович почав працювати в Чигиринському ОЗЗСО (наразі працює кочегаром). По сьогоднішній день він є частиною профкому школи. Проте, у зв'язку із віком (65 років) і станом здоров'я, Анатолій Іванович планує полишити цю справу із закінченням зимової пори року.

Про цю людину відзиваються так: «Він завжди життєрадісний і позитивний, ніколи не спиняється перед перешкодами» [3], «Пам'ятаю, що наші думки часто не сходилися, тому ми часто з ним сперечалися» [2], «Анатолій завжди буде боротися за правду і справедливість» [6], «Коли ми з ним останнього разу бачилися, 4 роки тому - згадували все те, що цікавого трапилося з нами в житті..» [7].

«Він бажав своїм дітям лише найкращого, тому їм це і передалося..» - так відзивається про Анатолія Івановича Коваленко Світлана Василівна [1].

Неподалік від нашого міста є схоже на Чорнобиль місто-привид під назвою Орбіта. Там також була АЕС, тому планувалася широка розбудова цих місцин. Проте, через катастрофу в м. Чорнобиль, Орбіту закрили. Анатолій Іванович відноситься до цього з негативної сторони. Для когось це може бути досить дивним, адже, на перший погляд, учасник ліквідації аварії на схожій АЕС був би проти побудови станцій (у зв'язку з можливістю вибуху). Анатолій Іванович навпаки виступає за розвиток і вдосконалення цієї галузі. Це пов'язано з тим, що результати дій АЕС потужні – ЧАЕС побудувала в м. Чорнобиль школу, дитсадок та 5-6 житлових будинків. Правик Анатолій Іванович бачить в цих подіях дещо корисне: люди, після аварії, замислилися над питанням надійності будівництва АЕС і безпеки в подальшому користуванні станціями. Надіємось, що така катастрофа більше ніколи не трапиться!

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР МІСТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРАМАТОРСЬКА

Рудакова Вероніка, 8-А клас, Краматорська українська гімназія Краматорської міської ради Донецької області, гурток «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Керівник: **Бородай Олег Васильович**, учитель громадянської освіти Краматорської української гімназії Краматорської міської ради Донецької області, керівник гуртка «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

В умовах постійної загрози посилення російської військової агресії проти України та інших глобальних викликів, у час коли «розшарування мовно-культурних, світоглядних, релігійних, політичних орієнтацій громадян України стало загрозою національній безпеці країни» (Українська національна ідентичність як важливий фактор сучасного культуротворчого процесу. Оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами), головною умовою збереження та розвитку української держави стає національна українська ідентичність її громадян, яка є основою для формування таких якостей активного громадянина як: усвідомлення власної ролі у житті суспільства, готовності захищати Україну зі зброєю в руках тощо. Тому дана тема є надзвичайно актуальною.

Ще на початку ХХ-го століття Михайло Грушевський у брошурі «Хто такі українці і чого вони хочуть» вказував на визначальні ознаки національної ідентичності. Він писав, що

українцями є «всі ті, хто зроду Українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно зі своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю. Але не тільки хто природжений українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з українцями, і почуває себе їх однодумцем, товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра». Сьогодні ми розуміємо поняття «національна ідентичність» як внутрішній стан людини, суб'єктивне переживання своєї належності до українського народу, прийняття його духовних і моральних цінностей, відчуття особистої відповідальності за долю України.

У сучасному глобалізованому світі українська ідентичність має бути привабливою (якщо хочете «модною»), тому завданням влади, громадянського суспільства, культурної еліти є популяризація найкращих здобутків української нації, зокрема її мистецької спадщини. Одним із засобів реалізації цього завдання є монументальне мистецтво.

В останні роки у місті Краматорську з'являється все більше об'єктів монументальної скульптури, які впливають на формування у містян української національної ідентичності. Характеристика саме цих об'єктів та визначення їх ролі і значення у створенні українського (за формою і духом) культурного простору і його впливу на свідомість краматорців, є метою даної доповіді.

Пам'ятник Л. Бикову. 11 квітня 2002 року у сквері перед Палацом культури імені Л. Бикова було встановлено погруддя великого українського актора і кінорежисера Леоніда Бикова **(**скульптор С. Гонтар, архітектор А. Бучек). Поява цього пам'ятника в Краматорську і саме в цьому місці не є випадковим, бо в Краматорську пройшли дитячі і юнацькі роки майбутнього майстра театру і кіно. І саме в цьому Палаці культури, який зараз носить його ім'я, Л. Биков брав участь (1946-1947 рр.) у постановках народного театру.

Леонід Биков, безумовно, випадав з контексту радянського кінематографу, завжди залишався українцем, відтворюючи на екрані українські типажі та характери і, головне, український погляд на світ. Згадаємо найвідоміший фільм Бикова «В бій ідуть тільки "старики"». Режисер насичує свою російськомовну кінострічку українськими маркерами, які нагадують глядачам про Україну (факти української історії, прізвища, типові слова чи звернення, звичаї, навіть страви), він свідомо закодовує фільм українськими смислами, відсилає глядачів до народної культури України, занурює глядачів у колективне несвідоме українців. Творчість митця об'єктивно сприяла збереженню українськості в українцях в непевні часи «повзучої» русифікації.

Пам'ятник Марії Приймаченко. Пам'ятник українській народній художниці, яка працювала в стилі «наївного мистецтва» і талант якої визнав увесь світ – Марії Приймаченко, був споруджений 16 травня 2015 р. перед Центральною міською бібліотекою (вул. Марії Приймаченко). Автором пам'ятника є краматорський скульптор В'ячеслав Гутиря. Скульптурна композиція включає в себе центральну стелу із барельєфом Марії Приймаченко (виконаним у повний зріст) і надписом «Присвячується Марії Приймаченко», навколо неї розташовані ще чотири стели меншого розміру з обох сторін яких є барельєфи, що зображують героїв картин художниці. Тут ми бачимо лева, якому «треба було ріку перейти, ноги не змочити» (цей надпис з картини Приймаченко відтворений на барельєфі), традиційне українське дерево життя, мавпу з написом «Мільйон літ прогуло, а таких мавп не було», бика і якогось чудовиська як уособлення зла із словами «Будь проклята війна», які так актуально звучать сьогодні.

Особлива цінність мистецької спадщини М. Приймаченко полягає в тому, що вона увібрала досвід майстрів минулих літ, збагатила його і передала наступним поколінням. У її роботах відчуваються традиції українського настінного розпису, вищивки, килимарства, писанкарства. Фантастичні тварини і птахи є втіленням образів української міфології. Картини художниці будять уяву, викликають асоціації, доносять до сучасних українців тепло і людяність українського народного мистецтва, випромінюють світло і радість – усе те, що так потрібно людям у всі часи.

Скульптурна композиція «Народжені в Україні». У День Незалежності – 24 серпня 2020 року в середмісті Краматорська у сквері «Лабіринт» відбулось відкриття скульптурної композиції «Народжені в Україні». Проект, який було створено за кошти меценатів, представили

член Клубу підприємців Краматорська Володимир Сергієнко та автор роботи– відомий краматорський скульптор, заслужений художник України В'ячеслав Гутиря.

«Народжені в Україні» це скульптурна композиція, яка складається з чотирьох окремих скульптур, кожна з яких присвячена видатним українським художникам-авангардистам ХХ-го століття, а саме: Олександру Архипенку, Казимиру Малевичу, Михайлу Бойчуку та Давиду Бурлюку. Кожна з цих скульптур відображає особливості стилю авангардизму, які були притаманні кожному з названих художників. На майданчику, де розміщено скульптури, встановлено стенди із друкованою інформацією про цих митців. Завданням цих стендів є ознайомити містян з основними фактами життя і творчості художників. Поява скульптурної композиції «Народжені в Україні» у місті Краматорську важлива ще й тому, що імена геніїв українського авангарду тривалий час були під забороною і багато краматорців вперше дізналися про них і відкрили для себе цілий шар українського мистецтва саме завдяки цьому об'єкту монументальної скульптури.

Тут варто нагадати стислу, але важливу інформацію про кожного з митців. Михайло Бойчук – український художник, засновник самобутньої школи українського мистецтва «бойчукізм», член Наукового товариства імені Шевченка, один з засновників монументального мистецтва України ХХ століття, представник «розстріляного мистецтва», зробив значний внесок у відродження візантійського та українського іконопису. Казимир Малевич – культова постать мистецтва, автор всесвітньовідомого «Чорного квадрата», батько супрематизму, філософ, новатор. Олександр Архипенко – один з засновників кубізму в скульптурі, Почесний член Управи Об'єднання Митців-Українців в Америці (ОМУА), дійсний член Американської академії мистецтва та літератури, засновник школи пластики у Нью-Йорку, мав 130 персональних виставок. Давид Бурлюк – художник, поет, прозаїк, історик мистецтв, театрал, видавець, журналіст, антерпренер, один з засновників літературно-художньої течії футуризму і кубізму.

Долі кожного з художників склалися по-різному, але є те , що об'єднує їх і дає нам право назвати їх українськими митцями. Усі вони народилися в Україні. У своїх духовних пошуках вони осмислювали культурне надбання усього людства й особливо українського народу, продовжували національні традиції у мистецтві.

В якості прикладу того, як українська минувщина та українська культура вплинули на художника звернемось до творчості О. Архипенка, який виробив в собі виняткову архаїчну сприйнятливість, першопоштовхом якої, за його власним зізнанням, була багатюща українська архаїка. «Кожна з наших клітин містить сили своїх попередників по прямій генетичній лінії. Якщо всю творчу енергію клітин такої лінії зібрати докупи, сила її, мабуть, дорівнювала б силі ядерного вибуху. Ось що сховано в шедеврі мистецтва або в значному винаході» (О. Архипенко. Теоретичні нотатки), – ці слова О. Архипенка як найкраще свідчать про нерозривний духовний зв'язок митця з рідним народом, багатовіковою культурною спадщиною українців. З яких джерел черпав натхнення і свої мистецькі новації художник? Стилізовані – навіть з елементами абстракції – жіночі образи, що ми спостерігаємо в скульптурах Архипенка, перегукуються з жіночими статуетками Мізинської культури періоду палеоліту. Для творчості Архипенка мотив матері-жінки-богині став одним з головних, теж саме у трипільській пластиці. До того ж спостерігаються спільні риси пластики митця і Трипілля: узагальнення пластичних мас, чіткість та виразність силуету постаті, округлість стегон, відсутність рис обличчя, конусоподібне завершення ніг. Витоки поліхромної скульптури митця, якою він вразив мистецький світ початку ХХ-го століття, знаходились в барвистості глиняних та дерев'яних народних традиційних іграшок українців, в життєрадісних тонах орнаментів українських вишиванок, писанок, керамічного та дерев'яного посуду, весільних скринь, колористики українських ікон.

Буде доречним навести і слова Давида Бурлюка: «1915-го я намалював картину "Святослав", стиль старовинного українського живопису. Мій колорит глибоко національний. Жовто-гарячі, зелено-жовті, червоні, сині тони б'ють Ніагарами з-під мого пензля» (Д. Бурлюк. Спогади футуриста).

Архаїчне мистецтво сивої давнини, українська народна художня спадщина, стали для художників авангарду джерелом натхнення, орієнтиром у пошуках нових виражальних засобів і

форм.

Пам'ятник Василю Стусу. 14 липня 2021 року у Краматорську на перетені вулиць Стуса і Дружби було відкрито скульптурну композицію на честь видатного українського поета та правозахисника Василя Стуса. Ініціатором встановлення пам'ятника став Клуб підприємців Краматорська. Скульптура складається з двох частин. Дві білі колони, з'єднані вгорі білою ж плитою, на яких викарбувані рядки з поезій поета, виглядають як портал, в середині якого розміщено портрет Стуса на металевому заіржавілому тлі. За задумом скульптора В'ячеслава Гутирі такий портрет мав символізувати нелегку і жертовну долю поета, а білий портал символізує світлу, оптимістичну поезію Стуса.

Українська література XI – початку XXI ст. (особлива роль у цьому належить поезії) завжди мала і має «безцінний націотворчий потенціал і є дієвим чинником упливу на розвиток національної ідентичності окремої особистості та етносу загалом» (І. Урись. Модус національної ідентичності в сучасній українській поезії). Згадаймо лишень шевченкове «Я на сторожі коло їх поставлю слово» (Т. Шевченко. Подражаніє 11 псалму)

Місіанська традиція української поезії стояти «на сторожі» української нації притаманна багатьом поетам. Наведемо, далеко не повний, перелік поетів – хранителів української мови, українського духу: «будитель» української нації – Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, поети «розстріляного відродження», Олена Теліга. Достойним продовжувачем цієї традиції є Василь Стус, який протистояв тоталітарному режиму і

сьогодні став символом людської та національної гідності, прикладом служіння великим ідеалам свободи, зразком незламності духу і жертовності.

Об'єкти монументальної скульптури, присвячені видатним діячам літератури, кіно, образотворчого мистецтва, а саме Леоніду Бикову, Марії Приймаченко, Олександру Архипенку, Казимиру Малевичу, Михайлу Бойчуку та Давиду Бурлюку, які з'явилися в роки незалежної України у Краматорську є прикладом пошуку змістовних і в той же час привабливих засобів залучення громадян до української культурної спадщини, «адже традиційна культура збережеться як складова культурної самобутності українців тільки в тому випадку, якщо її популяризація набуде нових форм, які не будуть дзеркалом вже архаїчного традиційного суспільства, а застосування традицій буде відповідати викликам сучасного урбанізованого суспільств» (Х. Чучман. До проблеми адаптації української народної культури в міському середовищі). Збагачуючи український культурний простір міста ці скульптурні композиції сприяють формуванню української національної ідентичності містян. Бо кожний з названих митців несе в своїй творчості українство, український погляд на світ. Якщо глядач чи читач заглиблюється в їх твори він, свідомо чи не свідомо, занурюється в українську архаїку, українську міфологію, історію українську естетику, пластику притаманну українському народному мистецтву, в українське світовідчуття цілісності матеріального й духовного.

Важлива роль цих арт-об'єктів полягає ще й в тому, щоб, по-перше, зацікавити людей, викликати бажання дізнатися більше про художню спадщину цих великих українців. По-друге, викликати почуття гордості за власну причетність до народу, який дав світу геніїв світового масштабу, здобутки яких збагатили духовну скарбницю усього людства.

Подібні витвори монументальної скульптури розширюють культурні горизонти Краматорська, формують нову національну інфраструктуру міста, збільшують туристично-екскурсійну привабливість Краматорська. До речі, краматорські краєзнавці розробили такі екскурсійні маршрути: «Краматорські сторінки життя Леоніда Бикова: відомі й невідомі» (до якого входить пам'ятник Л. Бикову) та «Вулицями Краматорська: минуле та сучасне» (до маршруту входять: пам'ятник Марії Приймаченко, Василю Стусу, Тарасу Шевченку та «Народжені в Україні»). Під час екскурсійних лекцій робиться наголос на тому, що ми маємо пишатись видатними митцями, які зробили неоціненний внесок у розвиток української культури, яка «має функцію захисту та збереження національно-державної ідентичності» (К. Душкова. Особливості сучасного культурного процесу в Україні на початку XXI ст.).

ВОНА ОБ'ЄДНУЄ СЕРЦЯ

Ярмола Дар'я, краєзнавчо-пошукова група «Джерело» Пологівської гімназії Новосанжарської селищної ради Полтавської області
Бровко Вадим Миколайович, учитель музики

Творчість – невід'ємна частина буття людини. Саме через реалізацію свого творчого потенціалу можна відчути впевненість в своїх силах, побачити світ у всьому його різнобарв'ї, навчитись змінювати життя на краще і бути цікавою людиною. Життя сучасної людини багатогранне й надзвичайно різноманітне у своїх проявах. Від того, як відпочиває людина, великою мірою залежить її самопочуття, здоров'я та врешті-решт її працездатність.

Як стверджують літературно-історичні джерела, одним із видів організації дозвілля молоді на початку ХХ століття була так звана «вулиця» Решітник Марія Панасівна, 1923 р.н., так згадує про свої молоді літа: «Вам зараз важко уявити життя без телевізора, комп'ютера. Але ж були часи, коли не було в селі ні світла, ні радіо, ні кіно… Вечорами молодь збиралась на галявині в центрі села. Грала гармошка. Під неї хлопці й дівчата витанцьовували «гопака», «польку», а то й «бариню».

Пісня – душа народу, його натхнення та сила, його історія та сьогодення, живильне джерело, що напоює величний та незламний дух української нації. З давніх-давен люди складають пісні про своє життя і працю, про важливі суспільні події. Згодом ці події відходять у минуле, вмирають їх учасники. Давньою також стає пісня, проте вона не забувається.

Так, пісні живуть поряд з людиною багато років. Вони – барвисті та різноликі: лагідні, урочисті, спокійні й запальні, сумні й жартівливі… Пісню називають душею народу. Серед експонатів шкільного музею історії села «Берегиня» зберігається №7 журналу «Зміна» за 1954рік. Фото з його сторінок спонукало нас на зустріч з Любою Миколаївною Кольбою, 1931 р.н.. Ось що вона нам розповіла: «Уявіть собі з десяток парокінних упряжок. Кожна з них уміщала по 10-12 жінок, членів бурякових ланок. І ось цей стоголосий хор наповнює село і поле чудовою піснею кожного ранку, обіду і вечора. Пісні веселі і сумні, часом весільні, знімали втому полільниць, чарували душу односельчан. Наша ж ланка була наймолодшою. Всі ми були дітьми війни, як зараз говорять. Та завжди помічником і розрадником для нас була пісня».

Берегинею народної пісні в нашому селі поправу називають нашу хор-ланку… Вона була створена на теренах сільського клубу ще у середині 50-их років минулого століття. І прообразом її було не що інше, як жіночий «хор на колесах». Колектив самодіяльної хор-ланки співучих дівчат-буряководів процвітав. Їхній репертуар збільшувався, підвищувався і рівень виконання творів. Колядками, щедрівками й задушевними піснями неодноразово радували вони глядачів. Наша хор-ланка – це колектив, що пропагував народні звичаї та обряди, мистецькі ремесла та народну творчість. Самобутній творчий колектив і нині живе активним життям. Летять літа, посивіли учасники народної хор-ланки, за плечима у кожної з них нелегка жіноча доля. Своє життя вони присвятили праці й пісні, яку й зараз дарують усім, аби зігрівалися душі й серця.

Організатором і сценаристом багатьох виступів хор-ланки була колишній головний економіст колгоспу «Більшовик» Н.А. Кустова, 1939 р.н. При зустрічі Надія Андріївна розповіла, що хор-ланка – неодноразовий учасник і переможець багатьох культурно-мистецьких заходів районного, обласного, республіканського рівня. Її творчість відзначена численними грамотами і дипломами.

Якщо в сільській хор-ланці співали наші прабабусі, то жіночий колектив «Мальви» – це була віддушина для наших бабусів. Сьогодні ж пісенні традиції старшого покоління продовжує гурт «Вербиченька», в якому співають наші мами. Вони добре розуміють головне призначення аматорів сцени – завжди приносити радість і щастя в серця глядачів, хоч задля цього потрібне здоров'я, свій вільний час, якого в сільського жителя – зовсім немає, та це – головне призначення талановитих людей.

Розвиток культури в нашому селі в тій чи іншій мірі йшов у ногу з часом. Великої популярності набувала естрадна пісня. В клубі не один рік діяв вокально-інструментальний ансамбль, який був заснований в 1971році. Більше півтора десятка літ радувала односельців піснею група «Екіпаж».

Спілкуючись зі старожилами, ми вкотре переконуємось в тім, що людину з давніх-давен супроводжує музика. Вона підтримує, надихає, втішає. Переливи яких тільки музичних інструментів не радували серце і душу наших односельців!?. Це і бандура, і скрипка. Балалайка, гітара, бубна… Гармонь, баян, акордеон, рояль чи піаніно… В домашньому архіві Бровко І.О. зберігається фото, якому вже більше ста років. На ньому її прапрадід зі своїми дітьми та внуками. Всі вони грали на музичних інструментах та гарно співали, навіть самі могли ті інструменти змайструвати.

1929 року в нашому селі утворився колгосп, а вже в 1935-ому за колгоспні кошти був придбаний духовий оркестр. Вихідного дня, на різні свята люди збиралися на відпочинок: грав духовий оркестр, танцювали закохані пари. Жаль, що в наш електронний час попит на такі види музики впав і вони рахуються непрестижними, а професії музикантів мало оплачуваними.

Сільський клуб… Побудований силами громади артілі «Нові шляхи» в середині 30-их років він став центром культурного і організаційного життя на селі. В його стінах звучали і народні, і патріотичні, і веселі, і ліричні, і жартівливі пісні. Щовечора після трудового дня лунала музика, скликаючи багаточисленну молодь до танцю. Старі люди говорили, що на той час в клуб ішли як до церкви.

У 1960-ому коштами і силами колгоспу «Більшовик» в центрі села (поряд зі старим дерев'яним) було побудоване нове приміщення сільського клубу. Як нам розповіла Курбанова Т.А., 1947 р.н., усі проектно-інженерні роботи здійснював її батько, тодішній головний бухгалтер колгоспу Джежелій Андрій Юхимович. З відкриттям нового закладу докорінно змінилось і культурне обличчя села. Сільський хор, вокальні групи, танцювальний та літературний гуртки, вокально-інструментальні ансамблі… Численні свята, вечори відпочинку… Люди старшого покоління згадують, як майже кожного вечора поспішали до будинку культури, щоб відпочити, поспілкуватися, а найголовніше – бути учасником художньої самодіяльності. Це було дуже престижно. В сільському клубі працювала бібліотека, діяла колгоспна радіостанція, демонструвались кінофільми, було створено сільський музей.

Як свідчать матеріали музею історії села, досить-таки популярним у нашому селі був драматичний гурток, що брав свій початок ще з 30-х років XX століття. На сцені сільського клубу оживали справжні шедеври театрального мистецтва – «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Украдене щастя», «Безталанна», «Сватання на Гончарівці», «Весілля в Малинівці», «Фараони»… Пологівський драмгурток багато років очолював колгоспний токар і артист від Бога Іван Юхимович Слюсаренко.

Багато чого змінилося із того часу. Для широкого вжитку стали доступні телевізори, комп'ютери, мобільні телефони. Але, як кажуть, життя продовжується. На сьогодні на теренах тісної співпраці сільських клубу та закладу освіти створено освітньо-культурне об'єднання. Відновились традиційні колись театралізовані свята, тематичні зустрічі та «відкриті уроки» для сільської родини. Спільно з сільською ветеранською організацією створено Товариство володарів життєвого скарбу «Осінні струни»… З кожним роком на святах все гучніше лунають народні та сучасні пісні, ще більше до співпраці заохочуються різноманітні вікові категорії. Аматори сцени славлять, люблять історію свого села і прославляють її в піснях. Голоси цих людей неповторні, вони вражають своєю автентичністю, мелодійністю, це спів, від якого віє духмяними пахощами землі, хлібом і джерельною водою.

Наша громада здавна славиться своїми талантами, народними звичаями, багатою історією. Наш край – це цілий світ, це наше життя, наша доля, наше сьогодення і наш завтрашній день. І живуть в ньому люди, які повсякденною працею збагачують, примножують, духовно розвивають наш край. І хто, як не всі ми, маємо зберігати загальнолюдські цінності, духовні надбання свого народу, його народні традиції.

ІСТОРІЯ, ЯКУ ПРОЗКАЖЕ СТАРЕ ФОТО

Пайцун Діана, краєзнавчо-пошукова група «Джерело» Пологівської гімназії Новосанжарської селищної ради Полтавської області
Бровко Інна Олександрівна, учитель української мови

Для чого потрібно вивчати історію? Це питання ставить собі майже кожен учень. Відповідь на нього здається простою й очевидною – вивчаючи минуле, ми будуємо своє майбутнє, керуючись досвідом поколінь, які жили до нас. Проте чи так це? Можна сказати собі: я ж не знаю минулого, і нічого зі мною не сталося і не станеться. У той самий час усі ми хочемо, щоб наші невдачі, помилки й розчарування залишилися в минулому, а в майбутньому нас супроводжували успіх і багатство. Однак майбутнє й минуле – це час, куди ми не можемо потрапити, махнувши чарівною паличкою. Нас завжди оточує сьогодення, коли треба приймати рішення, які вплинуть на майбутнє. Події сьогодення – це факти, які вже завтра, через тиждень, місяць або рік вважатимуться минулим. Таким чином, усі ми родом із минулого, воно – частина нашого життя. Із минулого випливають сьогодення й майбутнє. Минуле – це наше життя й наша історія.

Кожна доля людини – унікальна, кожне людське життя – часточка історії. Люди та події через десятиліття стираються з пам'яті, стають надбанням архівів. Разом з тим, свідченням існування цілих поколінь можуть стати старі фото їх живих свідків. Саме фотографіям під силу оживити в пам'яті тих, кого з нами немає, згадати те, що уже ніколи не повернути. У нашому шкільному музеї «Берегиня» зберігаються сотні світлин, на яких люди різних поколінь і професій, а ще школярі, малеча, будівлі, безкраї лани та багато іншого. Цим фотографіям багато років. Частина з них якимось чином залишилась не підписана. На жаль, вже пішли у небуття ті, які могли б пригадати, що це за люди і події. Частина ж фото – це історії з життя конкретних людей, з яких складається історія життя усієї країни.

Саме тому, працюючи не один рік над реалізацією власних тематично спрямованих краєзнавчих проектів, збираючи інформацію про минуле і фіксуючи сьогодення, ми і вирішили, трішки привідкривши запилену кришку сундука історії, спробувати показати перебіг подій в житті країни через життєві історії односельчан. До того ж ми не раз переконалися в тому, що фотографії – хороший спосіб вивчати історію. Звичайно, книги дають нам більш широке розуміння того, що відбулось, але саме роздивляючись старе фото, ти можеш відчути власну присутність під час тієї чи іншої події і ніби побачити все власними очима. А поштовхом до цієї нашої роботи стало фото, яке випадково потрапило до рук нашого директора.

Ось воно перед вами. З розповіді вчителя ми дізнались, що в далекі довоєнні часи в нашому селі був патронат для дітей-сиріт. І що саме це фото береже в собі історію тих часів. Ми в котре переконались, що старе фото, це не просто шматочок пожовклого паперу, це живий свідок минулих років і його місце в експозиції нашого музею. Так виникла ідея створити тематичний екскурс «Історія, яку розкаже старе фото»

НА ПЕРЕХРЕСТІ РОКІВ І ПОДІЙ

До історії слід ставитися не лише як до науки. Її можна розглядати як захоплюючий спосіб пізнання світу. Тут кожен знайде щось цікаве для себе. До того ж історія не раз вражала людство своєю непередбачуваністю. З розповідей корінних жителів відомо, що землі центральної частини нинішнього села Пологи в давні часи належали пану, якого прозивали Адам Полов. Можливо це було його справжнє прізвище, а можливо його так називали через те, що він був поляк за походженням, наразі залишається невідомим. Та згадки про нього і досі живі. Місцевий житель Саленко Петро Петрович, показуючи сімейні фото, що давно вже стали реліквіями, з болем в душі згадував сімейну історію. Його прадідусь при кріпосному праві був кухарем у диканського поміщика. А пологівський поміщик мав козлика. Козлик той був грайливий, жвавий. Це дуже сподобалось диканському гостеві. А якщо козлик такий гарний, то не гріх його і обміняти на кухаря. Поміщики домовились. Так в село Пологи прибув морально убитий житель взамін вибувшого козлика.

Давно минули ті часи, коли історію свого походження часом було вигідніше приховувати, ніж надавати розголосу. Останнім часом багато хто займається відновленням знань про предків, розмовляють з рідними, складають генеалогічне дерево, пишуть запити в

архіви і шукають інформацію в інтернеті. Працюючи по напрямку «Реабілітовані історією», ми побували у родинах односельчан, яких свого часу торкнулись репресії та переслідування. Багато односельців самі приходили до музею з фото своїх близьких, яким судилась у житті справжня трагедія людської долі. Цю світлину принесла Наталія Іванівна Штепа. На ній її прадід Штепа В.С. назавжди залишився молодим, впевненим у власних силах і сподіваннях. Василь Сидорович сам був з багатодітної родини. Знав, що лише трудом можна чогось досягти. То ж усе своє життя трудився з ранку до пізньої ночі. Та і дружину собі вибрав добру, роботящу. Разом з Палажкою Никифорівною дали вони життя шістьом дочкам: Мотрі, Наталці, Ганні, Надії, вірі та Любові.

Мала сім'я 10 десятин землі десь під Козельщиною. А щоб урожаї на ній були щедрі, господар мав і хороший реманент для її обробітку: плуг, сівалку, борони. Молотарки, правда, своєї не було. Та на час жнив Василь мав змогу позичити її у сусіда. Так і обходився. Жила сім'я в просторій хаті на х. Штепівка (нині центр села). Навколо неї розкошував великий сад. Яблуні, груші… А ще ділянки дорідньої клубники, малини… Мала родина корову (бо як же без неї при такому багаточисленному сімействі!), кобилу з лошам, п'ятеро овець. На той час вівці були дуже потрібними в господарстві – з їх вовни виготовляли сукно для теплого одягу, робили товчені валянки. Була і свиноматка з поросятами. Їх-то господар і вирішив продати, щоб за виручені кошти мати змогу вкрити хату залізом. Не сподобалось це комусь з односельчан. Донесли у відповідні органи. Добавивши при цьому, що Василь Сидорович мав і молотарку, і найманих робітників, яким платив дуже мало. Тож і забрали його як злісного ворога народу. А родину виселили з хати.

Про Василя Сидоровича довго не було ніякої звістки. Дочка Віра Василівна, бабуся Наталії Іванівни, багато років намагалась розшукати його, дістати хоча б які відомості. Писала листи в різні інстанції. Та все було марно. Лише десь на початку 90-х визвали її в КДБ, де і повідомили про те, що батько як «ворог народу» був розстріляний неподалік с. Триби, а через багато років по тому – реабілітований.

А ось таку історію зі старого фото ми почули, коли зустрілись з Бакулей Світланою Олексіївною. Він [її дід] жив, трудився без упину. Він сіяв, жав і знов орав, радів зерну і копійчині і про родину свою дбав. Та раптом лихо налетіло, неначе буря, нежданно вдарило в лице... Бо ж тих, хто прагнув рідного порога, за слово чи за труд – в Сибір погнали... Одного дня, якось через багато літ на рідне дворище лист надійшов... Тремтячими руками дочка листок той узяла...

„Добридень, Полю! Ти чуєш, як серце моє ридає? Ридає воно за літами, прожитими тут, в чужині. Ридає, що, рідні, не з вами злетіли всі дні у журбі... Живу, а душа вся німіє... О, Полю, пробач ти мені, що склалось все так у житті: табори, дріт колючий і грати, і наглядачів річ ненависна. Я вже знав: порятунку нема і вернутись додому... теж надії нема. 25... 25 на поселенні літ... Так вже склалася доля моя: є у мене вже друга сім'я... Та душа за тобою болить. Я пишу ці рядки, бо не можу вже жить з тягарем цим великим на серці... Як ви там? Я пишу і боюсь цим листом знов накликать біду... Я старий і додому... уже не прийду. Як вирушав колись на чужину, я грудку чорну рідної землі взяв у порепані долоні. … Коли ж лягатиму в могилу, земельку ту з собою заберу. Прощайте всі... І Полю, й діти... І якщо можете – простіть, що довелось в розлуці нам жить багато літ..."

ДОЛІ З АВТОГРАФОМ ВІЙНИ

Одного разу почавши вивчати історію, людина не може зупинити цей процес. Часто він триває все життя. Історія ж оточує нас у наших містах і селах, вона живе в наших бабусь і дідусів, у нашому сьогоденні. Учень 5-го класу Козка Тимофій частенько відвідує шкільний музей, адже там, серед великої кількості експонатів є ті, що найбільш важливі для нього особисто. Це світлини його прадіда Івана Федосійовича Козки, кавалера трьох орденів Слави. Тимофій з гордістю розповідає однокласникам про діда-героя, мріє бути таким же сміливим і вправним захисником рідної землі.

Працюючи за напрямком «Остарбайтери: тріщина через усе життя» ми мали змогу почути спомини тих небагатьох, хто вцілів у вирі цих лихоліть. Збираючи матеріали, ми завітали на подвір'я найстарішої жительки села Марії Дмитрівни Ісакової. Нас зустріла жінка з хворими

покрученими ногами. Її жилаві руки злегка тремтіли. А на обличчі, поораному глибоким зморшками, текла сльоза, коли вона, перебираючи старі фото, згадувала ті часи: «Ви не думайте, дітки, що я завжди така стара та страшна була. Ось, погляньте – я перед війною. Впізнаєте?» А потім були важкі спогади. «Літо 42-го. Жнива. Поліцаї їздили вночі попід хатами, збирали молодь на роботу, немов би то на два дні казали. Того разу з села забрали 13 дівчат і 8 хлопців. Посадили усіх на підводи і повезли на станцію. Потім ще кілька днів з усіх-усюд звозили. Загнали в товарні вагони. Коли дізнались, що везуть в Німеччину, почали кричати – та толку з того.

Довезли до кордону з Польщею. Були там кілька днів. А потім – табір. Жили у бараках. Вранці, о 6-й годині, поліцаї піднімали на роботу, а хто відразу не встав, то зганяли палицею. Далі шикували в ряди. Охорона з собаками ганяла на завод. Працювала на токарному станку – робили якісь заготовки до військового спорядження. Як щось було не так – зразу ж безжально били. Працювали без відпочинку цілий день. Годували дуже й дуже погано. Їжа була схожа на помиї. Була в Німеччині майже три роки…»

Працюючи по напрямку «Сльози удовині», ми відвідали Лисівку… Колись це було красиве село, що ранньою весною потопало у вишневих садках. Сьогодні це покинуті хати, поросли густими заростями дворища, пусті вулиці та вулички. І лише в центрі – кілька жилих будинків. Вправні руки господинь, що звикли до постійної праці, тримають їх в чистоті та порядку. Серед них і Бровко Таїса Андріївна. З болем в серці, показуючи фото багаторічної давностів, згадує вона про нелегку долю своєї матері, Галини Михайлівни Демченко.

Провівши чоловіка Андрія Гавриловича на війну, вона залишилась з п'ятьма малими дітьми, а шостого чекала. У грудні 1943-го скосила війна Андрія Гавриловича на кіровоградській землі. Затамовуючи біль втрати, Галина Михайлівна виростила і виховала дітей, зберегла вірність своєму чоловікові і діти вдячні їй за це. Держава нагородила вдову "Медаллю материнства" І ступеня.

ПЕРЕМАГАТЬ І ЖИТЬ

На історичному шляху нашого села було багато чого: і радість творення, і військове лихоліття, і початок нового життя, який не можна назвати абсолютно безпроблемним, і сьогоднішні труднощі, і реформи… Все це – історія і сучасність нашого краю, все це – наше життя. Більшість пологівців присвятили його творенню і становленню рідної землі.

Серед експонатів шкільного музею історії села «Берегиня» зберігається №7 журналу «Зміна» за 1954 рік. На його сторінках – фото пологівської молодіжної ланки.

Любов Миколаївна Кольба, тодішня її ланкова, розповідає: «Уявіть собі з десяток парокінних упряжок.

Кожна з них уміщала по 10-12 жінок, членів бурякових ланок. І ось цей стоголосий хор наповнює село і поле чудовою піснею кожного ранку, обіду і вечора. Пісні веселі і сумні, часом весільні, знімали втому полільниць, чарували душу односельчан. Наша ж ланка була наймолодшою. Всі ми були дітьми війни, як зараз говорять. Та завжди помічником і розрадником для нас була пісня».

КАЛЕЙДОСКОП ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОЇ РОДИНИ

Підручник історії – зазвичай це дати і факти, невеликі замітки про значні події для людей певного покоління. А ось фотографії заставляють переосмислити ті замітки, вони наочно показують, як саме виглядали ті чи інші події, як саме сприймали люди те, що відбувалося. Буде це відома особистість, звичайний перехожий або краєвид – хороше фото може залишитись в пам'яті назавжди, роблячи історію більш живою і зрозумілою. Переглядаючи старі фото, зібрані в ході різних краєзнавчих експедицій, ми немовби переносились в часі, мали змогу заглянути в бездонну криницю душі наших односельців, у їх будень і у їх свята. Так виникли тематичні блоки «Всі ми родом з дитинства», «Душі криниця», «Вірою і правдою», «Гуляло-гуляло весілля в селі», «Трудові будні», «Весняні проводи до вирію», які згодом стали основою для настінної книги «Історія, яку розкаже старе фото».

Систематизуючи зібраний фотоматеріал, ми переконались в тому, що майже у кожній нашій сільській родині зберігаються старі фотографії. Вони передаються у спадок від старшого покоління до молодших. Адже фотографія – це мистецтво збереження спогадів, пам'яті про

особливі життєві миттєвості та найрідніших людей. А старі чорно-білі світлини передають теплоту та характер людей, зображених на них.

СІМЕЙНИЙ АЛЬБОМ – «БОРТОВИЙ ЖУРНАЛ» РОДИНИ

Сьогодні в моді мати величезну кількість фотографій. Фотоапарати стали загальнодоступними і є в кожній родині. Зазвичай бувають зняті багато моментів в житті: і повсякденні, і святкові. Раніше було зовсім не так. Щоб сфотографуватися, сім'я довго готувалася, вибирала майстерню, майстрів, одягала найсвятковіший одяг. Фотографії, несли в собі більш глибокий сенс, кожна з них залишала відчуття чогось значного, глобального. Ось на цьому фото, з яким ми познайомились побувавши в гостях у Надії Андріївни Кустової, родина її прадіда Джежелого Василя Петровича, сім синів і дочка якого не лише були майстровитими людьми, а й гарно співали та грали на музичних інструментах.

Як розповідала Надія Андріївна, її батько (на фото маленький хлопчик на передньому плані) дивлячись на це фото, в задумі часто закривав очі і спочатку тихенько, а потім все голосніше починав співати «Віють вітри, віють буйні…»

І дійсно, дивишся … і немовби справді відчуваєш ту атмосферу, той час. А потім Надія Андріївна нам до рук дала товстелезний альбом із світлинами. Найдавніші з них зроблено на початку XX століття. Чоловіки в мундирах царської армії, жінки в довгих мережевних сукнях...

Так вони, ті фото, і складали по роках історію життя її рідних. Вже багатьох немає в живих, але до кожної світлини вона могла щось розказати своїм дітям, щось згадати із розповідей, згадати сумні чи веселі моменти…

А Валентина Іванівна Кокарєва розповіла нам, що такого альбому у її родини не було. Значно пізніше, коли вже сама стала пенсіонеркою, вона почала відшукувати старі фотографії своєї родини, і разом з уже дорослими дітьми зробила сімейний альбом. З найдавніших світлин збереглася лише одна, датована 1916 роком.

Із фотографії всміхається родина.
Нікого з них давно в живих немає.
Історія життя її сумна, але правдива,
для рідної онуки дорога…
Бабуся родом із донських козачок.
Жила у Таврії немало літ вона.
Але життя цікава дуже штука –
переселилась в Грузію сім'я.
Жили вони не бідно, й не багато.
На втіху діти підростали їм.
Та лихо якось постукало у хату…
То Перша світова прийшла у кожен дім…
Усіх переселенців виселяли
і повертали в рідній край.
Їх шлях був нелегкий, та вони знали,
що там, за морем, рідна сторона.
А море відпускати не хотіло,
і хвилі злі гойдало по воді.
Хлоп'я маленьке раптом захворіло.
Помер малюк. Лишивсь одинна чужині…
Мале тільце батьки віддали морю,
як плату за вцілілих дітлахів.
У серці ж матері навік вселилось горе
і та сльоза, в якій шляхи круті…

Спілкуючись з односельчанами, ми вкотре переконувались у тому, що кожен має право вирішувати, що для нього є старе фото. Так на запитання «Що для вас історія вашої родини? Чи взяли б ви з собою у дорогу альбом із світлинами предків?» сільський староста Козка Любов Іванівна трішки задумавшись, відповіла: «Я ніколи не зустрічалася зі своїм прадідусем, але його історія завжди була моєю улюбленою. Її мені переказали дідусь та бабуся. Кожного дня мої

дідусь та бабуся розповідали мені та моїм братам і сестрам історії про наших предків: звідки вони родом, якими вони були, про їхні цінності, мрії та надії. Кожної неділі після обіду мої дідусь та бабуся брали наш сімейний альбом і на кожній перегорнутій сторінці історії оживали. Це були не просто старі фотографії з іменами та датами, написаними на звороті. За кожним обличчям був батько або мати, син або дочка, брат або сестра, і таким чином їхній спадок, разом з іншими сімейними традиціями, переходив до мене».

ФОТОГРАФІЯ: ЧИМ ВОНА Є, ЧИМ ВОНА МОЖЕ СТАТИ

Фотографії з сімейних альбомів, які зафіксували події давно минулих днів, є одним з джерел вивчення історії. Старі фото мають величезне значення для будь-якої сім'ї. Вони розповідають про наших предків, їх побут і про найголовніші цінності. Великі альбоми зі старими фотографіями чудові вчителі. Адже, кожна людина належить до Сім'ї, до певного Роду. Старі фото – це наша історія, наша пам'ять. З цих маленьких, унікальних історій кожної родини формується історія нашої країни. І це не безликі параграфи у підручнику, а справжні, живі люди, багатьох з яких ми знали. Саме тому знайомство зі старими фото не завершується тематичним екскурсом. «Захворівши» раз – імунітет чомусь не отримуєш. Учні школи – і менші, і старші (ба навіть наші дошкільнята!) – все більше і більше цікавляться минулим своєї родини. Роздивлятися фотографії в сімейних альбомах дідусів і бабусь – це для нас стає справжнім ритуалом. Ти бачиш родичів такими, якими ніколи не бачив раніше, а тим часом ніби торкаєшся до їхнього життя: заочно знайомишся з друзями, вивчаєш, як твої предки проводили своє дозвілля, у що одягалися…

Зовсім недавно в нашому музеї було створено нову фотоекспозицію «У єдності поколінь». Фото минулих років – обов'язковий атрибут при проведенні традиційних сільських свят. А на щорічних посиденьках у сільському Товаристві володарів життєвого скарбу демонструються створені не без нашої участі відеофоторолики з життя наших односельців, створена Почесна книга товариства.

Якби не диво XIX сторіччя – фотографія, ми б ніколи не дізналися, якими були вони, десятки, сотні наших земляків. Справжньою ж скарбницею фотоспогадів можна вважати наш музей. Люди старшого покоління ідуть до «Берегині», щоб поринути у минуле, згадати свої дитинство, молодість.

Як свідчать дослідження, сьогодні більшість з нас вважає, що роль фотографії змістилася від збереження важливих подій до створення власного іміджу та зміцнення соціальних зв'язків. Якщо старше покоління користується цифровими фотоапаратами переважно для того, щоб зафіксувати пам'ятні події, то молоді люди за допомогою фотографії спілкуються.

Народна мудрість говорить: "Хто не знає своєї історії, той позбавлений майбутнього". І дійсно, старі фотографії можуть позитивно впливати на виховання і розвиток кожного з нас, на пробудження в нас інтересу до вивчення свого родоводу.

«Я ніколи не зустрічалася зі усіма своїми прадідусями та прабабусями і більшістю тіток та дядьків, але кожного разу, коли я беру старий сімейний альбом з їхніми фотографіями, я бачу себе в їхніх очах. Я є такою, якою є, завдяки всім тим, хто жив до мене. Їхній досвід і мудрість допомогли сформувати мій характер і скерували мене у житті», – стверджує наш директор. І ми з нею цілком погоджуємося.

Кажуть, що можна потрапити тільки в майбутнє, і ніколи – в минуле. Фотографія – це диво XIX століття – здійснила стрибок у часі: вона повернула людям минуле. Спасибі старому альбому!

УСЕ ЙОГО ЖИТТЯ НА ПОЛОТНІ

Сахно Таміла, учениця 8 класу Великобудищанського спеціалізованого закладу освіти I – III ступенів Великобудищанської сільської ради Полтавської області
Керівник: **Козороз Наталія Іванівна**, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель-методист

Полтавщина – один із регіонів, який подарував зірок світової величини. Серед них і наші славні гадячани: Олена Пчілка, Михайло Драгоманов, Петро Одарченко, Михайло Жовтобрюх тощо, зосібно наш сучасник – Григорій Олексійович Кисіль – заслужений майстер народної

творчості України, колишній викладач декоративно-прикладного мистецтва Гадяцького коледжу культури ім. І. П. Котляревського.

На нашу думку, тема **актуальна**, позаяк життя та діяльність Григорія Кисіля має національно-патріотичне спрямування. Його життєва позиція і любов до України – зразок для сущих і прийдешніх поколінь.

Тому ставимо за **мету –** привернути увагу сучасників до різноманітного спадку Григорія Кисіля. Хочемо на прикладі життєвого шляху краянина показати патріотизм справжнього громадянина, любов до національних ремесел, звичаїв, до «сродної» праці, поповнити інформаційний потік про цю особистість.

Спробуємо звести в єдине ціле зусиллями юних дослідників на крайовій основі (періодику, життєві та творчі віхи, про які ми довідалися) про Григорія Олексійовича Кисіля . Цей факт і визначає наукову **новизну** нашої розвідки.

Пошукова робота в певній мірі пройшла **апробацію**: нашою статею послуговувалися при проведенні свята «Біля витоків народності», та при проведенні загальношкільної радіохвилини скорботи «На полотні – усе його життя»» з нагоди третьої річниці світлої пам'яті Григорія Олексійовича Кисіля, шанованої людини в мистецьких колах Полтавщини і всієї України.

Не будемо переповідувать його біографію, скажемо лишень, що «це була проста, скромна людина красивої душі, доброзичливості, високої культури, інтелігент, інтелектуал, щирий товариш і друг» [4]. Це талановитий художник, здатний облагороджувати навколишню реальність і відтворювати своє бачення світу в неповторних роботах. Усе життя був ревним прихильником одного з найпоширенішого виду декоративно-ужиткового мистецтва українців – української народної вишивки.

Сила традицій відібрала і зберегла ті орнаменти, візерунки і техніки вишиття, які оберігають людину від усього лихого і недоброго. Та протягом ХХ ст. орнаментальне мистецтво зазнавало певних змін, віянь, впливів. Воно збагачувалось сучасними символами, техніками, які відповідали змінам в уподобаннях людини, обновлялось. Понад 25 років Григорій Кисіль творчо працював, розробляв для вишивки схеми ікон, портретів, орнаментів, шрифтів, тематичних композицій. З метою подальшого розвитку прадавнього народного мистецтва вишивки, виховання молоді на національно-культурних традиціях рідного краю та як відгук на численні прохання вишивальниць із багатьох регіонів України Григорій Кисіль і подарував співвітчизникам свої п'ять альбомів-випусків: випуск перший (2005) – українська вишивка: орнаменти, шрифти, тематичні композиції; випуск другий (2007) – українська вишивка: портрети видатних людей; випуск третій (2008) – українська вишивка: ікони, релігійні композиції; випуск четвертий (2014) – портрети Тараса Шевченка; випуск п'ятий (2016) – українська вишивка: узори рушників, сорочок, орнаментально-декоративних та тематичних композицій є своєрідним підсумком життєвого шляху автора, який наслідує приклад своєї славної землячки, талановитої письменниці, вченого, етнографа Олени Пчілки, яка у свій час видала декілька альбомів «Українські узори».

Варто зауважити, що його орнаменти, шрифти відомі й далеко за межами України. Як згадує мій науковий керівник Наталія Іванівна Козороз, скільки себе пам'ятає, у їхній сім'ї тато Іван Тимофійович Кисіль (однофамілець) робив своїм мамі і дружині подарунок – передплачував тоді ще журнал «Радянська жінка». З нього завжди вирізали узори, а коли треба було сестрі з Білорусі вишити на весільному рушнику «На щастя, на долю», «Хліб-сіль», то бабуся в конверті пересилала її ці шрифти.[2]

Весною 1998 року в Гадячі відкрили новозбудований Свято-Успенський собор. За декілька днів до свята Григорій Олексійович зняв ікону, яку вишила його дружина Анізія Михайлівна, щоб помістити вишитий образ у красивішу рамку, і побачив чіткий відбиток на склі. Це здивувало родину. Скло з відбитком показали настоятелю собору протоієрею Ігорю Цебенку, благочинному Гадяцького округу. Отець Ігор назвав це чудом. Під новим склом вишиту ікону освятили і повісили в церкві. Через деякий час на склі з'явилася тріщина. Коли зняли раму, щоб замінити його, то знову ж на склі (тавтологія навмисне) побачили чіткий відбиток образу. Може, то Божий знак, щоб ми звернули увагу на чудо. Після того скло декілька разів міняли, а відбиток знову і знову появлявся.

Григорій Олексійович зробив вагомий внесок в історію Гадяцького коледжу культури і мистецтв імені І.П.Котляревського. Він запропонував відкрити нову спеціальність «Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво» і наголошував: «Зберегти багаті народні традиції, наповнити їх сучасним змістом покликана саме художня освіта» [6].

Можна дійти такого висновку, що Григорій Олексійович Кисіль своєю багатогранною діяльністю вплинув на розвиток та становлення української культури, збереження народного мистецтва, зосібно вишивки. Образно кажучи, на полотні – усе його життя.

ХАТА МОЯ, БІЛА ХАТА…

Кузнецов Андрій Васильович, учень 8-А класу ЗЗСО І-ІІІ ст. Нерубайський навчально-виховний комплекс «школа-гімназія» Одеського району Одеської області
Керівник - **Ткаченко Тетяна Степанівна,** вчитель з українознавства, керівник етнографічного музею «Українська хата» ЗЗСО І-ІІІ ст. Нерубайський навчально-виховний комплекс «школа-гімназія» Одеського району Одеської області

Якщо людина не любить хоча б зрідка дивитися на старі фотографії своїх батьків, не цінує пам`яті про них... – значить вона не любить їх. Якщо людина не любить старі вулиці, навіть і поганенькі, – значить, у неї немає любові до свого міста. Якщо людина байдужа до пам`ятників історії своєї країни – вона, як правило, байдужа до своєї країни.

Академік Д. С. Лихачов

Щоб виховати достойного громадянина нашої держави, треба більше знати про своє минуле, щоб ніхто не зміг нав'язати нам чужого, не властивого нашій генетичній пам'яті й нашій душі. Людину без пам'яті, без минулого легше зламати, підкорити. Людина без власної волі, без здатності думати й аналізувати безсила. Їй легше нав'язати різні догми, перетворити її свідомість на рабську. Душі предків їй не допоможуть, та й вона не кликатиме їх на допомогу, бо нічого не знає про них. Предки допомагають тим, хто про них пам'ятає. Отже, перед нами стоїть завдання зберегти цю пам'ять, яка залишилася в предметах матеріальної культури.

На березі сивочолого Хаджибеївського лиману по зелених балках розкинулось прекрасне село Нерубайське. І якби люди могли розуміти мову його хвиль, скільки цікавого могли б почути. Але, на жаль, лиман береже свої спогади, тому людям доводиться звертатися до пам`яті своїх пращурів, яка відбилася у народних легендах, думах, піснях, предметах побуту, історичних документах, наукових дослідженнях.

Вирішили і ми, учні та вчителі Закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Нерубайський навчальний-виховний комплекс «школа-гімназія» Одеського району Одеської області, долучилися до вивчення історичної минувшини нашого села.

Звичайно, почали ми з походження назви нашого села.

Одна з легенд, свідчить, що перші поселенці, побачивши берег лиману, вирішили, що це місце буде дуже добрим для проживання, зважаючи на те, що на лимані можна буде займатися рибальством. Але, на жаль, вода була на той час настільки солона, що це місце почало називатися «не рибальським», а село Нерибальським. Зате стало місцем іншого дуже прибуткового промислу – соляного, тобто добування солі.

У другій половині XV ст. усе навколишнє узбережжя Чорного моря було захоплене могутньою Османською імперією та її союзником Кримським ханством. Польщу, яка тоді володіла українськими землями, мало хвилювали події на далекому Чорноморському узбережжі і населення, яке там проживало, що прийшло разом з шляхтичем Борисом Коцюбою-Якушинським, засновником порту Коцюбей у 1415 році. З тих пір поселенці на березі Хаджибеївського лиману займалися прибутковим промислом - видобутком солі.

В. Коханський у своєму історичному нарисі зазначав, що першими осілим населенням в околицях Хаджибею були українці, які втікали з Поділля, Волині від польського кріпацтва і фанатичного католицького духовенства.

Вони селилися хуторами, де могли продовжувати жити за своїми звичаями та способом життя. Українці займалися землеробством, вирощували в основному хліб. Особливо цінувався вирощений тут ячмінь, його закуповували спеціально для конюшень падишаха.

В. Яковлєв у своїй роботі «Къ столетию завоеванія Хаджибея составилъ В.Яковлевъ,

1889» зазначав, що такими втікачами були заселені слободи: Дальник, Фонтан, Татарка, Усатово і Нерубайські хутори.

Пізніше, після зруйнування Січі, частина козаків переселилися на землі своїх заклятих ворогів у район Хаджибею та Пересипу, де вже проживало українське населення. Татари, звісно, побоювалися такого небезпечного сусідства і тому запропонували козакам скласти присягу їм на вірність .

І козаки склали присягу на вірність туркам і татарам. Але за легендою винахідливі козаки, залишаючи рідну землю, насипали її собі в чоботи. Коли присягали султану, то промовляли такі слова: «На чиїй землі стоїмо, тій будемо і вірно служити». Таким чином, вірність турецькому уряду перетворилася у фікцію, а вірність Батьківщині залишилася незмінною.

І стали називати їх «козаками-нерубаями», а хутори в урочищі Куяльник Нерубайськими. Ось так з тих пір наше село стало називатися вже Нерубайським.

І. В. Сапожніков у своїй роботі «Каменные кресты предместий Одессы» відзначав, що згідно архівним документам, найкращі каменоломні знаходилися в селі Нерубайському. Саме з Нерубайських копалень возили камінь для будівництва Бульварних сходів (пізніше отримали назву «Потьомкінські»).

Один із старожилів нашого села, Голіщенко Андрій Васильович, згадував, що його прадід із своїми шістьома синами возили камінь – ракушняк, який добували у власній копальні, на будівництво знаменитого Одеського театру опери та балету. А сам подарував музею шахтарський віз –«биндюжок», яким камінь у шахті возили до виходу.

Але копальні слугували не лише для добування каменю – ракушняка, але ще й були житлом для найбідніших верств населення. Так в «Первой всеобщей переписи населенія Россійской Имперіи на основаніи Височайшее Утвержденного Положенія 5 іюня 1895года» було зазначено,що в Нерубайську проживає 13 сімей в «скалах» (тобто катакомбах).

Виходячи з вищесказаного, ми вирішили дослідити як жили і чим займалися наші пращури. Які хати вони будували, їх інтер'єр, якими ремеслами займалися. Знати їх звичаї, обряди, традиції. Як зуміли зберегти свою самоідентифікацію, знаходячись на перетинах різних держав.

Наше село приміське, розташоване всього в 15 км від м. Одеси, тому тут досить велика міграція населення. Особливо це відбувалося в середині 60-х років XX ст., коли в селі організували радгосп. У зв'язку з нестачею робочих рук, було вирішено будувати житло і запрошувати людей на роботу з інших областей України та районів Одеської області. Тому в селі багато сімей приїхало з північних районів Одеської області, Вінницької, Хмельницької, Тернопільської областей та інших регіонів України, що наклало певний відбиток на матеріалах, які ми збирали. Ті молоді сім`ї, які тоді переїхали, сьогодні самі вже дідусі і бабусі, тому весь матеріал, який вони нам надають, пов'язаний з місцем їхнього народження.

У середині 90-х років у нас у школі були введені уроки народознавства з 1 по 11 клас. На цих уроках учні знайомилися з життям українського народу, його побутом, звичаями, обрядами, традиціями, ремеслами, народними символами, народною медициною.

У кабінетах української мови та літератури, історії створювалися народознавчі куточки. Матеріалу накопичилося достатньо і його потрібно було систематизувати. З ініціативи директора нашого навчально–виховного комплексу «школа-гімназія» Зубрицької Світлани Петрівни і за підтримки педагогічного та учнівського колективу, батьків, громадськості було вирішено створити етнографічний музей «Українська хата». Як уже ми повідомляли наше село було засноване втікачами з різних куточків України . Одні втікали з Російської імперії від кріпацтва, а інші від сваволі польської шляхти. Тому на цих тоді турецьких землях і переплелися культури різних куточків України. Тому наш музей і називається «Українська хата», ввібравши в себе різнобарв`я всієї України.

Хату було збудовано, як годиться за давнім звичаєм - методом толоки.

Участь брали у будівництві вчителі, учні, батьки, небайдужі односельчани. Хата відповідає за плануванням(трикамерна будівля), розмірами, матеріалом (стіни – глина з соломою, дах – очеретяний) традиційній українській хаті II пол. XVIII ст.

Хата трикамерна: складається з «малої» хати, «великої» та сіней. У малій хаті побудована діюча піч, яка розташована по традиції зліва від дверей, з усім начинням: рогачами, коцюбою, дерев`яною лопатою, горщиками , макітрами. По діагоналі від печі – покуть, де розташовані образи, прикрашені рушниками. Під вікном скриня, у якій зібрано 150 вишитих рушників, простирадла, наволочки, скатертини.. На жердці висять лляні та полотняні вишиті сорочки для будніх днів та весільна 30-х років ХХ ст.

Стіну біля ліжка та попідвіконня прикрашають килимки з витканим традиційним узором на Одещині «Три троянди»

Також у малій хаті розташований ткацький верстат, прядки. Знаряддя по переробці зернових- жорна, молока- маснички.

Через сіни знаходиться «велика» або «холодна» хата. Там представлено інтер`єр 40- 60 років ХХ ст.. А також розташована виставка рушників, яка представляє всі регіони України. Її перлиною є рушник 1896року, дату та своє ім'я вишила сама господиня «1896р. Титяна Питровна вишивала». А інша виставка представляє рушники всіх районів Одеської області. І дивлячись на них, ми можемо побачити, як тісно переплелися культури різних національностей , які проживають у нашій області. Тому що рушники з північної частини нашої області, де компактно проживають і молдовани, і поляки, та з південної, де проживають болгари, гагаузи, румуни мають схожі зображення квітів, колористику, техніку виконання.

Зачаровує і виставка тернових хусток, які були невід`ємною частиною традиційного жіночого одягу.

Звичайно, тут є і ошатно прибране ліжко з горою подушок і скриня, приготовлених на посаг доньці. А ще незамінний патефон у 40- 60 роках під час різних свят.

У сінях зібрані різні знаряддя праці: шахтарські пилки, якими різали камінь у шахтах; сільськогосподарське знаряддя: ціп для молотьби, ярмо для волів, незамінні помічники у південних районах, макет чумацької мажі.

Як бачимо, відвідавши таку хату, де кожен її елемент є музейним предметом, діти познайомляться не тільки як з видом помешкання, а й з символічним значенням кожного предмета інтер'єру. Зрозуміють багато значень з норм народної етики. Приходять до розуміння , що хата - символ рідної землі, Батьківщини, свого роду. Це не просто зібрання старих речей, це коди пам`яті, які об`єднають, які не дають нам забути хто ми є, чиї діти і що залишимо після себе прийдешнім поколінням.

ХУСТКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ОДЯГУ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ

Потапова Вікторія, учениця 7 класу Запорізької гімназії №6 Запорізької міської ради Запорізької області, вихованки гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР, Запоріжжя, Україна

Керівник: **Почтарь Валентина Георгіївна**, вчитель історії Запорізької гімназії №6, керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР, м.Запоріжжя

Українські землі славляться своєю неповторністю та різноманіттям традицій, що дотримується народ протягом багатьох століть. Однією з таких важливих традицій - носіння хустки. У різних регіонах України були різни хустки та їхні назви відрізнялися один від одного. З часом актуальність та значення візерунка теж змінювалось. На початку XIX століття були розповсюджені хустки з більш класичними композиціями та з одною діагональною віссю і одним яскраво-вираженим кутом. Пізніше візерунок став більш динамічним, що дало змогу хустці не втрачати актуальність й у наші часи.

Вперше намітку вдягали на голову жінки коли вона вінчалася, далі жінка зберігала намітку для своїх подальших потреб, як, наприклад, на випадок, коли народжувалась дівчинка. Її вкривали цією наміткою і казали, що в дівчинки буде гарне, довге життя, бо намітка була довгою. Пов'язування наміток молодими дівчатами відрізнялось від пов'язування їх жінками похилого віку. Така тенденція перейшла і до хусток, але хустка була зручніше ніж намітка (способи пов'язування різні). У випадку з хусткою, навіть вдома треба її було носити, якщо жінка заміжня. Бо заміжнім взагалі заборонялося показувати своє волосся. То був гріх.

Хустка зустрічається на всіх українських землях у формі квадрата або прямокутника.

Розмір був різний та матеріал теж. Так, наприклад, давні хустки були полотняні або вовняні, із шовкової пряжі або з бавовни, ситцеві, тернові. Залишки давніх тканин знаходять у східнослов'янських курганах (заснованих у XI-XIIIст.), що свідчить про давність та функціональність цих матеріалів. Хустки носили також взимку. Зимові хустки були довші та тепліші за звичайні, за рахунок додавання вовни. Ці хустки носили переважно взимку, могли одягати поверх юпки. У самі люті морози вдягали хустку-опинатку. Вона була дуже велика(майже волочилася по землі), її не пов'язували, бо це було неможливо. Тому такий головний убор накидали зверху і вона прикривала плечі, голову, груди і спину. На такі хустки витрачали велику кількість ниток, тому вона і була такою теплою та якісною. Хоч хустка і ткалася з тонкої вовняної пряжі, вона була дуже грубою для шкіри лиця, тому під нею завжди була інша тонка хустка. Також, такими великими хустками вкривали дітей, що свідчить про функціональність такої речі у господарстві.

Щодо визерунків, то їх робили власноруч, вишиваючи різнокольоровими нитками. Кольори могли відрізнятися в залежності від регіону проживання жінки, та від події, до якої призначалась ця хустка. Найчастіше використовували червоні, зелені, сині, жовті, жовтогарячі та коричневі кольори. Святкові хустки, такі як весільні, декорували яскравими теплими кольорами: червоними, жовтими, коричневими, жовтогарячими тонами.

Зазвичай візерунки розташовували паралельно краю хустки як декоративну кайму або по чотирьом кутам. У такому випадку центр хустки також прикрашався орнаментом з дрібнішими деталями. Також широко зустрічався варіант розташування головної фігури лише на одному з кутів, або на кутах могли розташовувати важливі крупні елементи орнаменту, а дрібшіні додаткові – розкидаються по всьому полю хустини.

Різноманість спостерігалася у повязуванні головного убору. Найбільш поширені зі способів пов'язування – на потилиці, що характерне для Гуцульщини, а також на підборідді (Поділля), для східних областей України було характерне пов'язування хустки над чолом (Полтавщина). У Північних областях досить розповсюдженим був спосіб пов'язувати хустку під підборіддям, а кінці закріплювати на маківці. На Київщині кінці хустки зав'язували або на шиї, або на потилиці. Ще один з цікавих способів: хустину пов'язували таким чином, щоб було видно денце очіпка. Це, як і використання при пов'язуванні другої хустки або луб'яного віночка, більш характерно для серенього Подніпров'я.

Тема хустки тісно переплітається, насамперед, з темою українських народних обрядових традицій. Тому, вивчаючи тему української хустки, ми можемо прослідкувати не тільки тенденції розвитку технологій, що використовувались у процесі виготовлення головного убору, взаємовпливу різних народів на культурні тенденції один одного, впливу урбанізації на культурні традиції, а також особливості народного менталітету.

РОЛЬ ЖІНКИ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ТА СУСПІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ ДАВНЬОРУСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стогній Олексій, учень 11-Б класу Бориспільського НВК «СШ І-ІІІ ст. - ЗОШ І-ІІІ ст.» імені Костянтина Могилка Бориспільської міської ради.

Керівник: **Томенко Лариса Олексіївна**, вчитель історії та правознавства Бориспільського НВК «СШ І-ІІІ ст. - ЗОШ І-ІІІст.» імені К. Могилка Бориспільської міської ради.

Однією з важливих тенденцій сучасної історичної науки є зростаюча зацікавленість історією жіноцтва та роллю жінки в сімейних та побутових відносинах. В Україні дана тенденція тільки починає окреслюватися , і це при тому, що українські жінки і в княжі часи, виступали як активні суб'єкти суспільно – політичного життя, відігравали велику роль у освіті, культурі, вихованні, оберігаючи і примножуючи духовні надбання нації.

Актуальність. Дана робота присвячена висвітленню такого аспекту становища давньоруської жінки як сімейно-побутовий, а також соціально-правовий та майновий статус які на сьогодні дослідженні ще не в повній мірі і потребують подальшого вивчення.

Мета дослідження: Відтворити цілісну картину становища жінки в сім'ї і побуті Київської Русі, її соціально - правовий статус, проникнути в світ середньовічної людини,

змалювати побут та майновий стан середньовічного соціуму.

Основні завдання дослідження :

1. Аналіз історичних джерел з метою дослідження жінки в сімейно-побутових та соціальних сферах .
2. Розгляд соціально-правового статусу жінки у Давньоруській державі .
3. Дослідження майнових прав жінки в Київській Русі.

Об'єкт дослідження: постать жінки в сімейних та побутових сферах життя Київської Русі, її права на володіння і розпорядження (продаж, обмін, заклад, пожалування) рухомого і нерухомого майна.

Предмет дослідження: роль жінки в сімейних та побутових відносинах , а також соціально-правовий і майновий статус жінки в Київській Русі.

Гіпотеза: у цілому, картина життя сім'ї Київської Русі і становища в ній жінки (враховуючи соціально-правовий стан), не така вже і темна, як нерідко звикли ми уявляти, говорячи про патріархальне буття з деспотичною владою.

Методи дослідження: для досягнення мети і виконання завдань дослідження у роботі було використано спеціальні наукові методи системного, історично-правового та структурно-функціонального аналізу.

Практичне значення: роботи полягає в тому, що даний матеріал можна використовувати на уроках історії, правознавства на факультативних заняттях та семінарах.

Висновки: На підставі доступних джерел мною зроблена спроба розглянути сімейно - побутовий аспект життя жінки в Київській Русі, проаналізувати культурні, юридичні і моральні норми ставлення до жінки X-XIII ст. В цілому, становище давньоруської жінки не видається таким темним як зазвичай змальовують деякі автори, обумовлюючи своє бачення патріархальним буттям з деспотичною владою. На жаль, у відтвореній дослідниками історії України, майже , не репрезентоване життя жінок; якщо і приділяється їм увага, то це стосувалося переважно їхньої політичної діяльності чи громадської.

Постать жінки в усіх сферах життя Київської Русі (за виключенням військової справи) є вагомою і суттєвою, Соціальна діяльність давньоруської жінки відповідала її сімейному і майновому стану підсилювалася, правами зафіксованими в законодавстві.

Слов'янська язичницька традиція сформувала певний тип сімейної поведінки подружжя. Християнська мораль намагалася з однієї сторони витіснити його, а з іншої – запозичити його окремі елементи.

Практично всі аспекти життя жінки пов'язані з сім'єю. Внутрішня структура сім'ї , сам шлюб та норми подружнього життя у сдіхносво'янському суспільстві складалися і розвивалися на основі місцевих культурних традицій, із запровадженням християнства наприкінці X ст. шлюб і родина стали об'єктом особливої уваги з боку церкви, під впливом якої ці суспільні інститути розвивалися у майбутньому. Тому формування норм шлюбного і сімейного права в Київський Русі відбувалися на основі взаємодії місцевих правових звичаїв і християнський ,привнесених церквою. Також ми можемо чітко зазначити, що становище жінки на Русі в контексті феодального, цивільного і церковного права X-XII ст. формально не відрізнялося від становища чоловіка. Звичайно, деякі відмінності могли бути як на користь жінки (подвійний штраф за деякі злочини, зокрема приниження її честі) так і в напрямку обмеження її прав (обмеження участі у судово-адміністративних засадах). З XII ст., а, можливо, ще і раніше, (жінки усіх соціальних верств, окрім холопок, несли повну відповідальність за злочини, здійснені ними самими або ж їхніми найближчими родичами, що вказує на них як на самостійні суб'єкти права.

З іншого боку, ми маємо достатньо свідчень про поширення прав володіння і розпорядження (продаж, обмін, заклад, пожалування) рухомого і нерухомого майна жінкою Київської Русі, що свідчить про високий рівень суспільного і економічного розвитку держави - з однієї сторони, і послаблення сімейно-родових зв'язків давньоруського соціуму, посилення тенденції зміцнення становища жінки - з іншої.

Звичайно, ми не говоримо, що місце в середньовічному суспільстві яким була Київська Русь, належало жінці. Але її роль була досить вагомою у таких сферах життя: як сімейна та побутова, а також правова та майнова.

ШКОЛА МИНУЛОГО: ЯК ВЧИЛАСЯ МОЯ ПРАБАБУСЯ! (СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСВІТИ В 40-60 РОКАХ 20 ст. НА ТЕРИТОРІЇ СМИРНОВСЬКОГО ОТГ)

Дубовик Владислава, Стецюн Аріна, учениці 6 класу Комунального закладу «Олексіївського опорного закладу загальної середньої освіти» Смирновської сільської ради Більмацького району Запорізької області, вихованки гуртка музейної справи Комунального закладу « Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Запорізької обласної ради.

Керівник: **Стецюн Тетяна Іванівна,** вчитель історії Комунального закладу « Олексіївського опорного закладу загальної середньої освіти» Смирновської сільської ради Більмацького району Запорізької області, керівник гуртка музейної справи Комунального закладу « Запорізький обласний центр

Шкільний музей – це один з найважливіших засобів, завдяки якому удосконалюється навчання та виховання учнів, розвивається інтерес до історії, звичаїв та традицій, розширюється кругозір відвідувачів. Музейна робота спрямована на розвиток пошукової діяльності, творчості, активності учнів, що реалізується через збирання, вивчення, обробку, збереження та оформлення експозиційних матеріалів. А головне через презентацію музейних експонатів. Шкільний музей - це симбіоз можливостей, бажань та реалізації учнів, вчителів, жителів громади.

Нашому шкільному музею вже більше 30 років і весь цей час він є осередком освіти і виховання, який сприяє формуванню у молодого покоління національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу. Наш музей був створений з метою збереження та вивчення пам'яток матеріальної та духовної культури рідного краю. Головними завданнями діяльності нашого музею ми вважаємо :розвиток громадської активності учнів, формувати їх активну життєву позицію, навички просвітницької роботи серед однолітків;залучати дітей до вивчення, збереження та популяризації пам'яток історії рідного краю.

Основна наша робота полягає в дослідженні невідомих сторінок історії рідного краю, збір матеріалів: записи спогадів старожилів села, інформації про земляків які прославили рідну землю, про історію шкіл, які були на території Смирновського ОТГ; фотоматеріалів від початку 20 століття і до сьогодення; робота з архівними документами ; збір і оформлення матеріалів про жителів ,що є учасниками АТО, або мають професійні досягнення на рівні області чи країни . Крім того ми розробляємо тематичні екскурсії; проводимо їх, таким чином, популяризуємо матеріали музею. Наш музей - є центром патріотичного виховання в школі,ми долучаємося до участі в організації й проведенні масових заходів патріотичного напрямку,проводимо зустрічі з військовими, прикордонниками, учасниками АТО;займаємося оформленням тематичних виставок, експозицій, альбомів,намагаємося долучити батьків і громадськості до роботи музею. Пишаємося своєю невеличкою бібліотекою. Вже стало доброю традицією проводити у шкільному музеї різні заходи присвячені Дню Соборності, День Гідності та Свободи, День Захисника, День Пам'яті та примирення, День Вишиванки та інші. Проводяться екскурсії для першокласників, учнів школи та їх батьків, гостей та жителів села. Тривалість екскурсії залежить від категорії відвідувачів музею .

Все це, сприяє патріотичному вихованню підростаючого покоління, адже пам'ять не має строку давності. Кожен експонат музею, експозиції випромінюють повагу до праці, до історії свого краю, любов і вдячність учнів своїм землякам.

Шкільний музей працює у тісному взаємозв'язку з органами культури, з районним краєзнавчим музеєм. На сьогодні фонд музею складає більше ніж 900 експонатів.

Експозиційний матеріал розміщений у хронологічному порядку: "Наш край від найдавніших часів до 19 століття"," Заснування села середини 19 століття","Період Другої світової війни на нашій території", "Наш земляк - М.Ф.Карацупа", " Наші земляки- учасники АТО","Прикордонна слава". Працюємо над оновленням експозиції присвяченій історії шкіл Смирновської ОТГ та створюємо нову , де будуть презентовані природні багатства рідного краю. Музей Олексіївського опорного ліцею входить до екскурсійного маршруту "Історична спадщина мого краю"по Смирновській ОТГ. Учні коли, члени гуртка музейної справи, беруть активну участь у обласних, Всеукраїнських заходах конкурсах та акціях.

Історія нашого краю нерозривно пов'язана з історією шкіл, які заходилися на території Смирновської громади.

Наші учні часто чують від старшого покоління(батьків, бабусь , дідусів, вчителів)розповіді про те, як вони навчалися в школі. Розповіді мають повчальний характер і починаються завжди одноманітно : « -А як ми вчилися в школі…такими не були…, такого не було…»А закінчують теж однаково : « Та ми ще й нормально, а от у моєї бабусі дитинство було тяжке.» Як правило своє дитинство ми асоціюємо з шкільними роками. Тому ми вирішили дослідити на прикладі наявних у музеї експонатів та розповідей старожилів навколишніх сіл – яким було навчання в 40-60 х роках на території Смирновської ОТГ. Нами було проведена дослідницько – пошукова робота, матеріали якої ми вивчили , систематизували за планом (додаток 1) , узагальнили та пропонуємо вашій увазі екскурсію *«Школа минулого : Як вчилася моя прабабуся!»*

На світі є багато шкіл
Просторі і чудові ,
Та наймиліша нам завжди
Це наша рідна школа.
(Д.Алексєєв)

Найсвітліші та найкращі спогади нашого життя – це дитячі роки, якими б вони не були ,але ми згадуємо з щемом в серці першу вчительку і першу двійку,вірних шкільних друзів. Пам'ятаємо все життя стежину до школи, «свою» парту та мелодію шкільного дзвоника. А яким пам'ятають своє шкільне дитинство наші прабабусі?

1.На території сіл Смирновської ОТГ нові школи почали будувати в 60-70 роках. А до цього часу навчалися в приміщеннях колишніх земських шкіл та церковно – приходських, у будівлях виділених для проведення освітнього процесу(« по –хатах»). Наприклад у Смирновому діяла вечірня школа в приміщенні колишньої церкви. Великою проблемою було те, що освіту не могли здобувати всі бажаючі – не вистачало шкільних приміщень. Навчання проводили в дві зміни, для учнів які бажали навчатися в 9 класі , щоб отримати середню освіту доводилося проводити конкурс, бо школа (1955р. єдина десятирічка)не могла вмістити усіх бажаючих, до того ж в школі було по два 8х, два 9х, три 10х класи . В класі було по 30-35 учнів (школу відвідували учні 5 сіл).В кожному селі було по декілька приміщень , де навчалися учні 1-4 класів. В післявоєнний період була ще проблема , коли в класі були учні різни вікових груп « переростки», причин цьому було багато. В початковій школі причинами було злиденне життя більшості населення(« не було в чому ходити до школи») та віддаленість шкіл від дому(ходили по 7км - 12км). А в середній класах були « важкі діти « , яких залишали на другий рік двічі, а то і тричі.

2.Матеріальне забезпечення шкіл відповідало реаліям того часу- не вистачало підручників та зошитів, освітлювали приміщення гасовими лампами – керосінками, взимку протоплювали грубку, але всерівно було холодно і учні сиділи одягнені. Користувалися зберігшимися дошками та дерев'яними столами і лавами, рідко де були парти, сиділи по- троє , бо не вистачало місця. Учні самі забезпечували себе саморобними чорнилом та перовими ручками. Дуже економно та бережно відносилися до шкільного приладдя та речей. В кінці 50- х років потроху налагоджувалося життя, це відображувалося і на школі. Забезпечили учнів підручниками, поповнилися бібліотеки, стали наповнені кабінети хімії, біології, хоча ще багато залишалося наочності (плакати, стенди, роздатковий матеріал) , які виготовляли самі вчителі.

3.Організація навчального процесу, дуже схожа на сучасну – уроки 45 хв., перерви, поділ навчального року на чверті. Були і свої нюанси. Вересень і до середини жовтня майже не навчалися (середні та старші класи). Допомогали збирати врожай вдома та в радгоспі. По 2-3 неділлі працювали на току – чистили кукурудзу, це була масштабна робота і все вручну. Діти сідали на купі качанів, чистили їх і складали у дерев'яні безтарки(ящики 1м на 1.5м).Також працювали в саду, на грядині, заготовляли сушняк для опалення школи . Працювали учні і в школі, обов'язковим було чергування в класах, прибирали на подвір'ї. Запам'яталося , як учні та вчителі за допомогою місцевого радгоспу заклали каштанову алею та горіховий сад. При школах були свої городи, розводили кролів та шовкопрядів, за цим господарством слідкували старші

учні та вчителі. Пригадували , що були випадки коли додому роздавали курчат та шовкопрядів , їх вирощували, а через деякий час треба було принести дорослих курей та кокони шовкопрядів. Це було складно, курчат тримали в хаті і були випадки коли дорослі півні били дітей, а шовкопряди- ненажерливі створіння, для яких кожного дня треба було приносити по мішку листя шовковиці, часто ця робота перекладалася на плечі дітей. Після запровадження в школі виробничого навчання , кожного дня- 6 урок, на підготовку молодших агрономів та механізаторів, до роботи в школі залучили спеціалістів місцевого радгоспу з відповідною освітою. Серед навчальних предметів запам'яталося – домоводство, де і хлопці й дівчата вчилися шити , вишивати, пришивати латки та штопать носки і навіть вирізати дерев'яні ложки. Ці вміння знадобилися в житті. Ще складним для учнів був предмет – каліграфія, де вчили писати гарно та без плям « клякс» . Організованого харчування при школах не було, діти в обід їли те, що приносили з дому(хліб, оладки, коржики, яблука). Але про учнів початкової школи турбувалася місцева влада. Кожного ранку вчителька йшовши до школи отримувала в столові радгоспу (називали – чайна) бідончик молока та по пончику на учнів класу. Підтримували продуктами і вчителів.» - *Одяг був у всіх однаковий : кирзові чоботи, галоші, а в післявоєнний час взагалі босі ходили до самих морозів, парусинові штани та спідниці, ситцеві плаття та піджаки.Рідко хто мав кращий одяг. Але одягалися чисто , пізніше увели форму, обов'язково білі комірці та фартушки, бідні наші мами, уявляю як вони їх прали!(Дорошенко Г.Ф.)»* Коли поцікавилися мотивацією учнів щодо навчання та дисципліни , почули таку відповідь : «*-Нам допомагали батьки та вчителі, хоча були і дуже вимогливі. Час був такий , що саме в школі можна було дізнатися багато невідомого та цікавого :побачити глобус та зображення невідомих тварин, почитати книги та газети, послухати радіо і навіть відпочити від щоденної сільської непосильної праці*»

4.Позаурочна діяльність учнів була різноманітною, як нам говорили : « *-Наше дитинство було дуже цікаве незважаючи на складні умови життя*!»За домовленістю між радгоспом та школою учні збирали на здавали на склад металобрухт, макулатуру, лікарські рослини, насіння з акації та глядича, виливали на полях сусликів . Обов'язковим була присутність учнів на демонстраціях 1 травня та 7 листопада. Дивним було почути ,що не святкували День Перемоги : « - *вдома якось мало про це говорили, але до учасників війни ставилися з повагою, ходили допомагати вдовам*.(Гуденко І.А.) Були в житті учнів того часу і розваги : грали в футбол, хокей, у « войнушки», було багато ставків де рибачили та купалися. Хоча домашніх доручень ніхто не відміняв – пасли череду, поливали городину, заготовляли траву – сіно. Кожної неділі привозили кінофільми, діяли аматорські гуртки художньої самодіяльності, де участь приймали і учні і вчителі. У Вершинські Другій школі діяв гурток « Червоні слідопити», члени якого збирали інформацію про генерала А.К.Смирнова та оборонні бої осені 1941 року на нашій території .Учні Смирновської школи пригадували, як опитували учасників Першої світової та грамадянської війни та записували їхні спогади.

5.Багато цікавого закарбувалося в дитячій пам'яті наших старожилів. Пригадували, як навесні виходила з берегів наша Берда, розливалася на сотні метрів – це було незабутнє видовище . Також говорили про взаємодопомогу та людяність- допомагали один одному, майже кожної неділі були толоки, і на дверях не було замків –підпирали двері віником, щоб розуміли , що ні кого не має вдома. Запам'яталися весняні пилові бурі, коли крайні хати вулиць замітало землею по саму стріху. В боротьбі з цим явищем почали насаджуючи лісосмуги : « *-знаю, що зараз посадки вирубують, це гріх, аби вони бачили, наслідки – люди б цього не робили*!- І.А.Гуденко». В 1960 році сталося сонячне затемнення, о 10 годині стало темно і вчителі вивели учнів на вулицю , щоб побачили незвичайне явище.

6.Теплі та вдячні слова линули про вчителі. Добрі, розумні , вимогливі, їх любили та поважали . Більшість з вчителів були немісцеві – жили на квартирах, а дехто при школі. Приїджали з одним чемоданчиком, а там словники та книги, якими користувалися все життя. Складно їм жилося, не всі залишалися працювати в селі. Але ті, хто залишився зайняв особливе місце в серцях вдячних учнів, складні умови не завадили їм старанно виконувати свої обов'язки. Світла пам'ять вчителям :

Марія Григорівна Біла, Івченко Ганна Іванівна, Саєнко Тетяна Терентіївна, Німченко

Катерина Трохимівна, Самко Марія Семенівна, Чорноморець Василь Іванович, Будник Іван Пилипович, Л.Ф.Красновид, Л.С.Киричук та багато інших. Про неординарність та унікальність вчителів тих часів розповімо на двох прикладах, це вчителька біології Вершинської Другої школи та директор Смирновської школи С.М.Кириченко.

У 1956 році у Приазов'ї побував Олесь Терентійович Гончар. Він збирав матеріали для своєї нової книги « Людина і зброя «. Олесь Терентійович відвідав село Смирнове, бо в цьому селі був похований командувач 18 –ї армії А.К.Смирнов.Гідом О.Т.Гончара був директор місцевої школи **С.М.Кириченко**. Степан Маркович розповідав про приїзд О.Гончара: « Олесь *Терентійович , знаючи з першоджерел трагічну долю армії, очолюваної цим генералом (він був добровольцем студбату, що сформувався з харківських студентів), задумав написати книгу , яка б охопила події, пов'язані зі згаданою армією. З властивою йому скурпульозністю щодо достовірності Олесь Гончар вивчив усе , що стосувалося оточення ворожими військами 18 –ї армії. Результатами відвідин села Смирнове став епізод загибелі А.К.Смирнова у романі « Людина і зброя».»* За цю книгу Гончар першим з українських письменників , був удостоєний звання лауреата Шевченківської премії. Ця зустріч мала великий вплив на подальше життя С.М. Кириченка. У квітні 1968 року, С.М.Кириченко ,а він вже був начальником Запорізького обласного управління культури , був присутнім на нараді партійно-господарського активу області, де піддали критиці автора роману « Собор» О.Гончара і , звісно , сам роман. Кириченко мав свою принципову позицію, і двічі відмовив другому секретарю обкому партії у написані статті проти « Собору « у республіканській пресі. Цього йому не пробачили і зняли з посади. Олесь Терентійович дізнавшись про цькування « Собору « на Запоріжжі з статті П.П.Ребра «Шабаш номенклатурщиків», написав: «Гадаю, що буде знайдене належне слово про кожного. Скажемо і про героїчного Степана (нач.управління культурою), який за відмову іти проти совісті втратив тоді свою престижну посаду, так що й тоді в ті чорні часи були люди мужні, чесні, достойні зватися людьми!» С.М.Кириченко був одним із засновників Хортицького заповідника. В 2003 році Степан Маркович помер, а вдячні учні установили на приміщенні Смирновської школи меморіальну дошку пам'яті директора і прекрасного педагога .Для багатьох учнів Степан Маркович став прикладом , він міг би пишатися учнями своєї школи і сьогодні. Виросла достойна зміна. Ми пишаємося випускниками нашої школи –воїнами , які захищали чи захищають кордони нашої Батьківщини. Догоріла свіча життя одного з них , та ніколи не згасне свіча пам'яті про мужніх захисників. Дзиза Віталій повернувся в граніті до рідної школи. Вічна слава та пам'ять герою!

Ми пишаємося героїчним минулим нашого краю , історією навчальних закладів «храмів науки». Віримо, що добру справу примножуватиме і молоде сучасне покоління.

Висновок

Музей –це місце пам'яті , де за допомогою предметів минулого усвідомлюється велич нашої історій та будується майбутнє. Життя - це постійний пошук і кожен день потребує наполегливої праці, чим і славиться наш Запорізький край. І головне , щоб поряд з щоденними турботами ми не забували, що все починається з малого- з рідної домівки, школи, села чи міста. Бо саме тут формуються особистість з загальнолюдськими цінностями та ідеалами, гідний патріот та громадянин своєї Батьківщини. І тут на допомогу приходить музей- джерело історії та духовності, осередок поваги та любові до рідного краю ,до його тисячолітньої історії та вікових традицій свого народу.Недаремно говорять: «Людина живе доти, доки її пам'ятають». Щоб незгасною була пам'ять, ми кожного року поповнюємо екскурсію музею новими й новими матеріалами, залучаючи до цієї роботи якомога більше учнів, щоб кожен міг доторкнутися серцем і душею до історії.

Наш музей завжди радо вас зустріне, спробує зацікавити і подарувати незабутні миті зустрічі з нашою історією,доторкнутися до речей над якими не власний час, і з гордістю сказати - це історія мого роду , мого краю, це спадщина яку залишили мені мої славні предки і яку я передам нащадкам!

ЄВРЕЙСЬКА ГРОМАДА КАНІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Олена ЧЕРВІНСЬКА, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської області»

Керівник – **Тетяна ПОНОМАРЕНКО**, завідувач методичного відділу, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської області»

Науковий керівник-консультант: **Людмила СОКУР**, кандидат історичних наук, учений секретар Шевченківського національного заповідника

Актуальність дослідження. Нині Україна займає дев'яте місце у світі за численністю єврейського населення і має багаторічні традиції. Проте, сторінки спільної україно-єврейської історії в різні часи розвитку держави часто замовчувалися, не досліджувалися. Культурні пам'ятки, пов'язані з історією єврейського народу в Україні нерідко ставали предметом наукового дослідження. Попри це історія канівської єврейської національної громади, її культурні надбання та архітектурна спадщина тривалий час залишалася поза увагою дослідників. Тому питання дослідження маловідомих сторінок буття єврейського народу в контексті регіональної історії є актуальною та потребує додаткового вивчення.

Завдання дослідження полягає у вивченні регіонального виміру історії єврейського населення Канівщини, його впливу на соціально-культурний та економічний розвиток міста.

Виклад основного матеріалу. Євреї у Каневі почали селитися наприкінці XVII століття. З того часу його кількість постійно зростала. З 98 осіб (у Каневі та навколишніх селах) у 1765 році до 1635 осіб у 1847 році. В «Сказаніях о населенныхъ местностяхъ Кіевской губерніи» (1864) Лаврентій Похилевич пише: «Въ Каневе считается ныне жителей до 3000 христіанъ православныхъ и столько же евреевъ. Римскихъ католиковъ не более 20. Купцовъ 3-й гильдіи из христіанъ 8, и изъ евреевъ 34» [1]. За переписом 1897 року єврейське населення Канева становило вже 2682 осіб (на той час це було 30% від його загальної кількості). Така ж статистика зберігалася по всій Україні – саме у 1897 році єврейське населення становило найбільшу відсоткову частку серед населення – 9,4% (2,7 млн осіб). Щоправда, у 1926 році єврейське населення України становило 3 млн. осіб, але при цьому займало лише 7,7% від усього населення.

Слід відзначити, що на початку XX століття в Каневі існувало кілька єврейських молитовних громад. Зважаючи на те, що єврейське населення міста невпинно зростало, назрівала необхідність будівництва синагоги. Відповідно до протоколу Будівельного відділення Київського губернського правління від 14 березня 1908 року за № 73 було затверджено проект будівництва синагоги в Каневі, але з певними умовами: 1) щоб двері і вікна в синагозі відкривались назовні, 2) щоб східці були з вогнетривкими перекриттями, 3) щоб в разі вимог сусідів вікна в синагозі на цій стіні були закриті, 4) щоб будівництво синагоги велось під наглядом техніка, який має право на будівельні роботи [2]. Відповідний напис був зроблений і на самому проекті та завірений підписом губернського інженера [3]. 23 травня 1908 року було надано дозвіл на будівництво синагоги на місці, де раніше стояла стара будівля. Але коли почались будівельні роботи, то деякі міщани, боячись втратити дохід від оренди свого помешкання під молитовний дім «Новий Клойз», почали писати доноси і агітувати населення проти зведення у місті нової кам'яної синагоги. Зважаючи на це, члени Канівських єврейських молитовних громад за підписом 38 осіб написали клопотання [4]. Варто звернути увагу на цінність цього документа як джерела вивчення історії єврейської громади Канева, адже на ньому стоять підписи, за якими, здебільшого, можна встановити прізвища та імена членів тогочасної єврейської спільноти. Канівська синагога була центром культурно-духовного життя єврейської громади міста, відігравала значну роль у її житті. Вона була не тільки молитовним домом, а й місцем, де збиралася вся громада – це єдина будівля синагоги на Подніпров'ї, яка збереглася до наших днів у первісному вигляді.

Слід звернути увагу, що на початку XX століття дещо активізується забудова міста Канева, в яку синкретично вплітаються зразки єврейської сакральної та світської архітектури. Так у 1908 році до місцевої влади надходить прохання від канівських євреїв про асигнування із залишків коробчастого збору деякої суми грошей на будівництво громадської лазні. Вона

збереглась до нашого часу в дещо перебудованому вигляді на території автопідприємства на березі річки Дунаєць, на місці колишньої садиби купця Гешеля Гальперіна [5].

В цьому ж 1908 році на колишній Торговій площі зводиться житловий будинок купця Мінченка, а на підвищенні, на місці згорілої і потім скасованої з причини малого приходу церкви Св. Василя, в 1912 році з'являється будинок купця Кльопи, де відкривається магазин та пункт ремонту швейних машин фірми «Зінгер» (нині вулиця Успенська 4).

Біля синагоги в 1912 році будується міська пошта (вул. Торгова 61). По цій же вулиці відкривається банк акціонерного товариства (вул. Торгова 75). Забудова Торгової площі постійно поновлюється. Тут виростають кам'яні торгові ряди, спочатку одноповерхові, потім надбудовують другий поверх.

На основі типового проекту, але зі своєрідними рисами, будується приміщення рабина канівської синагоги у так званому цегляному стилі, пізніше у ньому діє Торгсин, де торгували євреї. Туди у часи Голодомору люди приносили золоті речі за жменю крупи, після війни у ньому діяв хлібний та рибний магазини. Деякий час тут розміщувалась редакція місцевого радіомовлення. Нині – відданий єврейській громаді Канева. В 1913 році офіційним рабином в Каневі був Вульф Мойшевич Штейнтворцель.

Мурована єврейська синагога повністю задовольняла релігійні потреби єврейського населення Канева. У документах архівного фонду виконавчого комітету Шевченківського окружного виконавчого комітету робітничих, селянських і армійських депутатів (Шевченківського окрвиконкому) за 1927 рік у списку застрахованих молитовних будинків Канівського району є відомості про існування в Каневі (тодішній Шевченківський округ) станом на серпень 1927 року синагоги і двох єврейських молитовних будинків: «Клоіз» і «Бес-Амедр». Документи архівного фонду 1930 року свідчать про те, що станом на квітень 1930 року існували три синагоги: «Шил», «Клойз» і «Бейз-Амедреш» («Бес-Гамедреш») [7]. У квітні 1930 року синагога «Шил» була закрита. Як сказано у постанові Президії Шевченківського окружного виконавчого комітету, ліквідація відбулася «згідно з клопотанням більшості єврейського населення Канева». Згодом двоповерхове приміщення, споруджене за кошти єврейської спільноти, переобладнали під культурно-освітню установу. Спочатку у будівлі колишньої синагоги розташувалося Канівське культурно-освітнє училище, а 60 років тому приміщення було передане Канівській дитячій музичній школі.

Варто звернути увагу і на те, що до Першої світової війни більша частина дрібної торгівлі в місті знаходилась в руках євреїв, в тому числі й усі продуктові і текстильні магазини. Що є беззаперечним доказом того, що канівські євреї мали неабиякий хист до підприємництва. Тому наприкінці XIX – початку XX ст. велика (як не сказати більша) частина торгівельних закладів міста належала саме євреям. З архівного списку канівських підприємців 1913 року чітко простежується (за прізвищами) той факт, що 90 % з них були саме євреями [6]. Жили євреї переважно у тодішньому центрі міста – нині це вулиці Торгова, Кобзарева, Павла Корчаки, Варшавка [5]. Бідніші євреї проживали на території, що знаходилась далі від синагоги.

Наприкінці 20-х років XX століття кількість євреїв Канева становила 1395 осіб. Проте, події Другої світової війни та нацистська політика голокосту залишали страшний слід і на національній карті міста Канева, оскільки, чи не кожне місто в Україні мало свій «Бабин Яр». Так, у листопаді 1941 року в Берестовецькому яру Канева окупантами було розстріляно сотні місцевих жителів, які підозрювались у співпраці з партизанами, у тому числі понад 150 євреїв. Ті євреї, які врятувалися, намагалися втекти з міста і переховувалися, але їх спіймали і розстріляли разом з корсунськими євреями. Після Другої світової війни чисельність єврейського населення в місті неупинно зменшувалася. Якщо до війни вона становила близько 1500 осіб, то в 2001 році офіційно нараховувалося 18 євреїв. Хоча багато жителів Канева мають у своєму роду єврейське коріння, та після війни багато євреїв змінили свої прізвища і намагалися приховати своє походження, багато виїхало з міста. Але немало сімей і повернулися: Гінзбурги, Кашвіни, Ейделі, Зайцеви, Бранти, Койфмани, Гені, Бобрицькі.

Відродження діяльності Канівської єврейської спільноти відбулося в 1991-1993 роках завдяки президенту Регіональної асоціації Петру Рашковському, директору Американського фонду розвитку єврейських громад в Україні та Росії Мартину Хорвицю, жителю Канева Юрію

Геню. Членами створеної в 1991 році Канівської єврейської громади стали 30 осіб: сім'ї С.І. Кашвіної, Ю.Б. Геня, М.Л. Ізрайловича, Р.С. Кривенької, О.Й. Краснополіної, І.М. Гутмана та інших. Першим головою громади був Юрій Гень (у 2002 році проживав у США) [8].

Слід зауважити, що українська та єврейська спільнота Канева мали віддавна спільну історію. Містяни з повагою ставились один до одного. Тому, коли в єврейській громаді розпочалась робота з відродження національної культури і традицій, це викликало не лише схвалення з боку містян, а й неабиякий інтерес. Цей процес був складним, адже люди забули своє коріння, традиції, боялися афішувати свою національність. В 1994 році головою правління громади було обрано викладача Канівського училища культури Бориса Житницького. З того періоду налагоджувалися контакти з «Джойнтом», «Сохнутом», благодійними фондами «Евен-Езер» та «Хевра». В Канів приїздили політичні та громадські діячі, артисти з Ізраїлю, Канади, США, Великобританії, Австралії. Члени громади запрошувались на різні міжнародні семінари, було відкрито офіс общини, бібліотеку.

З 1995 року працювала служба милосердя, а з 1996 – діяла ортодоксальна релігійна громада. В 1996 році під керівництвом Мирослави Житницької було організовано дитячий вокальний ансамбль «Мазл Тов», в якому співали діти від 3-х до 11 років. Ансамбль ставав багаторазовим переможцем різноманітних мистецьких конкурсів і фестивалів різного рівня.

В 1999 році в громаді розпочав роботу філіал регіональної недільної школи, де на уроках івриту, традицій, історії, музики, танцю і комп'ютерів діти і дорослі вивчали цінності свого народу. Поступово були організовані нові творчі колективи: дитячий театр «Севівон» (керівник Інна Панасенко) та клейзмерський ансамбль «Дегеш» (керівник Анатолій Бардан), які в 2000 році спільно з сімейним клубом «Хаверот» та студією прикладної творчості «Кешет» об'єдналися в громадський центр. На той час іудейська громада вже налічувала 140 осіб і стала єдиним цілим. На жаль, у 2003 році діяльність цих колективів та програм була припинена.

У 2005 році за ініціативи нинішньої голови іудейської релігійної громади Канева Олени Червінської та Анатолія Бардана знову було відновлено роботу колективів «Дегеш» та «Мазл Тов», які щорічно брали участь у святах громади, виступали на фестивалях єврейської творчості за межами міста: на щорічному святі «Сімхат Тора» в Звенигородці, на святах в Корсуні-Шевченківському, на фестивалі єврейської творчості в Черкасах. Для пенсіонерів працював «Клуб» від Черкаського благодійного фонду «Хесед», були розроблені програми «Інтелектуальний клуб» та «Сімейна гостинність».

Нині Іудейська релігійна громада Канева налічує 68 осіб. Голова громади Олена Червінська опікується членами громади, збирає архівні матеріали про будівництво синагоги в місті, про відомих земляків, опікується благоустроєм території іудейського цвинтаря, який засновано ще у XVIII столітті та використовується донині. У 2015 році за рахунок коштів «Фонду Конрада Аденауера» навколо поховань було побудовано нову огорожу.

Ще один з напрямків діяльності іудейської громади Канева – підтримка та розвиток контактів з єврейськими громадами Черкащини, зокрема з громадою Корсуня-Шевченківського, особисто з істориком, викладачем недільної школи Клавдією Колєсніковою. Справа ця важлива, адже необхідно досліджувати і зберігати історію рідного краю, історію народів, національностей, які проживають в Україні.

Висновок. Працюючи над дослідженням теми, ми дізналися про загальні відомості з життя єврейського населення на регіональному рівні і можемо зробити висновок, що єврейська спільнота Канівщини пережила складні періоди історії, але знайшла сили і ресурси, щоб відновити громаду, органічно поєднати свою культуру, надбання з соціально-культурним розвитком Канева. Сторінки буття єврейської громади на регіональному рівні потребують додаткового вивчення задля збереження культурної та матеріальної спадщини як невідємної частини історії держави.

«УЛАС САМЧУК – ЛІТОПИСЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРУ»

Комончук Таміла, учениця 8-го класу, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство».

Мінакова Наталя Георгіївна, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Рівненський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді» Рівненської обласної ради

Улас Самчук — визначний український письменник, який є однією з найпомітніших постатей української прози XX століття. Його називали літописцем свого часу і свого народу. Хоча з юнацьких літ він був відірваний від України, проте став однією з найяскравіших особистостей, людиною, яка зуміла втілити в собі найкращі риси української ментальності — ліризм, поетичність, гуманізм.

Епіграфом до всієї творчості Уласа Самчука можна вважати вірш «Не любити не можу свою я країну...», опублікований у рукописному журналі «Юнацтво», коли йому було 17 років. Адже те, що він написав потім, народилося, власне, з любові до своєї рідної землі.

Першоджерелом натхненної думки та публіцистичної майстерності великого письменника завжди була рідна Волинь, задля якої він жив й творив, і яку, зрештою, прославив на весь світ. На чужині він ще глибше, ще болючіше відчував, бачив і переживав долю рідного краю. «Я ставив і зараз ставлю собі досить, як на письменника, виразне завдання: хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю», - писав Улас Самчук. «Хочу бути свідомим їх буття, щоб їх стопи не затерлися на цій землі, щоб їх дух не розвіявся в часі і просторі».

Старовинне містечко Дермань на Волині (нині Рівненська область), де 20 лютого 1905 року народився Улас Самчук, було одним із осередків української культури протягом кількох століть. «Дермань для мене центр центрів на планеті, і не тільки тому, що десь там і колись там я народився… Але також і тому, що це справді «село неначе писанка», з його древнім Троїцьким монастирем, Свято-Федорівською учительською семінарією, садами, парками, гаями, яругами, пречудовими переказами та легендами», – писав він. І село дійсно відоме православним монастирем, збудованим князями Острозькими. З ним пов'язана діяльність Івана Федорова, Даміана Наливайка, Мелетія Смотрицького.

Самовіддана любов до своєї малої батьківщини на все життя заполонила серце й постійно живила його творче натхнення, виливалася у багатьох творах письменника.

Родився літератор у заможній селянській сім'ї. Батько Уласа — Олексій Антонович Самчук – мав від двох шлюбів п'ятеро дітей. Улас був серед них середульшим.

Навчання Уласа Самчука розпочалося в с. Тилявка Кременецького повіту (тепер Шумський район Тернопільської області), куди сім'я переїхала у 1913 році. А через чотири роки він продовжував здобувати освіту в Дерманській двокласній школі при духовній семінарії, після чого склав іспити до української гімназії в м. Кременець. Навчаючись у Кременецькій гімназії, Самчук редагував рукописні журнали «Юнацтво» і «Хвиля». Він був головою літературного гуртка «Юнацтво», яке видавало однойменний журнал. Тут Улас почав писати малі оповідання, три романи, вірші та публіцистичні твори. У 1922р. у журналі «Юнацтво» Самчук помістив вірш «Не любити не можу свою я країну...». У 1923 р. він вступив до кременецької організації «Просвіта». Наступного року зробив спробу переходу польсько-радянського кордону, яка скінчилась ув'язненням до польської в'язниці (причина нелегального подолання кордону пояснювалась дуже просто: Упас хотів «стати письменником», а це, на думку 19-річного Самчука, могло зреалізуватись тільки в Києві). У 1926 рр. у с Дермані Самчук організував школу «українського національного танку», кваліфікацію для чого отримав перед тим на курсах митця народного танцю В. Авраменка. У 1926 р. у варшавському журналі'«Наша бесіда» Улас Самчук опублікував перше оповідання «На старих стежках».

Уже в перших оповіданнях Уласа Самчука помітне прагнення автора пізнати й відтворити сучасний йому світ і місце в ньому української людини. Самчук наполягає: село треба змінити, модернізувати, європеїзувати. Однак це далеко ще не все. Якщо українці хочуть стати повноцінною нацією, то мають «завоювати міста»: «Передусім мусимо завоювати і психологічно освоїти наше місто. Місто — це розум народу, і той розум мусить бути наш»

Характери, переживання своїх героїв молодий письменник уміло зображає на тлі соціальних і побутових конфліктів своєї доби («Віднайдений рай», «По-справедливому», «Образа», «Собака у віконці»). У цих творах виразно відчувається глибока любов до природи, схильність до стриманої ліричності, яскраво виписані конфліктні психологічні ситуації та ідейні монологи.

Певно, Самчук міг би стати філософом. Але українцям у непрості міжвоєнні часи було не до філософії. Самчук вирішив вибрати художню літературу, яку він трактував як «популярну філософію». Вважав, що філософи та літератори говорять про одні й ті самі речі (смисли).

За політичними мотивами він залишає Польщу. Під час військової служби, у 1927 році він здійснив нелегальний перехід польсько-німецький кордон. Відбувши за цей вчинок за вироком німецького суду 3 тижні ув'язнення, Улас Самчук працює візником у багатого поміщика в німецькому місті Бойтен. Згодом навчає польської та російської знанням дітей директора місцевої гімназії й сам учиться у Бреславському (теп. Вроцлавському) університеті. Міста Бойтен і Бреслав стали для Уласа Самчука своєрідним плацдармом у велику літературу. Звідти він надіслав до «Літературно-наукового вісника» свої перші твори, там виникли задуми більших романів. Пізніше, у спогадах «Мій Бреслав», Самчук зауважив, що саме у цьому німецькому містечку, в його всесвіті «появилась туманність, з якої поволі вимальовувались контури майбутньої Волині».

У 1929 році У. Самчук переводиться до Праги в Український Вільний Університет, повний курс гуманітарного факультету якого закінчує у 1931 році. До речі, жодного вищого навчального закладу не зміг закінчити. Кожну науку Улас опановував без учителів, самотужки. Бездоганно володів німецькою, чеською, російською, менше французькою мовою.

У Чехословаччині живе з 1929 по 1941 рік. Саме Прага сформувала літературне обличчя Самчука й дала йому літературну славу. Тут зміцнів і викристалізувався його талант, остаточно сформувалася духовна особистість письменника. Саме тут він написав найрезонансніші літературні твори.

У 1932 р. написаний роман «Кулак», перша частина трилогії «Волинь» («Куди тече та річка»), наступного року повість «Марія» — твір, що висвітлює події страшного голодомору в Україні в 1932—1933 роках. У 1936 р. Самчук видає збірку ранніх оповідань «Віднайдений рай» і роман «Гори говорять», що був присвячений боротьбі закарпатських українців за незалежність.

На час роботи Уласа Самчука над романом «Волинь» припадає найтрагічніша подія за всю історію українського народу – організований більшовицькою владою голодомор 1932-1933 років. Письменник, будучи сином українського селянства та виразником його інтересів, не міг залишитися осторонь цієї національної трагедії. Його роман-хроніка «Марія» вирізняється історично несподіваним, неординарним психологічним сюжетом. Автор не був очевидцем страшних подій, але пам'ятав голод 20-х років, спілкувався з тими, кому пощастило вирватися на волю у 33-му. Описуючи тогочасне життя українців в СРСР, зіставляючи жахливі розповіді очевидців, письменник підводив до висновку, що штучний голод планувався як геноцид, як замах на українську націю. Цей твір став першим пам'ятником жертвам Голодомору.

Прага привела митця і у велику політику. Політичне народження Уласа Самчука було опосередковане співпрацею з національними виданнями. Це – нелегальні революційно-пропагандистські журнали УВО-ОУН «Сурма» та «Український націоналіст», де від з 1931 по 1935 рік Самчук, як співробітник, помістив 25 політичних «фейлетонів».

У 1937 році з ініціативи Євгена Коновальця була створена Культурна референтура Проводу українських націоналістів (ПУН) на чолі з Олегом Ольжичем. Центром Культурної референтури стала Прага, а однією з головних установ – Секція митців, письменників і журналістів, яку очолював У. Самчук. Культурна референтура ПУНу невдовзі зіграла роль одного з головних рушіїв у проголошенні незалежності Карпатської України, розгорнувши на її теренах акцію пропаганди. Сам У.Самчук у 1938-1939 рр. на Закарпатті, а в 1940-1941 рр. в Чехії, Німеччині, Польщі, об'їздив з виступами десятки, якщо не сотні українських міст, містечок, селищ, сіл, громад і організацій.

Влітку 1941 року Улас Самчук, як член однієї з похідних груп ОУН Мельника, опинився

на Україні, спочатку у Львові, згодом – у Рівному, яке стало «столицею» райхскомісаріату.

З вересня 1941 до березня 1942 року Улас Самчук був редактором газети «Волинь». Саме в цей період своєї життєдіяльності він проявив послідовність і непохитність у відстоюванні українських інтересів. Як пише дослідник життя та творчості Уласа Самчука завідувач кафедри історії України МЕГУ, кандидат історичних наук Андрій Жив'юк, «компроміс пов'язаний із появою газети та висвітленням у ній позиції офіційних німецьких чинників (у чому й звинувачувала письменника радянська критика), був неминучий, і це треба ясно усвідомити». Натомість це був єдино правильний шлях вірного члена ОУН, який таким чином знайшов своє місце в складних умовах німецької окупації.

Так, незважаючи на різні заборони та цензуру райхскомісаріату, на сторінках часопису переконливо звучали українські національні ідеї. Газета закликала відроджувати українську державність, розбудовувати всі ділянки народногосподарського життя. Водночас її журналісти та позаштатний актив сміливо розповідали про злочинну державу, якою є СРСР. Зі сторінок «Волині» до українського народу промовлялися такі слова, як «система», «геноцид», «етноцид», «більшовицькі катівні», «голодомор». У березні 1942 року Самчука заарештувала німецька влада за звинуваченням у тому, що він надав редагованій ним газеті небажаного для окупантів самостійницького характеру. Проте незабаром його випустили на волю.

За час редакторської та журналістської праці впродовж 1941-1943 років опублікував понад 100 різноманітних матеріалів, серед яких передовиці, нариси, огляди, рецензії, репортажі, критика та ін. Вони поширювались в Україні через місцеві видання і мали значний резонанс. У листопаді 1943 року У.Самчук залишив Рівненщину. Після піврічного перебування у Городку під Львовом, вдруге осідає у Німеччині, рятуючись вже не від польської, а від радянської влади.

Заснований у грудні 1945 року в німецькому Ашафенбурзі Мистецький український рух (МУР) поставив завдання «у високомистецькій досконалій формі українського слова служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві». Одним з організаторів МУРу, його ідеологом та незмінним головою став Улас Самчук. Це була спроба об'єднати письменників на грунті безпартійності, солідарності, толерантності. Видавався збірник та альманах «МУР», на з'їздах обговорювалися нові твори, шляхи розвитку української літератури, проблеми прози, драматургії, поезії.

У «мурівські» часи У.Самчук формулює свою вимогу «синтезу мислення», сприйняття світу як основи дії. «Потребуємо думати, як демократ, як аристократ, як революціонер, як консерватист, як соціаліст, як націоналіст одночасно», - пропонував власний варіант вирішення проблеми ідеології українського державотворення У.Самчук. Позитивне настановлення до історії, бо «коли ми не віримо минулому, ми не певні, чи зможемо виправдати наше сучасне», позитивне настановлення до думок, з якими не згоден, сприйняття всього позитивного, що є в тих, з ким ти сперечаєшся, вміння піднятися над власним чи партійним заради великої справи – це єдиний шлях до великої мети – України». Такою була позиція Уласа Самчука.

1944 – 1987рр. – період «другої-еміграції» письменника. У 1946 р. під час перебування Самчука в таборах для переміщених осіб виходить друком його повість «Юність Василя Шеремета». У 1948р. він переїздить до Торонто (Канада).

Літературна спадщина письменника післявоєнного періоду – це, насамперед, книги автобіографічного характеру: «На білому коні» та «На коні вороному». У романі «Юність Василя Шеремети» зображено ідеї, психологію, характери й побут української гімназійної молоді 1920-х рр. Тут Самчук виявив себе справжнім майстром, відтворюючи дійсність окупованої поляками Волині. «Мені хотілося б в художньому вислові передати головні етапи нашої, багатої на драматичні моменти, доби. Нам судилося бачити, чути і переживати більше, ніж можна було сподіватися протягом одного життя людини. Ми були свідками подій виняткових...», - писав митець.

На особливу увагу заслуговує й публіцистика У.Самчука: нариси, замальовки з далекої батьківщини й враження від Нового Світу: «Планета ДіПі» – про долю українців із таборів переміщених осіб у Німеччині в 1945-1948 років; «П'ять по дванадцятій», «Слідами піонерів» – про вимушену українську еміграцію до Америки; «Живі струни», «Сонце з Заходу», «В країні занепаду й руїни».

Тоді ж він пише низку високохудожніх творів. Зокрема, роман «На твердій землі» – про життя українських емігрантів у Канаді. Перу мужнього письменника належить роман «Чого не гоїть огонь», у якому відтворена героїчна боротьба УПА на Волині. До Уласа Самчука ніхто не порушував цієї теми, ніхто не відкривав ще гарячі сторінки самопожертви здебільшого безіменних вояків за незалежну Україну.

«Лебединою піснею» письменника стала трилогія «Ост», над якою він працював протягом повоєнних десятиліть. У цьому епічному творі письменник зображує широку панораму українського життя, починаючи з повалення царизму й до Другої світової війни. У першій частині трилогії, «Морозів хутір»(1948), йдеться про події національної революції 1917-1921 рр., друга частина «Темнота»(1957) присвячена долі України та її дітей у Радянському Союзі, у третій частині «Втеча від себе»(1982) розповідає про дівчат і юнаків, вивезених до Німеччини, про трагедію насильницької репатріації.

Улас Самчук завжди перебував у епіцентрі громадсько-політичного життя України та Європи. І, напевно, саме це бурхливе політичне життя й формувало його як літописця національної історії. Ось як він сам писав про себе, коли йому виповнилося 40 років: «Народився під час війни, виріс під час війни, зрів під час війни. Одинадцять років війни і революції, п'ятнадцять років вигнання, чотирнадцять – миру. Польська, німецька, мадярська в'язниці. Тричі нелегальний перехід кордонів. Свідок повстання України, Польщі, Чехословаччини, Карпатської України, Протекторату, Генерального Губернаторства, Райхскомісаріяту Україна, Другого Райху, Третього Райху. Свідок їх упадку. Свідок двох найбільших воєн в історії світу. Царі, королі, імператори, президенти, диктатори, Муссоліні, Гітлер, Сталін, Голод 1932-33, концентраційні табори...».

Письменник помер у Торонто 9 липня 1987р.

Титанічна творча праця У.Самчука вшанована українською діаспорою багатьма нагородами з нагоди його життєвих і літературних ювілеїв. Проте факт лишається фактом – на здобуття Нобелівської премії у 1980 році кандидатура Самчука була публічно запропонована редакцією торонтського російськомовного журналу «Современник», і лише окремі українські діячі підтримали цю спробу. «Нобелівські перипетії» стали останнім життєвим рубежем, що його перейшов видатний митець краю.

Радянською пропагандою Улас Самчук був змальований як «фашистський прислужник», і лише з постанням незалежної України, з нього знято гіркі, несправедливі звинувачення.

Творчість Уласа Самчука, митця, якому чи не єдиному серед українських письменників вдалося відтворити «повне психологічне обличчя українського народу» у часі та просторі, починає займати належне їй місце у свідомості масового читача.

Адже художня спадщина Уласа Самчука дає аналіз причин аполітичності українського селянина й показує шлях його болісного прозріння, відтворює основи духовного буття українського народу та їхні зміни в ході історичного розвитку. Усе це, враховуючи потужний емоційний заряд художнього твору, має неоціненне значення для формування національної самосвідомості.

Герої Уласа Самчука — це селянин-господарник, життєвим кредо якого було «збутися й утвердитися», і люмпен, який не шукав хліба «там, де він росте, а там, де він лежить готовий, уже спечений», це інтелігент, учора селянський син, а сьогодні завойовник духовного простору, це воїн, який не плугом, не пером, а зброєю утверджує своє право бути господарем на власній землі.

Герої Уласа Самчука — це люди дієві, вольові, з активним настановленням до життя Матвій і Володько Довбенки («Волинь»), Грипр Мороз («Морозів хутір»), Яків Троян («Чого не гоїть огонь»). На противагу їм Максим Перепутька («Марія») — наочний приклад загибелі людини, яка зрікається правічних цінностей свого народу Бога, землі, праці, роду.

Знайомство з цими персонажами дає змогу простежити за формуванням і деформуванням українського національного характеру протягом століття від 1861 року, коли кріпак, отримавши землю, став вільним і сам вибирав власний життєвий шлях, аж до наших днів, коли український народ змушений був відстоювати право залишатися самим собою в боротьбі вже з новою загрозою — чи то більшовицькою, чи то фашистською.

Саме такими є герої Уласа Самчука. Проникнути в їхній духовний світ, визначити, чим живуть письменник та його герої, про що мріють, чого прагнуть, у чому вбачають смисл життя і як розуміють щастя, яке місце в ієрархи почуттів займають обов'язок, честь, гідність, самоповага, патріотизм, людьми дії чи бездіяльними мрійниками-ідеалістами.

Публіцистика письменника — це об'єктивний, а часто й критичний погляд на українців, на самого себе, на життєвий шлях свій і свого народу Самчукове «То хто ж ми нарід чи чернь», разом з Маланюковим аналізом комплексу малоросійства в українському національному характері, спонукає нас, школярів, до уважного погляду на самого себе, закликає не плакати, не ридати, не стогнати над долею України, а діяти, як це робив сам автор і його герої.

Нині на Рівненщині та й по всій Україні знають і читають твори Уласа Самчука. У 2007 році у Рівному відкрито літературний музей Уласа Самчука як відділ Рівненського обласного краєзнавчого музею. В експозиції представлено перші видання творів видатного митця, фотографії, документи, речі з його рівненської квартири, а в Дерманській гімназії Здолбунівського району (на малій батьківщині письменника) ось уже 26 років працює народний літературно-меморіальний музей Уласа Самчука.

У 2005 році у м. Рівне було відкрито пам'ятник Уласові Самчуку.

Улас Самчук – це не тільки письменник, а передусім велет українського духу та патріот нашої землі. Безперечно, що геній, оскільки у своїх творах відтворив не тільки нашу історію, а й передбачив майбутнє і попередив націю про те, що за свою свободу потрібно боротися. Він один із перших сказав правду про Голодомор, про те, що ще сім-дев'ять поколінь будуть лікуватися від того важкого невимовного болю. Улас Самчук актуалізував питання національної свідомості, питання причетності кожного українця до захисту свого коріння – нашої землі, за яку ще будуть і будуть воювати майбутні покоління. Тому і сьогодні ми бачимо, як воюють за нашу землю. «Але ми нація, яку Бог поцілував не тільки в тім'ячко, а й у серце. Тому ми боремося і перемагаємо».

Десь чужина йому тернила долю,
Та він Вітчизні думи присвятив,
Він чесно ніс волинську вольну волю
В душі одвертій крізь чужі світи.

Євген Шморгун

ЛЮДИНА З КОГОРТИ ШІСТДЕСЯТНИКІВ. КРЕДО АРТИСТА КОЗАКА.

Виконавець: **Ничипорук Анна Олегівна**, учениця 10 кл., Тучинський ліцей
Керівник: **Ничипорук Л.Г.** вчитель історії.

Суспільно-політичне й культурне життя України другої половини XX століття не можна збагнути і об'єктивно дослідити, якщо наша історія обминатиме деяких людей, які її творили. Ця історія не буде повчальною для народу доти, доки не будуть створені портрети визначних українських політичних та культурних діячів.

Українська культура початку 1960-х років розвивалася в умовах "відлиги", яка мала значний вплив на всі процеси культурного життя. Послаблення адміністративного тиску, жвавий культурний обмін стимулювали культурне життя, сприяли духовному розкріпаченню. Десталінізація, яка була основним змістом "відлиги", сприяла духовному оновленню життя суспільства. Політична "відлига" спричинила нову хвилю "українізації". Знову було порушено питання про збереження української мови. Період "відлиги" був певним відновленням історичної справедливості – повернення в українську культуру імен незаслужено забутих або несправедливо репресованих. Покоління митців "відлиги" не вписувалося в жорсткі межі "кодексу будівника комунізму". Згодом це покоління митців отримало назву "шістдесятники" – молоде покоління талановитих літераторів і митців, які здобули собі визнання не тільки творчою, а й громадською діяльністю. Прийнявши десталінізацію як початок оздоровлення радянського суспільства, вони намагалися зробити якомога більше для оновлення, олюднення всіх сторін суспільного життя. Це було покоління, яке, починаючи із руйнування стереотипів та пошуку нових форм у мистецтві, поступово усвідомило необхідність докорінного оновлення на

засадах загальнолюдських цінностей всього суспільного життя. Вони не могли думати лише про елементарні умови існування. Ці люди в своєму розвиткові пройшли всі стадії, які до них проходив національно-визвольний рух: і "етнографічну", і "культурно-просвітянську", - і вийшли на рівень ідеологічно-політичного протистояння системі. Дуже важливим аспектом стала поява яскравих особистостей.

До таких постатей, що замовчувались, а якщо і згадувалися, то лише в негативному плані, належить і ім'я нашого земляка **Андрія Івановича Козака.**

Краєзнавці нашої школи вирішили дослідити життя і творчість людини, яка давно чекала на свого літописця, людини, яка 3 роки тому пішла в небуття, жителя с. Тучин – **Андрія Івановича Козака.**

Біографія цієї людини цікава багатьма фактами. В його житті, здається, було все: і злети, і падіння, і популярність, і блискучі перемоги, і гіркі поразки та помилки.

Андрій Козак – самородок, родом із села Тучин, артист-шестидесятник, режисер, який користувався незмінною популярністю дисидентських та прибічних кіл, який з головою поринув у нову хвилю українізації, спричиненої політичною відлигою, який пішов на конфлікт із владою і розділив погляди патріотів заради України. Андрій належав до плеяди тих інтелігентів, що визначали обличчя України тієї епохи – плеяди Світличного і Стуса. Прізвище - Козак - зобов'язувало. Він рано це зрозумів.

У Тучин із Чернівецької студії телебачення прийшов лист від В. Селезінки, який більше 30-ти років був головним режисером студії. Студія відзначала своє 40-ліття. Її першим режисером був Козак Андрій Іванович. В.Селезінка просив розповісти про Андрія Івановича, адже останні 20 років життя Козак проживав у с.Тучин.

Ось що нам вдалось дізнатися. Андрій Козак читає Шевченка.

У дитинстві Андрійко був непосидючим, веселим хлопчиком. У школі прекрасно грав в учнівському струнному оркестрі, декламував вірші. Успішно закінчив 10-річку і вступив до Київського театрального інституту ім. Карпенка-Карого, працював у Львівському театрі, потім на студії телебачення у Львові та.

Талант він перейняв у спадок від батька Івана, сільського самодіяльного актора. Коли Іван Козак виходив на сцену, всі були в захваті, особливо запам'яталось тучинцям, як він зіграв Мартина Борулю. Рідний дядько Михайло – брат батька - грав у струнному оркестрі в Тучині.

Мама Параска робила чудові витинанки, вишивала, а сестра Ольга була художницею. Гарно малював і Андрій.

1963-1964 рр. у Львові, в період хрущовської "відлиги" проводились Шевченківські вечори. Андрій виступав із читанням фактично заборонених творів на цих вечорах, які тоді майже напівпідпільно ораганізовували брати Богдан та Михайло Горині, Михайло Косів, їхні друзі. Тож Андрій Козак був на той час фактично незамінний і читав майстерно, запально, проникливо – ті ж Кобзареві "Посланіє…", "Кавказ", "Три літа", "Розриту могилу". Роксолана Зорівчак, академік, професор, згадує: "То був час, коли народ німував, то був час, коли народ почав випростуватись. Люди ходили на 70 концертів підряд, щоб почути, як декламував "Сон" Козак. Це було неперевершено.

Друзями Андрія Івановича Були брати Микола і Михайло Горині. Микола Горинь згадував, що зустрічалися вони з Андрієм в громадсько-мистецькому середовищі Львова, де збиралися люди, які робили все, щоб українство не вимерло.

Горинь Михайло писав: "Кращого виконавця творів Шевченка на Україні не було". Коли Андрій читав "І мертвим, і живим, і ненародженим", то було щось неймовірне. Львів дуже захоплювався його талантом, поставою, голосом. Андрієві концерти дуже впливали на виховання української спільноти на початку 60-х років.

Андрій Іванович відкрив у Будинку вчителя у м.Львові курси художнього читання. До нього на заняття всі бігли з великим бажанням, то був поклик душі, і Андрій був справжнім учителем.

Андій Козак в одному з листів до Тучинської сільської ради чудовим почерком писав: "Я з інституту своїми концертами, постановами і телепередачами жорстоко висміював і різко викривав тодішні "порядки", за що мене не раз тягало КДБ".

Це були роки, коли велась велика атеїстична пропаганда. Андрій Іванович організовував колядки у Львові біля ялинки. Одного разу колядників взяли правоохоронні органи, посадили у авто та вивезли далеко за Львів. Любов до Коляди обійшлася Андрію тривалою хворобою горла.

Потім Андрій Іванович пішов на телебачення режисером. Він був поставлений в жорсткі умови брежнєвської системи. Його сестра Рая згадує, як Андрій правдиво знімав життя колгоспників, а номенклатуру називав жирними котами. Його тоді лаяли: "Что ты делаешь, Козак?!" Сам Суслов приїздив з Москви розбиратися. Зе це і звільнили.

Андрій Іванович дуже гордився своєю дружбою з сестрами Бойко. Саме вони допомогли його дружині стати відомою оперною співачкою. Нині Галина Черноба заслужена артистка України, заслужена артистка Росії, співає у Великому театрі, з її творчістю знайомий увесь світ. Г. Черноба очолює зараз українську музичну діаспору в Москві.

Великий митець дуже любив свою матір. Вона вишила йому сорочку, яку він з гордістю носив.

Андрій дуже любив своє село, дуже любив свій дім. "Де б я не був, – любив повторювати він, - дому відчував, тільки, коли міст переїду – я вдома".

Про це писав у листі в обласну газету "Червоний прапор" у 1961 р.

Всім відома пісня "Росте черешня", написана вона А.Горчинським, товаришем і, як казав сестрі і доньці Андрій, написана вона саме про ту черешню, яка росте в нього на городі. Сусіди хотіли зрізати черешню, а Андрій Іванович пише в скарзі: "Святої черешні рубати не дам нікому, хоч мені вона безкорисна, та яка то радість дітям". Нині родина Козаків оберігає черешню, як сімейну реліквію.

Ярослав Кендзьор – депутат Верховної Ради, телеведучий передачі "Політичні етюди", пише: "Це був фантастичний чоловік, від його ідей не було спасу: брався за математику, розробляв ідею вічного двигуна, - і це все було обгрунтовано". Козак хотів освітити Тучин за допомогою вітрової енергії, є проект в доньки.

Федір Стригун, художній керівник театру ім. Марії Заньковецької, згадував, що Андрій писав чудові п'єси і вірші, гімн України. Він страждав, що народився українцем, який все бачить і все чує, має небайдуже серце, через що і заглядав у чарку.

Кілька років тому В'ячеслав Чорновіл вислав у Тучин Андрію Козаку 300 грн. і на листівці написав: "Любий Андрійку, з Новим роком!". Часто в Тучин приїздив актор зі Львова Іван Кандиба.

Останні 20 років Андрій Іванович жив у Тучині, брав активну участь у громадському житті села і декламував у свята твори Шевченка. А ще дуже важко хворів.

Писав сільському голові: "Хоч у лиху біду нині я потрапив, та знаю, що у справі створення нової української держави є і моя маленька частка".

Артист дуже переживав, що проблем так багато на Україні: "Не за таку Україну я боровся!"

Є люди, що вміють любити і страждати. А є люди, що згоряють від любові та гніву. Таким був і залишається в пам'яті Андрій Козак, людина з когорти шістдесятників, яка хотіла відродити найсвітліше: **віру в нашу Україну.**

Андрій Козак належить до покоління шестидесятників, представник нової хвилі українських митців, того покоління поетів, артистів, у якому з новою силою "вибухнула" національна ідея, проснулись, можливо, вперше, принципи демократії. Його життя чи не найпоказовіше репрезентує великий потяг шестидесятників до знань та естетичної краси в комплексі з літературними, мистецькими й культурними надбаннями рідного народу.

Минають часи, спливають ери, гинуть цілі країни. Від них лишаються документи, витвори мистецтва. Останні і є справжнім утіленням людини і її часу. Та ми, юні краєзнавці, багато знаємо про тих конкретних людей, які творили красу. Андрій Козак мріяв збудувати щось надзвичайне, щоб прикрасити свою землю, Україну, Тучин. Він бився за свою мрію і відстоював її. Захищаючи людину, він захистив таємний зміст свого генія.

Андрій був багатогранно обдарованим художником, людиною виняткової творчості та громадської енергії. І хоча він не зреалізував себе (обставини склалися так, що його ідеї не були затребувані) – вони живі і пам'ять про Андрія Козака оживе в цій праці, в зібраних матеріалах

про нього і в нашому переконанні: ***“Є пророки в рідному краї”.***

А. Козак заслужив на свого літописця. У час славетного відродження повертаються в Україну забуті імена, як навесні летять додому перелітні птахи.

В Україні є багато забутих імен, і нехай кожне з них знайде свого літописця.

ТУСТАНЬ – «ЧИ ВЕЛЕТНІВ СЕ, ЧИ РОЗБІЙНИКІВ ДІМ»

Пулій Тарас, учень 7 класу Крушельницького ЗЗСО І-ІІ ступенів Сколівської міської ради Львівської області, вихованець гуртка «Юні екскурсоводи»
Шиян Руслана Іванівна, вчителька історії, керівник гуртка «Юні екскурсоводи

Так написав в свій час Іван Франко про наскельну давньоруську фортецю-град на фантастичних Урицьких скелях, яка увійшла до літопису в якості важливого оборонного та митного пункту Київської Русі, а згодом й Галицько-Волинського князівства. Тустань сьогодні – державний історико-культурний заповідник, популярна туристична перлина, візитка картка карпатського історичного ландшафту.

Дивлячись на фортецю-град Тустань відразу в уяві постає гора з Володаря кілець. Вранці, вдень, ввечері, в будь-яку пору року.

З дванадцятого століття вона зберігає свою величність та викликає неабияку зацікавленість серед мандрівників, істориків і археологів.

Серед зелених лісів в Українських Карпатах знаходиться наскельна фортеця-град Тустань, яка не має аналогів в європейських країнах. Дере'вяна архітектура фортеці височіла 80 метрів над рівнем річкової долини.

Тустань – це унікальний історичний пам'ятник, археологічна знахідка, яка здивує поєднанням природної краси та своєю історією. З одинадцятого по шістнадцяте сторіччя вона служила оборонним комплексом. Назва міста-фортеці запропонував польський історик Станіслав Сарницький. Він витлумачив його походження як «тут стати».

У дев'ятому столітті на території сьогоднішньої Тустані жили племена хорватів, потім землі були завойовані київським князем Володимиром Святославичем. Фортеця-град була приєднана до Київської Русі. Згодом Тустань виконувала роль головного прикордонного центру з Угорщиною.

Одного разу, фортеця не встояла після набігу монголо-татар і була зруйнована. Чимало шкоди принесло замку військо Казимира Великого, але з часом польський король віддав наказ відбудувати замок. Перша згадка про фортецю датується тринадцятим століттям, коли Король Казимир захопив землі і опанував замками на Русі.

Літописці відзначають, що Тустань на момент захоплення польським королем уже була оборонною фортецею. Про це свідчать знайдені артефакти: наконечники стріл, арбалетів та багато іншого.

Тустань водночас виконувала і адміністративну функцію. На кінець тринадцятого століття Тустань була цілим комплексом, який вміщував ліси, поля, сінокоси та луки. З роками фортеця неодноразово переходила у володіння до польських магнатів і шляхтичів. Наприклад, король подарував фортецю Н. Блізінському.

Згідно з історичною довідкою Тустань була митницею.Через неї проходили торгові шляхи, якими торговці перевозили сіль. Шлях проходив з Дрогобича, через кілька сіл прямо до Тустані, а якщо пройти повз річкові долини, можна було потрапити в західноєвропейські країни. Імовірно, фортеця-град в Уричі була важливою ланкою Галичини і опорним пунктом Шовкового шляху, за що отримувала гідне мито.

Якщо вірити археологічним дослідженням фортеця в Уричі існувала до шістнадцятого століття, про це свідчать документи, в яких зафіксоване мито від торговців сіллю.

Розквіт Тустані поступово йшов на спад. Цьому сприяло декілька чинників.

Тустань – перестала бути важливим митним пунктом. У країнах центральної Європи поступово почали розробляти солоні поклади, отже, потреба вивозити сіль з Галичини пропала.

Важливу роль зіграв також і політичний момент. Тустань входила до складу польських земель. Відносини між Угорщиною і Польщею стабілізувалися, кордони були зрушені на схід. Фортеця перестала бути прикордонно оборонним пунктом. Замок втратив своє оборонне значення.

Особливу увагу слід приділити архітектурі фортеці. Майстри дуже вдало

використовували скелі, які стали оборонними стінами Тустані. Будівельники перегородили проміжки між скелями дерев'яними матеріалами. В результаті, доступ до замку був обмежений. Дерев'яних конструкцій, які з'єднували фортецю, давно не існує, збереглися лише сліди забудови.

Дослідники фортеці відзначають, що її побудова здійснювалася в декілька етапів. Кілька разів регулювалася висота Тустані. В одному з варіантів висота забудови досягала чотирьох метрів. В комплекс входять скелі "Камінь", "Мала Скеля", "Гострий Камінь" і ін.

У свої кращі роки фортеця розкинулася на всі майданчики скелі. Біля її підніжжя стояв колодязь і цистерни, щоб гарантувати наявність води під час облоги.

До наших часів збереглися: залишки однієї кам'яної стіни, погано збереглися, але чітко видно сходи, гроти та вихід до печер. З вісімнадцятого століття фортецю почали відвідувати туристи, історики та археологи. Серед відомих людей Тустань відвідали: Л. Українка, І. Франко, Д. Галицький.

Неодноразово на території фортеці проходили археологічні розкопки. Було виявлено більше ніж двадцять тисяч знахідок, до яких відносять як елементи забудови, так і вироби зі скла, каменю та кераміки, зброя (сокира, кувалда, булава), побутові предмети (голки, книги) і частини керамічного посуду. На стінах пам'ятника були знайдені наскальні зображення. Найдивнішим і загадковим петрогліфом вважається висічене на скелі зображення обличчя людини, розмір якого два метри. Археологи встановили, що в першому тисячолітті до нашої ери на місці Тустані було язичницьке святилище.

Насамперед Тустань цінна тим, що несе багато унікальної інформації про часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства – дуже важливого для нас періоду, оскільки ми вважаємо його найбільш ранньою формою нашої державності.

З тих часів практично нічого не збереглося, особливо дерев'яних споруд. Дерево – матеріал невитривалий. Наші найстаріші збережені дерев'яні споруди – церкви початку XVI століття, а Тустань – це IX-XIII століття.

Археологи, досліджуючи втрачені дерев'яні споруди того періоду, знаходять тільки їхні фундаменти, тобто можуть визначити лише форму в плані. Вони не знають, якою була висота перекриттів, товщина стін, декор, форма і кут нахилу дахів.

А от у Тустані завдяки слідам на вертикальних поверхнях Михайло Рожко зміг розгадати багато унікальної інформації. У криниці та цистерні, де не було доступу кисню, збереглися навіть дерев'яні фрагменти – і конструктивні, і декоративні елементи, предмети побут

На скелях зафіксовано понад 4000 пазів та врубів, які дають унікальну можливість однозначної реконструкції дерев'яної забудови в тривимірному просторі, включно з профілем даху, із загальною висотою житлової забудови 25 м, пази дозволяють визначити висоту наземних оборонних стін, що становила 13-15 м.

Могутня фортеця, збудована на трьох скельних групах, та оборонні споруди Тустані розміщувались на північному сході від сучасного села Урич у Львівській області.

Фортеця неодноразово горіла, проте відроджувалася знову і знову. Науковцям відомо 5 будівельних періодів, коли її зовнішній вигляд повністю змінювався не лише за своїми розмірами, але й за висотою і характером дерев'яних конструкцій, зведених на скелях. Приблизний вигляд цього об'єкту в час його найбільшого розквіту станом на XIII століття, із достовірністю 90%, запропонував у гіпотетичній реконструкції Михайло Рожко.

Пам'ятку можна зберігати лише комплексно, вона має певну атмосферність. Тустань ще називають місцем сили. І ключове тут слово «місце». Тустань – це не є лише одна скеля чи одна стіна, це середовище. Дуже важливо зрозуміти, що ця територія має майбутнє лише, якщо вона розвиватиметься узгоджено з культурною спадщиною. Спадщина Тустані дуже багатогранна, в центрі є пам'ятка археології, але довкола неї як сателіти є інші об'єкти різних епох, різного характеру, але це теж спадщина, яка підсилює потенціал цього місця.

Взимку 2018 року було створено мобільний додаток, що дозволяє туристам ознайомитись зі старовинною оборонною спорудою. В передмові до програми Tustan AR говориться про те, що користувачі можуть вмикати анімацію та фотографувати. Додатком можна скористатись тільки в місцях, де розташовані залишки фортеці. На цей час існує 5 точок, на котрих встановлені

спеціальні таблички. Щоб побачити віртуальну історичну ретроспекцію, потрібно просто навести телефон на табличку

З 2006 року проводиться ТуСтань фестиваль, який згуртовує усіх бажаючих, щоб перенестися в середньовіччя. На фестивалі можна почути музику яка лунала сотні років тому, взяти участь у лицарських боях та штурмі фортеці, попробувати місцеву кухню, та просто насолодитися величчю скель Тустань і відпочити!

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ТУРИСТСЬКО – ЕКСКУРСІЙНОГО ПРОЄКТУ «ЗЕМЛЯ, ЯКА НАРОДЖУЄ ГЕНІЇВ»

Соловей Анна, КЗ «Дворічанський Центр дитячої та юнацької творчості» Дворічанської селищної ради Куп'янського району Харківської області
Бабай Людмила Василівна

Наш проєкт «Земля, яка народжує геніїв» було підготовлено для участі у обласному конкурсі молодіжних екскурсій «Відкриваймо Харківщину» в 2021 році. За результатами конкурсу наш проект був визнаний кращим.

Ініціативна група, яка складається з вихованців і працівників ЦДЮТ та Національного природного парку «Дворічанський» націлює молодь на набуття навичок здорового способу життя, пробуджує в нас інтерес до культури та історії рідного краю. У цьому запорука збереження самобутності та національної культури українського народу, підвищення іміджу країни у глобальному просторі. Ми проводимо роботу для підвищення рейтингу нашої територіальної громади як туристичної перлини Слобожанщини.

Мета нашого проекту – організація змістовного дозвілля як для місцевих школярів , так і для туристів з інших населених пунктів через пропаганду здорового способу життя та популяризацію велосипедного туризму. Наш маршрут Дворічна-Новомлинськ-Дворічна вивірений часом. Після того, як ЦДЮТ у 17 році виграв конкурс обласних міні-проектів «Разом в майбутнє», було придбано 25 велосипедів. Це ще більше активізувало нашу роботу. Вихованці гуртка «Велотуризм» розробили велосипедний маршрут «Новомлинськ – родове гніздо Мечникових», де зазначена відстань, схема маршруту, його тривалість.

Важливою частиною екскурсійного проекту є пропаганда екологічних знань, організація діяльності молоді по захисту зникаючих видів флори і фауни.

Наша екскурсія носить сезонний характер: на період з травня по жовтень. Вона розрахована на активну молодь віком від 14 років.

В 2016 році на базі Дворічанського Центру дитячої та юнацької творчості було зареєстровано музей «Наш великий земляк І.І. Мечников – Громадянин світу». Меморіальний музей присвячено лауреату Нобелівської премії, видатному вченому в галузі імунології та мікробіології. На сьогодні експозиція музею налічує 4 розділи і має більше 400 експонатів.

Нас підтримують вчені-послідовники Мечникова з багатьох країн світу (Ізраїль, Великобританія, Франція, США та ін.). Вони надсилають нам свої наукові твори і ексклюзивні матеріали початку XX століття.

Особливу увагу при підготовці експозиції ми звернули на дитячі роки, які Ілля Ілліч провів на Дворічанщині. Велику кількість архівних матеріалів для музею надав Державний архів Харківської області.

Волонтери музею беруть активну участь в обласних та Всеукраїнських масових заходах. В 2020 і 2021 роках ми стали переможцями обласних етапів експедиції «Моя Батьківщина – Україна», конкурсу учнівської творчості «Об'єднаймося ж, брати мої», виступали на конференції молодих вчених. Наша робота була презентована на Всеукраїнській конференції «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття». Чотири роки поспіль ми є переможцями обласного етапу МАН України в секції «Історичне краєзнавство».

Цікава історія роду Мечникових, які проживали на території Дворічанщини. Їх помістя були не лише у Панасівці та Іванівці, а також у Виноградному, Новомлинську та в інших селах.

З архіву нам надіслали копії запису про народження І.І. Мечникова 03 травня 1845 року в селі Іванівка, яке входило до приходу Покровської церкви слободи Новомлинськ Куп'янського повіту Харківської губернії та витяг із родословної книги дворян Харківської

губернії про рід Мечникових. За наказом Петра І від 09 червня 1712 року і грамотами від 11 та 30 жовтня 1718 року поселення Новомлинськ нинішньої Дворічанської селищної ради було віддане Георгію Степановичу Мечникову у вічне володіння. Саме він отримав палацовий чин «мечник», на якого покладалися обов'язки судді. Звідси походить прізвище.

Онук Георгія Степановича корнет Ілля Іванович (прадід Нобелівського лауреата І.І. Мечникова), збудував у Новомлинську церкву в ім'я пророка Іллі, де були охрещені майже всі Мечникови. Поряд із церквою хоронили предків цієї сім'ї.

Зараз ми працюємо над увіковіченням пам'яток історії та архітектури сім'ї Мечникових. В музеї встановлено макет будинку де провів дитинство Ілля Ілліч і макет Ново-Покровської церкви. Саме тут ми маємо намір відродити архітектурно-культурний комплекс родового гнізда сім'ї Мечникових як ексклюзивну історичну пам'ятку Слобожанщини.

Отже, роботу по збереженню пам'яті сім'ї Мечникових на малій батьківщині в значній мірі здійснює наш музей.

Ми використовуємо засоби масової інформації та Інтернет-ресурси для просвітницької роботи з даної теми, підтримуємо зв'язки з вченими-послідовниками І.І. Мечникова з різних країн світу.

Уже більше ста років пройшло з того часу, як останні Мечникови покинули територію нашого району, але пам'ять про них продовжує жити і поступово відтворюється. Ми пишаємось, що живемо на батьківщині великого вченого, наш обов'язок зробити все можливе для його вшанування.

Дворічна була заснована близько 1660 року. За результатами нашого дослідження, саме в цей період на території слободи з'явився дуб, який ми пропонуємо заповідати.

Ми живемо на території Національного природного парку «Дворічанський». Дослідження природи тут почали проводити з XVIII ст.

На ті часи дослідники відмічали багатство природи і необхідність її детального вивчення. Але, навіть сьогодні, продовжуючи вивчення різноманіття життя у парку, стає зрозумілим, наскільки ще мало ми знаємо про природу рідного краю.

Перед нами відкривається своєрідний живописний краєвид: правий берег р. Оскіл, вкритий білосніжними крейдяними схилами та смарагдова долина самої річки. Саме крейдяні схили та їх унікальні рослини і тварини – те, що ми вважаємо візитівкою Дворічанщини.

Звідси можна відчути велич крейдяних пагорбів. Місцеві жителі їх називають Білі гори. Близько 70 млн. р. тому над нашими головами була товща води у 112 м. Тобто, зараз ми знаходимося на дні прадавнього моря. Ці моря були дуже теплі і багаті мікроскопічними організмами – У їх тілі є вапняний скелет. Коли ці організми помирали, то їх рештки опускалися крізь товщу води, поступово спресовувалися під своєю вагою і так утворилися потужні поклади крейди.

Серед жителів цих морів часто зустрічалися і давні молюски – белемніти. Від них залишилися скам'янілі рештки – роструми. Їх можна побачити на поверхні крейди після рясних дощів. У народі їх називають «чортові пальці» і приписують магічні і лікувальні властивості.

Тут ми можемо побачити більшість унікальної крейдяної рослинності: гісоп крейдяний, або гірський, левкой крейдяний, ранник крейдяний, горицвет весняний, проломник Козо-Полянського, полин суцільно-білий, різні види ковили – всі рослини рідкісні і потребують охорони.

Біля дороги і на відкритій місцевості ми можемо спостерігати нори сурка бабака. Раніше на нього активно полювали через шкіру, м'ясо та жир. Але зараз, в 2021 році, бабак занесений до Червоної книги України До речі, це саме той вид сурка, що пророкує настання весни і є найбільшим гризуном в Україні.

В урочищі «Соснова посадка» навесні червоніють квіти півонії вузьколистої та світять вогниками квіти адонісу весняного.

В травні можна відчути сильний аромат у повітрі – це випаровуються ефірні олії чебрецю крейдяного, що пристосований жити на крейдяних відслоненнях.

Така собі природна аромотерапія: знімає стрес, зменшує кров'яний тиск, діє заспокійливо. Саме тому відвідування відкритих просторів парку «Дворічанський» – чудова

можливість відпочити від галасливих міст, розслабитися і оздоровитися.

Отже, ви дізналися про місця, де збереглася недоторканою унікальна природа крейдяних схилів

Екскурсовод ознайомить вас з історичною довідкою про населений пункт, місце розташування Свято-Покровської церкви в слободі Новомлинськ Архівні першоджерела допомагають відтворити призабуту сторінку історії минувшини рідного краю для того, щоб розвинути туристичну галузь в нашому районі

На завершення можна зробити висновок, що розроблений екскурсійний маршрут має комплексний характер. За час екскурсії відвідувачі знайомляться з цікавою історією Дворічанського краю, видатною постаттю Нобелівського лауреата Іллі Мечникова, неповторними ландшафтами НПП «Дворічанський», крейдяною флорою і фауною.

Таким чином, виконуються важливі функції екскурсійного процесу – пізнавальна, оздоровча, екологічна, просвітницька.

ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ АРХЕОЛОГІЧНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ПРИШИБСЬКОЇ ГРОМАДИ «ПОДОРОЖ У ГЛИБИНУ ВІКІВ»

Діденко Єлизавета, учениця 8 класу Опорного закладу «Пришибський ЗЗСО І-ІІІ ступенів Пришибської сільської ради» Кременчуцького району Полтавської області

Керівник: **Івахненко Оксана Юріївна**, учитель історії

Заселення рідного краю розпочалось ще у часи кам'яного віку – найдавнішого періоду в історії людства. Про це свідчать численні експонати у експозиції нашого шкільного музею. Це скам'янілі кістки вимерлих тварин: стегнова кістка мамонта, ріг північного оленя, фрагменти черепа бізона, а отже мисливці на цих тварин могли з'явитись на теренах краю іще у добу кам'яного віку близько 15 тисячоліття до н.е. Саме ці первісні мисливці імовірно й були найдавнішим населенням нашого краю.

Від доби пізнього неоліту і донині збереглись численні курганні поховання, різні за розмірами та за походженням. На території села та його околиць загалом відомо майже півтори сотні давніх курганів від неолітичної доби із кам'яними кромлехами (скринями з кам'яних плит) і до могильників середньовіччя золотоординської епохи. Їх велика кількість не випадкова, дослідники пов'язують цей феномен із розміщенням в цих місцях геопатогенної зони – магнітної аномалії. Більшість археологічних пам'яток нашого краю зосереджені саме у межах клиноподібної ділянки. Це переважно курганні поховання різних археологічних культур доби енеоліту-бронзи, коли на думку вчених, зароджуються перші паростки майбутніх найдавніших державних утворень. Не випадково сім найбільших з них від 2013 року взято на державний облік як пам'ятки культурної спадщини, адже висота кургану вказує на статус у суспільній ієрархії похованої в ньому людини.

Войовничі кочовики-скотарі, носії археологічних культур, що залишили нам ці курганні могильники, започаткували державотворчі процеси на теренах краю У бронзовому віці, особливо в середині другого тисячоліття до нашої ери, відбуваються доволі інтенсивні процеси залюднення території нашого краю. Ці скотарі й хлібороби, рибалки й мисливці належали до так званих ямної, катакомбної та зрубної археологічних культур, утворених арійськими (індо-європейськими племенами (прямими нащадками яких є іранці й індуси, почасти слов'яни, германці та інші народи). Згодом їм на зміну прийшли носії чорноліської, черняхівської, а ще пізніше - пеньківської культур прадавніх слов'ян.

У 2017 році активісти шкільного музею вперше розробили екскурсійно-туристичний маршрут «Козацькими шляхами Пришибської громади», в основу якого лягли матеріали шкільного музею про історичні місця громади, пов'язані з пам'ятками козацької доби. Цей маршрут став основою розвитку зеленого туризму в громаді у рамках кластеру «П'ять перлин Дніпра» у співпраці та взаємодії з об'єднаними територіальними громадами Кременчуцького району (Омельницькою, Піщанською та Білецьківською). Досвід його розробки та використання надихнув на роботу над другим туристично-екскурсійним маршрутом археологічними об'єктами Пришибської громади «Подорож у глибину віків».

Цього разу під час роботи над розробкою маршруту були використані матеріали інноваційного проєкту *Центру охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради «Віртуальні мандрівки пам'ятками археології та історії Полтавщини» - унікальної онлайн-платформи з інтерактивною мапою пам'яток археології та історико-культурної спадщини Полтавської області. Користувачі можуть віртуально пересуватися мапою, здійснювати віртуальні подорожі туристичними маршрутами та знайомитися з історико-культурним надбанням регіону, зокрема – через віртуальні кабінети оцифрованих пам'яток археології.*

Серед археологічних пам'яток нашого краю найбільший інтерес представляє зовні непоказний, невеликий за розмірами курган у східній частині нашого села з назвою Шведська могила (урочище Хрестоk). Це один з найбільш давніх курганів Полтавщини, доби енеоліту. До того ж з цим місцем пов'язані цікаві перекази та припущення. Курган датується IV-II тис. до н.е., епоха енеоліту – бронзового віку, споруджений в якості поховальної споруди з ґрунту над стародавніми похованнями за доби енеоліту – бронзового віку. Насип ніколи не розорювався. За усними переказами, на вершині кургану були поховані учасники подій Північної війни початку XVIII ст., а серед місцевих жителів побутує назва кургану «Шведська могила». Наприкінці XIX ст. поверх насипу стояв великий дерев'яний хрест, на якому містився надпис: «Тут покоїться прах православних воїнів, які поклали життя своє за віру і Вітчизну, в 30 день у битві зі шведами після перемоги Петра I над королем шведським Карлом XII, в день 27 червня 1709 р., що втікали з Полтави через річку Дніпро. У вічну пам'ять нащадкам похованих тут воїнів, жителі м. Келеберди того ж року спорудили хрест і почали щорічно до того місця хресний хід для служіння за цих воїнів панахиди з освяченням колодязя, що знаходиться біля цього хреста, при річці Кобелячку». Хрест постійно оновлювався місцевими селянами, і останнього разу в 1891 р., замість зруйнованого, було споруджено дубовий хрест, а навколо нього — огорожу. До революції, в четвер на святій неділі, саме й проходив тут хресний хід з освяченням води. На думку полтавського історика І.Ф. Павловського, курган може мати відношення лише до подій 12 квітня 1709 р., коли шведи завдали російським військам під Келебердою поразки. Проте, це остаточно не переконало дослідника в наявності на вершині кургану поховань часу Північної війни. Однак, існують також припущення щодо наявності тут насправді не швецьких, а козацьких поховань, скажімо, козаків Келебердянської сотні Полтавського полку, що виступили під час Північної війни з Іваном Мазепою на боці шведів. Та ця версія ще потребує підтвердження дослідників.

Нині у східній частині Кременчуцького району, в найближчих околицях міста Горішні Плавні, розкинулися велетенські відвали новітніх кар'єрів, які височіють на десятки метрів. Між ними степові кургани Полтавщини виглядають вже не так монументально. Але ще сто років тому саме вони височівши на кілька метрів над степом, панували над горизонтом і викликали захоплення у мандрівників. Своїми велетенським розмірами вони викликали повагу до себе у місцевого населення, що оселялося тут за козацької доби.

Не дивно що услід за степовими племенами доби енеоліту-бронзи в курганах продовжили ховати своїх небіжчиків й поселенці Нової доби. Таких курганів, з кладовищами XVII-XX ст. на їх поверхні, — сотні в Південній частині Полтавщини, найбільше саме в Кременчуцькому та Горішнєплавнівському регіонах. А що найбільш цікаво, вряди-годи надгробками для християнських поховань наших предків кількастолітньої давності ставали тут антропоморфні стели бронзової доби, що місцями вкривали кургани в цій передстеповій зоні Полтавщини.

Один з таких курганів було виявлено біля с. Пришиб, на південній околиці. На його поверхні розміщене кладовище XVIII-XX ст., на якому поряд з класичними надгробними хрестами над могилками стояла антропоморфна стела: вона мала виділені абриси голови, заглибини, що формували обриси грудей, та, можливо, якісь деталі схожі на зображення рук. Так чи інакше мешканці навколопришибських хуторів, ховаючи одного зі своїх небіжчиків, замість хреста поставили йому стелу бронзової доби у якості надгробка. Таке собі кількатисячолітнє переплетення культур. Це група курганів так званої «Козацької могили» у складі 6-ти насипів займає південно-західну частину мисоподібного виступу надзаплави колишнього лівого берега

р. Лизьки (права притока р. Сухого Кобелячка, лівої притоки р. Дніпра). Менші насипи компактно згруповані навколо великого задернованого кургану. Всі п'ять менших курганів також задерновані. На поверхні помітні численні насипи могил старого кладовища, подекуди позначені гранітними брилами надгробків призматичної, кубічної й аморфної форми. Збереглося 10 таких у насип пізнього походження каменів, що просіли, і з-поміж яких на північному схилі кургану височить примітивна антропоморфна скульптура раннього бронзового віку.

Група курганів «Козацької Могили» датується епохою енеоліту-ранньої бронзи. На підвищені стоїть стела та надмогильні камені над похованнями XVIII — початку XX ст. розміщені на вершині і схилі кургану, над північною полою. Насип має висоту понад 2,3 м і діаметр 35 м. Курган мав висоту близько 2,5 м, абсолютну висоту — 73,9 м. Він добре зберігся, має зрізано-конусоподібну форму, сліди тригопункту на вершині. Він вкритий степовою рослинністю, з північного та південного боків — кущами на полах, з північного — росте стара груша-дичка. Найцікавіша з них — кам'яна гранітна антропоморфна стела з вирізьбленим контуром голови і торсу (груди та руки), характерна для поховальних монументів епохи енеоліту-ранньої бронзи. На поверхні помітні численні насипи могил старого кладовища, подекуди позначені гранітними брилами надгробків призматичної, кубічної й аморфної форми. Збереглося більше 10 таких просілих у насипу пізніх каменів, з-поміж яких, на північному схилі — антропоморфна скульптура. Існує припущення, що надгробки були рештками кам'яної споруди у вигляді кільця навкруги первинного насипу або ж кромлеху, трапилися вони під час копання поховальних ям і реутилізовані в якості надмогильних монументів українським козацьким населенням колишньою хутора Богомази. Щодо кам'яної антропоморфної стели, можливо, що вона виявлена в насипу за копання могили й встановлена в якості надгробку. Проте не виключено, що стела стоїть на предковічному місці, позначаючи вершину насипу початку ранньою бронзового віку. Надбудова кургану відбувалася південніше і в більш пізній час, де й сформована сучасна вершина насипу. Стела належить до групи так званих "складних" антропоморфних, з виділеним уступом голови із позначеним уступом плечей Лицевий бік скульптури більш-менш старанно оброблений, бокові грані — сколоті, зворотний бік утворює загладжена поверхня вивітреної плити сірою граніту. Лицевий бік має сліди протертих і частково гравійованих зображень: позначена низьким овальним сколом поверхня обличчя (голови), контури плечей, плечова частина правої руки — вздовж тулуба та лівої, зігнутої під прямим кутом у лікті. По центру — на тлі поверхні — помітні рельєфні виступи грудей . Висота скульптури — 83,5 см; ширина — 61,2 см; товщина — 12-14 см.

Наступна локація туристично-екскурсійного маршруту - курган «Новоселівська могила». Він датується IV-I тис. до н.е., епоха енеоліту – раннього залізного віку**.** Курган знаходиться на північно-східній околиці колишнього села Новоселівка-Шевченкове, поряд із краєм пануючого підвищення плато мису другої тераси лівого берега р. Лизька. Форма насипу напівкуляста, у вигляді правильного сегменту, кругла в плані.. Висота кургану — 7,50 м, діаметр основи насипу — 64 х 68 м. В сер. 1980-х рр. по контуру обвалування розміщувалася дерев'яна огорожа кладовища. За огорожею поховання були відсутні. Насип у верхній частині та над схилами кургану вкривають близько 50 могил кладовища мешканців колишніх сіл Підусти та Новоселівка-Шевченкове. Частина з них оточені огорожами. На кладовищі відзначені датовані поховання — з 1905 р. до кінця 1980-х рр. На поверхні насипу кургану на сьогодні збереглося кілька кам'яних хрестів над похованнями кінця XIX – початку XX ст., які можна розглядати як твори мистецтва. Для кількох надгробків використані рвані гранітні уламки, можливо, з кромлеху кургана. За описом один з хрестів - кам'яний двоскладовий. Верхня частина, у вигляді простого хреста, витесаного із суцільної брили, округла у перетині, з шишкоподібними виступами на кожному з чотирьох кінців. Нижня частина, постамент, з рельєфними трьома сторонами та відшліфованою передньою, на плитчастому виступі якої міститься надпис: «Ксенія / Васильевна / Гринькова / 1887 январь ? 1892 ??». На бічних гранях — рельєфні фризи. Хрест відламаний, знаходиться поруч з постаментом. Повна первісна висота пам'ятника — 1,55 м, ширина пелюсток хреста та в основі постаменту — 0,35 м.

У 2004 році археологами був досліджений найбільший на Лівобережжі курган Могила Стовбувата поблизу села Єристівка. На сьогодні одним з найвищих курганів Лівобережжя

залишається курган Єристівська Могила в межах села, на його південній околиці, її висота 9,4 м Початок спорудження кургану пов'язують з носіями ямної археологічної культури доби енеоліту. У населенні цієї культури більшість дослідників вбачає племена давніх аріїв (індоєвропейців), що справили вирішальний вплив на формування давніх цивілізацій світу, зокрема на процеси державотворення. Датується IV-II тис. до н.е., епоха енеоліту – бронзи. Загалом група курганів на сьогодні налічує сім насипів, висотою 0,30- 8,20 м і діаметром 15-85 м. Кургани вишикувані компактним ланцюжком на 0,3 км у напрямку північ-північний схід – південьпівденний захід, уздовж схилу тераси. Шість насипів розорюються, а один задернований. Найбільший курган, «Єристівська Могила», за переказами місцевих жителів, використовується з кін. XVIII ст. під кладовище. На насипу помітні близько 70 позначених горбками могил XIX-XX ст. На вершині встановлений пункт тріангуляції третього класу, стальна вишка якого добре помітна зі всіх куточків округи. Інші розорані кургани групи також добре помітні, мають оплилі, проте, зі слідами стрімкості схили. Іще один невеликий курган немовби нависає над схилом мису, розташовуючись на західному його відрозі, нижче «Єристівської Могили». На полах курганів археологами були виявлені уламки гончарного посуду XIX ст., а також окремі фрагменти ліпних посудин бабинської та зрубної культур. Під час обстежень поряд із курганами виявлені уламки ліпного посуду енеолітичної епохи, доби раннього, середнього і пізнього бронзового віків, що й є підставою для датування комплексу. На поверхні найбільшого кургану зберігся надгробок з тесаного граніту, у формі витягнутого прямокутника, з частково відбитою вершиною. Зі зворотньогобоку на ньому витесаний прямий хрест. Загальний стан великого кургану майже задовільний, з огляду на його розміри. Насип входить до переліку найбільших курганів Полтавської області. Стан решти курганів задовільний, або вони знаходяться у поганому стані.

Поруч археологи виявили сліди давнього поселення, що датується раннім і пізнім бронзовим віком, належало носіям катакомбної, зрубної культури, а це XVIII – XVII, XV – XIV ст. до н. е. Територія поселення, витягнута у меридіональному напрямку, розорюється. Вона межує зі сходу із задернованою долиною річки, із заходу — з частково зволоженим пониженням біля підвищення другої тераси. Серед знахідок — значна кількість фрагментів ліпної кухонної і столової кераміки, уламки обрубаних та потрощених кісток тварин, шматки граніту, кварциту тощо. Невелика частина знахідок належить епосі ранньої бронзи і представлена стінками горщиків катакомбної культури. На поселені переважає ліпна кераміка зрубного часу. Пам'ятка виявлена краєзнавцем В.В. Лямкіним 2007 р., обстежувалася О.Б. Супруненком і В.В. Шерстюком у 2008 та 2013 рр. Археологічні розкопки не проводилися. Поселення доби пізньої бронзи Єристівка I засвідчує заселення зрубними племенами території пониззя Псла і Сухого Кобелячка, наявність контактів зрубного населення регіону з племенами сабатинівської культури.

У експозиції шкільного музею представлене зображення поперечного перерізу кургану, де наочно зображені поховання зрубної, ямної, катакомбної археологічних культур. (назви цих культур вказують на особливості традицій поховань). Саме носії цих культур в різний час залишали своїх померлих у курганах, перетворюючи їх ніби на багатошаровий «пиріг» з похованнями різних історичних епох. На вершині кургану – половецька стела, типова для курганів нашої місцевості. Першим на це у свій час звернув увагу ще академік Володимир Вернадський, що займався дослідженнями земель на Полтавщині. Саме з його легкої руки такі кам'яні істукани набули популярності у Полтавських поміщиків, стало модним розміщувати їх у своїх маєтках. Одна з таких стел, що була волами на возі вивезена з села Єристівка, нині зберігається перед Кременчуцьким краєзнавчим музеєм. Хоча такі стели називали половецькими бабами, насправді вони уособлювали не жіночі фігури, як декому може здатися, а мужніх воїнів-захисників роду. Слово «БабА» у тюркських народів означало – старший, головний, воїн.

Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що на території Пришибської сільської територіальної громади ще в часи раннього та пізнього енеоліту, бронзового віку розселялися давні кочові войовничі племена, носії різних археологічних культур, які залишили численні курганні могильники. Ці археологічні пам'ятки є переконливим свідченням появи у них зародків переддержавних утворень.

Розробка та впровадження у практику туристично-екскурсійного маршруту сприятиме розвитку зацікавленості представників різних вікових груп, насамперед – молоді, історичним минулим рідного краю, розвитку туризму у нашій громаді. Вивчення та осмислення далекого історичного минулого дасть можливість новим поколінням сучасників успішно розбудувати Українську державу на засадах демократії, рівноправності та поваги до прав людини.

ТУРБАЇВСЬКИЙ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

Шило Максим, учень 9 класу Петрівської гімназії – філії Великокринківського ліцею, вихованець гуртка "Пізнаємо рідний край" Глобинського центру дитячої та юнацької творчості Глобинської міської ради Кременчуцький р., Полтавська обл.
Керівник – **Шадура Юрій Анатолійович**, учитель історії Петрівської гімназії, керівник гуртка «Пізнаємо рідний край» Глобинського ЦДЮТ

Музей - цінне надбання держави та народу. У ньому знаходяться матеріали, якими пишається країна та її мешканці. Музеї завжди залишаються популярними місцями, у яких можна цікаво провести час та отримати культурний та духовний розвиток.

В селі Турбаї Кременчуцького району (до січня 2021 Глобинського р.) Полтавської області знаходиться історико-краєзнавчий музей. Ще його називають забутий музей, адже він немає відомчої реєстрації, приватних опікунів.

Мета нашої роботи – дослідити історію виникнення Турбаївського історико-краєзнавчого музею, з'ясувати як існує музей в наші дні.

Документальні джерела, що зберігаються в Турбаївському музеї свідчать про те, що його побудовано у 1988 році до 200-річчя Турбаївського повстання (1789 – 1793 рр.). Музей зведено за кошти колгоспу 40-річчя Жовтня с. Петрівка колишнього Глобинського р. Петрівка та Турбаї - села, що знаходяться поруч і підпорядковані Петрівській сільській раді, нині старостату. Проект музею виготовив архітектор з м. Глобине В. А. Стьожка. У жовтні 1988 року музей приймає перших відвідувачів – учасників IV районної практичної конференції по соціальному благоустрою та забудові сіл.

На сьогоднішній день музей залишився без змін в питанні експозиційного наповнення.Експозиція музею розташовується у 4 залах, дві з яких розповідають про Турбаївське повстання 1789-93 - одного із найбільших антикріпосницьких селянських виступів у Лівобережній Україні в другій половині XVIII століття.Усі експонати, архівні матеріали, стенди допоможуть скласти уявлення про ту історичну епоху, коли селяни, козаки піднялися в боротьбі за волю.Зали облаштовані за матеріалами кандидатської дисертації «Повстання турбаївців(1789–1794 рр.)» Гуржія Івана Олександровича, відомого українського історика, доктора історичних наук, професора, в музеї зберігається ця наукова праця.

Наступний розділ експозиції розповідає про героїчний подвиг українського народу в роки Другої Світової війни. Стелла «Вічно живі» містить імена воїнів-односельців, що полягли в боротьбі з фашистськими окупантами. Матеріали про партизан-наумівців, які 1943р. ввійшли в село Турбаї на чолі з Героєм Радянського Союзу М.І.Наумовим. У вітрині зберігаються численні спогади і світлини партизан, а також книга " Степовий рейд " з автографом генерала.

Ще один розділ вшановує пам'ять учасника бойових дій на території інших держав, уродженця с. Турбаї – Юрія Верхолаба, кров якого пролилася в Афганістані.

Мирне життя турбаївців, петрівчан, трудові будні колгоспу імені 40-річчя Жовтня, краса природи рідного краю – відображено в ще одному розділі музейної експозиції.

Цінними експонатами музею є рукописи творів Максима Рильського, Павла Тичини, Олександра Головка, Дмитра Косарика.

На чільному місці в музеї розміщено історичний роман Івана Семеновича Кравченка «Примара волі», 2009 року видання і відразу ж став у цьому році лауреатом обласного конкурсу « Краща книга Полтавщини» у номінації

« Краще прозаїчне видання». Книга видана коштом дружини автора Володимири Іванівни Кравченко.

Також в музеї розміщені світлини краєвидів наших сіл, мальовничої природи сіл Турбаїв та Петрівки, відомого в районі художника, фотографа, майстра лозоплетіння Мазкуна

Володимира Івановича.

Вже багато років Турбаївський історико-краєзнавчий музей не належить ніякому відомству. Забутий музей? Так, забутий державою, владою, але не нами.Опікується музеєм, проводить екскурсійну діяльність на громадських засадах учитель історії Петрівської гімназії, керівник гуртка «Пізнаємо рідний край» Глобинського центру дитячої та юнацької творчості Юрій Шадура та вихованці гуртка і учні гімназії. Не забувають музей екскурсанти з різних куточків Глобинського і Кременчуцького краю, Полтавщини, щоліта відвідують нащадки турбаївців, яких розкидало по світу після придушення повстання.

Отже музей живе! Живе турботою освітян і учнів, небайдужих людей, які добре розуміють мудрість Максима Рильського "Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього".

РОЗВИТОК ТРАМВАЮ: ВІД ПОЧАТКУ ДО СЬОГОДНІ

Гадяцька Інга, учениця 10-В класу Наукового ліцею Житомирської політехніки
Науковий керівник: **Геча Олена Анатоліївна,** вчитель історії Наукового ліцею Житомирської політехніки

Історія – це літописи про те, що відбувалося в світі, в нашій країні або в рідному місті багато років тому. Кожна деталь та штрих можуть докорінно змінити майбутнє. Таким штрихом в історії став трамвай. Історія цього «залізного коня» починається ще за часів Людовіка XIV. Рушаймо історичним трамваєм! Далеким предком трамваю є омнібус(візок на кінській тязі). За Людовіка XIV в 1662 році пасажирські екіпажі застосовувались у Парижі. Потім, 1826 року у Нанті почали використовувати слово «омнібус», проте вони не були популярними в Європі. На два роки раніше, ніж у Нанті, омнібусне сполучення було відкрито Джоном Гринвудом між Манчестером і його передмістям Салфордом. Омнібус почав ходити цим маршрутом 1 січня 1824 року. Омнібус сприяв урбанізації, завдяки ньому мешканцям передмість стало легше потрапити до центру міста. Далі його потроху витіснила конка. Поїздка конкою, вагон якої їхав рівними рейками, була значно зручніша за поїздку омнібусом, який трясло на нерівностях дороги. Кінно-залізнична міська дорога – міська залізниця, вагони якої рухалися по дерев'яних рельсах, що виступали на 15 см над рівнем вулиці і приводилися в рух кіньми. Перші в світі міські конки відкрилися в Балтіморі (США) у 1828, у Нью-Йорку в 1832 і в Новому Орлеані в 1834 роках. У 1852 році француз Альфонс Лубу винайшов рейки з жолобом для реборди колеса, який не дає колесу під час руху зійти з рейки і запобігає сповзанню ременя зі шківа. Саме після цього вони стали популярними та успішними.

У 1878 році компанія «Societa Triestina Tramway» виграла конкурс на будівництво у Львові трамвайного сполучення. Вже 3 травня 1880 перший кінний трамвай в Україні запрацював, а з 5 травня введена оплата проїзду. П'ять вагонів робили 19 поїздок на день по двох напрямках: залізничний вокзал – вулиця Городоцька – площа Митна і залізничний вокзал – Підзамче, рухаючись із середньою швидкістю 6,4 км/год по дубовій колії шириною 1 метр. До 1889 року львівський трамвайний парк налічував 105 коней та 37 пасажирських і 3 вантажних вагони. Ось тільки у конки була проблема: коні швидко втомлювалися, тому не могли довго працювати, решту часу вимагали догляду.

Конки проіснували більше століття і остання з них закрилась в 1956 році в мексиканському місті Селая, також їх перебудовували на електричні трамваї. Наступною нашою зупинкою є паровий трамвай. Такий трамвай з’явився у містах в 1870-х роках у період заміни кінної тяги на механічну. В Україні парові трамваї були в п’ятьох містах: Одеса (1881), Коломия (1884), Київ (1892) та Білгород-Дністровський (1907). Було два типи парового трамвая: перший мав невеликий паровоз, на чолі лінії одного або декількох вагонів, а другий тип мав парову машину в кузові трамвая. Парові трамвайні двигуни приблизно з 1890-х до 1900-х років були замінені електричними. Ось ми поступово доїхали до електричних трамваїв. 1879 року Вернер фон Сіменс представив першу електричну залізницю, де електроживлення для поїзда подавалося через рейки. Вже 16 травня 1881 року в берлінському передмісті Ліхтерфельде компанією Сіменс було запущено перший у світі трамвай. Він рухався зі швидкістю 30 км/год , розрахований був на перевезення до 20 пасажирів, які мали сидячі місця. Оскільки електричний

трамвай виявився прибутковою справою, почалося його бурхливе поширення світом. У 1880 році в м. Сестрорецьк під Петербургом відкрилася лінія електротрамвая за проєктом інженера Федора Піроцького. Проте винахід Федора Піроцького не прижився в Російській імперії – трамвайну лінію в Сестрорецьку швидко демонтували і повернули в експлуатацію лише в 1892 році, коли в Києві побудували трамвайну лінію. Київ став першим містом в Російській імперії, яка перейшла на електричні трамваї. Наступним містом з електричними трамваями став Львів.1893 році львівський магістрат оголосив тендер на будівництво ліній електричного трамваю та електростанції потужністю 400 кінських сил, який виграла віденська фірма «Сіменс&Гальське». 31 травня 1894 року до міського ярмарку у Львові було відкрито регулярний рух другого в Україні і четвертого в Австро-Угорщині електричного трамваю, який працював на трьох маршрутах, що рухались від сучасного проспекту Свободи до Стрийського парку, Личакова та залізничного вокзалу. Третім українським містом, де з'явився електричний трамвай, стали Чернівці (3 червня 1897 року), четвертим – Катеринослав (нині – Дніпро, 26 червня 1897 року), п'ятим – Кременчук (1899 рік). У 1899 році 22 серпня було відкрито пасажирський трамвай й у Житомирі. Про урочисте відкриття описувала газета «Волынь». Після освяти приміщення, губернатор Каталей одним поворотом ручки комутатора дав струм на лінію – і цим церемонія завершилася. Трамвайний рух, який здійснювався коліями по Чуднівській вулиці (тепер Черняховського) від Тетерева до площі Олександра 2 (тепер Соборна), далі по Київській вулиці до вокзалу, також по Великій Бердичівський до єврейської лікарні (Бердичівська, 72, по Старо-Вільській і Вільсько-Шосейній(вул. Перемоги) до російського кладовища. По місту рухалося 8 вагонів зі швидкістю 10 км/год. Розрахований вагон на 16 посадочних місць і на 6 стоячих. Проїзд коштував 5 копійок. Відкриття трамвайного руху по цим вулицям призвело до протистояння з візниками та подорожчання квартир біля трамвайного шляху.

У перші роки 20 століття мережа колій збільшувалася. 1913 інженер Тимченко пропонував прокласти трамвайні сполучення між Житомиром і Києвом, але початок Першої світової війни завадив цьому. Через воєнні події у 1919–1920 роках трамвайний рух не здійснювався. Під час німецько-нацистської окупації було збудовано лінію для вантажного трамваю. З відкриттям тролейбусних маршрутів трамваї вирішили скоротити. Із 1974 року і донині Житомир є один-єдиним містом в Україні, де діє тільки один трамвайний маршрут. На жаль, тільки в 18 містах України ходить трамвай. Через скорочення трамвайних шляхів та стан трамваїв, цей транспорт поступово зникне з затишних вулиць. Хоча цей «залізний кінь» відіграв велику роль в історії.

Значення трамваю повинна зростати. Трамвайний транспорт найбільш екологічний вид міського транспорту, адже вони не забруднюють повітря продуктами згоряння. Також він дешевий та є прикрасою будь-якого міста, яка може служити не тільки жителям, але й туристам. Сподіваюсь, що історія трамваю не закінчиться , а розвинеться!

Історія розвитку транспорту Житомирщини. Житомир належить до найдавніших міст України. З часів середньовіччя і до сьогодні Житомир був, є адміністративним центром регіону, а в 1918 році тут протягом кількох тижнів працював уряд Української Народної Республіки.

За місцевою легендою, яку записав історик XIX століття, священик Микола Трипольський, місто започатковано близько 884 року, і свою назву одержало від імені руського дружинника київських князів Аскольда та Діра — Житоми́ра, що нібито відмовився служити Олегу, сховався в лісах і оселився на високій скелі при злитті рік Кам'янки й Тетерева. Згодом над глибоким урвищем над Кам'янкою збудували дерев'яний замок.

Найдавнішим видом транспорту був гужовий, який веде свій початок від винайдення кілька тисяч років тому колеса. З часом гужовий транспорт став невід'ємною частиною життя людей. У містах власники кінного транспорту надавали послуги з перевезення пасажирів. Однокінки були призначені для перевезення одного клієнта. Існували також дво - , трьох- кінні карети, диліжанси, фаетони. З 1827 року існувало поштово-диліжансне сполучення Київ-Житомир-Радзивилів, через Новоград-Волинський, Можна з певністю стверджувати, що Новоград-Волинський тривалий час знаходився на перетині важливих транспортних шляхів, а тому з точки зору географічної, економічної і військової вважався важливим опорним вузловим

пунктом регіону.

«Диліжансним королем» у Житомирі був Перец-Хаїм Фельдменкраз. Він був і монополістом у перевезенні пасажирів з Житомира до Києва. Дмитро Малаков у своїй статті « Із Києва до Житомира – на перекладних» так описує тодішній транспортний засіб: «Диліжанс з чітким написом по борту «Фельденкрайз» являв собою величезнтй двовісний екіпаж на високих колесах, що складався із кількох частин. На високому передку сидів кучер з довгим батогом, У нього, за передком, містилася підресорена карета із заскленими дверцятами з написом «1-й клас», за якими на шкіряних диванах сиділи один напроти одного заможні пасажири. Ззаду було окреме закрите приміщення з лавами вздовж бортів, з віконечками по боках та дверцятами ззаду і написом «2-й клас». Пасажири «3-го класу» сиділи ззовні просто неба спереду і ззаду на металевих кріслах.Багаж закріплювався на просторому даху екіпажу. Диліжанси Фельденкрайза розраховані на двадцять осіб. Гужовий транспорт почав утрачати своє значення з винайденням трамваю і авто.

Трамвайні маршрути. Історія І житомирського трамваю почалася у 1895 році, коли міська влада Житомира уклала консесійний договір з підприємцем Ліхачовим про будівництво кінного вантажного трамваю від залізничного вокзалу до Богунського тартака. У лютому 1896 року договір перейшов до підприємця Лазаря Полякова, який, довівши безперспективність кінної тяги, домігся її заміни у договорі на електричну. Головним ініціатором будівництва трамвайної колії був почесний громадянин міста Кулішер І.І., він і курирував увесь робочий процес. З травня 1897 року у місті запустили вантажний трамвай. Через 2 роки у Житомирі з'явився вже пасажирський трамвай. 22 серпня 1899 року почався трамвайний рух, діяло чотири лінії, який здійснювався коліями по Чуднівській вулиці, далі по Київській вулиці до вокзалу, а також по Великій Бердичівській до єврейської лікарні, по старо-вільській і Вільсько-Шосейній до російського кладовища. Всього по місту рухалося 8 вагонів зі швидкістю в середньому 10 км/год. Кожний вагон розрахований на 16 посадочних місць і на 6 стоячих.

Напередодні Першої світової війни виношувалися плани відкриття ще п'яти трамвайних маршрутів, а інженер Тимченко, автор проекту Київського бензотрамваю, планував прокласти трамвайну лінію між Києвом і Житомиром. Війна зупинила ці плани на стадії проектування. Внаслідок воєнних дій у 1941 році припинено рух Московською і Вільською лініями. Окупанти використовували трамвай для перевезення вугілля з вокзалу до електростанції.

1955 року розпочалася підготовка до впровадження у Житомирі тролейбусного руху. Для уникнення дублювань тролейбусних маршрутів трамвайний зв'язщк , припиняють свою роботу Київська (1965), Чуднівська і Вільська (1964) лінії. У 1974 році закрито і Бердичівську лінію — після перенесення з Великої Бердичівської на вул. 1 Травня маршрут втратив популярність, бо, практично, став експресом «Центр — Смолянка» через те, що пролягав через малоповерхову забудову. з 1974 року діє єдиний трамвайний маршрут. Проте, на фоні закриття інших, у скрутні для житомирського трамваю часи, цей маршрут продовжував розвиватися. Так, у 1961 році побудовано лінію вулицями Бориса Тена та Східною, з кінцевою зупинкою недалеко від Ботанічного саду. Лінія спочатку була одноколійною, згодом перешита на двоколійну. У 1963 році лінію добудовано до Льонокомбіната. І по цей час.

Тролейбусний рух. Тролейбусний рух у Житомирі було відкрито 1 травня 1962 року. Довжина першого та єдиного маршруту становила 3,5 км. Маршрут №1 «Пл. Леніна - Вокзал» починався з пл. Привокзальної, проходив вул. Леніна, далі на пл. Леніна лінія повертала праворуч, потім на пл. Перемоги, вул. Театральну[3] і знову виходила вул. Леніна. Спочатку на маршруті працювали 5 тролейбусів - три б/в СВАРЗ-ТБЕС, передані з Москви, і два нових ЗіУ-5. Тимчасове тролейбусне депо було влаштовано на місці будинку, що згорів (зараз там знаходиться готель «Житомир»).

Протягом 1962 року надійшло ще 6 тролейбусів ЗіУ-5. За цей рік було перевезено 2,4 млн. пасажирів. Енергоживлення тролейбусної мережі здійснювалося від двох тягових підстанцій. Ремонт та техобслуговування рухомого складу спочатку здійснювалося у старому трамвайному депо на вул. Комсомольській (згодом на території колишнього депо було розміщено ліцей № 25). На території депо були ремонтна яма просто неба і кузня. На яму тролейбуси доводилося заштовхувати вручну.

7 листопада 1963 року було відкрито другу лінію, що проходила по вул. Театральній та вул. Карла Маркса до Смолянської площі.Н початку 1990-х рр.., тролейбусний парк налічував майже триста машин. Була ідея прокласти тролейбусну лінію з Житомира до Києва, але через погіршення економічної ситуації не вдалося здійснити. Станом 1999 року у парку ТТУ налічувалося уже тільки 206 тролейбусів, на 14 маршрутах. В 2015 року Житомирська міська рада уклала договір про придбання 32 чеських тролейбусів, а в 2019 році придбані нові комфортабельні тролейбуси МАЗ.

Автомобільний транспорт. В Україні на початку двадцятого століття перший автомобіль з'явився в Одесі, а потім декілька приватних автомобілів іноземного виробництва – в Києві. Вже в 1902 році Київською міською думою була прийнята обов'язкова постанова про "Порядок пасажирського і вантажного руху по місту Києву на автомобілях".

МАТВІЄВА КРИНИЦЯ – СВІДОК НАШОЇ ІСТОРІЇ

Невмержицька Анастасія, учениця 10 класу Покалівського ліцею Овруцької міської ради

Керівники: **Гошовець Тетяна Вікторівна,** ЗДВР, **Давидюк Юлія Вікторівна,** вчитель англійської мови

У мальовничому куточку Житомирщини, на сімнадцятому кілометрі по дорозі від Овруча до Словечно, за селом Покалів розташована Матвієва криниця. Подорожні часто зупиняються тут, милуються краєвидом, зазирають в криницю, де, наче в дзеркалі відбивається шмат прозорого неба. Поставивши на обрубі цеберко з водою, по черзі з насолодою і передишками п'ють цілющу воду, дехто набирає її собі в посудину, а забобонні й монети кидають на дно криниці, в якій видно джерела на чисто перемитому піску. Люди старшого віку пам'ятають як над обладнаною чепурною криницею на довгих червоних ногах стояв великий дерев'яний журавель. Птах, тихо поскрипуючи від вітру, похитував головою з довгим червоним дзьобом, що тримав цеберку та начебто запрошуючи проїжджих зупинитися, зазирнути в кришталеву воду і дізнатися її таємницю. Покалівці завжди гарно упорядковують криницю і з давніх-давен називають її Матвієва (Матвієвська), але чому знають лише ті, хто цікавиться історією рідного краю. Унікальний Овруцько-Словечанський кряж протягом століть вабив людей родючими землями, багатими на дичину лісами, на рибу – річками. Біля боліт добували болотяну залізну руду, з якої в руднях плавили залізо і зброю, інвентар. З попелу виготовляли поташ, який використовували при вичинці шкір, виробництві скла. З пірофілітового сланцю, який добувався у нагорянських рівках виробляли шиферні пряслиця. Саме через такі природні багатства кряж цінували і намагалися заселити ще з часів Київської Русі: спочатку ті, хто були на службі у київського князя, а згодом литовські та польські магнати.

Селянство та «овруцька околична шляхта», яка зберігала і відстоювала свої права і привілеї протягом століть не витримуючи утисків під владою Речі Посполитої доєдналася до повстання 1648-1654 років (Національно-визвольної війни під проводом Б.Хмельницького), яке хоч і не повною мірою, проте, доторкнулося до Овруцького краю.

На той час Овруцький повітовий старостат Київського воєводства мав на утриманні сотню козаків Київського полку. Це підтверджується Зборівським реєстром від 16 жовтня 1949 року : Овруцька сотня включала 119 козаків під проводом сотника Юхима Натальчича. Козаки повстали проти польських магнатів і за допомогою місцевого населення звільнили від поляків Овруч. Переслідувані повстанцями поляки з челяддю відступали до Велідник, де проживала значна частина поляків, а по околицях – уніати-шляхта. Дорога на Велідники проходила в довжину по центру Овруцько-Словечанського кряжу, тому що окраїни його пересікали заболочені річки.

Переслідуванням відступаючих поляків керував місцевий повстанець Матвій Рубан. Лише з переказів дійшло до старожилів, що Матвіїв предок зарубав баскака – ханського намісника по збору податків із селян і, порубавши його тіло на шматки, розкидав понад річкою Шифою на поталу вовкам. За це його прозвали «Рубан». І це прізвисько перейшло до Матвія.

На пагорбі поміж селами Кобилин та Іллімка відбулася нерівна битва повстанців із військом поляків, яким на допомогу з Велідник прислали найманих жовнірів. Повстанці через

Скребеличі відступали в ліс. Їх за Бабиною горою біля болота наздогнали поляки. Повстанці, перейшовши болото, дали змогу перейти його і частині поляків, а потім вдарили по тих, хто встиг перейти, зім'яли їх, а самі поспішно відступили понад Кам'яною горою через річку Ревуху, яка тіче від Оленичів. У лісі, між болотистими річками Ревухою і Чересою, коли повстанці вже відірвалися від переслідувачів, вони раптом почули гомін якогось війська, що рухалося їм назустріч. Підготувалися до останнього смертельного бою, але коли довідалися, що це на Україну відступають останки загону Філона Гаркуші з білоруськими сябрами-побратимами, кинулися до них в обійми (ця лісова місцевість і по нині називається «Цілувальниця»).

Дізнавшись від Матвія про кількість польського війська білоруські побратими-повстанці вирішили з боями пробиватися через село Покалів для з'єднання з військом Богдана Хмельницького. Для того, щоб знешкодити тих поляків, які переслідували повстанців біля Бабиної гори Матвій повів повстанців кладками через болота річки Ревухи понад Кам'яною горою, відрізав полякам відстань на Покалів і розгромив їх. Потім, щоб не залишилося втікачів-поляків в лісі Матвій розтягнув ланцюгом по-одному все військо і пройшов урочище, яке після цього отримало назву «Розтяг». Ця назва існує й тепер. У Розтязі збереглися три кургани-могили: біля болота були поховані поляки, а на підвищенні українські повстанці. На жаль, кургани були розорені під час будівництва дороги Скребеличі-Лучанки.

Вийшовши з лісу, повстанці знову вступили в бій з поляками на полі між криницею і Скребеличами. Дві сторони зазнали втрат: повстанців поховали за 150 метрів від криниці, а поляків в скребелицькому саду. У цьому бою поліг і Матвій Рубан, тож на його честь криницю назвали Матвієвою.

Минули роки і на початку XX століття садиба поряд з криницею стала належати пану Семену Субоцькому. Пан Субоцький був капітаном та брав участь у з'їзді великих землевласників, який розігнав Центральну Раду, легітимний уряд УНР і проголосив генерала П.Скоропадського гетьманом України. Певний час Субоцький був ад'ютантом гетьмана, а потім за його згодою разом з невеличкою озброєною групою повернувся на Овруччину до свого маєтку. На жаль, його група була розбита тими, хто прагнув встановлення радянської влади у 1917 році, а прекрасну садибу зрівняли з землею. Після революції поряд з криницею був заселений хутір з покалівців та полохачів, який назвали Матвієвичі, але в 1935 році людей знову переселили, а хутір зруйнували.

З тих часів витікло ціле море кришталевої води з криниці, яку нині називають Матвієвською. І поки біжить вода й тамує спрагу подорожніх, пам'ятатимемо ми славні діла наших предків!

У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНОГО СВІТУ

Виконала: **волонтерська група Хранителів Овруцького Полісся Покалівського ліцею Овруцької міської ради**

Керівник: **Давидюк Юлія Вікторівна**, вчитель англійської мови Покалівського ліцею Овруцької міської ради

Світ, що оточує нас не завжди був таким, яким ми його знаємо: він змінювався і змінювали його люди. Нині важливо досліджувати духовну спадщину Овруцького краю, щоб краще розуміти всі історичні і культурні передумови, які створили сучасну ситуацію, адже іноді людям зовсім непомітні речі, які на них впливають. Вони можуть не помічати свої звички чи сприйняття різних речей. Оскільки культура формує людей як повноцінних особистостей, волонтерська група «Хранителі Овруцького Полісся» вирішила глибше і ретельніше зазирнути у багатокультурне минуле рідного краю і спробувати відшукати ті фактори, які впливають дотепер. Отже, вивчення світу духовної спадщини Овруччини розпочалося з дослідження історії різних релігій нашого краю, проте, найбільше уваги ми приділили дослідженню історії іудаїзму.

Під час роботи волонтерська група ставила перед собою такі завдання: дослідити історію іудейської громади м.Овруч та вплив різних течій іудаїзму на її розвиток та діяльність найвпливовіших рабинів, які народилися та жили на Овруччині; відшукати місця розташування синагог, їхні давні фото; розробити та апробувати екскурсійний маршрут присвячений історії та

культурним надбанням єврейських громад Овруччини; провести просвітницьку роботу через соціальну мережу Фейсбук, публікуючи тематичні дописи на сторінці «Хранителі Овруцького Полісся».

Основною точкою нашого маршруту став **ОВРУЧ**. Місто відоме з другої половини 10 ст. як важливий центр Київської Русі, центр літописної Овруцької волості, яка виділялась з поміж інших давньоруських волостей своїми розмірами, системою заселення, демографічним потенціалом, етнокультурними, антропологічними засадами господарською спеціалізацією та унікальною культурною етносоціальною спадщиною. Питання появи іудеїв в Овручі досі детально не досліджене, а перша письмова згадка в відноситься до 1629 року. Тоді євреям в місті належали лише три будинки. Мабуть, це була неповна інформація, бо в Овручі повинна була існувати більша єврейська громада, адже в цьому ж році вже була побудована синагога. У 1649 році місто стало центром Київської сотні, що підпорядковувалась Богдану Хмельницькому. Ймовірно єврейська громада в цей період припинила своє існування. 1765р. – у місті проживало 607 євреїв. Їхня община була під впливом цадиків Тверських, тому усі євреї були хасидами. У 1778 році євреям у Овручі дозволили займатися ремеслами, проте не звільнили їх від ремонту гребель і мостів на річці Норинь. Починаючи з сер.19 ст. місто стало центром хасидської течії ХаБаДа. У місті був великий єврейський квартал. У 1857 році єврейська громада налічувала 2220 осіб. Тут було 4 синагоги, хедери, богадільня. На одному з давніх планів міста ми побачили, що одна з центральних вулиць міста у 1863 році називалась Велика Єврейська. На початку 1883 року в Овруцькому повіті жило 20750 євреїв. Не зважаючи на заборону проживання у сільській місцевості 42 з них жили у селах. Загалом євреї складали 47 % населення Овруча. У 1910 р. в місті було 7 синагог, талмуд–тора, чоловіче училище. Євреї володіли двома складами аптечних товарів, бібліотекою, одинадцятьма готелями, млином, двома фотостудіями, лісними складами, майстернею годинників, двома шинками та двома типографіями за даними 1913 р. Крім того, у місті діяли відділення єврейських партій Поалей Ціон та Бунд.

Нам вдалося знайти місце розташування синагоги та єврейського кладовища на початку сучасної вулиці Шолома–Алейхема. Нині воно повністю зруйноване та на ньому збудовано кілька сучасних будинків.

Наступним ми відвідали село **НОРИНСЬК**, де намагалися встановити точне місце розташування іудейської синагоги, фото якої у 1907 році зробив відомий український етнограф та археолог Федір Вовк та відвідали давнє кладовище з мацевами із рожевих кварцитів. Проаналізувавши інтернет–джерела Корсун Вячеслав виокремив важливу інформацію про те, що Овруччина довгий час була під впливом Чорнобильських цадиків Тверських. Перший з династії Тверських прийшов до Чорнобиля із села Норинськ, що на Овруччині, де в 1765 р. вже також був сформований кагал**.** Це був **Менахем Нахум.** Люди вважали його святою людиною. Він поселився в Чорнобилі десь між 1777 і 1780 роком. Було дуже цікаво дізнатися, що на відміну від представників інших єврейських течій, хасиди радо контактували з християнами. Вони вважали, що спілкування з іновірцями є доброю справою, адже в них міститься частка божого світла і за рахунок спілкування з євреями це світло повертається до свого першоджерела, поєднується з ним. Духовний вплив між євреями і українцями був взаємний. Місцеві українські вірування вплинули на ранній хасидизм, наприклад інститут «старцівства», пов'язаний з вірою в те, що просунуті відлюдники, які є в монастирях, мають велику силу і владу, що вони можуть молитися за виконання бажань, що їхні послушники мають виконувати їхні вказівки беззастережно. **Авраам дов Бер** також був одним із овруцьких цадиків, духовним лідером свого часу. Він разом із однодумцями Мотлом Тверським та Іцхаком Айзеком із Бердичева намагався відмінити рекрутчину. Проте, вони не досягли очікуваного результату. **Йосиф Іцхак Шнеєрсон**, син Монахема Менделя з Любавич, третього голови хасидів Хабад. Народився у 1809 році в Любавичах, а помер у 1876 році в Овручі. Прославився своєю працею "Цемах Цедек". Його вчення було відмінним від Хабада. Донька Йосифа Іцхака Стерна Сара стала дружиною п'ятого цадика любавицького хасидизму рабина Шолома Дов Бера. Завдяки «Мережі пам'яті» нам вдалося віднайти печатку та підпис сина Сари – **Хаима Ішиягу** (1865–1921), який з 1894 року був равином в Паричах, а з 1900 р. – в Ромнах.

Наступником Йосифа Іцхака Шнеєрсона був рабин **Нахум Дов Бер**. Наступним населеним пунктом, який відвідали волонтери стало село **ВЕЛІДНИКИ**, де євреї жили з 17 століття. Поміщики Потоцькі, які володіли містечком у 1757 р. видали спеціальний привілей, який дозволяв євреям, які займалися пошиттям одягу, організувати цех в який платити збори по 6 грошів, адже в містечку їх проживало аж 237. Якщо майстри такої спеціальності хотіли тут оселитися, то мали отримати дозвіл цеху. Однією з головних особливостей було те, що суперечки розбирав сам цех, а не рабинський суд. При синагозі цех мав своє приміщення для молитов, а правління громади не могло заборонити їм молитися окремо. У 1784 році у Велідницькому кагалі було 300 євреїв, 150 з них жило у самих Велідниках. На початку 19 століття Велідники стали одним із центрів хасидизму. Подорожуючи Новими Велідниками хранителі відвідали могилу **Ісраеля Дов Бера**.

Дотримуючись традиції по дорозі до охелю цього шанованого місцевими жителями цадика волонтери зупинилися біля православної Свято-Богоявленської церкви. Звідки ж виникла така традиція? За словами, краєзнавця Петра Костюка, річ у тім, що після смерті цадика, євреї, що їхали від залізниці до його охелю наймали підводи і уважно слідкували за тим, що робить возний, коли проїжджає понад церквою: якщо той зупинявся, знімав шапку, хрестився, то поїздка спокійно тривала, якщо ж навпаки проїжджав і не звертав увагу на свою святиню, то єврей сам зупиняв його, відмовлявся від подальшої подорожі та йшов пішки, адже той, хто не поважає свої святині оскверняє своєю присутністю чужі.

Отже, Овруччина здавна була місцем, де проживали євреї, краєм, який поєднував людей різних релігій,серед яких іудаїзм посідав одне з центральних місць. Проте, релігія почала занепадати у ІІ половині ХХ століття, основними причинами цього були: єврейські погроми; відношення радянської влади до релігії; Геноцид під час Другої світової війни; формування єврейської національної держави Ізраїлю.

Вважаємо, що іудаїзм на Овруччині для сучасного місцевого населення – невідомий втрачений світ. Лише одиниці серед людей старшого віку пам'ятають про співіснування: українців та євреїв (іудеїв). Ми маємо віднайти цей втрачений світ та зберегти пам'ять про нього.

НІКОПОЛЬЩИНА – КРАЙ П'ЯТИ ЗАПОРІЗЬКИХ СІЧЕЙ

Біловоденко В., 10-А клас КЗ НСЗШ №9 м. Нікополя, Дніпропетровської області

Успенський Д.О. Шугай Л.О., КЗ НСЗШ №9, вчителі історії

Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті горді й дужі, як леви!
Ось звідки розливається воля і козацтво на всю Україну!
М.В. Гоголь

Актуальність теми. У боротьбі за незалежність Української держави необхідно врахувати історичний досвід країни. Особливу увагу слід приділити добі козацтва. Україна має славетну історію, її неможливо висвітлити без врахування історико-краєзнавчого матеріалу, який пов'язаний з важливими процесами державотворення. Доба козацтва – унікальне явище в українській історії, яке сповнене героїчної боротьби за права і вольності свого народу. Важливе місце в генезі козацтва відіграла територія Нікопольщини, яка стала колискою для захисників української землі.

Основним завданням статті є висвітлення історико-краєзнавчого минулого Нікопольщини, пов'язаного з козацьким минулим нашої держави.

Історія народження козацтва. Саме територія південних українських земель - Подніпров'я і Побужжя - стала місцем, де виникло козацтво, яке посіло важливе місце в історії українського народу. Слово козак східного походження та означає "вільний воїн", "вільна людина".

Головним джерелом, з якого формувалося козацтво, було місцеве населення, яке, незважаючи па постійну загрозу з боку татар, жило на території південної України і середнього Подніпров'я, та втікачі, переважно селяни, із західної та північної України, які, рятуючись від покріпачення, тікали в ці малозаселені місця. До козацьких ватаг, які вирушали в степи для

занять промислами, входили також міщани і навіть дрібні бояри [3].

Українське козацтво як суспільний стан в Україні почало формуватися з кінця XV — початку XVI ст. Поступово, починаючи з привілеїв польського короля Сигізмунда Августа, до козацько-селянських повстань кінця XVI ст., козацтво перетворилося в грізну силу, з якою повинні були рахуватися в Речі Посполитій та сусідніх державах. Прагнення до свободи спонукало минулих втікачів згуртуватися за порогами Дніпра.

Своєрідною столицею козаків була Запорозька Січ. Назва «Січ» по-ходить від слова «сікти» і означає укріплення з дерева, хмизу, глини. Розташовувалися Січі в основному на вигідних стратегічних місцях, такими були дніпровські острови, яких було вдосталь на території Великого Лугу. Першою з відомих Січей називають Хортицю (1553-1557 рр.), створену Дмитром Вишневецьким. Крім Хортицької, також відомі такі Січі, як Базавлуцька, Томаківська, Чортомлицька, Кам'янська.

На Січі були склади, арсенали. У центрі розташовувався майдан із церквою, від нього відходили довгі будинки — курені, у яких жили січовики. Курінь водночас був і військовою одиницею. Чисельність самих козаків залежала від пори року, епідемій, перебігу воєнних подій. Умови вступу до Січі були нескладними – знання християнської віри та вміння вправлятися зі зброєю. Основними обов'язками козаків була військова служба. Перебування жінок на території Січі заборонялося через викладені вище умови побуту [3].

Для вирішення політичних та економічних питань вищим органом влади була Січова Рада, яка займалися питанням війни і миру, організації військових походів, обрання кошового отамана та адміністрації (бунчужного, осавула, писаря, хорунжого), розподіл землі. Рішення Січової Ради вважалися рішенням всього війська і були обов'язковими для виконання.

Отже, козацтво має довгу історію свого формування. Традиції і звичаї козацького ладу говорять про те, що Запорізька Січ мала державність демократичного зразка, а деякі особливості управління актуальні нині.

Нікопольщина- славна козацька земля. Нікопольщина була центром Запорозького козацтва, де протягом більше як двісті років знаходились п'ять з восьми Запорозьких Січей: Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Стара Чортомлицька, Підпільнянська (Нова Січ).

Томаківська Січ. Багато істориків вважають, що ця Січ (роки існування з 1540 по 1593 роки) була першою в Україні, а не Січ на о. Мала Хортиця, знаходилася на острові Томаківка, після острова Хортиця був другим по величині з 250 дніпровських островів. Він знаходився за 20 кілометрів від Нікополя, на річці Томаківці, займав площу понад 300 гектарів. Його омивали річки Бугай, Річище, Ревун. Звідси починається боротьба проти польського та турецького панування, вона надала допомогу козацько-селянському повстанню під проводом Криштофа Косинського [2].

Томаківський острів був важливим стратегічним форпостом запорожців. З історичних джерел, ми дізнаємося про те, що Богдан Хмельницький разом з прибічниками прибув на острів Томаківка, щоб концентрувати сили для визвольної боротьби українського народу [1]. У січні 1648 року біля Нікополя він дістав першу перемогу, розгромивши польський гарнізон і захопив владу на Микитинській Січі.

У ході будівництва Каховського водосховища, територію Томаківської Січі було затоплено.

Базавлуцька Січ. Після того як татари розгромили Томаківську Січ, козаки перебралися на острів в гирлі річки Базавлук. За історичними джерелами, острів мав надійний природний захист. Однак остаточне визначення місцезнаходження Базавлуцької Січі вимагає комплексного всебічного вивчення істориками і географами [2].

З цією Січчю пов'язана діяльність відомого козацького гетьмана Петра Сагайдачного. Звідси він здійснив цілу серію вдалих походів на татар, зокрема морський похід на Кафу у 1616 році., в ході визволили багато полонених українців [1].

Січ існувала з 1594 по 1638 року. Через неспокійність річки Базавлук та епідемії малярії, які були частими гостями в цих районах, козаки вирішили переїхати до Капулівки [1].

Микитинська Січ. Протягом 1638-1652 року Микитинська Січ став тим регіоном, який заклав підвалини для козацького майбутнього всієї української землі, прикладом цього став

цікавий момент – в 1637 році козацький гетьман Павлюк перевіз сюди козацькі клейноди, гармати і військовий скарб, що свідчить про дедалі більше зростання значення Січі серед рядового козацтва та простого народу [1].

У ході реалізації статтей «Ординації Війська Запорізького» 1638 року, козацькі грамоти, човни та гармати були відібрані у козаків. Через ці умови та в пошуках кращого долі козаки опинилися на території Микитиного Рогу, де і заснували Січ. Ще з скіфських часів це місце славилася своєю переправою і було важливим стратегічним місцем в пониззі річки Дніпро [2].

У січні 1648 року на Січ прибуває Богдан Хмельницький, який розгромив польський гарнізон, який контролював козаків, та почав гуртувати біля себе сили для Національно-визвольної війни : надсилав універсали з закликом боротьби проти гнобителів України та укріплював важливі форпости (о. Томаківка, Микитин Ріг та прилеглі території). Тут його у квітні 1648 року обирають гетьманом Війська Запорізького на козацькій раді, і вже 22 квітня 1648 року, об'єднавшись з союзниками, гетьман разом з козаками вирушив у визвольний похід [2]. З цього робимо висновок, що Микитинська Січ відіграла важливу роль для історичного життя України, оскільки звідси розлилася козацька воля та слава.

Чортомлицька Січ (дати існування 1652 – 1709 роки) була однією з найзнаменитіших Січей. Розташувалася на однойменному острові, в долині річок Чортомлик, Підпільна та Павлюк.

Існує декілька версій чому козаки перенесли Січ на острів : через невдалу для козаків Берестейську битву, після якої на більшість українських земель поверталася влада шляхти, зокрема на Січ, та через незахищеність Микитинської Січі, яка могла опинитися під загрозою несподіваної атаки кримських татар, бо більшість козаків воювали з Богданом Хмельницьким. До того ж острів Чортомлик мав вигідне стратегічне положення [2].

Чортомлицьку Січ пов'язують з діяльністю непереможного кошового отамана Івана Сірка, 28 років свого життя ця людина віддала організації козацького життя. Постать видатна тим, що отаман не програв жодної битви у боротьбі з кримськими татарами, тому не дивно, що маючи авторитет серед козаків, Сірка обирали кошовим отаманом цілих 8 разів [1].

Ця Січ підтримала гетьмана Мазепу у його прагненні до незалежності України. В битві під Полтавою кошовий отаман Кость Гордієнко з козаками виступив на боці гетьмана. За цей вчинок цар Петро І вирішив ліквідувати Чортомлицьку Січ як центр незламної волі. На руйнування Чортомлицької Січі було послано три полки російських військ полковника Яковлєва і ренегата Гната Галагана [2]. У ході героїчної оборони, Січ було захоплено і зруйновано вщент.

Нова Січ. Існування останньої запорізької Січі випадає на період піднесення господарчого та культурного розвитку українського народу. Після зруйнування Чортомлицької Січі, козаки були змушені відступити і заснували Кам'янську Січ, проте під тиском Петра І у 1711 році, козаки осіли на території Кримського ханства, заснувавши Олешківську Січ (тепер м. Цюрупінськ, Херсонська область). У 1734 році запорожці отримали дозвіл від царського уряду на повернення на територію Російської імперії. Козаки збудували Нову Січ на р. Підпільній за 5 км від зруйнованої Чортомлицької Січі [1].

За своїми розмірами, характером споруд та кількістю населення Нова Січ являла собою по суті укріпленим містом, де мешкало 12-13 тис. козаків. Січ складалася з чотирьох частин: Кіш, передмістя, Новосіченський ретраншомент, де стояв російський гарнізон, який наглядав за Січчю, та приміська слобода. В передмісті стояло близько ста крамниць, торгові ряди, житла ремісників та торговців. У територіально-адміністративному відношенні Нова Січ поділялася на паланки. Паланки були окремим територіально-адміністративним центром. Жонаті та заможні козаки осідали в паланках і заводили фермерські господарства. Отже, можна зробити висновок, що на Січі в цей період активно формувалися капіталістичні відносини, тривав період розшарування населення про що свідчать виступи бідноти у 1749, 1754, 1761, 1768 роках [2].

У 1765-1775 рр. останнім кошовим отаманом у Новій Січі був Петро Калнишевський – постать видатна, кавалер найвищого ордену в Російській імперії – Андрія Первозваного, борець за права і вольності козаків. Розвиток Січі свідчить про те, що його можливо було взяти за взірець для розвитку Російської імперії, проте у планах нового керманича держави існування демократичного оплоту козаків на півдні держави не передбачалося. Тому у 1775 році Катерина

II надала наказ військам генерала Текеля зруйнувати Січ. Частина старшини було заарештовано та відправлено на заслання. Навіть кошовий отамана Петро Калнишевський, якого добре знали у Петербурзі, провів 25 років свого життя в ув'язненні в Соловецькому монастирі і помер у 1803 році [6].

Після зруйнування Січі, як найбільш населений пункт на Півдні країни - став селом Покровським [2]. Впродовж наступних століть місцеві мешканці зберігали пам'ять про славне минуле, село Покровське у 1843 році відвідав Тарас Шевченко, який присвятив йому малюнок «Покровська січова церква».

Таким чином, у статті ми розглянули умови формування та функціонування козацького стану в пониззі Дніпра, переконливо довели, що Нікопольщина має законне право називатися краєм п'яти Січей. Край має гідне козацьке минуле, саме звідси почалася козацька свобода, яка в ході переможних битв Національно-визвольної війни 1648-1654 років, поширилася на українські землі. Сьогодні слова: «Січ», «козак», «воля» - тісно пов'язані з пониззям Дніпра, посідають важливу сторінку історії Нікопольського краю.

Ми пишаємося славним минулим нашої історії. Пам'ятаємо героїчні походи козаків та віримо, що їх слава житиме у віках.

ЛІДЕРИ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ XX СТ. І ХАРКІВСЬКА ГРОМАДСЬКА БІБЛІОТЕКА

Виконала: **Петрушина Дар'я**, вихованка гуртка історичного краєзнавства КЗ «ЦДЮТ» Південноміської ради Харківського району Харківської області, учениця 8 класу Будянського ліцею Південноміської ради Харківського району Харківської області.

Керівник роботи: **Безрукова Тетяна Миколаївна,** керівник гуртка історичного краєзнавства КЗ «ЦДЮТ» Південноміської ради Харківського району Харківської області, Почесний краєзнавець України.

Ха́рківська держа́вна наукова́ бібліоте́ка і́мені В. Г. Королéнка — найбільша бібліотека Харкова і Східної України. Створена в 1886 р. як Харківська громадська бібліотека. Засновниками бібліотеки були: А. А. Гурський, професори О.І. Кирпичников, М.Ф. Сумцов та інші. Бібліотека утримувалась на пожертвування та плату читачів за користування книгами. У 1901 р. бібліотека переїздить у нове приміщення (нині пров. Короленка, 18). Проект будівлі створив архітектор О.М. Бекетов. Він входив до складу правління бібліотеки і одержав за свою розробку почесне звання «Академік архітектури». 1906 — за ініціативою членів правління Бібліотеки Г. М. Абрамова та Д.І. Багалія, відкривається український відділ. Він не мав аналогів в усій країні. Серед основних напрямків діяльності Української комісії, яка керувала його роботою, були — вишукування коштів на комплектування фонду виданнями про історію, економіку. культуру України, творами українських письменників, краєзнавчими документами, бібліографування цих матеріалів тощо. В різні роки у складі Української комісії були М. Міхновський, перший голова комісії, палкий прихильник національної ідеї, автор популярного політичного трактату «Самостійна Україна», Д. Багалій, Х. Алчевська, С. Дремцов, відомий письменник Г. Хоткевич, який був головою комісії з 1914 р., та інші відомі діячі української культури.1910 — завдяки зусиллям і клопотам Української комісії та гласних-українців, Харківська міська дума, напередодні 50-тої річниці з дня смерті Т. Шевченка постановила: «пожертвувати Харківській Громадській бібліотеці 300 крб. одноразово і 50 крб. щорічно — на український відділ, з тим щоб він присвячений був пам'яті великого українського поета». Відтоді цей підрозділ мав назву «Український відділ імені Тараса Шевченка» (він проіснував до 1916 року). 1922 — бібліотеці присвоєно ім'я українського російськомовного письменника польського-українського походження —Володимира Короленка. 1928 — створено відділ україніки, який продовжив традиції ліквідованого українського відділу. Очолила його Ольга Багалій.

Історія бібліотеки пов'язана з іменами лідерів державотворчого процесу на протязі всього існування держави. Про долю двох яскравих особистостей наша розповідь.

Кричéвський Василь Григорович (1873 – 1952). Народився в 1873 в с. Ворожба на

Слобожанщині. Він був найстаршим з 8-ми дітей міщанина, повітового земського фельдшера. Навчався в місті Харкові в залізнично-технічному училищі. По закінченні був помічником міського архітектора. Працював у командах архітекторів С. Загоскіна та О. Бекетова. З 1898 р. В. Кричевський повний день працює у О. Бекетова. Згідно з переліком творчих праць, складених власноруч В. Кричевським 1934 р., у майстерні О. Бекетова брав участь у розробці низки проектів у тому числі у «Проекті зовнішнього та внутрішнього оформлення Харківської міської бібліотеки» До великого читального залу ведуть широкі мармурові сходи. Ажурна металева огорожа сходів виготовлена архітектором, живописцем ***В. Г. Кричевським*** у майстерні О. Бекетова. Вона залишилася у первісному вигляді. У 1903 Василь Григорович одержав першу нагороду на конкурсі будинку Полтавського Земства, який був побудований за його планами і став зразком нового архітектурного стилю Український архітектурний модерн (УАМ), опертого на спадщину українського народного будівництва. Між 1904—1908 рр. брав участь у керівництві будівництвом та художньому оформленні цього будинку. 28.03.1918 р. Центральна Рада затвердила проекти В. Кричевського, зокрема герб, розроблений на основі Володимирського Тризуба. Під час війни покинув Україну, переїхавши до Німеччини, а з 1949 р. до Венесули, де і помер 15.11.1952 р. В Україні довгі роки замовчувався вклад митця в культуру держави, його ім'я викреслювалося з підручників. Тільки останні 20 років громадськість почала вшановувати пам'ять художника і громадського діяча В. Кричевського.

Короле́**нко Володи́мир Галактіо́нович** (15 (27) липня 1853, Житомир, Волинська губернія, Російська імперія — 25 грудня 1921, Полтава, Полтавська губернія) — письменник, журналіст, публіцист, літературний редактор та громадський діяч українського та польського походження. Серед найвідоміших творів письменника повісті «Сліпий музика» (1886), «Діти підземелля» (скорочена версія повісті «В поганому товаристві»; 1886), «Хапун (Іом-кіпур)» (1890) та «Без язика» (1895).

Народився у Житомирі, нині Україна (тоді Волинська губернія Російської імперії) у родині повітового судді. Батько письменника, Галактіон Панасович Короленко, вирізнявся в середовищі провінційного чиновництва різнобічністю культурних запитів та непідкупною чесністю, що робило його для навколишніх чудакуватою та навіть небезпечною людиною. Коли батько п'ятнадцятилітнього Володимира помер, він залишив сім'ю у скрутному фінансовому становищі, вдові судді довелось застосувати героїчні зусилля, щоб син мав можливість закінчити освіту. Вчився Короленко в Житомирській гімназії, після переведення батька до Рівного — у Рівненській гімназії. Після її закінчення Короленко вступив до Санкт-Петербурзького технологічного інституту (1871), але через матеріальні нестатки мусив залишити навчання. Пішов працювати коректором та намагався знайти собі роботу у видавництві географічних карт. 1874 перейшов до Петровської хліборобської та лісової академії у Москві (нині Тімірязєвська академія). Його вчителем був видатний російський вчений Клемент Тімірязєв. Під прізвищем Ізборського К. Тімірязєв виведений в повісті рос. *«С двух сторон»*, також йому присвячені сторінки в рос. *«Истории моего современника»*. Через багато років В. Короленко писав К. Тімірязєву про навчання в академії. У 1876 р. за участь в народних студентських гуртках був виключиней з академії та висланий в російське місто Кронштадт під нагляд поліції. Після року перебування у Кронштадті, Короленка звільнили від нагляду поліції і він у 1877 р., намагаючись продовжити освіту, вступив до Санкт-Петербурзького гірничого інституту. Однак і цей навчальний заклад йому закінчити не вдалося, оскільки навесні 1879 р., за підозрою у революційній діяльності, Короленка відрахували з університету та відправили у заслання в російське місто Глазов Вятської губернії. У період з 1879 по 1881 рр., Короленко як політичний засланець, проживав у різних містах Росії. За відмову присягнути російському цареві Олександру III у березні 1881 р. Короленка на 3 роки знову вислано, цього разу в Якутію, Сибір. Загалом, через свої політичні погляди, В. Короленко майже шість років провів у тюрмах та на засланні. Проте, тяжкі випробування долі не зламали дух цієї мужньої людини, не знищили волю до боротьби. Володимир Галактионове неодноразово бував у Харкові у 1910-х рр., мешкав на вул. Римарській, 23. У фондах громадської бібліотеки зберігаються книжки В. Короленка з його автографами. Останні роки життя письменник мешкав у Полтаві.

Помер Короленко у голоді і злиднях, принципово відмовившись від призначеного радянською владою Полтави продовольчого забезпечення. Сучасники назвали Короленка «совістю Росії». Портрет письменника при житті в подяку за літературну і громадську діяльність намалював відомий художник Ілля Рєпін.

У Харкові є вулиця та провулок Короленка. Ім'ям письменника названа у 1922 р. одна з найбільших бібліотек України – Харківська державна наукова бібліотека імені В.Г. Короленка. Вхід до читальної зали бібліотеки прикрашає великий портрет письменника. У Будянській селищній раді є також вулиці Короленка: на південному заході селища Буди є невелика вулиця Короленка, яку ще називають Сухий Яр. У селі Бедряги, що входить до складу Будянської селищної ради центральна вулиця названа ім'ям письменника.

За те, що Короленко в роки війни 1917–1922 років в Україні і терору військового комунізму виступав проти погромів, заступався як за євреїв, так і за людей інших національностей, репресованих радянською владою, йому розпорядженням Єврейської ради України від 27.07.1998 р. за № 48 присвоєно звання «Праведник України».

«КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ – ОСТАННЯ СТОЛИЦЯ ДИРЕКТОРІЇ. ПОДОРОЖ В ІСТОРІЮ УКРАЇНИ ДОБИ УНР (1919 РІК)

Сверида Антоніна Богданівна, учениця 10 класу спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 5 з поглибленим вивченням інформатики та вихованка гуртка «Юні туристи-краєзнавці» Позашкільного навчально-виховного об'єднання м. Кам'янець-Подільський Хмельницька обл.

Ми відновлюємо маловідомі сторінки нашої історії. Наше дослідження присвячено подіям та постатям Кам'янецької доби Директорії УНР коли Кам'янець біля 9 місяців був останньою столицею Української Народної Республіки. Воно пройде у вигляді віртуальної екскурсії скрізь час і сучасне місто, з його пам'ятними знаками, будівлями, пам'ятками, місцями, історичними подіями та відомими діячами рідного краю.

Кам'янець-Подільський, який у 1793 році увійшов до складу Російської імперії, зустрів 1917 рік у звичному статусі губернського і повітового центру. Але події в столичному Петрограді, що почалися 23 лютого (8 березня за новим стилем) 1917 року, незабаром з усією силою торкнулися і долі міста над Смотричем. У Києві утворилася Українська Центральна Рада. Було створено Українську Народну Республіку, самостійність якої проголошено 22 січня 1918 р. Державний переворот 29 квітня 1918 р. змішав всі карти: в Київ вступили німецькі війська. Павла Скоропадського було обрано Гетьманом України. Ненадовго: чергова зміна влади 14 грудня 1918 р., коли після Гетьманату прийшла Директорія відродженої УНР. Їй судилося протриматися до 10 листопада 1920 р. За цей період в нашому місті влада мінялася 12 разів. Волею історичних обставин С.В.Петлюра (1879-1926рр.), як Голова Директорії і Головний отаман військ УНР, неодноразово бував в адміністративному центрі Подільського краю, працював тут, проводив важливі і корисні з погляду державотворення і захисту республіки заходи. Вперше до Кам'янця він прибув 10 червня 1919 р. по дорозі з Галичини, після того як місто, в результаті впертих і кровопролитних боїв, знову повернулось до УНР. Починаючи з залізничного вокзалу м. Кам'янець-Подільського в пам'ятниках, пам'ятних дошках, знаках , поступово та планомірно досліджено та відтворено визначні події, здобутки і втрати УНР, висвітлена праця видатних діячів історії рідного краю доби Директорії С.Петлюри, І.Огієнка, Ю.Сіцінського, М.Грушевського, Є.Петрушевича. Розроблено краєзнавчий маршрут на тему: «Кам'янець-Подільський – остання столиця Директорії. Подорож в історію України доби УНР (1919 рік)», який охоплює пам'ятки, пов'язані з діяльністю УНР, в Старому місті та Новому плані.

Працівники Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Швейцарії складали Урочисту обітницю урядовців і підписували її текст: *«Керуючись лише благом народу і республіки та її законами не жаліючи життя для своєї Батьківщини; всяку довірену мені по службі таємницю берегтиму, державне майно оберігатиму і на свою користь нічого проти служби і обітниці не робитиму».*

Одним з завдань нашого дослідження є розробка екскурсійно-краєзнавчого маршруту «Кам'янець-Подільський – остання столиця Директорії. Подорож в історію України доби УНР (1919 рік)».

Кам'янчани горді тим, що Кам'янець-Подільський залишився в історії як цитадель Української державі в ХХ ст. і столиця УНР. Представлений екскурсійний матеріал – це найновіші, узагальнені, маловідомі сторінки нашої історії, зібрані місцевими краєзнавцями. Кам'янець-Подільський відроджує пам'ять про столичний час. Здобутки і втрати Директорії стають темами фестивалів, публікацій та екскурсій. Кам'янець поволі згадує своє минуле.

МЕДЖИБІЖ. ТУТ ПОЧАЛАСЯ МОЯ СУТО УКРАЇНСЬКА РОБОТА, ЯКА ДОВЕЛА МЕНЕ ДО ГЕТЬМАНСТВА

Виконавці: **Бурківська Ірина,** 10 клас, Гурток з історичного краєзнавства «Літописці» Хмельницького ОЦТКУМ на базі Віньковецького БДЮТ

Керівник: **Когут Валентина Йосипівна**, керівник гуртка історичного краєзнавства «Літописці» Хмельницького ОЦТКУМ на базі Віньковецького БДЮТ

Історичне ядро й культурний шар Меджибожа сягає давніх часів (згадується як руський град ще у 1146 році) і є археологічною, архітектурною, будівничою спадщиною кількох епох. Зразок мурованої фортифікації Великого Князівства Литовського (XIV ст.) й Речі Посполитої. У період Ренесансу – унікальна архітектура за зразками Словаччини й Сілезії з елементами протестантської символіки. Фортечні мури в той час мали товщину 1,8 метра, мали прямокутні стрільниці, що суттєво відрізнялись від давнішних (їх попередники були розміром 33 х 28 сантиметрів). Їх перекривали кам'яні плити, а розміром стрільниці сягали 65х77 та 50х60 сантиметрів. Із зовнішнього боку підстрільнична частина їх була скошена. Такого типу архаїчних стрільниць лишилося в Україні небагато, бо з розвитком фортифікаційного мистецтва в другій половині XV сторіччя структура стрільниць змінюється: вони мають ззовні, а часто і з середини, аркове перекриття.

Ці архаїчні стрільниці знаходилися на мурах, які оточували кам'яниці XV ст. Одну з них, схожу на триповерхову вежу, прибудовано із зовнішнього боку східного прясла фортечного муру, друга, яка слугувала за житло і була так само триповерхова, врізається в південне прясло. Поверхи як першої, так і другої кам'яниць були перекриті кам'яними склепіннями та складчастим дахом. Широкі вікна, двері завершувалися лучковими кам'яними арками. У покоях були коминки, один з них зберігся.

У другій половині XV століття, коли Поділля відійшло до Польщі, фортеця у Меджибожі, що стояла на перехресті Кучманського та Чорного шляхів, стала захисником навколишніх земель. Комплекс часто руйнувався та відбудовувався. Так, на зламі XV-XVI сторіч знову укріплюють північну сторону замку, яка виходила на дорогу. З'являються дві потужні вежі - п'ятикутна (Лицарська) та північно-східна кругла (Офіцерська) з чотириметрової товщини мурами і з бійницями, що мали передстрільничні ніші з отворами для виведення диму від гарматних випалів. Лицарська вежа, винесена за лінію стін замку, використовувалася також як спостережний пункт. Це підтверджує і гравюра початку XIX ст., де видно альтанку на вежі - для спостерігача.

Замок пов'язаний зі знаними діячами Речі Посполитої - Сенявські, Чарторийські, Тадеуш Костюшко (1790–1791) й України - Богдан Хмельницький – (1649 і 1653), Павло Скоропадський (1917), який пізніше писав про Меджибіж: «Тут почалася моя суто українська робота, яка довела мене до гетьманства»

Найбільше зацікавив нас Павло Скоропадський. Як історична постать та Гетьманат, як державне утворення, викликали і ще довго продовжуватимуть викликати чимало суперечок. Це спричинено тим, що історики завжди відштовхуватимуться від власних ідейних поглядів, сформованих у тому чи іншому середовищі, умовах, історичних обставинах тощо. Проте, Гетьманат Павла Скоропадського мав своє історичне місце, був українською державою, він продовжив українську державницьку традицію, і в черговий раз довів прагнення нащадків колишньої козацької старшинської української еліти до створення власної держави.

У своїх мемуарах «Спогади: кінець 1917 – грудень 1918», які Павло Скоропадський

почав писати одразу ж після падіння Гетьманату, згадує не дуже тривалий, але важливий період свого перебування у подільському містечку Меджибожі, в якому він перебував з 25 липня по 22 листопада 1917 року. Жив у замку разом з офіцерами. Сюди приїжджала на кілька днів його дружина з дочкою. П. Скоропадський, який ніколи не брав участі у новітньому національному русі, під впливом революційних подій змінив свої погляди на українську справу. Мав власну ідею побудови державної влади в Україні. І саме в Меджибожі він реорганізував російських військових і створив Український корпус. Це було перше і найбільш дисциплінованe українське військове формування, писав історик Ярослав Пеленський, яке через кілька місяців успішно протистояло окупації більшовиками значної частини України, у тому числі Києва. Без дій Першого Українського корпусу проголошення III і IV Універсалів було б неможливим.

Під час реформування, за твердженням самого Скоропадського, відбулася переміна в його світогляді та діяльності.

У одному з листів П. Скоропадський пов'язував своє майбутнє життя з Україною, з участю у громадському та політичному житті: «... я зовсім не збираюся зариватись та оплакувати минуле, а прийняти в тій чи іншій формі живу участь в суспільному житті, звісно тяжко сказати зараз, де і в який формі ... Данилкові (сину) потрібно вчитись помалоросійськи (українськи), я теж купив собі книгу і збираюся, можливо, зробитися українцем, але мушу сказати по честі, не дуже переконливим». Це свідчить про зміни у національній самоідентифікації і його намір взяти активну участь в українському політичному житті.

Перебуваючи на посаді командувача 34м корпусом, П. Скоропадський вперше познайомився з масовим українським революційним рухом. Він не сприйняв соціалістичні ідеї революційних партій як чужі своєму світогляду. Єдиною проблемою, яка постала перед ним, була проблема збереження дисципліни і боєздатності у ввіреному йому корпусі. Однак суспільно–політична ситуація й родинні традиції «штовхали» П. Скоропадського в українську політику. Це розуміли й оточуючі його колеги – офіцери. Так, у квітні 1917 р. в Сарнах російський офіцер, поляк Ходкевич сказав Скоропадському, що він «повинен був взяти участь в українському русі», що він може «бути видатним українським діячем, гетьманом навіть».

Прочитавши «Спогади: кінець 1917 – грудень 1918», ознайомившись з працями істориків, дійшли висновку, що завдяки активним діям П. Скоропадського улистопаді-грудні 1917 р. «була врятована не лише Центральна Рада і українська столиця від «червоного» терору, а й, можливо, сама справа української революції та державності». Принаймні, зазначені дії стали важливою передумовою збереження політичної самостійності УНР, а загалом діяльність П. Скоропадського на посаді командира Іго Українського корпусу поклала початок політичної кар'єри майбутнього керівника України, стало одним з етапів у його шляху до встановлення гетьманства

ТРАГІЧНІ СТОРІНКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ СЬОГОДЕННЯ У МУЗЕЯХ ХАРКОВА…

Бабіна Крістіна, учениця 8 класу Комунального закладу «Уляніівський ліцей» Богодухівської міської ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Богодухівський Центр дитячої та юнацької творчості» Богодухівської міської ради Харківської області

Керівники – **Астапова Яна Валеріївна**, керівник гуртків КЗ «Богодухівський ЦДЮТ», Соловйова Олена Олексіївна, методист КЗ «Богодухівський ЦДЮТ»

Стратегія реінтеграції Донбасу і відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів зафіксована у документі "Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій і Луганській областях", який Верховна Рада ухвалила на початку 2018 року. Зараз на Донбасі змінено формат антитерористичної операції на операцію об'єднаних сил. І все це відбувається у безпосередній близькості Харкова, одного з найбільших обласних центрів України. Сьогодні неможливо зустріти людину, яка б так чи інакше не знала про те, що відбувається на сході України. Музейні експозиції про антитерористичну операцію створені у Харкові на вимогу часу з метою правдивого відтворення трагічних подій.

«Музей АТО очима ОТБ» — так називається перша в Україні експозиція, де всі експонати привезені з Луганської та Донецької областей. Відкриття музею волонтерами і журналістами Харківської обласної державної телерадіокомпанії ОТБ відбулося у 5 під'їзді будинку Держпрому на площі Свободи 2015 року. Метою створення музею його організатори називають бажання показати реалії життя, яким живуть українські воїни. Це численні фотографії захисників України, які перебували в зоні бойових дій; жахливі наслідки обстрілів міст, осколки снарядів, патрони і гільзи; державний прапор України, привезений з передової. Все, що представлено в музеї, передане журналістами телеканалу або волонтерами. Експонатів спочатку було близько 50, але, на жаль, музейний фонд продовжує поповнюватися.

Про бойові дії на Сході розказують експонати і в Харківському історичному музеї імені М. Ф. Сумцова (вул. Університетська, 5). Це один з найбільших музеїв України з давньою історією, провідний культурний центр Слобожанщини та Східної України. Унікальна фондова колекція нараховує більше 300 тисяч предметів. Серед них: колекції документів, фото, зброї, нумізматики, паперових грошових знаків, живопису, археологічна колекція та трагічні експонати історії сьогодення…

Державний прапор, осколок «Граду» та пробитий кулями казанок з-під Дебальцевого. Це далеко не повний перелік експонатів. Експозиція, що розповідає про війну на Донбасі, працює в Харківському історичному музеї з 2015 року. З-поміж іншого тут є форма бійців Нацгвардії, гільзи кулеметних набоїв, корпуси від реактивних снарядів "Град", реактивної системи залпового вогню "Смерч", гільзи від 152-мм снаряду САУ, 122-мм снаряду "Гвоздика" та безліч оберегів створених дітьми для захисників. Також в експозиції можна побачити шеврони батальйонів спецпризначенців та дізнатись, що є індивідуальній аптечці наших бійців. Величезний прапор України, розміром 5м/6м, творіння рук патріотів, побував у найгарячіших точках на карті АТО і потрапляв з волонтерами під обстріл. На прапорі – підписи понад 800 харків'ян. Чимало цікавого матеріалу присвячено ролі волонтерів, лікарів, психологів і взагалі небайдужих харків'ян і мешканців Харківської області у підтримці армії і переселенців з Донбасу. Військові артефакти, що вже стали історією, в музей передають волонтери і бійці, які повернулися із зони операції об'єднаних сил. Зараз співробітники музею працюють над створенням експозиції бліндажу з нинішніх артефактів та експонатів, які ще вчора служили військовим на передовій.

Поруч з археологічними знахідками IX століття, козацької старовиною і експонатами часів Другої світової у музеях живе реальність…

СИВА ДАВНИНА ДРЕВЛЯНСЬКОГО КРАЮ

Пошукова група «Поліське джерело» Вільської ЗОШ І-ІІІ ступенів Оліївської сільської ради Житомирського району Житомирської області

Керівник: **Пєгов Сергій Ігорович**, вчитель біології та географії Вільської ЗОШ І-ІІІ ступенів

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Древлянська земля! Хто згадає нині про минулу твою велич, хто розповість про сувору красу віддаленого куточка Полісся?

Більшість істориків зазначає, що землі древлян охоплювали територію від Турова та Мозиря на півночі до Коростеня та Олевська на півдні. Тут, завдяки природній ізольованості, дотепер зберіглась цікава мова, яку вчені вважають схожою на давньоруську. Є свої колоритні обряди, свої герої, святині, унікальна природа. Тож годі вклонятися "заморським" ідолам, згадаймо велич власного народу і землі та будемо гідними їхньої слави!

В наш час багато людей звертають свої погляди в минуле, шукаючи відповіді на питання «хто ми?», «звідки ми?», «яке наше місце в розвитку культури, держави?», «яке наше призначення?». Тож своїм дослідженням ми хотіли привернути увагу до землі, про яку історики мало згадували у своїх працях, хоча саме Свята земля дерев стояла у витоків Руської держави. І перша подорож та, відповідно, дослідницька робота нашого колективу була відзначена на Всеукраїнському рівні та викликала справжній інтерес серед наших друзів та однодумців. Тому ми вирішили продовжити своє дослідження, неодноразово змінними групами мандрували

древлянськими землями, що знаходяться у складі Житомирської області та Гомельської області Білорусі.

МЕТОЮ наших подорожей було: дослідити сакральні, історико-культурні, природні пам'ятки Древлянщини.

ЗАВДАННЯ:

- здійснити велосипедну екскурсію по Древлянщини;
- встановити взаємозв'язок діяльності людини та оточуючої природи українського та білоруського Полісся;
- виявити спільні риси культурної, духовної, історичної спадщини та побуту колишніх древлянських земель, що перебувають у складі різних держав;
- формувати банк даних про рідний край з метою удосконалення пошуково-дослідницької роботи;
- сприяти зміцненню культурних та духовних зв'язків між древлянськими землями по обидва боки кордону (Житомирською та Гомельською областями);
- узагальнити матеріали (фотозвіт, відеофільм) та презентувати на засіданні пошукової групи, шкільного гуртка, районних, обласних та республіканських конкурсах;
- популяризувати серед наших однолітків здоровий спосіб життя.

ІІ. ОСНОВНА ЧАСТИНА

ІСКОРОСЕНЬ – ДРЕВЛЯНСЬКА СТОЛИЦЯ

Коростень став відомий в історії сумними подіями. У 883 році древлянські землі підкорює київський князь Олег та обкладає їх даниною. Але з його смертю у 913 році древляни відмовляються платити данину князям київським; довелося Ігорю знову підкорювати волелюбний народ наступного року. Події 945 року трагічними рядками вписані в історію нашої землі. Саме на Древлянь навідався з дружиною Ігор для збору данини. І взяла гору жадібність над здоровим глуздом у київського князя, і повернувся він вдруге за даниною. Та не витримали горді древляни такої наруги над собою. І билися вони з дружиною київською, перемігши її та захопивши в полон князя Ігоря. Порішили стратити Ігоря і так йому казали: «Ми вклонились тобі, вшановуючи велич твою, та коли ти зневажаєш нас, ми можемо розпрямитись так, що і частин своїх не позбираєш.» Прив'язали Ігоря за ноги до двох нагнутих молодих берізок та відпустили. Вмить розпрямилися берізки, як гордий древлянський дух, та розірвали тіло князя. Та поховали тіло князя з усіма почестями, насипавши великий курган, Ольга готувалась до військового походу на беззахисну Древлянь, що відбувся у 946 році. Війська зійшлися в бою неподалік Іскоростеня, древлянська дружина була розбита. Нестор так описує ці події: «І коли зійшлись два війська до бою, Святослав кинув списом в древлян, і копіє пролетіло між вух коня і вдарило його в ногу. І сказали Свенельд і Асмуд: «Князь почав. Послідуємо дружина за князем». І перемогли древлян. Древляни побігли і затворилися в своїх городах». Частина древлян зачинилась в Іскоростені. Деякі історики кажуть, що сама назва міста вказує на його міцні оборонні споруди. «Іскоростень – із кори стіни» - для будівництва укріплень використовували неотесані стовбури дерев. І, навіть, таким досвідченим воїнам, якими були варяги, ці стіни були не до снаги. За легендою, в знак примирення княгиня попросила у городян голубів. Прив'язавши до лапок вогняні скибки, кияни відпустили птахів, викликавши в місті пожежу.

ВРУЧИЙ – ДАВНІЙ ОВРУЧ

Це величне місто з багатовіковою історією. Він відомий такими сумними подіями, як боротьба трьох братів за право одноосібно керувати всіма руськими землями. Олег князював в Овручі, Володимир у Новгороді, Ярополк у Києві. Ті часи так описує Нестор-літописець: «В рік 6485 (977) пішов Яропополк походом на брата свого Олега в Деревську Землю. І вийшов проти нього Олег, і ісполчились обидва боки. І в битві переміг Ярополк Олега. Олег зі своїми воїнами побіг в город Вручий. Через рів до городських воріт був перекинутий місток, і люди, стіснившись на ньому, зіштовхнули один одного вниз. І зіштовхнули Олега з мосту в рів. Багато людей падало туди, причому коні давили людей. Ярополк, увійшовши в місто Олега, захопив владу і послав шукати свого брата. І витягували трупи з рову з ранку до півдня. І знайшли Олега під трупами. Винесли його і поклали на килимі. І прийшов Ярополк. Плакав над ним і сказав Свеналду: «Дивись, цього ти хотів!» І схоронили Олега в полі біля Вручия» В Овручі

встановлено пам'ятний обеліск, встановлений на місці загибелі князя Олега. При самому в'їзді в місто зі сторони Коростеня знаходиться Свято-Василівський храм. Нестор так описує історію спорудження храму: «У 989 році було охрещено в Норині дрелян-овручан. На відзнаку цієї події на сусідній горі із Замковою було споруджено дерев'яну золотоверху церкву імені Святого Василія Великого, ім'ям якого Володимира було наречено при святому хрещенні у Візантії.»

СЛОВЕЧАНСЬКО-ОВРУЦЬКИЙ КРЯЖ

Люди живуть в цій місцевості з давніх-давен, про що свідчать назви сіл: Збраньки – виготовлення зброї, Шоломки – шоломів. Колись існували тут великі міста, одним з них і був Нор (нині село Норинськ. Про величний Нор існує така легенда: «Серед братів засновників Києва був найменший князь на ім'я Нор. Брати порішили так: "Хто куди закине палицю, там і буде будувати місто". Старші брати закинули палиці на сусідні гори, а найменший так розкрутив її, що полетіла палиця під самі сині хмари і зникла там. Довго блукав брат лісами, болотами, аж поки не знайшов палицю на дивній чарівної краси горі під Городцем. Там і збудував Нор місто. Полякались старші брати нечуваної сили та багатства Нора і стали воювати з ним, та ніяк не змогли здолати його». І тільки княгині Ользі вдалося скорити гордий Нор під час походу на Древлянь у 946 році. Саме тут потрапив в полон древлянський князь Мал. Але Ользі не вдалося повністю скорити древлян – частина війська вийшла з оточення та з боями відступила до Турова. А київська дружина не наважилась переслідувати переможених і завершила похід на Лисій Горі поблизу села Селезівка. Поблизу Норинська розташовані давні кургани. Від місцевих жителів ми дізналися, що не так давно їх історією почали досліджувати київські археологи, які встановили, що кургани належать ще до часів скіфів. Підтвердження цієї інформації ми знайшли в літературі. Так і стоять вони вздовж дороги та чекають, доки вчені будуть розкривати їхні секрети. Ну а ми із задоволенням штурмуємо ці штучні гори, відчуваючи себе справжніми альпіністами.

КАМІННЕ СЕЛО – ДАВНЄ СВЯТИЛИЩЕ

Це було давнє язичницьке Святилище для самітників з багатьма святими каменями: Камінь-Слідовик, Чортів Млин, Курінь, Камінь-Любов (Царська Сідниця). Неподалік від Камінного села в оточенні боліт знаходилось інше Святилище з Каменями-Ведмедями, які ще в давнину були оброблені людиною. Існує легенда про величезні скарби Ведмідь Гори. Золото стережуть Ведмеді, і воно явиться тому, хто знає «Молитву на скарби». Як і в Камінному селі, на Ведмідь Горі знаходиться величезна плита на Камені. Під землею по святах дзвенять Дзвони, співають Святі. А люди з лісу ідуть на Службу Божу! Кажуть, в цей час величезні плити відкриваються і люди йдуть під землю. Існує безліч легенд про той Камінь, а нам до вподоби ось ця. Кажуть, якийсь чорт бився з Богом на тому Камені. То Бог загнав чорта у землю (камінь), а сам злетів на Небо. На тому місці і залишився Божий слід. Зараз багато туристів відвідують цей сакральний об'єкт, місцеві гіди розкривають його духовне значення.

ПОЛІСЬКИЙ ПРИРОДНИЙ ЗАПОВІДНИК – ХРАНИТЕЛЬ ДРЕВЛЯНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ

Керівництво заповідника проводить значну роботу по відродженню забутих традицій, культури, обрядів Древляні. В заповіднику відтворене древлянське капище, музей древлянського каміння, зберігаються давні традиції бортництва. Зберігаючи стару віру від наруги, наші пращури намагалися приховати її таємний зміст в релігійних обрядах християнства, яке почало свій наступ на землі древлян. В заповіднику зберігаються і розвиваються стародавні традиції бортництва, які передаються наступним поколінням. На борті можна натрапити навіть у гущавині заповідного лісу. І зустріч з нею наче повернення в сиву давнину. До бджіл у древлян було особливе ставлення, вони вважались Божими істотами. Існує на Поліссі і пояснення цьому. Бджола спустилася з неба на землю. Послав її Бог на допомогу людям. Для Бога бджола повинна була збирати віск на свічу, для людини і для себе – мед. Мед-нектар на квітках – то є Божа роса. Щоб утворилася Божа роса, потрібні сонячні промені, адже мед і сонце одного кольору. Бджоли, як і сонце, вмирають і оживають разом в один і той же час. Покровителем бджіл завжди було Сонце. Бджола - посланниця Бога (Сонця). Неподалік села Селезівка на території заповідника знаходиться Лиса гора. За переказами, саме тут зупинилась княгиня Ольга, переслідуючи древлян. Віковічні ліси та непролазні топі боліт виявилися для неї нездоланною перепоною. А залишки древлянського війська тікали далі на північний захід знайомими лише їм стежками до

давнього Турова.

ДАВНІЙ ТУРІВ

Нажаль, древлянська земля зараз роз'єднана. Державний кордон розділив древлянську землю майже навпіл. Вперше в літописах Турів згадується у 980 році, коли в місто прийшов князювати князь Тур. Хоча історики пов'язують назву міста з назвою дикого бика – тура, оборонної башти – Тури, річки Тури та язичницького бога Тура. Історія Турова – це дивовижне сплетіння реальних подій, міфів та легенд, які неодмінно пов'язані з історією древлян та вцілому руської держави. Одна з легенд розповідає про Турівські хрести, які потрапили в місто по ріках Дніпро та Прип'ять, проплив проти течії в той час, як Русь була хрещена. Коли люди їх виловили з річки, «вода зробилася кров'ю». В Турові народився видатний військовий діяч князь Костянтин Острозький. Відома академія в Острозі також пов'язана з діяльністю князівського роду в Україні. Тож кожна легенда, історична подія неодмінно пов'язана з історією Древляні або Київської Русі, що робить закордонний Турів таким близьким і рідним. В Турові знайшли притулок залишки древлянського війська, які переслідувала княгиня Ольга. Але час древлян настав. Адже саме через древлянські землі, через Турів, Овруч та Коростень вів своє військо князь Володимир, помстившись Ярополку.

ІІІ. ВИСНОВКИ

Під час подорожей ми зібрали багатий матеріал, який і використали при написанні роботи. Цікавим було спілкування з природою, населенням регіону. Особлива подяка директору Поліського заповідника Сергію Миколайовичу Жилі за гостинний прийом та безцінні матеріали про природу, історію, традиції древлянської землі. Вирубуються прадавні ліси, молодь залишає землі предків у пошуках кращої долі, носії традицій відходять у небуття. Тому ми своєю роботою і намагаємось привернути увагу до проблем одного із самих загадкових і, мабуть, найменш досліджених куточків рідної землі. На основі зібраних матеріалів наша пошукова група написала статтю в районну газету «Стежками рідної землі», створила відеофільм, який демонструємо в школі, на обласних та республіканських семінарах. Адже зберігти природне багатство та етнокультурне різноманіття – обов'язок держави та кожного громадянина. Протягом 2015-2021 років під час подорожей природоохоронними територіями був зібраний матеріал, який було використано для написання робіт на екологічну тематику. В результаті наша пошукова група «Поліське джерело» п'ять років поспіль брали участь у Всеукраїнському зборі команд юних екологів. У 2018 році ми стали переможцями міжнародного конкурсу аматорських фільмів «Пілігрим» в номінації «Кращий фільм-подорож». Нажаль, древлянська земля зараз роз'єднана. Державний кордон розділив древлянську землю майже навпіл. Спільна культура, побут, традиції і, навіть, мова, що відрізняється від української та білоруської, не стали перешкодою для поділу давньої землі. Але є надія, що настануть часи, коли древлянські землі будуть жити разом та ми зможемо вільно їздити до наших сусідів.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА НАСЛІДКИ РОБОТИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ У НЕВИЦЬКОМУ ЗАМКУ

Новак Тарас, вихованець гуртка «Юні археологи» Закарпатського центру туризму, краєзнавства,екскурсій і спорту учнівської молоді

Керівник – **Дзембас Олександр Васильович**, методист, керівник гуртка «Юні археологи» Закарпатського центру туризму, краєзнавства,екскурсій і спорту учнівської молоді

Закарпаття надзвичайно цікавий регіон України з точки зору наявності унікальних пам'яток археології. Достатньо згадати найдавнішу з відомих в Україні багатошарову стоянку первісної людини біля с. Королево. Час її виникнення фахівці визначають в 1 млн. років.

Серед численних різночасових пам'яток археології важливе місце займають і об'єкти середньовіччя. Тут особливо важливу і прикладну роль посідає археологічне вивчення пам'яток замкової архітектури, якими теж досить багате Закарпаття. Чому прикладну? Справа в тому, що середньовічні замки, як правило, будувалися на місцях, де колись існували городища, тобто здебільшого вони є багатошаровими пам'ятками. Замки постійно добудовувались і перебудовувались і мали таким чином певну еволюцію свого розвитку. Археологічне вивчення

цих архітектурних ансамблів дозволяє визначити оптимальну з точки зору збереження і експлуатації концепцію їх майбутнього. Подібні дослідження дозволяють розробити реставраційні проекти і зробити їх максимально наближеними до історичних реалій

Тепер – чому саме Невицький замок ми обрали темою нашого невеликого дослідження? По-перше, це перлина замкової архітектури Закарпаття. Він автентичний і відносно непогано зберігся. Таких пам'яток обмаль на теренах не тільки України, але і Європи в цілому.

По-друге, саме тут довгий час працювала Всеукраїнська «Школа юних археологів», гуртківці Закарпатського центру туризму, а учні моєї рідної Ужгородської ЗОШ № 5 взагалі тут проходили трудову шкільну практику. До роботи експедиції згодом приєднався і міжнародний молодіжний волонтерський рух.

По-третє, результати роботи експедиції були значущими: спільними зусиллями учасників вдалося довести унікальність пам'ятки, завдяки чому було нещодавно отримано і реалізовано грант на проведення реставраційних робіт із виведення пам'ятки з аварійного стану. Мало того, завдяки роботі експедиції вдалося зекономити близько трьох млн. грантових гривень і виконати таким чином більший обсяг реставраційних робіт.

І нарешті, останнє і вкрай болюче! До замку зараз прикута увага всієї небайдужої громадськості Закарпаття, адже пам'ятка проблемна і її перспективи під загрозою. Замок внаслідок останніх подій через недобросовісну приватизацію втратив частину своєї території. Порушено законодавство України про охорону культурної спадщини. Цілісність замкового комплексу втрачена, а доступ до об'єкту значно ускладнений обмежувальним парканом, який, до речі, проходить прямо по території замкового палісаду і зруйнував частину залишків стіни, що його оточувала. Наскільки нам відомо, правоохоронні органи та депутати Закарпатської облради зараз розбираються, як і чому таке відбулося.

В умовах жорсткої пандемії (COVID-19) наш археологічний гурток Закарпатського центру туризму зосередив свою діяльність на вивчені археологічних культур та історичного минулого нашого краю. Ми, на жаль, не мали можливості взяти участь у роботі академічної археологічної експедиції, адже у зв'язку з поширенням епідемії на території області не працювала жодна експедиція. Особливу увагу ми зосередили на вивченні досягнень наших попередників, колишніх гуртківців, із вивчення давньої історії нашого краю. Яскравим і надзвичайно важливим прикладом плідної праці юних археологів у першу чергу може слугувати Невицька волонтерська археологічна експедиція. Низка тематичних екскурсій була проведена віртуально, чому є численні підтвердження у соціальних мережах. Особливо цінними для нас були монографії під авторством нашого керівника Дзембаса О.В. «Невицький замок. Екскурс у середньовіччя та проблеми XXI століття» та «Невицький замок крізь століття». Їх перечитали майже всі учасники нашого гуртка. Ми дізналися, що завдяки зусиллям молодих людей було отримано основну інформацію про минуле цього об'єкту.

Ініціатором та організатором експедиції свого часу виступили Закарпатський центр туризму та Закарпатський краєзнавчий музей. Безпосереднім керівником і відповідальним був методист Центру туризму Дзембас О.В., який мав усі необхідні кваліфікаційні та дозвільні документи. Роботи велися без цільового фінансування. Організаторам експедиції вдалося спрямувати молоду й небайдужу енергію у конструктивне русло вивчення та збереження історико-культурної спадщини. Спочатку в роботі експедиції брала участь лише закарпатська учнівська та студентська молодь, згодом на базі експедиції розпочала роботу «Всеукраїнська школа юних археологів». Через деякий час до роботи експедиції приєднався і міжнародний волонтерський рух. Тут із 33 країн світу побувало близько 150 молодих людей, які працювали разом з дітьми. Експедиція поставила перед собою надзвичайно важливе і складне завдання – дослідити замок, підготувати базу для його подальшої наукової консервації і реставрації та ініціювати створення першого на Закарпатті національного історико-культурного заповідника.

Що ж вдалося з'ясувати і зробити зусиллями експедиції? Коротко про основні результати.

Вдалося з'ясувати, що на місці розташування пам'ятки існували городища епохи бронзи археологічних культур Становo (XIII-XI ст. до н.е.), а згодом Ґава (IX-VII ст. до н.е). Саме тоді було помічено вдале місце з точки зору спорудження укріплень та контролю над прилеглою

територією. Антропогенні зміни носіїв цих культур ще більш підсилили захисні якості рельєфу замкової гори.

Більш точно встановити час виникнення замку – 13 століття.

Виділити три етапи перебудов замкової твердині:

– 13 ст. – виникнення;

– початок 14 ст. (з приходом із Неаполітанії нових володарів замку Другетів) – відбувається його капітальна реконструкція;

– середина 15 століття – практично завершується формування замкового ансамблю, і замок у цей час у цілому набуває сучасного вигляду.

Вдалось уточнити межі пам'ятки та встановити наявність замкового палісаду (тобто підзамча), яке було оточено ще одною захисною стіною. Тут розташовувалися майстерні, стайні та частина замкового гарнізону, наразі саме ця частина замку захоплена недоброчесною приватизацією (нагадуємо, що Невицький замок – пам'ятка Національного значення з охоронним № 154).

З'ясувати еволюцію системи водопостачання у Невицькому замку та виявити унікальний водогін, що був зведений ще у середині 15 століття і по якому вода подавалася знизу вверх. Справа в тому, що при спорудженні цього водогону було використано закон сполучених посудин, який був відкритий лише наприкінці 17 століття. Труби були дерев'яними. Аналог подібної конструкції теж нещодавно було знайдено у замку Бланкехайм у Німеччині.

Накопичено величезний археологічний матеріал, що надає уявлення про еволюцію замкового побуту та згодом може слугувати безцінним джерелом для відтворення замкових інтер'єрів (посуд, уламки зброї, кахлі, різноманітні знаряддя й інші предмети побуту, монети та інші знахідки). Весь отриманий матеріал зберігається у фондах Закарпатського краєзнавчого музею.

Було знайдено місце входу в центральну частину замку та з'ясовано конструкцію підйомного мосту, що працював за принципом «журавля» з противагою. Наразі вже є можливість його реконструкції.

Підтверджено дату руйнації пам'ятки – 1644 рік. Цікаво, що з цього часу замок не експлуатувався! Тобто пам'ятка є автентичною в певному хронологічному зрізі!

При польових роботах ми окремо збирали й складали автентичний камінь, що впав із замкових стін. Всього зібрано 250 куб. м. каменю, згодом він, до речі, і був використаний при частковій реставрації (було використано лише камінь що був зібраний учнями). Це також надало значний економічний ефект.

Наслідки роботи експедиції.

За отриманими даними для пам'ятки ініціативною групою, вдалося довести унікальність споруди та отримати грант на першочергові протиаварійні та реставраційні роботи для виведення замку з аварійного стану.

Унікальний випадок! Позашкільна освіта довела свою спроможність виконувати масштабні завдання! Практично учні взяли участь у виконанні роботи академічних інституцій. Вдало було поєднано навчання, оздоровлення з практичною роботою. Безліч молодих людей з різних куточків України пройшли тут польову практику, частина з них стала провідними фахівцями з історії та археології різних ВУЗів і з великою вдячністю згадують про набутий досвід польової археології у Невицькому замку. Серед них і к.і.н. І.А. Прохненко (доц. УжНУ), к.і.н. Олександр Алферов (КНУ ім. Т.Г. Шевченка), Кобаль Геннадій (Одеський НУ) та багато інших.

Слава Україні! Закликаю вас слідкувати за розвитком подій навколо Невицького замку і за необхідності приєднатися до руху на його захист!

ПОДІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В ЯРИШЕВІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ)

Герасимчук Яна, вихованка історико-краєзнавчого гуртка ВОЦТСКЕ, учениця 8-В гімназійного класу опорного закладу освіти «Навчально-виховний комплекс «Заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів-гімназія №2» Гніванської міської ради Вінницької області

Керівник: **Коваль Олександр Іванович**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ВОЦТСКЕ

В ході польової практики гуртка краєзнавці зібрали цінний матеріал з історії визвольних змагань українців Козацької доби.

Українська козацька Революція 1648-1676 років була третьою демократичною революцією в світі після Нідерландської та Англійської. Вона розпочалась із Великого повстання на Микитинській Січ та переросла у національно-визвольну війну проти панування Речі Посполитої під проводом Богдана Хмельницького 1648-1657 років і завершилась наприкінці гетьманування Петра Дорошенка. Поляки говорили, що не хлоп, то козак. Яришівчани були активними учасниками тих подій. У 1648 році Яришів був визволений козаками Максима Кривоноса(Перебийноса) в ході походу на Кам'янець. За однією із версій Максим Кривоніс походить з Могилева. Його дружина, діти та брат воювали за волю України. Яришів входить до Української козацької держави – Війська Запорозького. На початку Хмельниччини в наш край прибув загін опришків Петра Гречини, здійснюючи напади на панські маєтки. Малюнки та креслення до Опису України Боплана робив Гондіус. Утворюється Могилівський(Подільський, Придністровський) полк, який мав межі від Буші до Уланова та від Межирова до Зінькова. У 1648-1649 роках полк очолював Іван Богун. Північним кордоном полку був Чорний шлях. Цей полк існував у 1648-1649, 1651, 1652-1657 роках. До нього входили 16 сотень, які об'єднували 166 населених пунктів, в тому числі Яришів як сотенне містечко.

До Яришівської сотні належали Жеребилівка, Ізраїлівка (тепер Грабарівка), Козлів, Липчани, Лисівці(тепер Кремінне), Лядова, Нагоряни, Нижчий Ольчедаїв, Серебрія, Хоньківці, Юрківці, Нишівці(тепер це село Мурованокурилівецького району). Жителі цих 12 сіл стали вільними та жили за козацьким звичаєвим правом. Крім Яришева сотенними столицями були Барок, Бар, Березівка, Вільховець, Віньківці, Дераження, Зіньків, Летичів, Межибіж, Могилів, Курилівці, Озаринці, Плоскирів, Уланів, Хмільник, Яруга. Найбільшою була Барська сотня, до якої входив 31 населений пункт.

Влітку 1649 року Могилівський полк об'єднався із Брацлавським полком(полковник Данило Нечай), а 1657 року відтворився як Подільський або Придністровський полк. Козаки Могилівського полку брали участь у штурмі Барської фортеці, битві під Пилявцями, Зборовим, Збаражем.

За умовами Зборівської угоди 1649 року Яришів входить до складу Польського королівства. Могилівський полк та Яришівську сотню скасовано. Шаргородська козацька округа зберігала самостійність. Польський хроніст Станіслав Освенцім писав: «Найбільш уперті бунти відбувались на берегах Дністра, де є збіговища опришків не дозволяли розвернутися нікому з наших». Це загони Александренка і Чугая(Чуйка)(Кокр. Стор.44).

На початку Україно-польської війни 1651 року, під час походу Дем'яна Лисовця до Кам'янця – Подільського, Яришів здобувають українські війська.

За умовами Білоцерківської угоди 1651 року Українська держава повернула Подільський полк, в тому числі Яришів, Речі Посполитій. Під час походу Богдана Хмельницького до Кам'янця – Подільського Яришів був знову здобутий українським військом. Вертаючись з цього походу, по дорозі на Могилів 24 червня 1652 року у Яришеві був Гетьман Богдан Хмельницький, який неодноразово відвідував Лядівський та Нагорянський монастирі. Він залишив на скелі свій герб на пам'ять. Яришів залишався у складі Української держави Війська Запорозького тривалий час.

Подільський полк відновлено, а у його складі й Яришівську сотню. На креслині Гійома де Боплана Яришів позначено як укріплене місто. Козацький замок був оточений водоймами річки Лядови та земляними валами, мав добре укріплену цитадель та різні споруди для

довготривалої оборони, підземні ходи. Сьогодні збереглись залишки валів, підвищена насипна центральна частина Яришівського замку та колишнє русло водойми. Також в ньому були підземні двері на оборонних валах для здійснення контратак. Яришівськими сотниками були Григорій Журченко та Родіон Григорович Думитрашко-Райча(?-1635-1705рр.). Були в Яришеві брацлавський полковник Данило Нечай та Вінницький полковник Іван Богун.

У червні 1653 року Яришів зазнав нападу польських військ, очолюваних ротмістром Іваном Кіндрацьким. Місто було здобуте приступом і під час його оборони загинуло біля 200 його захисників.

Козаки Могилівського полку героїчно захищали Бушу тричі у 1654 році. У серпні 1655 року вони вкотре захистили Могилів.

У 1654 році за наказом Івана Богуна полк Петра Гречини(Грицька Опришка) брав участь у обороні Буші.

Для захисту від Білгородської орди Могилівський полк був відновлений. До жовтня 1658 року полк очолював Федір Михайлович. У 1658-1664, 1666-1671 роках його очолював Остап Гоголь, прапрадід Миколи Гоголя. Переказують, що він відвідав Яришів та писав тут «Тараса Бульбу». Композитор Микола Лисенко завершив оперу «Тарас Бульба» у Нагорянах, на скалі, де колись написаний романс «Ніч яка місячна, ясная, зоряна». Микола Гоголь жив у Могилеві та почув переказ про Охріма Макуху, курінного отамана Запорізького війська низового, у якого були вини Омелько, Назар і Хома. Назар закохався у дочку польського воєводи і перейшов до поляків. Брати з козаками вирішили його викрасти та успішно повертались назад. Проте потрапили в засідку між Яришевим та Слободою-Яришівською. Хома загинув, козака Байду взяли в полон і закатували, а Омелько з викраденим братом дістався до батька. Той вистрелив Назарові в груди і скинув зі скелі в лісі. Скелю назвали Андріївською, ліс –Андріївським. Охрім став прототипом Тараса Бульби. Околицю Слободи-Яришівської назвали Бульбашівкою, а гору - іменем козака Байди. Макухи були родичами відомого вченого-мандрівника Миколи Миклухи-Маклая. На честь перебування Миколи Гоголя у Могилеві було встановлено бюст перед палацом поміщика, який зневажав Гоголя.

Полковник Костянтин Михайлович очолював Могилівський полк у 1664-1666, Костянтин Волошин –у 1671-1673 роках. У грудні 1659 року полк мав шість сотень. Історія зберегла імена визначних осіб, які досягли високого становища в Українській державі в часи Хмельниччини і перебували на службі у Подільському полку: Григорій Матвійович Гладкий, Родіон Григорович Думитрашко-Райча, Олександр Максимович Кривоносенко, Іван Манджос-Кияшко, Костянтин Мигалевський, Ярема Петранівський.

Під час походу 1660 року Станіслава Потоцького на Могилів-Подільський польське військо здобуло Яришів, проте, не взявши Могилів, відступило. У Могилівській обороні брав участь Миргородський полк.

У 1664 році через Яришів проходили козацькі війська наказного гетьмана Правобережної України Івана Сірка. Їх радо вітали як визволителів, і навіть вступали до його війська. У 1671 році славне лицарське військо Івана Сірка вдруге вступило в Яришів.

Протягом 1671-1672 та 1674-1675 років Яришів входив до складу Речі Посполитої, протягом 1672-1674 – до Української держави. Полк існував до 1676 року. Його козаки переселились до Іванкова та Димера на Київщині. Частина з них пішли під булаву Івана Самойловича. Тому шукаймо нащадків наших земляків у цих козацьких селах. Наші землі ділили чужі держави Бучацьким та Бахчисарайськими договорами.

ІСТОРІЯ ПОЯВИ БРАТСЬКОЇ МОГИЛИ ПО ВУЛИЦІ ПАВЛОВА В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ СМІЛЯНЩИНИ 1941-1943 РОКІВ

Федоренко Олександра, 9 клас Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №11 Смілянської міської ради Черкаської області

Науковий керівник :**Максименко Олена Михайлівна,** Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №11 Смілянської міської ради Черкаської області, вчитель історії

«Не існує жодної війни, про яку було б написано всю правду»
Джордж Лінч

Репрезентоване наукове дослідження спрямоване на розгляд трагічної долі радянських військовополонених в роки Другої світової війни на Смілянщині.

Я намагалася встановити взаємозв'язок між існуванням концтабору для радянських військовополонених із появою братської могили на території обласної психіатричної лікарні по вулиці Павлова.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю в українській історичній науці фундаментальної або узагальнюючої праці, присвяченої перебуванню радянських військовополонених у концтаборах Смілянщини та встановленню подій, що зумовили появу численних братських могил міста, більшість з яких безіменні, та не менш важливим є пошук і встановлення місць захоронень на території лікарні та міста загалом.

Моє дослідження є першою спробою систематизації матеріалів цієї братської могили.

У сучасному українському суспільстві серед науковців, освітян, викладачів, студентів поступово формується розуміння необхідності побудови правдивої картини історії України ХХ століття.

Вивчення злочинів тоталітарних режимів зачіпає проблему повернення минулого в Україну, в навантажену трагізмом українську історію ХХ століття, правдивого минулого, забороненого минулого. Останні 20 років у суверенній Україні повільно, але відроджується пам'ять про такі аспекти війни з нацизмом, як-от: Голокост, діяльність українського національного руху, доля остарбайтерів, військовополонених, проблематика антинацистського та некомуністичного підпілля, колаборації.

До сьогодні людству важко усвідомити, як так сталося, що всередині «освіченого» ХХ століття, на одному із найрозвиненіших континентів світу, у Європі, знищували людей за національну приналежність (слов'янські народи, євреї, роми тощо), масово винищували «зайвих» чи «неповноцінних», щоб володіти їхніми землями та природними ресурсами, за панідею світового панування та винятковості однієї нації над усіма іншими народами.

Тому наша індивідуальна та колективна пам'ять мають зберегти персональні історії про ці трагедії, людські історії про нелюдяну історію. Тому ми мусимо «знову перетворити цифри на людей». У цьому випадку ми потребуємо культури вшанування пам'яті жертв. Одна з форм такого вшанування – місця пам'яті, навчально-виховні заходи на цих місцях, уроки історичного краєзнавства.

Друга світова війна залишила по собі страшний слід: в Україні 28 тисяч братських могил. А чи достатньо ми знаємо про них? Особливо про тих, що безіменні…

Актуальність окресленої теми очевидна, адже на території Смілянської міської ради знаходиться 13 братських могил. Ці мовчазні свідки найстрашнішої в історії людства війни не дозволяють нам забути минуле як у контексті історії рідного міста, так і в історії держави. Оскільки це пам'ять народу про своє минуле, що засвідчує повагу до усіх борців проти нацизму, увічнює пам'ять про загиблих воїнів, жертв війни, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, спонукає до пошуку і встановленню істини, з метою запобігти їх повторенню

Доля військовополонених у роки Другої світової війни. Історія появи братської могили по вулиці Павлова в м. Сміла.

У роки Другої світової війни в нацистському полоні опинилися мільйони військовослужбовців з різних країн світу. Найбільша кількість військовополонених була зафіксована на радянсько-німецькому фронті – близько 5млн. осіб. Тільки з 22 червня по 6 грудня 1941р. бранцями стали 3 млн. 800тис. вояків ЧА. 57% із них померло від голоду, хвороб і

виснаження у тимчасових таборах.

Ще з 1939р. була створена мережа таборів у Німеччині та на окупованих територіях, яка складалася з таборів для офіцерів –офлагів, стаціонарних таборів для рядового й сержантського складу – шталагів, пересильних таборів –дулагів.

У райхскомісаріаті «Україна» всього за роки окупації діяло 30 шталагів і 27 дулагів. Особливістю таборів для військовополонених у 1941р. була їх переповненість. Якщо в серпні у 10 стаціонарних таборах утримувалось 225тис. бранців, у вересні – 300тис., то в жовтні їх було вже 445тис. осіб.

На відміну від Західного, на Східному фронті нацисти відмовились дотримуватись положень Женевської конвенції 1929 р., щодо поводження з військовими бранцями. Справа в тому, що СРСР не підписав Женевську конвенцію. Важко пояснити цей недолік радянського керівництва, але цей прорахунок коштував життя мільйонам радянських людей.

За умовами утримання табори військовополонених в Україні наближались до категорії таборів знищення. Вони мали більш жорстокі умови утримання військових бранців, ніж подібні установи в країнах Центральної і Західної Європи. Висока смертність, голод, відсутність медичної допомоги, знущання й тортури над в'язнями та масове їх знищення стали характерними ознаками таборів для військовополонених в Україні.

Організація життя й побуту більшості місць утримання полонених спрямовувалась на їх послідовне фізичне знищення. Таку ж мету переслідували й «медичні» установи таборів, які лише прискорювали смерть хворих і поранених в'язнів.

Коли стало зрозумілим, що без додаткових робочих рук «освоїти» загарбані землі не вдасться, керівництво Третього Рейху дозволило відпускати додому частину військовополонених із Прибалтики та Західної України, особливо інвалідів. Після цієї разової акції німці вже не поверталися до подібної практики: усіх полонених, здатних працювати, вони розподіляли на роботи, при цьому примусова праця перетворювалася на різновид тортур і знущань.

Усе вищезгадане свідчить про велику смертність. Жертвами нацистського терору в Україні стали загалом 1 млн. 571 тис. радянських військовополонених. Усього в роки війни з 5,8 млн. полонених вояків ЧА від рук нацистів, голоду й хвороб загинуло близько 4 млн. осіб. По мірі пересування гітлерівської армії «дулаги» перетворювались на постійні табори, тобто «офлаги» і «шталаги». Середньостатистичний табір був розрахований на 10 тис. осіб. Режим утримання й охорони військовополонених постійно жорсткішав. Система реєстрації списків у випадку з радянськими військовополоненими була порушена, або взагалі не велась. Величезна кількість солдат і офіцерів була такою, що їх не могли ні розмістити в пересильних таборах, ні вчасно відправити в тил. Німцям довелось будувати тимчасові військові табори, а також застосовувати для їх розміщення будь-які придатні чи непридатні для цієї мети будівлі. Із часу німецької окупації міста Сміли з цього приводу відомі такі факти: вже за 2 – 3 тижні після вступу до Сміли (4 серпня 1941 р.)німецьких загарбників було створено 6 таборів для військовополонених. Радянські бранці утримувались на території:

- залізничного депо станції ім. Т.Шевченка (раніше Бобринська) – трудовий табір;
- залізничної лікарні – дулаг (пересильний тимчасовий табір);
- обласної психіатричної лікарні по вул. Павлова – табір-лазарет для поранених;
- на території рафінадного заводу по вул. Родини Бобринських;
- -жандармський табір для порушників закону в районі Загреблі на околиці Сміли.

Найбільшим з-поміж інших був табір «Шталаг – 345», який знаходився на території військової частини по вул. Ротондівській (Косіора). Через цей табір пройшло близько 100 тис. військовополонених, розрахований був на 10 тис. чоловік, а в 1943 році тут перебувало в ув'язненні 5 тис. осіб.

За свідченнями колишнього в'язня табору М.П.Удоденка, переконуюсь ще раз про нелюдські знущання відносно військовополонених в таборах Сміли. Бранців морили голодом і холодом, катували працею. У результаті такої злочинної політики нацистів військовополонені поступово слабшали й вмирали від виснаження і хвороб.

Однією з малодосліджених сторінок історії Смілянщини часів окупації є історія появи

братської могили по вул. Павлова, яка розташована біля обласної психіатричної лікарні. І не дивно, адже ще за часів Радянського Союзу влада замовчувала архівні матеріали, пов'язані з окупацією, військовополоненими та іншими «забороненими» питаннями радянсько-німецької війни. Але сьогодення поволі відкриває «білі плями» нашої історії, хоча, відверто кажучи, цей процес іде повільно.

Спираючись на незначні дані історичних досліджень і матеріали місцевого історично-краєзнавчого музею вдалося встановити, що під час німецької окупації в 1941 – 1943 роках на території обласної психіатричної лікарні був розташований один із шести концтаборів для військовополонених.

Досліджуючи матеріали музею самої лікарні, довідались, що нинішня обласна психіатрична лікарня розташована на місці колишнього до війни Київського обласного кістково-туберкульозного санаторію, барачні корпуси і господарські будівлі якого і використала для організації табору німецька окупаційна влада. Свідченням цього є надпис на стіні одного з відділень лікарні, виконаний фарбою німецькою мовою часів війни, який працівники лікарні випадково знайшли під час виконання ремонтних робіт під шаром обваленої штукатурки. У перекладі надпис означає: «Працюй чесно, дотримуйся самодисципліни, і будеш ти здоровим». Ці слова передають суть нацистського «нового порядку» щодо поневолених народів: «Працюй і підкоряйся!».

Про велику кількість жертв цього концтабору свідчить братська могила, в якій поховано 2800 чоловік, померлих від епідемій, голоду, поранень і нелюдських знущань. У 1956 році на могилі встановлено на цегляному постаменті залізобетонну скульптуру солдата, висотою 2,5 метри. У постамент умонтовано металеву плиту з меморіальним написом: «Вечная слава героям, погибшим за Родину в Великой Отечественнойвойне 1941 – 1945 гг.»

Але чи всі загиблі перепоховані в цій братській могилі? За свідченням В.Марченка, колишнього будівельника, працівника відділу архітектури, автора статті місцевої газети «Сміла», «Товчемося на кістках загиблих» , на території лікарні при вивченні монопланy 1946 року виявлено кладовище. На жаль, нині на цьому місці знаходиться мазутосховище. Та чи відбулось перезахування? При будівництві нових корпусів лікарні в 70 – 80-ті роки, коли прокладали траси для води і каналізації, у виритих траншеях виявили останки убієнних. Їх перепоховали, а решта, мабуть, так і залишилася невідомою десь поруч під товстим шаром землі. Про це повідомили ті, хто брав участь у здійсненні перепоховання. Таким чином, можна стверджувати про численні безсистемні масові поховання військовополонених на території лікарні, які до цього часу не досліджені, і місце їх розташування точно не встановлено.

Подібною є доля останків й інших концтаборів Смілянщини. Ці питання замовчувалися радянською владою, та й нинішня не поспішає робити висновки, тому проблема залишається актуальною для подальших досліджень і встановлення достовірних даних щодо поховань та імен загиблих. Потрібно відновити істину, заповнити пробіли в історії нашого міста, віддати належне пам'яті закатованих і розстріляних, виявити свій християнських дух.

Подальша доля тих, хто вижив у таборах, фактично, була такою: після гучних поразок німецької армії на фронтах в 1943 році, табір був розформований. Уцілілих військовополонених вивезли до концтаборів Європи і Німеччини. У час з січня 1944 р. до 1947 р. на цій території був організований трудовий табір для німецьких військовополонених, які були задіяні на відбудові міста Сміли. У 1946 р. на території санаторію було створено лікувально-трудову колонію для душевнохворих.

Отже, дослідивши питання історії появи великого поховання по вул. Павлова, дійшли висновку, що поява братської могили зумовлена нацистським окупаційним режимом та організацією концтабору на території обласної психіатричної лікарні в роки Другої світової війни, в період 1941 – 1943 років. Причинами високої смертності в таборі були жахливі умови утримання військовополонених. Також дізналися, що на території цього закладу недослідженими залишаються місця поховань решти військовополонених, тобто справжня кількість жертв злочинного окупаційного режиму не встановлена.

Минуле століття продемонструвало нам значну кількість прикладів жахливих злочинів і трагедій, що зробили люди з людьми. «Геноцид ніколи не буває проти когось, він завжди проти

всіх», – писав відомий російський філософ М.Гефтер, тому питання, які розглядалися в роботі завжди будуть актуальними як в контексті історії рідного краю, так і історії держави, і людства в цілому.

Велика перемога оплачена життям і зруйнованими долями мільйонів співвітчизників. Головне завдання нинішнього покоління – творити правдивий літопис безсмертному подвигу нашого народу в Другій світовій війні задля збереження історичної пам'яті.

БУДІВЛЯ ЄПАРХІАЛЬНОГО ЖІНОЧОГО УЧИЛИЩА – АРХІТЕКТУРНА ОКРАСА ЛУБЕН

Момотюк Максим, учень 9 класу ЗОШ І-ІІІ ст. №10 Лубенської міської ради, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» ДЮКСОТ «Валтекс» Лубенської міської ради

Керівник: **Нелін Сергій Олександрович**, вчитель географії ЗОШ І-ІІІ ст. №10, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ДЮКСОТ «Валтекс»

«*Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього»*
М. Т. Рильський

Ці слова надзвичайно актуальні в наш час для кожного із нас, бо справжній українець повинен знати історію свого рідного краю, імена видатних людей пов'язаних з ним.

Лубни, що на Полтавщині, є одним із найдавніших в Україні, вони несуть у собі масу таїнств, загадок і, звичайно ж, у зв'язку з насиченою історією міста, на його території розташовано безліч історичних та архітектурних пам'яток: Преображенський Мгарський чоловічий монастир, Свято-Троїцька церква, Верхній вал, Замкова і Лиса гора, пам'ятники, парки.

Німими свідками історії називають архітектурні пам'ятки. Особливе місце в історії нашого тисячолітнього міста займає будівля, в якій знаходиться загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №10.

Милуючись красою будівлі, пригадуємо все, що нам відомо про історичне минуле цієї споруди, в якій знаходилися різні навчальні заклади від самого початку її існування.

Історія будівлі починається 1902 роком, коли XII єпархіальний з'їзд духовенства вирішив відкрити в Полтавській єпархії училище для дочок священиків. У зв'язку з цим було ухвалено побудувати приміщення, яке б задовольняло найсучасніші вимоги до будівель навчальних закладів, забезпечувало можливість перспективного розширення.

Для будівництва приміщення училища було запрошено архітектора Олексія Бекетова. Народився видатний архітектор у Харкові у 1862 році, закінчив архітектурний факультет Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі, академік архітектури з 1894 р.

Діяльність Олексія Бекетова як архітектора була винятково плідною. Він створював свої шедевральні споруди у різних стилях: Харкові (сформував архітектурний вигляд міста, більше 40 будівель) в стилі неоренесансу, в Катеринославі – стилі модерн, також використовував архітектурні прийоми псевдокласицизму, романтизму, неокласицизму. Близько 60 споруд побудовано в Криму, Києві, Ростові-на-Дону, Баку, містах Донбасу та дві у Лубнах.

Одним із шедеврів майстра стала будівля Лубенського єпархіального училища збудована у 1907 році. Наш погляд вражає триповерхова споруда схожа на літеру «Е» із куполом та витонченими прикрасами. Проєкт був створений Олексієм Миколайовичем під впливом українського романтизму. Неповторною частиною прикрас є кахляні кольорові міні-віконця та фасад із аркою над входом. Споруда довершена не тільки ззовні, а й з середини. Високі просторі класні кімнати, світлі коридори та надзвичайно зручне у функціональному плані рішення споруди говорить про талант професора архітектури Бекетова.

Єпархіальне училище належало до типу напівзакритих шкіл. На навчання приймалися, в основному доньки православного духовенства (дияконів, священиків, псаломщиків тощо). Приймалися діти й інших станів. Училище мало шестирічний курс навчання, який наближався до програм жіночих гімназій, та сьомий, педагогічний. Після закінчення учениці отримували звання домашньої вчительки та мали право працювати у початкових народних школах.

У 1918 році єпархіальне училище було закрито.

Зі встановленням більшовицької тоталітарної диктатури було знищено освітні надбання царської Росії. Почалося створення комуністичних пропагандистських розсадників – інститутів народної освіти. Десь на межі 1918-20 р.р. у будівлі колишнього єпархіального училища було відкрито Лубенський учительський інститут, який готував учителів молодшої ланки для початкових шкіл та для забезпечення кадрами програм лікбезу. Пізніше навчальний інститут було реорганізовано в Лубенський державний педагогічний інститут – вищий навчальний заклад по підготовці вчителів середньої школи.

Одним із відомих випускників був Василь Барка – митець із когорти українських письменників Америки. Цього видатного письменника-модерніста, літературознавця та філософа двічі номінували на здобуття Нобелівської премії. Автор роману «Жовтий князь» – найперший у світі твір написаний на тему Голодомору в Україні 1932-33 років.

Тут навчалася Ганна Федорівна Щербань (Симоненко) мати Василя Андрійовича Симоненка – українського поета, журналіста, шестидесятника.

Професорсько-викладацький склад інституту формувався з київських вузів. На державні екзамени запрошували академіків із Києва, Полтави та Харкова. Одним з викладачів був Зеров Дмитро Костянтинович – відомий український ботанік, Академік АН УРСР (з 1948 року), заслужений діяч науки УРСР (1965), лауреат Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1969, 1983). Молодший брат відомого поета Миколи Зерова.

…Почалася війна. Педагогічний інститут було евакуйовано. У споруді було організовано концтабір для червоноармійців із залученням їх до співробітництва з фашистським режимом. Через концтабір пройшло близько ста тисяч полоненних, багато з яких загинуло, в тому числі і письменник Петро Іванович Артеменко.

У 1943 році під час звільнення Лубен від фашистів будівля постраждала від пожежі і була частково зруйнована бомбою.

Після війни, до 1962 року, споруда стояла зруйнована (в її руїнах навіть знімався епізод кінофільму про Велику Вітчизняну війну). І лише після відбудови в жовтні 1963 року в приміщенні було відкрито школу-інтернат.

У 1980 р. школу-інтернат було реорганізовано в середню школу №10, яка працює і до цього часу.

Сама споруда є дуже нехарактерною для творчості Бекетова. По-перше, це стосується розміру. Він нечасто вдавався до масштабних проєктів. Майже всі його будівлі схожі на мініатюрні ляльокові будиночки, особливо це стосується архітектури особняків. По-друге – архітектурного стилю українського романтизму, до якого не часто звертався митець. Будівля є однією з найбільших та найпрекрасніших споруд ХХ століття на Полтавщині.

В умовах духовного відродження українського народу кожному з нас потрібно знати, пам’ятати, а в нашому випадку – оберігати архітектурну перлину нашого міста.

ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ ТЮРЕМНИЙ ЗАМОК ЯК ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТКА

Юдаєва Поліна, учениця 10 класу Запорізької гімназії №6 Запорізької міської ради Запорізької області, вихованки гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР, Запоріжжя, Україна

Керівник: Почтарь Валентина Георгіївна, вчитель історії Запорізької гімназії №6, керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР, м.Запоріжжя

Актуальність теми: досліджуючи функціонування даного закладу, ми маємоможливість дізнатися, якими були умови утримання в’язнів за часів царського уряду, оцінити роль закладу в розвитку нашого міста й житті місцевого суспільства. Об’єкт дослідження був ярким зразком подібних установ по всій імперії, тож його вивчення дає можливість визначити аспекти функціонування тюремного інституту Російської імперії та його роль в державі. До того ж, вивчаючи об’єкт дослідження, можна визначити недоліки в роботі подібних установ, що мають місце й у сучасній тюремній системі.

Об’єктом дослідження є місця ув’язнення Російської імперії.

Предметом дослідження виступає Олександрівський тюремний замок.

Географічні рамки дослідження охоплюють територіальні межи – південні регіони України у складі Російської імперії, а *хронологічні рамки* охарактеризовані останньою чвертю 18 – першою чвертю 20 століть;

Наукова новизна дослідження автора полягає в тому, що воно є спеціальним науковим дослідженням, в якому комплексно розглянуте функціонування Олександрівського тюремного замку, кримінальне напруженість у ньому, його планування, історія та роль в розвитку регіона. Під час дослідження було виявлено декілька нових матеріалів по темі.

Джерельна база роботи репрезентована документальними матеріалами чотирьох видів джерел: документи урядових установ, матеріали діловодства, періодична преса та монографічна література.

Історія Олександрівського замку починається з 1835 – 1839 рр і завершується із його зруйнуванням повстанською армію Н.І. Махна у 1919. Таким чином, дана установа проіснувала майже століття. Протягом своєї історії тюремний замок бачив велику кількість нештатних ситуацій, що врешті-решт стали звичайною справою в установі. Деякі з них були висвітлені в поданій роботі. Це, перш за все, приклади свавілля тюремного персоналу та фінансових махінацій керівництва, випадки масових захворювань.

Проаналізувавши відомості й інформацію щодо фінансового положення установи, зовсім нескладно охарактеризувати умови життя утримання в'язнів. Їх можна оцінити за декількома аспектами: забезпечення арештантів харчами, якості житлових умов, якості медицинського обслуговування, духовного забезпечення в'язнів та справедливості з боку керівництва.

Виконання першого аспекту було досить задовільним на початку функціонування установи: залежно від цін на борошно та крупу – один в'язень отримував 2,5 фунти муки на день й 1,5 гарнця крупи на місяць, по неділях й святах раціон збагачувався. Проте, хоч арештанти й отримували досить невеликий пайок, місцева влада пильно слідкувала за тим, щоб харчування арештантів було регулярним. У ревізійному звіті було зазначено, що «харчі арештанти отримують справно». Але наприкінці 1870-х років у імперії було утворено Головне тюремне управління та покращити утримання тюремних установ воно не було спроможне: у 1880-х роках у середньому арештант отримував їжі менше ніж на 5 копійок на день.

Якість житлових умов коливалася залежно від змін місця знаходження установи. Найкращим періодом в цьому плані можна назвати 1840-1850рр., коли тюремний замок було щойно збудовано, а засуджені поступали у невеликих кількостях. У камерах для постійних в'язнів налічувалося: стіл, декілька койок, умивальник й одне вікно; причому окремі приміщення для утримуваних за борги, «буйних», неповнолітніх та «голубої крові». Проте постійна економія коштів на ремонт на більш пізніх етапах, та зовсім несприятливі умови утримання арештантів на початкових порах роблять загальну оцінку аспекту досить низькою.

Те саме стосується й медичного обслуговування: зовсім жахливе на початку існування закладу, не набагато краще наприкінці й задовільне лише у короткий проміжок часу, воно аж ніяк не виправдовувало витрачених на нього коштів. Зовсім незавидними були обставини з коштами у тюремного церковного комплексу. Він складався з невеликої церкви в тюремній будівлі та кам'яної дзвіниці. Церква не мала свого приходу й не збирала пожертви, тому була дуже бідною. Начальство було не справедливе: тюремні наглядачі виражали своє невдоволення судьбою на ув'язнених, за найменші провини або навіть просто так вигадуючи останнім покарання. Більшість задокументованих випадків правопорушень з боку працівників тюрми відноситься до початку 20 століття. Отже, щодо духовного забезпечення й справедливості начальства, то відсутність одного з цих аспектів виключало присутність іншого, і навпаки.

Таким чином, умови утримання в'язнів в Олександрівському тюремному замку мали дуже низьку оцінку. Невисоко оцінюються і умови життя рядового персоналу установи, однією з головних причин чого є стрімкий розвиток бюрократизму й хабарництва в регіоні.

Одночасно причиною та наслідком найбільшого занепаду закладу була напружена кримінальна ситуація в місті. Саме тоді, коли Олександрівськ не мав задовільного тюремного приміщення, регіон був переповнений колишніми колодниками й волоцюгами. Пізніше, із занепадом закладу наприкінці XIX-початку XX століть, в місті щодня скоювалися злочини різної тяжкості, приборкувати котрі місцева влада була не в змозі. Тяжким випробуванням для тюрми

стали часи революції 1905 року, коли було загалом затримано чи не десяту частину міста.

Досить складно переоцінити її вплив на розвиток й повсякденне життя міста.

Адже протягом десятиліть тюрма була оплотом й символом місцевої влади, своєрідною Бастилією міста Олександрівська – яким би сміхотворним це порівняння не було. Незамінна, головна прикраса міста протягом багатьох років, вона «давала притулок» тисячам волоцюг, забезпечуючи тим самим розмірене й тихе життя сус-пільства. Саме тюрма прийшла на допомогу владі у 1905 році, коли більше сотні бун-тарів з Олександрівська було засуджено до смертної кари, та під час сплеску злочин-ності між 1905 – 1917 роками, сталася вона у нагоді й уряду УНР, більшовикам та білогвардійцям.

Втім, більшість рис, притаманних Олександрівському тюремному замку, були властиві ще тисячам виправних закладів країни. Саме функціонування тюремних установ царського уряду було одним із найпоширеніших доказів щодо тиранії в Російській імперії, що пізніше використовувались у монографічній та полемічній літературі радянських письменників.

Отже, Олександрівська тюрма, як й усі подібні державні установи, будучи необхідним закладом, не була дійсно «виправною» установою, скоріше навпаки – розсадником кримінального елементу, який виліз звідусюди під час революції та громадянської війни. Велика його частина, котра отримала «політичну освіту» під час ув'язнення, зайняла навіть керуючі посади, що призвело до багатьох помилок й жертв.

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В НОВОСЕЛІВСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Богомаз Еліна, Щолокова Валерія, вихованки гуртка «Екологічне краєзнавство» Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради».
Керівник – **Копилець Є. В.,** керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР».

У сучасному світі розвиток туризму в громаді спроможний стати вагомим чинником її добробуту. Адже туристична привабливість – це і формування позитивного іміджу громади, і популяризація місцевої культурної та природної спадщини, що, у свою чергу, спонукає турбуватися про її збереження. Зрештою, це створення робочих місць для місцевих жителів та збільшення надходжень до місцевого бюджету. Все перелічене є важливим і для Новоселівської громади, яка об'єднала 34 населені пункти Полтавського району із населенням майже 5,5 тисяч чоловік.

Рішенням сесії Новоселівської сільської ради Полтавського району Полтавської області у лютому 2021 року затверджено Комплексну програму розвитку культури, молодіжної політики, спорту, туризму, збереження та охорони культурної спадщини Новоселівської сільської ради на 2021–2025 роки. Основними завданнями Програми в галузі туризму визначено:

- розвиток і модернізацію рекреаційних зон, зокрема, через залучення недержавних інвестицій;
- оцифровування найбільш вагомих та туристично привабливих об'єктів;
- сприяння розвитку сільського туризму та залученню інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази об'єктів туризму;
- створення нових туристичних маршрутів для популяризації громади;
- проведення театралізованих екскурсій з метою ознайомлення з історичною та культурною спадщиною громади;
- організація та здійснення низки туристичних заходів з обміну досвідом із іншими громадами, областями;
- сприяння розвитку та популяризації спортивного туризму в громаді, участі команд та окремих представників громади у туристських змаганнях різних рівнів;
- створення сприятливих умов для проведення обласних та всеукраїнських туристських змагань на території громади.

На території громади розташовано 12 пам'яток культурної спадщини, які перебувають на державному обліку. Перспективи збереження місцевих об'єктів культурної спадщини, їхнього використання для розвитку громади проаналізовано під час підготовки Плану інтерпретації культурної спадщини Новоселівської територіальної громади на період до 2027 року. До кінця 2021 року він перебував на громадському обговоренні. У плані привертається увага і до носіїв нематеріальної спадщини – місцевих жителів, які зберігають давні обряди, звичаї, традиційні ремесла. У перспективі це також може прислужитися розвиткові туризму.

Туристичні об'єкти активно популяризуються представниками місцевого самоврядування та громадськими активістами на сайті громади та у мережі Facebook. Кілька років тому питання розвитку туризму та залучення інвестицій до цієї сфери, потенційної співпраці з європейськими партнерами були підняті керівництвом Новоселівської громади на відеоконференції з представниками Литовської Республіки.

Наявність досить чіткого плану дій та перші успіхи в його реалізації дають нам підстави стверджувати, що у туризму в Новоселівській громаді є майбутнє. Проте вважаємо, що подальші кроки в обраному напрямі доцільно спрямувати на визначення провідних напрямів розвитку туризму в громаді, адже не всі вони мають однаково потужний потенціал. Продемонструємо це на прикладі історико-культурних пам'яток.

Територія громади була обжита здавна. Археологічні пам'ятки засвідчують, що люди тут селилися ще з кам'яної доби. Особливо багато пам'яток датовані бронзовим та раннім залізним віками. Знамените Більське городище скіфського часу знаходиться зовсім недалеко, на північ від села Мар'ївки. А в околицях Новоселівки виявлено залишки поселення та могильника високорозвиненої черняхівської культури. Посуд звідти зберігається у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Однак на сьогодні територія колишніх поселень та могильників або забудована, або розорюється під поля: їх проблематично залучити до туристичних маршрутів.

Помітний слід в історико-культурній спадщині краю лишили козацькі часи. Адже значна частина сіл громади постала з хуторів, заснованих козаками. Деякі з них згадуються ще в Генеральному описі Лівобережної України 1765–1769 рр. Пам'яткою, що веде відлік із XVIII ст., є криниця Петра I у лісовому урочищі поблизу села Терентіївка. За легендою, її викопали солдати російської армії незадовго до Полтавської битви, і свіжу воду з криниці пив сам цар Петро I. Досі саме криницю Петра I популяризують як одну з туристичних родзинок краю. Але хоча криниця є гідрологічною пам'яткою природи і приваблює туристів обладнаним місцем відпочинку, варто усвідомлювати, що з плином часу ставлення до Полтавської битви і до постаті царя в українському суспільстві дуже змінилося.

Козацьких часів сягає родовід видатного митця та військового діяча доби Української революції Михайла Гаврилка. Він народився на хуторі поблизу села Рунівщина, навчався у Краківській академії мистецтв, як скульптор стажувався у Парижі. Але яскраве життя митця, на жаль, було недовгим: у 1920 р. його стратили як керівника антибільшовицького повстання. Нині на його малій батьківщині маємо пам'ятний знак М. Гаврилку, парк його імені та музейну кімнату.

Кілька монументів увічнює пам'ять про місцевих мешканців, полеглих під час Другої світової війни. Проте визначної художньої цінності вони не становлять і мають меморіальне значення насамперед для земляків.

Що ж стосується інших напрямів розвитку туризму, то найбільшою природною принадою для туристів може слугувати Вільхівщинський ландшафтний заказник у заплаві річки Коломак. Тут знаходять прихисток та поживу десятки видів птахів. У сезон міграції сюди залітають рідкісні види, в тому числі лебідь-шипун та шуліка чорний, а журавель сірий, якого занесено до Червоної книги, навіть в'є тут гнізда. У заказнику створено екологічну стежку, облаштовано вказівники, інформаційні стенди, зони для відпочинку. Перед в'їздом на територію заказника обладнано майданчик для роздільного збору побутових відходів. Однак у нас виникає побоювання, чи не буде конфлікту інтересів між природоохоронним призначенням заказника та перспективою його посиленої експлуатації з рекреаційною метою.

У Рунівщині обладнано стаціонарну смугу перешкод для занять учнівської молоді спортивним туризмом, яка включає умовні ділянки та різноманітні мотузкові переправи. Проте для реалізації амбітної мети – створення сприятливих умов для проведення обласних та всеукраїнських туристських змагань на території громади – Комплексною програмою розвитку культури, молодіжної політики, спорту, туризму, збереження та охорони культурної спадщини Новоселівської сільської ради на 2021–2025 роки ніяких конкретних заходів не передбачено.

Таким чином, розвиток туризму в Новоселівській громаді найпродуктивніше пов'язувати із увічненням пам'яті про Михайла Гаврилка. Ця постать викликає не вузько-місцевий інтерес, із нею пов'язана низка пам'ятних місць та вже існуючих об'єктів, що дає підстави розраховувати на включення місцевості до регіональних туристичних маршрутів та проведення тематичних заходів як регіонального, так і міжрегіонального чи навіть загальнодержавного масштабу.

ВИТІК РІЧКИ РОСЬ – ПОЧАТОК ДЕРЖАВНОСТІ

Московчук Анастасія, вихованка історико-краєзнавчого гуртка ВОЦТСКЕ, учениця 8-В гімназійного класу опорного закладу освіти «Навчально-виховний комплекс «Заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів-гімназія №2» Гніванської міської ради Вінницької області
Керівник: **Коваль Олександр Іванович**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ВОЦТСКЕ

Початок річки – це початок життя, чогось нового та незвіданого. В Україні на сьогодні 63 тисячі річок. Вінниччина має річки із назвами, які залишили нам наші предки. Особливо хочеться акцентувати на річках, від назв яких пішов руський етнос. Це – Русава, Роська, Ростівка, Роставиця, та Рось. Слово «руський» означає світлий, добрий, відкритий, просвітлений Рідними Богами задля звершення добрих справ.

Краєзнавці історико-краєзнавчого гуртка систематично досліджують витік річки Рось та зібрали цікавий матеріал з метою відновлення туристичного маршруту під назвою «Серце Русі-України».

Витік річки Рось бере початок біля села Ординці Погребищенського району. Протяжність річки 346 кілометрів, впадає у Дніпро. У давні часи Рось з'єднувала річку Бог(Південний Буг) з Дніпром, що було частиною шляху «із варягів – до греків».

Це мальовниче і магічне місце із незайманою природою приваблює багатьох мандрівників тим, що навколо нього є давні кургани доби бронзи, поселення чорноліської, зарубинецької та черняхівської культур. В усі часи тут перетинались торгівельні, військові, культурні шляхи.

Це діюче місце сили, яке відчуває кожен, перебуваючи тут.

Досліджуючи історичні джерела, ми дізнались багато цікавого про події на витоку річки Рось. Арабські мандрівники згадують слово «Русь» у 555 році. Ібн Хордабех називав цей край «Ар-рус». Візантійський імператор Костянтин Багрянородний називав українців у десятому столітті «росами». У 1036 році тут була оборонна лінія від нападів печенігів. Літопис 1135 року пише про мандрівку на Руську землю архієпископа Нифонта.

Князь Юрій Довгорукий, син Володимира Мономаха, пішов з Ростово-Суздальської землі на Русь. Князь Ізяслав Мстиславович пішов з Русі на Волинь та згодом повернувся. У 1148 році він дарував місто Божськ на Русі князеві Ростиславові Юрійовичу. «Слово про Ігорів похід» описує мужній народ русичів.

В середні віки та добу нової історії нашу Україну називали «Руська землі», а її людей - «русами», «русинами».

Львівська міська книга 1599 року пише про «націю русичів», яка бере початок від берегів річки Рось, де колись жили поляни та уличі.

Річку Рось живлять джерела урочища Зелені Криниці(площа 26 га) та каскад ставків села Гопчиця(площа заказника 780 га). В цих місцях є самородки золота.

У 1981 році біля витоку річки Рось встановлено пам'ятний знак для туристів. 19 серпня цього року встановлено Тризуб на честь 30-річчя відновлення незалежності України. Наші

краєзнавці були ініціаторами встановлення Тризуба, виготовленого Вінницьким товариством «Січ».

Настя Адріанівна Присяжнюк(1894-1987) відома фольклористка педегог та краєзнавець започаткувала фестиваль “Світанки над Россю». Тому біля витоку річки Рось встановили сцену та місця для глядачів. Згодом поставили столи та обладнали місце для готування справ на свіжому повітрі. Настя Присяжнюк записала понад 6000 народних пісень та 4600 казок, в тому числі на берегах річки Рось.

Юні краєзнавці також були учасниками розчищення джерел витоку річки Рось та виступили ініціаторами проведення велопробігів від Вінниці до Ординців.

На цьому священному місці також проводяться наукові конференції, зустрічі. туристичні заходи.